De boeken der kleine zielen. Deel 3 en 4

Louis Couperus

Editie H.T.M. van Vliet, Jan Robert en Oege Dijkstra

bron
Louis Couperus, *De boeken der kleine zielen. Deel 3 en 4* (ed. H.T.M. van Vliet, Jan Robert en Oege Dijkstra). Veen Uitgevers, Amsterdam 1991

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/coup002boek05_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

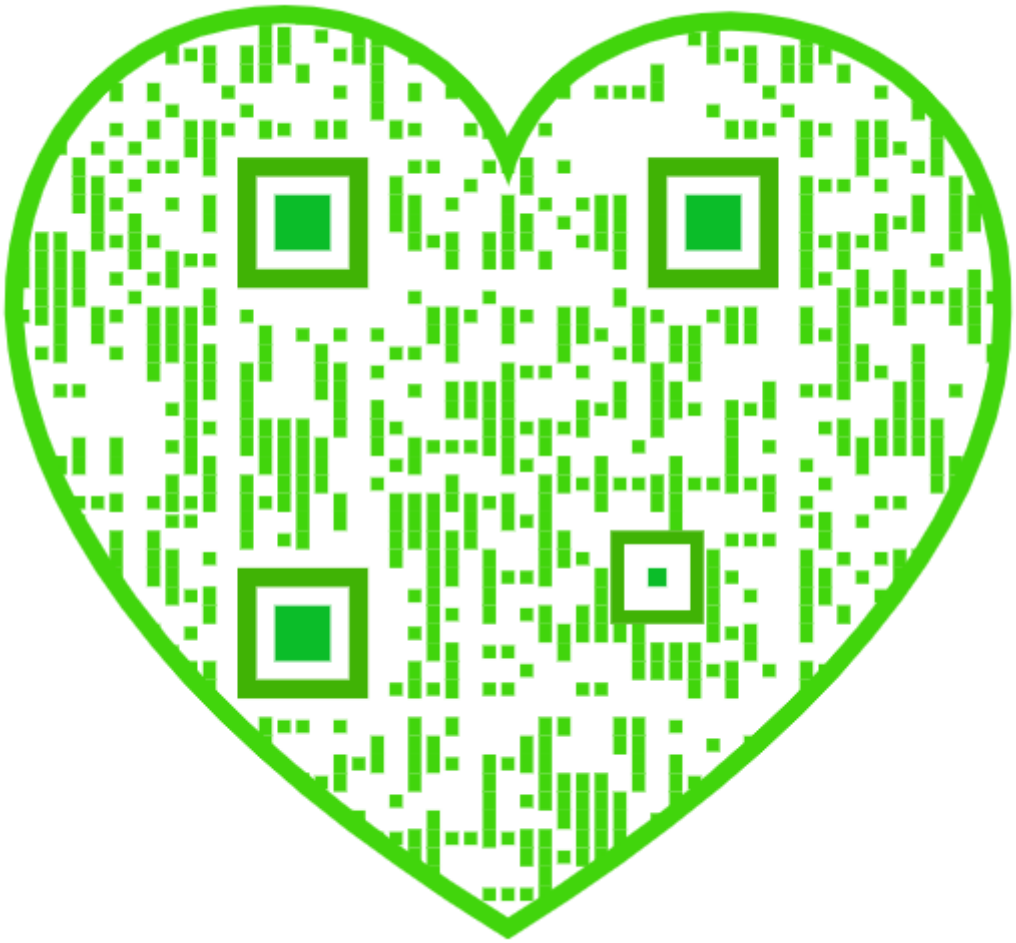

III
Zielenschemering

Eerste deel

I

Toen Gerrit dien morgen wakker werd, voelde hij zich nevelig moê in zijn hoofd, als torste hij een landschap in zijne hersenen, een geheele stapeling van nevelige bergen, die zwaar drukken zouden op zijn brein... Zijn oogen bleven toe en hoewel wordende wakker, scheen zijn nachtmerrie nog na te duisteren, nachtmerrie van een verplettering onder zware rotslawine's, die hij vooral drukken voelde diep in zijn hoofd, zelfs al schemerde reeds, bewust, daglicht rood heen door zijn oogleden, gesloten. Hij lag groot, zwaar, wijdbeens in zijn bed, naast het al leêge bed van Adeline; hij voèlde, dat het leêg was, dat er niemand was in de slaapkamer, waarvan de overgordijnen waren opengetrokken, terwijl de valgordijnen laag hingen. En, wakker, bleven zijn oogleden toe, en zag hij door ze heen alleen het rood van den dag als door twee roze schulpen: het scheen of hij nooit die twee loodzware kleppen naar boven over zijn oogen zoû kunnen heenslaan.

Door zijn groot zwaar lichaam, langzaam weg, vloeide de navermoeienis. Hij voelde fyziek zich ellendig en begreep niet goed waarom. Hij had den vorigen dag, eenvoudig, gedineerd met officieren in de Kur-restauratie te Scheveningen, een afscheidsdiner van een kameraad, die werd overgeplaatst naar Venlo, en het diner werd lang gerekt; veel champagne werd nagedronken; vroolijk waren zij verder gegaan - een paar, getrouwd, hadden goedmoedig gezegd van neen, waren toch meêgeloopen, om geen spelbrekers te zijn, en Gerrit, goedig, ook. Tot hij ten laatste had gemeend, dat het zóo wel was en dat de kant, die de kameraden opgingen, niet meer was de zijne - hij, een redelijk, gematigd

man, zonder overdrijving in iets, die veel hield van zijn kleine vrouw en al wroeging voelde haar misschien, zoo laat, wakker te zullen maken, wanneer hij, uitgekleed, in de slaapkamer kwam. Wakker was zij wel geworden, maar hij had haar dadelijk met zijn goedige bromstem gesust, en zij was daarop weêr ingeslapen. Hij had lang open-oogen gelegen, boos, dat hij niet kon slapen, dat hij zoo verleerde een glas wijn meê te drinken; eindelijk, heel licht al de morgen, was hij langzaam-aan weggesoesd, in nevels van gedroom, en langzamerhand waren de nevels de landschappen geworden, de stapeling van nevelige bergen, die zwaar drukten op zijn brein, tot zij in rotslawines neêrbrokkelden. Nu eindelijk schudde hij zich uit die zwaarte, nam zijn bad, en verwonderde zich, toen hij zich naakt zag - frisch blank van vel en vleesch, zwaarspierig gebouwd, een mooie blonde kerel nog, niettegenstaande zijn acht-en-veertig jaren - dat hij soms van die vreemde buien had, als een juffershondje. Hij poogde nu, uit de groote spons telkens het water met stroomen over zich uitknijpende, die buien te ontkennen, haalde er, in zich mopperend, zijn schouders over op, en kneep het water uit, kneep het uit, tot het plaste en spatte rondom hem heen. Het was of hij de loomheid uit zich wegwaschte; hij haalde diep adem, welfde zijn borst, voelde zich sterk weêr worden, en, naakt steeds, nam hij zijn halters, en werkte, trots op zijn bicepsen, die waren als twee rollende kogels. Zijn oogen kregen hunne gewone uitdrukking, glimp van guitigheid, als van inwendige spotting, die ook jovialerig krullen kon rondom zijn blonden snor; de rimpels streken weg uit zijn voorhoofd, dat zich hooger welfde, naarmate zijn blonde kop begon te kalen, en het bloed scheen normaal door zijn groot lichaam te stroomen, na het bad en de vijf minuten beweging, want zijn wangen kleurden zich, geschoren nu, met een bijna rozen blos. En hij kon nog maar niet besluiten zich aan te kleeden; hij bezag zich, zijn groot, sterk, frisch lichaam, dat hij nog eens na-masseerde, trotsch als hij was op zijn spieren, als een vrouw op haar mooie vormen. Toen, in enkele minuten, kleedde hij zich in uniform, ging naar beneden, ontbeet. De kinderen omringden hem dadelijk: en hij voelde

zich dadelijk de vader, zijn hart vol van vaderlijkheid, dol als hij was op zijn kinderen. Alex en Guy kon hij nog net zien naar school gaan, met hun tasschen; de school was vlakbij en zij gingen alleen: twee kleine besliste dreumessen al van negen en zeven jaar, maar de andere kinderen - behalve de oudste, Marietje, ook al naar school - aten hun boterham rondom de ronde tafel, terwijl Adeline voor haar theeblad zat. En Gerrit, in de kleine eetkamer, aan de ronde tafel, voelde zich weêr normaal worden, geheel en al, om zijn vrouw en om zijn kinderen. De eetkamer was klein en dood-eenvoudig van meubel, gemeubeleerd met het hoogst noodzakelijke: Adeline, twee-en-dertig nu, leek al ouder, was een dik moedertje, weinig spraakzaam, vol van de kleine zorgen voor het troepje, en Gerrit, luidruchtig, tot hij geheel het kamertje vulde met het blijde gebulder van zijn commando-stem, was oogenblikkelijk vol grap en pleizier. Er zaten rondom de tafel een zestal jongeren: Adèletje, Gerdy, twee meisjes; Constant en Jan, Piet en Klaasje: drie jongens, en de laatste baby, een meisje, die Gerrit, de drie laatste, zoo had genoemd, uit ergernis om de heel mooie namen der anderen: namen, Alexander, Guy, Geraldine, uit Adeline's familie, terwijl Marie en Constant die waren van mama en papa Van Lowe. Hoor eens, niet zoo veel mooie namen, had Gerrit gezegd, toen Jan geboren zoû worden, en na Klaasje - een naam, die de heele familie afschuwelijk vond - had Gerrit gezegd: komt er nu nog een, dan heet het kind naar mij - Gerrit - of het een jongen is of een meid. Gertrude, dan toch, had Adeline geopperd, maar: neen, had Gerrit gezegd: is het een meid, dan heet ze tòch Gerrit. De dolheden van Gerrit waren mama Van Lowe's wanhoop, maar tot nog toe was er van een kleindochtertje Gerrit nog geen sprake geweest.

Gerrit had geen voorkeur. Zijn lange armen zwaaiden om zoo veel kinderen rond als hij maar kon en hij trok er op zijn knieën, tusschen zijn knieën, bijna onder zijn voeten, en door een wonderlijk toeval had hij er nog nooit één een arm of been gebroken, zoodat Adeline en de kinderen zelve nooit bang waren - en alleen mama Van Lowe, woonde ze Gerrits omhelzingen bij, duizende

angsten uitstond. En de kinderen, in hun vader, schenen te zien de vreugde van het leven, eene vreugde, die zij zich instinctief al heel gauw voorstelden als een groote man, een huzaar, met luide stem en veel moppen, met hooge rijlaarzen en een kletterende sabel... Gerdy was een klein kindje van zeven en dolletjes op liefkoozing, en zoodra ze Gerrit zag, hing ze aan hem, nestelde ze op zijn schoot, wreef haar kopje tegen zijn tressen, trok aan zijn snor, duwde hare vuistjes in zijn oogen. Of zij sloeg hare armpjes om zijn hals en bleef zoo, de anderen rustig aankijkende, omdat zij papa voor zich had overwonnen. Ook nu verliet ze haar stoel, kroop onder tafel op Gerrits knieën, en at uit zijn bord, hoewel Adeline wel even wat zei...

Gerrit at, met Gerdy op zijn schoot, en om hem heen, als van vogeltjes, tjilpten de dunne stemmetjes. En dat getjilp, in hem, gaf een verheldering, zoodat hij eerst glimlachte en toen grappen met Klaasje maakte, de baby in haar baby-stoel, die naast hem wat dommetjes zat en nog niet heel veel zei, achterlijkjes alleen maar dreinde en drensde. Hij had den laatsten tijd een vreemde verteedering als hij zijn kinderen aanzag, alsof hij zich verwònderde over zooveel blond leven, dat hij gewonnen had - hij, die toch altijd gezegd had: kinderen moet je hebben, zonder kinderen heb je geen leven, zonder kinderen blijft er niets van je over, je kinderen zetten je voort... Dat was van het begin van zijn huwelijk, hij, vrij laat getrouwd met een heel jong vrouwtje, zijn beginsel geweest: kinderen verwekken, zooveel kinderen maar mogelijk, omdat hij er een troostelоosheid vond in de gedachte, dat niets van hem zoû overblijven... En nu, als hij ze om zich heen zag, nu dat Marietje, Adèletje, Alex, twaalf waren en tien en negen, nu had hij soms, diep in zich, een verwondering om ze, een verteedering, en een weemoed, als bedacht hij heel plotseling: waar komen ze toch van daan en waarom zijn zij rondom mij heen... Een vreemd naïve verwondering, als voor het raadsel der geboorte, het geheim van het menschelijk leven, plotseling ondoordringbaar voor hèm, vader en echtgenoot. Dan spiedde hij uit, of hij zien zoû in Adeline die zelfde vreemd naïve verwondering;

maar neen, rustig ging zij haar gang van blond moedertje en huiselijk vrouwtje, heel eng van gedachten, eenvoudig van ziel, zij, die rustigjes-weg, als een plicht, aan haar man had gebaard hare blonde kindertjes, en ze opvoedde als zij meende, dat goed was. Neen, hij bemerkte niets in haar en des te meer verwonderde hij zich, omdat zij toch de moeder was en dus eigenlijk nog meer de verwondering in haar bloed moest voelen trillen...

Dat zijn nu alle mijn kinderen, dacht hij, en terwijl hij luidruchtig Gerdy kietelde en de boterham weg-at van Jantje - als een plaaggeest van een grooten vader - dacht hij: dat zijn nu alle mijn kinderen, en de kinderen van Adeline. En het was in hem de verwondering, dat hij ze om zich heen zag, de mooie blonde kindertjes: de verwondering van een kunstenaar voor zijn kunstwerk, zoo als een beeldhouwer ziet naar zijn beeld, een schrijver leest in zijn boek, een componist aanhoort zijn melodieën, met eene naïve verwondering, dat hij dat alles gemaakt heeft, een naïve verwondering voor zijn macht en zijn kracht.

En als hij zich dan verwonderde, dan werd hij eensklaps bang, bang zoo veel leven, gedachteloos, te hebben verwekt, alleen met dit idee van weemoed, dat, zoo hij geen kinderen had, er na zijn dood mets van hem zoû overblijven. Ja, nu zoùden zij na hem overblijven, zijn kinderen, zijn blond troepje, zijn negental; verspreiden zouden zij zich door het leven, de broêrtjes en zusjes, die nu samen waren als vogeltjes in het nest van het ouderlijk huis - tusschen vader en moeder - en hoe, hoe zouden zij zijn, welk leven zoû het hunne zijn, welke smart, welke vreugde de hunne - als hijzelve, hun vader, oud was, of gestorven? Bang was hij, een angst schoot door hem heen, vreemd, daar, aan die ontbijttafel, terwijl hij samen met Gerdy at uit een bord en kleinen Jan plaagde met zijn grappen, die den jongen luid op deden kraaien. En het heel vreemde voor hemzelven was, dat zijn gedachte een diep geheim was, waarvan Adeline, zijne moeder, zijn broeders en zusters zelfs nooit het minste zouden veronderstellen, omdat hij uiterlijk was een stevige, ruwe kerel, een soort van Germaan, een beschaafde barbaar, met zijn blonden kop en blank

spierlichaam, dol op sport, op wedrennen, officier met pleizier in zijn werkkring: uiterlijk bijna banaal van gezonde, stevige normaliteit - luid van stem, wat vulgair van aardigheid, een luide vulgariteit, die hij nog overdreef uit een soort van intuïtieve blague, als wilde hij zich verbergen. En het was zoo: hij verborg zich, hij was onzichtbaar; niemand zag hem, niemand kende hem - noch vrouw, noch familie, noch kennissen -; niemand kende hem in de vreemde duizelingen en flauwtes, die plotseling zijn brein als leêgden, als vloeide al het bloed er uit; niemand kende hem in het geheim zijner matigheid, die hem zelfs geen twee glazen champagne gunde, zonder dadelijk een angstige congestie op naar zijn slapen te voelen kloppen; niemand kende hem, zelfs zijn vrouw niet, die naast hem lag, in de zware drukkende nachtmerrie, als hij na lang wakker te hebben gelegen, insoesde, tot de bergstapelingen en rotslawine's grijnzende wogen op zijn hersenen; niemand kende hem in zijn angsten en bangheden voor zijn kinderen; hij, uiterlijk, de vroolijke, joviale vader; een normale bruut, zooals sommige kameraden hem hadden genoemd.

Soms, stilletjes, had hij nagedacht over dien naam en er om geglimlacht, omdat hij zichzelven wist noch bruut, noch normaal. Langzamerhand, als van zelve, had hij vertoond aan allen die schijnkracht van stevig, sterk man, staal van spieren, en staal van eenvoudige levensopvatting: zijn goed man, goed vader en goed officier - terwijl binnen hem knaagde en hem opat zijn merg een zonderling monster: hij stelde het zich soms voor als een worm met pooten... Zie je; een groote, dikke worm; een beroerd, groot, dik beest, en dat in zijn body wroette met pooten, dat in zijn rug zat, en hem langzaam opvrat, ieder jaar meer, het verdomde, lamme gedierte... Natuurlijk, het wàs geen worm; hij wist wel, dat het geen worm was, geen worm was met pooten - maar het was net zoo, zie je - net een beest, een duizendpoot, die wroette... Dan voelde hij zich aan, trots alles trotsch op zijn flinke leden, zijn lenig onderhouden spieren, zijn schijnjeugd van niet zoo heel jong man meer, en dan begreep hij niet, dat het zoo zijn kon; dat door die leden, aan die spieren, diep in zijn mannemerg,

die beroerde duizendpoot zanikte... Voor geen geld had hij er ooit een dokter over willen raadplegen; hij maakte beweging, reed paard, trok uit aan het hoofd van zijn escadron, en de koperen schettermuziek der trompetten, het dof gedreun van de paarden, de aanblik van zijn huzaren, - zijn jongens - maakte hem toch ook vroolijk inwendig, deed hem gedurende een morgen de beroerde duizendpoot vergeten. Kom, dacht hij dan, stoer te paard, recht zijn rug, flink zijn kop, mannelijk zijn blonde snor om zijn krullip - kom, donder nou maar op met die dwaze ideeën - en wees een vent, hoor, en geen zieke, nerveuze meid. Duizendpoot... duizendpoot... het is allemaal onzin... ik heb alleen gisteren een borrel gedronken en dat, verdomd, moest ik niet doen... Heelemaal, heelemaal geen borrel drinken... misschien heelemaal geen wijn zelfs... en ook met meer rooken dan één sigaar na den eten... Maar, zie je... niet drinken, niet rooken... dàt is de moeilijkheid...

Gerrit had juist gedaan met zijn ontbijt en zette kleine Gerdy neêr, toen er hevig getrokken werd aan de voordeurbel. Adeline schrikte, de kinderen joelden, hoog op:

- Tingeling, tingeling, tingeling! rammelde kleine Piet na, met zijn kroes tikkende tegen zijn bord.

- Stil! zei Adeline, bleek; zij had uit het raam gezien, en Dorine herkend, nerveus loopende heen en weêr voor de deur, in afwachting, dat zij geopend werd. Stil, dat is tante Dorine... Als er maar niets is, niets bij grootmama...

Maar Dorine was al open gedaan, en stortte binnen, in de eetkamer, zenuwachtig, een hoog roode kleur op haar gezicht, dat parelde onder haar stroohoed. Zij was boos, zij was driftig en het was onmogelijk de eerste oogenblikken haar te verstaan.

- Verbeeld je... verbeeld je...

Zij kwam niet uit hare woorden; een inwendig ziedende toorn maakte haar onmachtig te spreken, en daarbij was zij buiten adem, omdat zij heel hard had geloopen. In pieken stak haar haar, dat, al vroeg, begon te grijzen, uit den matelot, die danste op haar hoofd; hare kleêren hingen, nog meer dan gewoonlijk, als aan-

gegooid om haar heen, en haar oogen knipten met een boozen, kwaadaardigen blik, een blik van ontevredenheid door tranen van ergernis heen.

- Verbeeld je... verbeeld je...

- Kom zusje, wees nu eens kalm, en vertel nu eens wat er is! maande Gerrit, goedig vaderlijk en jovialerig breed.

- Nu dan... verbeeld je... daar is me dat lamme mensch van morgen vroeg bij mama gekomen... en heeft een scène gemaakt...

- Welk lamme mensch?

- Maar zijn jullie dan doof? Dàt zeg ik je... dat BEGIN ik je te zeggen: juffrouw Velders, dat mensch, waar Ernst bij woont... en heeft me een scène gemaakt... en mama is heelemaal overstuur... en mama heeft mij laten roepen... Waarom mij! Waarom mij altijd! Wat kan ik? Ben ik een man? Waarom niet Karel? Waarom niet jou?... Neen, mama heeft natuurlijk MIJ laten roepen... Ik naar mama... maar mama was er ziek van - dat lamme mensch ook - ik toen met juffrouw Velders... naar Karel eerst... maar Karel... is van een onverschilligheid... een egoïst... een egoïst is Karel... Juffrouw Velders naar huis... Toen ik naar Ernst... en toen ik hem gezien had, ik naar jou... Gerrit, jij bent een man... jij weet... jij weet... Ik ben een vrouw... ik WEET niet wat er moet gedaan worden!

Nu huilde hare stem en zij barstte in tranen uit.

- Maar zusje, nu weet ik nog niet wat er gebeurd is? zei Gerrit kalm.

- Maar Ernst, zeg ik je... Ernst, zeg ik je...

- Wat Ernst...

- Hij is gek!

- Hij is gek?!

- Ja, hij is gek... Hij is van nacht... op straat willen gaan... Hij is gek...

Adeline had het kindermeisje gebeld: zij nam de kinderen meê.

- Hij is gek? herhaalde Gerrit en streek zich de hand over het hoofd.

- Hij is gek, herhaalde Dorine. Hij is gek... hij is gek.

- Nou, zei Gerrit vaag en vergoêlijkend; Ernst is altijd vreemd.

- Maar nu is hij gèk, zeg ik! schreeuwde Dorine schril. Als je me niet gelooven wilt, ga hem dan maar zien... Trouwens, er MOET iets gedaan worden. Ik, ik weet het met. Ik ben een vrouw, hoor, en ik ben zelf zenuwachtig. Waarom heeft mama jou niet dadelijk laten roepen? Waarom mij? Waarom mij? En Karel... Karel... is een lammeling... Karel heeft dadelijk gezegd, dat hij verkouden was, dat hij niet uit kon gaan. Karel? Karel is een lammeling... Verkouden! Verkouden, als je broêr in eens gek is geworden...

- Maar gek... is hij nu heusch wel gek... betwijfelde Gerrit.

- Nu, ga jij hem dan maar eens zien; zei Dorine, met haar blik van ergernis diep in de oogen van Gerrit. Ga JIJ hem dan maar eens zien... en als je hem gezien hebt, als IK hem gezien heb... vraag me dan nòg maar eens of hij gek is...

- Zeker... zei Gerrit. Ik zal dadelijk gaan. Ik moet eerst naar de kazerne, maar dan...

- Ja, je moet eerst naar de kazerne, zei Dorine boos. Natuurlijk, je moet eerst naar de kazerne. En als je daarna nog een oogenblik tijd hebt...

- Ik kan nu wel dadelijk gaan... zei Gerrit, neêrslachtig. En jij?

- Ik? Ik? Ik? krijschte Dorine. Denk je, dat ik weêr meê ga? Neen, hoor, ik dank je wel. Ik heb Karel gewaarschuwd, ik heb jou gewaarschuwd en nu... nu ga ik naar bed. Want als ik niet oppas - en maar overal heen draaf, waar jullie me hebben willen... dan werd ik het zelf... gek... Ik? Ik ga naar bed...

Zij stond op, liep de tafel om, zette zich weêr en plotseling met een andere stem, huilende van verteedering, klaagde zij:

- Die arme mama... Ze is ziek. Dat lamme mensch dan ook - om dadelijk naar mama te loopen. Waarom haar aan het schrikken te maken... Waarom een van ons niet eerst gewaarschuwd. Ik zal nog maar even naar Constance gaan... en ook naar Adolfine... dan kunnen ze mama wat troosten... Loop jij dan bij Paul aan... dan kan die je misschien wel helpen, als er wat gedaan moet worden... Maar dan... dan ga ik naar bed...

- Ja... zei Gerrit. Ik zal gaan.

Hij was, in eens, vol van weifeling: moest hij niet eerst naar de kazerne? Zoû hij eerst naar Paul gaan... of dadelijk naar Ernst? Hij ging in de gang, gespte zijn sabel om, zette zijn pet op, maar ook Dorine kwam in de gang...

- Dus je gaat naar hem toe? Nu... als je hèm dan gezien hebt... vraag me dan nog maar eens of hij gek is.

Nu stortte zij naar de deur.

- Dorine...

- Neen, ik dank je, zei ze nerveus. Ik ga naar Constance, naar Adolfine... en dan... dan ga ik naar bed.

Zij opende al de deur, was weg in een oogenblik. Gerrit zag Adeline schreien; verschrikt wrong zij de handen.

- O Gerrit.

- Kom, zoo erg zal het niet zijn. Ernst... is altijd vreemd.

- Ik zal naar mama gaan, Gerrit.

- Ja kindje, maar wind mama niet op. Zeg haar, dat ik naar Ernst ben, en dat ik geloof, dat het wel zóo erg niet zijn zal. Dorine overdrijft altijd, en hoè Ernst is, heeft ze niet gezegd... Nu, dag kindje; kom, huil nu maar niet. Ernst... hij is altijd vreemd geweest.

Hij gooide zich zijn jas om, want het was al koud, November, en het regende.

Op straat sloeg de slagregen hem in zijn gezicht en hij zag, voor zich, Dorine, onder haar parapluie, wegschommelen over de straat, met haar kwaadnijdigen hobbelgang. Zij ging de Bankastraat op, en sloeg links om, de Kerkhoflaan in, naar Constance. Hij nam den tram, bleef, trots den regen, buiten staan, zijn blauwe jas fladderig om zijn zware uniform-figuur heen - omdat hij als stikte, als van een pijnlijke congestie en aan de slapen zich de aderen, overvol van bloed, voelde hameren.

- Die beroerde champagne van gisteren, dacht hij. Ik voel me niet helder... Ik zal maar eerst even naar Paul gaan... Ja, ik zal maar eerst even naar Paul gaan... Of... of zal ik toch dadelijk naar Ernst...

Hij wist niet wat te besluiten en toch moest hij dit doen, toen

zijn tram door den Denneweg ging, want Ernst woonde op den Nieuwen Uitleg. Maar omdat hij niet wist, bleef hij, zijn rug krommende onder den kletsregen, op het platform, op zijn tram, en alleen in de Houtstraat sprong hij er af, zijn sabel kletterende tusschen zijn beenen.

Daar woonde Paul, boven een heerenwinkel. Hij vond zijn broêr nog in bed.

- Ernst is gek... zei Gerrit, dadelijk.

- Dat is hij altijd geweest, antwoordde Paul, gapende.

- Ja maar... nu schijnt het, dat hij bepaald gek is, herhaalde Gerrit, en hij voelde zich zoo katterig dof, dat hij nauwlijks kon spreken: dik lalde zijn tong hem tusschen de tanden. Toch vertelde hij van Dorine...

- Wij moeten naar Ernst toe, Paul... om te zien wat er van aan is.

Paul was opmerkzaam geworden.

- Ja... zeide hij, langzaam. Maar ik moet mij eerst kleeden... Zie je, het vreemde in de wereld is, dat, wat er ook gebeurt, we ons eerst moeten kleeden...

- Ik was al gekleed, zei Gerrit goedig.

- O! antwoordde Paul goedmoedig. Nu, dat kwam dan wèl goed uit...

Er was een sarcasme in zijn toon, dat aan Gerrit, dof, ontging.

Paul besloot, zich rekkend, op te staan. En een oogenblik bleef hij voor Gerrit, in zijn roze nachthemd en zijn Indischen batikbroek.

- Maar zoû hij wel gek zijn... Ernst? vroeg hij.

- Misschien is het niet zoo erg... meende Gerrit.

- Iedereen is een beetje gek... zei Paul.

- Nou... zei Gerrit, beleedigd.

- Neen, jij niet, zei Paul, goedmoedig. Jij niet, en ik ook niet... Maar iedereen heeft anders een tikje... Ik ga mijn bad nemen...

- Haast je wat.

- Ja...

Paul verdween in zijn badkamertje, en Gerrit, stikkend, gooide open de ramen, zoodat de slaapkamer plotseling vol was van het

geruisch van den zomerregen. En Gerrit zag rond. Hij kwam hier bijna nooit, bij Paul, en nu trof hem de keurige netheid van Pauls kamer. Hij had een zitkamer, een slaapkamer, en een kabinet, waar hij zijn bad had geïnstalleerd.

- Wat is de kerel netjes, dacht Gerrit, en zag rond.

De slaapkamer, klein, hield niets in dan een koperen bed, een noten spiegelkast, een noten tafel en een paar stoelen. Er slingerde geen enkel voorwerp. De kussens van het bed vertoonden maar even den indruk van Pauls hoofd; de dekens, toen hij opstond, had hij met een breeden slip weggeslagen, voorzichtig, als om ze niet te kreuken.

In het kabinet hoorde Gerrit Paul ruischen met water. Het was of hij de spons uitkneep met een keurige bedachtzaamheid, om geen druppel te storten buiten zijn bad. Het baden duurde heel lang. Daarna bleef alles stil.

- Haast je je wat? riep Gerrit nerveus.
- Ja... riep Paul terug, met een kalmen klank van stem.
- Wat voer je uit... Ik hoor je niet meer.
- Ik verzorg mijn voeten...
- Kerel, kan je niet voortmaken? Of wil ik maar vooruit gaan...
- Neen, neen... ik stel er prijs op met je meê te gaan... Maar ik moet mij toch eerst kleeden, niet waar.
- Maar kan je dat niet wat vlugger doen.
- Ja... goed, ik zal mij haasten.

Er tikten een paar scherpe geluidjes als van scharen, vijltjes, die werden neêrgelegd op het klinkelend marmer. Gerrit herademde. Maar omdat alles daarna weêr stil werd, riep Gerrit na een pooze:

- Paul...
- Ja?
- Ben je nu gauw klaar.
- Ja... ja... maar heb nog een beetje geduld... Ik scheer me... Je wilt toch niet hebben, dat ik me snijd...
- Neen, natuurlijk niet... Maar we moeten voort maken... je weet niet, in wat voor een toestand Ernst misschien kan zijn.

Paul antwoordde niet en Gerrit hoorde niets meer: alleen de

regen ruischte. Gerrit zuchtte diep, brieschte ongeduldig, uitstrekkende zijn lange beenen. Na enkele minuten, die uren hem schenen, opende Paul de deur, maar sloot die weêr dadelijk.

- Gerrit, wil je als-je-blief het raam toe doen! riep Paul, verstoord.

Gerrit sloot het raam, de regen ruischte niet de kamer meer in. Nu kwam Paul binnen: hij was in een flanel, de armen bloot; in een zijden tricot onderbroek, en gestreepte sokken sloten goed om zijn enkels; zijn voeten staken in muilen.

- God, kèrel... ben je nog niet verder!! riep Gerrit kwaad.

Paul zag hem aan, een beetje hoog.

- Misschien, dat jij je in drie minuten in je uniform gooit... maar IK kan dat niet doen. Als een mensch zich dan kleeden MOET en niet als een vogel, zijn veêren kan schudden... wil IK me ook met zorg kleeden... want anders voel ik me onbehagelijk.

- Maar bedenk toch... als Ernst...

- Ernst zal niet gekker worden dan hij is... omdat ik me met zorg kleed en je een kwartier langer laat wachten... Ik kàn me niet vlugger kleeden.

- Omdat je niet wilt!

- Omdat ik niet wil? antwoordde Paul, bleek, boos. Omdat ik niet wil? Omdat ik niet KAN. Ik kan niet. Wil je hebben, dat ik zoo ga? In mijn onderbroek? Dan is het goed: laat dan maar een rijtuig halen. Dan ga ik zoo... als ik ben. Wil je hebben, dat ik me kleed... dan moet je nog wat geduld oefenen.

- Nu goed... zuchtte Gerrit zwaar. Pff!! Kleed je dan maar aan.

Paul opende een deur van zijn spiegelkast. Zeer netjes geschikt, zag Gerrit liggen zijn hemden, bonte en witte. Paul bleef even staan, zag naar buiten, naar den regen, en nam eindelijk tusschen uit den stapel een hemd met zwarte streepjes. Hij schikte den stapel weêr recht, zorgvuldig, zocht uit een doosje toen zijn knoopjes.

- Hoe lang heb je nog werk? vroeg Gerrit.

- Tien minuten, jokte Paul, kwaad, en inwendig verrukt Gerrit uit zijn humeur te maken. En rustig, delicaat, schoof hij de niellé-

knoopjes, die hij vond, dat goed pasten bij het zwarte-streepjes-hemd, in de manchetten, en in het front.

Gerrit, nerveus, stond op, liep de kamer op en neêr. Door de open tusschendeur zag hij de badkamer binnen en verwonderde zich, dat alles geruimd was en er geen spoor van water droop.

- Doe jij zelf je waschtafel?? vroeg Gerrit verwonderd.

- Natuurlijk, zei Paul kalm, zich nu aanschietende het hemd. Dacht je, dat ik dat aan de meid overliet? Nooit. Ze heeft niets anders te doen dan mijn emmer uit te gooien. Mijn tub, mijn kom, mijn bakjes... ik doe alles zelf... Ik heb voor alles aparte doeken, die hangen over een rek. De wereld is al smerig genoeg, ook al is men nog zoo netjes.

- Dan heb je waarachtig alles nog al vlug gedaan! zei Gerrit, verbaasd.

- Methode, antwoordde Paul koeltjes, maar inwendig zeer gevleid door Gerrits woord. Als men methode heeft, gaat alles vlug.

En warm gestreeld, door Gerrits lof, belde hij, terwijl hij een broek aantrok en bestelde aan de meid zijn ontbijt.

- Ik zal gauw wat eten, zei hij vriendelijk, en boog de puntjes van zijn hoogen-boord om met een heel klein tikje... Toen zocht hij naar een das, in een groote Japansche doos.

- Mijn God, wat heb jij een dassen.

- Ja, ik heb er een massa, zei Paul trotsch. Ze zijn mijn eenige luxe...

En inderdaad, toen de meid de porte-brisée openschoof, en zichtbaar de zitkamer werd, die Paul als zijn beide andere vertrekken zelve had gemeubeleerd - vies van meubels van anderen - trof Gerrit de soberheid in die kamer: comfortabel, maar zeer eenvoudig.

- Ik hoû dol van mooie dingen, zei Paul; even goed als gekke Ernst. Maar ik kan ze niet koopen: ik heb er het geld niet voor...

- Maar je hebt toch evenveel als hij.

- Ja, maar hij kleedt zich niet. Je goed kleeden is duur...

Paul nu was klaar en hij had heel hoog zijn broek van onderen opgeslagen, zoodat zijn correcte knooplaarzen goed uitkwamen.

Hij dronk alleen een kop thee, at een stukje droog brood.

- Boter... zeide hij. Dat is zoo vet, als je pas je tanden hebt gepoetst.

En hij ging terug in zijn badkamer om zijn mond nog na te spoelen.

Nu was hij klaar, nam zijn parapluie, en ging achter Gerrit de trap af. Gerrit opende de deur.

- Gemeen weêr! bromde Paul razend, nog in de gang.

Voorzichtig haalde hij uit de hoes zijn parapluie, terwijl Gerrit al buiten was, de blauwe uniformjas fladderend om zijn schouders, omdat hij de mouwen niet aanschoot.

- Smerige boel! raasde Paul. Die lamme, verdòmde modder! vloekte hij, bleek van kwaadheid.

Hij had de hoes van zijn parapluie opgevouwen en in zijn zak gegleden, en nu stak hij zijn scherm op: het was als vreesde hij, dat het nat zoû worden.

- Kom aan! besloot hij, inwendig ziedend.

En als met een wanhoopsbesluit, trad hij buiten, trok woest de deur dicht en zette zijn voeten voorzichtig op straat...

- Wij zullen op den tram wachten...

Hij keek, onder zijn parapluie, razend naar den regenhemel.

- Die vuile lucht! bromde hij, terwijl Gerrit, nerveus, heen en weêr liep, maar half luisterend naar wat hij zeide. Die verdomde vuile lucht. Vuìle regen... vièze straten... Modder, niets dan modder... De heele wereld is modder. Eigenlijk is alles modder... O God, wanneer toch is de wereld eens schoon, en zijn de menschen eens schoon... schoon van straten de steden... schoon van lichaam de menschen... Nu zijn ze modder, niets dan modder: hun straten, hun lijven en hun smerige zielen...

De tram kwam aan, en zij moesten instappen, hetgeen Paul eigenlijk betreurde, want, al mopperende onder zijn parapluie, voelde hij zich toch geïnspireerd om door te blijven razen, ook al luisterde Gerrit niet. In den Dennenweg stapten zij uit... maar nu was hij den draad van zijn redeneering kwijt en daarbij moest hij oppassen niet in de plassen te trappen.

- Loop toch niet zoo gauw! zeide hij nijdig tegen Gerrit. En zie waar je loopt... het spat om me heen...

Nu waren ze op den Nieuwen-Uitleg, geheel somber, verdropen, de antieke buurt, in den eeuwigen regen, die daar tusschen de boomen viel als met rechte violette gordijnen van kralen, neêrkletterende in de gracht.

- Zoû hij heusch gek zijn...? vroeg Gerrit angstig, terwijl zij belden.

Paul haalde de schouders op en keek naar zijn bottines en pantalon. Hij was tevreden: hij had heel netjes geloopen: hij had ternauwernood eén enkel spatje. Een dikke juffrouw deed hen open.

- Zoo... Ik ben blij, dat u daar is, heeren... Meneer is nu wel weêr kalm... En is u naar een dokter geweest?

- Een dokter? zei Gerrit verschrikt.

- Een dokter, dacht Paul. Ja juist... We zijn weêr praktisch geweest...

Maar hij zeide het niet.

Zij gingen boven. In zijn zitkamer vonden zij Ernst: hij zat stil aan het raam, in een chamber-cloak; de zwarte haren, die hij lang droeg, verward over zijn voorhoofd. Hij stond niet op, zag zijn beide broêrs aan met een diep weemoedigen blik. Hij was nu een man van drie-en-veertig, maar hij leek ouder, grijzend, verwaarloosd van uiterlijk, als ineen-gezakt in zijn schouders, of er iets gebroken ware in zijn beenderenstelsel. Hij scheen niet al te zeer verwonderd hen beiden te zien; alleen gingen vragend zijn treurige oogen van den een naar den ander, achterdochtig onderzoekend.

Plotseling, de beide broêrs wisten niet wat te zeggen. Gerrit vulde de kamer met drukke beweging, en hij wierp met den zoom van zijn natte manteljas bijna een paar Delftsche pullen om. Het was Paul, die het eerst sprak:

- Ben je niet wel, Ernst...?

- Jawel.

- Maar wat is er dan?

- Wat...

- Wat heb je dan van nacht gehad?
- Niets... Ik had het benauwd.
- Ben je nu beter?
- Ja...

Hij scheen te spreken in de suggestie van zijn allerlaatste verstandelijkheid, want zijn stem klonk onzeker, oneigenlijk, als was hij zich onbewust wat hij zeide.

- Kom, kerel... zeide Gerrit goed-ruw, en sloeg zijn hand vlak op Ernsts schouder.

Plotseling veranderde de diepe weemoed van Ernsts oogen en zijn blik werd hard, puilende hard en zwart als van twee zwarte knikkers. Hij had zijn hoofd met een stroeven kwartcirkel naar Gerrit gedraaid, en de harde blik van de zwarte knikkers boorde vol vreemden haat in Gerrits blauwe Germanen-oogen, zoodat Gerrit verschrikte. En onder de groote hand van Gerrit, die nog lag op zijn schouder, scheen het als been-gebroken lichaam van Ernst te verstijven, steenhard en stram te worden. Hij klemde de lippen, de armen, de handen en voeten samen en bleef zoo onbewegelijk, klaarblijkelijk lijdende een fyziek en een moreel leed, dicht ineen-gegroeid, onder den handdruk van zijn broêr Gerrit, zonder te weten hoe hij van dien druk zich bevrijden zoû. Hij bleef onbewegelijk, als verstrakt in zichzelven; iedere spier spande, iedere zenuw sidderde; onder Gerrits aanraking scheen Ernst straf in te krimpen, zooals een rups krimpt en zich straf hard maakt, zoodra hij zich voelt aangeraakt. Toen Gerrit zijn hand wegnam, ontspande die strakheid zich, viel het lichaam neêr los in een, als met een knak in het beenderenstel.

- Ernst, zeide Paul. Zoû je niet goed doen te gaan slapen...
- Neen, zeide hij nu. Ik ga niet weêr naar bed. Onder het bed liggen er drie.
- Drie wat?
- Drie. Vast aan kettings.
- Aan kettings? Wie liggen aan kettings?
- Drie. Drie zielen.
- Drie zielen?

- Ja. De kamer is er vol van. Ze zijn allen aan mijn ziel vast. Aan mijn ziel zijn ze allen vastgeklonken. Met kettings. Soms haken ze los. Maar gisteren over straat heb ik er twee meê gesleept, den geheelen tijd, over de keien... Ze hadden pijn, ze schreeuwden... Ik hoor ze altijd in mijn ooren schreeuwen, schreeuwen... Onder mijn bed liggen er drie. Die slapen. Als ik naar bed ga, worden ze wakker, rammelen hun kettings. Laat ze slapen. Ze zijn moê, ze hebben verdriet. Nu ze slapen, weten ze het niet. Ik... ik kan niet meer slapen... Ik heb in weken niet meer geslapen... Als ik slaap, kunnen ze niet slapen... Ze slapen alleen als ik wakker blijf... Ze zijn vast aan mij... Hoor je ze niet? De kamer... de kamer is er vol van. Ze zijn gekomen uit alle eeuwen... Ik heb ze om mij heen verzameld, verzameld uit alle eeuwen. Ze scholen in de pullen, in de oude boeken, in de oude kaarten. Ik heb er uit de veertiende eeuw. Ze scholen in de familie-papieren... Van het eerste oogenblik, dat ik ze daar zag, zijn ze opgerezen, de arme zielen... Met al hun zonde, al hun verleden... Zij lijden... in een vagevuur... Ze hebben zich aan mij vastgeketend, omdat ze weten, dat ik ze goed zal doen... en nu willen ze me niet meer verlaten... Ik sleep ze overal meê, waar ik ga... waar ik sta... waar ik zit. Hun kettings trekken aan mijn lichaam... Ze doen me soms pijn, maar ze kunnen niet anders. Van nacht... van nacht was de kamer zoo vol zielen, dat ze als een wolk om me heen waren, en ik was benauwd... Ik woû op straat gaan, maar de juffrouw en haar broêr hebben me tegengehouden... Het zijn ellendige menschen... ze zouden me laten stikken. Het zijn ruwe menschen... ze trappen op de arme zielen... Hoor je... op de trap? Hoor je hun voeten? Ze trappen op de arme zielen...

- Ernst, zeide Paul, bleek en ongedurig. Heb je Dorine van morgen gezien...

Hij zag zijn broêr achterdochtig aan.

- Neen, zeide hij. Ik heb haar niet gezien.

- Ze is hier toch geweest, niet waar?

- Neen, ik heb haar niet gezien... zeide hij, achterdochtig, en zijn oogen dwarrelden rond, als zocht hij door zijn vertrek heen.

Werktuigelijk volgden de beide broêrs zijne blikken. De groote zitkamer scheen die van een man van ontwikkeling en van smaak, stil en eenzelvig, maar hoogst gevoelig voor lijn en vorm. Tegen de somberheden van plafond, behang, tapijt, stak donkerder nog af de somberheid van oud eikenhout, de somberheid van oude boeken, en heel vreemd blauwde en bontte er tegen het aardewerk, en dit niet alleen antiek, maar ook al wat nieuwere kunst had uitgevonden. De moderne lijnharmonieën en allernieuwste faïences kronkelden plotseling verrassend vreemd in vazen, pullen, potten, als geëmailleerde bloemen, uit moderne oranjerieën, die opgebloeid zouden zijn in de schaduwen van een oud en donker bosch. In de open boekenkasten ook troffen vlak onder de bruine leêren banden van antieke folianten, de gele omslagjes van Fransche nieuwste litteratuur, de nieuwe-kunstbanden der modernste Hollandsche romans. Deze eenzame, stille man, die schuchter liep over straat, glijdende langs de kanten van de huizen - die geen vrienden, geen kennissen had, die alleen 's Zondags-avonds zich - omdat hij niet weg dorst blijven uit een overgebleven respect voor moederlijk gezag - afmartelde tusschen zijn verzamelde familie-leden, en dan zelfs aan een whisttafel wist te blijven zitten - deze man scheen, verborgen voor iedereen, te leven een rijk leven, diep in zich, een leven door eeuwen heen. Omdat hij nooit sprak, zag men hem alleen als een zonderling, maar zijne jaren had hij rijk geleefd. Had hij te vol gevuld zijn menschlooze, woordlooze eenzaamheid met de schimmen van litteratuur, kunst, historie... Waren de schimmen opgespookt en levend geworden rondom hem heen, in die sombere kamer, waar vreemd de antieke en moderne porceleinen en aardewerken glansden en grilden rondom hem heen, met een obsessie van kleurgloeiïngen en glazuren, van opbloei- en van kronkellijnen...?

De beide broêrs, die gekomen waren, omdat zij hun broêr gek dachten, zagen om in de kamer en voor beiden was de kamer ook gek. Voor den ritmeester, wien zijne ochtendstemming was opgeklaard, - die zich normaal stevig gezond plotseling voelde

worden onder de woorden van zinsbegoocheling, welke hem zeide zijn zonderling van een broêr, werd de kamer een krankzinnige kamer, omdat hij er wapens in miste, karwatsen, platen van paarden en honden, en de chromolitografie van een naakte vrouw, lachend achterover gebogen... Voor den anderen broêr ook was krankzinnig de kamer, omdat de vaas er niet meer een ornament was, omdat de vaas er een ziekelijkheid was geworden, als een bont onkruid, dat woekerde tusschen de sombere schaduwen der gordijnen en eiken kasten. Voor Paul was de kamer krankzinnig, omdat er stof lag op de boeken, en omdat de prullemand, vol verscheurde papieren, niet was geleêgd. Maar krankzinniger dan de kamer leek hun beiden de man Ernst zelve toe: hun broêr, een zonderling, dien zij al jaren lang ‘vreemd’ hadden moeten vinden, omdat hij anders was dan wie ook van hen allen. Toen hij hen bekende, dat zijn kamer vol zielen was, zielen, die om hem wolkten, tot hij er benauwd van was - zielen, die aan hem ketenden met het gerammel van hunne kettingen - toen hadden zij gedacht, dat hij ijlde, dat hij stamelde krankzinnige woorden... Het was hun beider opvatting, opvatting van normaal gezonde menschen, uiterlijk gezond van zinnen, in hunne gebaren, blikken en woorden - omdat hunne gebaren, blikken en woorden niet vloekten tegen die van wie hen in hun leven omringden - wat zij ook, soms, diep in zich voelen mochten. Maar voor dien man zelven, Ernst, was zijn eigen opvatting de normale, de heel gewone, en vond hij vreemd en zonderling zijn beide broêrs, Gerrit en Paul, omdat hij wel, slim, bespeurde, dat zij geen van beiden iets van de tallooze zielen merkten, die toch zoo dicht en klagend krioelden rondom hem heen, als was hij in een vagevuur. Voor hemzelven was er niets gek of krankzinnig, noch in zijne kamer, noch in zijne woorden, noch in geheel hemzelven. Hij vond hèn gek, hij vond zich verstandig. Toen hij dien nacht in zijn hemd op straat had willen gaan, omdat de zielen hem zoo benauwden, als zoû hij stikken tusschen hare dringingen, had hij eenvoudig lucht willen hebben, niets anders dan lucht, willen ademen zonder druk van kleêren, vest of jas op zijn borst, en hij

had het toch heel gewoon gevonden, dat hij met een kaars was de trap afgegaan, en met zijn sleutel de deur had openen willen... Toen hadden die dikke juffrouw en haar ruwe broêr hem gehoord, en zij waren gekomen om hem heen met groote verschrikking van dwaze gebaren en hardklinkende woorden, en zij hadden, de dikke juffrouw, de ruwe broêr, voor hem staan betuigen als twee gekke menschen, terwijl hij de ketting al had van de voordeur gelicht en de tocht hem al zoo heerlijk was weldadig geweest, omdat die wapperde over zijn naaktheid, onder zijn enkel los waaiend hemd... Toen was hij boos geworden, Ernst, omdat de dikke juffrouw, de ruwe broêr niet hoorden naar wat hij zeide - een zachte stem had hij, die niet òp kon schreeuwen tegen zulke ruwe, burgerlijke, luide stemmen van menschen zonder gevoel, van menschen zonder ziel, zonder weten, zonder begrijpen - toen was hij boos geworden, omdat de broêr, ruw, had de deur weêr gesloten, hem had meêgetrokken, gesleurd de trappen op, en hij had den broêr geslagen, maar de broêr, sterker dan hij, had hem gestompt, gestompt voor zijn borst, die al zoo benauwd was, nog benauwder werd, omdat nu àl de zielen, beängst, drongen tegen hem aan, bescherming aan hem vragende... En ruw, plomp, als gevoellooze menschen, hadden de dikke juffrouw en de ruwe broêr hem met hen beiden gesleept naar boven, en terwijl zij hem hadden gesleept, hadden zij hem niet alleen op zijn bloote voeten getrapt, maar zij hadden de arme zielen vertrapt! Vertrappeld hadden hun gemeene pantoffels, hun breede ploerten van burgervoeten de arme, de arme, teêre zielen, vertrappeld in de gang, op de trap, en hij had ze hooren hikken en snikken, zoo luide, zoo luide van stervensangst, dat hij niet begreep, waarom niet heel de stad was komen aanloopen van louter verschrikking, om de arme zielen te zien en te helpen... O, wat hadden zij geklaagd, getandeknarst, o wat hadden zij gesnikt, geweeklaagd ontzettend en niemand was aangekomen... Niemand had willen hooren... Zij hadden niet WILLEN hooren, de menschen van de stad; geen redding was gedaagd, en die twee ploerten: die dikke juffrouw, die ellendige ploert van een kerel, haar broêr, ze hadden

hem gesleurd, de trap op, zijn kamer in, hem er in gegooid, en zij hadden de deur achter hem toegesloten, zij hadden buiten de deur gebarrikadeerd... En in de gang, tusschen de voordeur geklemd, op de treden der trap, geklemd tusschen zijn kamerdeur, lagen de arme hikkende, snikkende zielen; ze lagen vertrapt en vertrappeld, als of een ruwe menigte gedanst had op hun teêre vlinderlijven, op hun broze lichamelijkheden en den geheelen nacht had hij in den hoek van zijn kamer, waar hij stil was gaan zitten, huiverend in zijn nachthemd, in den donker, het geweeklaag der zielen gehoord, hun handen hooren wringen, hen hooren smeeken om zijn genade, om zijn ontferming, want zij wisten, dat hij hen lief had, dat hij hun goed wilde doen, de arme zielen... Hij begreep wel, hij begreep wel, - hij begreep wel, dat die twee ruwe ploerten, die vrouw en die broêr, gedacht hadden, dat hij GEK was... Maar hij had alleen willen ademen koele lucht van den nacht, willen voelen koele lucht van den nacht huiveren over zijn heete leden, die zoo warm aangloeiden, omdat in bed de zielen zoo drongen tegen hem aan, ook al poogde hij ze zacht af te weren... Dat was toch niet GEK koele lucht te willen ademen... koele lucht over zich heen te willen voelen huiveren... Wat had hij anders willen doen... En 's morgens... Ja, hij had haar wel gezien aan de heel voorzichtig opengesloten deur... 's Morgens had hij in eens het gezicht van zijn zuster, Dorine, zien grijnzen en lachen en schateren, met een duivelsch gegrinnik... ook al blij, dat er van de arme zielen op de trap, in de gang daar lagen de vertrappelde broze lichamelijkheden - maar hij was slim geweest: terwijl hij was blijven zitten in zijn hemd, in den hoek van zijn kamer, had hij gedaan of hij haar niet zag, en niet oplette haar duivelschen grijns, om haar boos pleizier geen voldoening te geven... Toen waren eindelijk de arme zielen, die leefden nog, tot rust gekomen: hij had ze gestild met zachte woorden van troost... Toen waren ze om hem heen ingesluimerd, en hij had zacht kunnen opstaan, zonder hun kettings te rammelen, en had zijn hoofd gewasschen, een broek aangedaan, kousen, een chambercloak... Wat deden nu om hem zijn broêrs? Hij wist wel, hij wist wel: zeker dachten ze

ook, als de juffrouw en haar ploert van een broêr, dat hij GEK was, gek en krankzinnig... Maar zij, ze waren van zinnen krank; ze hadden geen oogen, dat ze niet zagen de sluimerende zielen, waar vol het huis van was - zij hadden geen ooren, dat zij niet hadden gehoord de het heelal doorklinkende klacht van de zielen dien nacht... Zij, zij waren gek, zij waren krankzinnig: ze wisten niet en ze voelden niet: ze leefden als domme bruten en hij haatte hen beiden: die groote zware officier, en de andere, die mooie meneer, met zijn gladde gezicht, en zijn kattesnorren, die hij met uit kon staan, niet kon úitstaan... Sterker dan hem was het geweest, dat hij hun gesproken had van de arme zielen, maar nu hij zag, dat ze GEK waren, nu zoû hij ze er nooit over spreken meer - want anders zouden ze hem zeker ook ranselen willen en slieren, en trappelen op de arme zielen, als die twee ellendige ploerten hadden gedaan.

Hij bleef dus maar kalm zitten, wachtend tot zij weg zouden gaan en hem alleen zouden laten, in de stille eenzaamheid, waar hij naar smachtte... Want nu was hij moê, en recht in zijn stoel, sloot hij de oogen, ook om de gezichten van zijn broêrs niet te zien. Om hem heen lagen de zielen, tallooze, maar zij waren stil, sluimerden als kinderen rondom hem heen, hoewel pijnlijk hun gezichten vertrokken waren, van al het leed, al de pijn, die zij dien nacht hadden moeten lijden...

Gerrit en Paul waren opgestaan, deden of zij naar de vazen keken, praatten zacht...

- Hij is nog al kalm, zei Gerrit.

- Ja, maar wat hij zei, was totaal in de war.

- We moeten naar een dokter gaan.

- Ja, we moeten eerst naar dokter Van der Ouwe... Later misschien naar dokter Reeuws, of wien hij ons aanraadt, een zenuwspecialiteit.

- Hoe vindt je hem? Bepaald GEK?

- Ja, gek... Wat hij zei, was zoo in de war, als hij nog nooit heeft gesproken. Tot nog toe was hij maar vreemd, eenzelvig, zonderling... Nu is hij bepaald...

- Gek... voltooide zacht Gerrit.

- Kijk... hij heeft zijn oogen dicht...
- Hij is kalm.
- Ja, hij is kalm...
- Willen we gaan?
- Ja, laten we gaan...

Zij naderden Ernst.

- Ernst...
- Ernst!

Hij sloeg langzaam zijn zware oogleden op.

- Nu, Ernst, kerel, zei Gerrit. Wij gaan.

Ernst knikte met het hoofd.

- We komen wel gauw terug.

Maar Ernst sloot weêr de oogen, smachtend, dat zij zouden vertrekken, ze met zijn verlangen de kamer uitdrijvend...

Zij gingen. Hij hoorde hen de deur zacht toedoen, voorzichtig... Daarna knikte hij waardeerend het hoofd: ze waren niet kwaad, ze maakten de zielen niet wakker... In de gang hoorde hij nu hen fluisteren... met die twee ploerten!... de juffrouw... haar broêr! Hij stond op, sloop naar de dichte deur, wilde luisteren... Maar hij verstond niet...

Toen lachte hij minachtend, omdat hij ze dom vond, zonder oogen, zonder ooren en zonder hart, zonder gevoel...

- Ellendige bruten, ellendige bruten! vloekte hij nu, en balde de vuisten...

Een doodmoêheid sloop over hem heen. Hij ging in zijne slaapkamer, donkerde ze met de blinden en legde zich te bed, voelende, dat hij zoû slapen.

Rondom hem heen lagen de zielen: de geheele kamer was er vol van.

II

De buren van de oude mevrouw Van Lowe, dien avond, vonden het vreemd, dat na den eten geheel de familie, de een na den ander,

er aankwam, belde, binnen ging - terwijl het toch geen Zondag was. Behalve die Zondagen van het ‘familie-tafereel’, was er toch nooit aanloop voor mevrouw Van Lowe's deur. En zij verwonderden zich wat er zoû kunnen zijn, en daar het heel warm was - een Augustusdag - hadden zij alle ramen opengezet, spiedden zij uit over straat, lieten zelfs de meiden vragen aan de meiden van mevrouw Van Lowe. Maar de meiden wisten van niets: ze dachten alleen, dat er iets zijn moest met de jonge mevrouw, die in Parijs was: mevrouw Emilie, als zij zeiden, die er van door was gegaan met haar broêr...

- Het wordt een rare boel bij die Van Lowe's... zeiden de buren, en keken op straat, naar de voordeur van de oude mevrouw, waaraan weêr gebeld werd, voor de zooveelste maal.
- Daar heb je de Van Saetzema's...
- En daar heb je de dikke Ruyvenaers...
- Wat is er te doen?
- Ja, wat is er te doen?
- De meiden zeggen, iets met Emilie...
- Ook pleizierig voor de Van Ravens...
- Ze zeggen, dat Bertha kindsch is, hè...
- Nu kindsch... ze zit maar te kijken... Ze komen hier nooit: ze wonen in Baarn...
- Daar heb je de Van der Welcke's...
- Zoo tante, zoo nichtje...
- Nu zijn ze er allemaal...
- Allemaal...
- Ja, ik heb ze allemaal gezien... De ritmeester en zijn vrouw, Paul, Dorine, en Karel...
- En Ernst?
- Die is nog niet gekomen.
- Maar die komt niet altijd.
- Wat is er te doen?
- Ja, wat is er te doen...
- Het is zeker een schandaal met Emilie...
- En als je denkt de Van Naghels vroeger... Wat een grandeur!

- En nu...

- Niets... niets meer... Een zooitje is het me...

- Nu, ik vind het nog al nette menschen...

- Ja, maar heelemaal in orde zijn ze niet...

- Kom, willen we niet naar Scheveningen gaan?

- Ja... laat ons naar Scheveningen gaan... Dáar hooren we misschien wat er is...

- Wat er is - met Emilie...

De buren van mevrouw Van Lowe gingen opzettelijk naar Scheveningen, om te hooren wat er was - wat er was met Emilie...

De oude mevrouw Van Lowe zat in de serre - open de ramen - en zij huilde zacht, als was zij te oud, om hevig te huilen om welk verdriet ook... Oom Herman, tante Lot, alle de kinderen waren langzamerhand binnengekomen, hunne gezichten in strakke ontsteltenis, en als schimmen bewogen zij in de groote, duisterende kamers, waar niemand dacht het licht te laten aansteken...

- Herman... riep de oude mevrouw, klagend.

Oom Ruyvenaer, tante Lot kwamen nader.

- Heb jij hem gezien, Herman...? vroeg de oude mevrouw, wringend de geäderde handen.

- Nee... een... Marie... Maar ik... ik... ga morgen naar hem toe... met dokter... dokter Van der Ouwe.

- En wie is nu bij hem?

- Een verpleger, mama, zei Gerrit. Wij hebben voor alles gezorgd... Hij is heel kalm, moedertje. Hij is heel kalm. Het zal zoo erg niet worden... Het is maar een bui: dat gaat over, zei de dokter.

Cateau's boezem, plotseling, doemde in de open serre-deur.

- Ach, màmà! zei Cateau. Wat is DIT... treurig... van ERNST! Hoe is het nu mógelijk - dat Ernst... zoo geworden... IS!!

En zij boog zich tot haar schoonmama en gaf haar een kus, correct, als de condoleance-kus van een vreemde...

- En hoe gaat het met u, mama? vroeg Karel, als was er niets aan de hand. Heeft u geen last van de warmte...

De oude vrouw krukte vaag, drukte hem de hand.

- Het eenige, wat ik je verzoek; zei Adolfine tegen haar man, Dorine, Paul, Adeline; - is om er NIET over te spreken. Om er met niemand buiten-af over te spreken. Hoe minder er over gesproken wordt, hoe liever het me zijn zal... Wij hebben in onze familie die Indische mededeelzaamheid, om dadelijk alles aan de groote klok te hangen... Als ze er naar vragen, kunnen we zeggen, dat Ernst wat zenuwachtig is... Niet waar, laten we dàt afspreken... om te zeggen, dat Ernst wat zenuwachtig is...

Zij vroeg het hun op hun woord af, en zij beloofden het haar, om haar te kalmeeren.

- Je zal zien... zeide zij; dat die historie met Ernst maken zal, dat Van Saetzema WEÊR niet gekozen wordt... voor den Gemeenteraad.

Paul zag haar verstomd aan, niet vattende haar logica. Toen zeide hij, rustig:

- Ja... je ziet vreemde dingen soms gebeuren.

- Ja... zei Adolfine, knikkende, als waardeerde zij bizonder, dat hij haar begreep. Het is heel ellendig voor MIJ...: je zal zien, dat Van Saetzema weêr niet gekozen wordt...

- Ik geloof, dat Ernst... nog de wijste is van ons allen! dacht Paul, en, terwijl hij zitten ging, keek hij eerst op den stoel, of er geen pluisjes lagen.

Maar Constance was binnengekomen en toen de oude mevrouw haar zag, stond zij half op, stortte zich in haar armen, en snikte nu heviger dan zij gedaan had... Het was vreemd, zooals zij langzamerhand in Constance haar eigenste kind had teruggevonden, hare dochter, die zij sedert jaren en lange jaren niet meer gezien had, tot zij eindelijk weêr terug was gekomen in het land en in de familie... Moeder, had zij nooit een lieveling gehad, maar toch voelde zij zich dikwijls gedurende langen tijd nu eens meer aangetrokken tot de een, dan tot den ander weêr... Zij werd oud, zij kreeg iets gebrokens van oude moeder, die om zich heen ziet gebeuren de treurigheid in de levens harer kinderen: een treurigheid, die zoo laat kwam, dat zij de illuzie zich had kunnen maken,

dat er nooit treurigheid zijn zoû... De plotselinge uiteenspatting van het huis van Bertha - dat huis, waar zij zoo gaarne kwam, omdat zij er in terug vond de voortzetting van haar eigen leven, den weêrschijn van haar eigen grootheid, had haar geslagen met een smartelijken slag: de onverwachte dood van Van Naghel; die apathie, waarin Bertha als het ware verzonken was; de scheiding van Van Raven en Emilie, uitgesproken toen Emilie niet meer terugkwam uit het buitenland, waar zij bleef met haar broêr Henri, gesjeesd van Leiden, trots alle overreding, die oom Van Naghel, de Commissaris in Overijsel, op hen uitgeoefend had; Louise, wonende bij Otto en Francis in, om Francis, altijd lijdende, te helpen met de kinderen, zoodat Bertha te Baarn in haar kleine villa alleen woonde met Marianne, nu Frans, gepromoveerd, naar Indië was, en Karel en Marietje op kostschool waren... Gespat uit een was het groote huisgezin, plotseling, in enkele maanden, in enkele dagen bijna, en de oude grootmoeder, wier ziels-illuzie het altijd geweest was alles en allen dicht te houden bij elkaâr, was naïef verwonderd geweest, dat het zoo kon gebeuren, dat het zoo was gebeurd... Zij verplaatste zich niet meer, liep moeilijk en omdat Bertha zoo apathiesch was geworden, en zich ook niet verplaatste, had zij Bertha niet meer gezien, had zij Bertha en al de haren als het ware verloren! Een leêgte had het om haar gegeven, die niets had kunnen aanvullen - ook al zag zij Constance iederen dag. Een leêgte, omdat de oude vrouw in geene van harer kinderen huishoudens terug vond die aristocratische officieele gewichtigheid, die haar lief en bekend was geweest bij de Van Naghels... Zij kon klagen nu, dikwijls, de oude vrouw - iets, dat zij vroeger nooit had gedaan, - zij kon klagen, dat Karel en Cateau zoo egoïst waren, zoo stijf Hollandsch werden, ieder jaar meer en meer; zij kon klagen, dat bij Gerrit de kinderen altijd zoo druk waren, en Adeline over het hoofd groeiden, en dat beiden, Gerrit en Adeline, te zwak waren om zooveel kinderen - negen - een strenge opvoeding te geven; zij kon klagen, dat Adolfine bitterder werd en bitterder, omdat haar man geen carrière maakte, omdat Carolientje niet trouwde, omdat zij

last van haar drie tongens had; zij kon klagen over Dorine, over Paul en had allerlei kleine griefjes tegen hen beiden. Dan, op den Zondag-avond, als kinderen en kleinkinderen kwamen, voelde zij de leêgte, die Van Naghel en Bertha hadden gelaten, miste zij den klank van sommige aristocratische namen, dien van den Russischen gezant, in de gesprekken harer kinderen, en met een zoetbitter lachje zeide zij dan tegen de Ruyvenaers, dat hunne familie den laatsten tijd niet meer was, wat ze geweest was: noemde ze het een grandeur déchue, en had een bitter pleizier er in dat woord, waarvan de elegante ironie haar troostte, te herhalen en nog eens te herhalen. En Constance was het kind geworden, tot wie zij het meest zich had aangetrokken gevoeld in deze bitterheid, omdat Constance zich wijdde iederen dag aan hare oude moeder - maar ook omdat zij, mama, stilletjes, er van hield met Constance te spreken over Rome, zelfs over De Staffelaer, over de Pallavicini's, de Odescalchi's, die Constance indertijd gekend had - omdat Constance, wat er dan ook ware gebeurd, toch geparenteerd was aan de eerste Hollandsche families - omdat Constance een titel droeg - omdat Addy haar eenig kleinkind was, dat een titel droeg - van hoe goede familie de Van Naghels ook waren: ach die kleinkinderen, die zij zoo zelden meer zag! En nu het verschrikkelijke aan Ernst gebeurd was, het verschrikkelijke dat de kinderen wel eerst voor haar hadden willen verbergen, tot zij het toch geraden had, omdat zij het zoo lang al gevreesd had, eigenlijk gevreesd van Ernsts kleine-kindjesjaren af - wat vreeslijke stuipen had dat kind gehad! - nu dan het verschrikkelijke aan Ernst gebeurd was, nu werd het Constance, in wier armen zij het eerst kon uitsnikken, in wier armen zij eerst gevoelde hoe zwaar verdriet haar getroffen had, op haar ouden, ouden dag.

- Cony... hikte zij. Lieve Cony... Het is wèl zoo! Ernst... Ernst is KRANKZINNIG!!

En schril klonk het woord, dat nog niemand tegen haar had uitgesproken - hoewel zij de beteekenis geraden had - door de duisterende kamer, waar verschrikt, om den schrillen klank van de snerpende stem der oude vrouw, plotseling alle fluisteringen

zwegen. Alles zweeg er en om het woord voer een huivering door de kamer. De kinderen zagen elkander aan, omdat mama het woord had uitgesproken, het woord, dat ZIJ niet hadden gezegd - ook al hadden zij, stil, het gedacht. Het woord, dat mama zoo schril uitsprak, bijna schreeuwde tegen Constance, in de onweêrhoudbare pijn van haar verdriet, sloeg hen allen met een plotsen schrik - omdat het, uit mama's mond, klonk als de openlijke bevestiging van wat zij wel allen wisten, maar niet bevestigen wilden, dan in groot geheim tegen elkaâr. Zij zouden immers zeggen alleen, dat Ernst zenuwachtig was: nièt meer. Nevroze, was zoo alomvattend... Een gesticht voor zenuwlijders... wie ging er niet heen, om eens tot rust te komen. Maar, schrille bevestiging, had het woord van mama gesnerpt, gesnerpt tegen Constance, in de duistere kamer, waar nog niemand er aan dacht, eenvoudig-weg, de gaskroon aan te steken. Adolfine, Cateau, Karel, oom Ruyvenaer, Floortje en Dijkerhof, ze keken elkaâr plotseling aan, verschrikt, van ontzetting geslagen - omdat zij het woord nooit luid, nooit openlijk bevestigend hadden willen uitspreken: krankzinnigheid was een familie-schande. Uit een hoek van de donkere kamer klonk nu een luid:

- Jà, kassiàn!! van tante Lot, en Toetie was zoo zenuwachtig, dat ze plotseling uitbarstte in snikken. Dat was weêr dat Indische zich-niet-houden-kunnen, meenden, geërgerd, de Van Saetzema's en Cateau, en ze vonden het niet fatsoenlijk zich zoo te laten gaan: ze voelden iets of geheel hun zaak reddeloos was verloren. Maar de deur ging open, en binnen kwamen, onzeker in de duisternis, de twee dokters: de oude huisdokter, oud-militair-geneesheer, Van der Ouwe, en een jonge, zenuwspecialiteit, Reeuws. Omdat zij binnenkwamen, staakte Toetie, verlegen, haar snikken. De dokters kwamen van den Nieuwen Uitleg, waar zij Ernst hadden verlaten, kalm, lezend - in een zijkamer de verpleger: een kalme, krachtige kerel. En toen de broêrs en zusters de dokters omringden, begon de oude, bezadigd:

- Onze goede Ernst kan daar niet blijven, alleen... We zullen zien, dat we hem naar Nunspeet brengen, bij dokter Van Heuvel,

dat zal hem goed doen... de natuur... een andere omgeving... lieve, rustige menschen, die zich aan hem wijden...

- Nunspeet? vroeg Adolfine. Dat is toch niet...??

- Neen, zeide beslist de oude dokter, die haar begreep. Dat is niet...

En hij zeide niet het woord, liet het zweven, het woord, dat niet mocht uitgesproken, het vreeslijke woord, dat aanduidde het huis van schande, familie-schande.

- Het is een lieve villa... dokter Van Heuvel heeft enkele zenuwpatiënten, zeide hij kalm, goedig, met een blik in het rond op de broêrs en zusters, en zijn groote grijze kop knikte geruststellend tot hen allen.

Zij bewonderden zijn tact: zij namen des te meer kwalijk het schrille woord van mama, dat gesnerpt had en hen had doen huiveren... zij namen des te meer kwalijk den uitroep van tante Lot, de plotselinge snikken van Toetie.

En herademend, staken zij het gas op, plotseling bemerkend, dat het pikdonker was - nu de beide dokters, rustig naast mama, haar zacht zeiden, dat alles terecht zoû komen, en dat Ernst wat overspannen was, door veel alleen zijn, en veel lezen in oude boeken.

III

Constance, den volgenden morgen, ging naar den Nieuwen-Uitleg; de juffrouw, hoofdschuddende, deed haar open; dokter Van der Ouwe trad haar tegemoet.

- Ik dank u, dat u gekomen is, mevrouw. Het is niet goed, dat Ernst hier langer blijft; ik zoû hem gaarne zoo spoedig mogelijk, morgen, met een van u naar Nunspeet brengen. Maar het zal moeilijk gaan... de arme jongen.

- Ik zal probeeren... zei, vaag, Constance.

- Ik laat u dan met hem alleen... Durft u?... Ja ja... u durft wel. Hij is kalm, de arme jongen... Wees niet bang: ik blijf in de buurt...

Constance ging de trap op, heftig bonzende haar hart. Zij klopte zacht, ontving geen antwoord.

- Ernst! riep zij, met onzekere stem. Ernst...

Maar niets antwoordde.

Langzaam opende zij de deur, de deurknop knarste tot in haar ziel, en voordat zij binnen trad, vroeg zij nog eerst:

- Ernst... Mag ik wel binnenkomen?

Hij antwoordde nog niet en zij trad binnen... Zij had zich voorgenomen dadelijk te glimlachen, hem glimlachend te naderen, opdat de uitdrukking van haar gezicht hem gerust zoû stellen... haar armen broêr. En zij glimlachte dus, terwijl zij binnentrad, hem zoekende met vriendelijke oogen - of er nu toch heelemaal niets buitengewoons was.

Maar haar glimlach stolde haar als om de lippen, toen zij hem bespeurde in een hoek van de kamer gedoken, in een flanellen hemd en een ouden broek, ongekamd de zwarte haren, die hij lang droeg... Toch beheerschte zij zich en groette, zoo gewoon mogelijk.

- Dag broêr... Ik kom eens zien hoe je het maakt.

Hij zag haar achterdochtig aan uit zijn hoek, vroeg:

- Waarom...?

- Omdat ik hoorde, dat je niet wel was... Ik woû eens zien hoe het met je ging.

- Ik ben niet ziek, zeide hij zacht.

- Waarom zit je in dien hoek, Ernst... Vindt je dat daar gemakkelijk...

- Chtt... zeide hij. Ze slapen... Spreek niet te hard.

- Neen... Maar zachtjes mag ik wel praten, niet waar? Kan je niet opstaan, Ernst... Want ik kan daar niet naast je gaan zitten... Kom broêr... Sta je niet op?

En met haar glimlach stak zij hem beide hare handen toe.

Hij glimlachte terug, zei:

- Cht! Maak ze niet wakker...

- Neen... neen... Maar sta nu op...

Hij vatte eindelijk hare handen, liet zich voorzichtig optrekken

door haar, uit zijn hoek, en nog eens zeide hij, ernstig:

- Je moet me beloven ze niet wakker te maken... Iedereen maakt ze wakker, de ellendige bruten... De dokter heeft ze ook wakker gemaakt.

- Neen Ernst... we zullen ze laten slapen. Kom... het is lief van je, dat je bent opgestaan. Hier, willen we hier zitten?

- Ja... Waarom ben je gekomen? Je komt nooit...

Er was een naïef verwijt in zijn woorden, dat haar verschrikte... Het was waar, zij kwam hier nooit... Sedert dien eersten keer, dat hij haar, nu anderhalf jaar geleden, bij haar terugkomst in Holland genoodigd had bij hem te komen, sedert zij hier geluncht had aan zijn tafel, sedert hij haar welkom had toegedronken met een paar vingers-hoog champagne uit een antiek glas - was zij nooit, was zij nooit meer gekomen... Zij verweet het zich nu, zij, die toch zoo voelde het zwak voor familie: waarom had zij dien broêr, omdat hij vreemd was, aan zichzelven overgelaten, zoo goed als de anderen hadden gedaan? Zoo zij in zich overwonnen had een huivering, een afkeer bijna - zoo zij voor hem gevoeld had, altijd, als zij nu, plots, voor hem voelde - ware hij misschien niet zoo vereenzelvigd - ware zijn verstand misschien behouden gebleven.

- Neen, broêr... bekende zij. - Ik kwam nooit... Het was niet lief van me, wel?

- Neen, het was niet lief van je, zeide hij. Want ik hoû wel van je... Constance.

Zij voelde haar hart zoo week, zoo vol, dat zij hijgde naar haar adem, dat haar oogen vol tranen schoten: haar arm legde zij over zijn schouder en zonder haar aandoening in te houden, riep zij:

- Hebben we je zóo alleen gelaten... broêr?!

- Neen... zeide hij kalm. Ik ben nooit alleen. Ze zijn altijd allemaal om me. Uit alle eeuwen zijn ze om me... Soms zijn ze prachtig gekleed, en zingen ze met heerlijke stemmen... Maar den laatsten tijd - hij schudde weemoedig het hoofd - den laatsten tijd... niet meer... Ze zijn alle grauw... als schimmen... en ze zingen niet meer hun mooie koren... ze huilen... ze klagen... tandeknarsen...

Vroeger stonden ze uit in de kamer... en ze lachten en zongen en schitterden... Ach Constance... nu... ik weet niet wat ze lijden... maar iets vreeslijks lijden ze... een vagevuur... Ze dringen om me heen... ze benauwen me... zoo dat ik niet adem kan halen... Stil, daar worden ze al weêr wakker...!

- Neen broêr... neen broêr... ze slapen!!

Hij lachte haar slimmetjes toe.

- Ja, fluisterde hij. Je bent lief, je houdt van ze, je hebt medelijden met ze... je laat ze slapen... je maakt ze niet wakker...

En stil zaten zij naast elkaâr, een oogenblik, zonder woorden, haar arm over zijn schouder.

- Je hebt een heeleboel mooie dingen, Ernst, zeide zij, rond ziende in de kamer.

- Ja, zeide hij. Ik heb ze verzameld... heel langzaam, langzaam aan. In ieder voorwerp zat er één.

- Broêr, zeide zij zacht. Het zoû misschien goed zijn, als je van den zomer naar buiten ging...

Zij voelde hem dadelijk hard in een krimpen onder haar arm, als werd hij star en strak in al zijn ledematen.

- Ik wil niet van hier, zei hij.

- Broêr, het zoû goed voor je zijn... Ken je Nunspeet?

Onder haar arm werd hij hard als ijzer, en boos, hard zag hij haar aan.

- De dokter wil me naar Nunspeet hebben... antwoordde hij slim. Ik weet het heel goed... - hij lachte minachtend - jullie denken, dat ik gek ben. Maar ik ben niet gek, hernam hij hoogmoedig... Jullie... jullie zijn dom... dom en gek zijn jullie. Jullie zien en hooren niets... verstompt als jullie zijn in je brute zinnen... en dan denk je maar, omdat een ander ziet en hoort en voelt... dat hij gek is... terwijl jullie gek zijn... Ik blijf hier, ik ga niet naar Nunspeet...

Maar plotseling werd hij angstig, vroeg hij:

- Zeg Constance... jullie zullen me toch niet dwingen...?? Jullie zullen me toch niet slaan?? Die ellendige ploert hier beneden... die vent... die ploert... die heeft me gestompt... en ze wakker ge-

maakt... ze vertrapt! Hij heeft op ze staan trappelen, de stommeling, de stommeling...! Zeg Constance... niet waar... jullie laten me hier?

- Neen, broêr... niemand, niemand dwingt je... Maar het zoû heel goed zijn, als je ging naar Nunspeet...

- Waarom toch, ik ben hier goed...

- Bij menschen, die lief zijn... die van je zullen houden.

- Niemand heeft ooit van mij gehouden, zeide hij.

- Broêr! kreet zij met een snik.

Maar hij werd ruw, smeet haar arm af.

- Niemand heeft ooit van mij gehouden! herhaalde hij barsch. Mama niet... niemand van jullie... niemand... Als ik hen allen niet had gehad... o, als ik hen allen niet had gehad! Mijn lievelingen, mijn lievelingen! O, wat hebben ze toch! Nu... nu worden ze wakker! Nu zijn ze wakker!! O, hoor hoe ze te keer gaan! O God, hoor, hoor, hoe zij gillen! Zij gillen, ze schreeuwen... Is het het vagevuur dan! O, God, hoe dringen ze om me heen... Ik stik... ik stik onder ze... o God... ik kàn het niet meer uithouden!!

Hij stortte op het open venster, en zij was bang, dat hij er zich uit wilde gooien, zoodat zij hem pakte om zijn lichaam met beide haar armen... De oude dokter kwam binnen. Hij sloot het raam.

- Ik kan niets... murmelde zij, wanhopig, tegen den ouden man.

- Jawel, zei kalm de dokter. U kunt wel, mevrouw...

- Jullie zijn alle mijn vijanden, zei Ernst; en de hunne... Hun vijanden.

En hij ging zitten in zijn hoek, gehurkt, om de knieën zijn armen geslagen.

- Ga weg, zeide hij tegen beiden.

- Ik ga, Ernst, zei de oude dokter. Maar Constance mag nog wel wat blijven...

Hij noemde haar bij den naam soms, de oude dokter, die hen, in Indië, had zien geboren worden... en het was voor Constance een verteedering, die naam uit zijn grauwen snor-mond; een oproeping van iets heel vroegers...

- Constance mag nog wel blijven...

- Ja, zei Ernst.

De dokter liet hen alleen: de verpleger zoû op zijn hoede zijn.

- Ernst, zei Constance; als wij samen gingen... naar Nunspeet.

- Waarom? Waarom? vroeg hij, heftig. Ik ben hier goed... En we kunnen ze daar niet meênemen, fluisterde hij zachter. Cht... je maakt ze wakker...

- Het is misschien rustiger, als je ze hier laat, broêr... zeide zij, tranen in de oogen, knielende bij hem op den grond, grijpende naar zijn hand.

- Neen... neen... de broêr... de ploert...

- Maar broêr, zeide zij vaster, hare oogen in de zijne; beste broêr... laat me toch zeggen: ze bestaan niet... ze bestaan alleen in je verbeelding... Je moet je nu toch los maken van dat idee... dan zoû je weêr beter worden... weêr gezond... Ernst... mijn beste broêr... ze bestaan niet... Kijk dan toch goed rond... er is niets om je heen dan de kamer... je meubels... je boeken... je vazen... Er is verder niets... dan wij beiden... O, broêr... probeer het... probeer het nu zoo te zien...: er is niets... Dat je benauwd bent... is, omdat je altijd zoo alleen zit... niet uitgaat... niet wandelt... In Nunspeet... zullen we wandelen... op de hei... over de duinen... en dan wordt je weêr heelemaal beter... broêr... want heusch, je bent ziek... en er is niets... er is niets... Kijk maar... er zijn alleen jij en ik... en verder je boeken immers... je meubels...

Hij liet haar rustig praten, een ironie begon om zijn mond te krullen en eindelijk zag hij haar aan met een medelijden en een minachting. Hij haalde even zijn schouders op... Toen streelde hij haar zacht over de hand... klopte met zijn hand haar hand zachtjes... vaderlijkjes welmeenend.

- Je bent lief... Constance... maar - hij schudde met zijn hoofd - je bent niet verstandig. Ik geloof wel, dat je meent wat je zegt... Maar zie je, dat is het juist... Je bent beperkt, je bent gegrensd... Je ziet niet... Je hoort niet - hij drukte op zijn oogen, zijn ooren - wat ik zie, wat ik hoor... met mijn oogen, mijn ooren...

- Maar broêr... je moet toch begrijpen... dat dat verzinsels zijn... De dokter zegt...: dat zijn hallucinaties...

Hij bleef glimlachen, zag haar aan met zijn medelijden, met zijn minachting, hard uit zijn zwarte Van Lowe-oogen.

- Dat zijn hallucinaties... broêr...
- En jij?
- Neen, ik niet...
- En de kamer... De boeken? De vazen?
- Neen, ook niet... Dat is om je heen, dat bestaat...
- Nu... en waarom dan niet... zij allen... de zielen?
- Dat niet, broêr... Dat is... hallucinatie.

Hij sloot even de oogleden, glimlachte, haalde de schouders op... met een uitdrukking van totaal niet-kunnen-begrijpen zóo heel beperkte zinnen... Toen zeide hij zacht en welmeenend:

- Neen Constance-lief... slim ben je niet... als je heusch meent, wat je zegt. Ik geloof wel, dàt je het meent... Maar dat is het juist... Je leeft, blind... je ziet niet... je hoort niet... Zoo leven, zoo bestaan jullie allemaal... In een droom, met dichte oogen, met doove ooren... Jullie zien, hooren, begrijpen niets... Jullie weten niets... Ongevoelig zijn jullie, als steenen... Je kan het niet helpen, Constance; maar het is jammer: je bent zoo lief... Er zoû wel wat van je te maken geweest zijn... als je hadt leeren zien, hooren, voelen... Nu, Constance, is het te laat... Nu ben je dom... als al de anderen... Maar het spijt me, want je bent wel lief... Je hand is zacht... je stem is zacht... en je hebt je best gedaan niet te trappen op mijn arme lievelingen... en ze niet weg te trekken aan hun kettings... die zoo vast haken in mijn hart... dat ze me pijn doen... soms... hier!

Hij drukte zijn hart. Een moêheid kwam over haar hersenen, als putte zij zich uit om te praten, en te doen begrijpen een verstand en een ziel, die heel ver van haar bleven... mijlen ver... en die hare woorden niet bereiken konden... dan door een dichtheid van schimmen heen. En plotseling werd wreeder en harder dat gevoel van moêheid en onmacht in haar: het was als praatte zij tegen een steen, tegen een muur; tegen haar voorhoofd aan voelde zij terugbonzen hare eigen woorden, als harde ballen, die kaatsten tegen den muur aan...

- Maar broêr... poogde zij nog eens; zoû je niet willen gaan...

naar Nunspeet... met mij... om MIJ pleizier te doen... om met MIJ te wandelen... over de hei... O, wat zoû je me daarmeê een pleizier doen... Voor MIJ zoû het goed zijn...

- En zij allen... hier... om mij heen? Hij wees voorzichtig in het rond.
- We zullen ze hier laten slapen...
- En de ploert... beneden...
- Hij zal ze niet hinderen... ik beloof het je... We zullen de kamer sluiten, broêr... en ze zullen allen rustig slapen.

Zij sprak met hem meê, niet wetende of zij goed deed, maar te moê om hem te overtuigen.

- Beloof je me dat? zei hij plotseling. Beloof je me, dat ze rustig slapen zullen...?
- Ja...
- Dat de ploert ze niet wakker maakt en trapt...
- Ja... ja...
- Beloof je dat?
- Ja...
- We sluiten dan heel stil de kamer af.
- Ja...
- En niemand, niemand komt er meer in?
- Neen...
- Beloof je dat?
- Ja...
- Zweer je dat?
- Ja, broêr...
- Nu dan... goed...
- Ga je dan meê? riep zij verheugd en niet kunnende gelooven...
- Ja... Omdat je zoo gaarne wilt wandelen... op de hei. Je bent lief...

Hij zeide het zacht, medelijdend, en zijn minachting was niet zoo sterk meer, want hij beschouwde haar als een lief en dom kind, dat zijn hulp en bescherming noodig had.

Zij lachte terug, stond op, waar zij geknield had gelegen naast hem, reikte hem beide handen, hem lokkende om ook uit zijn hoek op te staan.

Hij liet zich door haar optrekken; hij was zwaar: zij trok hem op als een loodzwaar gewicht uit zijn hoek.

- Gaan wij dan morgen, broêr?

Hij knikte goedig van ja: ze was wel lief... en ze verlangde zoo om te wandelen... en ze was zoo zwak... zoo dom... ze wist zoo niets, zag, hoorde en voelde niets... totaal niets: hij moest haar helpen... en leiden... en steunen...

- En willen wij dan nu een koffer pakken...

Hij begreep niet, dat een koffer noodig zoû zijn: een niet-begrijpen was in zijn oogen, maar hij wilde haar wel pleizier doen, en zei:

- Goed... Maar maak geen leven.

De dokter kwam binnen...

- ...Hij gaat meê... duisterde zij. We zullen zijn koffer pakken.

De dokter drukte haar de hand. Ernst, op hen beiden, zag lachend neêr, als op arme, ongelukkige menschen, die het niet helpen kunnen, dat zij zoo dom zijn... zoo beknopt in hun vatten... zoo begrensd in hun weten... zoo verstompt in hun voelen...

En terwijl Constance en de dokter in zijn slaapkamer de kleêrenkast openden, zeide hij kalm, maar waardig, vermanend:

- Cht... niet waar... Wees voorzichtig... Laat de kast niet kraken... Maak ze niet wakker...

IV

Heel stilletjes, in den zwaar broeienden zomermorgen, zat aan het serre-raam de oude vrouw zachtjes te schreien. Zij schreide nu onophoudelijk al twee lange, lange dagen. Na haar eersten snik, in de armen van Constance, had zij gesnikt niet meer, maar sedert, altijd door, waren stilletjes de tranen blijven loopen, zilt bijtende over haar rimpelige wangen. Zij zat, de handen op den schoot gevouwen, en nu en dan knikte zij met het hoofd op en neêr, terwijl zij tuurde in den groenen tuin, waarover de onweêrslucht donkerde, zwaar hing als met looden drukking. Nu en dan klaar-

de zij haar stem, nu en dan zuchtte zij heel diep, en de zakdoek was telkens nat, van de tranen, die altijd vloeiden, stilletjes uit haar pijnlijke oogen. Een bittere trek groefde haar ouden mond langer, naar omlaag met twee lange treurige rimpels. O ja, het was wel heel zwaar! Verdriet... verdriet was er àltijd wel geweest... verdriet om Louis en Gertrude gestorven in Buitenzorg, arme kinderen; hoe geleden hadden zij niet aan koorts en aan cholera... verdriet om geld: een duur huishouden, en beperkte middelen... Toen verdriet om die lieve Constance... o wat een zwaar verdriet... verdriet om het lijden en den dood van haar man, gebroken onder Constance's schande... verdriet om Van Naghels dood... om Bertha, die zoo veranderd was... om heel dat huis, dat was uit elkaâr gespat... en nu verdriet, o hoe zwaar verdriet... om haar kind, haar arme kind, dat gek was! Ach, als het maar gebeurd was vroeger, toen zij jonger was... zij had het wel kunnen dragen, kunnen dragen als het overige... kunnen opnemen als haar menschelijk, haar moederlijk deel van verdriet... Maar zij was nu al zoo oud, en het scheen of zij voelde aankomen het groote Verdriet heel laat... te laat voor haar om met geduld en kracht het verdriet op te nemen... nu dat zij iederen dag ouder werd, en zwakker, en gaarne om zich heen was BLIJVEN zien het groote harmonische geluk van haar groote familie van kinderen, kleinkinderen, kindskinderen, waarin zij altijd geleefd had met dankbare vreugde om zoo veel zegen... Het was of een voorgevoel tot haar naderde van heel ver... van heel ver uit die drukkende en zware luchten... een voorgevoel, dat haar verfijnde zenuwen van ouderdom plotseling niet alleen voelden, maar zagen, als eene dreiging aannaderen, - zooals oude menschen de waarheid, de toekomst plotseling duidelijk zien: tanende lamp, die plotseling hel opflikkert - vóor het dooven in duisternis... helle opflikkering, die plots zien laat de schaduwen der kamer door, en waarin de portretten opgrijnzen met sprekende gezichten... vóor de lamp uitdooft... voor alles verzinkt in het duistere zwart! O, het vreeslijke voorgevoel, dat haar plotseling naderde als spook uit de loodzware luchten, dat geheel het verschiet voor haar blik vulde met grauwe angsten; het

voorgevoel, dat het Verdriet, het grootste, haar juist nu zoû treffen het meest, op haar ouden, ouden dag, nu zij geen kracht meer had het te dragen, nu zij in een zakken zoû onder de zwaarte... God, waarom nu, waarom nu, zoo zwaar en zoo erbarmingloos verpletterend? Waarom nu? Was het dan niet genoeg... dat een harer kinderen... GEK was... het vreeslijkste wat zijn kan immers? Was het dan niet genoeg... Wat dan nog meer zoû er dreigen, zoû er doemen... nu zij zoo zwak werd... Zie, beefden niet hare oude handen bij de gedachte alleen, trilde niet geheel haar hulpeloos lichaam, vloeiden niet de tranen, tot ze pijn deden in de voegen van haar rimpels en haar zakdoek was als een natte lap! Wat dan nog meer zoû er komen... O God, niet meer, niet meer... bad zij werktuigelijk, wel geloovende in haar zwakke wanhoop aan het groote, oneindige, almachtige, dat zoo heel, heel ver van ons blijft... en dat zij, fatsoenlijk-weg, altijd vereerd had, eens in de week in de kerk... vroeger... toen zij nog uit ging... O God, o God... niet meer! Het was grooter, het oneindig almachtige, dan wat men vereerde in de kerk, het was vullende zoo ver en zoo wijd zij kon denken... en het verschrikte haar, ontzette haar... zij zag het dreigen van verre... en waarom, waarom nu... ach, waarom maar niet alles vroeger dan, toen zij flinker geweest zoû zijn... toen zij àlles gedragen zoû hebben als haar menschelijk en moederlijk deel van verdriet... Nu had zij zoo gaarne rustig heel oud willen worden, in het middenpunt van den wijden cirkel der kinderen, der kleinkinderen, der kindskinderen... Maar ach, er was zoo veel... en... misschien zoû er nog meer komen!? O God, niet meer... niet meer, smeekte zij; was het dan niet genoeg, dat een harer kinderen... GEK was... het vreeslijkste wat zijn kan immers!!

Zij kreunde in hare gedachte... verlucht, nu de regen begon zwaar te tikken op de afwachtende bladeren, het weêrlicht hel wegsloeg, de donder rolde, de lucht scheurde uit een... Maar de tranen bleven vloeien in hare rezignatie, nu dat het eindelijk regende, - en om het onweêr in hare doovende ooren, om de tranen in haar stekende oogen, hoorde zij niet zachtjes de deur open-

gaan, iemand komen door den salon en naderen de serre, zag zij niet dadelijk het ranke figuurtje van het jonge vrouwtje, dat nu voor haar stond, voorzichtig, als om niet pijn te doen aan het leed van die weenende oude vrouw...

- Oma... sprak het jonge vrouwtje zacht.

De oude vrouw keek verwonderd op, knipte de oogen, poogde heen te zien door de vloeiende tranen, herkende niet wie haar oma noemde.

- Hè...? zeide zij klagend. Wie is dat...? En niet dadelijk antwoordde het jonge vrouwtje, omdat zij een schok had gekregen om die stille tranen, die zij maar vloeien zag over de wangen van die eenzame oude vrouw... Voorzichtig bleef zij staan; een mooi, bijna broos jong vrouwtje: als een poppetje van Saksiesch porcelein, maar als een geheel modern poppetje; - een silhouet, geteekend door een chique Fransche teekenaar; het, in veel gegolfd haar, puntige gezichtje onder den heel grooten hoed, waarvan de wrong van het stroo en de zwier van de veêren eene overdrijving in mode toonden, die dadelijk opviel in Holland, in deze deftige kamers - terwijl het wandeltoilet van licht home-spun te gekleed scheen voor een Haagschen zomermorgen - terwijl een tikje aan alles: parasol, tulle boa, de jonge vrouw aantoonde als niet Haagsch en niet Hollandsch meer - hoe kort zij ook dat alles ontvlucht was... De oude vrouw, hoe gevoelig ook voor al wat wereldsch was, bleef haar een beetje wantrouwig aanzien, niet herkennende, en dadelijk instinctmatig juist aan die tikjes: de groote hoed, de tulle boa, de overdrijving oplettende, die haar niet beviel.

- ...Wie is dat dan...? herhaalde de oude vrouw, wisschende de oogen om helder te kijken, en nu knielde het mooie poppetje neêr, en zei:

- Herkent u me dan niet meer, oma... Ik ben het... Emilie...

- Ach kind! riep de oude vrouw, opluikende, blij, verrukt. Emilietje... ben jij het?? En oma, die je niet herkende... Maar je hebt ook zoo een grooten hoed, kind. En Eduard... hoe gaat het met hem en waar is hij?

- Maar oma...!

Onder den arm, dien zij dadelijk geslagen had om het fijne kindje, dat daar naast haar neêrknielende was in een spontane beweging van liefheid, voelde de oude vrouw den schok, den schrik, maar zij begreep niet...

- Nu dan... waar is Eduard?

- Maar oma... riep Emilie. We zijn immers niet meer bij elkaâr!

De oude vrouw nu schokte en schrikte op haar beurt, en sloot de oogen, en bleef strak... Hoe was het nu? Werd zij dan oud als haar oude zusters, Christine, Dorine, die al de kinderen altijd verwarden, die nooit iets juist wisten van hun groote familie... Hoe was het nu? Raakte zij in de war, en was dat nu de eerste keer, dat zij zoo geheel alles en alles was vergeten... of was zij al meer zoo geweest... misschien, en had zij geradoteerd als een oude, oude vrouw...

Zij opende de oogen treurig, en hare tranen vloeiden over.

- Ach Emilietje... mijn kindje... mijn kindje... wees niet boos op oma! Ze wordt oud, mijn lieve kind... Ze was het voor een oogenblik kwijt... Ja ja, ze was het kwijt... Het is waar, mijn kind: jullie zijn niet meer samen... O, het is treurig, het is treurig... Je hadt het niet zoo gauw moeten doen... Je hadt nog geduld met hem moeten oefenen... Zie je, kind, een scheiding, dat is altijd innig treurig in een familie... Je weet, tante Constance... Nu, die had heel veel verdriet gehad... Jij ook, jij hadt heel veel verdriet... Hij sloeg je... ja, oma weet het wel... Maar je hadt dat niet zoo moeten aan de klok hangen, kind... Zeker, je hadt je niet moeten laten slaan... Maar je hadt hem met zachtheid... met waardigheid... moeten overtuigen... dat hij verkeerd deed... Als een vrouw waardig is... slaat haar geen man, mijn kind. Maar je was driftig... je hebt gestampt... je hebt teruggescholden... scènes uitgelokt, kind... Ja, ja... oma weet het heel goed... Oma herinnert zich alles. Mama zei wel...: alles gaat goed... maar oma merkte het wel... merkte wel, dat het heelemaal niet goed ging... Als je waardig was geweest, mijn kind, had hij je nooit durven slaan... En, wie weet... dan hadt je langzaam-aan hem zachter gemaakt...

gemaakt, dat hij je achtte... en nog een heel dragelijk leven gehad... Zie je, kind, er is altijd wat... in het huwelijk... Het is niet zoo, als de jonge meisjes denken... als ze verliefd zijn. Er is altijd moeilijkheid... wennen aan elkaâr... zich voegen naar elkaâr... Denk je, dat grootmama nooit wat gehad heeft met grootpapa... O zoo dikwijls... en later nog... na al jaren getrouwd te zijn geweest... Over arme tante Constance... o, wat zijn grootmama en grootpapa het dikwijls oneens geweest... En mama en papa... denk je, dat die nooit wat hebben gehad? Drift, Emilietje... dat is in onze familie... Maar dat is iets, dat je kalmeeren moet... Een vrouw moet waardig zijn tegen haar man... het is zoo jammer, het is zoo jammer geweest... Ach kind, en waar ben je nu toch? Niet bij mama, in Baarn... Waar zeg je...?? In Parijs... woon je in Parijs... Met Henri...? Maar zie je... Henri ook... ja, oma suft nog niet heelemaal... Henri zoo weggegaan van Leiden... foei... waarom niet afgestudeerd... en naar Indië... En wat doen jullie daar nu? In Parijs? Het is heel aardig, dat jullie zoo zijn met elkaâr... maar het is overdreven, Emilietje... Ja, ik herinner het me nu: ze zeiden, je woonde in Parijs... Ik had het al wel gehoord... Maar wat is dat nu, voor een leven... Je beetje geld, wat je van armen papa hebt gekregen, daar nu opmaken, in Parijs... Wat moeten de menschen daar nu van zeggen... Foei... neen, grootmama is niet tevreden... Grootmama vindt het niet aardig van jullie... In plaats van rustig bij je man te blijven... in plaats, dat Henri rustig afstudeert! Wat beteekent dat alles, dat jullie gedaan hebben... Neen kind, zoen me maar niet: oma is bitter... oma wil niet gezoend worden... De familie is de familie niet meer. Het is een grandeur déchue, kind... heelemaal een grandeur déchue... Vroeger waren ze wat: de Van Lowe's... Geld is er nooit veel geweest, maar we hingen niet aan geld en het lukte wel altijd... Maar de familie telde meê... in Indië - in Den Haag... Wie van jullie maakt nu zoo een carrière als grootpapa heeft gemaakt, als papa heeft gemaakt...? Neen, een gouverneur-generaal ziet men niet meer in de familie... en een minister ook niet meer... Het is een grandeur déchue, een grandeur déchue... Ach kind, oma heeft te veel verdriet... te veel ver-

driet op haar ouden dag... De dood van papa heeft oma een ergen slag gegeven... mama is sedert zoo veranderd... zoo veranderd... En oma ziet mama niet meer... nooit meer... Otto en Francis een enkelen keer... en die lieve Louise... maar verder zijn jullie allen verspreid... er is geen samenhang meer in jullie... Ach, het is zoo lief bij elkaâr te blijven... een groote familie, samen... Waarom moest mama nu naar Baarn gaan... Daar zijn niets dan rijke kooplui... dat is zoo met ons genre... En nu... weet je het, kindje... arme oom Ernst... ja... kind... Het is zoo... het is waar... is het niet treurig, arme jongen... en heeft oma nu niet TE veel verdriet op haar ouden dag!! Lieve tante Constance brengt hem vandaag naar Nunspeet... ach, zonder tante Constance, wat zouden we hebben gedaan...? Een troost voor oma... dat is Addy... DAT is een lieve, knappe jongen - en die werkt goed... later gaat hij in de diplomatie... dat is de hoop van de familie... Want, nu ja... Frans is goed gelukt... Maar Henri... Emilietje... die mislukt... daar in Parijs... met jou samen... Neen, kind, zoen oma maar niet... oma is bitter... En Karel past niet goed op... zei oom Van Naghel... Ze zeggen het dan niet altijd aan oma... maar oma merkt het wel, als ze denken, dat ze doof is en het zachtjes zeggen onder elkaâr. Ach kind, oma moest maar sterven... Ze wordt te oud, kind, ze wordt te oud... Al dat verdriet had ze vroeger wel kunnen dragen... maar nu, kind... kan ze het niet meer... Nu kan ze het niet meer... Emilietje...

En zacht snikte de oude vrouw; de tranen liepen onophoudelijk... Zij liet zich nu maar omhelzen, hartstochtelijk, door Emilietje en zij hoorde al de lieve woordjes aan, waarmeê haar kleindochter haar overstelpte...

Constance kwam binnen en mama herkende haar dadelijk.

- Cony! Cony! Heb je hem gebracht...! En ben je terug!

Constance, verbaasd, omhelsde eerst Emilie: toen zeide ze:

- Ja, mama, ik heb Ernst gebracht... met dokter Van der Ouwe en met dokter Reeuws... Hij was heel kalm... Wij hadden een halven coupé afgehuurd en hij was heel rustig tusschen ons in... Hij was zelfs stil en hield mijn hand vast, den heelen tijd... Hij beklaagde me, ik weet niet waarom... Mama, huil niet: heusch, hij

is kalm en hij is daar goed... Zijn kamer is lief, het uitzicht vroolijk... dokter Van Heuvel en zijn vrouw zijn hartelijke, eenvoudige menschen... Het zal zelfs geen izolatie-kuur zijn: hij eet met de andere patiënten aan tafel... Het treurige voor hem is, dat hij mist zijn boeken en antiquiteiten. Zijn boeken vooral, maar de dokter wil niet, dat hij leest... En hij moet wandelen...

- Maar wandelen, Cony, wandelen... Alleen? Hoe moet hij daar wandelen? Over die groote hei, alleen...! Hij zal verdwalen, hij is niet verantwoordelijk voor wat hij doet: hij zal verdrinken in een sloot!

- Neen, mama, we zullen goed op hem passen...

- Hoe meen je, kind...

- Het is gauw Addy's vacantie: ik ga met Addy naar Nunspeet en wij zullen met Ernst samen zijn...

- O, het is lief van je, Cony... Maar ik zal je missen!

- Ik kom u geregeld zien, mama... Nunspeet is niet ver!

- O, kind, kind, wat zoû ik doen zonder jou... O kind, dat je eindelijk tot ons bent teruggekeerd!... En je man, wat doet hij zonder zijn jongen...

- Hij zoû ons eens komen opzoeken... En hij zal op reis gaan met Vreeswijck... Ik ben alleen overgekomen om u te zeggen, dat alles goed is gegaan met Ernst. Van middag ga ik naar Nunspeet terug... En van daar ga ik Bertha opzoeken in Baarn...

- Ik ga ook naar mama, zei zacht Emilie...

Toen zij zagen, dat de oude vrouw moê was, stonden Constance en Emilie op.

- Wij gaan, mama...

- Ja kind... Maar laat me niet lang alleen... Wanneer zie ik je weêr?

- Over drie dagen.

- Zoo lang...

- De anderen zullen bij u komen: tante Lot, Dorine, Adeline.

- Ja... maar ik ben toch veel alleen. Ik begrijp het niet: vroeger was ik nooit alleen... Ik hoû niet van alleen zijn. Ik ben het niet gewend... Waar zitten jullie toch allen...

- Als u Dorine in huis nam, mama...

- Neen neen... in huis niet. Niet in huis... Ieder moet vrij zijn. Maar ze kunnen me toch wel eens opzoeken. Ik zie nooit de kinderen... van Adeline...

- Maar mama, ik weet toch, dat ze eergisteren hier zijn geweest.

- Neen, neen... het is langer het is langer geleden... Ik zie ook nooit je jongen.

- Ik zal hem van middag zenden.

- Ja, doe dat... Waarom zijn we allen zoo uit elkaâr nu... Het is nooit geweest, het is vroeger nooit geweest... Nu, dag kind... Zend je Addy? Kom je zelf gauw?

- U moet een paar dagen geduld hebben.

- Ja, goed... blijf maar bij armen Ernst... Je doet een goed werk... En zeg ook aan Adeline, dat ze me verwaarloost en dat ik de kinderen NOOIT zie... Nooit...

Zij kusten beiden haar moeder, haar grootmoeder... Toen de oude vrouw alleen was, schudde zij het hoofd op en neêr... keek in den regen... en de tranen liepen over haar wangen... onophoudelijk... onophoudelijk...

Emilie had een rijtuig.

- Ik breng u thuis, tante...

Zij stegen in.

- In maanden hebben we je niet gezien, kind...

- Neen tante... Ik kom uit Parijs... Ik ga mama opzoeken in Baarn.

- En dan?

- Ik keer weêr terug, naar Parijs... Ik woon daar nu... Ik had gedacht u ook een visite te maken, tante...

- Kom dan binnen, kind, blijf bij ons lunchen.

- Dat wil ik wel, tante...

Zij stegen uit, voor de villa in de Kerkhoflaan. Emilie zond het rijtuig weg. Bij Constance zette zij haar hoed af, deed-af de tulle boa, verloor zoo iets van haar te sterk geaccentueerde popperigheid...

- Emilie, zei Constance. Wij hebben nog één uur. Kom bij me in

mijn slaapkamer... Ik wil je spreken...

Zij ging naar boven: Constance sloot de deur.

- Zeg me... Emilie... Hoe leef je daar... in Parijs...

- Met Henri, tante...

- Met Henri... Maar waarom zoo, Emilie? Waarom je broêr af te houden van zijn werk...

- Tante, ik hoû hem niet af... Hij wil zoo niet meer werken... Hij wil vrij zijn... en ik ook...

- Vrij... in welk opzicht...

- Wij voelen ons niet geschikt... voor een Hollandsche maatschappij...

- Maar waarom niet...

- Weet ik het... Een exotiesch druppeltje in ons bloed, misschien... Tante, probeer het te begrijpen... U is ook veel in het buitenland geweest... Holland is eng... en ik... ik heb te veel in Holland geleden.

- Kind, ik heb geleden... buiten mijn land, en terug verlangd naar mijn land, toen ik het in jaren niet terug had gezien.

- Toch zal u me kunnen begrijpen... Tante, begrijp me... Ik ben onmogelijk meer, voor Holland... Henri ook...

- Hoe leven jullie daar: zeg me.

- Wij hebben beiden ons vaderlijk erfdeel.

- Ik weet hoeveel dat is... Er zijn groote schulden geweest. Jullie hebben niet veel ontvangen. Niet zoo, dat je je kleeden kunt, als je gekleed bent... Emilie, als je een beetje van me houdt, zeg me dan alles ronduit. Ik ben niet nieuwsgierig, maar ik hoû van jullie... van jullie allen... en ik voel liefde en belangstelling voor jullie allen... Je KAN niet leven van je vaderlijk erfdeel.

- Ik werk, tante.

- In Parijs? Wat? Wat doe je?

- Ik schilder... Ik schilder waaiers... En paravents... U weet, ik heb wel een aardig talentje... Ik doe ze met heel veel chic... In Holland zouden ze er niet van houden, zooals ik het doe... Maar in Parijs verkoop ik ze... voor twintig francs... voor vijftig francs... mijn paravents zijn van honderd francs... Ik klodder ze in een half

uur... Ze hebben iets... ik weet niet wat... Chic... niets dan luchtige chic... Maar ik verkoop ze: ze zijn aardig...

- Daar kan ik dan niets tegen zeggen, kind.

- Ik ben er heel gelukkig meê geweest, tante. Ik heb voor oma een paravent meêgebracht... voor u ook... voor tante Lot een waaier... Ik geef ze u cadeau; ik doe het in een oogenblik. Het is geen kunst, maar chic: ik zoû zeggen: actueelen chic...

Hare fijne vingertjes schetsten een fijn gebaartje van begin-eeuw-artisticiteit... en Constance, ondanks zichzelve, moest lachen.

- En Henri? vroeg Constance.

Emilie werd plots heel rood.

- Wat meent u...

- Wat doet Henri...

- Hij doet...

- Niets...?

- Neen. Hij doet wat... Maar tante, laat mij het u niet zeggen.

- Waarom kan je het mij niet zeggen...

- U zoû het niet begrijpen... Henri verdient... geld, veel geld.

- Waarmeê?

- Ik kan het u niet zeggen, tante... Het is niet MIJN geheim, wel? Het is het zijne.

- Is het een geheim.

- Ja... het is een geheim.

- Dan zal ik er niet naar vragen.

- Het is een geheim... voor de anderen... Misschien niet... voor u.

Zij brandde om het te vertellen...

- Ik vraag het je niet meer, Emilie.

- Ik zal het u vertellen. Als u belooft het aan niemand te zeggen... Aan niemand! Henri is... clown.

- Neen, Emilie!

- Ja... hij is clown.

- Neen... neen!

Emilietje lachte schril, hoog-op.

- U wil het niet gelooven! Ziet u wel... Ik had het maar niet

moeten zeggen... U kan het niet begrijpen... Als u hem zag... als clown... zoû u het wel kunnen... begrijpen... Hij is prachtig, hij is uniek. Hij is geen vulgairen clown, geen August-den-domme... Hij is eenvoudig magnifique... Hij heeft van de kunst van den clown iets gemaakt... iets artistieks... iets van hèmzelf... Hij laat de menschen lachen en huilen, wat hij wil... Hij maakt zijn scènes zelf... hij teekent zijn costumes zelf... of ik teeken ze voor hem. Hij heeft een manier om zich te grimeeren... Hij heeft uitgevonden den weemoed van den clown... en daar is hij subliem in... Hij heeft een nummer, met zeker wel een vijftig kapellen aan ijzerdraad, die om hem fladderen... in het cirque... en waarvan hij er geen een grijpt... en als hij dat doet... lachen de menschen eerst... en huilen ze daarna... Begrijpt u... het is symboliek... Neen, maar u moet hem eens gaan zien... in Parijs... Hij is zoo mooi... en zoo artistiek... En om zich lenig te houden... doet hij gymnastiek... Hij ziet er veel beter uit... dan toen hij pierewaaide in Leiden... Hij is een mooie jongen... Hij weet het... hij grimeert zich nooit leelijk... Een modern beeldhouwer wil zijn statuette maken... zoo erg getourmenteerd, weet u... en art-nouveau... in die rol... met de kapellen om hem heen... Henri heeft heel veel gevraagd om te pozeeren... U zoû het nooit hebben gezegd, tante; hier was hij een student als een ander... pierewaaide... sloeg geld stuk... Ik, ik hield altijd van hem... En daar in Parijs heeft hij dadelijk begrepen, dat hij wat doen moest, dat hij energie moest hebben... zijn leven maken moest en als met een bliksem is het tot hem gekomen...: clown! Maar clown... mooi... mooi... iets nieuws... niet zoo maar een vulgaire clown...! Hij verdient een massa geld... ik weet niet hoeveel... En zoo leven we, tante... vrij... onafhankelijk van alles - en iedereen... Maar tante, u is geschrikt. Maar u MAG ons niet veroordeelen... Hier was ik ongelukkig... hij ook...; daar... daar zijn wij gelukkig... gelukkig met elkaâr... Ik hoû van hem... en hij van mij... Ik weet niet wat het is: maar wij kunnen niet leven buiten elkaâr... Daar in Parijs... denken ze, dat we amants zijn... willen ze niet gelooven, dat we zijn broêr en zuster... En zoo is het... en zoo zijn we gelukkig... en het kan ons niet schelen welke

horreurs ze van ons in Holland vertellen. Denkt u, dat ik in Holland terug kom anders dan... om grootmama... u... mama, Otto te zien?... Naar u verlangde ik... Voor de anderen voel ik niet... Met oom Ernst heb ik medelijden... Maar ik wil verder mijn leven vrij... vrij hebben... van Holland... van familie... en vrij heb ik het moeten maken van mijn man... van mijn man, dien ik getrouwd heb uit een vergissing... en die mij sloeg en mishandelde...! Wij willen LEVEN, tante en niet meer bestaan!!

Maar Constance wist niets te zeggen en zij sloot de oogen of zij een slag had ontvangen. Zij werd bleek. Zij wilden leven, niet meer bestaan...! Was het aan haar hen te veroordeelen, aan haar, die zelve, heel laat, heel oud, te laat en te oud, behoefte had gevoeld te leven, en niet meer te bestaan? Maar... hadden zij hun leven wel gevonden in wat zij nu hun leven dachten... Wist zij nu niet, dat het WARE leven niet is voor zich, maar voor anderen? Wist zij het niet, ook al had zijzelve niet bereikt de lichtende steden van het nieuwe leven, die opgevizioend waren aan, voor haar, onbenaderbare kimmen? Had zij niet geraden dat het dàar was... en was zij niet zelve heel klein gebleken, toen zij had moeten benaderen zonder wie haar zoo dierbaar geworden was, dat zij voor hem alles had kunnen vergeten, zelfs haar zoon, den troost van haar bestaan, zoo dan niet van haar leven... Was zij niet zelve klein en mocht zij veroordeelen, alleen omdat zij ouder was, en dus in minder valsche schijnen van zelfbedrog zag de opglimpingen der zuiverste waarheden? Neen, zij veroordeelde niet... maar dat verhinderde niet, dat zij was geschokt... Zij kon wel begrijpen, nu... en toch was het ingeworteld vooroordeel daar... Zij wilde wel aannemen hun nieuw frisch vrij geluk in een leven zonder conventioneelen banden, en toch bonden hààr die banden - zelfs trots haar zoo nieuw kunnen-begrijpen... Zij begreep, en toch voelde zij een huivering, om wie niet gingen het plat getreden pad, de gladde baan van hun aller nette fatsoenlijkheid... Schemerde aan het eind der nieuwe wegen niet een vaagheid van tragiek!? Zoû het volharden hun mogelijk zijn of wat zoû het slot zijn van levensopvatting zoo weinig banaal? Was aan menschen

als zij allen, iets anders mogelijk dan banaliteit? Waren zij er niet voor geboren en opgevoed...? Zijzelve had wel nieuwe wegen gevonden, die opgingen naar steden van glans, maar zij had ze niet ingeslagen... Dit... waren dit nieuwe wegen, die naar steden van glans opgingen? Of was het moedwilligheid, jonge dartelheid alleen, die afweek van de gladde banen, de plat getreden paden...

- Emilie, zeide zij. Als het waar is, wat je me zegt... zeg het dan niet verder... spreek er dan niet verder over...! Als grootmama het hoorde, zoû het haar zoo innig verdriet doen...! En als mama het hoorde ook!

- Neen tante, neen... het is ook een groot geheim... voor de familie... voor de kennissen. Ik heb er met niemand over gesproken dan met u... en ik zal er met niemand meer over spreken. Maar tante, kom, zoo erg is het toch niet, dat u er zoo ontdaan uit ziet... Wij hebben andere ideeën dan onze ouders... Kunnen wij het helpen... Aan wie is de fout?

- Als ik denk... kind, aan jullie huis, vroeger...!

- En nu Henri clown... en ik schilderes voor mijn brood!!

Zij lachte hoog, schelletjes, bijna glorieus.

- Arme grootmama, lachte zij weemoediger, na. Arme grootmama... Ze noemde onze familie een grandeur déchue... En van haar standpunt heeft ze gelijk... Ik heb diep medelijden met haar... Ik vond haar zoo treurig, verlaten, en de tranen, de tranen liepen haar maar over de wangen... Tante, u is lief. Ik voel, dat u beter is... dan ik. Maar ik kan niet... hier wonen. Uw leed heeft gemaakt... dat u terug verlangde. Het mijne, dat ik weg wilde... U heeft gevoeld, dat er banden waren, die u hierheen trokken. Ik heb juist gevoeld, dat ik me los van alle banden moest maken... Het begin van mijn leven was een vergissing.

- Het begin van het mijne ook...

- Zoû het dan altijd zoo zijn...

- Dikwijls... dikwijls...

- Kennen wij onszelve dan niet... als wij beginnen te leven...

- Neen... alle waarheid kennen wij later... VEEL later pas...

- U denkt niet, dat ik mijn waarheid al ken?

- Neen Emilie...

- U is niet tevreden over me...

- Tevreden, kind... Mag ik oordeelen over je? Maar ik zeg je alleen: pas op. Speel niet met je leven. Verknoei het niet. Het is heel ernstig, ons leven. En je beschouwt het als...

- Als wat, tante...

- Als een artistieke gril...

- U zegt dat heel aardig, tante. Ik had het zelf nooit zoo gevonden, zoo gezegd... Een artistieke gril? Henri ook... Een gril, art-nouveau. Waarom niet?

- O, neen Emilie... pas op...!

- Tante, wij zijn zoo klein. Wij beteekenen niets. Wat beteekenen menschen als wij, vrouwen als wij, meisjes zooals ik geweest ben... Niets. Niets. Waarom ons leven tragiesch te maken? Waarom er niet liever iets aardigs, iets getourmenteerd artistieks van te maken - zij had een schildergebaar met wijsvinger en duim. - Als wij dood zijn, is het uit... Wat beteekenen wij, om tragiesch te zijn! Dat is goed voor helden, heldinnen... dat is niet iets voor ons... Ik maak mijn leven niet tragiesch. Ik heb me eerst vergist... ik heb mijn leven veranderd, het eenen energieken draai gegeven... Probeer het zoo te zien, tante!

- Ik zie het zoo wel... Emilie... Maar je vergeet...

- Wat.

- De banden.

- Die ik losmaak.

- Die je niet los kan maken.

- Jawel.

- Neen.

- Jawel.

- Neen. Je zal het zien... later... als je ouder bent!!

- Ik zal niet oud worden, tante...

- O kind, wat weet je, wat weet je! Wat weet je, hoe je worden zal... hoe tragiesch je leven licht worden zal... als je er niet ernstiger... ERNSTIGER over denkt!

Zij stond op: onweêrhoudbare impulsie deed haar het jonge vrouwtje omhelzen, hartstochtelijk.

Emilie schrikte.

- Wat denkt u, tante... wat meent u dan?

Maar nu iets te zeggen van het voorgevoel... waarom, als het voorgevoel altijd bedriegt...?? Zij zeide niets meer, Constance: zij wist ook niets meer te zeggen, zij staarde alleen maar voor zich uit, vreemd, vaag; en wat opgelicht was, was weg...

Nu zag zij in Emilie's oogen, diep, en zij zag er alleen een vizioen: Parijs, een cirque, een clown, vlinders, wel meer dan vijftig...

Beneden werd de voordeur geopend: stappen, stemmen klonken. Het gewone leven wemelde terug...

- Daar is oom... met Addy...! zei Constance. Emilie, ik ga van middag naar Nunspeet.

- Tante, ik ga na het lunch naar Otto en Francis. Laat mij u vinden aan het station. Dan wil ik met u naar Nunspeet gaan. Ik wil oom Ernst zien. En dan gaan wij samen naar Baarn?

- Goed kind. Maar wil je me een pleizier doen...

- Ja tante.

- Kleed je dan eenvoudiger. Bedenk, dat we zijn in Holland...

Emilie lachte hoog, schel.

- Ja, tante... Ik zal even een matelot koopen. Al mijn hoeden zijn voor Den Haag te lawaaiïg... De slagersjongens riepen me al na: hoed! En in Nunspeet en Baarn zoû het heele dorp uitloopen om er naar te zien!!

V

Marietje zat in de kamer van Marianne en keek uit over den weg... De weg, wit van zon en van stof, verblindde tusschen het groen der boomen, maakte een bocht, en slingerde rondom het station, dat wingerd-begroeid schemerde, zoo vlak nabij. Een trein juist dreunde aan en zijn donder deed de kleine villa beven in

hare muren... Telkens, dat een trein aandreunde, hetzij ophield, hetzij doorstoomde in een nauwlijks verminderden vaart, beefde de kleine villa...

Marietje verveelde zich. Marietje, op kostschool te Brussel, was nu met vacantie een paar weken te Baarn, bij mama en Marianne, en Marietje verveelde zich. Het liefst had zij maar willen blijven, op kostschool. Niet dat 'madame' niet een spook was, maar Brussel was ten minste amuzanter dan Baarn, zelfs voor een kostschoolmeisje... Zij vroeg zich af, hoe zij het hier vier weken zoû moeten uithouden... Zij had gerekend op een invitatie van oom en tante Van Naghel, op hun mooie buiten in Overijsel - fietsen, tennissen met de neven - maar oom had er niet van gerept: oom wilde, dat zij hare vier weken uitzong bij mama, te Baarn... Mijn God, hoe was mama hier toch komen wonen, en wat een huis! Het zoû haar nog eens op haar hoofd komen neêrvallen, met dat eeuwige gedonder van de treinen... Zij leefde in den donder van de treinen... Marianne had gezegd, dat het mama niet hinderde, en dat zijzelve zelfs zoo wende aan die treinen, dat, eenmaal, toen er een ongeluk was gebeurd bij Hilversum en de nachttrein van welk-uur-ook-weêr NIET kwam... Marianne was wakker geworden! Neen maar, dàt was sterk, vond Marietje! Misschien, dat die treinendonder mama en Marianne nog zouden weêrhouden om heelemaal in te soezen... Want het was hier een leventje, in die kleine villa te Baarn! Kennissen hadden mama noch Marianne, en zij zagen niemand... Rijtuig hadden zij niet: hoe kon je nu buiten wonen en geen rijtuig houden... Al was het maar een duc-je, of zoo een klein pic-nic-karretje, met een poney, maar IETS moest je toch hebben... Het was een dof bestaan, hoor... Het idee van oom Adolf, dat oom absoluut had gewild, dat zij hier vier weken zoû komen suffen, samen meêsuffen met mama en Marianne... Karel, die kwam niet, de boef; die ging integendeel bij oom... Marietje wist wel: omdat oom hem onder toezicht wilde houden! Zij zag zelfs met haar broêr... O, wat was het vervelend... Wandelingetjes naar de Beukenkom, Soestdijk... een enkelen keer zagen ze als distractie... de Koningin voorbijrijden... Maar rts!... dat was

voorbij... en dat was er niet meer... Nu, als zij de Koningin was geweest, ze was nooit op Soestdijk komen zomerverblijven! Vier weken... ze hield het niet uit... Ze telde de dagen af... Ze smachtte terug naar Brussel... Er was een jonge neef van ‘madame’, en die maakte haar het hof, stilletjes... zelfs met briefjes onder haar servet... Het was heel gewaagd, maar het was amuzant... amuzant... Hij schreef in vurige termen! - Ja... als je vergeleek het leven, dat haar zoû wachten, als zij over anderhalf jaar thuis kwam... met dat wat Emilie en Marianne hadden gehad... Partijen aan het Hof... de bals van het Casino met al de chique menschen van Den Haag... de mooie groote diners thuis... dat hadden de zusters toch maar allemaal gehad... Mooie japonnetjes... En zij... wat zoû zij hebben! Niets, hoor... Zij kwam in Baarn... want, je zoû zien, oom en tante zouden haar NOOIT inviteeren! En in Den Haag... wie zoû haar inviteeren in Den Haag? Den heelen winter in Baarn... o God, neen: ze moest absoluut maken, dat ze, eenmaal thuis, geïnviteerd werd in Den Haag! Oma had een groot huis... maar die hield niet van logé's; tante Adolfine... ajakkes: dat vond ze een rommelzooi... daar zoû ze niet eens willen komen; oom Gerrit... neen, die had te veel kinderen, daar hield ze niet van - en die had geen logeerkamer ook; oom Karel, daar was niet aan te denken... neen, je hadt alleen tante Constance - maar die zag ook al niemand, en oom en tante Ruyvenaer, maar die hadden geen chique kennissen: niets dan Indische menschen... Neen, het was heel vervelend, hoor, maar ze zag geen invitatie in het vooruitzicht... Maar dàt beloofde ze zich: zoo gauw mogelijk te trouwen... en goed ook: een man met een hoop geld! Het was een mooie boel: papa en mama voedden je op als een rijk kind, en was je dan een jong meisje... dan lieten ze je wegsterven in Baarn! Ze zag er gelukkig goed uit... en ze zoû wel een mooi figuur krijgen, dacht ze... en dan trouwde ze een hoop geld...! Het kwam er maar op aan: praktiesch te zijn, dat was de heele kwestie. Er WAREN nog wel rijke mannen. Maar ZIJ, ze zoû uit haar oogen zien en niet doen als Emilie, die getrouwd was, uit vergissing en bij toeval, dacht ze, en die Eduard had aangenomen, net als je een cava-

lier voor een wals aanneemt... En ook niet doen als Marianne, die verliefd was geworden op haar oom! Neen, hoor... zij beloofde het zich wel degelijk: was ze dan eenmaal opgevoed als een rijk kind... dan zoû ze ook maken, dat ze geld trouwde, nu ze geen rijk meisje meer was... want buiten geld was er niets... Op een titel of een naam zoû ze niet zien: kwam er een rijke pummel om haar... dan was die ook goed, hoor... Maar een mooi huis... mooie japonnen... en een rijtuig... en byou's... dat moest ze hebben... en dat zoû ze hebben later... want zonder dat had de wereld geen waarde. Je te versuffen in Baarn in dat aangedonder van de treinen, dat de muren van de villa deed beven, als zoû het heele huis neêrstorten op je hoofd... dat nooit: dat beloofde ze zich: nooit!

Marianne was binnengekomen in de kamer, die haar eigen boudoir was en met een serre in den tuin uitkwam: de aardigste kamer van het huis; beneden was alleen nog maar een kleine salon en een sombere eetkamer. Marietje, in gedachten verloren, keek over den zonne-stoffigen witten weg.

- Marietje, vroeg Marianne. Willen we niet wat wandelen?
- Beukenkom? vroeg Marietje kwijnend.
- Neen, verder...
- Soestdijk?
- Neen, verder nog, het Overbosch in, de hei op, als je wilt.
- Ik dank je wel, het is me te warm, te stoffig en te zonnig... Kunnen we niet eens het karretje huren, dan zal ik je mennen.
- Dat loopt nog al op, Marietje; we kunnen het niet iederen morgen nemen...
- Iederen morgen! bromde Marietje. Notabene! Iederen morgen... Nu, laten we dan maar hier zitten kijken...
- Waarom maak je geen muziek... schilder je niet.
- Merci, dat doe ik al op school... Talenten heb ik niet...
- Lees dan...
- Ajakkes neen! Leesboeken, die ik amuzant vind, mag ik niet lezen... en die ik lezen mag, vind ik niet amuzant... Het is de schuld van mijn ondankbaren leeftijd. Waarom ben je ook niet in een tennis-club...

- Ja - het spijt me... Ik zal zeker maken, dat ik er het volgend jaar in een ben.

- Het volgende jaar... lang en hard. Je hadt het nu moeten maken... je wist toch, dat je je zuster wachtte en dat er hier in Baarn niet heel veel ressources voor haar zijn... Maar alle gedachte smelt hier weg, met te kijken naar dien witten weg, die me mijn oogen nog bederft op den koop toe... O, kind, hoe hoû jij het hier uit... na Den Haag! Verlang je niet naar Den Haag, terug?

- Ach neen, Marietje...

- Maar wat doe je hier den heelen winter...

- Niets, Marietje...

- Jawel, ik weet het heel goed. Je bent vroom geworden. Je werkt voor de arme menschen.

- Ik heb twee arme families, voor wie ik wel eens wat maak...

- Zie je wel... ik wist het wel. Nu, laten we dan in Godsnaam weêr hemmetjes naaien.

- Ach neen, Marietje, neen...

- Jawel. Geef hier je hemmetjes... We zullen ze naaien...

Marianne had zich geïnstalleerd, en Marietje, van louter verveling, nam ook een ‘hemmetje’. Maar zij naaide er niet aan...

- Verbeeld je, dat wij zulk goed droegen, Marianne! Het zoû mijn vel openscheuren... O jé, daar heb je weêr een trein... Wat een donder, wat een donder! Ben je niet bang, dat het huis in-een stort?

- Neen...

- Hoû je van dat lawaai?

- Ja... Je went er aan...

- Je zoû er bij in slaap kunnen vallen, hè?

- Ja... het wiegt je...

Marietje schaterde.

- O, Marianne, wat ben je toch sentimenteel... GEWORDEN, zoû tante Cateau nadrukkelijk zeggen...

En stilletjes dacht zij:

- Neen, hoor, zoo ben ik niet... om op mijn oom verliefd te worden voor niets... Ik, ik trouw geld, een heele boel...

Maar zij zeide niets, zag uit over den zonne-stoffigen weg. Een paar menschen kwamen van het station af.

- Daar heb je de passage van Baarn! spotte Marietje. De groote distractie van den dag. Drie burgermannen en een scheeve juffrouw. Oom Paul zoû zeggen: drie en een halve atoom van menschelijke ellende... Nog een burgervrouw en nog een juffrouw... Twee dames... Kijk, waarachtig, twee dames... Groote goedheid... het is tante Constance... en het is Emilie!!

- Neen...

- Ja ja... het zijn tante Constance en Emilie... Hoera!!

En Marietje, van louter dolheid over de onverwachte distractie, wierp het 'hemmetje' hoog op, zoodat het in de gaskroon bleef hangen en snelde den tuin door, den weg op. Zij gooide van vroolijkheid haar been in de lucht.

- Tante!... Emilie! hoorde Marianne, die volgde, Marietje gillen buiten zichzelve.

Aan het hek van de villa omhelsde Marietje woest tante en zuster, troonde ze binnen, bedankte ze persoonlijk voor de verrassing, die zij haar aandeden, voor de distractie, die zij haar brachten...

- En oom Ernst? vroeg Marianne. Arme oom Ernst. Wij hebben een brief van Francis...

Constance vertelde haar, hoe hij was in Nunspeet, niet heel rustig, omdat hij het geheele huis doorzocht naar geketende zielen, die jammerden en hem smeekten om hulp.

- Gaat dat nooit over? vroeg Marianne, met tranen. Tante... wordt hij nooit beter...

- De dokter heeft alle hoop, dat die hallucinaties niet blijven...

Marietje had zich van Emilie meester gemaakt.

- En jij bent maar in Parijs? Met Henri? Wat voeren jullie daar uit? Biecht eens op? Inviteeren jullie me niet? Heb je geen logeerkamer? Pas op, ik kom in eens van Brussel aanvluchten! Verbeeld je als ik het deê!

Maar zij waren gegaan door de eetkamer en vonden Bertha in den salon. Zij zat aan het raam, keek op...

- Mama, zei Marianne. Hier zijn tante Constance en Emilie...

Bertha stond maar even op, kuste haar zuster, haar dochter, viel dadelijk terug in haar stoel. Zij scheen ternauwernood verwonderd ze onverwachts te zien... Zij vroeg ternauwernood naar mama, naar Ernst, naar Henri... Zij scheen als vastgeketend aan haar plaats bij dat raam, van waar zij tuurde in de schaduwen van het geboomte. Zij was mager geworden, haar blik staarde treurig vaag, en in haar zwarte japon maakte zij een indruk van moede, belangelooze gelatenheid. Zij sprak nauwlijks enkele woorden, als of het heel natuurlijk was, dat Constance, Emilie daar zaten...

- Mama, Henri laat u heel veel liefs zeggen, zei Emilie.

Bertha glimlachte even, knipte zacht met de oogen, dat het goed was, dat het heel aardig was van Henri... Zij vroeg verder niets.

- Ik kom van Ernst, Bertha, zei Constance. Ik heb hem naar Nunspeet gebracht met den dokter... Gisteren heb ik hem weêr opgezocht... en omdat ik nu toch ambulant ben, ben ik eens naar Baarn gekomen om je te zien...

- Het is lief van je, zei Bertha vaag, en nam Constance's hand. Is het erg met Ernst? We hebben een brief van Francis.

- De dokter heeft veel hoop...

- Ja... zei Bertha nu, alsof dat van zelve sprak. Het zal wel overgaan...

En zij scheen moê zooveel te hebben gezegd, zoodat zij verder zweeg.

- U blijft natuurlijk lunchen, tante, vroeg Marianne later, met Constance alleen.

- Ja, kind, als ik mag.

- Blijft u van nacht...

- In het hôtel.

- Het spijt me, dat we geen logeerkamer hebben... Emilie kan wel bij ons slapen, dan slaap ik op den divan... Ik moet even kijken naar het lunch nu.

- Kind, maak geen omslag.

- Neen tante, maar ik moet toch kijken... U begrijpt met ons drieën: we eten heel eenvoudig.

Zij kreeg een kleur, en Constance begreep, dat er aan tafel niet meer was die gemakkelijke overdaad van vroeger.

Met een glimlach van weemoed zagen zij elkander aan. Plotseling wierp Marianne zich in Constance's armen...

- Mijn lief kind... Hoe gaat het met je...
- Goed, tante...
- Je ziet er niet goed uit... Kindje, wat ben je mager geworden... En wat ziet je gezichtje getrokken... En die wangen... ze zijn niets meer... Gaat het hier niet, kind?
- Jawel, tante...
- Zeg het mij eerlijk... gaat het niet... in Baarn?
- Jawel, jawel, tante...
- Verlang je naar Den Haag?
- Verlangen... ach neen...
- Maar toch wel een beetje...
- Neen... neen.

Haar oogen stonden vol tranen; zij snikte nu op Constance's schouder.

- Tante... vergeef me... ik moest niet zoo zijn...
- Mijn lief kind... zeg me... zeg me...
- Neen tante... er is niets... Ik schaam me, maar... ik weet het niet...: bij u... laat ik me gaan... omdat ik voel, dat u wel van me houdt... een beetje... en dat u niet boos op me is... en dat u me vergeeft...
- Ik heb niets te vergeven, Marianne...
- Jawel tante... o jawel... O, vergeef me, vergeef me! Zeg me, dat u me vergeeft...
- Mijn kind, hoe leef je hier...
- Stil, tante... maar ik verlang niets anders... Ik probeer een beetje nuttig te zijn... voor mama... en... voor anderen... Ik heb wat arme menschen, voor wie ik zorg... Maar ik kan niet veel doen, ik heb niet veel... Vroeger... u weet, mama deed veel goed... zoo tusschen haar drukte door: ik probeer het nu te doen... Maar het is moeilijk... en ondankbaar... Enfin... er is anders niets, dan een beetje te zijn... te doen voor anderen... Maar... soms... is het me heel zwaar...

- Kind, mijn kind...

- Ja, soms is het me heel zwaar... Ik ben nog zoo jong... en het is me, alsof ik wel afgerekend heb met alles... voor altijd...

- Neen kind, neen, o neen... Als je wist! Je bent nog een kind, Marianne... Het leven, het leven komt later...

- Voor mij komt het niet, tante... O vergeef me... Ik schaam me... Ik WIL zoo niet spreken... maar met u... juist met u... omdat u van me houdt... kan ik me niet inhouden... O zeg me, dat u me vergeeft: zeg het, zèg het.

- Mijn kind... als het je dan iets goeds kan zijn, dat ik zeg, ook al heb ik niets te vergeven: ik vergeef je... Ik vergeef je.

- O dank, dank u, tante... O, u is goed, u is lief. U begrijpt. U begrijpt...

- Ja, mijn kind, ik begrijp... Maar het eigenlijke... dat komt later.

- Neen, er komt niets... Er kan ook niets komen...

- Kan er niets komen?

- Neen... hoe zoû het kunnen...

- Als je moed en kracht hadt, Marianne, te strijden... zoû je ook hopen, op later.

- Maar moed en kracht... tante... heb ik niet... Wat ben ik? Ik ben niets... Er is een groote, groote stroom... dat ruischt en vloeit... voert alles, alles meê, als een overstrooming. En dan is er... een takje, een blad... Dat ben ik, tante... Hoe kan ik...

- Dat is een sprookje, kind... Wil ik je een ander sprookje vertellen?

- Ja tante...

- Kom dan hier zitten tegen me aan... Leg je hoofd op mijn schouder... Zoo, hoor nu mijn sprookje... Er was eens een ziel, een kleine, als die van jou, Marianne... Een heele kleine: ze beteekende niets, zoo weinig... Ze wist van niets, het was of ze blind liep... eerst door een droom van heel veel teêrs en fijns en kinderlijks... Er was water... er waren bloemen... er was een ver licht, dat ze te gemoet ging... Toen ze verder ging, was het geen woud meer... maar een paleis... en alles van wereldsche waan... alles schitterde om de kleine ziel... van ijdelheid... Maar die ijdelheid was even

goed droom als het water en de bloemen, en de kleine ziel... vergiste zich al... voor de tweede maal... Blind ook liep ze door dien droom van ijdelheid en ze dacht, dat ze ZAG... al die schittering... Ze gat zich weg, Marianne... alles wat ze had, gat ze weg aan wie haar nog meer zoû kunnen laten schitteren... alles wat ze had, gaf ze weg... om niets... om zelfbedrog... En ze voelde zich al ongelukkig, ze dacht: er komt niets meer... NU heb ik alles gehad... Dat dacht ze al, voor haar noodlot aankwam... Ze zag het aankomen, en ze had het nog kunnen ontwijken, maar ze ontweek het niet... blind, blind voor alles... Haar noodlot sleepte haar meê... en ze dacht, Marianne, dat het uit was... heel zeker uit... dat zij zoû verdorren als een bloem, een takje, een blad, en dat de stroom haar meê zoû voeren... En toen, Marianne... toen kwam er iets anders... nà die meêsleeping van het Noodlot... toen kwam er een groote openbaring... een heerlijkheid... een extaze... En de kleine ziel zag, dat het dàt was... maar het noodlot verbood haar de heerlijkheid... de extaze in te gaan... En weêr dacht ze...: NU... nu heb ik heusch alles gehad... Nu... na Dàt... nu kàn er niets meer komen... En toch... toch kwam er nog wat... En na die openbaring... was het geen droom meer, maar was het werkelijkheid, zoo tastbaar... als ze maar zijn kon... voor arme, kleine zielen als zij... Wat er nog kwam, Marianne... Ach, niet veel, maar de kleine ziel heeft ook niet veel noodig: een grein maar, een korrel... een grein van werkelijke waarheid en werkelijkheid... een korreltje... maar dat groot genoeg was als een schat... Want de kleine zielen hebben niet veel noodig... Een grein maar, een korrel... En van die korrel deelde ze, Marianne, dan nog wel wat meê... aan anderen... Mijn kind, dat is het heele geheim... Van die korrel nog overvloed meê te deelen... aan anderen. Maar de korrel krijgt je eerst laat, mijn kind, en om die atoom van waarheid te bezitten... moet je eerst door alles heen... wat droom is...

- En tante... u heeft de korrel?

- O kind, de korrel is zoo klein, zoo klein! Zoo nietig, zoo min, zoo een heel klein korreltje... Maar wijzelve... wat zijn wij... en is de kleine korrel dan niet voldoende...

- Om gelukkig te worden... later... veel later? Na lange... lange jaren...

- Gelukkig... gelukkig... Ja... het geluk van begrijpen, van weten... het geluk van rezignatie... het geluk om aan te nemen zijn eigen kleinheid... en... niet boos en bitter te zijn om de vergissingen... en dankbaar te zijn voor wat mooi was, en licht... en klaar.

- Dankbaar...

- Voor den grooten droom... En honger en dorst te stillen... met dat eenig, eenige korreltje... en niet te verlangen meer naar... den grooten, den grooten droom!

- En er toch dankbaar om te blijven...

- Dat de droom tot ons... heeft willen schijnen... en glimlachen...

- Maar tante... als het geen droom was... maar het eenige brood... om te leven!

- Mijn kind... Wie zal je NU zeggen... wat het eenige brood is... om te leven... Je hebt nu alleen honger naar je droom... en later... veel later...

- Heb ik dan honger gehad... om niets...?

- Misschien...

- Om niets? O, neen...

- Wie weet het...

- Tante... is dan ieder sprookje van het leven zoo wereldwijs bitter... dat de groote droom niets is... en de korrel, later, alles...?

- Ik vrees van wel, kind...

- Ach tante... het zijn alles woorden. Zachte, lieve woorden... Ik begrijp u wel... het is UW sprookje... Maar tot nog toe is het mijne... niets dan de stroom... en het blad...

- En later wordt het misschien... de kleine schat, de korrel...

Toen zwegen zij, en Constance dacht:

- Iedere ziel moet eerst door alles heen... door alles heen... wat droom is... Pas heel laat... vindt ze de korrel... zelf... Wat een ander haar meêdeelt van haar korrel... stilt nooit den honger zoo... als de eigen korrel stilt... zelf gevonden...

VI

Addy was bijna zestien jaar. Hij groeide niet veel in de lengte, hij zoû zeer zeker de bouw van zijn vader krijgen, want hij had iets breeds, en fijns, iets stevigs en toch iets zachts; kracht en ras te gelijker tijd. Hij bleef er altijd ouder uitzien dan hij was, als kon hij zichzelven nooit inhalen; zijn gezicht, breed en toch fijn gesneden, had een kalme sereniteit, die niet van zijn jaren was; zijn wangen waren blond van dons, en zijn moeder wenschte, dat hij zich al scheren zoû, wat hij echter nog niet wilde doen: en de vage streep van blond fluweel boven zijn lip was beslist al een snor geworden. Zijn haar kroesde zacht, bruin, kort, geheel het haar van zijn vader, en ook zijn oogen waren die van zijn vader, maar zij waren, zoo mogelijk, nog ernstiger geworden, zacht kalm, diep, glimlachend weemoedig en vooral sereen blauw - zonder de kinderlijkheid van zijn vaders blik; zijn oogen waren noordelijke oogen, als zijn moeder zeide; Hollandsche oogen, noemde zij ze, in tegenstelling van hun aller Van Lowe kreolen-oogen.

- Addy, wat ben jij Hollandsch! placht zijn moeder te zeggen, en zij meende daarmeê, dat zij allen, de Van Lowe's, vertoonden de meer geënerveerde typen van Indische familie, en dat zijn vader door lang buitenlandsch verblijf ook iets niet-Hollandsch had gekregen. Addy, wat ben jij Hollandsch! Een kind, geboren aan de Riviera... opgevoed in Brussel... vóor zijn dertiende jaar nooit in Holland geweest... Hoe is het mogelijk, Addy, dat jij de Hollandsch-ste bent van ons allen... Je hebt NIETS van een cosmopoliet!

Zoo plaagde hem zijn moeder, vooral als zij zag in zijn oogen, in zijn Hollandsche, heldere, kalme oogen, als in twee blauwe spiegels: een glimlach er in als een weêrschijn... en onder dien glimlach een weemoed als een schaduw. En dan knikte hij haar rustig, lachend, bezadigd toe, als wilde hij haar zeggen, dat zij wel gelijk had, dat hij zich geheel Hollandsch voelde - en noch Indiesch-geënerveerd - en noch verbasterd-cosmopoliet. Voelde hij zich niet Hollandsch - een Hollandsche jongen, wel altijd, -

maar meer dan in Den Haag nog in dit kleine dorp - Nunspeet - nu hij uit zijn hôtelkamer zag over de blinkende witte duinen, die golfden weg naar de groote, groote luchten, de massa's van reuzewolken, de enormiteiten van grauw-blauw krullende zomerwolken, die machtig en majesteitelijk dreven: de grootschheden van het kleine land: dat wat grootsche majesteit is en macht boven de kleine lage landen, die nederig neêrduiken onder zoo veel ontzaglijkheden... De wolken, de Hollandsche wolken... Addy had ze lief, de ontzaglijke machten boven de maar even duinende en deinende landen... en had mama, die hem dan zoo plaagde, ze ook niet lief: haar Hollandsche wolken... o zoo reusachtig, o zoo reusachtig, als waren zij eilanden en landouwen, grooter nog dan de Hollandsche zelve...

Het was vroeg, zes uur, en hij zag uit zijn raam in den parelzuiveren morgen, en, even, met een gebaar van enthouziasme voor zich, breidde hij zijn armen uit, naar de wolken... Toen lachte hij om zichzelven, hoopte, dat niemand op den weg hem gezien had... Neen, de boeren, die er gingen, zagen niet op naar zijn raam... en nu, nu kleedde hij zich gauw, ontbeet beneden vlug met een glas melk, een boterham, en liep den grooten weg langs, een kleinen weg in, naar de villa van dokter Van Heuvel. Het huis lag van den weg af in een grooten tuin van rustige schaduw, en, daar het hoog lag, het huis, zag het over de duinende golvingen van blinkende zandblankheid langs zwarte, groene sparremassa's verder uit naar de heide, die paarschig opwaasde al in den vroegen zonneschijn tot lage horizonnen van even een lijn van laag groen, met de naaldspitste van een toren: niet dan een streepje onder de ontzaglijke majesteiten der reusachtige wolken, die rustig dreven, gevolgd door anderen, eeuwig door, eeuwig reusachtig en majesteitelijk...

De dokter kwam Addy te-gemoet.

- Daar ben ik, dokter...

- Zoo Van der Welcke, ben je daar al... En zie je niet op straks te wandelen met je oom...

- Neen...

- Want IK kan van daag niet meêgaan.
- Het is niet noodig, dokter.
- Het is de eerste keer, dat je alleen met hem gaat... Wanneer komt mama terug?
- Van middag.
- Ik kan je natuurlijk den verpleger meêgeven... Maar het is beter, dat oom dien niet meer ziet dan noodig is.
- Wees maar gerust, dokter; het zal wel gaan...
- Ga niet te ver, hè...
- Neen... vlak bij, de duinen in.
- Ik kan op je aan...
- Ja, ja dokter...
- Daar heb je hem al...

Ernst, uit de veranda, slenterde in den tuin; hij herkende Addy, glimlachte, vroeg:

- Waar is mama?
- Die komt van middag terug, oom... Gaat u wat wandelen, met me...
- Neen, ik wacht mama, zeide Ernst achterdochtig en keek naar den dokter... Toch wist Addy hem meê te tronen naar buiten, den weg op... Daar nam Ernst den arm van Addy en hij zeide hem:
- Weet je wat zoo beroerd is... Die vent heeft mama verstopt.
- Neen oom, neen.
- Jawel kerel, heusch. Die vent heeft mama begraven... ergens in de duinen Willen we haar zoeken...
- Oom, ik wil wel wandelen, maar mama is niet verstopt of begraven: mama is naar Baarn, om tante Bertha te zien... en mama komt van middag hier.

Ernst schudde het hoofd, en had een minachtenden grinnik.

- Jullie zijn altijd eigenzinnig. Hoor je mama dan niet? Hoor je haar dan niet kermen? Ze heeft den heelen nacht gekermd. Die vent heeft haar begraven.
- Ik geloof het niet, oom, maar we kunnen in alle geval wel wandelen...

- Ja, we zullen haar zoeken...

Zij gingen door een sparrenbosch: het was er koel en donker als in een kerk. Ernst spitte telkens met zijn stok in den grond, luisterde naar den grond toe.

- Ze is verder, zeide hij. In de duinen. Haar stem komt van verder... Hoor je het niet?

- Neen, oom.

Ernst haalde de schouders op.

- Jullie hebben geen zinnen... En geen ziel, zeide hij ruw.

En hij voegde er in eens aan toe, als was hij bang pijn te hebben gedaan, als wilde hij troosten, dadelijk:

- Mama is lief... Jij ook, je bent een goede jongen... Ik kan misschien nog wel wat van je maken.

Zij liepen, klommen, daalden, terwijl Ernst telkens stil bleef staan, terwijl Addy hem telkens verder dwong. Eindelijk, geknield, met beide handen groef Ernst een diepe kuil.

- Hier is het, zeide hij. Ik hoor mama's stem klagen... O God, o God, hoe kreunt ze... Ze zal stikken, ze zal stikken... Haar mond, haar keel, haar oogen... ze zijn vol zand... Wreed, ellendig zijn de menschen... Wat heeft arme mama hun nu gedaan... Ellendelingen, wreedaards... Hier is het, hier is het: ja, wacht maar, Constance, wacht maar... Ik graaf je uit, ik graaf je uit!

Hij groef, met zijn stok, met zijn handen; hij groef, dat het zand stoof om hem rond, hem wit poeierde de kleêren. Addy had zich uitgestrekt, liet hem rustig begaan, keek rustig toe, met zijn sereen blauwe oogen, die iedere beweging van Ernst als bestudeerden... Hij zeide niets meer, geen woorden vindend om den zinsbegoochelde te overtuigen... Op dit oogenblik waren alle woorden ijdel... De hallucinatie was zoo intens, dat door het zand Ernst Constance zàg liggen, een vier, vijf meter onder den grond, roerloos, vast in het zand, de korrels zoo dicht en duizenden om haar rond, dat zij zich niet bewegen kon, en dat alleen haar steunen en klagen haar kon dwingen den mond te openen, waar Ernst het zand zag binnenzeven, zijn zuster vol vullende met zand... Hij zag haar lichaam, als in een zwart kleed, dat om haar leden nauw

plakte, roerloos verstijfd in die begrafenis, in het dringen en dwingen der zandkorrels, die dichter en dichter tegen haar dwongen en drongen, zoodat zij dreigde te stikken, vooral nu de mond vol zand was... Haar zwarte oogen zag Ernst nog even schemeren ook door een zeven van zand heen; in haar ooren zeefde zand, en het zand, hoewel het daarbinnen geen ruimte had, zeefde al sneller en sneller, als een duizelingwekkendheid van zandgezeef. Nu draaiden de zevende korrels zand woest rond, als één trilling om Constance... en Ernst groef, groef uit met razende handen... Hij dorst den stok niet gebruiken... om Constance geen pijn te doen... Hij groef, als een beest, met ijlende, ijlende handen... Hij groef: een geheele kuil had hij uitgegraven en het zand werd vochter en vochter: klompen zand wierp hij nu uit... Toen, naar mate hij groef, zag hij het zwartige lichaam zinken, telkens een meter dieper: hij kon zijn zuster niet bereiken... Het lichaam zonk en zonk en hij bedacht, dat hoe diep hij ook zijn kuil zoû graven... hij Constance nooit zoû bereiken...

- Addy, Addy! riep hij; help me dan... help me dan...

Addy, uitgestrekt, zijn kin in zijn hand, zag rustig zijn oom aan, met de sereniteit van zijn blauwe doorzoekende oogen. Plotseling staakte Ernst zijn graven, wendde met een snellen kwartcirkel zijn hoofd om naar Addy, en zijn dwalende oogen zagen in de oogen van Addy... Toen schudde de jongen zachtjes, als ontkennend, het hoofd... als wilde hij, woordenloos, zijn oom beduiden... dat het niet was, als zijn oom dacht: dat er GEEN lichaam lag, onder het zand...

Zoo aan, zagen ze elkaâr enkele minuten... Ernst op zijn knieën, lag bij de kuil, zijn vingers krampten nog, na die poging om diep te graven... Plotseling scheen zijn koortsige energie te zakken, hij rilde en hij riep:

- O God... o God... o God!!

Toen boog hij zich over in die kuil, en zag er door heen... Hij zag niets meer: het lichaam was er niet: er was niets dan de ondoordringbaarheid van de binnenaarde. Toen luisterde hij, schuin het hoofd, naar de klagelijke stem... Er was geen stem: er was het

groote zwijgen van geheel het onderaardsche... Er was niets meer: geen lichaam, geen stem... Hij zag om zich rond: om hem heen lag het opgewoelde zand, doelloos...

- O God... o God... o God!! riep Ernst.

Addy zag hem aan, heel rustig, en onder de blauwe sereniteit van dien blik van meêwarige studie rilde Ernst. Toen ontspande hij zich en zijn lichaam scheen los te zakken in een, als met een knak in het beenderenstelsel... Met zijn hand echter nog verzamelde hij wat zand, vulde zorgvuldig de kuil wat bij, zoodat het vochtige zand blank was overpoeierd met droog zand... Toen strekte hij zich uit, lang, de beenen recht, de armen onder het hoofd... Hij was heel moê, vooral in zijn hoofd... Hij had geen woord kunnen zeggen. En met een heel diepen zucht na, lag hij te staren, naar boven, naar de groote, ontzaglijke wolken. Ze dreven als bovenwereldlijk immens, heel, heel langzaam heen, voor zijn naar boven zoekende blikken...

Toen sloot hij de oogen, als werd hij bang, als was het hem te groot, te ontzaglijk, te bovenwereldlijk. Een melancholie om kleinte duisterde in hem op als een binnennacht... En het was sterker dan hemzelven: dichte oogen, schokte een snik hem, en lag hij te weenen nu - altijd gestrekt, altijd de oogen dicht... Een lange traan liep over zijn wang...

Addy steeds zag hem aan... Nu stond hij op, naderde, en streek langzaam over de verwarde lange zwarte haren van Ernst...

En Ernst, even, hief de oogleden, zag hem, gebogen over zich, aan: zwarte in blauwe oogen... Toen sloot hij de zijne weêr, ademde diep, liet zich streelen de haren. De lange tranen liepen...

Het was niet noodig, dacht Addy, tot den moeden man te spreken... De hallucinatie, nu, was geweken; een doodmoêheid moest hem doorvloeien. Om beiden, man en jongen, dreef de zomermorgen, suizend van zwoele geluiden... Boven, eeuwig, oneindig, dreven, heel langzaam nog, wolken, wolken na wolken, altijd, altijd door...

VII

Toen werd het heel, heel kalm. De moede man was ingesluimerd; het was of zijn anders zenuw-krampende ledematen zich hadden ontspannen, en los slap geknakt lagen, de magere beenen in den plooierig wijden broek, de borst ingezonken onder het verkreukeld bonte hemd; de smalle schouders, de dunne armen in de jas, die moê plooide, lang gedragen. En de trekken van het gezicht hingen ook neêr, nu de zenuwen waren tot rust gekomen; zij hingen als van een ouden man: vreemde rimpels groefden het voorhoofd, en etsten onder de oogen, en etsten om de neus en den mond; om de lange kin stoppelde het dunne baardje, en ook het haar stoppelde dun, kalende achter de ooren. En Addy zag naar de handen: lange, magere vingers, die alleen nog de zenuwtrilling behouden hadden, zoo licht, als liepen er huiveringen onder het vel, over de aderen... De jongen zag nieuwsgierig naar de handen, altijd in handen stellend belang, studeerende den mensch uit zijn handen, meer uit handen dan uit iets anders: waarom precies wist hij niet en kon hij zich niet analyzeeren. En in de lange, magere handen zag hij nu niet alleen iets van machteloos reiken naar kunst, maar ook iets zekerders van grijpen naar boeken, en ze omslaan blad voor blad: in de lange, magere handen zag hij een beving van medelijden om de spitse toppen, die niet als aanraken durfden, en hem troffen die toppen vooral met de korte nagels, maar toch nagels van ras, om den langwerpigen schulpevorm, om het maantje, dat er onder sikkelde; - alleen afgebeten waren de nagels, als in vlagen van zenuwlijden... Toen, werktuigelijk, als hij altijd deed, wanneer hij handen studeerde, zag hij naar zijn eigene - die van zijn vader, maar nog jongenshanden, al vermannelijkten zij zich al, breed en kort, blank en sterk, als met een korten, voorzichtigen greep: de nagels beet hij niet af meer, maar hij sneed ze met zijn pennemes, vlug weg, zoodra zij hem hinderden. En van de zijne weêr keek hij naar die van zijn oom, Ernst, en hij dacht uit ze te lezen een ziel, vatbaar voor veel van kunst en gevoel; een ziel, wijd om veel op te nemen van al wat in boeken

geschreven is: een ziel van eenzaamheid, van eenzaam leven, en van eenzaam weten en vooral van héel eenzaam gevoel, zoo eenzaam en kruipende weg in zichzelve, dat zij er ziek van geworden was en had meenen te zien en te hooren in werkelijkheid de duizende weêrschijningen van alles wat ze gelezen in boeken, gezien had in kunst, en had gevoeld in het eenzame overgevoel...

De moede man, altijd, sliep... En Addy strekte zich langer uit, terwijl om hem heen de witte duinen wegdeinden in de hitte-trillende verzomering onder de bovenwereldlijk groote luchten... Het was in hem goed en zacht, met een streep van weemoed maar, heen door zijn peinzen, er zoo door heen getrokken, omdat de menschen en dingen zoo waren... Het was in hem een zacht goed peinzen, in zijn meditatie een grijpen-willen, als met den korten, voorzichtigen greep van zijn eigen handen: de korte, voorzichtige greep - vast en toch zacht - waarmeê hij het alles zoû grijpen, in het wankel vlottende leven... met ernst, en met liefde, en vooral met heel heilig weten willen voor anderen en voor zich... En omdat hij gegrepen had, peinsde hij niet meer, maar hij dacht, en hij bedacht hoè het aan zijn ouders te zeggen dat wat hij nu al zoo heel goed wist voor zich... Met zooveel ernstige liefde had hij hen lief gehad van klein kind af, dat hij hen heel goed begreep, zij beiden: dat hij hen kende, als kennen maar mogelijk is, de eene mensch den andere... Zijn vader, jong gebleven altijd, trots wat hij de verknoeiïng van zijn leven noemde, trots wat hem wel een groot verdriet was geweest, den laatsten tijd... Zijn moeder, ouder geworden, maar ernstiger, en, als zij met hem, Addy, sprak, den laatsten tijd, een blik op allerlei dingen, die hij vroeger meende, dat... Of was het omdat hijzelve werd ouder en meer begreep, en meer inzag, diepten van het diepe leven in? Was mama zoo altijd geweest? Waren zijn kinderherinneringen onzuiver en was zij altijd geweest die ernstige vrouw van nu... Neen, dat kòn niet, meende hij, maar dat was toch meer intuïtief voelen, dan zich zeker en onbetwijfelbaar verklaren kunnen... En nu dacht hij - hij had het zichzelven bekend - voor zoover zijn liefde sterker sprak voor den een dan voor de ander, sprak ze voor

zijn vader sterker - hoe gaarne hij ook had gewild, dat ze voor beiden even sterk gesproken had... Toch, nu, zoû hij niet met zijn vader spreken: nu zoû hij spreken met zijn moeder... Zij zoû hem eerder begrijpen, dan papa, en wat hij haar meê zoû deelen, zoû papa meer verdriet doen dan mama... Met mama het eerst zoû hij spreken... Wel scheen het hem moeilijk toe te spreken daaròver en bij hen een gedachte te vernietigen, een verwachting - een hoop, die zij altijd gekoesterd hadden. Maar toch was zijn idee uit het diepst van hemzelven zoo krachtig opgeschoten, dat hij begreep niet anders te kunnen... Te zullen moeten spreken en hen te zeggen, wat hij had besloten, voor zijn leven, waarvan hij iederen dag meer en meer de ondoordringbare toekomsten als met wijde deuren zag opensluiten, zoodat hij zàg hoe het zijn zoû, en waarheen het gaan zoû, heel ver...

Hij zoû het haar zeggen, dien middag, aan zijne moeder het eerst... En terwijl hij dit besloot, voelde hij, dat het zijn zoû een roeping, zoo beslist van stem, als riep zij hem, met een gebaar van wenken tot haar, door de wijde deuren, die waren opengesloten. Wat zoo beslist riep, zoû hij antwoorden...

Maar Ernst bewoog, werd wakker.

- Ben je uitgerust, oom?

Ernst knikte weemoedig van ja.

- Willen we dan niet wat loopen? Anders is de dokter niet tevreden, oom.

Zij stonden op, en liepen voort, de duinen op, af, op, af, zwijgend. Ernst was heel somber en eindelijk zeide hij:

- Zie je, het is me te zwaar jullie allen... jullie allen te helpen... Zie je, jullie zijn zoo velen, dat ik je niet allen beschermen kàn... hoe gaarne ik het ook al zoû willen. Ook moet je niet vergeten, dat het al van duizenden krioelt om me heen... Die zijn wel niet levend meer... maar die voelen toch... Dat zijn de zielen... Die laten me nooit met rust... En nu nog te zorgen voor jullie allen, die leven... het wordt me te zwaar, het wordt me te zwaar soms... Daar heb je mama, arme vrouw... De heele wereld is achter haar aan, en als ik er niet telkens voor zorgde, dan zouden ze haar verstoppen, be-

graven... Dan heb ik te zorgen voor papa en voor jou, voor oom Gerrit, voor oom Paul en voor wie al meer niet... Ik moet voor jullie allen zorgen... Jullie zien nooit en weten niets, jullie leven in een droom, jullie loopen blind... in je aller verderf... Als ik er niet was... wie zoû voor jullie zorgen! Als ik morgen dood ga, wie zorgt er dan voor jullie...! Als ik er over tobde en niet rustig mijn plicht deed, dan werd ik gèk met er aan te denken... En nooit blijven jullie om mij heen... Altijd dwarrelen jullie rond, en zijn de ellendelingen achter jullie, om je te verstoppen en te begraven... Hadden ze verleden niet oom Gerrit beet, in kettings, onder mijn kamer... Ik heb hem den heelen nacht gehoord, en ik heb hem niet kunnen verlossen... voor... voor...

Hij zocht, streek met de hand over zijn haar, zeide meêwarig:

- Addy, beste jongen, je moet niet meer bij me komen... Heusch, oom is in een gemeen huis. Het is een gemeen huis bij dien dokter... Er gebeuren verschrikkelijke dingen 's nachts... Je bent te jong, Addy, om in zoo een gemeen huis te komen... Beloof me, dat je er niet meer komt...

- Oom, het is bij den dokter geen gemeen huis...

- Wil je weêr beter weten? Je bent jong en je weet niet en ziet niet... Er gebeuren 's nachts schandalen, schandalen, in alle kamers... Ik zal mama zeggen, dat ze je weg brengt: ik kàn niet voor jullie allen zorgen...

- Oom, u moest nu eens niet denken aan al die dingen, en genieten van te wandelen, van de lucht, van de bosschen, de duinen, de wolken...

- Ja, dat zeg je, niet denken... en genieten... genieten...

- Van de natuur...

- Van de natuur...

Zijn zwarte dwaaloogen ontmoetten Addy's klaren blik. En plotseling hield hij stil, zei:

- Zeg, in mijn kamer, op den Nieuwen-Uitleg... laten ze ze daar met rust?

- Oom... er is daar niets en voor al uw boeken en porcelein wordt gezorgd...

- Er is daar niets?
- Neen, oom, niet wat u denkt.
- En in het huis bij den dokter?
- Ook niet, oom...
- Hier, hier om ons?
- Er is niets, oom...
- Dus wat ik hoor...
- Dat is een zinsbegoocheling, oom.
- Wat ik zie...
- Ook.

Waarom zeg je dat?

- Omdat het de waarheid is, oom.
- Hoe weet jij de waarheid?
- Door mijn zinnen, oom. Door mijn verstand.
- Zijn die gezond? En onfeilbaar?
- Misschien niet onfeilbaar, maar gezond. En de uwe zijn ziek.
- Zijn de mijne ziek?
- Ja, oom.
- Mijn zinnen?
- Ja. En uw verstand ook.
- Dat weet jij?
- Ja, dat weet ik. Zeker.

Het was als twijfelde de zieke één oogenblik aan zichzelven, terwijl hij lezen bleef een vreemde klaarheid in den vast blauwen blik van den jongen. Maar er was een machteloosheid in hem, of een onwil, een zekeren grens te overschrijden, die in zijn zieken geest was als een pijnlijke streep, een smartelijke horizon, te dicht bij, en perspectiefloos en waar achter zwom geen licht en geen duister, maar vaagte.

- En dit dan? vroeg hij, en wees met zijn stok op het duin.
- Wat, oom?
- Dit, dit onder ons... Dat steunen, dat klagen, dat smeeken om hulp!!

Hij gooide zich plat in het zand: hij groef als een razende.

- Ja! riep hij. Wacht! Wacht dan! Ik kom, ik kom!!!

En met zijn handen, als een dier, stoof hij het zand om zich rond.

- O! dacht Addy. Als hij nog één poging verder deed, om in eens te voelen, te zien, te hooren, dat hij droomde... dat hij droomde...! O, hem te genezen... hem te zien genezen... in eens, als met een helderheid in zijn oogen... als met een klaarte op zijn voorhoofd...!

Toen legde hij op Ernsts schouder zijn hand... De zieke zag op, zag hem aan... De zieke stond op, liep voort...

- Kom meê, wenkte hij Addy.

VIII

Dien avond, in de laan voor het kleine hôtel, wandelde Addy, den arm in den arm van zijn moeder. De schaduwduisteringen pakten om hen heen, schel doorgloeid door de lantaren voor het huis.

- Mamaatje, ik moet eens met je spreken...

Zij gingen langzaam op en neêr, en de druk van zijn hand nu drong haar zachtjes vooruit, de duisteringen van schaduw door, uit den grellen gloed van het lantarenoog, en den weg op verder, waar, onder de groote starreluchten, de weilanden heel ver weg vluchtten naar den avondstreep heen van den horizon.

- En waarover, mijn jongen...

Wat was hij oud voor zijn jaren, en ernstig! Zij voelde zijn hand op haar arm zwaar liggen als de hand van een man; zij hoorde zijn stem vol geluid diep, een beetje liefkoozender nu dan anders, klinken aan haar oor. Hij was nog een jongen, een gymnaziast, maar dat was om zijn jaren: om zijn ziel voelde zij hem een man en haar groote zoon, en, maakte het haar heel oud, het maakte haar ook heel gelukkig, rustig en veilig in zijn bezit - zoolang zij hem nog niet had verloren... En nu, waarover wilde hij haar spreken? Want hij sprak nog niet, liep door, zwijgend... En vlug, nieuwsgierig, raadde zij wat het toch zijn kon, dat hij haar met die plotseling liefkoozende stem wilde mededeelen... wilde verkrijgen van

haar... Want zij voelde in hem iets, dat hij haar vragen zoû, een gunst bijna, een geschenk... Omdat hij zoo leunde op haar, voelde zij, dat hij een zwaarte in zich had, een gedachte van zwaarte, die hij haar zeggen ging, om het lichter te hebben... Wat kon hij hebben, wat zoû het zijn... Het was toch geen geld: hij was zoo verstandig... hij wist zoo precies wat zij missen kon... Was hij verliefd: een jongensverliefdheid...? Ja, zij besloot, dat het dat was... Had zij niet altijd gezegd: als Addy verliefd wordt, is het voor altijd, en zij was een beetje bang geworden voor dat ernstige hart van haar grooten zoon...

- Wat is er dan? vroeg zij en zij voegde er aan toe, wat schertsend:

- Ben je verliefd?

Hij lachte even.

- Neen. Ik ben niet verliefd. Maar tòch wil ik je iets heel ernstigs zeggen. Iets, dat je misschien verdriet zal doen, omdat je het altijd anders gedacht hadt...

- En wat is dat dan, Addy, zeide zij, een beetje bang en te vergeefs zoekende.

- Het is dit, mama, zeide hij kalm en heel rustig. Ik kan niet in de diplomatie gaan, - omdat ik dokter wil worden.

Zij zweeg, liep door, zijn arm op den hare, en het was of groote, nieuwe dingen plotseling voor haar openweken. Neen... zij had nooit gedacht, dat hij haar over carrière spreken zoû. Het was altijd zoo vast gesteld, van den beginne af, van zijn kinderjaren af - dat haar zoon vervolgen zoû het leven en de loopbaan, die zij voor zijn vader geknakt had. Het was haar altijd geweest eenigszins een vaag idee van vergoeding, die Addy, haar zoon, terug zoû betalen naar man en zijn vader. Zij had nooit anders gedacht of zóo zoû het worden... Het kon, hij droeg een naam, geld zoû hij later hebben, en hij eenmaal in die loopbaan, die zij altijd zoo hoog en zoo eervol en zoo schitterend hadden gesteld - de hoogste, de eervolste, de schitterendste loopbaan in hunne kringen - zoû hij zijn vader troosten voor de verknoeiïng van diens eigen carrière, en hij zoû iets van rehabilitatie oproepen voor zijne moeder... Bijna onbewust, had zij het zoo, altijd, gedacht. En daarbij

was dan nog in haar de atoom van ijdelheid, wel sluimerend den laatsten tijd, maar toch onuitroeibare kiem eeuwig: de ijdelheid in haar bloed - de ijdelheid, dat HAAR zoon die hoogste, eervolste, schitterendste loopbaan zoû gaan. Nu woelde, warrelde het voor haar uit... een schrik, een verwondering, een teleurstelling... alles heel snel door elkaâr; een plotse opwelling hem te zeggen van neen, van neen en dat het onmogelijk was, dat het papa te veel verdriet zoû doen, haarzelve, oude arme grootmama, zijn grootouders zeer zeker ook, - en als hij bleef volhouden, hoog hem zeggen, bevelen bijna, dat het niet kon - dat het niet kon... Maar zij zeide nog niets en ook hij zeide niets, en zij liepen verder door, het grauwe lint af van den weg, die voortschoot tusschen de links en rechts naar den avondstreep van den horizon wegvliedende weilanden, onder de groote starreluchten... Hij zeide niets, als had hij, eenvoudig en rustig, haar alles al gezegd. En zij voelde te veel hare warreling van schrik, verwondering, teleurstelling...

- Doet het je verdriet, mama? vroeg hij eindelijk.

- Het overvalt me, Addy... Ik had dat zoo nooit gedacht...

- Kan je het niet in mij begrijpen...

- Begrijpen... ik weet niet, Addy. Wij hadden altijd gedacht...

- Ja, ik weet het: u heeft... papa en u... u heeft het altijd anders gedacht. Ik begrijp, dat ik u verdriet moet doen, en dat het een teleurstelling voor u is...

- Je moet maar eens spreken, met papa...

- Neen, zeide hij rustig, kalm. Ik wil eerst spreken met u, mama. Je weet, hoe ik hoû van mijn vader, hoe hij is als een kameraad, als een vriend. Maar ik kan niet het éerst met hem spreken, omdat hij niet begrijpen zoû. En ik wil het eerst met u spreken, mama, omdat u begrijpen zal.

Er was een dankbare vleiïng voor haar ijdelheid in zijn woorden, maar ook iets intensers nog, haar niet dadelijk duidelijk - en het was omdat zij wist, dat hij zijn vader meer liefhad dan haar, en toch met haar het eerst wilde spreken...

- U zal het begrijpen, mama, als ik het u zeg. Ik voel niets geen roeping, om een carrière te volgen, waarin men zeker veel wor-

den kan, als men zoû behooren tot de vier, vijf groote mannen, die er in uitblinken... En dan nog. Al behoorde ik tot... tot die vier, vijf... al behoorde ik tot ze in talent, in genie - wat ik nooit doen zal - dan zoû er nog iets in mij zijn, dat mij verhinderen zoû mijn doel te vinden in een leven en een werkkring, die beiden geheel in strijd zijn met mijn natuur... Ik zoû er altijd, mama, te eenvoudig voor zijn en te natuurlijk, je Hollandsche jongen...

Hij boog zich een beetje lachende naar haar over, en zij zag hem eensklaps, heel correct in een rok, tusschen de jonge diplomaten, die zij zich herinnerde van vroeger, uit Rome... Neen, zóo leek hij niet op zijn vader...

- Terwijl dat andere, dokter te zijn, dat voel ik, heel duidelijk, als het eenige, dat mij roept en waarin ik goed zal zijn. Mag ik er eens over praten, hoe ik dat voel? Er is voor mij niets, dat me meer interesseert, dan de mensch zelve... en hem te bestudeeren, uiterlijk, innerlijk. Dat is voor mijn verstand. En dan, mama, is er ook een kwestie van gevoel. Er is niets, waarvoor ik zoo voel, als voor een mensch, die lijdt. Lichamelijk, of moreel. Er is dan een natuurlijke drang in me, zoo dood-eenvoudig weg, als zitten of loopen of praten - om te helpen, zooveel ik kan. Zoo voel ik het en zoo heb ik het u gezegd. Met meer woorden kan ik het u niet zeggen. Het zouden, ongeveer, altijd de zelfde woorden zijn. Maar zoo, als ik het u zeg, heb ik hoop, dat u het begrijpt, en het meêvoelt met mij, mama. En dan, moedertje... is er nog iets, en dat ik bijna niet durf zeggen, omdat je misschien zal denken, dat ik het me verbeeld...

- Zeg het, mijn jongen.

- Het is dit, mama: ik voel in mij een kracht om te genezen... En ik voel, dat die kracht groeit...

Zijn groote ernst verschrikte haar.

- Maar dit, mama, zeg ik alleen aan u, en wil ik aan niemand anders zeggen... Ook niet aan papa, omdat ik voel, dat hij het niet zoû begrijpen. Ik zeg het alleen aan u, en ik zal het nooit aan iemand meer zeggen... Ik zeg het aan u als een rechtvaardiging voor wat ik doen zal... En is het niet, wordt het niet als ik denk,

dan zal u mij vergeven, niet waar, want ik ben nu te goeder trouw.

- Mijn kind...

- Wie zal mij zeker zeggen, dat ik mij niet vergis, mama en dat ik het NU niet heilig, heilig weet, voor mij... Het is iets heel huiverigs het heilig te weten, voor zich... Ik zoû bijna zeggen: het heilig te weten voor anderen... is niet zoo huiverig als het te doen voor zich... Maar toch... dit... mijn roeping... die VOEL ik... Wie zal mij tegenspreken, wat ik zoo duidelijk in mij voel, ook al ben ik soms verbaasd om mijn eigen waarneming... Ik weet het, mama, mijn woorden klinken vreemd en ze zijn zeker niet van een jongen van mijn jaren... Maar dat komt, omdat ik nu het allergeheimste van mij tot u laat spreken, in een groote, groote vertrouwelijkheid... Het is nu zoo stil en zoo kalm hier, mama, in den avond, en de sterren zien er zoo helder uit alsof ZIJ alles heel zeker weten... Ik, ik weet niet zeker... ik voel alleen... en ik verlang. En ik laat dat allergeheimste maar vrij en vertrouwelijk tot u spreken... om u vooral geen verdriet te laten hebben...

Een zachte ontroering kwam in haar op.

- Mijn kind, ik heb geen verdriet.

- Wat ik u zeg... is u een teleurstelling.

- Een teleurstelling... is het een teleurstelling? Ik geloof dat nu niet, mijn kind. Nu al niet meer... Na den eersten schok, dien je woorden me hebben gegeven. Nu al niet meer. Als er iets duidelijk in je is, dat je voelt en dat je roept... o waarom zoû je het dan niet volgen... In hoe weinigen van ons is er zoo iets duidelijk... Laten wij hier gaan zitten, op die zandplek, onder die boomen... In hoe weinigen is er iets duidelijk... Was er in mij niet alles vaag... tot heel laat toe, mijn kind... Hangen wij niet allen aan kleine dingen... aan kleine belangen... voor onszelve, of die zoo klein om ons zijn... Herinner je je nog goed... onzen vriend... voor wien mama veel gevoeld heeft... Het was in hem niet duidelijk... Kind, als het duidelijk in je is... nu al... en als je al bijna zeker bent, dat je je niet vergist... volg dan wat je roept... Niemand heeft recht je tegen te houden... En waarom zoû ik je tegenhouden... Om klei-

ne redenen, kind, terwijl misschien veel grootere dingen je drijven... Om kleine redenen... om iets van ijdelheid misschien... Ach zie je, kind, ik bèn klein... Ik hàd het gaarne gezien... jou, mijn jongen, in dien anderen werkkring... Papa zoû er om voldaan zijn... en je moeder zoû je misschien iets geven van vroeger terug... begrijp je... Ik zoû niet eerlijk zijn als ik je niet bekende, dat ik het gaarne zoo gezien had... Maar dat komt, omdat ik nog aan heele kleine dingen hang... terwijl grootere dingen je drijven... En àls dat dan zoo is, mijn kind... dan ben ik trotsch op je... trotsch op je... Zie je, er is altijd dàt in je moeder, mijn jongen: haar kiem van ijdelheid... Ze is zoo blij, dat jij haar niet erfde... Dat ze je misschien andere dingen gaf... iets heel weinig, maar haar beste... dat in jou heel groot zal groeien... Een atoom, die in jou een wereld wordt... Neen, een teleurstelling is het niet meer...

- Zie je, mama, ik voel het zoo duidelijk als ik met oom Ernst samen ben... Niet, dat ik al iets kan, maar wel, dat ik iets zal kunnen... Later... Ik voel, dat als hij een millimeter tot mij ging... en ik de kracht had nog een millimeter tot hem te gaan... wij elkander genaderd zouden hebben, hij mij, en ik hem... Nu gebeurt dat niet, maar hoe duidelijk voel ik niet, dat ik in hem iets zoek, - de geheime plek, van waar ik hem zoû kunnen genezen, als... als ik ouder, verder en sterker was...

Maar hij trok zich terug in zichzelven...

- Misschien is het beter, dat ik het niet zeg...
- Waarom niet, mijn kind...
- Zulke heel geheime dingen moet je niet zeggen... Maar ik wil heelemaal vertrouwelijk met je zijn...
- En je bent het geweest... Dwing niet je woorden, als ze niet komen... Zeg ze kalm, als ze bij je opwellen... Mama zal probeeren je te begrijpen... Mama begrijpt je...
- En je vergeeft me... de deceptie...
- Die is er niet meer...
- Wat is er dan...
- Een groote kalmte, mijn kind. Het zal héel goed worden, denk ik. Doe als je denkt, ga tot wat je roept.

Zij leunde tegen hem aan, legde haar hoofd op zijn schouder. Hij kuste haar. Een stroom van weldadigheid scheen te zaligen door haar heen.

- Hij weet het nu, voor zich, dacht zij, opziende naar de welwetende sterren. Hij weet het... heilig, heilig. O God, laat hij het... altijd... heilig voor zich weten...!!

IX

De oude mevrouw Van Lowe had te Nunspeet voor enkele weken een kleine villa gemeubeleerd gehuurd en er zich geïnstalleerd met Adeline en haar blonde troepje. Zij had dicht bij Ernst willen zijn, en de doktoren hadden er niet op tegen gehad, dat zij te Nunspeet kwam, en zelfs, dat zij hem een enkelen keer zag: er was van een izolatie-kuur geen sprake; integendeel was de zieke altijd te eenzaam steeds geweest en een sympathiesch werken, tegen zijn menschenschuwte in, zoû zelfs weldadig kunnen zijn.

Gerrit, een enkelen keer, uit Den Haag, kwam over. Maar er was nauwlijks plaats voor hem in het kleine villa-tje, dat de kinderen al heelemaal met hunne bedjes vulden, en ook deed het hem stil verdriet, dat Ernst van hem een afkeer had. En als hij terug was in Den Haag, alleen in zijn huis, peinsde hij er over, over hun verschil, en over hun overeenkomst: Ernst, behoorende tot de donkere Van Lowe's - het bloed van papa; hij, als Constance, Paul, tot de blonde, het bloed van mama - hun oogen allen heel zwart of minstens donkerbruin, met dien een beetje harden kralenblik. Maar wat hem heel zonderling werd, was, dat hij wel iets begreep, waarom Ernst zoo was geworden - een beetje vreemd noemde hij het: niets meer - terwijl Ernst klaarduidelijk niets van hemzelven zag, hem niet anders zag dan een natuur, geheel antipathiek aan de zijne: zeker zijn blonde spier- en schijnkracht, die antipathiek was aan Ernsts uitgezenuwde ziekelijkheid van schuwen man van eenzaam leven en eenzaam lezen... Maar zag wel iemand hem, Gerrit, werkelijk zoo als hij was? En was het zoo niet

altijd geweest van kind, van jongen, van jongen man af... Het gaf hem een weemoedige veiligheid, dezer dagen, die hij eenzaam leefde; leven, alleen gevuld door zijn dienst, nu hij was ritmeester van de week, nu hij al heel vroeg, van zes tot zeven, gedurende den staltijd toezag op het poetsen der paarden, het schoonmaken van de stallen, de paarden meer tellende nog dan de manschappen, en meer gevende, hij de huzaar, om een zuivere, frissche stal, met de zuivere, frissche paljas van strooi voor de beesten, dan of de chambrée wel in orde was... Waren de beesten dan gedrenkt en gevoerd, het uitrukken met zijn escadron - exercities, schijfschieten, of velddienst - na terugkomst, het rapport gehouden en de zaken afgedaan op het escadronsbureau... Zoo was zijn morgen geheel gevuld, en hij dacht nauwlijks na, in de oefening van die plichtjes, die dierbaar hem waren, en de officieren van de week zagen hem als zij hem altijd zagen: de groote, blonde, sterke kerel, de Germaan, de beweging brusk, met de karwats tikkende tegen de rijlaarzen, de borst breed in de uniform, door de tressen rood gestriemd, zijn woord luid en brutaal, met een klank van goedigheid onder blague, zijn stap flink haastig als van handelende kracht... Anders van hem zagen officieren noch manschappen, en hijzelve, gedurende dien tijd, was die hij scheen, voor zichzelven ook... Maar dan at hij thuis, alleen nu, vlug zijn boterham, en bereed hij zijn tweede paard, voor hij 's avonds op nieuw naar de kazerne ging, om weêr bij het voeren der paarden aanwezig te zijn. En het was gedurende die middagrust, dat hij meestal eenzame wegen zocht, waar hij geen kameraden ontmoette; het was gedurende die middagrust, dat de eenzaamheid geheel om hem heen was, en dat hij zichzelven anders zag en voelde, dan hij scheen voor wie ook die hem kende, - voor zichzelven zelfs ook anders... Hij zag zich terug, kleine jongen in Indië, spelen met zijn zuster, Constance in witte baadje, roode bloemen aan de slapen, op de groote steenen in de rivier achter het paleis te Buitenzorg... Er waren in die herinnering voor hem teederheden gebleven, die hem weemoedig maakten, waarom wist hij niet... Dan zag hij zich ouder, een paar jaren, en verliefd, altijd verliefd, met de

ernstige verliefdheden van Indische schooljongens voor meisjes van hun leeftijd, vroegrijpe nonna-nufjes, die al zoo heel gauw weten, dat zij vrouw en bekoorlijk zijn voor de, onder de brandende zon, al zoo heel gauw tot man rijpende jongens. Hij, hij was altijd verliefd geweest, soms verliefd met de poëzie van het sprookje, dat hem verhaalde zijn zusje Constance, maar meer nog verliefd met zijn gretigen mond en zijn gretige handen: verliefd met de gulzige zinnen van zijn groeiend en bloeiend lichaam, lichaam van schooljongen en jongen man tegelijk... O, hij lachte nu nog om de souvenirs: hij zag nu nog de school voor zich en, in het speeluur, het listige spieden tusschen het riet aan den sloot naar de karretjes van de schoolmeisjes; de jonge nonna-vrouwtjes, die, in haar witte baadjes, uitgluurden tusschen de zeildoeken van het wagentje; de jongens den zoen gegooid naar haar toe met trillende vingers, de meisjes terug den zoen gegooid naar de jongens-minnaars in het riet... En de afspraakjes, in de groote, donkere tuinen; het branden en gloeien op de kinderborst, o hij herinnerde het zich alles... en hij zag, als hij eenzaam reed, hoewel hij nu lachte met den lach van zijn leeftijd - alle de meisjes voor zich, op wie hij verliefd was geweest, hij schooljongen, te Buitenzorg...

Een mooi fijn bleek blond meisje, maar daarna al heel gauw de purperen lachlippen van een kind, dat - dertien jaren - al vrouw was, met haar rijpe buste en haar dolle zwarte kroeshaar - en daarna verliefdheid op verliefdheid... Ook herinnerde hij zich in de bergen, op een koffieland, de jonge vrouw van maar even twintig, die hem, jongen van vijftien, in haar armen had genomen, en haar omhelzing niet had geslaakt voor hij man was... Zij had het hem geleerd, het geheim, dat broeide in zijn bloed, dat klopte in zijn aderen, dat bloosde naar zijn wangen, en dat hem den adem benam, zoodra hij naderde wat vrouw was: het geheim, dat de jongen wel wist van weten, maar niet van ondervinding. En sedert zij het hem geleerd had, was in hem geweest als een gezonde hysterie, als een groote zinnelijkheid, een groote lijfslust van zijn opkrachtende lichaam; een overmate van krachtigheid, die zich verspillen moest; hij naderde geen vrouw meer, of het

was vlug de snelle opname, van haar armen, haar wieggang, haar buste, haar blikken en lachen; als hij haar op straat voorbij ging, even het vlugge omkijken en de geheele silhouet als lichtbeeld gedrukt in zijn zinnelijk verbeelden, tot de volgende vrouw, ontmoet, het vervaagde met haàr laatsten afdruk. En, jonge man in Holland, kadet te Breda, had de lustbehoefte zich zoo ontwikkeld, dat zij geweest was als eén groote obsessie, of het een dorst was onleschbaar, voor zijn jonge broeiende mannezinnen; jong officier, was het daarna geweest de eene vlugge lustliefde na de andere, het lachende genot genomen met al de zorgeloosheid van een jongen overwinnaar. Zijn sterk gestel, een plegen van hygiene, had hem straffeloos zoo kunnen doen overwinnen, jaren lang, maar toch, toen was het al dikwijls bij hem geweest een zoo plotse neêrslag in stil geheime moedeloosheid, als werd het alles zwart voor hem, noodeloos, nutteloos en dreigend somber. Niemand van zijn kameraden, die het zag; niemand van broêrs of zusters. Vertoonde hij zich den zelfden dag, hij was de brusk joviale officier, groot, blond, breed, luidruchtig, de blague in de stem, de vrouwewaardeering in zijn bruine, zoekende oogen op en neêrgaande, en doende de opname in een moment. Maar, geheim, was er in hem een zoo groote ontevredenheid om zichzelven, dat hij dacht, zoodra hij alleen was:

- O God, wat een beroerd, misselijk leven...

Dan gooide hij zich neêr op een divan onder de panoplie van zijn wapens, en bedacht of het nu was omdat hij gisteren had champagne gedronken, of dat het was om iets anders... iets anders... vreemde ontevredenheid. Hij wist het niet, maar hij besloot, praktiesch, dat hij niet tegen champagne kon en dat verdomde schuim niet meer zoû drinken. En ook heelemaal niet veel zoû drinken, geen bier, geen borrel, want het steeg hem, dadelijk, als met een golf van bloed naar zijn slapen en klopte daar, dol. En zoo was het een geheime matigheid, waarover hij nooit sprak, en die hij zoo listig berekende, dat zijn vrienden wel wisten, dat hij geen groot drinker was, maar niet wisten, dat hij in het geheel niet kon een borrel verdragen. Soms, ging het woest toe, liet hij zich

inschenken, gooide het glas uit onder tafel, of brak het opzettelijk, gooide het om. Dat smerige drinken maakte hem dol; dat andere, integendeel, maakte hem kalm, koel, helder in zijn bloed en in zijn hersenen. Na het drinken vooral voelde hij zich moedeloos, na dat andere voelde hij zich, of hij weêr een nieuw leven begon. Zoo was hij als jong officier, zoo was hij jaren lang in Deventer, Venlo, Den Haag, en zijn plotse ruwe opwellingen - meer van drieste vroolijkheid dan van drift - hadden hem dien naam van bruut gegeven: een ruit, ingestompt zonder de minste aanleiding; een twist met een vriend, zonder aanleiding; een duel geprovoceerd, om niets, en dan bijgelegd met heel veel moeite, door de kameraden: een behoefte om soms als een dolle te gaan door huizen en menschen, en er te vernielen en stuk te slaan, meer uit brute opwelling van zich-laten-gaan en vroolijkheid, dan van drift. Was hij driftig, dan zag hij zichzelven in zijn drift; iets van goedigheid weêrhield hem werkelijk driftig te worden: alleen zijne dolheid kon hem ver doen gaan, zich laten meêsleepen door een vreemde dronkenschap; die zelfde dronkenschap, die hij voelde te paard, als hij meêdeed in een gentlemen-race... Iets om maar te razen, te razen, en ver te gaan, en wat onder hem was te vertrappen, niet uit kwaadheid, maar uit dolheid. Ook dat koelde hem, maakte hem kalm en helder: het was alleen dat beroerde drinken: dàt, dat maakte hem dol.

Maar wat ouder, werd hij wat kalmer, stilde zijn lijfslust zich zoo, dat hem voldeed een kalme betrekking, met een vrouwtje, dat hij geregeld opzocht; en plotseling, in zijn geheime buien van somberheid en zwart, was het tot hem gekomen, dat hij trouwen moest, dat het dat beroerde alleen-op-kamers-wonen was, dat hem zoo ontevreden deed zijn met zijn leven, stil voor zichzelven om de kameraden niet te laten merken vreemde dingen, die zij gek zouden vinden, en waarover ook hij, eigenlijk, zich schaamde. En als hij dan stil lag, onder de panoplie, dacht hij: ja, trouwen, een lief vrouwtje, en dan kinderen, veel kinderen... je niet zoo verspillen voor niets, maar kinderen... God, God, wat was dat lief... een troep kinderen zoo om je heen... Wat goedig in hem

was, en vriendelijk, en zelfs heel diep poëtisch, zelfs heèl diep sentimenteel, deed hem dan dwepen, onder de panoplie, de groote sterke kerel, onder wien kraakte de divan; ja, een lief vrouwtje... en kindertjes, veel kindertjes... God God, wat is dat lief! Een heele troep: niet twee of drie, maar een troep, een troèp... hij glimlachte er om: het was na zijn woelige jonge jaren een prettig perspectief: een aardig huisje, een interieur, een lief vrouwtje, kinderen... Hij had er met zijn moeder over gesproken, en zij, ze was verrukt, omdat zij al lang had gevonden, dat hij had moeten trouwen... Hij was nu al midden dertig; ja, heusch, trouwen was goed... En zij had met hem gezocht, en zij had Adeline voor hem gevonden: een goede familie van Fransche origine - relaties in Indië, wat altijd sympathiek was - geen geld, maar de Van Lowe's zagen nooit op geld, ook al hadden zij het zelve niet zoo heel veel, betrekkelijk, in een lachende minachting voor het slijk der aarde, dat zij toch maar heel goed gebruiken konden; een lief meisje, Adeline, jong - zij scheelde met haar man dertien jaren - blond en placide, een moedertje al als meisje... En Gerrit, hoewel vlug voor hem andere vrouwen, andere meisjes waren voor zijn oog gegaan, had gevonden: nu ja, wel wat een doezeltje, maar voor je vrouw wil je een ander type dan voor je maîtresse, en ze was toch molligjes en rondjes, zoo een rond balletje al als meisje, gezellig om te knuffelen, al was ze wat klein en al miste haar figuur sterk de lijnen, die hem troebleerden in zijn bloed. Verliefd was hij geen oogenblik op Adeline geworden, maar hij had in haar juist gezien: zijn vrouw en de moeder van zijn kinderen; het troepje, waarnaar hij verlangde, omdat het zoo jammer was, gemeen bijna, je zoo te verspillen voor niets, vooral als je wat ouder en kalmer werd... Hij zoû een gezond vrouwtje hebben in Adeline; hij zoû van haar een gezond troepje hebben... Zij, placide, ze had hem lief gekregen, eenvoudig-weg, omdat hij groot en mooi was, en omdat hij haar - een meisje zonder geld - een eenvoudige pozitie bood. En zij waren getrouwd en zij woonden nog altijd in het zelfde huisje, niet groot, maar toch ruim genoeg, om, wat Gerrit dadelijk voorzien had, den eenen wereldburger na de andere te bergen.

Nu vond hij het beroerd alleen te zijn, en toen mama Adeline en de kinderen had geïnviteerd in de kleine villa te Nunspeet, had hij gebromd, dat ze hem alleen lieten, maar hij had toegegeven: een paar weken buitenleven zoû gezond voor de vrouw en de kinderen zijn, en een enkelen Zondag wipte hij over naar Nunspeet. Maar de eenzaamheid deed hem niet goed en zijn plotseling uitgestorven huis deed een stille somberheid op hem drukken, zoo zwaar, dat hij ze maar niet van zich af kon gooien: een beroerd zwaar gewicht, dat drukte op zijn keel... Daarbij kwam, dat, om niet 's avonds alleen te zijn, hij zich door de kameraden, aan wier tafel hij dezer dagen meêdineerde, verleiden liet meê te gaan... een borrel met hen te drinken in de Witte... en het waren die verdomde borrels, die hem knakten, hem eenvoudig knakten... Niet later dan eén uur kwam hij thuis, maar hij voelde zich na den borrel, alsof hij een orgie had meê gevierd, - hij kon niet slapen - sliep hij eindelijk in, dan werd hij telkens wakker, zijn hart klopte als dol op naar zijn slapen, hij draaide zich om en draaide zich om, hij waschte zijn gezicht en zijn polsen, hij legde zich neêr, nam eindelijk heelemaal een douche, maakte zich dan klein in zijn bed, de knieën als een kind opgetrokken; hij stopte de dekens in zijn ooren, hij verstopte zijn horloge, dat tikte, om het niet op zijn gehoorvlies al luider en luider hameren te hooren, en sliep hij eindelijk in, dan ontwaakte hij in den vroegen morgen; en geheele landschappen van nevelige bergen drukten op zijne hersenen, als was zijn arme kop, de kop van een Atlas, die hield den aardbol op zijn nek: het waren tergend langzaam rollende rotslawine's, die brokkelden langs zijn ruggegraat, en, de beenen wijd-uit in zijn bed, voelde hij zich zoo door die wakende nachtmerrie neêrgedrukt, als zoû hij tot opstaan geen beweging doen kunnen, als zoû hij zijn pink niet verroeren kunnen. Dan, eindelijk, kreunende, stond hij op en al vloekende: verdomde borrel, verdomde borrel, nam hij zijn bad, werkte met zijn halters, vol bewondering en verwondering om zijn machtige armen en denkende naïf: als hij zoo sterk was van spieren, waarom kòn hij dan niet tegen een borrel... Hij zag naar zijn armen dan met de glimlachende ijdel-

heid van een vrouw op haar mooie vormen, en hoewel zijn oogleden nog zwaar rond hingen, te moê om op te plooien, week onder het water en de beweging de wakende nachtmerrie weg, en stegen de nevelige bergen al hooger en hooger op in verdwijnende ver-ijling en de rotslawine prikkelde nog maar heel even met een laatsten gruizelregen zijn rug. Dan was hij wel weêr de oude; zijn ordonnans wachtte hem vóor de deur met zijn paard; in de kazerne was hij de vlijtige ritmeester, die zorgvuldig zijn dienst verrichtte: niemand van de officieren, die iets aan hem zag...

Maar niettegenstaande zijn kameraden, was een eenzaamheid om hem en in hem; iets, dat hem drukte; iets, dat hem ontzette... Wat was het nu: was hij ziek of had hij het land? vroeg hij zich af. Bedonderd waren die stemmingen, die jezelf maar niet begreep. Was hij ziek, of had hij het land? Was het de worm, die wroette met pooten in zijn body en opat zijn merg, of vond hij het heel beroerd, dat zijn vrouw en zijn kinderen weg waren... Het woelde bij hem dooreen: de beroerdheid en de worm... Soms werd het hem zoo een obsessie, dat, op zijn middagrit, hij zijn paard liet hollen in den wilde, en dat hij voor zijn oogen het wemelen zag in den blinde... Dan dacht hij aan Ernst, en hij had medelijden met den armen jongen! Wat was dat toch gek, ziekte van ziel, en zoû hij... zoû hij zelf niet ziek zijn... in zijn ziel... of minstens in zijn lichaam... Tegen wie hij dien twijfel ook geopperd had, niemand, die hem zoû hebben geloofd... Hij was uiterlijk zoo een stevige kerel, zoo een bruut... Als ze maar eens van binnen kijken konden... De ellendige worm wroette de laatste dagen met pooten, met duizende pooten rond in zijn body, liet hem maar niet met rust... Was het nu een raar gevoel... was het een zinsbegoocheling als de hallucinatie van Ernst... of zoû het waarachtig een dier zijn... Neen, dat was te gek: een dier was het niet... Toch herinnerde hij zich verhalen van menschen, die altijd hoofdpijn hadden, hoofdpijn, die niets kon genezen, en na hun dood had men in hunne hersenen een nest gevonden van oorwurmen, wriemelend... Verbeeld je, dat het een dier was! Maar het was geen dier, het was geen dier: hij noemde het alleen een worm, een duizend-

poot, omdat dat teekende het beroerde gevoel... Zoû hij eens gaan naar een dokter, een knappen professor in Amsterdam... Maar wat zoû hij zeggen... Dokter, ik heb in mijn body een gevoel als een wriemelende duizendpoot... En de dokter zoû hem zich uitkleeden laten en zijn body zien, nog jong, frisch, niettegenstaande zijn vroegere zware leven, onderhouden de spieren, de gewrichten buigzaam, de borst breed, en de longen ruim, en hij zoû hem aanzien en denken... hij zoû denken... de professor... dat hij... dat hij gek was...! Hij zoû informeeren naar broêrs en zusters... en hij zoû willen gaan naar Ernst... en allerlei geleerde gevolgtrekkingen zoû hij maken, de knappe professor... Neen, hij vertikte het: hij ging niet naar een dokter: hij zoû zich schamen te zeggen: professor, ik heb in mijn body een gevoel als een wriemelende duizendpoot... Hij zoû zich schamen, hij zoû zich schamen... Of zeggen: dokter, ik kan niet tegen een borrel... Nu, ritmeester, zoû de dokter zeggen: dan moet je maar geen borrel drinken... Neen, wat zoû het geven, een dokter, of zelfs een professor... Hij deed het niet, hij deed het niet... Het beste was maar matig te zijn; zeker, geen borrel te drinken... en dan flink te zijn tegen het verdomde gevoel in; kom, hij was toch geen meid! en er maar niet aan te denken, er maar niet aan te denken... Wat verstrooiïng moest hij hebben: hij leefde dezer dagen zoo eenzaam... En in die eenzaamheid - zonder zijn vrouw en zonder zijn kinderen - dacht hij in het diep sentimenteele, dat zich verborg in zijn geheimste, aan het vriendelijk troostende, dat in familie zoû zijn... De familie... Maar wat verspreidde ze zich! Het troepje van Bertha, geheel gespat uit elkaâr... De anderen hield mama toch nog altijd te samen en de Zondag-avond, dat was maar een goede instelling... van mama... Hij liep dus eens aan bij Karel en Cateau, tegen etenstijd, hopende, dat zij hem vragen zouden, en dat hij nu eens niet altijd met de kameraden aan de officierstafel zoû behoeven te eten... maar zij vroegen hem niet, en bij zessen, bijna verlegen, hief Gerrit zijn groote lichaam zwaar op uit zijn stoel en hij ging naar de tafel, en de kameraden, en hij dacht, dat Karel en Cateau langzamerhand geheel en al vreemden waren geworden...

En hoewel hij niet dweepte met Adolfine, deed hij laagheden, inviteerde zich er zelven en bleef er den avond hangen en hij moest zich bekennen, dat Adolfine, in haar eigen huis, waarachtig nog het beste was, en dat de avond nog zoo heel ongezellig niet was voorbijgegaan. Constance was nu eens te Baarn, dan eens te Nunspeet; Van der Welcke was op reis - maar tante Ruyvenaer was in Den Haag - oom was naar Indië, - en tante Lot was toch maar altijd leuk:

- Ja... Herrit... Ghoede neus heb jij gehad om te komen, ja... Wij hebben nassi... Jij blijft eten, eenvoudigh maar, ja... Herrit.

Hij nam met dankbaarheid aan, voelde zich in eens warm gestreeld van binnen, waar eenzaamheid iets kouds in hem toevroor... Ja, hij bleef eten; hij hield van de Indiesche rijsttafel, zooals tante en Toetie die klaar maakten, en in stilte was hij blij, dat oom er van door was, want hij hield niet van oom. In het ruime huis van tante was een zekere leukheid, die hem heerlijk streelde en hem bijna week maakte, als dreef er een aroom van Java rond, dat hem herinnerde zijn kinderjaren... Het huis was vol Japansch porcelein, er stonden opgezette paradijsvogels, er was onder een groote vierkante stolp een geheele passer - poppetjes als speelgoed: kleine warongs, kleine verkoopers - er hingen Indische wapens; in tante's serre lagen matten op den grond, als in Indië - en Alima, al was ze Europeesch gekleed, vond Gerrit prettig te plagen, en hij betreurde het alleen, dat zij niet latta was, omdat hem dat herinnerde de latta meiden, die hij, kind, in Indië plaagde:

- Boeang, baboe; baboe, boeang!

En uit het Japansch porcelein, de paradijsvogels en de passer steeg altijd die zelfde aroom, door het heele huis dreef de aroom: iets van akar-wangi en sandelhout, en als tante rijsttafel maakte en Alima liep van de provizie-kamer naar de keuken met een mand vol flesschen met Indiesche kruiden, voelde Gerrit het water op zijn lippen komen:

- Tante, gaan we weêr smullen!

- Allah dan toch, die Herrit! juichte tante Lot, ontzettend zwaar,

met haar cascadeerenden boezem zonder corset, thuis; in de ooren brillanten als kanjers; allah dan tòch, die Herrit, hij vermoordt zijn vader voor nassi!

En tante verheerlijkte: tante, bewegelijk geworden Hindoe-idool, liep van keuken naar kelder en provizie-kamer... Toetie liep ook... Alima ook... De aromatische walm vulde het huis... Er zoû zijn petis, zwart en geurig en prikkelend... o, alleen rijst met een droog vischje, en petis! dweepte Gerrit en tante lachte zich tranen, blij gelukkig, omdat Gerrit van nassi hield... Maar er zoû ook kroepoek zijn, goud greinig: de gedroogde visch, die bij het bakken opzwol tot brosse schulpen: schulpen, die kraakten in de ze brekende vingers en tusschen de ze knarsende tanden; en dan zoû er zijn lodeh: roomkleurig de saus en drijvende vol groenten en tjabé; en na de rijst had tante djedjonkong gemaakt: de koek van Javaanschen suiker, waarboven glaceert de witte maïzena-laag; alleen betreurde tante, dat zij geen santen had, in Gholland, en alleen maar kon werken met room en met melk... En zette men zich dan eindelijk aan tafel: tante, de drie meisjes, en Gerrit, den dweper Gerrit, dan lachten tante en nichtjes:

- Allah, die Herrit!

En zij bedienden hem om strijd, heel netjes, opdat niet de rijst een rommel op zijn bord zoû worden.

- Neen, nièt door elkaâr doen je eten! smeekte tante Lot. Die Ghollandsche manier van totòk... om alles door elkaâr te doen, kàn ik niet uitstaan... Hoû jou rijst blank, zoo blank als moghelijk...

- Ja tante, zoo maagdelijk als een jong meisje! riep Gerrit met glinsterend oog.

En tante lachte weêr tranen, om dien Herrit: te erg toch, seg!

- En nou jou lodeh in de kleine kommetje... nà ja... soo... En dan de sambal, nètjes op den rand van jou bord: niet door elkaâr doen, Herrit... Jaà, die Herrit... Proèf dan eerst... ieder sambal met hapje rijst... nà ja... soo... De kroepoek op de tafel maar... nà ja... soo... Kom... àl... Smul nu maar... Allàh toch, die Herrit... hij vermoordt zijn vàder voor nassi... Kassian, Van Lowe!

En tante meende met dien laatsten uitroep, dat Van Lowe, de vader van Gerrit, al lang dood was en dat Gerrit dus voor nassi zijn vader niet vermoorden kon: hoe dan ook, tante kreeg nu heusche tranen van gevoel en niet meer van lachen in de oogen: kassian, Van Lowe...

Gerrit voelde zich niet eenzaam meer, en dacht aan geen vreemde gevoelens. Hij at zijn rijst met tact; hij at er bedachtzaam van, om er zoo veel en zoo lang mogelijk van te genieten, maar dat was een inspanning, hoor; nu was het tante, dan Toetie, Dotje en Poppie om strijd:

- Herrit... neem nog wat sambal-tomaat... Herrit, vul bij jou lodeh... Herrit, neem ketimoen, dat is frisch, als jij brandt...

En hoewel Gerrits verhemelte was als een gloed, hoewel de sambal opsteeg naar zijne slapen, tot hij er een congestie van kreeg als van een borrel, at Gerrit maar door... nam nog een lepeltje blanke rijst, nam nog een tikje zwarte petis...

- Herrit, ik heb nog djedjonkong! waarschuwde tante. Jij laat mij niet sitten met mijn djedjonkong, ja, Herrit...

En Gerrit beweerde, dat tante een wissel trok op zijn maag, maar dat hij nog wel een plaatsje zoû maken voor de djedjongkong, en hij stampte met de eene vuist op de andere, om te symbolizeeren, dat hij in zijn maag de nassi bij een zoû stampen, om plaats voor den koek te maken. Tante glom van voldoening, omdat Gerrit het alles zoo lekker vond, en na de djedjongkong, toen Gerrit pufde, stelde zij voor:

- Kom, Herrit, nappas jij nu een ooghenblik!

En Gerrit veroorloofde zich zijn uniform wat los te knoopen en viel, de beenen lang, wijd, in een rieten mailstoel om te nappassen, terwijl tante hem inviteerde om haar vooral niet met de kliekjes, den volgenden dag, in den steek te laten.

De rijstlunch bij tante maakte Gerrit voor den heelen dag vroolijk. Hij pufde meer voor de aardigheid dan in werkelijkheid; hij verheerlijkte de rijsttafel, die nooit zwaar is, de tjabé, die luchtig maakt in bloed en helder in hoofd, en het was of al de aromatische, heel sterke sambals van tante hem gaven een vroolijkheid

om te leven dien dag, en een verteedering, omdat hij dacht aan zijn kinderjaren te Buitenzorg. Hij deed zijn middagrit rustig en prettig, goede beweging na het copieuze maal; hij kwam vroolijk aan de officierstafel, en at niet veel, opsnijdende van tante Lots nassi, en 's avonds niet te laat gaande naar huis, dacht hij:

- Als ik toch zulke goede dagen kan hebben, waarom heb ik er dan zulke misselijke... Ik zal aan Lien zeggen iederen dag nassi te geven, maar Lien kan het niet als tante Lot...

Een volgenden dag zocht Gerrit Paul op, in zijn sentimenteel verlangen naar de troost, die er is in familie. Hij vond Paul in zijn zitkamer, de kamer keurig geruimd, Paul in een zijden hemd en wit flanellen veston liggende op zijn divan, lezende een modernen roman. En Paul was vriendelijk, duldde zelfs, dat Gerrit een sigaar rookte van zichzelven - want Paul rookte niet; alleen vroeg hij of Gerrit niet met de asch zoû morsen en den afgestoken lucifer dadelijk in de prullemand zoû willen gooien, omdat hij afgebrande lucifers niet uit kon staan.

- Ga jij niet eens op reis van den zomer? vroeg Gerrit.

- O neen, kerel! zeide Paul beslist. Ik vind reizen zoo vies: sporen... zwart wordt je vel en worden je nagels... je goed verkreukt in je koffer... je weet niet op wat voor een bed je terecht komt... Neen, voor reizen word ik te oud...

- Maar ga je niet eens naar Nunspeet...

- Ach Gerrit, smeekte Paul; wat moet ik nu doen in Nunspeet... Mama heeft er Adeline en de kinderen; Constance wijdt zich aan Ernst... Wat moet ik nu doen in Nunspeet... Al dat bewegen is maar lastig en als ik naar Nunspeet reis, word ik bijna even vies, als dat ik naar Zwitserland ga... Neen, ik blijf thuis. Ik ben hier tevreden. De juffrouw hier is heel netjes, en de meid ook, en al moet ik een massa zelf nakijken om mijn boel schoon te houden... zoo is het tòch nog al verzorgd... en niet al te vies.

- Maar Paul! zei Gerrit, met een breed gebaar van schei-er-nu-meê-uit-zeg!:

- Die netheid van je wordt een manie!

- En waarom mag ik niet net zoo goed een manie hebben als een

ander, vroeg Paul beleedigd. Iedereen heeft zijn manie. Jij hebt een manie om kinderen te verwekken. De mijne is sterieler, maar heeft evenveel recht van bestaan als die van jou.

- Maar Paul, je wordt net een oude vrijer, op die manier: als je je nooit eens beweegt, uit vrees van vuil te worden. Je groeit op die manier vast in een egoïst kringetje om je eigen... je stelt in niets geen belang meer, zoo... en je bent toch nog jong, nauwlijks acht-en-dertig...

- Ik heb jaren belang in de wereld gesteld, zei Paul; maar ik vind de wereld zoo een vuile, gemeene hoop, zoo een agglomeratie van menschelijke-ellende, zoo een rotte, schurftige, stinkende, smerige aschvaalt...

- Maar Paul, wat een idiote overdrijving...!

- Dat ik me eindelijk terugtrek in mijn eigen kamer, waar het ten minste netjes is! zei Paul even met vuur.

- Maar kerel, je meent dat niet: ik weet niet of je ernstig bent of blageert.

- Ernstig? Ben ik niet ernstig? zei Paul en hij grinnikte van minachting: hij maakte zich werkelijk boos. Ben ik niet ernstig?

- Nou, àls je ernstig bent, vind ik je eenvoudig ziek.

- Ziek?

- Ja, ziek... even goed als ik Ernst ziek vind. Die netheid van je is een manie, die aschvaalt-opvatting van de wereld is ziekelijk. Een blageur ben je altijd geweest, maar vroeger was je ten minste gezellig... een brillant causeur, en tegenwoordig, den laatsten tijd, ziet men je nergens... sluit je je op... wordt je onmogelijk... saai...

- Ik word ouder, zei Paul bezadigd. Een brillant causeur... mogelijk, dat ik het vroeger geweest ben. Maar het is de moeite niet waard. Zoodra je een gedachte in woorden cizeleert en die uiten wil, hoort niemand naar je. De menschen praten al even slordig en smerig als zij in alles zijn... Het is niet de moeite waard... En toch... zeide hij, met een tint van weemoed: je hebt gelijk: vroeger was ik anders... Maar, kerel, het is zoo niet de moeite waard... Jij hebt nog je vrouw en je kinderen - niet, dat ik er naar verlang, naar een vrouw en naar kinderen, vooral niet naar zoo een mierennest,

als jij hebt verwekt... Maar wat heb ik nu... De soos verveelt me... Iets te doen verveelt me... Voor de oude ideeën van de wereld ben ik te modern, en voor de nieuwe ben ik niet modern genoeg...

Er kwam een glimp in zijn oogen: hij hoorde zichzelven spreken.

- Ja... de oude ideeën, herhaalde hij en zijn stem werd klankrijker en kreeg terug de rythme, zangerig een beetje, van vroeger, als hij lang zich ontboezemde in allerlei blague en filozofie, heel dikwijls oppervlakkig, maar schitterend altijd. De oude ideeën... Daar heb je adel. Daar heb ik den laatsten tijd nu nog wel over nagedacht. Ik hoû van adel. Maar weet je hoe. Zooals Ernst van een antieke vaas houdt, zoo ben ik soms bekoord door een ouden titel. Ik zoû gaarne graaf willen zijn of markies. Niet uit ijdelheid: begrijp nu niet, dat ik uit ijdelheid graaf of markies zoû willen zijn, want dan snap je me heelemaal niet. Maar zooals Ernst een antieke vaas, of een oud boek, of een stuk brokaat mooi vindt, om de antiquiteit, de traditie, het decoratieve ervan - zoo vind ik mooi een graven- of markiezentitel, en mijn titel zoû daarbij veel schooner zijn dan het stuk brokaat, dat vol bacteriën zit. Maar mijn God, nu ben ik toch zoo bang, dat je begrijpen zult, dat ik dit uit ijdelheid wensch: graaf of markies te zijn... Neen, niet waar: je snapt me nu: ik zoû het wenschen om het decoratieve en traditioneele ervan... Maar een moderne jonkheer-titel, Gerrit, die dateert van Willem I, dien zoû ik voor geen geld willen hebben! Ik vind ten eerste het woord leelijk: jonkheer, en dan vind ik, dat zoo een titel er uitziet als een uithangbord van moderne kunst, en die art-nouveau reclames, met altijd hun zelfde stijfrechte kronkellijntjes en die al nu banale papaverbloemen zijn me hoogst antipathiek, omdat ze me symbolizeeren de huichel-blague in onze moderne wereld... Ja, oude ideeën, Gerrit, daar is heel veel poëzie in. Wij, menschen, zitten volgepropt met oude ideeën: we erfden ze over; ze zitten ons in het bloed... En we leven in een maatschappij, waar de nieuwe ideeën al ontbloeien, de heusche nieuwe ideeën, de ware, de mooie, de drie, vier mooie, die er al zijn. Maar ik, voor mij, zit zoo vol oude ideeën in mijn bloed, dat ik niet meê kan...

De nieuwe ideeën: kijk eens, een nieuw idee, een heusch mooi nieuw idee in onzen tijd, dat is het medelijden... Gerrit, wat is er mooier en heerlijker en nieuwer dan het medelijden... het heusche Medelijden voor al het menschelijk-ellendige... Ik, ik voel het ook, al kom ik niet van mijn divan. Ik, ik voel het ook... Maar even als ik het voel en niet van mijn divan kom, zoo voelt de heele wereld de nieuwe idee van Medelijden en komt niet van zijn divan... God, kerel, er kleeft bloed aan alles, de wereld is één gemeen egoïsme en gehuichel... er is oorlog, onrecht en allerlei smerigheid... en wij wéten, dat het er is... en wij veroordeelen het... en wij voelen medelijden voor al wat wordt vertrapt en uitgemergeld... en wat doen we? We doen niets. Ik doe evenmin als de groote mogendheden doen. De Czaar doet niets; geen regeering, die wat doet, geen individu, die wat doet... Jij doet ook niets. Onderwijl is er oorlog, is er onrecht, niet alleen in Transvaal, maar overal, Gerrit, overal; ga maar op straat en je ontmoet het onrecht in de Hoogstraat; ga maar op reis, word maar zwart van roet en smerigheid... en je komt het onrecht overal tegen... En onderwijl trilt die idee door heel onze vieze wereld, die idee van Medelijden... En evenals ik onmachtig ben, is alles en iedereen onmachtig... Heb ik dus niet gelijk, dat ik me van den heelen boel terugtrek in mijn kamer... en dat ik op mijn divan blijf liggen...

Hij sprak door, en eindelijk stond Gerrit op, wel blij, dat hij Paul had opgezocht, en dat Paul, als naar gewoonte, gesproken had, hoe lang hij ook van stof was geweest. Maar nauwlijks was hij weg of Paul, van zijn divan, stond op. Hij gooide de jalouzieën wijd open, om te luchten na dat rooken van Gerrit; hij belde, om de asch weg te nemen, hij zette de stoelen recht, wischte uit alle sporen van Gerrits bezoek...

- ...Nu heb ik me laten verleiden te praten, dacht Paul boos; maar denk je, dat de kerel het een oogenblik heeft gesnapt en gewaardeerd! Noch wat ik van oude noch wat ik van nieuwe ideeën gezegd heb... Het is de moeite niet waard je te vermoeien met... een brillant causeur te zijn... De wereld is vies en dom... en Gerrit is ook dom, met zijn negen kinderen, en vies met zijn

sigaren... en daarbij is hij een melancholiek heer, die zijn manieën heeft... net als Ernst... en ik... en iedereen...

En boos gooide hij zich in zijn kussens, en las zijn modernen roman, den geheelen dag door, zonder zichzelven maar te bewegen...

X

Ook Dorine, bedacht Gerrit, was in Den Haag gebleven, en hij zocht haar op, in haar pension, waar zij twee kleine, ongerieflijke kamers bewoonde. Hij had haar in dagen - of waren het weken - niet gezien. Een paar keeren kwam hij te vergeefs, vond haar niet thuis: de meid wist niet waarheen, want de juffrouw was bijna altijd uit. Eindelijk trof Gerrit haar om twaalf uur, terwijl zij, heel haastig, op den rand van de tafel, haar stoel schuin, iets gebruikte voor haar lunch, met nerveuze hapjes, schichtige slokjes.

- Beste Dorine, waar zit je toch? vroeg Gerrit, luidruchtig, joviaal.

Zij was uit haar humeur, dat hij haar kwam overvallen.

- Waar ik zit? Waar ik zit? Ik zit nooit en nergens... hoor, dat kan ik je verzekeren. Ik heb het altijd zoo druk, dat ik nooit een moment vind om te zitten.

- Maar wat heb je dan toch te doen?

- Wat ik te doen heb? De dag vliegt om... ik heb nooit tijd te doen wat ik te doen heb...

- Maar wat heb je dan te doen, Dorine!

- Beste Gerrit, ik zal je niet vervelen, met een opsomming van mijn bezigheden. Laat het je volstaan, dat het leven me soms TE druk is, want ik vind NOOIT een oogenblik rust...

Hij zette zich en keek naar haar lunch.

- Ik was gekomen om een boterham bij je te eten, en om je eens te zien. Maar ik merk, dat je zóo een haast hebt, en niet heel veel op tafel, zoodat ik wel niet welkom zal zijn...

- Denk je, dat ik in mijn eentje hier zit te smullen... Neen, beste broêr, daar heb ik geen tijd voor.

- Heb je een boterham, voor me...

- Een boterham, jawel. Ik zal om een paar eieren voor je bellen.

Zij belde, bestelde de eieren, en Gerrit kreeg een bord, op den rand van de ongedekte tafel.

- Ik ben blij je eens te zien, zusje, zei Gerrit. Ik zie je nooit meer, nu we elkaâr bij mama niet meer zien.

- Nu, maar er is aan mij niets te zien.

- Nou, aimabel ben je niet van daag. Heb je ook een glas bier voor me.

- Neen, bier heb ik niet.

- Wat drink je dan...

- Water, zooals je ziet.

- O, drink je niets dan water. Nu, dan zal ik ook maar een glas water nemen. Ik heb ook niet veel honger... jokte Gerrit, die altijd honger had. En zeg me nu eens, Dorine, ga je niet eens naar Nunspeet kijken.

- Ja, zei Dorine bedenkelijk; ik moet eigenlijk wel naar Nunspeet... mama heeft me geschreven... Adeline ook... maar ik weet het niet te combineeren.

- Hoe meen je: te combineeren.

- Nu - met wat ik hier te doen heb...

- Maar wat heb je dan toch te doen?

- Ach Gerrit, heusch niets, dat jou zoû interesseeren... De kwestie is, dat ik wel goed genoeg ben om naar Nunspeet te gaan... maar dat het natuurlijk zoû zijn om bonne te zijn voor jou kinderen.

- Maar Dorine!

- Ja natuurlijk! zeide zij boos, bits. Om bonne te zijn voor jou kinderen.

- Ik geloof, dat je daarvoor niet bang hoeft te zijn. Lien heeft de juffrouw meë...

- Nu, waarom wil dan iedereen me naar Nunspeet hebben: mama, Adeline, jij... Voor Ernst kan ik niets, want Ernst maakt me te zenuwachtig...

- Maar Dorine, voor eens een verandering... omdat je hier zoo eenzaam bent.
- Eenzaam... eenzaam... zei Dorine.

Zij slokte haar laatsten teug water binnen, en zeide:

- Het kan me niet schelen eenzaam te zijn...
- Ja, dat weet ik nu wel, maar het is toch ongezellig.
- Ik vind het heerlijk eenzaam te zijn. Ik vind het juist gezellig.
- Vindt je dat gezellig?
- Ja.
- Hier, in die leêge kamer van je?
- Ja, hier in die leêge kamer van me.
- Maar Dorine, dat is niet mogelijk.
- Maar, mijn God, als ik je nu toch zeg...

Zij stampte driftig met den voet, zij keek hem aan boos, bits. Hij zag in haar donkere oogen optroebelen geheel een geheime verbittering, als een diepe rancune, die duisterde in hare ziel. En plotseling trof het hem, dat zij heel oud scheen, hoewel hij wist, dat zij nauwlijks negen-en-dertig telde. Haar haar, weggetrokken naar achteren, begon te grijzen; haar voorhoofd groefde zich met diepe rimpels, nu zij driftig was; in de lijn van haar wangen en kin, in haar bitsen mond was iets van een oude vrouw; haar figuur was als verschrompeld en verdroogd. En hij vond haar plotseling zoo om te beklagen in haar eenzaam leven van ongehuwde vrouw zonder belangen, over wie het eene jaar na het andere was heengegleden, zonder de weelde der wisselende seizoenen, of zij nooit had gehad een lente, of zij nooit zoû hebben een zomer, of het nu alleen maar herfstachtig aanschemeren zoû om haar heen, voor haar uit - of er nooit iets voor haar geweest was, of er nooit iets voor haar zijn zoû, nooit iets dan het belangelooze glijden der eentonige dagen van eenzaamheid, zoo eentonig en zoo eenzaam, dat zij zichzelve bedroog van dag op dag, dat zij zich schiep drukte, die niet bestond, belang, dat niet was, bezigheid, die zij zich verbeeldde - loopende winkel in, winkel uit voor een doos papier of een klos garen; daar tusschen door, een enkel liefdadigheidsbezoek, omslachtig, onpractisch gedaan - hij vond haar plot-

seling zoo om te beklagen in haar leven zonder liefde en troost, dat hij haar zeide:

- Weet je wat nu eens aardig van je zoû zijn, Dorine... En verstandig? Als je je rommel nu eens bij elkaâr pakte, de juffrouw hier beneden vaarwel zei... en bij ONS in kwam wonen.

Zij staarde hem met booze oogen aan, en de bitse lippen trokken samen.

- Bij JULLIE in komen wonen? vroeg zij verbaasd. Hoe meen je.

- Heel eenvoudig. Ons huis is niet groot, maar er is wel wat met de kinderen te schikken; je zoû een kabinet hebben - meer kan ik je niet geven - Lien houdt heel veel van je en de kinderen ook - en dan woonde je bij ons in, en je zoû het leuk hebben bij ons in huis.

- Bij jou inwonen? herhaalde zij en hij zag een weifeling in haar oogen: inderdaad was het of een warmte van heerlijkheid plotseling rondvloot om haar heen, en zij voelde haar booze en donkere oogen vochtig worden, waarom wist ze niet.

- Ja... zoû je dat nou niet leuk vinden?

- Maar hoe kom je op het idee, Gerrit...

- Omdat ik niet vind, dat je hier leuk zit...

- Jawel... ik ben hier heel tevreden.

- Nu ja... dat weet ik wel, maar bij ons zoû je toch gezelliger zijn...?

Zij deed zich geweld om de tranen in haar oogen terug te persen. Dat was ook altijd zoo, met die beroerde, nerveuze tranen: ze kwamen om niets, om niets. Het was geen gevoeligheid in haar, het was weeë nervoziteit - meende zijzelve - en ze kon er zich niet om uitstaan, om die tranen, die dadelijk glommen. Maar de woorden van Gerrit hadden haar verrast en maakten haar week, en zoo verrast en zoo week, dat zij zich schaamde het hem te toonen, en dat zij uitviel, opzettelijk, om zich te verschuilen in haar bitse boosheid en drift:

- Gezelliger? Bij jullie zoû ik gezelliger zijn...?? Bij jullie zoû ik KINDERMEID zijn!! Neen, ik heb er eindelijk genoeg van te leven voor iedereen, die me noodig heeft en die me kan gebruiken! Ik ga

nu eens eindelijk leven, voor MIJ, voor mij alleen, voor mij alleen...

- Maar Dorine...

Hij voltooide niet. Hij wilde niet wreed haar zeggen, dat zij nooit anders geleefd had dan voor zich alleen, niet omdat zij egoïst was, want zij was dat niet in haar ziel, - maar omdat zij nooit had gevonden de roeping, langs een lijn waarheen zij haar eenzaam leven zoû hebben voortgestuwd naar een punt, doel, waarom zij haar kleinen kring van klein leven getrokken zoû hebben om zich en om wat zij zoû hebben liefgehad binnen dien kring. Over haar heen was het eene jaar na het andere gegleden, zonder de weelde der wisselende seizoenen: de illuzie der lente had zij nooit gekend, de zwoelte van zomer had zij nooit gekend, weldadige luwte had zij nooit gekend en zelfs van waaiende luchten, van woedenden storm had zij nooit geweten: het gevoelige in haar was verschrompeld als bloemen, die nooit zon heeft beschenen; het vrouwelijke in haar verwelkt, als bloemen, die nooit dauw heeft besprenkeld en verbitst en verboosd was het alles in haar tot een bijna onbewuste verbittering, in haar bestaan zonder doel, in haar leven zonder liefde - jaren, jaren lang, was het nu al herfst voor haar uit, om haar heen, als een schemering in hare ziel, als een schemering om hare ziel... Hij stond op, zij maakte hem treurig. Hij ging weg, en zijn laatste woord was alleen:

- Neen Dorine, kindermeid zoû je niet bij ons worden. Wil je er nog over denken, doe het dan en wees verzekerd, Lien en ik zullen het leuk vinden, als je bij ons komt...

En hij deed zijn middagrit, hij zocht zijn eenzame wegen. Zoo met een paard, dat was als met een vriend... Hij klopte het dier aan den hals, en het trilde, als een vrouw onder een liefkoozing... Hij praatte er tegen en het schudde de spitse ooren, als begreep het, als antwoordde het met een gracieuze beweging van hals en hoofd. En terwijl hij zijn paard liet stappen, de teugels los in zijn hand, dacht hij hoe eenzaam het toch geworden was, in een meer en meer wordende schemering rondom hen allen heen. In helle schijnsels even dacht hij weêr aan zijn kinderjaren... daarginds...

Buitenzorg... het witte paleis... de heerlijke tuin, eenig en wereldberoemd met zijn kostbare boomsoorten, zijn groepen van palmen, zijn reuzenvarens, zijn vreemde reuzenlianen, dik de stammen als pythons zich slingerend van boom naar boom... En achter de rivier... waar hij speelde met Karel, Constance... O, hoe maakte het hem week, dat even, hel, te bedenken, nu dat het al te schemeren begon om hen heen, nu dat die herinneringen waren als de laatste weêrschijning van het zonnige samenzijn der vele kinderen eens zelfden huisgezins... Langzamerhand... langzamerhand was het gaan gebeuren... onherroepelijk... het langzaam zich scheiden en vervloeien weg uit elkaâr... de banden ontknoopt tot allen ze los waren... nu, juist nu, in de sombere schemeringen, die naderden... Langzamerhand... langzamerhand... met ieder jaar, dat grooter en ouder de broêrs en de zusters werden, dat zij groeiden van kinderen tot menschen, menschen die zelve dan trokken den cirkel om zich heen, hun eigen cirkel van huwelijk, hun eigen kring van kinderen, zijzelve middelpunt nu, als eens waren geweest zijn vader en zijn moeder in HUN cirkel van huisgezin, in hun kinderen- en zelfs kleinkinderenkring... Langzamerhand... langzamerhand... met ieder jaar was het gaan gebeuren... als onmerkbaar eigenlijk... dat alle de broêrs en zusters, die waren geweest één huisgezin, daar in het witte paleis, dat hem in dien tuin, daarginds zoo heel ver met mijlen en jaren verwijderd, toescheen als het sprookje van zijn jongenstijd - met het feeënfiguurtje van Constance er zwevend doorheen, bloemen aan de slapen - dat alle de broêrs en zusters zelve kring en cirkel om zich hadden getrokken, van huisgezin of van zichzelve alleen, en hadden de kringen die eerste jaren nog wel eens bewogen door elkaâr heen... langzamerhand... langzamerhand waren zij verder en verder geschoven uit een, en juist nu de sombere schemeringen naderden, weken zij al verder en verder weg... Had mama het altijd zoo, stilzwijgend, al voorzien en had zij daarom zoo hardnekkig vastgehouden aan dien eenen wekelijkschen dag en avond, dien avond, waarom hij vroeger, met de anderen, gelachen had en gespot: altijd die Zondag van mama - het familie-

tafereel - dat geregeld komen bij elkaâr, met het kaartje en het koekje - dat zij allen wel eens heel vervelend vonden, maar toch nooit verzuimden, ter wille der oude moeder, die de kinderen wilde bij elkaâr houden? Had mama het altijd zoo voorzien? O, dat bestond nog wel - het familie-tafereel - het kaartje en het koekje iederen Zondag - maar was het eigenlijk al niet meer en meer geworden een avond, die verloor zijn beteekenis - omdat de cirkels en kringen zoo héel ver geschoven waren uit een? Het schemerde somber om allen... o zoo beklemmend... en hij voelde het somber schemeren zelfs nu hij paard reed in den warmen zomerdag...: het schemerde somber... om Dorine... om Paul schemerde het met die eenzaamheid van eenzaam man en eenzame vrouw, die niet gezocht of niet gevonden hadden het warme licht voor hun latere jaren, hun nog wel jonge maar al latere jaren van kleine zielen, die bestaan, en zich, bewust, onbewust, zoo heel dikwijls afvragen de reden van dat kleine bestaan... Het schemerde zoo somber misschien nog niet om Adolfine, want zij had nog haàr cirkel, maar toch was die cirkel al zoo wijd geschoven uit den oorspronkelijken familie-kring weg zich bewegend - en heel somber, als een nacht, was het geschemerd om arme Bertha - zoo plotseling - nu zij zich versoesde in een klein huis in een dorp, waar zij niemand kende, en waar zij maar keek uit haar venster den tuin in en de donder der treinen haar wiegde de al trage heugenissen... Ook was het of haar kring gespat was uit elkaâr, als een helle cirkel eerst, die in vonken spat, vonken, die ver weg versomberen - nu zij alleen nog Marianne - arme meid - maar had bij zich, weggetreurd in haar noodlot, te groot voor haar kleine ziel. Karel, zijn broêr, was die nog wel zijn broêr, of had Karel, met zijn vrouw, die nooit in hunne familie innig was opgenomen, ook niet zijn cirkel ver, ver weg van hun aller cirkel weggeschoven... en om armen Ernst, had het niet om armen Ernst geschemerd van sombere eenzaamheid, tot hij er ziek van geworden was in zijn ziel en in zijn zinnen? En zoû het, nu alle die cirkels zoo ver weg en wijd uit een schoven, niet troosteloos worden van schemerende eenzaamheid om mama, juist om mama - die altijd

middenpunt had willen blijven in de haar zoo noodige liefde en warmte van alle de haren?... En vreemd was het hem, toen hij aan Constance dacht, alsof integendeel haar cirkel zich dichter schoof en alsof er voor haar en voor Addy iets op nieuw daagde van licht, en vreemd was het vooral toen hij aan zichzelven dacht, en aan zijn troepje, dat hem nu wel tijdelijk verlaten had, maar dat toch van hem was en om hem rond altijd... altijd... alsof het daar heelemaal niet schemerde... alsof het daar daagde met een enkelen blonden dageraad van wijd uitzonnende stralen... O, kinderen, was het niet alles? Had hij niet goed gedaan zijn blonden dageraad te verwekken... Hij dacht niet aan zijn vrouw: hij dacht aan zijn kinderen: hij was meer vader dan echtgenoot... Had hij niet goed gedaan? Was het daàr niet... dat lachte de hoop voor hem, voor hen allen, voor arme mama, arme mama, die op dit oogenblik zelve haar eenzamen ouderdom koesterde in het jonge licht van dien dageraad! Had hij niet goed gedaan? Maar waarom, als hij dan goed had gedaan, moest hij dan twijfelen soms en verbaasd en zelfs angstig zijn, om dat jonge, stralende leven, dat hij verwekt had en dat als een warmte en een licht uitstráalde, waarin hij weldadig zich zijn vreemde ziel nu voelde koesteren... lichter en warmer dan den zonnedag, waardoor hij paard-reed... Waarom dan moest hij twijfelen, verbaasd en zelfs angstig zijn... O, hij wist het nu eensklaps: omdat ook later die blonde dageraad stralen zoû wijd uit van zijn middenpunt weg en schemeren zoû op zijn beurt...! Maar als het dan was een wet der natuur, als het dan niet anders kon, dat wat eerst hing aan elkaâr in zonnige liefde en zonnig samenzijn en samenleven - wemelde weg uit elkaâr - als het dan niet anders kon dan vercirkelen en verschemeren; als het dan niet anders kon, dat broêrs en zusters vervreemdden, tot zij schenen als niet geboren uit een zelfde moeder, en verwekt door een zelfden vader! Als het dan niet anders kon!... Waarom dan zoo te twijfelen, te verbazen en te angstigen en waarom niet te genieten van de warmte, zoo lang de eerste zon nog scheen, na het krieken van de troostende dageraden... O, hoe verlangde hij naar zijn dageraad: hoe verlangde hij naar zijn troepje! Morgen, mor-

gen ging hij er heen! Ze allen te zien om zich heen, ze te omhelzen in eéne omhelzing, ze te zwaaien op zijn armen, ze te laten rijden op zijn rug en zijn schouders, ze te laten hossen op zijn knieën, met ze te ravotten tot ze rolden door een, op hun zachte kindervel zijn lippen te drukken, in die reine wellust van loutere liefkoozing... Morgen, morgen ging hij er heen...

Ja, hoe het schemerde om hen allen rond, voor hèm daagde het nog uit - zoo als het eéns had gedaagd - lange jaren geleden - voor zijn vader en zijn moeder - toen zij allen - nog kinderen, zijn broêrs en zusters - daar ginds in Indië in het witte paleis van grootheid, in de tuinen van het sprookje, uitgestraald waren als zijner ouders dageraad... Voor hèm daagde het nog uit... en al zoû het later zeer zeker ook van hèm wegcirkelen, al zoû het om zijn hoofd - om zijn ziel - schemeren, als het nu te schemeren begon om zijn arme moeder - er was nu nog het heden, en hij mòcht niet twijfelen en angstig zijn.

Hij reed terug en langs de bosschige wegen duisterde de avond, maar juist voor zijn oogen wemelde het van stofgoud... omdat hij zijn gedachte blij en zonnig gedwongen had: zijn blond troepje, daarginds, wemelend voor zijn blik... Juist voor zijn oogen wemelde het, van licht... Nu, terug in de stad, en gezeten met zijn kameraden, aan de tafel, waar hij dezer dagen at, merkte geen van allen aan hem noch dat hij het had zien schemeren, noch dat hij het had zien dagen, - en was hij alleen een groote blonde officier, een stevige vent, met een ruwe, luide blague-stem, met gebaren, waaronder kraakte zijn stoel en zijn glas telkens dreigde te breken, terwijl zijn mond luidruchtig vloekte, en zijn moppen met hun aller gelach de kamer daveren deden...

Tweede deel

I

Maanden waren voorbij gesleept, toen Gerrit, uitrukkende met zijn escadron, een ontmoeting had, die hem schokte. Het was op de Koninginnegracht: op een nattigen herfstmorgen, zoo vroeg somber al, als zoû het den heelen dag lang niet helder worden; geheel den middenweg besloegen de paarden, wier hoefslag kletterde bij den rythmischen rit over de keien regelmatig: uit de vensters hingen de paarsche meiden uit, om te zien naar de mooie huzaren. Een huurcoupé reed het escadron tegemoet, en moest stil houden ter zijde van het trottoir, om de paarden te laten voorbijgaan. En met een snellen blik zag Gerrit door het beslagen glas van het rijtuig het gezicht van een vrouw met lachende oogen - twee bruingoude vonken van lachende kijkers - nauwlijks langer dan twee, drie seconden, die twee opglimpingen van blij goud. Meer dan de lachende oogen had hij niet gezien in de vage vlak van het gelaat, dat geblankt had in de schaduw van het rijtuig, onder de donkere streep van een grooten hoed, maar die lachblik had hem zoo geschokt, dat hij een kleur kreeg - het bloed naar zijn slapen - en dat zijne slapen klopten, als had hij een borrel gedronken. Hij voelde een prikkeling in zijn nek, en dacht vlug:

- Mijn kop af, als dat niet Pauline was... Mijn kop af, als dat niet Pauline was... Zoû ze terug zijn, in Den Haag!

Maar nu herstelde hij zich, zette zich schrap strak in zijn zaâl en poogde te vergeten zijn schok, en de twee bruingouden vonken van lachende kijkers. Nu, als ze het was... wat was het dan nog? Dat alles was al zoo lang geleden, en ontmoette hij zoo dikwijls

niet de plotseling opdoemende levende herinneringen langs zijn weg, gewoon-weg op straat, en ging hij die niet voorbij, nauwlijks met een laching van herdenken, wegschuilende onder zijn snor en eventjes broeiende in zijn blik? Als ze het was... wat was het dan nog? Hij, die al zijn dolheid geregeld had tot een rijpere gematigdheid, zoû hij zich zoo schokken laten door een paar lachende oogen van vroeger... Neen, hij voelde zich rustig sterk, in de bezadigdheid zijner latere jaren... Dat zijn bloed zoo joeg bij den blik van een vrouw, bij een langs den weg opdoemende herinnering, dat kon hij toch niet helpen... Toch, heel dien herfstdag - dag, die somber was opgekomen en somber bleef met zijn zware lucht van wolken - verhelderde hem die twee, drie seconden-lang blij gouden opglimping van oogen... Ja, wat had die Pauline oogen... God, wat had ze een paar oogen... Oogen, die zoo lachten, zelfs al lachte haar mond niet, oogen vol gouden voor-den-gek-houderij, oogen van wel-weten, dat zij met hun glimpen hem dol maakten als een razende, als was hij een brand, die haar vonk ontstak! En zij wist het wel, zij wist het wel, dat zij hem dol maakte met hare oogen... Was ze terug in Den Haag? Indertijd was ze plotseling naar Parijs gegaan, en hij had haar sedert jaren niet meer gezien... sedert twaalf jaren zeker... Twaalf jaren nu was hij ouder, twaalf jaren nu was zij ouder... Wat was dàt beroerd, dat oud worden, dat aftakelen van je body: dat eenige lijf, dat je kreeg op de wereld, en dat meê moest tot je graf, en dat je niet kon verwisselen, zooals je een nieuwe uniform nam... Nu, het zijne deed nog meê, en Pauline... haar oogen lachten als vroeger...

Twaalf jaren? Kom, hij wilde er niet meer aan denken... Als hij alles herdenken wilde, wat er geweest was, jaren en jaren geleden, dan was de dag te kort om zijn herinneringen door te maken...

En in zijn oudere bezadigdheid vergat hij de ontmoeting op de Koninginnegracht en dacht hij zelfs, dat hij best zich had kunnen vergissen, dat het heelemaal Pauline niet geweest was... Hij was in zijn huis niet eenzaam meer, nu zijn vrouw en de kinderen het nest weêr vulden, en hij voelde, dat het zoo om hem zijn moest altijd:

de lauwte van het warme nest; dat hij zich anders ongelukkig voelde en vreemd en eenzaam, als die verleden zomermaanden. En de eerste Zondag-avond bij mama doordrong hem met een blijde hartelijkheid, en toch was leêgte hier en daar in de vroeger propvolle salons... Want de beide oude tantes kwamen niet meer; wel had mama haar niet toe kunnen rekenen de verwarring, die zij op dien zoo ongelukkigen avond, toen arme Constance al zoo opgewonden was geweest, hadden veroorzaakt met haar schrille, kindsche stemmen; wel had mama zich geweld aangedaan altijd lief tegen haar te blijven - maar langzamerhand waren zij geheel kindsch geworden en gingen zij niet meer uit, en in haar kleine villa leefden zij met een verpleegster; zij waren heel ondeugend geworden, zij kibbelden en vochten met elkaâr; zij sliepen in één bed en weigerden elkaâr de dekens, en eens had tante Tien tante Rien op de trap geduwd, zoodat zij gevallen was en zich zeer had bezeerd de oude ribben... Zij kwamen dus niet meer, en het was vreemd, maar Gerrit miste haar beider zonderlinge, oude silhouetten van heel ouderwetsche juffrouwen, het groote haakwerk in de beenige handen, - zoo als zij, gedurende den geheelen Zondag-avond, zaten ieder aan een zijde van de deuren der serre, nijdig nu en dan bitsende in elkanders ooren: opmerkingen, die de kinderen wel verstonden, en waarom ze glimlachen moesten - uitziende met haar begeerige oude oogen van snoeplustige oude dames naar het koekje en de limonade, dat zij eindelijk met welbehagen verorberden, om dan, in eens, tegelijkertijd, op te staan en te gaan, voorzichtig door de nichtjes de trap afgeleid, naar de vigilante met den vertrouwden koetsier, die ze altijd veilig thuis reed. De Zondag-avond was niet meer de zelfde, vond Gerrit, zonder die twee typische, traditioneele figuren, - waarom zij allen veel grappen verkochten - maar die toch zoo lang iets hadden behouden van de onveranderlijkheid van het leven, de verteederende eentonigheid ervan - tot plots het veranderd was... en de twee figuren waren verdwenen... Jaren zouden zij misschien nog leven, kibbelende en kissebissende, zich met haar beenige handen vastklampende aan de wereld - jaren, als zoû de dood

geen vat op haar hebben - maar nooit zouden zij daar meer zitten, ieder aan een deur van de serre...

Maar een groote leêgte, door geheel de beide kamers, had gegeven de uiteenspatting van Bertha's troepje... Want nooit kwam Bertha meer in Den Haag, en allen, die haar wel eens opgezocht hadden in Baarn, waren het eens geweest, dat zij er wel vreemd werd, er wel vreemd zat aan haar raam, bijna onbewegelijk - alsof na al haar drukke leven van wereldvrouw, plots na den dood van haar man een algeheele noodeloosheid voor zichzelve om haar heen was gezonken, als een element, waarin zij versufde: zij sprak bijna niet, zij stelde in niets geen belang, zij zat maar, zij keek maar, ging nooit uit, en hoewel zij geheel haar verstand had, was het geworden een starend soezen, een over zich heen laten glijden van de jaren, die noodeloos en somber aan zouden schemeren om haar ziel, geheel eene schemering van triestige afwachting van àlle zwart zouden om hare ziel rondduisteren... In die emotie- en woordlooze treuring had zij alleen Marianne behouden, ook al zoû Marietje later thuiskomen... Van Emilie en Henri wist de familie nu wel, want Emilie, fier op haar nieuwe leven, had niet kunnen zwijgen, had geblageerd op wat zij daar deden en hoe zij geld verdienden in Parijs... en de geheele familie was er door verbaasd en geschokt geweest... Adolfine en Cateau hadden allen doen zweren het toch nooit te zeggen, dat Emilie waaiers schilderde en dat Henri clown in een circus was! en voor mama Van Lowe hadden zij wel niet de waaiers van Emilie kunnen verbergen, omdat zij er zelve een aan haar grootmoeder had geschonken, maar wel dat schandaal van Henri; gelukkig, dat wist de oude vrouw niet: dat zoû haar zoo een schok kunnen geven, dat het wel haar dood kon zijn... Gerrit wist, dat men over Emilie en Henri onuitputtelijke praatjes vertelde in Den Haag, en hij, liever, had maar ronduit verteld, opdat de menschen zouden de waarheid weten, maar allen, zelfs Constance, hadden hem gesmeekt er toch over te zwijgen, en hij zoû dus zwijgen met de anderen, als betrof het een schandelijk familiegeheim... Op de Zondag-avonden was Ernst wel niet geregeld gekomen, maar

zijn afwezigheid - daar in Nunspeet - sloeg toch een treurige schaduw altijd: treuriger nog was het, dat tante Lot wel kwam met de meisjes, maar erg, erg klaagde, dat het heelemaal niet goed met den suiker ging, en dat het een beroèrrde tijd was... En waarlijk, plotseling, op een Zondag, kwam tante binnen met veel emotie en tranen, de meisjes gerezigneerd, als eenvoudige goede zielen, en tante vertelde in een vloed van woorden, dat zij zoo goed als geruïneerd waren - oom had uit Java telegram na telegram gezonden - zoo goed als geruïneerd: zij verlieten dadelijk hun groote huis; zij hadden op Duinoord al op zicht een klein, klein huisje, en daar zouden zij zich opschieten, tot er betere tijden aankwamen... Het gaf een groote ontsteltenis in de familie, waar geld wel nooit geteld, maar toch altijd heel erg noodig geweest was - maar Gerrit bewonderde, trots al de tragiek van tante, die den geheelen avond met een huilende stem jammerde - een acute praktieschheid: ook in de meisjes een rustige kalmte, en zonder schijn van vroegere weelde ophouden rustig weg voor den toestand uit te komen, en zich verminderen met eenvoudige zekerheid, die alle valsche schaamte uitsloot... Een klein huisje, eén meid... ja, Herrit... maar nassi zou tante toch geven, hoor, want zonder sambal geen leven, Herrit... en Gerrit, met Constance sprekende, bewonderde dit: dat praktiesche, en trots de tragiek der tranen en gebaren en uitroepjes van ja-à, kassian! oogenblikkelijk de tering naar de nering zetten en hij zeide:

- Geloof je, dat echt Hollandsche menschen dat ooit zoo zouden kunnen doen! Neen, ze zouden het ten eerste niet uitbazuinen... dan zouden ze stilletjes naar het buitenland gaan... maar goeie tante Lot: ze bazuint het uit en ze heeft gisteren al praktiesch gehandeld - en ze schaamt zich niet in haar kleinere huis te gaan... en ze vraagt mij er waarachtig dadelijk op nassi...

Ja, dat was nog het ouderwetsche van het goede Indische: de eenvoudige ziel, de eenvoudige levensopvattingen; het ware, en niet naar den schijn, de hartelijke gastvrijheid nog, zelfs al waren er geen duiten meer; en dat was een sympathie voor Gerrit, ook al sprak tante nog zoo Indiesch, al zag ze er nog zoo Hindoe-idool

uit, met den zwaren plooiboezem en de brillanten als kanjers... En de drie meisjes, - niet jong meer: waarom waren de goeie kinderen toch nooit getrouwd, in Gholland! - zoo rustig, zoo praktiesch, al lachende om de eene meid: ze zouden zelf haar bed wel opmaken, maar Alima, natuurlijk, DIE bleef - net een ddàme, jij moet sien, corset, ghoed - deelende rijkdom en armoede met haar njonja, eenvoudig weg, zonder zelfs een oogenblik er aan te denken, of ze nu niet een voordeeliger dienst zoû zoeken... Ja, Cony, dat deed toch maar goed, in onze koude Hollandsche lucht... zoo een glimping van oud-Indische eenvoudige en hartelijke levensopvatting!

En, trots alles, was er nog altijd het kaartje en het koekje des Zondag-avonds, maar al hield mama er aan vast, al was zij nog altijd middelpunt van haar kring, al lieten de kinderen haar zooveel mogelijk buiten kleine twisten en moeilijkheden - het was toch of zij voelde, dat er iets kraakte en scheurde en brak... Neen, zij kon het zich niet meer ontkennen, en haar helder gelaat van opgeruimde oude vrouw, had om de rimpels van den mond gekregen een trek van treurig mopperen... een grandeur déchue was de familie! Het werd er niet beter op, toen Constance, met zooveel vergoêlijking, als zij vinden kon in hare woorden, haar over Addy gesproken had, en op een van die Zondag-avonden zei de oude vrouw tot Van der Welcke, bitter haar stem, die begon te beven met den klank van barstende snaren:

- Dus Addy... is van idee veranderd: Constance heeft me verteld...

Het was voor Van der Welcke ook een groote teleurstelling geweest, zoo groot zelfs, dat hij den laatsten tijd boudeerde tegen zijn zoon.

En ook hij, bitter, haalde de schouders op, alsof hij er niets aan doen kon:

- Wat zal ik u zeggen, mama. Addy is een heel gedecideerde jongen. In Nunspeet heeft hij met zijn moeder gesproken, en zijn moeder is het met hem eens. Ik niet...

Het hoofd van de oude vrouw zonk op de borst, en knikte zacht schuddend op en neêr.

- Hoe ouder men wordt, zuchtte zij; hoe meer teleurstelling maar het leven geeft...

Zij zag op, er was bitterheid in haar oogen. Zij wenkte Addy bij zich, en in haar wenk was dat imperatieve, dat zij soms kon hebben zelfs tegen haar oudste kinderen.

De jongen kwam.

- Wat is er, grootma...

Zij zag hem aan, en er verteederde dadelijk iets in haar, toen zij hem zag voor zich staan, met zacht ernstigen glimlach, zijn blond mannelijk gezicht van grooten jongen...

Nu schudde zij het grijze hoofd, als wilde zij wel zeggen, dat zij wel wist en er was verwijt in haar bevende oogen.

- Zoo zoo, zeide zij. Mama heeft met me gesproken, Addy. En mama heeft me gezegd, dat je van idee veranderd bent... dat je in de medicijnen wil studeeren.

- Ja oma.

- Zoo... en papa en mama en grootma, die zoo gaarne hadden gezien... dat je in een diplomatieken werkkring je zoû hebben gepousseerd.

- Oma, heusch, ik voel er geen roeping voor...

- En voor dokter?

- Voor dokter wel, oma.

- Ja, dan is er niet veel aan te doen, Addy, zeide de oude vrouw, en plotseling begon zij zachtjes te snikken. Van der Welcke zag somber...

Het kind zag op hen neêr, waar hij stond voor zijn vader, voor zijn grootmoeder. Hij hield van de oude vrouw, en hij aanbad zijn vader, en leed, dat zijn vader hem den laatsten tijd boudeerde. Maar hij kon het niet helpen, dat hij klaar in hun beider ijdelheid zag, en hij kon het niet helpen, dat hij, zonder wreed te willen zijn, zeide, heel zacht:

- Oma... Mama heeft het in me begrepen. Ik had zoo gaarne, dat u en papa het ook begrepen, oma.

Maar de jaloerschheid op Constance stak fel in Van der Welcke's hart; hij stond op, hij naderde de speeltafel...

- Mama heeft het begrepen, Addy? herhaalde bitter de oude vrouw. Ach, mama weet wel, dat ze niet tegen je op kan, niet waar... Papa ook niet, en nu heeft hij verdriet, arme papa... Illuzies, Addy, worden hoe ouder men wordt, al minder en minder, en daarom is het heel treurig, mijn kind, als men zijn allerlaatste illuzie's nog verliezen moet. Wij hadden op jou gebouwd, mijn jongen.

- Maar al ga ik niet in de diplomatie, oma, daarom kan ik toch wel...

De oude vrouw wenkte bitter met de hand tot zwijgen.

- De diplomatie is de mooiste carrière, zeide zij bits... Er is niets boven... Het zijn al die nieuwe ideeën, kind, waarmeê grootma niet meê kan, en die haar zoo treurig maken, omdat ze ze niet begrijpt.

- Oma, ik kan u niet zoo zien huilen...

Hij zette zich bij haar neêr, nam haar hand, zag haar in de oogen.

Zij bedroog zich in zijne teederheid.

- Wil je niet nog eéns er over nadenken, Addy? vroeg zij zachter en streelend.

- Neen oma, zei hij rustig, beslist. Ik kan niet.

- Je wil niet.

- Ik kan niet. Ik mag niet, oma.

- Je mag niet...?

- Neen, oma. Probeer u er meê eigen te maken, lieve oma, dat ik niet MAG.

Het hoofd van de oude vrouw schudde op en neêr, met die bittere, verwijtende knikking...

- Oma, mag ik u beloven, mijn best te doen, dat ik u nog eens eer aan doe... ook als dokter...?

Zij lachte minachtend, met een grinnik nu, door haar tranen heen. Hij omhelsde haar met veel teederheid...

- O God, dacht hij; hoe slepen we meê... wij allen hier... die zwaarte van ijdelheid in onze zielen... die ons verhindert te leven... te LÉVEN!

II

Neen, Gerrit had geheel vergeten den gouden glimp van die twee lachende oogen, die hij had meenen te herkennen, en, vluchtig vaag, had hij nog nagedacht, dat hij zich wel moest vergist hebben. Hoe groot was dus niet zijne verwondering, toen hij een paar dagen later, na den eten gaande naar de Witte, vlak bij de societeit, in het halflicht van den avond, tegenkwam een vrouw, die, voorbijgaand, hem priemde de oogen met haar twee goud lachende blikken, hem teêr toe fluisterde, bijna aan zijn oor:

- Dag Gerrit!

Hij herkende de stem, zooals hij de oogen herkend had, een klank van molligheid, diep uit de keel, een klein beetje brouwende de r. Ja, hij herkende haar, het was waarachtig Pauline, ze was terug in Den Haag. Na twaalf jaren...! Nu, hij nam geen notitie van haar, liep door, sloeg om, en dadelijk was hij de Witte in. Hij liep de trap op, bijna als vluchtte hij van buiten en zijn gezicht was rood, zijn slapen klopten. Hij bleef een uurtje met kennissen, nieuwsgierig om uit te hooren of ze misschien ook Pauline hadden herkend. Maar de kameraden - jongere officieren, bedacht hij - kenden haar niet, en hij hoorde niet van haar spreken...

Vroeg ging hij naar huis. Die brutale meid, hem aan te spreken. Vroeg ging hij naar bed, man van geregelde huiselijke gewoonte, als hij met de jaren was geworden, en terwijl Adeline al sliep naast hem in het andere bed, zag hij de gouden oogen, lachen, hoorde hij de mollige stem hem kwellen met zijn naam, fluisterend, bijna vlak aan zijn oor... Hij sliep in en door zijn droomen zag hij de gouden oogen...

Nu, dacht hij den volgenden dag, als hij nu droomen moest, van alle oogen, waarin hij gekeken had, dan zoû het in zijn slaap zijn als éen groot firmament van oogen! En opstaande, badende, wierp hij iets uit zich weg, waschte zich die oogen weg uit zijn geest... Nu ontbeet hij, vlug, met de kinderen frisch, blond en liefjes om hem heen, en nu reed hij naar de kazerne...

Maar een paar dagen later, van de kazerne komend om zes uur,

half zeven, en loopende onder de herfstende boomen langs het Alexandersveld met een paar officieren terug, kwam hij haar tegen, Pauline... Hij had inwendig een beweging van ongeduld, en dacht: is ze gek, vervolgt ze me expres... Maar hij deed zijn kameraden niets merken. Een alleen zeide:

- Een mooie meid... Wie is dàt?

Maar niemand wist, en zij gingen door. Gerrit zag niet om.

Nu werd hij er om nerveus. Die lamme meid, wat deed ze terug in Holland, en waarom moest zij hem aanzien, groeten, waarom moest ze loopen langs de kazerne... Was ze gek, was ze gek... Hij was boos, en hij was onrustig... En een paar dagen later, als had hij een voorgevoel, talmde hij in de kazerne, om alleen, heel laat al, weg te kunnen gaan.

Hij kwam haar tegen, en in het sombere licht, hangende onder de al herfstende boomen, lachten van verre haar oogen als goud hem toe, met die blijde ondeugende opglimping van voor-den-gek-houderij.

- Verdomd nog toe! vloekte hij, en als wilde hij zich schrap zetten, welfde hij zijn borst, maakte zich breed, scheen de geheele laan te willen vullen met zijn alkrachtige mannelijkheid om te gaan door alle lagen en listen. Maar zij hield vlak voor hem stil en zij zeide met haar stem van brouwende molligheid:

- Dag Gerrit...

- Zeg, wil jij wel eens maken, dat je voor den donder doorloopt, en heel gauw ook, zei Gerrit, boos en ruw.

- Ik vind het zoo aardig, dat ik je ontmoet heb.

- Nou maar, ik vind er niets aardigs aan, en maak jij maar, dat je weg komt.

En door wilde hij loopen, breed, en alkrachtig mannelijk, trappend over alles wat glimlachend lokkelijk en voor-den-gek-houderig hem zijn weg versperde onder de herfstende boomen.

- Gerrit, ik moèt je spreken, smeekte zij.

- Nou maar, ik niet.

- Jawel, jawel, ik moèt je spreken, Gerrit, brouwde dweperigvleiend de mollige stem... Ik moet... ik moet je spreken... Niet

hier, maar even... even... in de Boschjes.

- Waarover heb je me te spreken.
- Een oogenblikje maar... ik kan het je hier niet zeggen.
- Ach wel neen, hoor! zei Gerrit ruw. Ik heb niets met je te maken...
- Jawel, jawel, Gerrit... Toe Gerrit... een oogenblikje maar...

En hij liep door.

Zij volgde hem.

- Gerrit...
- Zeg eens, als je nou niet voor den bliksem den anderen kant ophoepelt...
- Gerrit, laat je me maar even... wat zeggen... drie minuten met je praten... in de Boschjes...

De stem vleide, de oogen lachten en spotteden met een heel diepen vonk.

- Drie minuten maar... en dan val ik je niet meer lastig...
- Nou... vooruit dan! zei Gerrit. Loop dan om... dan volg ik je wel... maar maak voort... ik heb geen tijd...
- Waar moet je naar toe...
- Naar mijn huis...
- Ben je getrouwd, Gerrit...
- Ja... Vooruit nou.
- En heb je kindertjes?
- Ja... Ajo...
- Je hebt zeker lieve kindertjes, Gerrit?

Haar diepe oogenvonk van gouden spot priemde Gerrit toe... maar nu keerde zij zich om, liep vlug, sloeg de Timorstraat in, verdween in de Boschjes. Het was er heel donker...

- Nou, wat is er...
- Ik heb je in twaalf jaren niet gezien, Gerrit.
- Heb je me niets anders te vertellen...
- Ja... hoor dan... zeide zij snel, begrijpende, dat zij zuinig moest zijn met dit kostbare oogenblik. Hoor dan... Ik ben twaalf jaar in Parijs geweest, Gerrit; ik heb er heel veel verdriet gehad, hoor... Maar heel veel pleizier ook. Ik was er erg chic, mijn portret lag

tusschen den Czaar en den koning van België in voor de winkels en onder het portret van Otero. Nu, dat is wel een bewijs, hè... Maar heel veel verdriet ook, Gerrit. De mannen zijn zwijnen, Gerrit: ze zijn niet allen als jij, zoo aardig en zoo lief... Ik heb dikwijls aan je gedacht...

- Ja maar, dat kan me allemaal niets schelen...

- Ik heb dikwijls aan je gedacht... Hoe lief je was en hoe goed, Gerrit, ook al deê je nog zoo ruw soms, en al zet je nog zoo een booze stem op... Nu, Gerrit, en ik moest terug naar Den Haag - zie je, dat is te lang om je te vertellen... en nu Gerrit... nu wil ik je zeggen... nu ben ik heel arm... ik heb geen cent op het oogenblik... Toe Gerrit, kan je me niet vijftig gulden geven.

- Zeg eens, als je denkt, dat ik rijk ben, heb je het mis. Ik kan je niets geven.

- Nou Gerrit, ook geen vijf en twintig gulden maar? Daar zoû je me al erg meê helpen.

- Ik heb ze niet.

- Ach toe, Gerrit, kan je me niet IETS geven...

Gerrit grabbelde in zijn zak.

- Hier heb je twee rijksdaalders... en een tientje. Meer heb ik niet. Ik ben niet rijk en ik loop niet met stapels bankpapier in mijn zak.

Hij gaf haar het geld.

- O Gerrit, dank je wel. O Gerrit, wat ben je lief...

En voor hij het kon verhoeden, had zij zich om zijn hals gegooid en zoende zij hem dol op zijn mond.

Hij wierp haar bijna van zich.

- Zeg, ben je gek...!!

- Neen Gerrit, maar ik hoû van je en je bent zoo lief. Dank je wel Gerrit, dank je wel.

Hij zag de gouden oogen spotten.

- En nu hoepel je op! zei Gerrit, rillend van kwaadheid en het schemerde vonken voor zijn oogen. En je spreekt me nooit meer aan, en je moet niet denken, dat ik je ooit weêr geld geef, want ik heb het niet. Het is dus uit, hoor, weet dat wel. Zoek maar een jongen, rijken kerel... en laat mij met rust...

- Ach, Gerrit, het zijn allemaal zwijnen... behalve jij... behalve jij...

- Maar nu, zwijn of geen zwijn, brieschte Gerrit; nu ga jij links en ik ga rechts, hoor...

En hij maakte zich vrij, hijgende, brieschende, rillende. Hij liep wat hij loopen kon, en toen hij eéns omzag, zag hij haar niet meer: zij moest door de Riouwstraat zijn gegaan. Hij herademde, wist een tram te pakken, ging voorop staan, om wind te vangen, en te koelen zijn kloppende slapen... En onderwijl dacht hij: ze is gek, de meid... om me aan te spreken... om me te zoenen...! Ik had haar ook geen geld moeten geven... Twaalf jaren... Ze is wel ouder geworden, maar ze is nog een mooie meid... Ze is zwaarder geworden, en ze was geverfd... wat ze vroeger nooit was. Maar ze is nog een mooie meid...

Op zijn mond voelde hij nog haar zoen, als een gloeiïng en als een druk, als had zij zijn lippen gezegeld met lak: het brandende, smeltende lak van haar zoen. En plotseling, moest hij zich bekennen, dat in jaren en jaren... in twaalf jaren... NIEMAND hem zoo gezoend had, en die bekentenis joeg het bloed door hem heen en deed allerlei herinnering, als vlugge spiralen, wemelen voor zijn oogen, in kronkelende, golvende lijnen, tusschen hem en de natte herfststraat, waarover de paardentram voortsjokte - pijnlijk knerpende in zijn rails. Hij zag de herinneringen voor zich, vizioenende, gloeiende voor hem en in hem en om hem rond, tot het was of hij daar vóor, op het platform van den tram, stond in een brand van herinneringen, die eerder wakkerde de wind, dan doofde... Nu reed de tram voor zijn huis en hij sprong af, woest, bijna struikelend over zijn sabel, in zijn uniformjas, die woei tusschen zijn beenen. Hij rammelde met zijn sleutel tegen de deur, als dronken, kon het sleutelgat niet dadelijk vinden... De deur van de eetkamer stond open, een huiselijkheid schemerde er met de gedekte tafel, die hem wachtte: Gerdy, Guy kwamen hem tegemoet... Adeline, van binnen, riep:

- Gerrit, ben je daar? Wat ben je laat...

- Ik heb de tram gemist, jokte hij, en de twee kinderen hield hij, wat ruw, van zich af.

- Wacht jongens, papa moet eerst naar boven, om zijn handen te wasschen...

Hij stormde de trap op, weêr struikelde hij bijna. Door het geheele huis dreunde die zware trap-opstorming, de deur van zijn kamer sloeg. Bevend zocht hij lucifers, in zijn zak, vond ze niet; zijn trillende handen tastten rond, - voorwerpen kletterden tegen elkaâr, bijna braken zij - eindelijk vond hij het doosje, stak op het gas, keek in den spiegel. Hij zag zijn gezicht rood van snel heftig bloed, dat gloeide onder zijn wangen, dat klopte op naar zijn slapen. Zijn oogen puilden en waren klein... Hij zag naar zijn mond of zichtbaar de zoen was, die nog brandde op zijn lippen als een warm zegel van purper lak. Zijn uniform benauwde hem en hij kleedde zich uit woest. Hij waschte zijn hoofd in een kom vol water; hij wreef zijn mond met een handdoek, tot zijn lippen gloeiden; nog meer: hij wreef ze, als waren ze vuil... Hij knoeide den handdoek in een prop, smeet tot een bal hem op den grond. Toen schoot hij vlug zijn huisjasje aan, en toen... toen ging hij naar beneden...

Om de tafel zaten de kinderen, al, te wachten met Adeline.

- Wat ben je laat! zei Adeline nog eens, heel zacht.

Hij antwoordde niet, hij maakte nu gekheid met de kinderen. Hij liet zich nu, opzettelijk, zoenen door Gerdy, met frissche lipjes, en het was als een frissche bloem, koel platgedrukt op zijn gloeiende wang. Het kalmeerde hem, en plotseling vond hij zich veilig, in die kleine kamer, onder dien lichtkring van de hanglamp, het groote stuk vleesch voor zich, dat hij nu sneed, met veel kunst, terwijl hij Alex aanried te kijken hoe papa vleesch sneed, opdat hij het ook later zoo doen zoû. Hij wijdde zich nu aan het vleesch; hij sneed de regelmatige plakken zuiver... Adeline, de kinderen zagen toe.

Hij at goed, en na den eten viel hij in een zwaren slaap.

III

Neen, niemand, die het aan hem zag. Hij kon het zich nu bekennen met zekerheid. Om hem heen scheen - meer en meer werd hij het zich bewust - om hem heen scheen een opake sfeer te zijn, als een materieele schijn, waardoor niemand binnen hem zag, waardoor niemand doordrong en hem kende als hij zichzelven kende. Nu dat hij op dezen avond zat bij Constance, zag Constance het hem niet aan, dat hij gisteren Pauline ontmoet had en meê was geweest naar haar kamer. Ook zijn vrouw zag het hem niet aan, ook Van der Welcke zag het hem niet aan. Er was om hem heen niets dan de gewoonheid van een avondgesprek, in Constance's salon, in het gezellige schemerlicht der kant-omkapte lampen, terwijl de wind buiten van heel ver aankwam, en klagende, klagende huilde rondom het kleine huis... In zijn gemakkelijken stoel, naast zich het grogje, door Constance bereid, was hij, in burgerkleeding, een groote zware blonde man, en zijn bewegingen waren brusk, luid klonk zijn commando-stem... Zijn vrouw zat daar, stilletjes, en gerezigneerd in haar kalme moedertjes-leven: de kinderen, thuis, sliepen... O, zijn kinderen, hoe hij ze liefhad... Zeker, dat was alles zoo, schijn was het niet, zeer zeker was het wel de waarheid, maar achter die waarheid school een andere waarheid, en daarom scheen het als schijn - zijn uiterlijk leven van officier, echtgenoot, vader - en de wàre waarheid: dat was wel alles wat hij altijd verzweeg: zijn vreemde melancholie; de groote wurm, die aan hem knaagde; zijn snel, heftig golvend bloed - zijn ziel van sentimentaliteit en melancholie - die wriemelende angst in zijn merg - die opjeugdigende zinnelijkheid in zijn bloed... De woorden van kalme sympathie vielen in het vertrek zacht rond, als kleine lieve dingen tusschen zuster en broêr, die elkander nog sympathiek zijn in het onvermijdelijk verder en verder schuiven der familie-sferen, maar hij - ook al sprak hij, al was hij jolig, al maakte hij gekheid - hij zag voor zich Pauline, zooals hij haar gisteren in zijn armen had gehad... God, hij kon het niet helpen, waarom was hij dan ook zoo gemaakt. Een mooie

vrouw... voor zijn oog... dat maakte hem dol! Nu, jaren, al de jaren van zijn huwelijk had hij zich kalm, bezadigd gehouden, maar gevoeld had hij het langzamerhand, dat de kalme bezadiging op den duur hem niet deugde. Hij had het mooi in zich afkeuren; hij had mooi zich zien een echtgenoot en een vader van lieve kinderen - die aan die dingen niet meer moest denken... die ze laten moest aan zijn jeugd, die hij vaarwel had gezegd... Als woelige spiralen waren de herinneringen voor hem opgekronkeld, en toen hij Pauline weêr - bij toeval? - ontmoet had, had hij razende op zichzelven, en vloekende op haar, met een hoop van ruwe woorden - een afspraak met haar gemaakt, voor den volgenden avond, op haar kamer... Neen, in jaren had niemand hem zoo gezoend! Daarbij was hij sentimenteel. Wist hij het, verdomme, niet zelve, dat hij sentimenteel was? Wist hij niet, dat soms, als hij een boek las, een stuk zag, als mama bij hem klaagde, zooals zij klaagde tegenwoordig; als hij Dorine zag en met haar meêlijden voelde - wist hij het, verdomme, dan niet zelve, dat hij sentimenteel was, en dat hij zijn zenuwen bij elkaâr moest pakken, om geen vochtige oogen te krijgen... En Pauline - of ze het wist of niet, dat hij sentimenteel was, dat kon hij niet doorzien - maar behalve, dat niemand hem zoo zoende en hem zoo dol wist te maken, werkte ze ook nog op zijn sentimentaliteit. Hield ze hem voor den gek of meende zij het? Hij had nooit die oogen van haar kunnen vertrouwen: er bleef altijd een vonk van spot in, maar als ze hem zeide: de mannen... de mannen zijn zwijnen, Gerrit... alleen jij... jij niet... jij bent zoo lief en zoo zacht - al ben je nog zoo een ruwe kerel... dan had ze zijn sentimentaliteit te pakken, en dan wist hij niet, hoe hij los kwam uit haar greep... ‘Zie Gerrit, en daàrom... toen ik je weêr zag... was ik zoo blij... was ik o zoo blij, Gerrit!’

Hij had gevloekt, hij had haar gevraagd, waarom ze niet liever een jongen rijken kerel achter den broek zat, in plaats van hem, die noch jong, noch rijk was, maar haar gouden oogen hadden maar geglimpt en ze had maar herhaald: o, de mannen, Gerrit... ze zijn zwijnen... ze zijn zwijnen... allemaal!

En - het was misschien allerstomst van hem - hij had haar geloofd: hij had haar geloofd, dat zij alleen hem geen zwijn vond... en als een vrouw hem eenmaal beet had èn bij zijn dolheid èn bij zijn sentimentaliteit... dan kon hij niet gemakkelijk los zich wringen... o ja, zooveel kende hij zich wel!

Zie je, dat wist nu niemand van hen, terwijl zij daar zoo rustigjes met hem praatten, terwijl hij behagelijk slurpte aan zijn grog, wijd de beenen lang uit - en terwijl hij buiten den wind razende hoorde van verre aanhuilen... Ook Paul was nu binnengekomen, wrijvende zich de handen: hij was met een rijtuig gekomen; hij beweerde, dat hij te oud was om door zulk weêr, en zulke smerige straten te loopen van de Houtstraat naar de Kerkhoflaan... De tram? Dank je wel... zoo een smerige boel, als een tram, en dan nog wel met regen en storm... En hij schitterde uit in boutades, een oogenblik, boutades tegen zijn vies vaderland, waar het altijd en altijd regende; tegen de menschen, de heele wereld, die vies was... Toen hij zitten ging, zag hij om, met een blik, die hem eigen geworden was: of er ook geen pluisjes lagen op zijn stoel... En dadelijk zei hij niets, waren zijn woorden uitgeschitterd, zat hij stil, het niet de moeite waard vindend zich te vermoeien met te praten, omdat niemand waardeerde. Gerrit hoorde Constance, met haar zachte stem, hem zusterlijk maar ernstig brommen. - Dat hij zoo oud werd, zich zoo eenzaam opsloot, zich zoo gaan liet aan zijn manie van zindelijkheid en alles vies vinden... Hij antwoordde met een paar korte boutaden... Toen zeide Constance, dat zij ook Dorine had gevraagd, maar dat Dorine niet scheen te komen, en dat tante Ruyvenaer te moê was, omdat zij het nieuwe kleine huis met de meisjes dezer dagen inrichtte... En Gerrit voelde in haar - nu mama oud werd, heel oud - hoe Constance bij elkaâr in haar plaats zocht te houden de familie-elementen... Niet zoo wijd en alles omvattend als mama had gedaan - nog deed - maar een kleine kern, van sympathie... Ach, het zoû haar niet lukken, dacht Gerrit... De cirkels schoven niet in elkaâr: ieder was zichzelve: hij ook... Dacht hij hier niet aan Pauline? Had hij niet een stille geheimenis? Had ieder niet misschien zijn stille

geheimenis; terwijl zij zoo schijnbaar sympathisch bij elkander zaten en spraken...

Addy nu was binnengekomen, nadat hij gewerkt had boven en Gerrit lette-op den verzoenenden glimlach, waarmeê hij dadelijk zijn vader naderde, zijn vader, die hem den laatsten tijd boudeerde, omdat zijn jongen een besluit had genomen, waarmeê hij het heelemaal niet eens was... Maar, tegen den verzoenenden glimlach, scheen al sedert weken en weken Van der Welcke niet bestand - had Gerrit wel gezien - lijdende hijzelve het meest onder de bouderie, en niet goed wetend hoe hij zijn houding langzamerhand zoû veranderen, terwijl die kalme glimlach van Addy beduidde: vadertje moet zich toch wel gewonnen geven, want het is niets dan redelijkheid, die ik wensch...

En Gerrit, behagelijk, zag hem aan, hopende, dat zijn jongens ook zoo zouden worden, maar Paul, zoodra hij Addy zag, schitterde uit in spot, een spot, waaronder school een bestudeerende belangstelling, en dien de jongen rustig aanhoorde, met zijn ernstigen, blauwen blik in zijn jong blond frisch gezicht:

- Zoo aanstaande heer professor... waarde dokter in spe... hoe gaat het met de patiënten? Heb je er veel, op het moment? Is de menschheid sedert uw hygieniesch optreden toegenomen in vitaliteit en primordiale levenskrachten? Levensinblazer! Op wie ga je het eerst je krachten beproeven, Esculaap? Op leden van je familie zeker? Krijgen we het eeuwige leven van je, Addy? Nu maar, mij hoef je het niet te geven... Kan je niet maken, dat het menschelijk lichaam in de toekomst wat zindelijker functionneert? Daar moeten we nu altijd in bewondering voor neêrknielen: voor dat kunstwerk van den Schepper: het menschelijk lichaam, en wat is er smeriger dan het menschelijk lichaam? Vies huis van vleesch, waarin kwijnt onze arme, kleine ziel... Addy, als je later nu knap bent, haal er dan eens alles uit: darmen, ingewanden, de heele rommelsche boel... en zet er voor in de plaats een zilver machinetje, dat je ten minste poetsen kunt... als er dan een machine zijn moet!

De jongen werd nooit boos, stond voor zijn oom, en legde zijn

hand op Pauls schouder, en zag hem aan, en zeide:

- Waarom ben je nu niet altijd zoo vroolijk, oom?

- Vroolijk? Vindt je me vroolijk? Hij vindt me vroolijk, terwijl ik vloek tegen het menschelijk smeer! Is dat je diagnoze, professor? Nu maar, die is al heel mis, hoor! Je krijgt er nooit je tientje voor! Vroolijk, God neen, jongen, dat ben ik heelemaal niet... Zoolang het leven zóo smerig is als het is... ben ik zoo melancholiek als ik maar zijn kan... Genees me, maar maak eerst den Augias-stal schoon, kerel... In onze ziel is nog eén rein plekje, maar verder is alles vuil! Nu zeg me, met wie begin je dan? Zoû je niet oom Gerrit kunnen genezen...? Hem beteren eetlust geven...? Een gezondere slaap...? Een frisschere kleur...? Hem zijn groote body wat leeren bijwerken... Kijk eens, hoe kwijnend hij er uit ziet...

Er was in de blague van Paul iets, dat Gerrit heel onaangenaam aandeed, maar Gerrit lachte luid, als vond hij het een onbetaalbare mop, dat Paul hem toewenschte beteren eetlust, gezondere slaap... Spotte Paul? Zag Paul iets door zijn schijnkracht heen... En Addy zoû hij later zien? Neen, niemand zag: onzichtbaar voor allen wroette de duizendpoot...

En hij stond op, om zichzelven nog een grogje te bereiden, maar hij bereidde het zoo, dat het bijna niets was dan warm water met citroen.

IV

Hij had haar nooit goed begrepen, vroeger ook niet. Hij had vroeger, jong officier, alleen in haar gezien een mooie meid, een heerlijke meid, op wie hij dol verliefd was geweest. Hij had nooit haar oogen begrepen, en nooit haar ziel, maar hij had vroeger nooit heel lang over die oogen en die ziel nagedacht, omdat hij zichzelven toen ook nog zoo weinig kende - heelemaal niet zooals hij nu zich kende. Toen had hij alleen vaag, nu en dan, met glimpen, zich in zijn sentimentaliteit gezien: nu wist hij die sentimentaliteit heel stellig in zich, als een blauwe achtergrond in zijn

ziel. En hij was zoo bang voor die sentimentaliteit - zoo bang zich te vergissen in het vlijmend spottend reëele van zoo een meide-ziel, - zoo bang het voor zich toch maar mooier te maken dan het werkelijk was, en liever vooral en weeker en teêrder - dat hij nooit anders tot haar kon spreken dan of hij vloekte of schold, zijn stem even ruw, alsof hij donderde tegen een van zijn huzaren. Laat ze me niet beet krijgen... en laat ik mezelven niet beetnemen... zoo dacht hij altijd, en was op zijn hoede. Daarbij, een rancune, dat hij zich niet los van haar had weten te houden; dat hij haar gevolgd was naar haar kamer; een rancune - omdat hij dacht aan zijn huis - aan zijn kinderen - aan alles waarheen hij weêr ging, als hij haar kamer verlaten had... En hoe wende je toch aan alles, dacht hij: nu, rustig, zonder hartklopping van nervoziteit, stak hij, na bij haar geweest te zijn, zijn sleutel in zijn huisdeur, - rustig kleedde hij zich uit - kwam de kamer in, waar Adeline al te bed lag... Hoe wende je aan alles, en hoe deê je langzamerhand dingen, die je eerst zelve allerellendigst had gevonden... Dat deê je, omdat je wel niet anders kon... en ook omdat je ideeën, met iederen dag, dat je het deed, wegdoezelden tot een onverantwoordelijkheid, een zich laten gaan aan wat je zoo machtig beet hield... Toch, bij haar, altijd, voelde hij scherp de rancune: de rancune doezelde niet weg... Bij Pauline, scherp, voelde hij de vrees zich nog meer beet te laten nemen - haar liefjes en mooi teêr te zien terwijl ze natuurlijk niets dan een meid was, die geld uit hem meende te kloppen. En op haar kleine, bijna armoedige kamer, vroeg hij haar dan, donderde hij tegen haar uit:

- Zeg, waarom kan je me niet met rust laten?

Hare gouden oogen glimpten en een heimelijken spot zag hij er in. Neen, hij zoû er wel voor oppassen, hoor, dat zijn sentimentaliteit haar niet zag als een plaatje op een bonbon-doos. Je hoefde maar in die oogen te kijken!

- Maar Gerrit, zeide zij en ze zat aan zijn voeten liefjes: ik heb je toch niet achtervolgd... Ik ben je bij toeval tegengekomen... heusch, bij toeval, hoor... herinner je: eens in het rijtuig... dat was de eerste maal... toen bij de Alexanderkazerne...

- Maar wat deê je bij de kazerne, verdomme?

Zij zag vleierig tegen hem op, haar handen streelden zijn lichaam.

- Nu ja... ik dacht wel...

- Zie je wel... je dacht wel...

- Ja... je zal het niet gelooven... Zelfs den laatsten tijd... in Parijs, Gerrit...

- Wat?

- Dacht ik wel eens aan jou.

- Ach wat, je liegt... Denk je, dat ik je geloof?

- Neen, je gelooft niet, maar Gerrit... heusch... de mannen zijn zwijnen... en jij...

- Jawel, dat zeg je aan iedereen: denk je, dat ik die aardigheid niet begrijp...

Nu lachte zij heel vroolijk, en ook hij lachte.

- Ik lach, zeide zij; omdat je zoo ongeloovig doet... Zeg Gerrit, waarom doe je zoo ongeloovig...

- Ik?

- Ja, waarom doe je zoo? Je doet het expres, niet?

- Wat expres... Denk je, dat ik me laat paaien door al jou lieve praatjes... Als je die verkoopt, dan moet je geld hebben, en ik... ik heb je al gezegd... ik heb geen geld...

- Maar Gerrit, ik vraag je geen geld... en ik krijg ook geen geld van je...

Nu kreeg hij een kleur, een gloed over zijn rood verbrand gezicht - zijn hals blank en duidelijk de streep, die zijn uniform-kraag op zijn huid had geteekend. Het was wel waar wat zij zei: zij vroeg geen geld en hij gaf haar geen geld. Hij had het niet - om het haar te geven.

- Nu zal ik het je eens vertellen, zeide zij en nestelde zich dichter tegen zijn beenen. Zie je, in Parijs, den laatsten tijd, had ik erg het land... Je begrijpt, niet waar Gerrit, dat je er wel eens genoeg van krijgt... en dat zoo een bui je niet vroolijk maakt...

- Ach wat, bruskeerde hij; en jij, die altijd lacht...

- Ik lach altijd?

- Ja... jij, met die oogen... die oogen, die altijd lachen...
- Dat zijn mijn oogen, Gerrit... Ik kan het niet helpen, dat ze lachen.
- En je zoû me willen wijs maken, dat je wel eens landerige buien hadt...
- Nou, kan ik daar geen reden toe hebben...
- Jawel... Maar zóo ben je niet...
- Hoe...
- Om lang bij de pakken neêr te zitten.
- Dat heb ik ook niet gedaan... Ik ben naar Holland teruggekomen.
- Hadt je geen succes in Parijs meer...
- Jawel... niet veel meer, aarzelde zij tusschen haar ijdelheid en vreemde gevoelens, die zij zelve niet zuiver wist.
- Nou... DAAROM ben je naar Holland gekomen...
- Ik had naar Londen kunnen gaan.
- Naar Londen...
- En van daar naar Berlijn.
- Berlijn...?
- Dan St. Petersburg.
- Zeg, ben je gek...
- Dan Constantinopel.
- Hoû op, zeg...
- En weet je, waar we eindigen?
- Wat eindigen?
- In Singapore... Je weet toch wel, dat dat het reisje is...
- Ach, nou ja... dat heb ik me wel eens laten vertellen, maar dat is onzin.
- Zooveel maken er zoo het reisje... Het is geen rondreisje, Gerrit. Je komt niet terug... in Parijs.
- Wat heb jij toch een dolle manier om die dingen te zeggen, lachte Gerrit, ongemakkelijk. Je bent altijd zoo vreemd geweest... Zeg, je vader... was een kellner...
- Neen... een meneer... Mijn moeder een waschvrouw... in Brussel.

- En je twaalf jaren in Parijs...
- Hebben me Parisienne gemaakt...? Gerrit, ik verlangde naar Holland!
- Dàt geloof ik nooit.
- Ja, Gerrit, ik verlangde naar Holland!
- Jij kan liegen... met je oogen! Ik geloof nooit iets van wat je zegt.
- Gerrit... en naar jou!
- Wat?
- Ik verlangde naar jou.
- Jawel, hoor. Klets maar op.
- Ik herinnerde me van vroeger...
- Nou ja, schei nu maar uit.
- Weet je nog...
- Ja wel, ik weet alles. Schei nou maar uit met die herinneringen. Je hebt me al genoeg beet. Waarom zoek je niet een jongen en rijken kerel.
- Je bent niet oud, Gerrit.
- Zoo, ben ik niet oud.
- Neen, ik wel... Ik ben ouder geworden, niet waar, Gerrit?
- Je oogen niet.
- Maar verder?
- Ja... natuurlijk... Je bent ouder geworden...
- Gerrit, ik wil niet oud worden... Ik vind het vreeslijk oud te worden... Ben ik nog mooi, en...
- Ja, ja... ja...
- Maar heel gauw... dan...
- Dan wat...
- Dan ben ik leelijk. Oud.
- Ach, zit niet zoo te zaniken...
- Ik hoû veel van je, Gerrit. Je bent zoo...
- Ja, ik weet al wat je zeggen wilt. Ik ga nu weg, hoor...
- Ga je al weg... Gerrit, zeg, je hebt kinderen, hè. Je hebt zeker lieve kinderen.

Hij zag spot in de glimpende oogen.

- Hoû over mijn kinderen nu je bek.
- Mag ik niet naar ze vragen?
- Neen.
- Ik heb ze verleden gezien, wandelen...
- Schei nou uit...
- Ik vond ze zoo lief.

Hij vloekte ruw, en barsch.

- Schei je nou uit??
- Ja... Ga je weg?
- Ja...

Hij ging al, de deur uit.

- Ben je boos?
- Neen, maar van die praatjes vervelen me. Daarom kom ik niet bij je...
- Neen, daarom niet... Maar met jou... Gerrit... mag ik toch wel eens praten...
- Ja... maar niet zulke onzin. En heelemaal niet over mijn kinderen.
- Ik zal het niet meer doen. Dag Gerrit.
- Adieu...

Op den corridor zag hij om, knikte haar toe. In de half schemerig verlichte kamer zag hij haar staan in de half geopende deur, in een lijst: zij stond er als een mooie, slank-soupele vrouw, in een doezeling van dof goud: het licht, haar gele peignoir, de tikjes van goud galon om den hals, heel blank - het haar vreemd goud, om haar poeierblanke gezicht, en onder de scherpe streep van de brauwen de oogen, goud, met een gouden glimp. Haar stem had heel vleierig zacht geklonken, heel dien avond aan zijn ooren, of zij zong klagend... van jeugd, van herinnering, van vroeger, van verlangen naar vaderland... en naar hem... allemaal in haàr onnatuurlijke, onmogelijke dingen... die hij er in meende te hooren door zijn beroerde sentimentaliteit heen, sentimentaliteit, die, hoe geheim voor iedereen, toch was in hem klaar duidelijk voor hemzelven...

En op straat dacht hij:

- Ik moet oppassen voor die meid... Ze is zoo gevaarlijk... als niet één... Voor MIJ.

V

Nu, als hij het dan zoo opvatte - dacht hij - dan zoû hij het gevaar van dien liaison tot een minimum weten terug te brengen. Hij had zich nu eenmaal laten inpalmen - nu was het de zaak zich weêr los van haar te maken - zachtjes, zachtjes aan, en dit zoû hem wel degelijk gelukken, want zich laten lijmen voor lang, dat hadden ze hem nooit gekund, en dat zoû Pauline zelfs ook niet. Hij had haar getoond, dat al had ze hem nu meêgekregen, dat al was hij nu en dan teruggekomen, ze volstrekt geen macht over hem had en hij zijn eigen meester bleef. Zijn stem overbulderde de hare; zoo dat hij hare vleierig brouwende stem zelfs niet altijd hoorde, - zijn krachtig ongeloof hield sterk tegen zijn sentimenteele neigingen - en zoo had zij alleen vat op zijn opjeugdigende zinnelijkheid - met de gloeiïng der herinneringen diep in zijn bloed - maar dat zoû niet langer duren dan het duren zoû, en daar hij in de werkelijkheid na twaalfjaren die herinneringen niet meer terug zoû vinden, zoû mettertijd - en zelfs binnen vrij korten tijd - de bekoring, de betoovering slijten. Ja, want ze was oud geworden. Hare twaalf Parijsche jaren waren niet straffeloos over haar heen gegaan. Al dat frissche - als een vrucht, waarin hij hapte - van vroeger was weg; hij kon niet uitstaan de muffe lucht van de verf, die ze op haar gezicht smeerde - ruw had hij eens met een doek over haar gezicht gewreven, tot ze boos was geworden - zich had opgesloten - tot hij weg was moeten gaan, en den volgenden keer zijn excuzes had moeten maken - en vooral trof hem de schuchterheid haar lichaam te toonen, kunstigjes zelfs in zijn arm te blijven in al die kanten en flebbels, die een illuzie moesten geven van wazigheid om haar heen - wazigheid, door welke hij wel heen zag, dat zij niet meer was de meid van twaalf jaar geleden... En nu, dat hij zijn herinneringen van toen ver-

geleek, bij wat zij hem nu gaf, begreep hij niet, dat hij zich zoo had laten inpakken door haar oogen, die de zelfde waren gebleven, ook al smeerde ze er nu zwart om heen - begreep hij niet, dat hij meê met haar was gegaan in de Boschjes - begreep hij niet, dat hij bezweken was voor haar aanhouden haar te volgen naar haar kamer... Neen, los zoû hij zich maken van die vrouw, van die oude meid, die hem een verwarring in zijn leven gebracht had, zijn leven van bezadigd echtgenoot en vader vooral... Los zoû hij zich maken... Moeilijk zoû het niet zijn, nu het heden zoo weinig hem teruggaf, wat in zijn herinneringen gegloeid had... Maar juist daarom - omdat het zoo gemakkelijk zoû zijn, omdat het heden zoo uitgegloeid was - viel een zware melancholie als een schemering om hem heen... Groote God, wat was het ellendig... dat aftakelen, dat oud worden, dat zich voortslepen van de dagen, de jaren; wat was het ellendig, dat alles wat je kreeg van het leven, je betalen moest met je jonge dagen eerst, en later met je oudere jaren - als was je leven een bank, waarop je wissels trok, - als was je bestaan een kapitaal, waarvan je leefde, en nooit spaarde een cent - zoodat, als je dood zoû zijn, je ook alles en alles verspild had... God, wat was het ellendig... En dood gaan, dat was nu nog niets... maar juist dat aftakelen, dat beroerde uitgeven van je latere jaren... waarvoor je niets meer kreeg in de plaats - want alles... alles was er al geweest... je jeugd, je kracht, je vroolijkheid, en naarmate de jaren sleepten en sleepten, sjokte je maar voort naar het troostelooze einde - was er niets meer... moest je maar toekijken, dat je iederen dag weêr een dag uitgaf van je kapitaal van latere dagen... en dat je er niets voor in de plaats kreeg... dat alleen nog je herinnering bleef aan de jeugd, die je ook al verspild hadt... God, God, wat werd het donker om je heen, als je zulke beroerde dingen bedacht... Jawel... jawel... hij wist het wel... hij zag het wel... waar het blondjes daagde: het daagde in zijn eigen huis - het daagde van uit zijn kinderen... van dezen uit kwam nog het eenige licht... voor zoover schoof hun cirkel nog binnen zijn cirkel, voor zoover hun blonde sfeer nog mengde met zijn eigen sfeer... tot later de cirkel tot vele cirkels zoû uitkrinkelen, zoo als

gestoorde waterstilte uitkrinkelt in verdere en verdere cirkels... weg, wijder en wijder - zoo als alles wat sfeer is, wegwentelt... wegwentelt van middenpunt... Zoo zoû het eenmaal worden - als hij heel oud, heel oud was geworden... Nu was het zoo nog niet... nu daagde het nog uit het blonde troepje... Ja, ook om hen, zoû hij los, los zich willen maken... Wat hem nooit vast had kunnen houden, zoû hem dat vast houden op zijn ouden dag... Nu, oude dag was het wel niet, ook al was hij midden in de veertig... Maar toch was het niet zooals vroeger... was niets meer zoo als vroeger... Pauline... Pauline ook niet...

Neen, Pauline ook niet. Als hij nu bij haar kwam, had hij een leedvermaak, ruw in zijn woorden, om het haar te zeggen, het haar te doen voelen - zoowel om zich ruwer voor te doen dan hij was, als uit de rancune, die hem scherp prikkelen bleef, altijd.

- Zeg, op die oude portretten van je, daar lijk je nou heelemaal niet meer op!

Het gaf haar een schrik, als hij dit zeide. Er was niets, dat haar zoo zwart schrikken kon doen, pikzwart voor haar uit, of de schrik alles donker maakte, somber als dood.

Zij voelde, dat het een wreedheid in hem was haar dat zoo te smijten in haar gezicht, en begrijpen deed zij het niet in hem... Maar omdat haar oogen altijd lachten, lachten zij ook nu, goud...

- Ja, jij gelooft het niet... Jij denkt maar, dat jij alleen de zelfde blijft van vroeger... de zelfde mooie jonge meid... Neen meisje, je hebt het mis, hoor!... Maar jij, jij gelooft me niet... Je grinnikt er om als ik het je zeg... Je denkt, dat je je charme voor de eeuwigheid hebt... Alles slijt, kind... Maar je gelooft het niet, ik zie je oogen me wel voor den gek houden.

Inderdaad, haar oogen lachten, opglimpende, met een diepe vonk van spot... En omdat hij zoo sprak, lachte zij, lachte zij met een luiden lach, waarin klonk een schrille klank, die hem ergerde, die hij hoorde als spot... omdat zij tòch - al leek ze niet meer op haar portretten van vroeger, hem maar leelijk gelijmd had.

- Kom eens hier, zeide hij ruw.

- Waarom?

- Kom eens hier.

Zij naderde, huiverende...

Hij pakte haar beet, wat ruwer dan hij wilde doen, tusschen zijn beenen, keek haar aan in haar gezicht.

- Waarom verf je je? vroeg hij haar.

- Ik verf me niet.

- Zoo, verf je je niet... Denk je, dat ik dat niet zie.

- Neen, ik verf me niet...

- Wat is dat dan...

Hij wees naar haar wang.

- Dat is niets dan poudre-de-riz, en die blijft er op zitten omdat ik me eerst met een crême smeer...

- Zoo. En is dat niet verven?

- Neen.

- En wat is dàt dan?

Hij wees naar haar oogen. Zij haalde de schouders op.

- Dat is met een crayon, even een tikje. Dat is niets. Dat is niet verven. Verven - dat is heel anders.

- Zoo. Nou, maar ik hoû niet van die smeerlapperij. Waarom doe je het...?

Zij zag hem aan, verschrikt, en de pikzwarte schrik boorde voor haar blik een eindeloos verschiet, van dood. Maar hij zag enkel lachen haar gouden oogen.

- Waarom doe je het? herhaalde hij. Vroeger deê je het niet.

- Neen...

- Waarom dan nu...

Zij hield zich in om niet te huilen. Zij lachte, schril, en het klonk als een spot, als of zij spotte: ik verf me, maar toch heb ik je.

- Geef me een handdoek, zeide hij ruw.

- Neen, weêrstreefde zij, en maakte zich los uit zijn handen.

- Geef me een handdoek.

- Neen Gerrit, ik wil niet, hoor...

De oogen, even, toornden op, met een donker verwijt. Maar zij lachten en spotten dadelijk na.

Van de waschtafel greep hij een handdoek.

- Kom hier, zeide hij.

Haar eerste opwelling was een razernij, die opborrelde, opborrelde... een razernij, als verleden keer, toen zij zich had opgesloten... toen hij weg had moeten gaan... Maar hij had zoo iets wreeds, en van wraak nemen in zijn stem, in zijn blik, in de bruske beweging van zijn groote lichaam, dat zij bang werd en kwam...

- Gerrit, smeekte zij, zacht, bang.

- Kom hier. Ik hoû niet van die smeerlapperij...

Hij had den handdoek nat gemaakt... Hij waschte haar over haar gezicht heen, en wat zachter werd hij in zijn beweging, zijn blik en zijn stem - omdat zij, bang, gelaten was... Hij waschte geheel haar gelaat...

- Zoo, zeide hij. Nu ben je ten minste natuurlijk.

Even krampte zich iets in haar als een haat, maar zij kon niet: in haar zenuwen te verslapt voor haat. Integendeel, zij had altijd - altijd - van hem veel gehouden - omdat hij zoo ruw en zacht was, vreemd door elkaâr. Angstig bleef zij voor hem staan, in zijne handen hare handen.

Zoo - zoo leek ze ten minste niet meer op een plaatje van een bonbon-doos. Zóo was hij veilig voor zijn sentimentaliteit... Maar God, wat was ze oud geworden... Wat was haar vel rimpelig, vol sproeten en vlakjes... Was het mogelijk, dat wat nattigheid uit een flacon en wat poeier dat alles bedekken kon... En de gouden spotoogen, hoe keken zij nu spectraal, zonder de schaduw om brauwen en wimpers... Toch hield ze hem nog steeds voor den gek... Maar toen, plotseling, toen voelde hij medelijden - had hij het land, dat hij ruw was geweest, ruwer gedaan had, dan hij was. Zoo was hij altijd, zoo deed hij altijd maar, zette een stem op, maakte breed zijn breede schouders, sloeg op de tafel met zijn vuist... om niets, om ruw te zijn, en niet sentimenteel. En zoekend om haar iets te zeggen, zeide hij, met een stem, die zij dadelijk doorkende - een stem van medelijden - de zachtheid nu door zijn ruwheid: dat wat ze - altijd - lief had gehad in hem:

- Gerust Pauline... zoo ben je veel mooier...

Maar zij zag voor zich het pikzwart verschiet boren.

- Zoo ben je veel mooier. Zoo ben je een mooie, frissche vrouw...

Haar oogen lachten.

- Je hebt heelemaal niet noodig die vuiligheid op je gezicht te smeren.

Nu lachten haar lippen.

- Geef me een zoen, kom hier... Kom hier.

Hij greep haar in zijn armen. Hij voelde haar vleesch week als greep hij in dons, in kant, als greep hij niet naar een vrouw: zoo als hij zich haar vroeger, in de gloeiïng zijner herinnering heugde - een vrouw van warm marmer.

Zij, zweepte zich op, in haar verlangen. Zij spande haar spieren, omhelsde hem met kracht, met al de wetenschap van passie, die was aangeleerd in jaren. Zij omhelsden elkander geheel, en in hun omhelzing was voor beiden een wanhoop, als zonken zij beiden met hun opperst geluk in een zwarten afgrond, in plaats van tot de sterren te stijgen...

Nu lag zij tegen hem, als een lijk. Nooit had hij zich zoo vol zware melancholie gevoeld in zijn zware, zware ziel. Nooit had hij zoo gedacht - plotseling, in een flits - aan geheel, geheel zijn leven - aan zijn jongensjaren, - Buitenzorg, - de rivier, Constance - aan zijn jonge luitenantsjaren - zijn dollen tijd - de tijd van de onuitputtelijke, vroolijke, brutale jonge liefde... En na dien heel jongen tijd, nog lange, lange jaren van jeugd - Pauline, toen ook jong, warm marmer - en toen de bezadiging, zijn huwelijk, o de blonde dageraad van zijn kinderen... Hij was niet oud, hij was niet oud, maar er was alles al geweest... Er zoû niets, er zoû niets meer komen, dan het aansleepen der eentonige jaren, en, met ieder jaar, zouden verder en verder de blonde cirkels schuiven, zoû het meer en meer schemeren om hem heen... Nooit had hij zich zoo vol zware melancholie gevoeld in zijn zware, zware ziel.

Zij, tegen hem, lag als een lijk. Hij voelde haar als een pak van dons, van kant, slap week als een kussen, nog in zijn arm. Hij had haar af van zich willen smijten, wee, misselijk van die lauwe

weekte. Maar hij hield haar, in zijn arm, deed haar rusten tegen zich aan, duldde het lauwe pak van kant en dons op zijn borst. Hare oogleden hingen dicht, als zoû zij ze nooit meer heffen. Haar mond hing naar beneden, als zoû zij nooit meer lachen. Toch bleef hij haar vasthouden, zoo. Het was nu niet om zijn sentimentaliteit, want een bonbonplaatje - o God, was zij heelemaal niet; en het was niet om ruw opjeugdigende zinnelijkheid, dat hij nu in zijn arm hield dat slappe pak - neen, het was om een waar, echt, maar zwaar melancholiek gevoel: het was om medelijden. Hij had haar met een handdoek de verf van haar gezicht kunnen wasschen, maar hij kon haar nu niet van zich afgooien, voor zij zichzelve zoû opheffen uit zijn armen. En zij bleef liggen, als een lijk. O God, wat duurde het lang... Toch, hij kon het niet: hij bleef haar dulden, op zijn hart. Hij zag schuin op haar neêr, onbewegelijk, en vochtig werden zijn oogen... Die beroerde oogen, die vochtig werden. Hij kon het niet helpen: ze werden vochtig. Hij kneep ze dicht; met zijn andere hand veegde hij ze af, voor Pauline ze vocht zoû zien. En hij bleef, hoe lang, hoe lang! Eindelijk zuchtte hij diep, haalde hij adem: hij kòn niet meer: niet om haar zwaarte, maar om haar weekte, om dat slappe, dat weeke, dat donzige, die verkreukelde kant tegen hem aan. Zijn borst hief zich hoog; en zij ontwaakte uit haar lethargie. Zij hief de zware oogleden, zij trok samen de lippen tot een glimlach. Het was als één groote wanhoop...

Nu richtte zij zich uit zijn armen, en stilletjes maakte hij zich gereed om weg te gaan.

- Gerrit, zeide zij dof.

- Wat is er, kind?

- Gerrit... herhaalde zij. Je weet niet hoe ik gelukkig ben, dat ik je... hier - weêr ontmoet heb... Dat we elkaâr weêr hebben gezien... In Parijs... zoo dikwijls, heb ik aan je gedacht... omdat ik altijd... een beetje van je gehouden heb... omdat je zoo zacht en zoo ruw tegelijk bent... Zoo ben je... en daarom heb ik van je gehouden... O, het was zoo lief je weêr te ontmoeten... na zoo lange, lange jaren... die smerige, smerige jaren... Het was zoo

gelukkig... zoo gelukkig! Ik dank je wel, Gerrit... voor alles... Maar ik woû je zeggen...

- Wat, kind?

- Je moet... nu... maar... niet... meer... terugkomen... Zie je... je moet nu... maar... niet... meer terugkomen... We hebben elkaâr... nu nog eens gezien... dikwijls... dikwijls... wel een tien... een twaalf keer... ik weet het niet meer... Het was... zoo een heerlijk... een heerlijk geluk... dat ik het niet heb geteld... Maar je moet nu... maar... niet meer terugkomen...

- En waarom niet, kind? Ben je boos... dat ik je met dien handdoek heb afgewasschen?

- Neen... Gerrit... dat is het niet, daarom ben ik niet boos... Ik bèn niet boos...

Inderdaad, hare oogen lachten.

- Maar toch... moet je nu maar niet meer terugkomen.

- Zoo? Heb je dus genoeg van me...

Zij lachte schril.

- Ja... zeide zij.

- O. En heb je een jongen, rijken kerel genomen, zoo als ik je heb geraden?

Zij lachte nog schriller en haar gouden oogen spotten.

- Ja... zeide zij.

Door zijn zware melancholie heen, was hij boos en jaloersch.

- Dus je hebt mij niet meer noodig?

- Noodig... Ik zoû je wel noodig hebben... maar...

- Maar wat?

- Het is... voor alles... beter van niet. Je moet maar niet meer terugkomen, Gerrit.

- Nou, goed dan.

- En niet boos zijn, Gerrit.

- Neen, ik ben niet boos. Dus het is dan van avond voor het laatst geweest.

- Ja, zeide zij.

Zij zagen elkaâr aan, en beiden lazen zij in elkanders oogen de herinnering aan hun laatste omhelzing: de opzweeping vol wanhoop.

- Goed dan, herhaalde hij zachter.
- Adieu dan, Gerrit.
- Dag kind.

Zij omhelsde hem, hij haar. Hij was gereed, om te gaan. Hij bedacht plotseling, dat hij haar nooit iets gegeven had, dan dien eersten avond in de Boschjes, een tientje en twee rijksdaalders.

- Pauline, zeide hij: ik woû je wat geven. Ik woû je wat sturen. Wat mag ik je geven?
- Ik wil wel iets van je hebben... Maar dan moet je het me niet weigeren...
- Als het me niet onmogelijk is.
- Als het je niet mogelijk is... wil ik niets van je.
- Wat wil je dan?
- Je hebt zeker nog wel een portret... een groepje... van je kinderen...
- Woû je dat hebben? vroeg hij verbaasd.
- Ja.
- Waarom?
- Dat wil ik nu zoo.
- Een portret van mijn kinderen?
- Ja. Als je dat niet hebt... of als je me dat niet geven kunt... dan wil ik niets, Gerrit. Dank je dan wel, Gerrit.
- Ik zal zien, zeide hij dof.

Nu omhelsde hij haar nog eens.

- Adieu dus, Pauline.
- Adieu Gerrit...

Zij kuste hem vluchtig, zij dreef hem bijna nu de deur uit. Het was tien uur, in den avond.

VI

Op straat slaakte Gerrit een ruime zucht van verlichting. Ja, nu was het goed, zoo was hij weêr los van haar. Heel lang had het niet geduurd en wat heel pleizierig was, was dat niemand van zijn

kameraden, van zijn kennissen, van zijn familie een oogenblik dien liaison had vermoed, een oogenblik had gemerkt, dat het verleden, de herinnering, zijn jeugd voor hem op had gedoemd, had gespookt, had gespotlacht - in Pauline, in haar lichaam, in haar gouden oogen. Een geheim was het gebleven, en dat wat een groote verveling in zijn leven van vader en echtgenoot had kunnen worden, was niet meer dan, even, een oogenblik geweest, een voor ieder onzichtbare poging terug te dwingen wat al lang voorbij en gedaan was. Nu was het dan voor goed gedaan en voorbij. O, het was de eerste en laatste keer: nu zoû hij zich niet meer laten vangen door wat terugspookte uit vroegere jaren... Maar hoe treurig was het dat zoo te bedenken, dat àl dat vroegere wel degelijk voorbij en gedaan was - en dat alles er was geweest. De dagen, de weken, die volgden, liep hij rond met een zwaren weemoed, zwaar in zijn zware ziel. Niemand zag iets aan hem: in de kazerne bulderde hij als gewoonlijk, thuis ravotte hij met de kinderen, met Adeline ging hij thee drinken bij Constance en hij lachte er om de blague van Paul, die iederen dag meer en meer een oude heer werd. Niemand zag iets aan hem, en hijzelve vond het heel vreemd, dat zoo verborgen was voor het oog van de wereld zijn huiverige ziel diep in hem, als ziekende in zijn groote lichaam van schijnkracht. Ziek... was dan ziek zijn ziel? Neen, misschien niet... Ze kromp alleen in onder den zwaren, zwaren weemoed... Schijnkracht... was dan zwak zijn lichaam? Neen, niet zijn spieren... maar de worm krabbelde in zijn ruggegraat, de duizendpoot vrat op zijn merg... En niemand van de heele wereld, die iets zag - van de duizendpoot... van de worm, van geheel zijn huivering van leven - zoo als niemand iets had gezien van wat er dezer weken tusschen hem en zijn verleden geweest was - zijne opjeugdiging - Pauline... Niemand, die iets zag... Het leven zelve scheen blind. Met zijn stap van dag op dag, sjokte het voort... Dat was de kazerne, altijd de zelfde - de paarden - de jongens - zijn officieren. - Dat waren zijn moeder, zijn broêrs en zusters... Dat waren zijn vrouw en zijn kinderen... Weêrspiegeld in de blinde oogen van het voortsjokkende leven, zag hij zich alleen als een

ruw-goedig heer, - een goed officier, een groote blonde man, al eventjes gegrijsd, - een goeie kerel voor zijn vrouw, een goed vader voor zijn kinderen... God, wat was hij goed, weêrspiegeld in de blinde oogen van het voortsjokkende leven... Maar er was niets goeds aan hem, en hij was heelemaal anders dan hij scheen! Hij was altijd anders geweest, dan hij geschenen had! O, de stomme menschen, o het stomme, blinde leven!

Het was een stille, grauwe regenwinter. Een winter zonder vorst, maar met eeuwige, eeuwige regens, met een hemelwereld van eeuwige wolken, die zoo bovenwereldlijk groot en zwaar hingen over de kleine, duisterende stad, over de overstroomde straten, waardoor heen zich haastten de sombere menschen onder de dakjes van hun schermen, dat het dreigde als een langzame aarde-ondergang. Zwart grauw waren de eeuwige wolken, en het was als sloegen zij de schaduw van hare dreiging reeds van den beginne des dags neêr, en zoo kort waren de dagen, dat het was of het eeuwig nacht was en of de zon, heel ver, zich verloren had, weggewenteld van de kleine menschen-wereld weggewenteld heel ver achter de onmetelijke wereld der wolken en de oneindige hemelwerelden. En als een eeuwige geeseling sloegen de zweepen van den regen neêr, gezwaaid door de toornige winden. Het dreigde en huiverde en schemerde over de stad en het schemerde over de zielen der menschen. Er waren weinig dagen van licht om hen heen. Somber zat de oude grootmoeder aan haar raam en knikte welwetend verwijtend het hoofd, omdat de ouderdom niet zoo lief rustig was aangekomen, als zij altijd, rustigjes, wel gehoopt had, dat hij zoû naderen. Als donker sombere schemering was de ouderdom om haar geschaduwd, schaduwde ze al dichter en dichter om haar heen - omdat ze zag, dat hoe ze ook had gepoogd, ze niet al wat zij liefde, om zich heen had kunnen houden. Naderde het groote Verdriet niet dichter...? Zoo als het om haar schaduwde, zoo schaduwde het ook al om Bertha, daar ginds ver weg, te ver voor haar, oude vrouw, om haar te bereiken en, in een plotse helderziendheid, zag zij - hoewel niemand het ooit haar gezegd had - Bertha zitten aan een raam, dof, in den

schoot de handen - zag zij haar zitten en turen, als zij zelve tuurde en zat. In een helderziendheid zag zij Karel en Cateau, geheel het troepje van Adolfine weg, ver weg van haar - ook al woonden zij in de zelfde stad, ook al kwamen zij Zondag-avonds geregeld. Ver van zich zag zij Paul, Dorine... Heel ver van zich zag zij haar armen Ernst, van wien zij wist, dat hij was krankzinnig - en haar oude hoofd knikte welwetend verwijtend tegen het wreede leven, dat zoo somber haar den ouderdom bracht, en dien donker, zwart, schaduwen deed om haar eenzaamheid. Ja, er was Constance, er was Gerrit - zij voelde die beiden het dichtst... maar al waren ze dichter, zwart werd het om haar heen, zwart onder de zwarte luchten, met er door de glimpen van helderziendheid... Zij zag - al had niemand het haar gezegd - bij Bertha wegtreuren een wit, mager meisje, Marianne... Zij zag - hoewel niemand het wist - in Parijs Emilie en Henri tobben, vechten met het leven, dat met armoede, die zij nooit hadden gekend, op hen afkwam, afgrijselijk, afschuwelijk. Zij zag het zoo, dat zij het bijna had willen zeggen... maar omdat ze haar niet gelooven zouden, zweeg zij maar, het geheele sombere leven duldende, als de stad duldde de zwarte luchten en de geeselingen van regen... En zij zag ginds ver weg, te ver voor haar, een vrouw, oud als zij, sterven. Zij zag haar sterven, en aan haar bed zag zij Constance en zag zij Addy... Zoo duidelijk zag zij het, tusschen haar blik en de regenstriemen, als geprojecteerd op het gordijn van den regen, dat zij het had willen zeggen, willen uitschreeuwen... Maar omdat ze haar niet gelooven zouden, zweeg zij maar, het geheele sombere leven duldende - als de stad duldde de zwarte luchten.

Dan werd het dof om haar heen, dan zag zij niets meer, en op haar borst viel het knikkende hoofd in slaap, en zij zat, slapende, stil zwart beeld, terwijl aan de ruiten van het serre-raam, waarbij zij placht te zitten, de regen tikkelde als met vingers, die haar toch niet wakker konden tikken...

Uren zoo zat zij alleen in de schaduw van haar dag en in de schaduw van hare ziel, en als een van de kinderen of de kennissen kwam, vond die haar somber.

- Mama, vindt u het nu niet zoo eenzaam...? We zouden gaarne allen hebben, dat u een juffrouw nam, zei op een middag Adolfine.

De oude vrouw schudde boos het hoofd.

- Een juffrouw? Waarom? Neen.

- Of dat Dorine bij u kwam.

- Dorine? Wonen bij me? - Neen. Neen, niet in huis. Waarom?

- U is zoo eenzaam, en al heeft u de meiden lang, zoû toch een juffrouw, die bij u zat...

- Bij me, een juffrouw, die hier den heelen dag zat. Neen, neen...

- We zouden het toch gaarne zien, mama.

- Maar het gebeurt niet, hoor. Neen.

En de oude vrouw bleef koppig.

Op een middag zei Adeline:

- Mamaatje, Constance heeft me verzocht u te zeggen, dat ze in een paar dagen niet komen zal.

- En waarom niet, wat is er dan met Constance?

- Met haar niets, mamaatje, maar ze is geroepen naar Driebergen...

- Naar Driebergen...

- Ja, mamaatje. De oude mevrouw Van der Welcke is niet heel wel den laatsten tijd...

- Is ze al dood?

- Neen, neen, mama... Ze is alleen maar een beetje ziek...

De oude vrouw, welwetend, knikte op en neêr het hoofd. Zij had Constance al aan het ziekbed gezien van de stervende vrouw daar ginds, maar zij zeide het niet - omdat Adeline het niet zoû gelooven willen...

Op een middag zeide Cateau:

- Mamà... het is heèl treurig, maar de OUDE mevrouw Friesesteijn:

- O, die heb ik... in lang, in lang niet gezien, en...

- Ja. En het is HEEL treurig, mama, omdat het een vriendin van u... WAS. En nu mama... zèggen ze... dat ze ziek IS en dàt ze het niet lang maken... ZAL.

De oude vrouw, welwetend, knikte...

- Ja, ik wist het... zeide zij.
- Zoo?? zei Cateau, ronde oogen. Heeft iemand het u dan gezègd...
- Neen, maar...

De oude mevrouw had haar toch gezien, haar oude vriendin, en zij had zich bijna versproken en het Cateau geopenbaard.

- Wat?? vroeg Cateau.
- Ik dacht het wel, zei de oude mevrouw. De oude menschen sterven... om de oude menschen heen...
- Mama... we hadden heel graag...
- Wat.
- Adolfine had het graag... en Kàrel ook... mama.
- Wat?
- Dat u een juffrouw nam.
- Neen neen, ik wil geen juffrouw.
- Of Dorine. Die is OÒK heel lief...
- Neen, neen. Dorine ook niet, hoor.

En de oude vrouw bleef koppig... De oude menschen stierven om haar heen; telkens hoorde zij van tijdgenooten, die gegaan waren voor altijd. Haar oude huisdokter was gestorven - hij, die in Indië al hare kinderen had geboren zien worden - nu ging een oude vriendin - nu zoû gaan de oude moeder van Henri, wie Constance leed had gedaan, en die toch had Constance tot zich geroepen... Wie waren er nog meer gegaan? Zij heugde ze zich niet allen meer; het dampte soms dof in haar brein, en dan vergat zij van namen en menschen, even als de oude zusters altijd vergaten, en verwarden. Zij wilde niet verwarren; maar zij kon niet helpen, dat zij vergat.

- Dus, zeide zij tegen Cateau. Ik zal Constance wel in lang nièt zièn...
- Constànce?
- Ja, je zei immers, dat ze naar Driebergen moest.
- Neen, mama, ik heb van Constance niet gesproken...

De oude vrouw knikte, haar altijd welwetenden knik. Toch

herinnerde zij zich niet meer wie haar dan wel van Constance gesproken had, maar zij wilde het liever niet vragen...

En zij bedacht het zich, uren lang...

VII

Een ijzige huivering viel over Constance neêr, toen zij aankwam te Driebergen en buiten het station zag het rijtuig staan, met den koetsier, den palfrenier.

- Hoe gaat het met mevrouw? vroeg zij, en stapte in.

Maar zij hoorde nauwlijks het antwoord, hoewel zij het wel begreep. Zij huiverde, ijzig koud. Zij rilde in haar bonten mantel. Het was over de ernstige, verwinterde boomen een gestadige regen van dagen lang, uit een hemel laag, maar zoo ontzettend wijd en zwaar, dat hij drukte als een erbarmingloos duister. Ernstig schoten de verwinterde wegen weg, waarlangs ratelde nu het rijtuig. Ernstig, in hare naakte tuinen, rezen de huizen heel treurig, omdat zij waren verlatene zomerhuizen, in den ijskouden winterregen.

Het was als een zwarte dag. Het was drie uur, maar het was nacht, en de regen, grauw over den weg en grauw over de huizen en tuinen, was zwart over de verschieten, die vaag waasden door de naakte tuinen heen. De ernstige boomen schenen dood en leefden alleen met een wanhoopsgebaar der takken, als een van verre aanhuilende wind door ze heen voer en ze roerde.

Den naakten voortuin reed het rijtuig nu in, om de perken der stroo-omwondene struiken. Een heel enkelen keer maar had Constance zoo gereden... altijd met die zelfde juiste bocht van den preciezen koetsier om de perken heen - den eersten keer, toen zij kwam uit Brussel - nog twee drie keer, nadat de oude vrouw in Den Haag was geweest: op een verjaardag van Henri... En plotseling, vreemd, door den zwarten dag en IN haar schoot binnen het voorgevoelen, dat zij nog dikwijls, heel dikwijls - zoo vele malen, dat zij ze niet tellen zoû kunnen, zoû gaan met die bocht om

die perken... Zij stapte nu uit, en vreemd, schoot het voorgevoelen in haar, dat zij dikwijls, heel dikwijls... zoo staan zoû... wachtende, tot die ernstige voordeur van het ernstige, groote, sombere villa-huis zich openen zoû voor haar... Zij trad nu binnen... en de lage eiken gang mat voor haar uit als een vreemd perspectief van interieur met aan het einde een donkere deur, die toegang gaf... zij wist niet goed tot wat... En zij dacht, dat zij dikwijls, heel dikwijls nog gaan zoû door die gang en zoû staren op die donkere deur, dan wel wetende tot wat ze toegang gaf... En nu was het héel vreemd, maar zij verbeeldde zich, dat zij, onbewust, dat al meer had voorgevoeld, - eigenlijk, onbewust, zoo vaag, dat zij het nog NIET voelde, van af den eersten keer, dat zij hier gekomen was, en gewacht had in deze gang, gezeten had op den eiken bank, haar hand op den schouder van haar kind: het kleinkind, dat zij zoû voorstellen gaan aan zijn grootouders... O, wat was het een somber huis, met die lange gang, aan het einde die donkere deur, met die portretten, en die antieke gravuren, alleen verlevendigd door den glimp van het Delftsch op een oud eiken kabinet... O, wat was het een somber huis en wat was het een vreemd voorgevoel, dat zij hier zoo dikwijls zoû komen nog - dat zij iets van zich zoû mengen moeten met deze sombere Hollandsche huis-atmosfeer... Huiverende, rillende, nog in haar bonten mantel, doortrilde haar even een heel snel heimwee, terug naar haar lieve, gezellige huis, in de Boschjes, in Den Haag, en zij wist niet wanneer nu zij terug er zoû komen... De oude vrouw was ziek... Henri was eerst gegaan... Addy was hem gevolgd... Toen had zij om Constance gevraagd... En zij had den eersten trein genomen...

Zij had Piet op de gang gevraagd hoe het was met mevrouw, maar ook zijn antwoord had zij niet verstaan. Nu ging zij de trap op, die naar boven wendde, en omdat, zoo vreemd, het voorgevoel haar ook op die trap - waar het al nacht was - bedrong, verzette zij er zich tegen, joeg het weg van zich. Wat was het vreemd om haar en in haar! Was dat het naderen van den dood, die aanhuiverde met den wind, die als tikte aan de ramen der

zwarte trap, die als klopte in de zware kasten op de gang - was dat het naderen van den dood, den dood, dien zij al voelde om zich heen... Of was het alleen omdat zwart was de dag en somber het huis... Nu was het als huiverde zij voor alles... Een donkere deur, langzaam, was opengegaan, en zij schrikte en toch was het eenvoudig haar kind, haar jongen, die haar tegemoet kwam.

- Hoe gaat het met grootmama...

Maar weêr verstond zij het antwoord niet en als in een huiverigen droom van al voelen de nadering van den dood in het huis, trad zij binnen in een kamer. Daar zat de oude man, en Henri zat naast hem, als een kind, met zijn hand in zijn vaders groote, beenige hand. Zij hoorde zelve niet wat zij zeide... tegen den ouden man. Alleen voelde zij, dat teeder haar stem klonk, als met een nieuwe muziek, in het sombere huis. Alleen begreep zij, dat zij den ouden man kuste. Maar zij voelde zich zoo vreemd, zoo bang, zoo huiverig worden, in de donkere kamer, in het sombere huis - buiten de lage, wijde, zware luchten. De zwarte regen ratelde tegen de ramen. De oude man had haar hand, onhandig, gegrepen: hij hield slechts twee vingers vast en ze beefden, gedwongen, in zijn beenigen greep. Hij voerde haar zoo naar een andere kamer, somber van gordijn aan venster en bed, verhelderd alleen met den valschen glimp van een ouderwetsche spiegelkast. De zwarte regen ratelde tegen de ramen. O, wat voelde zij het, dat aannaderde de bangende dood, die groote zwarte dood, waarvoor huiveren de kleine menschen, zelfs al tellen ze het kleine leven niet. Wat voelde zij dien in den regen ruischen tegen de ruiten, wat voelde zij al het vale schuiven van zijn mantel in de schaduwen tusschen de onbewegelijke meubels, wat voelde zij den dood al weêrkaatsen in het valsche schamplicht van die spiegelkast! Zij rilde, in haar bonten mantel. Maar in de schaduw der bedgordijnen lachten haar zacht toe, uit het lijdende oude gelaat, twee oogen... De oude man was teruggegaan.

- Hier ben ik, mama...
- Ben je daar.
- Ja...

- Ik heb je moeten laten roepen...

- Ik dacht, dat het u te druk zoû zijn... daarom heb ik Henri... Addy... alleen laten gaan.

- Zijn wij alleen...

- Ja, mama...

- Zeg me, ben je niet weggebleven... omdat je boos was... omdat je wrokte...

- Neen, neen. Ik was niet boos. Ik dacht, dat het te druk zoû zijn.

- En dat is de waarheid?

- De waarheid.

- De eenvoudige waarheid?

- De eenvoudige waarheid.

- Ja, het IS zoo. Je bent niet boos. Maar je bent wel boos geweest...

- Stil, stil, mama...

- Neen... neen, laat me spreken. Ik heb je geroepen om met je te spreken. Er was een tijd, dat je boos was... En wij konden niet praten, met elkaâr. Laat ons nu praten, voor het eerst en het laatst.

- Mama...

- Er zijn geweest de lange, lange jaren, kind. De lange jaren, die nu allen dood zijn... Er is geweest het lijden voor je... maar er is geweest ook het lijden voor ons... Voor ouden vader... en voor mij.

- Ja...

- Het was een dag als nu, somber, zwart, en het regende. Ik was onrustig, ik had o zoo een vreemd voorgevoel... Ik had een voorgevoel... dat Henri gestorven was... mijn kind, mijn zoon... in Rome... Het was een sombere dag... nu zeventien, achttien jaren geleden... En des middags, om dézen tijd... het was al heel donker... het licht was nog niet op... kwam er een brief... Een brief uit Rome... van Henri... Ik beefde... ik kon de lucifers niet vinden, om het licht op te steken... en toen ik ze zocht, viel de brief me uit mijn handen... Ik dacht, hij schrijft me, dat hij heel ziek is... Straks hoor ik, dat hij dood is. Ik stak het licht op... ik las. Ik las, niet dat hij ziek was... maar dat hij uit zijn betrekking moest gaan... Hij

schreef me over een vrouw... die ik niet kende... hij schreef me over je, kind... Ik herademde, ik dacht: hij is niet dood, ik heb mijn zoon niet verloren... Maar oude vader dacht anders dan ik: hij zeide, Henri is dood: we hebben onzen zoon verloren... Toen wist ik, dat mijn voorgevoelen juist was geweest... Dat hij wèl dood was... Hij was dood... en jaren, lange jaren bleef hij dood... O, wat heb ik gewenscht, dat hij voor mij zoû herleven... O, wat dacht ik altijd, altijd aan mijn kind... Maar het eene jaar volgde het andere, en hij bleef dood... Toen voelde ik langzamerhand, dat het zoo niet altijd zoû blijven... Dat er iets lichter worden zoû in de toekomst - dat hij uit dien verren dood terug zoû komen. Hij kwam terug; ik had mijn kind terug... Ik zag je... voor het eerst... Lange, lange, doode jaren lagen er tusschen ons... en toen ik je wilde omhelzen, voelde ik, dat ik niet kon, dat ik je niet bereikte. Mijn woorden bereikten je niet... ze bleven liggen tusschen ons in, ze vielen tusschen ons neêr als harde, ronde dingen... Ik wist toen, dat je veel geleden hadt, en ook, dat je jaren, lange jaren hadt getreurd, en gewrokt... Hadt getreurd en gewrokt... Je bracht ons je kind; het was wrokkende, dat je hem bracht... Stil, o schrei niet, o schrei niet: het kòn niet anders, mijn kind... De wrok was in je, maar het kòn niet anders, dan dat er wrok moest zijn... o, ik voelde zoo, dat er wrok moest zijn... Zoo zijn de menschen altijd... ze begrijpen elkander nooit, zoo lang er geen liefde is... en als er geen liefde is, en geen begrip, is er wrok... o en dikwijls haat... Neen, het was nog geen haat, het was wrok: ik weet het wel. Schrei niet: de wrok moest er zijn. Over de wrok bereikten we niet elkander. Ook was je nog jong, mijn kind, en IK ben het geweest, die tot je heb moeten gaan op een verjaardag van Henri... ik, en toch, geloof ik, was er geen onrecht aan mijn kant... Zeg, was er onrecht aan mijn kant...? Heb ik niet àltijd aan de verzoening gedacht... Was het niet je nog wrokkende jeugd, die niet de verzoening wilde... Stil, schrei niet: eenmaal komt de verzoening toch vroeg, of laat - eenmaal smelt alle wrok toch... Als het niet hier is... dan is het daàr... Maar tusschen ons, kind, is het al hier. Tusschen ons is het al hier... Ik voel, dat je langzamer-

hand in je hebt voelen verzachten de booze wrok, omdat je hebt leeren begrijpen... leeren begrijpen de andere gedachten van andere, oude menschen, menschen van vroegere dagen, ouderwetsche menschen, mijn kind. Je hebt ze leeren begrijpen, en zachter is je ziel voor ze gestemd geworden... en je hebt je gezegd: ik begrijp ze... ze konden niet anders zijn... Zelfs... mijn kind... zelfs... dàt de oude man... nu... nu nog... niet zoo geheel heeft vergeven, vergeten... als ik... het... al lang... al lang heb... vergeven, vergeten... zelfs dàt kan... kan je NU begrijpen, niet waar... Ben ik daar niet zeker van? Zelfs... dat hij NOOIT... kind... dat hij nooit zal vergeven... en vergeten... zelfs dat, kind... stil, schrei niet... zelfs dat zal je moèten leeren begrijpen... zelfs dàt begrijp jij al... Laten wij dat samen begrijpen... al betreuren wij het ook... maar laten wij het verder niet zeggen... aan niemand... en laten wij het hem beiden... kind... vergeven... voor nu... en voor later... want als hij niet anders kàn... dan... is het NIET zijn schuld... En eenmaal dáar... als wij elkander terugzien... ach... wat zal dan al deze wrok en àl dat lijden van vroeger... te beteekenen hebben...! Niets! Daar smelt àlles van vroegere haat en wrok weg in de groote omhelzing. Dan zal oude vader ook niet meer wrokken... Zie je, daarvoor heb ik je geroepen. Om je dat alles te zeggen... Om die woorden, die ik voelde op mijn lippen komen. Om je te zeggen: mijn lief kind... je hebt geleden... maar wij hebben geleden... Mijn lief kind... ik, ik wil je vergeven... hier, met mijn laatsten zoen... Maar tel mijn vergeving dan dubbel en... jij, mijn lief kind... vergeef... vergeef dan ook - het is mijn laatste verzoek aan je... vergeef dan ook... den ouden man... nu... en altijd... altijd...

De kamer was geheel donker, de regen ruischte in den nacht tegen de vensters. Constance was gezonken op haar knieën aan het bed; ze snikte op de hand van de oude vrouw. En er was een lange stilte - alleen met het regenruischen en het stil hikkende snikken. De donkere kamer was vol van het verleden: vol van àl de dingen, die uit de doode jaren opleefden bij de woorden der oude vrouw... Maar door dat verleden heen zag zij, als een schel

licht, de naaste toekomst dagen. Zij zag het schel dagen, en zij zeide:

- Zeg me... dat je hem vergeeft... nu... en altijd... altijd.
- Ja... ja - mama - nu... nu... en altijd...
- Want hij zal NOOIT vergeten. Want hij zal NOOIT vergeven.
- Neen, neen... maar ik vergeef hem, ik vergeef hem...
- Ook als HIJ NOOIT vergeeft.
- Ja... ja... ook als hij nooit vergeeft!
- Want hij zal NOOIT vergeten... Want hij zal NOOIT vergeven.
- Neen... maar ik vergeef hem...
- En ik, mijn kind...
- U vergeeft mij... u vergeeft mij!
- Ja, ik vergeef je... alles. Van af het eerste af. Tot het laatste toe. Je wrok.
- O, ik wrokte al sedert lang niet meer!
- Neen ik wist, dat je hadt leeren begrijpen... We hadden elkaâr heel lief kunnen krijgen, als...
- Ja, als...
- Maar het heeft niet zoo mogen zijn. Laten wij elkaâr NU lief krijgen. Heb mij lief, Constance, in je herinneren...
- Ja...
- Zoo als ik je lief zal blijven hebben. Dáar. Juist, omdat wij door elkaâr hebben geleden in dit leven... zullen wij NU elkaâr lief gaan hebben.
- Ja... o ja... mama!
- Kus mij, mijn kind... En... en vergeef den ouden man.
- Ja...
- Ook als hij...
- Ja, o ja...!
- Nooit vergeeft. Want hij zal NOOIT, hij zal NOOIT VERGEVEN.
- Ik vergeef hem, ik vergeef hem!
- Dan... is... alles... goed. Laat hem nu binnen komen, hem... en mijn kind, mijn zoon... Henri... en... en hèm... HET KIND... ONS KIND...

Constance stond op: zij wankelde, snikkende, door de donkere kamer. Zij tastte naar de tusschendeur. Zij opende: licht van lampen vloot binnen.

- Mama vraagt of u komt... stamelde zij door haar tranen heen. U... Henri... Addy...

In de kamer kwam de dood met hen meê.

VIII

Een week na de begrafenis van mevrouw Van der Welcke keerden Constance en Henri naar Den Haag terug. Constance ging dadelijk naar haar moeder.

- Ach, klaagde mevrouw Van Lowe. Je moet me niet meer zoo lang alleen laten. Ik kàn je zoo lang niet meer missen. Het is zoo donker, zoo somber, als jij er niet bent, mijn Cony...! Jawel, ze zijn allen geregeld aangekomen. Maar ze zijn niet zoo als jij... kind. Ze begrijpen me niet meer, schijnt het. En zijn ze dan weg, dan zit ik hier, en ik ben zoo alleen, zoo alleen... Nu zeuren ze, dat ik een juffrouw moet nemen, of Dorine bij me in huis... maar ik WIL niemand in huis. Het is zoo een last. Weêr een mensch meer in huis geeft last. Ik kan niet alles meer nagaan. Ik zit hier maar, aan mijn raam... En de arme mevrouw daar... is dus gestorven... Iederen dag sterven er menschen... Ik begrijp niet waarom ik moet blijven. Ik ben voor niemand van nut meer. Ik zit hier maar, ik geef jullie last: jullie tobben over me... jullie moeten maar geregeld komen... om te zien hoe ik het maak. Ik begrijp niet waarom ik moet leven. Het zoû veel beter zijn, als ik maar dood ging... Er is voor mij niets meer weggelegd... Ik heb geen illuzies meer. Geen enkele. Zelfs je jongen, Cony... wat een idee van hem... om dokter te willen worden... Hoe weet hij nu of hij daarvoor geschikt is...! Het is gelukkig, dat je terug bent. Ik kòn niet meer buiten je. Blijft de oude man daar nu alleen, in het groote huis... net als ik hier alleen ben gebleven?

- Neen, mama, hij blijft niet alleen. Er komt een nicht, u weet

wel, de oude freule Van der Welcke...

- Neen, ik herinner me niet. Menschen, namen, dwarrelen me dikwijls.
- Nicht Betsy Van der Welcke...
- Neen, ik herinner me niet...
- Ze komt bij den ouden man. Wij hadden liever een goede juffrouw bij hem gehad - omdat ze al zoo oud is.
- Juffrouw, juffrouw. Jullie willen maar bij iedereen een juffrouw hebben. En de oude man blijft daar dus alleen...
- Neen, mama... er komt de oude nicht.
- Welke oude nicht?
- Nicht Betsy Van der Welcke.
- Wie?
- Nicht Betsy, mama.
- O ja, nicht Betsy. En een juffrouw...?
- Neen, geen juffrouw...
- Nu, dan is hij goed verzorgd... met nicht Betsy en een juffrouw. Beter dan ik, hoor. Ik zit hier maar alleen.
- Maar dat is ook niet goed. U moet iemand nemen.
- Ik dank je voor een juffrouw.
- Of Dorine...
- Zoo, jij ook al met Dorine. Neen, ik wil niet Dorine. Ze is me te druk.
- Ze is zoo veel uit.
- Neen, ze is druk... Ach kind, het is niet lief, dat ik het zeg... maar heusch, Dorine is me te druk... Ach kind... als jezelve nog bij me in huis kon komen.
- Maar mama... dat gaat immers niet.
- Ja... met je man... met je kind.
- Neen mama... dat gaat heusch niet.
- Jawel, jawel, dat zoû gaan... Met je man, met je kind... Dan zoû ik over de drukte nog heenstappen.
- Neen mama, heusch, dat gaat niet. Terwijl Dorine...
- Neen, neen... ik wil niet Dorine. Ik wil jou...
- Waarom?

- Ik wil jou... Ik wil Addy... Ik wil jeugd. Het is alles zoo somber om me. Ook Dorine... Dorine is somber... Dus doe je het?

- Mama... heusch...

- Je wil niet. Ik zie wel, dat je niet wil... Jullie zijn allen egoïst... Zoo zijn kinderen altijd... Ach, waarom leef ik nog...

- Lieve mama, wees redelijk. U zoû Dorine al te druk vinden, en wij... met ons drieën...

- Ja... met jullie drieën...

- En de broêrs... de zusters...

- Wat?

- Ze zouden het niet goed vinden.

- Ze hebben niets goed te vinden.

- En mijn man...

- Wat?

- Mijn man... heusch, het gaat niet...

- Ja... ik zie het wel, dat je niet wilt... Jullie zijn allen egoïst...

Neen, het was niet mogelijk. Constance zag al te voren alle de moeilijkheden: de oude vrouw, die nog altijd des morgens haspelde door het huis, om te zien of alles in orde was... en dan een cigarette van Van der Welcke... een boek van Addy, dat slingerde... honderde kleinigheden... Adolfine, Cateau, Dorine... die zeer zeker niet goed zouden vinden, dat juist zij, Constance, in huis kwam... juist zij... met Van der Welcke... Neen, het was niet mogelijk... om de honderde kleinigheden... en ook... om iets vreemds van kieschheid...: zij wilde niet met haar man, met Van der Welcke - hoe lang dan ook alles geleden was - komen bij mama...

- Nu, dan maar niet, kind, zei bitter de oude vrouw en het hoofd knikte herhaaldelijk, welwetende alle de bitterheden van den eenzamen somberen ouderdom... - Ja, ja... zoo is het... zoo is het altijd... En de oude man... daarginds... blijft... dus alleen...?

Constance's hart kromp toe. Zij zag de glassige oogen van de oude vrouw vaag opslaan naar haar oogen en zij las in den vagen blik het zich niet duidelijk meer herinneren van de dingen, die pas waren gezegd. En terwijl de oogen glassig staarden, treurde de

klagende stem, met die inwendige weening, gebroken klank van gebroken snaren, en met een scherpere bitterheid er door heen, zoodat met die stem, met dien blik de oude vrouw plotseling zich verouderde tot de gelijkenis van hare oude zusters... tante Tien... tante Rien.

Het was door een donkeren, zwaren regen, dat Constance terug naar huis ging, en zij repte zich onder de parapluie, van wier punten de rechte stralen dropen. Dezer dagen bleef haar een sombere angst van huivering bij, doorglimpt met vreemde voorgedachte en voorgevoelen - en sedert zij te Driebergen was geweest, waar de stervende oude vrouw haar geroepen had, kon zij zich met loswikkelen als ware het alles een tooverweb, waarin zij zich verwarde. O, wat zoû er toch dreigen, nu de oude vrouw ginds gestorven was! Wat voor verandering zoû er met dag na dag, met somberen dag na somberen dag opdoemen in haar kleine leven, in de kleine levens om haar... Voor zich, na haar late naleven, had zij gevonden als een kleine, kostbare korrel, een grein van levenswijsheid - heel weinig, o zoo weinig - en zij dacht niet aan háarzelve, omdat zij meende, dat wat er nog komen zoû in haar eigen leven, zij met levenswijsheid nu dragen zoû kunnen - soms zelfs dacht zij dan zich het ergste, dat haar gebeuren kon: de plotselinge dood van Addy... Dan misschien alleen... zoû die korrel niet voldoende zijn om dàt met wijsheid te dragen... Maar verder... Zij was verder niet bang meer voor het leven. En toch, wat voor huiveringen omdrongen en hulden haar dezer dagen in dat tooverweb van veel denken en vreezen voor toekomst? Zoû het dan toch om zich zijn of zoû het zijn om anderen? Zoû het zijn om ziekte... om ruïne... om ongeval... een catastrofe... zoû het zijn om dood... Zoû het zijn om Addy... of zoû het zijn om haar moeder? O, voorbereid wilde zij zijn, op alles... maar wat... wat zoû zijn...? En huiverde het alleen zoo somber, als een schemering om haar heen - met alleen die spectrale voorgedachten en voorgevoelens van wat komen zoû... omdat het zoo somber van dagen was, omdat het altijd regende uit noodlotzware luchten...? Waarom zoû het haar met deze dagen

somberder zijn om haar ziel dan om andere, misschien honderde, duizende andere menschen... Was het niet om den weêrschijn van dien somberen winter om en in haar, en zoû die weêrschijn niet somberen om alle menschen heen, die nu liepen als zij, onder druipende parapluies, of - als schimmen - met de bleeke gezichten voor de vensters uitzagen in den al weêr nachtenden dag... O, hoe was het àlles groot en reusachtig, en hoe waren zij àllen klein! Te denken, dat als misschien de zon scheen, zij geheel anders zoû denken en voelen! Te denken, dat zij wellicht iets huiverends raadde van dagen en dingen, die doemen zouden, en te denken, dat zij wellicht niets raadde... Hoe speelden de menschen soms met hun gevoeligheid, hun sensitiviteit... Hoe maakten ze soms zich niet wijs, dat zij onzienlijke dingen gezien, dat zij het diepste geheim hebben voorspeld... O neen, zij wist niets te voorspellen, zij zag niets onzienlijks... maar toch, al redeneerde zij nog zoo verstandelijk, een huivering bleef om haar, kil, - alsof zij uit Driebergen iets van den dood in zich meê had gevoerd, of zijn schaduw haar volgen bleef, in huizen, en over straten... Was het alleen, omdat het regende...? Nu was zij blijde thuis te zijn, zich te kunnen uitkleeden, in haar peignoir zich te warmen bij het vuur... Hoor, wat huilde de wind om het huis, door de laan heen, de wind, die van verre aanstreek, en die wegwiekte naar verre wolklanden: naar al wat ver, wijd, geheimzinnig is, en uitspanselwijd - boven huizen klein als doozen - boven menschen, als insecten klein... Hoe reusachtig was de wind... Hoe dikwijls had zij niet zoo geluisterd naar den wind, haar reusachtigen Hollandschen wind, als of hij allerlei dingen tot haar zoû voeren... of, haar kleinte niet achtende, strijken zoû over haar heen...! Wat konden er gebeuren voor treurige dingen...? Addy onverwachts thuis gebracht... een ongeluk met zijn fiets... overreden door een automobiel... vermoord... Henri haar zeggende... dat zij geruïneerd waren... hij gedwongen te werken voor zijn brood... hij, die nooit, na een gebroken carrière, had werken gekund... Een felle brand... in huis... of bij mama... Mama... stervende... O, wat waren dat alle gedachten van huivering, en duister ongeluk, en

van sterven, van sterven altijd... Iets met een van de broêrs, de zusters, hun kinderen... Toch - niettegenstaande alles - hield zij van hen allen - waren zij altijd de broêrs en zusters. Toch, trots alles wat er geweest was van misverstand, disharmonie, wrok, alles klein en onbeduidend, hield zij van hen allen - voelde zij zich van hun bloed... O, wat was zij alleen...! En misschien... heel gauw zoû zij haar leven lang zoo alleen moeten zijn... zonder mama, dood; zonder Henri, dood... Addy dood...

Zij staarde in het vuur, en in den rossen gloed rilde zij, hield de angstige huivering haar in scherpe klauwen... Maar een bel rinkelde luid... en zij voelde een schok door haar schudden, nerveus; haar adem was bijna een kreet... Brachten zij Addy dood thuis...??

Truitje opende... gelukkig, zij hoorde zijn stem... Zij zonk terug in haar stoel... open ging de deur... en hij stond op den drempel... lachte.

- Ik durf niet binnen komen, moesje... ik ben kletsnat... ik ga me eerst verkleeden... Neen maar... wat een weêr...

Zij glimlachte... hij sloot de deur... en het was sterker dan zijzelve: zij snikte... Toen hij na een kwartier binnenkwam, frisch, gezond, glimlachende, vond hij haar, in tranen.

- Wat is er, mamaatje...
- Ik weet het niet, kind...
- Waarom huil je dan... Toch niet om niets...
- Ja... om niets... Om niets... geloof ik...

Zij klemde hem tegen zich aan... Zij deelde hem meê hoe het huiverde om haar heen... Zij was heel zenuwachtig... en zij zeide hem, ze dacht, dat er iets gebeuren ging... groote treurigheid... onheil... ongeval... zij wist niet wat...

Zij stortte hare angstige ziel bij hem uit, kruipende in zijn armen...

- Het is te gek, Addy... ik zal kalmer zien te worden.

Onder zijn blik werd zij kalmer... O, wat had hij heerlijke oogen... Als zij in ze keek, werd zij kalmer...

- Addy... je oogen...
- Wat, moesje...?

- Ze worden helderder van kleur... wel ernstig als altijd... maar ze worden helderder...
- Wat vindt je nu weêr in mijn oogen...
- Ze zijn grijs geworden...
- Wel neen...
- Ja, ze worden grijs... Blauwgrijs...

Hij lachte haar een beetje uit. Zij bleef met haar hoofd op zijn schouder, zag in zijn oogen. Zij werd heel kalm, in een laatsten, diepen zucht...

- Mijn kind... hoor... hoe het waait...
- Ja, mama...
- Soms ben ik bang voor den wind...
- En soms houdt u van den wind.
- Ja...
- Je bent een heel zenuwachtig moedertje...
- Zoû het niet zijn... Addy... dat ik zoo vreemd ben... om een voorgevoelen...
- Voorgevoelen...?
- Hecht je er aan...?
- Ik weet niet... Ik heb ze niet...
- Ben je erg pozitief, Addy... of...
- Ik weet niet, mama...
- Neen, je bent niet pozitief... Het is zoo vreemd: je hebt een fluide... die pozitieve menschen niet hebben kunnen... Je kalmeert... Als ik tegen je aanlig, word ik kalmer... Hoor, hoor, hoe het waait!
- Ja... het stormt... Laten we er samen naar luisteren, mama... Misschien hooren wij iets... in den storm.

Zij zag hem in zijn oogen. Zijn oogen lachten. Zij wist niet of hij ernst sprak, schertste.

- Ja... zeide zij, en kroop dichter in zijn arm, voelende, dat zij hem nog had, hem nog niet had verloren. Laten we hooren naar den storm... of wij iets hooren... in den wind...

En zij bleven stil, zonder woorden. De lampen waren niet op, alleen het haardvuur danste met weêrschijn en met schaduw over

de wanden der kamer... De wind zwiepte aan van heel ver, uit geheimzinnige wolkenluchten. Hij gierde om het huis, joeg langs de vensters huilende boven het dak, sloeg-uit zijn vlerken, klapperde verder... Zijn huilschreeuw, als een spoor, liet hij achter door de regenruischende luchten...

Bij den vonk van hun vuur, aanvoelende hun beider zielen klein, luisterden zij aandachtig... Hij glimlachte... Haar oogen staarden groot.

IX

Den volgenden dag - een Zondag - had Constance eene vreemde behoefte naar jonge jeugd, naar blonde vroolijkheid. Addy weg, met zijn vader - de fietsen probeerende op de verdronken wegen - was zij zoo eenzaam, bleef zij zich zoo gedrukt voelen, zij wist niet waarom, en zij wist niet waardoor, dat zij behoefte had lachen te hooren, spelen te zien - om niet telkens uit te barsten van snikken. En zij maakte gebruik van een droog oogenblik om naar Adeline te gaan, in de Banka-straat. Toen zij er in huis kwam, was het als scheen de zon.

In de huiskamer, beneden, zat Adeline, de kinderen om zich heen. Marie was een meisje van even twaalf, en dan volgden al de anderen in leeftijd, als het trapje af, geleidelijkjes weg. Marie was als een moedertje: zij hielp Adeline heel veel met de drie kleinsten, die met de leelijke namen: Jan, Piet en Klaasje - nu toch al zes, vier, twee - een kleine groep in de groote groep, omdat Jan over Klaasje en Piet wilde heerschen, ze beschouwde als zijne vazallen, nadoende de stem van papa, paardje rijdende met Piet en Klaasje, heel gehoorzaam, hij tyranniek, terwijl hij bulderen poogde te doen zijn schril stemmetje van klein haantje - zoodat Marietje te hulp moest komen - als een opperste gerecht, dat uitspraak deed in allerlei moeilijke kwesties, die oprezen om een haverklap... Adèletje, tusschen tien en elf, was ziekelijkjes, zat meestal stilletjes heel dicht bij mama in haar rokken verscholen - een zwak kindje,

waarvoor Adeline altijd vreesde, en ook om Klaasje was zij bezorgd, daar het kind héel achterlijkjes bleef en dommetjes: - de familie noemde het idioot... Maar een vroolijk paartje waren Gerdy en Constant, negen en acht, altijd samen, elkaâr aanbiddend en lachend tegen elkaâr als twee zoete, blonde kindertjes - heel kinderlijkjes voor hun leeftijd, de gelijkenissen van vader en moeder gemengd tot éene fuzie van blond en blank en roze, bijna als plaatjes en als een poëzietje tusschen de ruwheid der oudere jongens. Want was Jan al rumoerig en heerschziek, Alex en Guy waren heele heeren, ongevoelig meer voor den rechtsuitspraak van Marietje, zelfs niet meer in bedwang gehouden door Adeline - alleen nog maar een beetje ontzag hebbende als de zware stap van Gerrit de trap deed kraken - als hij bulderde - en toch al wetende, stilletjes, met een strakken blik van verstandhouding tusschen elkaâr, dat papa wel bulderde - maar nooit sloeg - zelfs, als mama straf uitdeelde, in het Fransch aan haar iets vertelde, zoodat de straf heel weinig werd - en door deze vroege wereldkennis in hun klein speelkamerwereldje twee onhandelbare snuiters, pedant, brutaal, doende de groote jongens, - de schrik van kleine Gerdy en Constant, die dan wegvluchtten met elkaâr, en zich verscholen en huishoudentje speelden achter de schuine canapé in den salon, stilletjes lachende als mama of Marietje ze zocht en ze niet vinden kon. Maar hoe onhandelbaar ook, Alex en Guy, twee mooie kereltjes, de monden brutaal, maar de oogen lief, de oogen donker, de Van Lowe-oogen, - niet hun harde, maar hun zachte oogen, - en als ze dan brutaal waren en onhandelbaar met vooruitstekende brutale lippen, maar met die oogen vol donker zachte liefheid, onder de al donkerende blonde, al korter geknipte krulkoppen, was Constance op ze verliefd, bedierf ze nog meer dan Gerrit, duldde zij alles van de twee bengels, zelfs, dat de groote jongens aan haar hingen en haar kleêren en haren verwarden. Ook nu, dat zij binnen kwam, vielen zij dadelijk aan op Constance, en Constance, gelukkig, dat zij ze stralen zag, gelukkig, dat het helder om haar werd, als of de zon scheen, opende hare armen, maar Adeline riep:

- Alex... Guy! Pas op... tante haar mooie mantel... Jongens, pas dan toch op... tante haar mooie hoed!

Maar noch Alex noch Guy hadden eenig gevoel voor tantes mooie mantel en voor tantes mooien hoed en Constance was zoo zwak in hun een beetje brutale omhelzingen, dat zij maar lachte, dat zij maar lachte... O, eindelijk, eindelijk de zonneschijn! Hoe innig zij ook hield van haar grooten zoon, dàt had zij dezer dagen van regen en sombere luchten en sombere gevoelens noodig - die bijna overweldigende zonneschijn, die bijna erbarminglooze verblinding van stralende jeugd - die ruwe dartelheid tegen haar aan van wat jong en gezond en blond was - alsof de schok haar terug deed komen uit haar sombere bedrukkingen... Waren de jongens - als jonge honden, die haar in het gezicht waren gesprongen - dan eindelijk tevreden, dan zocht zij met wijze Marietje het heele huis door naar Gerdy en Constant, die zich opzettelijk hadden verstopt, en die zij wel wist, dat gekropen waren achter de schuine canapé in den salon, maar die zij nog niet vinden wilde - om ze veel pret te geven, zoodat zij in den salon dan riep:

- Maar waar zitten ze dan toch weêr... Waár zouden ze dan toch zitten...? Constant! Gerdy...?

Tot eindelijk de proestlach van het broêrtje en het zusje achter de canapé ze maar deed kijken over de leuning heen:

- Ik heb je gevonden! Ik heb je gevonden!

O, wat waren die kinderen jong! Behalve wijze, deftige Marietje, mama's hulp, behalve misschien stille Adèletje, wat waren ze jong! Die twee bengels, wat waren het kinderen voor hun elf en hun tien jaren... Dat jonge huishoudentje, Gerdy en Constant, wat waren het een baby's voor hun negen en hun acht... En dan de eigenlijke kinderkamer, Jan, de heerscher, over Piet en Klaasje... Wat was het alles blond, roze, jong, frisch... Zoo, zoo waren kinderen, ook al had Klaasje een heel dom lachje... Zoo, had zij nooit Addy gekend... Zoo, zoo had Addy geen jeugd gehad... Neen, zijn kinderjaren waren voorbijgegaan tusschen de driften van zijn vader en zijn moeder, tusschen hunne ijverzuchten, tusschen scènes en tusschen tranen - zoodat het kind nooit kind was

geweest... En toch... en toch... al was hij vroeg oud... wat had hij toch zichzelven als weten te bewaren... wat goede machten toch hadden hem bewaakt en hem voor hen doen zijn niets dan liefde en niets dan troost...

Maar al schoot even die weemoed door haar heen, om zichzelve, toch was de morgen, die Zondag-morgen nu zonnig begonnen, met al het blond van die haren, al het roze van die kinderwangen, al het overweldigende goud van die vroolijkheid, en Constance vergat hare sombere bedrukkingen - om wat, zij wist het niet - in de stralende kinderhelderheid van die huiskamer. Nu dreunde zwaar een stap de trap af.

- Dat is Gerrit, zei Adeline.

- Wat is hij laat, zei Constance lachend. Gerrit... wat ben je laat! riep zij, nog voor hij de deur had geopend.

En zij verwonderde zich, dat zijn stap zoo zwaar en zoo loom dreunde, niet als zij gewoon was hem te hooren vullen het geheele huis met het bruske geluid van zijne bewegingen. Loom, zwaar naderde door de gang zijn stap, en nu eerst opende hij langzaam de deur van de eet- en huiskamer.

Hij bleef staan in de deur.

- Zoo... dag Constance.

- Dag Gerrit... Wat ben je laat! herhaalde Constance vroolijk. Nu, jij slaapt ook goed uit, 's Zondags!

Maar zij verschrikte toen zij hem aanzag.

- Wat heb je... broêr?

- Ik voel me bedonderd, zeide hij somber. Neen, kinderen, laat vader met rust.

En hij weerde af de vroolijk-ruwe handen van de twee brutale rekels: Alex en Guy...

- Gerrit is al een paar dagen niet goed, zei Adeline nu bezorgd.

- Wat is er... broêrtje? vroeg Constance en zij glimlachte hem toe: haar glimlach nog van zoo even, toen de zonnige warmte der kinderen haar had doen glimlachen - door haar eigen sombere drukkingen heen.

- Ik voel me bedonderd, herhaalde hij somber. Neen, dank je... ik heb geen eetlust.

- Ben je al een paar dagen niet wel? vroeg Constance.

Hij keek haar aan, en zijn oogen stonden mat, glassig. Hij had haar willen zeggen, ironiesch, dat hij zijn heele leven niet wel was geweest - maar zij zoû hem niet begrijpen, denken, dat hij spotte, dat hij bitter was om wat, zij zoû het niet weten. En hij wilde haar ook geen leed doen... zij was zoo lief... hij voelde haar altijd als zijn liefste zuster... ook al hadden zij jaren elkander niet gezien... O, wat was het goed, dat zij terug was gekomen... O, drie jaren nu al was zij in Holland, bij hen... Zijn zuster, hij had haar lief... zijn zuster... hij voelde voor haar een gevoel... bijna mystiek... de sympathie uit het zelfde bloed... de sympathie uit de zelfde ziel... verdeeld in het mysterie der geboorte van broêr en zuster uit een zelfde moeder, door een zelfde vader... en zoo duidelijk voelde hij, dat zij zijn zuster was... dat hij lief haar had als iets van hem... een deel van hem... iets van zijn bloed en zijn vleesch en zijn ziel, - dat hij haar naderde, zijn hand legde op haar hoofd - haar hoed had zij afgedaan, haar haar was in de war door de jongens - dat hij haar zeide, met een stem, die hij onmogelijk kon bulderen doen, en die in weekte brak:

- Zoo... ben je weêr eens gekomen... met je lieve gezicht... mijn zusje?... Of ik niet wel ben, kind? Ik heb een paar dagen slecht geslapen, dat is alles...

- Maar je slaapt anders toch goed.

- Ja, anders wel...

- Je eetlust is toch goed.

- Ja Cony, ik eet anders goed. Maar ik heb nu geen lust... te ontbijten.

- Je gezicht is zoo getrokken...

- Het zal wel weêr beter gaan... zeide hij, zich opmonterend. En hij sloeg zich met beide handen op de borst:

- Mijn body kan wel tegen een stootje.

- Gerrit is een paar dagen geleden druipnat thuisgekomen, zei Adeline. Hij had voor op de tram gestaan... in een kletsregen... en hij was heelemaal doorweekt...

- Maar Gerrit... Waarom doe je dat dan ook...

- Om wind te vangen, zusje.

- En om koû te vatten, broêr.

Hij lachte.

- Nou, wees maar niet bezorgd. Mijn body - hij sloeg op de borst zich - kan wel tegen een stootje.

- Maar je ziet er slecht uit...

- Ach, wat...

- Ja, je ziet er slecht uit...

- Ik heb behoefte aan lucht... het weêr gaat nog al... Het regent niet, het waait alleen maar flink er op los... Ben je bang voor den wind, of ga je wat loopen met je broêr...

- Dat is goed, Gerrit... maar eet eerst een eitje.

Nu bulderde hij in een lach uit, die de kamer deed daveren. De kinderen ook lachten: zij lachten altijd, als papa zoo lachte en de lach maakte Gerdy, die eerst bang had gekeken, weêr dapper. Ze kroop op Gerrits knieën, dolletjes op liefkoozing, zij klemde zich aan Gerrit vast, zij zoende hem met kleine zoentjes en Alex en Guy hingen de een aan een arm, de ander aan een been van hun vader, terwijl homeriesch zijn breede lachen nog daverde...

En zijn lachen hield niet op. Hij lachte zoo, dat de meid even om de deur keek, weêr verdween, verlegen. Hij lachte zoo, dat alle de kinderen, de negen, nu lachten, want zijn lach had de drie, Jan, den heerscher, met zijn twee vazalletjes, binnengelokt van de trap, waar zij speelden: hij lachte zoo, dat ook Adeline, rustig lief moedertje, een pijnlijken dollach kreeg, die haar stilletjes in zichzelve deed stikken... en hij kon nog niet uitscheiden: zijn lachen bulderde uit, vulde het huis: - zelfs een straatjongen - op de straat, - drukte aan het venster zijn neus plat, om naar binnen te loeren en te weten wie daar binnen zoo lachten.

En eindelijk stond Gerrit op, bevrijdde zich van de drie kinderen, zoende Constance, zijn gezicht rood, zijn oogen nat, zijn mond nog vroolijk vertrokken, en hij pakte in zijn groote handen haar bij de beide schouders en hij zei, zijn oogen in de hare:

- Zusje, niet boos zijn... maar ik kòn niet meer... Ik kòn niet meer... Je laat me me dood lachen als je zoo doet... En als je met

zoo een lief stemmetje beveelt, dat ik een eitje moet eten... voor je met me wilt wandelen... Neen... ik kòn niet meer... ik ben er kapot van... Nu goed... goed dan... om je pleizier te doen... maar... maak JIJ dan het eitje... klaar... wil je... en zet het me voor... zet me dan mijn eitje... voor!

Constance ook lachte... ook de kinderen lachten nog - dol, eigenlijk niet wetende waarom zij lachten, nu zij maar lachten door elkaâr, en Adeline...

- Kijk! zei Gerrit, wijzende naar zijn vrouw. Kijk...

En terwijl Constance het eitje openmaakte, zag zij naar Adeline om. Het moedertje was nog altijd overweldigd door haar stillen dollach: de tranen liepen haar over de wangen, de kinderen om haar hadden pret in haar.

- Ik heb Lien noóit van haar leven... zoo zien lachen... zei Gerrit; Cony... dan nu... dan nu om dat eitje van jou...

En hij begon weêr... Hij bulderde uit... Zij echter had hem zijn bord voorgezet. Nu deed hij kluchtigjes, nam delicaat het lepeltje, zei met een lief stemmetje, dat komiesch klonk uit zijn bulder-orgaan:

- Dank je wel... Constance... voor je eitje... Het is HÈEL lief van je...

En met kleine, voorzichtige lepeltjes-vol nipte hij aan het eitje, doende of hij heel teêr en heel zwak was, en de kinderen, hun grooten en zwaren vader ziende met lieve beweginkjes nippen aan het kleine eitje, waren dol, vonden het o zoo leuk van pa...

Nu zoû hij gaan wandelen met Constance.

- Pa, mogen we meê? Ja, we gaan meê, niet waar??

- Neen... zeide hij brusk. Neen, niet altijd net klissen zijn. Jullie zijn net een troep polypen, die je maar altijd omkronkelen in hun voelarmen. Neen hoor. Vader wil nu eens alleen met zijn zuster wandelen...

En hij ging alleen met Constance, nadat zij de wanorde van haar haar, onder haar hoed, achter haar voile had weten te verbergen...

- Gerrit, zeide zij, op straat; wat is het helder bij je in huis... zonnig... gelukkig...

- Ja, zeide hij.
- Je mag wel dankbaar zijn, Gerrit.
- Ja...
- Voel je je nu beter... in de lucht?
- Ja... vooral na je eitje.
- Neen, wees niet flauw, Gerrit. Je ziet er niet uit, als gewoonlijk.
- Ik voel me ook... eigenlijk bedonderd.
- Nog altijd...
- Ja... maar het zal wel wegtrekken... Ik... ik slaap altijd heel goed... en juist daarom kan ik er niet tegen, als ik een nacht minder goed slaap...
- Maar dat is toch een uitzondering, niet waar...
- Ja zeker, dat is een uitzondering... Wees heusch maar niet bezorgd, zusje... Ik heb een huid als een rhinoceros... Ik ben de pachyderm van de familie... Ik heb niet jullie fijne gestelletjes...
- Ik ben zoo blij bij jullie te komen... Gerrit... Ik word altijd zoo helder... bij je in huis...
- Je bent toch niet somber den laatsten tijd.
- Juist wel... den allerlaatsten tijd...
- En waarom, Cony.
- Ik weet het niet. Om het weêr...
- Ben je bang? Daar gaat het weêr regenen.
- Zoolang het niet stort, kunnen we wel wandelen...
- Mij doet het goed, die wind vooral, die zoo blaast om je heen. Hoû je van den wind?
- Jawel... maar...
- Maar...
- Ik hoor er soms te veel in...
- Mijn sprookjes-zusje, van vroeger! Wat hoor je er in...
- Sombere dingen, weemoedige dingen... maar altijd heel groóte dingen... terwijl wij zelve zoo klein, zoo heel klein zijn...
- Een mensch verandert niet... Zoo ben je als het zusje van vroeger... in de rivier... met de sprookjes...
- Maar wat ik hoor in den wind... is geen sprookje...
- Wat dan...

- Het leven... het heele leven zelve... De dingen van het verleden... de dingen van de toekomst... en alles groot en reusachtig... Als ik hoor naar den wind... wordt het verleden... reusachtig en de toekomst ontzaglijk... en blijf ik klein... klein...

- Je blijft toch altijd een droomster, kind...

- Neen, ik ben het niet gebleven... Ik ben het weêr geworden, misschien...

- Ja, je bent het weêr geworden... Ik herken je zoo heelemaal... zoo als je was een klein, blond, tenger meisje... net zoo een teêr vizioentje... Wat is dat lang geleden, kind... Wat zinkt alles weg... van ons leven... Wat worden we oud...

- Maar al je kinderen... dat houdt je jong... dat is àlles... alles van toekomst...

- Ja... Als ik zelf...

- Wat...

- Niets...

- Wat woû je zeggen?

- Ik woû je een bekentenis doen. Ik woû je biechten. Maar waarom. Het is beter van niet. Het zoû een heel zwak oogenblik zijn. Het is beter van niet. Het is beter, dat ik niet spreek.

- Gerrit... mijn broêr... zeg me... is er... is er...

- Wat...

- Is er iets...?

- Neen...

- Dreigt er iets...

- Wel neen, kind.

- Ben je niet wel...? Voel je je... ongelukkig... Heb je verdriet... Zeg het me, Gerrit... Zeg het me... Ik ben immers je zuster...

- Ja... je bent mijn zuster... Je bent mijn bloed, mijn vleesch... Je bent van eén ziel met mij. Neen, er is niets, Constance. Er dreigt niets.

- Heb je geen verdriet?

- Neen, ik heb geen verdriet.

- Jawel, je hebt verdriet.

- Neen, kind. Ik heb... de laatste nachten alleen slecht geslapen.

En ik voel me bedonderd. Dat is alles...

- Maar je bent toch gezond?
- O ja...
- Je hebt toch niet iets serieus'... je bent toch niet serieus ziek?
- Neen... neen... zeker niet.
- Wat is er dan?
- Er is niets.
- Jawel, jawel. O ik voèl, dat je verdriet hebt... Gerrit, ben je niet gelukkig...? Zijn er geheime dingen... Ben je niet gelukkig... met Adeline?
- Jawel, zeker, Cony. Ze is heel lief. Ik ben heel gelukkig met haar.
- Wat is er dan?
- Er is niets.
- Jawel, Gerrit, jawel. O zeg het mij. Hoû het niet in je. Verdriet... dat stikt... in ons.
- Neen, het is geen verdriet... Het is... ik weet niet wat het is...
- Weet je het niet...
- Neen.
- Maar er is dus iets... Wat is het...
- Het is... het is... Constance.
- Wat is het...
- Het is... Constance... een groote MELANCHOLIE.
- Een groote melancholie!
- Ja...
- Waarom...
- Om... mij.
- Om jou...
- Ja... Omdat ik bedonderd ben...
- Omdat je een paar dagen niet wel bent?
- Omdat ik... nooit wel ben...

Nu meende zij, dat hij overdreef, spotte, zwaartillend was, hypochonder, en zij zeide:

- Maar Gerrit...

Hij begreep, dat zij hem niet geloofde, hem nooit gelooven zoû. Hij lachte.

- Ja... zeide hij. Ik ben hyp, hè...

- Ja... je bent vreeslijk hyp... hoor...

- Het is ook met dat beroerde weêr...

- Ja, dat maakt de menschen somber. Gelukkig, de kinderen niet.

- Neen, de kinderen niet...

- Als je ze straks weêr ziet... dan... Maar onze wandeling moet je niet somber maken... Gerrit, zal je probeeren niet hyp en niet melancholiek te zijn...? Ik wist heelemaal niet, dat je zoo was!

- Neen kind, maar wat weten wij van elkaâr...

- O neen, niet veel.

- De een is voor de ander gesloten... altijd. En toch hoû je van mij... ik van jou. Jij weet niets van mij... ik, ik niets van jou.

- Neen...

- Van mijn geheimste weet je niets. En ik niets van jou geheimste.

- Neen, bekende zij zacht, en zij bloosde en zij dacht aan haar laat opgebloeide leven, lente en zomer - waar NIEMAND van wist.

- Dat kan niet anders. Dat moet zoo zijn. Wij voelen elkaâr zoo weinig aan, in de woorden, die we elkaâr zeggen. Ik heb dikwijls verlangd naar een vriend... met wie ik zoû aanvoelen... ons allergeheimste. Ik heb nooit zoo een vriend gehad.

- Gerrit... ik wist niet... dat je zoo... zoo gevoelig was, broêr.

- Neen... ik zeg je dingen, die ik anders nooit zeg. En ik zeg je ze en voel, dat het nutteloos is ze te zeggen. Toch ben je mijn zuster, niet waar...

- Ja...

- Nu breng ik je naar huis. Ik sleep je maar door de modder, den regen... De wegen zijn doorweekt... We zijn binnen een paar minuten bij je thuis.

Hij bracht haar thuis: zij belde, Truitje deed open...

- Is Van der Welcke thuis, denk je? vroeg Gerrit aan Constance.

- Ja, mevrouw, antwoordde Truitje. Meneer is op de voorkamer.

- Dan ga ik hem even zien...

Gerrit stormde naar boven.

- Mevrouw... ik vergat... Er is een telegram gekomen, zei Truitje.

- Een telegram...

Zij wist niet wat haar beving, maar zij werd doodsbang... Haar bloed scheen stil te staan in haar hart. Zij nam het telegram van Truitje aan, ging er meê in den salon, en voor zij het opende, deed zij de deur toe...

Gerrit was maar even Van der Welcke gaan groeten: hij moest naar huis terug, want het was al twaalf uur en etenstijd... Van der Welcke geleidde hem de trap af.

- Nou... adieu dan, kerel! zei Gerrit joviaal, drukte Van der Welcke de hand. Constance... Constance...! riep hij.

Zij antwoordde niet.

- Constance! riep Gerrit nog eens.

De keukendeur stond open.

- Mevrouw is in den salon, meneer, zei de meid.

- Constance...

Hij opende de deur. Maar de deur bleef stooten, als tegen een lichaam...

- Verdomme nog toe! vloekte Gerrit, ontsteld...

Zij stortten door de eetkamer binnen, Van der Welcke, Gerrit, de meid. Constance lag flauw tegen de deur. Het telegram kreukte in haar gekrampte vingers:

‘Parijs... Henri dood. Ik ben wanhopig. Emilie.’

X

Dien Zondag was het een sombere avond bij mevrouw Van Lowe. En toch wist mama van niets - met Dorine had zij toegezien, dat de meiden de speeltafels klaar hadden gezet, had zij volgens haar gewoonte toegezien op de boterhammetjes, de koekjes, den wijn, die onveranderlijk stonden klaargezet in het zijkamertje, onder het groote portret van haar man, den oud

gouverneur-generaal. Maar de oude mevrouw was niet als gewoonlijk en Dorine - bleek, ontzet - schrikte heel vreemd op, toen zij vroeg:

- Dorine, wie heeft nu weêr het portret van papa verhangen...

Brommig en streng vroeg het de oude vrouw.

- Maar mama... het hangt daar al sedert jaren... Na papa's dood... zei u, dat u het niet altijd voor u kon zien in den salon... en is het verhangen.

- Wie... zeg je... heeft het verhangen?

- Maar uzelf, mama.

- Ik...

- Ja, u...

- O... ja... herinnerde zich de oude vrouw. Jawel... jawel... ik herinner het me wel; ik vraag het alleen maar, omdat... het hangt hier zoo vreemd... in het kleine kamertje... en het is toch zoo een mooi portret...

Dorine zeide niets meer. Zij beefde op hare beenen, en toch spreidde zij de kaarten uit.

Nu kwamen Karel en Cateau.

- Wat is DÀT vreeslijk!! zei Cateau bleek. Wij zijn toch maar gekomen, voor mama... niet waar... Kárel?

- Mama weet van niets... zei Dorine. Maar we zullen het haar onmogelijk kunnen verzwijgen... Otto is naar Baarn om Bertha voor te bereiden.

Ook de Van Saetzema's kwamen nu binnen.

- Bizonderheden zijn niet bekend? vroeg Adolfine.

- Neen, fluisterde Dorine, schichtig, nu mama naderde.

- Wat zijn jullie allen laat! mopperde de oude vrouw. Waarom zijn oom Herman en tante Lot er nog niet... En waarom zijn tante Tien en tante Rien nog niet gekomen?

Er was een oogenblik pijnlijke stilte.

- Maar ze komen immers niet meer sedert eenigen tijd, mama, zei Adolfine zacht.

- Wat zeg je... Zijn ze ziek?

- De oude tàntes komen al LANG niet meer 's ZONDAG-AVONDS, zei Cateau met veel meêwarigen nadruk.

Plotseling, scheen mevrouw Van Lowe zich te herinneren... Ja, het was waar: de zusters kwamen al lang niet meer 's Zondag-avonds... Zij schudde het hoofd met die knikkende toestemming en weting der treurige dingen van ouderdom en voor de kinderen nog duistere toekomst...

- Er is iets, dacht zij bij zichzelve, en zij scheen te willen turen voor zich uit.

Maar zij zag het niet voor zich, voor haar vage oogen, - zoo als zij gezien had het sterven van de moeder van Henri - daarginds, in een sombere kamer, te Driebergen - in een somber eiken bed tusschen somber groene gordijnen. Zij voelde wel, dat er iets was, dat zij haar verzwegen om haar geen pijn te doen, maar zij zag het niet, als zij kort geleden nog gezien had andere dingen, die de kinderen niet zagen en wisten: het was of glassig en vaag haar blik werd... of zij alleen maar raadde... vermoedde. En zij wilde niet vragen wat er was. Als er dan iets was... nu, dan kon het wel niet anders of somber, eenzaam, stil was haar Zondag-familie-avond... De kinderen van Adolfine zaten niet meer aan de allegaârtafel in de serre, de oude vrouw begreep niet waarom - zag het niet, dat zij groeiden, dat zij de spelletjes vervelend vonden. Alleen rondkijkende door haar leêge kamer, vroeg zij nog, eenmaal:

- Waar is Bertha? En waar is Constance...

En Adolfine en Cateau, dezen keer, deden zelfs geen moeite mama te herinneren, dat Bertha in Baarn woonde. Wat tante Lot aanging, zij konden niet zeggen, dat de goede vrouw ziek was geworden, een zenuwtoeval, om dien plotselingen dood van Henri, waarvan niemand nog bizonderheid wist - alleen Toetie kwam heel laat, en zei, dat mama wat hoofdpijn had - en wat Constance betrof - had niet één van de kinderen durven zeggen, dat Constance met Van der Welcke den nachttrein van zes uur naar Parijs had genomen, dadelijk... op het telegram van Emilie. Gerrit had met hen meê willen gaan, maar hij was ziek, en thuis komende van de Kerkhoflaan, had hij nauwlijks aan Adeline een

woord van het telegram gezegd - was hij rillende in bed gekropen, meenende, dat hij koorts had, influenza, hij wist niet... Ook dat Gerrit ziek was, wilden de dochters mama liever niet zeggen, en mama vroeg zelfs niet naar Gerrit, hoewel zij hem, Adeline miste - en zij vond hare kamers heel leêg... Waar waren zij, vroeg de oude vrouw zich af... Van Bertha's troepje niemand... de oude zusters niet... Constance niet... Gerrit niet... tante Lot niet... waar waren zij allen, vroeg telkens zich de oude vrouw af... Hoe groot waren hare kamers geworden, hoe kil deden haar aan, die speeltafels, afwachtende met haar fiches, de in een S uitgespreide kaarten... Nu, als er dan geen kinderen meer waren, zoû zij maar niet meer klaar laten zetten de allegaârtafel in de serre - tot grooter de kinderen van Gerrit waren, tot er op nieuw weêr warmte om haar heen kwam, op haar arme Zondag-avonden... En wat zoû zij nog zooveel koekjes bestellen en boterhammetjes laten gereed maken, als zij ze toch niet aten - als er niemand was om ze te eten... En, het was heel vreemd, maar nu van avond hare kamers zoo leêg waren - werd zij heel moê van die er waren - Adolfine, Cateau, Floortje en Dijkerhof... heel moê... Zij voelde haar gezicht trekken van moêheid, haar vallende oogleden knippen over haar glassige oogen heen en haar zwaar-aderige handen beven in haar schoot, van groote moêheid. Zij sprak niet meer, zij knikte alleen: de welwetende knik van den ouderdom, dat treurig des ouderdoms dingen zijn... Zij knikte alleen: verlangend, dat zij zouden gaan... Gezellig waren zij niet: zij fluisterden onder elkaâr, hun gezichten waren wit - zij zaten en staarden zoo spokig vreemd om haar heen - als was er een ongeluk gebeurd - als zoû er een ongeluk gebeuren... Hadden de meiden zoo slecht gestookt... Was het dan zoo bitter koud en kil huiverig in haar kamers, dat het haar zoo met rillingen liep over haar ouden krommenden rug... En toen zij, de kinderen, eindelijk - vroeger dan anders - en altijd met dien zelfden blik van spokig staren in het ongeluk, dat was gebeurd - in het ongeluk, dat zoû gebeuren gaan, afscheid van haar namen, had zij hen allen willen zeggen... dat zij te oud - langzamerhand - werd - om vol te houden haar Zondag-

avond... had zij het op de lippen al het te zeggen tot Floortje... tot Cateau... Adolfine... maar een medelijden met hen allen en vooral met haarzelve weêrhield haar en zij zeide het niet, en zij zeide integendeel... heel moê...:

- Nu... ik hoop, dat jullie den volgenden Zondag... wat trouwer zullen komen... Allemaal... allemaal... Ik wil jullie allemaal hebben... Allemaal hebben... om mij heen.

XI

Toen lieten zij haar alleen, vroeger dan zij gewoon was, en de oude vrouw belde nog niet dadelijk de meiden om het licht uit te doen - om naar bed te gaan -: zij dwaalde alleen hare kamers wat door, haar groote, leêge, nog helder verlichte kamers. Wat was er dan toch veranderd met de vele, vele jaren, die heel langzaam aan zich stapelden op elkaâr om haar heen, om haar heen, als begroeven zij haar geheel in hunne grauwe stapelingen... Soms was het haar of er niets was veranderd; of de Zondag-avonden altijd de zelfde bleven, ook al was er wel eens een afwezig - om de een of andere reden... Maar soms was het haar - als heden - of alles, of àlles veranderd was, en met nauwlijks waarneembare veranderingen... Bleef zij alleen de zelfde...? Nu was zij gekomen in het kleine zijkamertje; van de koekjes was dezen keer bijna niets gegeten, en daar boven hing het mooie portret van haar man... het gouden kostuum... de ridderorden... Dood was hij... en met hem, al hunne grootheid - die zij lief had leeren krijgen om hem, uit hem... Zij dwaalde terug naar de andere kamers; er hingen portretten, er stonden portretten in lijstjes... Dood de oude huisdokter; zoo oud als afgestorven de oude zusters; dood Van Naghel... als afgestorven, zoo ver Bertha... Tante Lot... ze was er nog... ze was er nog... dapper, trots haar ruïne... Dan de kinderen... langzaam hun aller afsterving, of was het niet afsterving ver en wijd van haar weg... Karel... Adolfine... Ernst... zelfs Paul... Dorine, haar jongste... Alleen Constance... alleen Gerrit mis-

schien... En de kleinkinderen... Frans... in Indië... Emilie... Henri... God, wat deden zij in Parijs... God, o God - wat was er met hen! Zag zij plotseling den jongen niet neêr liggen... bleek als een lijk... met open kleêren... een diepe gapende wond, als een wel van bloed boven zijn hart zijn long purper ontstroomend... nog zieltogende... Waarom zag zij het... vreemd vizioen van enkele seconden... Het zoû zoo niet zijn... maar angstig deed het haar aan... En welwetend knikte zij het oude hoofd, glassig de oogen, die plotseling beter zagen de vizioenen dan de werkelijkheid - voor zij niets meer zouden zien, in de verdooving van de langzaam om en op haar gestapelde jaren... Waarom zag zij het...! En in de leêgte van haar helder verlichte kamers kwam als een ruisching uit de verte aan, uit de verte buiten de kamers, de verte buiten het huis, de verte buiten den nacht - de heel verre verte der eeuwigheid, de eeuwigheid, waaruit worden àlle dingen der toekomst geboren - een ruisching zoo overstelpend, dat het was als een zee van bovenwereldlijkheid, waarin verdronk de bevende arme oude vrouw, verdronk met al hare ijdelheid en al haar nietsbeteekenend verdriet, verdronk haar heele kleine, kleine ziel als een atoom van niets in de ruischende, ruischende golven... een ruisching, uit wier stemmen het klonk tot haar, dat het gebeuren ging! dat het gebeuren ging!! het groote Verdriet - dat, waarvoor zij bevende bang was, omdat zij het al lang voorgevoelde en omdat het zoo zwaar zoû zijn te dragen voor haar - nu zij te oud en te moê was, om nog wàt van verdriet meer te dragen! En met een gebaar van onbewustheid stak zij òp haar bevende oude handen, en bad zij werktuigelijk: o God, niet meer... niet meer... Waarom zoû het dan zoo moeten worden, zoo zwaar en zoo erbarmingloos verpletterend... Waarom was het dan niet àlles maar vroeger gekomen, ook dat, wat zoo ruischende aandreigde, en waaronder zij nu, te moê en te zwak en te oud, bezwijken zoû, als het over haar heen zoû varen, als het haar bereikt had van uit de aandreigende, aanruischende verre, verre eeuwigheid, waaruit worden alle dingen der toekomst geboren...

Maar niet langer dan een seconde duurde voor haar de rui-

sching van die noodlottigheid en de weting ervan... En, de seconde voorbij, waren het alleen om haar rond de leêge, hel verlichte kamers. Nu, elf uur, de kinderen al allen naar huis terug waren, nu belde zij... om de lichten uit te doen, om naar bed te gaan - vroom zich schikkende naar de kleine eischen van het heele kleine leven - wat er dan ook daarboven bovenwereldlijk dreigde uit eeuwigheid...

De meiden bezig in de leêge kamers, waar zij uitdraaiden de gaskroon, ging langzaam de oude vrouw nu de trap op, naar boven, welwetend knikkend haar oude hoofd, triestig verwijtende, omdat het zoo zijn ZOÛ... ook al bad zij, bevende bang:

- O God... NIET meer!!

XII

- Gerrit... ga je uit? vroeg Adeline.

Zij, verwonderd, zag hem de trap afkomen, gekleed in uniform. Hij had een halven dag in bed gelegen, maar nu voelde hij zich beter en een koortsige opgewondenheid zwiepte hem voort. Hij antwoordde zijne vrouw, dat hij beter was, speelde even met Guy, ontbeet staande, liep toen haastig de deur uit, deed vluchtig zijn dienst in de kazerne, waar men hem niet verwachtte. De koorts, die hij nog voelde huiveren door zijn groote lichaam, joeg hem weêr de kazerne uit; hij liep naar de Kerkhoflaan, vroeg Truitje of er tijding was van meneer of mevrouw, of de jongenheer een telegram had gekregen uit Parijs, maar Truitje wist van niets. Toen rende hij als het ware als een bezetene eerst naar het huis van Otto en Francis, waar hij Francis en Louise, beiden ziek van afwachting, vond - Otto was naar Baarn om Bertha voor te bereiden... Hij kon niet blijven bij de twee vrouwen - Francis zenuwachtig huilende loopende door het huis; Louise, kalmer, zorgende als altijd voor de kinderen, wier zorg zij geheel op zich genomen had sedert zij bij Otto inwoonde en Francis dikwijls ziek was. Hij kon niet blijven, Gerrit; met lange stappen

draafde hij naar de Alexanderstraat, naar mama, die blij was hem te zien, genezen: na zijn paar dagen ongesteldheid; hij vond Dorine bij haar, Adolfine kwam, daarna Cateau, allen gekomen in eene impulsie de oude vrouw niet alleen te laten dezer dagen - dezer dagen, dat elk oogenblik uit Parijs Van der Welcke, Constance, Emilie, terug zouden kunnen komen, thuis brengend het lijk van Henri, van wiens dood niemand uit Parijs eenige bizonderheid telegrafeerde - tot groote verontwaardiging van Adolfine, van Cateau. Maar toen tante Lot, rood en dik geschreid de kleine oogen, binnenkwam, en uitriep:

- Ja-à... kassiàn!!

uitroep, dadelijk gesmoord door de kinderen - uitroep, dien mama, glassig starende, niet verstond - toen kon Gerrit het niet meer harden tusschen al die nerveuze vrouwen, en overtuigd, dat mama zelfs nog niet wist, dat Constance en Van der Welcke naar Parijs waren, dat de zusters zelfs haar nog niet hadden gejokt, dat Henri zwaar ziek was - maakte hij zich weg, in eens - zonder afscheid te nemen, liep hij de vrije lucht in - de straat op - de Boschjes in - snakkende naar adem. Wat was er toch, dat er hing in de lucht? Het was of de wolken daar laag neêrhingen als eene groote, grauwe meêwarigheid, drukkende over de heele stad. Die meêwarigheid werd tot een radelooze droefgeestigheid, terwijl dravende Gerrit voortijlde met lange, wijde beenen; de winterboomen hieven radeloos droefgeestig hun takkenkruinen op - de kraaien cirkelden in zwermen en schreeuwden; de bels van de trams klingelden als door floers heen, de enkele wandelaars liepen strak; met spookgezichten van onheil kwam hij koortslijders tegemoet in donkere kleêren, gingen zij hem spectraal voorbij, en om hem heen, in de verschieten der Boschjes rees een klamme mist, waarin alle ommelijn van huizen, boomen, en menschen verijlde tot schimmige onwerkelijkheid. En het was Gerrit of hij alléen werkelijk was, een lichaam had en dravend ijlde door het spooklandschap, door de holle dreven van den dood. Wat was er dan toch in de lucht? Niets... niets bizonders... het was winter in Holland... en de menschen... de menschen hadden niets bizon-

ders: zij liepen in dikke jassen en mantels omdat het koud was en hadden in de zakken hun handen en omdat huiverig kil was de mist, stonden hun oogen strak, trokken dun hunne neuzen en lippen, en gebaarden zij zoo strak spookachtig, terwijl zij hem uit den nevel te-gemoet kwamen en voorbij gingen met dat wezen van schim en oneigenlijkheid... En terwijl allerlei beelden koortsig voor hem uit dwarrelden, als vlammende dwaallichten in dien morgenmist, triltikte zijne gedachte van allerlei haastig aan - zag hij voor zich de kazerne - Pauline - den trein en Constance en Van der Welcke in een coupé met de doodkist van Henri tusschen hen in - tante Lot en mama - zag hij Bertha in Baarn - zijn jongensjaren te Buitenzorg, de schuimende rivier, àl zijn blonde kinderen, zag hij een worm, groot als een draak met haren als lansen, recht piekende op zijn drakerug... Had hij nog koorts en had hij niet goed gedaan op te staan, uit te gaan... Maar hij had niet meer kunnen in bed blijven, hij had niet meer gekund: zijne koortsige opgewondenheid had hem voortgedreven naar de kazerne, naar zijne moeder en naar... Waar liep hij heen... Liep hij naar Scheveningen, en waarom liep hij zoo door de Boschjes... Wat dreef hem toch toe telkens rechts te houden, rechts de paadjes in te slaan, als wilde hij naar den Nieuwen Weg toe... Wat wilde hij rechts... Plotseling, om tegen zijn koorts in te gaan, ging hij links, maar langs een zijweg, als ware het sterker dan hemzelven, dwaalde hij weêr rechts af - als had hij den weg vergeten... Daar was de Waterpartij... Daar achter de Nieuwe Weg... Als een paar matte spiegels, verweerd, lagen de vlakken water onder de laag hangende grauwe meêwarigheid der luchten, en het een beetje lievige Boschjes-landschap, in zijn duinige omkransing, werd wreed, een tragische plas, in geheel die dreef van killen dood, die te huiveren scheen door den winter... Wat was er dan toch in de lucht... Maar er was niets... dan de Waterpartij, in een waas van mist; de enkele villa's er om heen vaag verschoten in neveligheid, wandelaars waren er geene... Er was niets dan de bekende, iederendaagsche gewoonheid... Wat dreef hem dan langs de Waterpartij naar den Nieuwen Weg, zoo doelloos te dwalen... Waarom waren die

vlakken water als tragische plassen... Was het niet of bleeke gezichten er uit staarden, uit die tragische plassen: bleeke witte gezichten van vrouwen, verhonderdvoudigd door vreemde weêrspiegelingen, wemelingen van witte gezichten, in natte geplakte haren en met brekende oogen, die glimpten? Ja... ja... hij had de koorts... Hij had niet goed gedaan uit te gaan, in dien killen morgenmist. Maar bedonderd was het ziek te zijn... en hij, hij was nooit ziek. Hij had nooit gezegd, dat hij ziek was. Hij was een kerel, die kon tegen een stootje... Maar met dat al had hij koorts. Anders had hij niet gezien een tragische plas in de Waterpartij, met witte gezichten van waterwijven... Hè... wat koud en kil hadden de waterwijven het daar in de stillige, killige plassen... alleen met éen vonk glimpten-op hare gebroken oogen... Waren zij lijken of leefden zij, de killige waterwijven... Braken haar oogen of lonkten zij... Wat weêrspiegelden zij vreemd in elkaâr, tot zij waren als duizende wijven van water... tot hare gezichten bloeiden als witte bloemen van dood boven het hier en daar even vervroren vlies van den plas. Hu... hu... wat hadden zij het kil en koud... de arme lonkende waterwijven, dood...

Dood, waren zij dood...? Lonkten zij, lachten zij... met oogen van goud...? Hij rilde als ruizelde ijskoud water zijn ruggegraat langs, en hij wikkelde dicht zich in zijn uniformjas... In zijn zak voelde hij iets hards, van vierkant bordpapier... Ja... daar liep hij al heel lang meê rond... en toch... toch kon hij het niet doen. Het was het portret van zijn kinderen... de laatste groep, genomen voor den laatsten verjaardag van mama... Al wéken liep hij er meê, in zijn zak, in een enveloppe, waarop een adres geschreven... en toch, toch kon hij het niet zenden... of overhandigen aan haar deur... Het portret van àl zijn kinderen... Je hebt zeker lieve kinderen, hè Gerrit?... God, hoe kon ze dat vragen - hoe kon ze dat vragen... met iets om hem dol te maken... Hu... hu... wat was het koud... Schichtig keek hij naar de waterwijven...: neen, neen, er was niets... Er was niets dan de kille plas... Koorts had hij... God - hoe kon ze dat vragen!

Toch... toch was het uit... Was ze niet meer de meid van vroe-

ger... Was ze op, was ze op, had ze als een lijk in zijn armen gelegen, moê van haar eigen zoenen, gebroken door zijn omhelzing, bleek als een lap... op... God, hoe bedonderd, òp te zijn en nog zoo jong... een jonge vrouw... Op... als een defecte machine... God, hoe bedonderd was dat... Neen hij kon dat portret niet geven... àl zijn kinderen... aan zijn meid... Hij kòn niet... Had ze dan maar een armband gevraagd of zoo een dergelijk prul... van zijn armoedje had hij dan nog wel kans gezien haar een aardig souvenir te koopen... Hu... hu... wat was het kil en koud...! Hel vlamden de dwaallichten van allerlei beelden voor hem uit en er door heen, door de vlammen voort, ijlde de sneltrein uit Parijs - met den coupé, de kist, Van der Welcke, Constance; zwarte, roerlooze figuren - en toch was het bitter, mistig koud, koud tot in zijn rillende merg toe, en een groote harige draak spleet open zijn beestige muil met tong van vuur om te likken dat rillend merg... Het lamme dier... wat groot was het geworden! Het was niet meer in hem, het was nu òm hem: het vulde de lucht met zijn lijfskronkelingen, zijn staart hief het tusschen de wintertakken op, en zijn kop rustte op Gerrits rug, en met zijn vuurtong lekte het aan Gerrits merg, en onder dien vuurlek - zoo vreemd - bevroor hij... Rrrr... Rrrr... God wat rilde hij... wat had hij de koorts...! Naar huis... naar huis... naar bed... O, het zoû wel lekker zijn maar naar bed te gaan... Goed warm... goed warm... Nog lekkerder goed warm in vrouwe-armen... niet zoenen... alleen maar lekker warm slapen... Rrr... Rrr... God, God, God... wat smeèt men een water over hem uit... Nooit had hij zoo gerild. Wat hard was dat portret van zijn kinderen. Het voelde op zijn hart als een plank. Hoe lang liep hij er al meê rond...? Rrr... Rrr... ach, had hij het maar gedaan... Het was het eenige, dat zij gevraagd had... Geld had hij haar nooit gegeven... Alleen maar vijftien gulden... Rrr... Rrr... vijf... rrr... tien... rrr... gulden... Kom... als hij het nòg maar deed... Even afgeven... aan haar deur... rrr... en dan... rrr... en dan... rrr... naar bed... Warm... warm naar bed...

Dat was plotseling geworden een reëele gedachte, en ze dreef

hem voort langs het Kanaal... Ook daar hing de mist als met wazen over het water en het weiland aan den overkant, en al rillende, rillende onder den vuurlek van de drakentong, repte Gerrit zich naar de Frederikstraat... Daar woonde zij, dáar was hij zoo dikwijls den laatsten tijd bij haar gekomen tot dien laatsten keer, toen zij hem bijna gesmeekt had maar niet meer terug te komen en te geven als souvenir het portret... het portret van zijn kinderen... Nu zoû hij het overhandigen. Hij had het al in de hand, omdat het als een plank lag op zijn hart, en op de enveloppe was haar naam geschreven... Rrrr... vlug overhandigen en dan... warm... rrr... warm... naar bed.

Een juffrouw opende.

- Wil u dat aan de juffrouw geven...

Stoppen in de hand van de vrouw wilde hij zijn enveloppe en dan rrr... rrr... naar huis... naar bed... warm... warm...

- Meneer... weet u óok niet waar de juffrouw is?
- Waar ze is?
- Waar ze heen is?
- Is ze dan weg...
- Ze is gisteren middag niet thuis gekomen... Ik maak me wel niet ongerust; - maar ze kwam toch altijd 's avonds thuis... Ik moet wel geld van haar hebben... maar ze is niet weggeloopen... Want boven is alles gelaten als het was... haar kleêren... haar kleinigheden.
- Misschien is ze op reis...
- Misschien... maar ze heeft niets meê.
- Misschien toch...
- Ja... het kan wel... Dus moet ik de enveloppe geven... als de juffrouw komt?
- Ja... Of neen... of neen... geef maar hier... Ik zal zelf... Of neen... geef het maar, als ze terug komt. Neen toch niet... ik zal zelf...

Hij stopte de enveloppe in zijn jas, maakte zich weg. Rrr... wat lag het als een plank op zijn borst... Waar was ze heen... Waar was Pauline heen... Was ze op reis... Waarom had hij de enveloppe maar niet achtergelaten... Je kon niet weten: ALS zij niet meer

terugkwam... dan zoû het daar blijven liggen, het portret van zijn kinderen... Denkelijk was ze er van door... Ja, denkelijk was ze er van door... met haar rijken jongen jongen... Nu, die zoû zich niet haar herinneren, als hij zich haar van vroeger herinnerde... Rrrrrr... God, God wat rilde hij... naar bed, naar bed... Wanneer zouden Constance en Van der Welcke terug kunnen zijn... O, de sneltrein... o de kist... O, de vuurlek van den draak, wiens grootharige lijfskronkelingen vulden den heelen grauwen hemel...

Nu sloeg hij de Javastraat om: hij wilde zich reppen naar huis: zijn tanden klapperden op elkaâr, en hij meende, ijskoud water droop van hem af, terwijl met lange vuursmeren de tong van het beroerde beest zijn merg oplikte... Bij de Schelpkade kwam hij te gemoet een groep van vier, vijf politie-agenten: harde woorden klonken luid: zoo luid klonken hunne woorden door de oneigenlijkheid van den mist heen, dat zij hem wakker schudden uit een wandelenden slaap, uit den droom van het drakengedierte met de piekrechte haren...

- Ze was al blauw, hoorde hij zeggen.

De anderen schreeuwden door elkaâr heen, terwijl zij met hun wijde passen, als na een emotie, voortgingen. Gerrit, in eens, stond genageld.

- Wie was blauw? vroeg hij barsch, bulderend zijn stem.
- Ritmeester? vroeg de agent: de man salueerde.
- Wie was blauw? bulderde Gerrit.
- Een vrouw, ritmeester... Een vrouw... die zich verdronken heeft, van nacht, in het Kanaal...
- Een vrouw?
- Ja, ritmeester... Hier, mijn kameraad heeft het eerst het lijk gezien, toen het bovendreef met het gezicht boven het water... Toen is hij mij komen waarschuwen, zijn wij de dreggen gaan halen... Een jonge vrouw nog...
- En ze was... al blauw...
- Ja... ritmeester... opgezwollen, ze had veel water binnen... We hebben het lijk naar het Kerkhof bij de Boschjes gebracht... We gaan nu naar de Commissaris.

- Naar het kerkhof...

- Ja ritmeester. Ritmeester.

- Ritmeester...

De mannen salueerden.

Ze was al blauw, herhaalde Gerrit en hij liep, dravende, voort... Rrr... rrr... o naar bed... hij wilde naar bed... koud kreeg hij het, als die vrouw het dien nacht koud had gehad, vlottende in het water, tot haar gezicht naar boven gebloeid was, als een spokige bloem van dood... Rrr... Koud en kil water... Was hij geen twintig minuten geleden langs koud en kil water geloopen en had het hem niet toegeschenen of geheel het lievige boschlandschap, met duinige omkransing, verijlde tot schimmige oneigenlijkheid, met de lijnen der villa's en boomen - en de vijvers als tragische plassen, waarin spiegelden roerloos de lage luchten vol grauw, volgewemeld met het kronkelen van zijn reuzeworm - tot de gezichten van waterwijven, met natte geplakte haren en goudig glimpende oogen waren opgeloken als doode bloemen, waterlelies van sterving en hem hadden gelonkt, in hun laatste breking der blikken... O, de sneltrein van Parijs... O, wat had hij de koorts... Naar bed wilde hij nu spoedig gaan... maar vóor hij ging, wilde hij nog even aanloopen op de Kerkhoflaan, om te vragen of Van der Welcke en Constance geen telegram gezonden hadden... Maar wat had hij het koud en wat rilde hij... rrr... rrr...! Het was of zijn beenen liepen buiten zijn wil om, gestuwd door vreemde instincten, door energieën buiten hem: want zijn beenen liepen, gezond, stevig en snel, met het geklikklak van zijn sabel slaande tegen zijn dij, en daar boven, boven die stevige beenen rilde zijn lichaam, van achteren in harige pooten gekrampt door het ondier, dat met vurige tongsmeren lekte en lekte en daàrboven torende-op zijn hoofd; groot als van een kolos voelde het aan en duizelingen, als tastbare cirkels, dwarrelden om het reuzehoofd heen, waarin hij scheen meê te torsen een zware klomp van hersenen, die vreemde droomen uitstraalden, droomen, die met de kronkelingen van het gedierte vulden geheel de grauwe lucht, en zoo vulden, dat het alles was als éen droom: geheel die stad van

overbekende straten - huizen - menschen - die hem groetten - een paar huzaren, die salueerden - een paar officieren, die hij kende: bonjour! gewuifd met de hand. - En in zoo zonderling droomen en waken en lijden en loopen, wist hij dingen, die hem niemand gezegd had - wist hij ze zeker: wist hij, dat een vrouw zich verdronken had dien nacht in Parijs in den vijver van het Bosch aldaar, en wist hij, dat Van der Welcke en Constance haar lijk waren gaan halen en het nu terug tot hem brachten met een daverenden sneltrein, maar een trein, die daverde de lucht door op wemelende luchtrails - snijdende door de kronkelingen van een heel groot slange-gebeeste, dat om de wolken kronkelde en vulde heel de lucht. O, wat was vol de lucht gevuld, want om het slanggebeeste heen kronkelden als serpentine-slingers de wemelende rails, dwars door elkaâr tot ijzeren kluwens verward en de sneltrein, waarin Van der Welcke en Constance zaten met tusschen hen beiden een kist, waarin het blauwe lijk van die vrouw, moest langs al die wendingen gaan, en rende en poefde ze af, telkens spiralende rond om zijn eigen weg en ze duizendvoudig afleggend, als steeg en als daalde die luchtsneltrein langs wemelende kurketrekkers... Tot de rails en de drakenkronkelingen dooreen warrelden en de rails werden drakenkronkelingen en de sneltrein ijlde en ijlde langs het kluwende drakebeest, ijlde langs iedere kronkeling van zijn staart: de trein was als speelgoed geworden, de draak was ontzettend en vulde het heelal; de stad er onder was als speelgoed en Gerrit liep, liep met snellende beenen, en zijn hoofd torende reuzegroot en zijn hersens werden als wolken: hij zag zijn hersenklomp wolken en wemelen buiten hem uit... Toch stuwden hem voort instincten en energieën van zeker bewustzijn, want toen hij de Kerkhoflaan insloeg, en achter zich liet het Kerkhof, ter zijde, wist hij heel goed, dat ook daar lag een blauwe vrouw, die gedregd uit het Kanaal hadden agenten-van-politie, maar hij wist ook heel secuur, dat daar boven door de lucht over het lijf van zijn draak en langs iedere kronkeling ijlde, ijlde de sneltrein en ook wist hij, dat hij nu stond voor de villa van Van der Welcke: een huisje zoo speelgoedklein, dat Gerrits hoofd

uitstak boven het dak ervan, en zijn eigen stem klonk hem als doffe donder toe, toen hij vroeg, aan wie opende de deur:

- Telegram? Van meneer... en mevrouw? Telegram??

Hij herkende niet dadelijk wie hem open deed, hij verstond ook niet het antwoord.

- Telegram? Telegram? herhaalde hij en de donder van zijn stem scheen dof bij de rateling van den sneltrein dwars door de luchten...

- Wat zeg je? Wat zeg je? herhaalde hij nu.

- Oom... is u ziek? vroeg Addy.

- Ziek... ziek? Neen, ik ben niet ziek, jongen... Maar... telegram...

- Papa en mama komen morgen-ochtend terug; ze brengen het lijk van Henri meê, oom... en ze brengen Emilie meê... en ik kom juist van de begrafenis-maatschappij... om te zorgen, dat van het station morgen het lijk dadelijk wordt afgehaald... Ik heb voor alles gezorgd... En nu moet ik naar de ooms - oom Karel - oom Saetzema - Otto heb ik getelegrafeerd - ik weet niet of tante Bertha meê zal komen... Het is heel treurig, oom en het zal heel treurig voor grootmama zijn, wanneer ze alles weet... Henri... Henri is vermoord... hij was dronken, schijnt het... en...

- Hij heeft zich verdronken en hij was al blauw...?

- Neen oom, hij is vermoord... een steek met een dolkmes... Mama houdt zich goed, schrijft papa; maar ze is heel zenuwachtig... ook om Emilie... Emilie is buiten zichzelve... Papa gelukkig is kalm: hij doet alles wat er gedaan moet worden... hij is naar den gezant gegaan... Maar oom, u is ziek... heel ziek... U rilt van de koorts... Zoû u niet goed doen naar huis te gaan oom, en naar bed...

- Ja, ja ik ga naar huis...

- Zal u morgen ochtend wel beter zijn...

- Ja, natuurlijk, ja natuurlijk... beter...

- Komt u dan ook... aan het station... morgen vroeg... als de trein uit Parijs aankomt...

- Morgen vroeg, ja... ja... zeker...

- U had niet uit moeten gaan.

- Neen... neen... maar ik ga nu... naar huis... naar bed... Tot morgen... tot morgen vroeg.

- Tot morgen, oom...

Hij ging, Gerrit...

Boven de Boschjes, terzijde, zonk de lage lucht al lager en lager neêr, zwaar van grauwe wolken, zoo zware grauwe wolken, dat zij niet luchtig schenen genoeg te zijn om te blijven zweven... maar dat zij neêrvielen, en voor Gerrit waren zij, in duistere tinten van zijn koortsgezicht, als blauw purperen zinkende stukken van het drakelijf, dat de luchtsneltrein had doorsneden... Geheel de lucht was vol van het blauw-purperen drakebloed en als stortregen nu raasde het neêr... Het bloed raasde neêr met een blauwpurperen stortregen en het scheen alles te willen verdrinken...

Nu liep hij op het Kerkhof aan, en gedwongen door instincten en energieën buiten hem, liep hij het in, en vroeg, vaag, den portier, hij wist zelve niet wat... Toch scheen de man hem te verstaan, leidde hem voort: Gerrit volgde... rrr... rrr... Tòch was het of zijn koorts zich kalmeerde, en in die plotse verkoeling, voelde en wist hij plots de waarheid... Het kon niet anders: ZIJ was het... het water... de agenten... ZIJ... Wie zoû het anders zijn, dan ZIJ... Hij liep voort, volgde den portier...

Ter zijde de stilte der graven, met in den regen het vaag weemoedig geletter der opschriften... Daar links... het familie-graf... Gerrit herkende het in de blauw-purperen drakeregenstralen: een somber monument van baksteen, als een klein huis en grooter leek het hem toe, dan de speelgoed-villa van zoo even... Wat was het een reuzig gebouw, hun familie-graf... Het was als een groot paleis: geheel hun dood van familie zoû het kunnen bevatten binnen zijn wanden. Nu leefde daar alleen stil... papa... maar hij wachtte, hij wachtte hen allen... hij wachtte hen allen... tot het geheel donker om hen allen geschaduwd was en geschemerd en zij tot hem zouden gaan, in dat reuzige grafpaleis... God, God... wat was hij nu klein: hij liep als een dwerg, langs het graf, dat zijn toren stak in de wolken, hoog op als een kathedraal... Wat was er

voor vreemds in de lucht.. Hoe lang al had hij geloopen... Was het leven dan niet meer gewoon... Waren er dan niet als altijd: de huizen, de menschen, de dingen... de kazerne... zijn kinderen... Adeline... Wie was die man, die hem voorging en leidde... Was dat wel een man, die portier... Of was hij niet een doode, die liep... Was het hier alles niet dood... Was het morgen of was het avond... Was het leven of was het sterven... Was hij levend of was hij dood... Rrrrr... wat had hij het nu weêr koud... Was dat de koû van den dood... Wat was dat gebouw, dat zij binnen nu gingen... Wat was die zaal zoo reusachtig... Was het een kerk, of was het een graf maar... Waar was hij en waarom was hij alleen, alleen met dat spook, dat hem leidde... Waar was dan toch ook weêr Constance en waar was Van der Welcke... Hadden zij dan niet gebracht uit Parijs... het blauwe lijk van Pauline... Was dat Pauline...? De kist was open... bedekt... met een laken... alleen... hij lichtte het op... het laken... Rrr.. Rrr... wat had hij het koud... Hij herinnerde zich... Parijs... ja... ja, hij herinnerde zich Parijs... arme kerel... arme Henri... Maar dit, dit was niet Henri... Wie was het ook weêr... Hadden de agenten met Henri gevonden... Waar waren toch ook weêr die agenten... Wanneer had hij agenten ontmoet... Jaren geleden had hij agenten ontmoet... en het lichaam was al blauw geworden... Wat was er nu toch ook weêr... Wat zeide die portier, die spookte rondom hem rond...

Ja, dood was alles, want zoo rillende koud als hij het had, kon alleen het koû-rillen van den dood zijn...

...Blauw, was ze blauw... De man lichtte op een slip... hij zag een gelaat... bleek als van een waterwijf... dat zoû hebben haar aangezicht opgebloeid uit de strakke kilte van een tragischen plas... De oogen waren open... Wat waren dat voor treurige gouden oogen... Hadden zij niet altijd gelachen... met gouden glimpen van spot... Waarom dan nu voor het eerst... zag hij ze weenen... in den dood... zag hij ze droevig staren... in den dood... Hadden zij dan noòit gelachen...? Hadden zij dan altijd droevig gestaard... ook al glimpten zij goud en spotten zij... schijnbaar... schijnbaar... Wat was de werkelijkheid dan... Was alles... was alles

dan dood... Wilde hij... dood... haar brengen zijn gift... dat wat zij... zoo vreemd gevraagd had, het portret... het portret van zijn kinderen... Hij had het hier: hij voelde het als een plank, als een plank... hard en zwaar liggen... op zijn borst... Hij had het hier...

- 'Broêr, kom je...'

Wie riep hem daar van zoo heel ver... Was het dan niet zijn zuster... Was het niet zijn liefste zuster...

- 'Gerrit... kom meê...'

Wie riepen hem daar dan toch weg van die vrouw... Wat waren die stemmen, die hij vaag herkende... Was het niet de stem van zijn lievelingszuster, was het niet de stem van haar man: van beiden, die uit Parijs hadden gebracht het lijk van Pauline... Ja, hij herkende ze, dat waren...

- 'Kom meê... Gerrit... kerel... je bent ziek... Wat doe je hier... bij die vrouw... bij dat lijk... Zij is blauw verdronken in den vijver van het Bosch te Parijs... Heb je die vrouw gekend...'

Ja... ja, hij had haar gekend...

- 'Kom meê, kerel...'
- 'Broêr, kom je!'
- Constance! fluisterde Gerrit. Je hebt haar gehaald uit Parijs...
- Ritmeester? vroeg de portier.
- Ja... Daar ligt ze... Daar ligt ze dood...
- 'Gerrit, kom meê!' riepen de stemmen.
- Leg nu je bloemen over haar heen...! Constance... leg je bloemen over haar heen... Ze ligt daar zoo koud en alleen... en het is er zoo groot, zoo groot... als een kerk... ze ligt als... in een koude kerk... Leg bloemen bij haar neêr...
- Wat zegt u, ritmeester...
- Ja... leg bloemen bij haar neêr... Leg bloemen bij haar neêr... Constance...
- '... Ga je nu meê...'
- Ja... ja, ik ga meê...

Daar... daar lag ze... maar geheel het laken bedekte haar. Zij was niets dan een blauwe, roerlooze vrouwevorm... onder een laken... Nu... over het laken lagen er bloemen, al die witte bloe-

men van zijn verbeelding... Nu scheurden in stukjes zijn vingers de plank, die hij droeg op zijn hart en strooiden ze tusschen de bloemen, zoo klein, zoo klein in stukjes... dat ze waren als bloemblaadjes... niets meer... over de vrouw...

De stemmen riepen...

- Ja ja... ik kom meê... Ik kom meê...

De stemmen lonkten hem als naar huis, naar bed, en hij draafde door de drakebloedregenstraten...

Thuis, zond Adeline dadelijk om den dokter... Het was een tyfeuze koorts.

XIII

Dien volgenden morgen... in een mist... in een mist, die regende aan het station de afwachtende bloedverwanten - Otto Van Naghel - Karel - Van Saetzema - oom Ruyvenaer, pas uit Indië terug - Paul, Addy - somber de gezichten, hoog opgeslagen de kragen der jassen... in de wachtkamer, op het perron, wandelend wachten... Over een kwartier, twintig minuten zoû de trein eerst komen, te laat...

En oom Ruyvenaer vroeg aan Addy:

- Weet grootma al iets...

- Neen, oom... Niemand heeft het haar nog willen zeggen... Ik geloof, dat de ooms en tantes eigenlijk het maar heelemaal willen verzwijgen...

- Dat zal niet gaan.

- Misschien zal het wel moeilijk zijn, oom. Als grootma iets hoort van buiten af... Er komen toch kennissen bij haar.

- Komt Emilie meê...

- Ja, oom... Ze zoû logeeren bij ons.

- Is oom Gerrit zwaar ziek...

- Ja, oom... hij is zwaar ziek...

- Weet grootmama, dat hij ziek is.

- Neen...

- De kinderen zijn nu allen het huis uit? Wij hebben Alex en Guy bij ons.

- En wij, Adèletje... Gerdy en Constant... De drie jongsten zijn bij Otto: Louise is ze komen halen: Marietje bij tante Adolfine.

- Heeft tante Adeline iemand bij zich...

- Twee verplegers, oom. Oom Gerrit is heel woest...

- Komt de trein nog niet gauw?

- Hij moest er al zijn. Hij is te laat.

- Het is heel treurig... En wat zullen de menschen er weêr over spreken... Ja, wat zullen de menschen er weêr over spreken... God, God wat zullen de menschen er weêr over spreken.

- Daar is de trein, oom.

De trein gleed binnen... als een grauwe spooktrein door den spokenden regenmist... en zij zagen, de afwachtende bloedverwanten... Constance, Van der Welcke, Emilie uitstappen. Constance steunde Emilie... Toen was het heel, heel somber de kist te ontvangen. Buiten wachtte de lijkwagen. En het ging alles als in een droom - in den regenenden mist, die spookte...

- Wat zullen de menschen er weêr over spreken, fluisterde oom Ruyvenaer tegen Karel en Saetzema, met wie hij zat in het tweede rijtuig.

- Ja, het is een beroerd geval...

- Het is al heel weinig netjes...

- Een neef van je, die clown wordt.

- En dan, naar het schijnt, vermoord in Parijs.

- Om een meid?

- Ja... een duistere meidenhistorie... in Parijs.

- Ik dacht, dat hij zich van kant had gemaakt?

- Wij weten eigenlijk van niets... Constance heeft niets geschreven.

- Het is intusschen al heel weinig netjes.

- Het is een beroerd geval.

- Constance is met Emilie vooruit gereden.

- Ja, wat zag Emilie er uit.

- Heel gek, die zuster met die broêr...

- Ja, het is om hèm, dat ze haar man heeft verlaten. En nu - zeker door zijn eigen onvoorzichtigheid, een por...?
- Als hij zich niet van kant heeft gemaakt...
- Van Raven was toch een nette jongen.
- Van Raven? Van Raven was een heèl nette jongen.
- Die kinderen van Van Naghel hebben nooit een verstandige opvoeding gehad...
- Neen, IK voed mijn jongens anders op.
- Dat zijn ook flinke jongens...
- Zit Van der Welcke in het eerste rijtuig?
- Ja, met Otto, Paul, en Addy...
- Waarom laten ze ons dan rijden in het tweede rijtuig?
- Het is misschien een vergissing.
- Het is mogelijk, maar toch niet correct. Oom hoort in het eerste rijtuig.
- Ja, en jij ook Karel.
- Ja... en Saetzema... jij ook natuurlijk.
- Nou... het is misschien een vergissing. De boel is niet geregeld...
- Neen, maar als Van der Welcke ook iets regelen moet!
- Die kwâjongen heeft de boel geregeld.
- Addy?
- Natuurlijk.
- O, heeft die kwâjongen de boel geregeld.
- Zeg, wat moeten we nu zeggen aan mama?
- Nu... IK spreek er niet over. Trouwens, ik weet ook van niets.
- Ik ook niet. Dat moeten de vrouwen maar doen.
- Maar die zijn er te zenuwachtig voor.
- Het is beter maar niets te zeggen.
- Ja, het is het beste maar niets aan mama te zeggen.
- God, wat een weêr... En daardoor heen een uur stapvoets te rijden... achter die gesjeesde student, die met zijn zuster er van doorgaat, en in Parijs clown wordt.
- En zich op den koop toe een por laat geven. Maar dat moeten we niet zeggen, aan niemand. Neen, neen, we zullen er niet over

spreken. Alleen maar zeggen, dat hij ziek is geweest. Het is toch maar een beroerd accident... voor ons.

- Ja, het is voor ons heel beroerd.
- God, God, wat zullen de menschen daàr over kletsen...
- Natuurlijk...
- Natuurlijk...
- Als het zoo doorgaat... ga IK Den Haag uit, zei Karel. Dàt zei Cateau... OOK.

Hij deed na de stem van zijn vrouw: hij deed altijd haar stem onwillekeurig na, als hij van of over haar sprak.

- Zijn we er haast...
- Ja... dat kan je nagaan.
- God, wat een weêr...
- Wat zullen de menschen daàr over praten...

Het rijtuig van Constance was den stoet voorbij gereden. Emilie leunde tegen haar aan, slap, energie-loos: zij sprak niet, zij hoorde niets meer. Toen zij de Kerkhoflaan naderden, zei Emilie:

- Tante... dom toeval is dat...
- Wat, mijn kind...
- Is dat het leven! Mijn leven is nooit iets anders geweest dan dom toeval! Wat ik had van blijdschap - niet veel - en van verdriet... was alles dom toeval! Ik ben nu zoo rampzalig en het is alles... alles dom toeval... O, tante ik zal nooit kunnen leven, vooral niet nu... dat de dood van Henri me altijd... als een verwijt zal achtervolgen...! Tante, is er... voor iedereen zooveel dom toeval in het leven...! Als ik niet naar Parijs was gegaan... Als Henri niet... O, ik kan het niet, ik kan het niet zeggen! Tante, we zullen het nooit weten! Het is TE verschrikkelijk wat is gebeurd! Ik kan het u nooit zeggen, dat... wat ik denk!!
- Kind, ik vermoed het...!
- O, het is vreeslijk, het is vreeslijk! Oom vermoedt het ook... en de gezant... Het is vreeslijk, het is vreeslijk... Hij is gevlucht, Eduard, meen ik... Het was een toeval: wij liepen samen, Henri en ik... toen we... toen we Eduard tegenkwamen... Zij keken elkander aan... Zij haatten elkaâr... Wij liepen toen door... maar later...

ontmoetten wij hem weêr... Toen, dien avond, toen ik thuiskwam... en Henri vond... in zijn bloed!

Zij gooide zich met een gil achterover.

- Tante, tante, wij weten niets...! Maar het vermoeden, het zal me ALTIJD achtervolgen! Ik zal het altijd zoo voor me zien! O tante, tante, help me, en hoû me altijd... altijd bij u!!

Zij sloot de oogen, in Constance's arm, - te zwak voor haar leven, dat van haar gril was haar tragedie geworden... Plots hield het rijtuig stil, in de Kerkhoflaan; Truitje deed open; Constance wenkte haar niets te vragen.

- Hoe gaat het met meneer Gerrit? vroeg zij zelve, integendeel...

- Niet goed, mevrouw...

- Waar zijn de kinderen...?

- De kindertjes zijn in de eetkamer: daar spelen zij samen, en heb ik gemakkelijk het oog op hen...

Constance opende de deur der eetkamer, haar arm om Emilie heen... Daar zag zij Gerdy en Constant, maar evenals thuis, in den salon, hadden zij zich verstopt achter een schuine canapé, speelden er stilletjes huishoudentje, elkander aanbiddend als mannetje en vrouwtje, twee kleine vogels in een nestje...

- Kiekeboe! zei Constance werktuigelijk.

Zij hielden zich eerst stil... toen proestten zij... kropen te voorschijn... omhelsden tante... en Emilie...

- Tante, vroeg Gerdy: is papa ziek?

- Ja, kindje.

- Wordt papa heèl gauw beter?

- Ja-ja, mijn kind.

- Blijven wij lang bij u?

- Neen, niet zoo heel lang, kindje...

En Constance wist niet waarom: zij zag, plotseling, dat de kinderen bleven, en dat gezicht mengelde zich met een gewaarwording van het sombere huis in Driebergen... Zij dacht, dat zij heel moê in haar hoofd was, wakende, sliep; wandelende, droomde... Het dwarrelde haar alles: die vreeslijke dag in Parijs... het lijk van Henri... het niet weten dier duistere tragedie maar het donkere

vermoeden, half uitgesproken... de formaliteiten... de gezant... de reis terug... doodmoê, doodmoê was ze... O, de kist, de kist... En daartusschen een brief van Addy... oom Gerrit zwaar ziek... de kinderen uit huis: hij nam Gerdy en Constant... en gaf ze zijn kamer... mama vond dat immers wel goed... O, ze was zoo moê, doodmoê...

- Tante, zei Constant. Truitje is wel lief: ze heeft ons lekkere rijstebrij gegeven...

- Maar we willen toch liever naar huis...!

De kinderen, plotseling, begonnen te huilen. Constance omhelsde hen, hield hen tegen zich aan.

- Je zoû mama wel een beetje hinderen... zei ze met een doode stem. Mama moet papa oppassen...

En zij viel bijna flauw in een stoel.

- Tante Constance! snikte Emilie. Tante Constance: laat mij... laat mij... bij u blijven... Laat mij bij u blijven! Waar... waar moet ik heen!

Zij snikte, als gek, neêrgezonken tegen Constances knieën. De kinderen weenden ook. Constance had haar eenen arm geslagen om Emilie, in haar andere hield zij de kinderen. Buiten was het heel somber. Binnen drukte het tragische leven zwaar.

XIV

Het was in de lucht, door geheel de lucht, door geheel de wijdte der luchten, dat kronkelde het reusachtige Beest. Het Beest liet de punt van zijn staart kwispelen langzaam op en neêr op de aarde - in de kamer, over het bed heen, dat een nauwe doodkist was geworden, en van af die kwispelende staartepunt kronkelde het Beestelijf op... op... vulde de kamer - het huis - met een enkele, dikke kronkeling van gedrakenschubde monsterlijkheid, vaagde het weg met zijn tastbare werkelijkheid àl de droomoneigenlijkheid van de kamer - het huis - zolderingen en daken, wirrewar-

relend het kronkellijf van het Beest met duizende pooten over schoorsteenen heen en duizende kerkespitsen, - slingerde het zich als een schubbefestoen wirrewarrelend om de kerkspitsen en schoorsteenen, en wolkte dit dan heel lang en heel dicht met dikke wolkige warrelingen over de stad in de lucht, door geheel de lucht, door geheel de wijdte der luchten. En het monsterlijke Beest nu hief zijn lang gemuilden snuit op uit zijn eigen kronkelende wolkigheid, en als vulkanen wierpen zijn oogen vuur, en als bliksem flitsten-uit pijlen van zijn priemende tong, - zoo lang de priemende pijlen, dat zij van uit de heel hooge wijdte, daarginds, daarginds, en de hemel boven de wolken, schoten in éene seconde door tot den man, en terug weêr zich borgen in den afgrond der muil - dat zij schoten sneller dan weêrlicht tot in zijn merg en likten tot het opdroogde, en na iederen vuurlek, na iedere smeer van vuur trok de weêrlichtsnelle, mijlenlange priempijl weêr terug naar zijn eigen bron en geboorte uit muilenafgrond van laaiïng - en de gemartelde man trilde onder den smerenden lek en in zijn trilling verhief hij zich hoog als op golven van rilling, als was zijne koorts hem een stormende zee, die hem deinde heen van zijn bed tot den hemel toe boven de wolken: de wolken, die waren het gekronkel van het lijf van het Beest... En als hij dan deinde, de man, dan zette het Beest al de steile haren op, die tusschen zijn schubben uitstaken als boomen, stak hij ze op en trok hij ze weêr in - zoo dat geheel de lucht, geheel de wijdte der lucht telkens volgroeide als met stammen van boomen: strakke wouden van drakeharen, die woekerden en verdwenen, die woekerden en verdwenen naarmate het Beest ze uitzette of ze introk... En zoo drukkend zwaar kwispelde op de borst van den man, die lag in het bed, dat een doodkist was, de punt van de harige schubbestaart van het Beest, dat kreunde en steunde de man, en dat hij met beide handen poogde te lichten af van zijn verpletterd hart de zware kwispeling van die staartpunt... Maar grijnsde het Beest met zijn afgrondmuil, schoten vuren uit zijn oogen-vulkanen, priemden snel op en neêr de mijllange vuursmeren van zijn hoeveel malen in naalden van vuur gespletene, alles doorprikkende

tong en met lange, heerlijke lekken smeerde het weg het merg van den man, tot de man van binnen verschroeide, verschrompelde, wegroosterde, trillende, lillende... Bloed liet het Beest hem niet over meer, merg en bloed likte het op, en het Beest goot hem vuur in, in steê. Smakte het Beest van heerlijkheid, slikte het smullend op het merg en het bloed, en dacht te sterven de man, dan prikte hem het Beest met een tongenaald vuurs en prikkelde hem om te trillen, en de man trilde en verhief zich hoog op de golven, van rilling, als was een stormende zee zijn koorts...

Zoo lag de man te wringelen, tot hij uitstak zijn menschehanden naar het duivelsche Beest, en vechten met het Beest wilde... En het scheen hem of hij zijn handen, zijn handen van strijdbaren man en van martelaar en van held sloeg om de kronkelingen heen van het Beest, en terwijl de stormzee, de golven van de lucht, die stormde onder het gekronkel van het Beest, hem deinden en deinden en deinden - vocht en wringelde hij met het heftiger krinkelende en kronkelende Beest, slingerde en zwiepte het Beest door het sombere heelal van wolken, dwarrelde het met de duizende pooten, was zijn kop nu hier, dan daar, - sloeg zijn staartpunt nu hoog dan laag, geeselde het Beest aarde en lucht, en werd het Beest als éene duizeling, waarin meêdraaiden de stad, kerkspitsen, daken en schoorsteenen, - was het bed, dat een doodkist was, nu hier dan daar, nu hoog dan laag, werd geslingerd de man nu hier dan daar - nu hoog dan laag - en vocht hij en wringelde en kronkelde hij rond om het Beest en het Beest om hem en wilde hij zich niet laten door het Beest verdrukken. Tot het Beest uit vulkaan van oogen en afgrond van muil spoot zooveel vuur, dat de lucht was een zee van bloedvuur, waarin een hel van gezichten opvlamde, - gezichten van vrouwen en kinderen - naakte vrouwen en vrouwen met oogen van goud - blonde kinderen: als plotse opbloeiïngen van in het bloedvuur gemartelde teederheden, in het bloedvuur gemartelde hartstochten: weenende en lachende kinderen en lonkende, lokkende waterwijven en door alles en allen heen wringelde en kronkelde de man met het wringelende en kronkelende Beest, dat zich niet van hem kon bevrijden, als hij

zich er niet van bevrijden kon... Broêr... broêr... klonken er stemmen, zacht ruischende aardestemmen, stemmen van heel omlaag... Broêr... kom je meê... en hij antwoordde: ja... ja... ik kom meê... en hij zag, de man deinende neêr en op, op en neêr, op de heftige stormdeiningen, neêr op, op en neêr, hij een met het Beest en het Beest met hem een - een vrouw - tusschen de aangezichten van kinderen en van vrouwen - twee vrouwen... twee vrouwen van hèm: zijn vrouw en zijn zuster, - maar tusschen haar in wemelde een derde vrouw en hare oogen spotten als gouden oogen van spot, tot zij plotseling niet meer spotten en stierven in treurigheid, in naamlooze treurigheid, of zij eigenlijk altijd hadden getreurd en nooit hadden gespot en gelachen. Broêr... broêr... kom je, en hij antwoordde:

- Ja... ja... ik kom...

- Hij ijlt, zei Constance zacht.

XV

Om den zieken man was de kamer nu geworden als glas, maar ondoorzichtig. Want hij zag niet meer door de kamerwanden het heelal en het Beest: hij zag niets meer dan de kamer, maar zoo broos geheel die kamer en alle de dingen, die zij bevatte, dat het was of het àlles van glas was, de kamer, het bed en hijzelve, van glas, van broos glas, en of het alles, met een enkele beweging van ondoordachtheid breken zoû kunnen in scherven en gruis. Neen, nu opgesmeerd het Beest al zijn merg had met heerlijke likken, had het hem los- en achtergelaten uitgeput op zijn bed en hij lag, - zijn glazen lichaam lag onmachtig tot beweging, en nu hij na langen tijd open de moeilijke oogen geslagen had en zijne kamer zag om zich heen als glas, en zichzelven voelde als glas, nu wist hij, dat het Beest niet meer zoû priemen doen zijn vurende tongestralen, omdat het al àl van hem op had gevreten. Als een

glazen huls lag zielloos zijn lijf neêr en hij vroeg zich af, of hij niet dood was. Hij was niet zeker, dat hij leefde. Hij zag de kamer heel stil; naast hem zat in de glazen atmosfeer van zijn kamer, een man, die scheen zoo broos van glas ook, en de man zat roerloos, - het scheen, een boek in de hand, dat hij las in de glazige schemering, die zeefde door de dichtgeduisterde kamergordijnen...

De zieke man sloot weêr de moeilijke oogen en het scheen hem toe, dat hij heel langzaam aan wegzonk, in een diepe donzen diepte, al dieper en dieper, afgrond van dons, waarin hij zonk, en steeds zonk, zonk en steeds zonk.

- De koorts is bedaard, zei de militaire geneesheer. Hij slaapt.

- Is alle gevaar geweken... vroeg het bleeke vrouwtje, in de armen van haar schoonzuster.

- Ja... U zoû goed doen te rusten, mevrouw.

- Ik kan niet... ik kan niet...

- Ga slapen, Adeline, zei Constance. Ik blijf in de kamer naast Gerrit, en de verpleger let goed op.

- Voor hij insliep heeft hij een oogenblik rondgekeken, heel rustig... zei de verpleger naast het bed van Gerrit.

- Ga slapen, Adeline...

Hoe lang zonk in de donzen diepte de zieke man en zonk en zonk, wie wist het... Nu opende hij weêr de oogen en hij zag in de kamer wel zitten den rustigen man op een stoel aan zijn voeteneinde, waar hij zag ook staan een vrouw.

- ...Constance... murmelde de zieke man.

Zij boog zich naar hem toe.

Te glimlachen poogde hij omdat hij haar herkende, maar hij voelde zich te zwak te glimlachen.

Een andere vrouw verscheen naast de eerste: ook haar herkende hij, maar het was of zij was gestorven...

- ...Lien... murmelde de zieke man.

- Hij herkent ons, fluisterde Constance.

XVI

Gerrit herstelde, iederen dag. Nu was hij zoo ver aangebeterd, dat hij zat in een ruimen stoel, en te soezen zat, tot hij wegzonk in de donzen diepte, en sluimerde in, in zijn stoel. Nu was hij zoo ver aangebeterd, dat hij sprak enkele woorden met de twee vrouwen, den dokter en den verpleger, en dat hij gevraagd had:

- De kinderen...

Hij had begrepen, dat zij er niet waren, en dat hij ze niet zoû zien. Nu was hij zoo ver aangebeterd, dat hij zich herinnerde het leven van vroeger, en dat hij vroeg:

- Pauline...

En hij begreep, dat zij hem niet begrepen. Waarom zij hem niet begrepen, begreep hij niet, want als hij vroeg:

- De kinderen... mama... begrepen zij hem toch en antwoordden zij hem vriendelijkjes, dat het goed ging met de kinderen en mama.

Dan vroeg hij:

- Je man, Constance... Je jongen...

En Constance antwoordde hem, dat het hun goed ging.

Dan vroeg hij haar:

- Pauline...

En zij knikte zacht, en zij glimlachte zacht.

Ja, zeker, nu begreep zij hem, en zeide hem, dat het goed met Pauline ging...

Ja, ja hij herinnerde zich wel: mama, de kinderen, Pauline... Zij waren in zijn leêge herinnering als schimmen, die opspookten en hem vragen deden aan de vrouwen om zich heen. Maar in zijn herinnering was verder éen groote leêgte, als een leêg heelal, nu het Beest was verdwenen in het ruime Niets... In het Niets... In het Niets.

Merg had hij niet meer: het beest zoû hem niet meer vreten. Er wroette geen duizendpoot meer in zijn body... God, God wat voelde hij zich op, op... Nu herkende hij zijn geneesheer...

- Zoo ben je daar, Alsma.

- Zoo Van Lowe; herken je me weêr...

- Ja... ja... Heb ik je niet herkend...

- Neen... nu en dan wist je niet wie ik was... Nu wordt je weêr gauw beter, hoor. Iederen dag wordt je beter...

- Ja... ja... Maar...

- Maar wat...

- Ik voel me erg... raar. Bedonderd... raar...

- Ja, je bent nog wat zwakjes.

- Zwakjes...

Hij grinnikte. Hij voelde aan zijn armen, en hij vond het vreemd, dat hij zijn biceps niet vinden kon.

- Waar is het ding? vroeg hij. Is het weg...

- Neen, je zal wel weêr aansterken... Dat gaat zoo gauw, als je eenmaal weêr beter bent.

- O, gaat dat gauw.

- Ja, dat gaat heel gauw...

- Zeg, Alsma... kan ik mijn kinderen niet eens zien...

- Neen, het zoû je nog al vermoeien... Later, later...

- Zeg, weet je wat bedonderd is. Ik weet niet meer... dingen. Of ik gedroomd heb... of niet...

- Niet over tobben. Dat werk je allemaal bij... langzamerhand, langzamerhand...

- Een meer met allerlei witte waterwijven... Dat is onzin, hè... Een sneltrein... Was ik op reis geweest, kort voor mijn ziekte... Neen, hè? Het lijk... van een meid? Heb ik dat gezien? Een beest, een groot beest... Ja, waàr was het groote beest... Heb ik gevochten met het groote beest... Ik geloof, dat het allemaal onzin was... behalve het beest... dat me op heeft gelikt... met zijn tong...

- Je moet niet zooveel praten.

- ...Omdat ik het beest... àltijd... àltijd... in me heb gevoeld...

- Kom Van Lowe... Hoû je maar heel kalm nu... en rust wat... rust wat uit.

De zieke man zonk weg, zonk weg in de donzen diepte...

Gerrit herstelde, iederen dag. Nu was hij zoo ver aangebeterd, dat hij geloopen had door de kamer, aan den arm van Constance,

en dat hij even gezien had zijn drie jongens, een enkel oogenblik - omdat hij zoo naar ze verlangde.

- Ook naar de anderen... zeide hij.

Zij brachten hem den volgenden dag Gerdy en Constant; den daarop volgenden de anderen, vier... Hij had ze nu allen gezien.

- Maar zoo kort, zeide hij.

Hij herstelde langzaam aan. Hij had Van der Welcke en Addy gezien en op een bleeken winterzonnedag was hij even op straat geweest, maar de buitenwereld duizelde hem. Toch kon hij het zich niet ontkennen; toch herstelde hij... Hij zag zijn moeder en toen zij hem zag, was zij vergeten, dat hij ziek was geweest.

- Waar ben je zoo lang geweest, Gerrit...

- In de lappenmand, mama.

- In de lappenmand...

De oude vrouw knikte welwetend.

- Je bent toch niet ziek geweest?

- Nu, een klein beetje, mama. Het was niet heel erg, hoor...

En hij werd beter, hij herstelde. Hij wandelde uit, met zijn vrouw, met Constance, met Van der Welcke. Hij wandelde met zijn neef Addy: de buitenwereld duizelde hem niet meer. Terwijl hij wandelde, herkende hij kameraden; eens kwam hij de huzaren tegen...

- Godverdomme, vloekte hij, zonderdat hij wist waarom.

Het was, of hij plotseling zag, dat hij nooit meer rijden zoû, recht zijn rug, helder zijn oog, vóor zijn escadron. Maar het was onzin, dat hij het zoo zag...

Toch kon hij nog niet hervatten zijn dienst. Hij lummelde en hij luierde, als hij zeide. Des avonds, altijd heel vroeg, zonk hij weg in een donzen diepte, sluimerde hij in, zwaar...

En hij herinnerde zich niet meer...

- Zeg, Constance.

- Wat is er, Gerrit.

- Toen ik die meid heb gezien... op het kerkhof... Was jij er toen ook en heb je toen me geroepen...

- Neen, Gerrit... Je hebt gedroomd.

- O, heb ik dat gedroomd.
- Ja...
- Neen, neen.
- Ja, Gerrit, je hebt gedroomd...

Een anderen keer vroeg hij aan Van der Welcke:

- Zeg, Van der Welcke.
- Wat is er, Gerrit?
- Je weet niet... Maar ik heb een meid gehad... teruggezien van vroeger... Een lieve meid... Onderzoek eens, wat er van is, wil je...
- Hoe heet zij en waar woont ze...

Hij bedacht zich.

- Ze heet... ze heet Pauline.
- En waar woont ze?
- In... in de Frederikstraat.

Van der Welcke onderzocht, maar den volgenden keer wilde hij niets zeggen. De zieke man echter herinnerde zich.

- Zeg, Van der Welcke.
- Wat Gerrit.
- Heb je dat onderzocht voor me.
- Ja... aarzelde Van der Welcke.
- En?
- De meid is dood, kerel.
- Ze heeft zich verdronken?
- Ja...
- Ze hebben haar lijk op het kerkhof gebracht?
- Ja...
- O, dan heb ik niet gedroomd. Dat zie je... En je vrouw is me daar komen halen.
- Neen, neen.
- Jawel...
- Neen, neen, kerel...

De zieke man bedacht zich.

- Ik weet niet meer, zeide hij; wat ik geleefd... en wat ik gedroomd heb. Het lamme beest... dat... dat was waarheid. Het heeft me opgevreten... opgevreten... van mijn jongensjaren...

Hij werd heel somber en uren, lange uren zat hij stil, in zijn stoel... tot hij zonk in de donzen diepte.

XVII

Nu moest hij de oude weêr worden van vroeger, langzaam aan, langzaam aan, hoor. De weken sleepten voorbij en de weken werden maanden en hij moest nu de oude weêr worden van vroeger, langzaam, langzaam aan, hoor. Zijn geneesheer wilde nog maar niet, dat hij hervatte zijn dienst, maar hij zag iederen dag zijn kameraden: de officieren zochten hem op, zij wandelden met hem eens rond, en hij poogde met hen terug te vinden zijn bulderenden toon van jovialiteit, zijn schuine moppen, al zijn luidruchtige vroolijkheid van grooten blonden, sterken man. En het ging niet meer. Hij was mager geworden, zijn wangen als uitgehold, zijn vleesch hing slap om zijn beenderen neêr en hij was gauw moê en vooral gauw duizelig... Maar het beroerdste was, hij herinnerde zich niet... Wel dacht hij: langzamerhand, zoû hij met het voedingssysteem hem voorgeschreven, en dat Adeline zoo plicht-getrouw volhield, weêr wat bij kunnen werken zijn body - zelfs nam hij zijn halters eens op, treurig, dat zijn mooie spieren weg waren - maar hij legde de loodzware ballen al heel gauw weêr neêr, en als hij zich sloeg op zijn vermagerde dijen, dacht hij: nu, dàt zal wel weêr beter worden, in een optimisme trots innerste overtuiging. Maar het beroerdste was, dat hij zich niet meer herinnerde... dat hij zich schaamde, vooral, daarom... dat hij dàt vooral niet wilde merken laten... en dat hij zàg... dat zij allen het merkten... Dan zat hij in een stoel bij het vuur - kilnattig koud die vorstlooze Januari-maand - en zijn gedachten staarden zoo suf voor zich uit, met duizend turende oogen, de suffende gedachten... Zij hingen zwaar in zijn brein, vol, als wolken in een lucht... Uren zoo bleef hij zitten met een courant, of een geïllustreerd blad - moppige, Fransche, die hem bracht Van der Welcke, om hem te verstrooien. Hij lachte nauwlijks om de aardigheden, be-

greep ze maar half, sufde er over... En in zijn groot brein vol van wolken, vol van de suffende gedachten, viel een immense, wereldwijde melancholie, een grauwe schemering neêr. De schemering viel uit de lucht daar buiten, en de schemering viel uit zijn eigen brein... Dan werd het alles kil en koud om hem heen en in hem en vooral herinneringloos. Sedert het beest hem niet meer bezat in klampende drakeklauwen, sedert het duizendpootige wormgebeeste met heerlijke lekken al zijn merg had opgesmuld, sedert het zijn bloed misschien had opgezogen - sedert had het hem achtergelaten als een leêge huls - zijn spieren week, zijn vleesch slap - en bijna verlangde hij naar het Beest weêr, omdat het Beest hem energie had gegeven te strijden tegen het Beest zelve... voor zichzelven, om te overwinnen... voor de anderen, om zich te verbergen. Het Beest had overwonnen, het Beest had hem opgesmuld. Het wilde hem niet meer, het groote drake-gewormte was verdwenen. Het kronkelde niet in de luchten meer, en in de luchten hingen niet meer dan wolken, die schemerig zeefden... O, de kille, de koude schemering; o, de wereldmist, klam om hem rond! Hij rilde en het vuur warmde hem niet meer. Hij kroop er bij, hij had er in willen kruipen, en het gloeiend open vuur warmde hem niet meer.

- Lien, bel je om hout: ik wil vlammen zien, die cokes geeft me niets...

Hij stapelde dan de blokken hout, tot Adeline bang werd voor brand.

Of Constance kwam hem halen en wilde met hem wandelen.

- Neen kindje, het is me te kil buiten.

Hij bleef zitten in de, voor de anderen, onuithoudbare gloeiïng van zijn haardvuur. Hij rilde. Hij rilde zoo, dat hij vroeg:

- Lien, laat de kinderen eens binnenkomen.
- Maar ze zullen je vermoeien, Gerrit.
- Neen, neen... ik verlang ze te zien.

Zij kwamen en naarmate zij kwamen van school, verzamelde hij ze om zich, poogde wat met hen te spelen, kietelde ze eens... Het vermoeide hem, maar zij waren warm om hem heen: er

straalde meer warmte uit één van hen, dan uit het laaiende blokkenvuur.

- Hoeveel heb ik er... bedacht hij zich, tastende in zijne herinnering, die voor hem uitvluchtte met een gevleugelde ironie...

En hij telde op zijn vingers... Hij wist het niet goed... Voordat hij ze àllen zag om zich heen, verzameld, en ze, stil, met de vingers geteld had: Marie, Adèletje, Alex, Guy... herinnerde hij zich niet altijd, dat hij er negen had. De kinderen waren heel lief: Marie zorgde voor zijn havermeel, dat hij 's middags, vijf uur, moest eten; de brutale jongens waren heel aardig... Maar hij leed er onder, dat kleine Gerdy - het kindje, dolletjes op liefkoozing, bang van hem was geworden. Schuw trok zij zich uit zijn armen terug, vreemd hem vindend, dien vader, zoo mager en zoo hol, dien zij in hare kinderarmpjes had omhelsd als een sterken vader, die haar smeet in de lucht en haar opving, die met haar ravotte en die haar zoende. Zij was bang geworden voor zijn magere, lange vingers, angstig kijkend naar de knokkels, die naar haar grepen met de vingers van een skelet. Hij merkte het, vroeg haar niet meer te komen op zijn kamer, nu hij zag, dat zij huiverde op zijn magere beenen, en dat het groote vuur haar hinderde, zoodat zij boos fronsde met de oogjes en de lipjes trok. Maar hij leed er onder, in stilte.

Maar het grootste leed was... dat hij zich niet herinnerde. Het was of iederen dag de schemering dichter grauwde rondom hem heen, rondom zijn ziel, die huiverde in zijn kil huiverend lichaam. Eens zeide Constance:

- Wij hebben goede tijding van Nunspeet...

Maar Gerrit herinnerde zich niets van Nunspeet: toch wilde hij het niet laten merken...

- Zoo... zeide hij.

In zijn glassigen blik zag zij het toch.

- Ja, vervolgde zij; het gaat veel beter met Ernst... Ik ga hem morgen weêr eens opzoeken.

Nu herinnerde hij zich wel alles, van Ernst en Nunspeet, maar toch schaamde hij zich over zijne herinneringloosheid van zoo

even, en bloosden bijna zijn holle wangen... Het was een week later, dat hij Ernst terug zag. Ernst kwam, te zamen met Constance. Hij was zoo veel beter, dat de dokter hem zelve had aangeraden eens naar Den Haag te gaan voor een paar dagen; hij logeerde bij Van der Welcke... Zijne hallucinaties waren bijna geweken, en toen Gerrit hem zag, trof het Gerrit, dat Ernst er beter uit zag, frisscher van kleur van het buitenleven, de haren en baard geknipt, rustiger de oogen, en netjes gekleed, onder den zorg van zijn zuster...

- Zoo broêr, zeide Gerrit. En je komt me eens opzoeken... Nou, dat is braaf van je... Met mij gaat het nog belabberd... En met jou...

- Met mij veel beter, Gerrit.

- Zoo, gaat het veel beter met je... Heb je niet meer... van die rare gedachten?

Ernst lachte verlegen.

- Ja... bekende hij schuchter. Ik heb wèl eens rare gedachten gehad... Neen, ik geloof niet, dat ik er meer heb... Maar ik blijf daar nog bij den dokter... Ik kom maar voor een paar dagen... Ik heb mijn kamers eens teruggezien.

- Zoo, heb je je kamers teruggezien... En al je vazen...

- Ja, mijn vazen... zei Ernst, heel verlegen.

- En al die stemmen, die je hoorde, Ernst... Al die zielen, die drongen om je heen, beste kerel... Dringen ze niet meer en hoor je ze niet meer...

Gerrit poogde zijn goedige bulderstem op te zetten en Ernst met de vazen en de zielen wat voor den gek te houden, als vroeger: het ging niet meer. Hij hing in zijn stoel, bij het groote vuur, en zijne suffe gedachten staarden uit.

- Neen, antwoordde Ernst zacht; ik hoor de stemmen maar een enkelen keer en dat bedringen... dat voel ik niet meer zoo... niet meer zoo erg, Gerrit... En je bent heel ziek geweest, niet waar? dorst hij nog zacht vragen.

- Ja, kerel...

- Je wordt nu weêr beter, hè...

- Ja, ik word nu weêr beter... Mijn body kan wel tegen een stootje... Ik ben ook blij, dat jij nu weêr beter bent...

Constance gaf Ernst een teeken: hij stond op, zoet als een kind... En zij lieten Gerrit alleen: Adeline zat in de andere kamer, open de deuren, omdat Gerrit zoo stookte, en de kinderen dan ook niet bij hem inliepen.

- Ernst ziet er goed uit, zei Adeline en keek naar hem op.

Toen zochten hare handen tastende Constance, en zij begon te weenen, snikkende heel zachtjes, om het Gerrit niet te laten hooren.

- Stil, stil, Adeline.
- HIJ zal niet beter worden!
- Jawel... jawel, hij wordt beter... Ernst is ook beter geworden.
- Maar hij... hij is verzwakt... Hij is zoo zwak...!
- Hij zal beter, hij zal sterker worden...
- Wat voor dag is het, Constance...
- Het is Zondag, Adeline... Ik ga nu even met Ernst naar mama... Wat zal mama blij zijn hem te zien...! Kom je van avond bij mama... mijn zusje?

Adeline schudde het hoofd.

- Neen... zeide zij; ik kan niet. Ik durf Gerrit nog niet alleen laten...

XVIII

O, wat schemerde het, o wat schemerde het! Nu was het donker geworden en duister geheel, en het vuur in den haard stierf uit in de donkerende, duisterende kamer... Maar waarvoor het op te gloeien: bleef het niet altijd kil en koud, ook al laaide het nog zoo hoog op... Waarvoor lampen op te steken: schemerde het niet iederen dag dichter en grauwer, of het morgen was of avond... Gloorde zelfs de blonde dageraad niet vager en vager door den dichten schemermist heen... Een suffe, zwakke man... Was het om

dàt te worden, dat hij verborgen had heel zijn leven de eigenlijkheid van zijn ziel en zijn lichaam... Was hij niet de broêr van Ernst... Was hij de broêr van Ernst niet altijd geweest... ook al had het altijd anders geschenen... Waren zij niet uit het zelfde bloed, en waren zij, broêrs, niet uit de zelfde ziel, de zelfde ziel, die schemerde! Schemerde het niet om hen allen nu met de grauwheid van het kleine leven... Zoû het ooit zoo later schemeren gaan om zijn eigen blonden dageraad: zijn kinderen, zij ook uit één ziel... Als het niet schemerde met de jaren... als daarginds... om mama - hij zag haar zitten -, schemerde het dan van verdriet en moêheid en eenzaamheid - als daarginds... niet om Bertha... Schemerde het niet, trots hun jeugd, om Paul en om Dorine... Was het niet om Ernst geweest als een nàcht, ook al trad hij nu buiten het duister... in schemering terug, die hen àllen omringde... Was het hun schuld of die van hun leven... het kleine leven van kleine zielen... Was de schemering uit het bloed, dat verarmde... of om het leven, dat verkleinde... Zouden zij nooit door de schemering heen zien de dageraadwijde verschieten, waar toch het leven ruim van moest zijn... en zouden zij er noóit heen streven... Zouden zijn kinderen er noóit heen streven... Zouden zij niet uitstralen hun blonde zonnelicht naar het gróote leven en zouden zij niet gróote zielen groeien... Zoû het schemeren... schemeren... schemeren... ook later om hèn heen... tot misschien... de heel groote dingen des levens donderen en weêrlichten zouden onverwachts voor hen uit en hen zouden verpletteren en verblinden... omdat zij niet geleerd hadden in het licht te zien...

Hij poogde zich te herinneren gedachten van vroeger... maar ze schoten vooruit, als gevleugelde ironieën. Alleen wist hij, dat het werd als één nacht, als een groote Nacht om hen allen heen, onder de grauwe luchten van hun winter... Alleen wist hij, dat het nevelde om hen allen heen, totdat het werd het pikzwarte duister... het duister van ouderdom - het duister van smart... het duister van sceptiesch egoïsme... het duister van levensonwetendheid... alle de zware duisternissen, die schemerden om kleine zielen... Tot het bij Ernst geworden was de duistere droom... waaruit hij nu trad...

Zij noemden dat genezen... Zij meenden, dat hij zoude genezen... O, wat schemerde het, wat schemerde het, en wat was hun noodlot een zware lucht, een immensiteit van zware luchten, donkerende boven hun atomenkleinte...

Hij, ja, hij zoû beter worden... Maanden misschien zoû het nog duren en dàn zoû hij zijn dienst hervatten als een oude, suffe, geknakte man, in-ziek van zijn kinderjaren onder den schijn van spierkracht, tot éen zware ziekte was voldoende geweest, om hem oud-suf te knakken voor héel zijn verdere leven... Ja, hij zoû beter worden... Maar het zoû niet meer noodig zijn bulderen te doen zijn stem, ruw zijn gebaar te bruskeeren - sterk te doen, krachtig en ruw - want zién zouden zij allen toch zijn treurige vertooning, dan. Sjokken zoû hij voort door het kleine, duisterende leven, tot het duisteren zoû om hèm heen... als het nu duisterde om zijn moeder - en... en... zijn kinderen zouden in hem niet meer herkennen - nooit meer - hun vader van vroeger, die met hen ravotte, en die vulde geheel het huis met àl de bewegelijkheid van zijn gezonde leven... Het was gedaan: voor zijn leven, gedaan...

Het was gedaan. In de kamer, die kil en duister werd, spookte het zwart tot hem, dat het was gedaan. Heel kalm maakte het hem bijna... dat hij wist, dat het was gedaan... dat hij voor zijn kinderen - zijn negen - herinnerde hij zich niet hun blond aantal goed? - niet zoû leven kunnen anders dan als de schim van hun vader van vroeger... O, ze liefhebben... o ze opvoeden... zoû hij het dan nooit meer kunnen... Zoû hij het dan nooit meer kunnen...! Zoû hij dan, genezen, zijn voor heel zijn verder verder leven, de man door het Beest overwonnen... de man door het Beest opgevreten... geknakt... in den strijd met het Drakebeest... Was het dan zoo... was het dan zoo...? Waarom lieten zij hem in de koû en den donker...? De rillingen liepen hem over zijn rug - zijn rug zonder merg, zijn lijf zonder bloed - met stroomingen van ijskoud water... Waarom stookten zij hem zijn vuur niet op, en staken zij niet op zijn lamp... Wisten zij, dat hem toch niets zoû warmen en lichten?

- Adeline!

Zijn stem klonk dof, zwak. In de andere kamer, nu donker, bewoog niets... Hij stond op, moeilijk, uit zijn diepen stoel... als was hij een oude man... Hij tastte rond naar de deur van de andere kamer... Een flauw licht kwam nog van buiten... Daar zat zij, daar lag zij... zijn vrouw... in slaap was ze gevallen van moêheid en zorg over hèm, haar gezicht op haar armen, die hingen over de tafel... Spookte het hem of was zij in waarheid veranderd... Hij had haar sedert weken, sedert zijn ziekte, niet opgelet, niet aangekeken, ook al zorgde zij om hem rond... Zeker, hij had haar heel lief, maar zij deed als zij doen moest, zijn vrouw. Zij had hem zijn kinderen gebaard en zij zorgde voor hem, nu hij ziek was... Was het niet goèd, dat hij zoo gedacht had? Neen, misschien was het niet goed geweest... God, wat was zij verouderd...! Wat was zij niet meer het jonge, frissche blonde gezichtje van vroeger, het moedermeisje, en het kind-moedertje! Spookte het flauwe licht of wàs het zoo... Was zij zoo bleek, zoo mager, zoo moê... van zorgen over hèm... Hij voelde zijn ziel vol zwellen... Nooit had hij haar liefgehad als nu! Hij boog zich voorover en kuste haar... een kus, teeder, als hij nóoit haar gegeven had. Zij trilde even in haar slaap: zij sliep vast... God, wat was zij moê! Wat was zij bleek, wat was zij vermagerd! Gebroken van zorg en moêheid lag zij, in de armen haar hoofd...

- Adeline...

Zij antwoordde niet, zij sliep... Hij wilde haar niet wekken: hij wilde nu zelf maar bellen om het vuur en de lamp... Maar waarvoor zoû het dienen... Lamp en vuur zoû het niet helderder om hem maken, nu de groote schemering zonk... O, de groote schemering, hoe onverbiddelijk, hoe erbarmingloos was ze... Zoû ze zoo om hem zinken gaan, als ze gezonken was... om Ernst... om Ernst... wien het langzamerhand opklaarde... Klaarde de schemering dan ook weêr op... Of zoû ze niet meer dan langzamerhand om hem schemeren, als ze nu te schemeren begon om zijn moeder... Of zoû ze alleen maar, vaagjes, blijven schemeren om hem rond, als ze schemerde om Paul, om Dorine... Wat, wat zoû zijn schemering zijn...

Het huis was heel koud, en hij, hij voelde zich kil... Was er dan nergens vuur... Waar waren de kinderen... Waren Marietje, Adèletje, de twee jongens nog niet van school terug... Daar hoorde hij in de kamer beneden - de eet- en kinderkamer - Gerdy en Constant spelen: met zoete stemmetjes hoorde hij ze praten met elkaâr... O, zijn twee zoete, blonde kindertjes... Maar Gerdy, ze was voor hem bang... Hij, hij werd bang voor zichzelven... Hij was niet meer, die hij was van vroeger... Nu, nu zagen de menschen hem, als hij was... Nu vertoonde hij geen schijnkracht meer... Nu kon zijn stem niet meer bulderen...

Hij wist niet waarom, maar hij dwaalde door het huis... Het leek hem eenzaam, somber en kil, ook al speelden de kinderen beneden... Hij stond op de trap en luisterde... Wat ruischte daar in de verte... Neen, er ruischte niets... Ja, toch wel, er ruischte, er ruischte... van buiten - van buiten tot hem... ruischte er aan - een melancholische wind... als een wind uit eeuwigheid... Zoo groot, zoo groot de eeuwigheid en zoo groot de wind, die er uit ruischte... en zoo kil klein somber het huis... alles zoo klein... zoo klein hij... Hij wist niet wat nu hem beving, maar hij voelde zich bang... bang, als hij zich wel eens gevoeld had als kind... Zóo bang voelde hij zich voor het ruischen, dat hij riep:

- Adelien... Lien!

Hij wachtte, tot zij zoû antwoorden... hooren... Maar zij hoorde niet, zij sliep... Toen dwaalde hij huiverend voort... naar boven... naar zijn eigen kamertje... En het was alles zóo somber en kil en eenzaam, en het ruischte zoo melancholiek aan uit de groote eeuwigheid buiten het huis, dat hij zonk in een stoel, verpletterd en dat hij begon te snikken... Nu was hij gebroken... Hij snikte... Zijn groote, vermagerde lichaam schokte onder de snikken op en neêr; zijn longen hijgden onder de snikken en in zijn groote, magere handen snikte zijn hoofd, in wanhoop...

Nu was hij gebroken... Nu wist hij, dat hij niet beter zoû worden... Nu wist hij, dat hij eigenlijk had moeten sterven... en dat hij was blijven leven... omdat zijn leven nog was hangen gebleven aan een draad, die niet gebroken was... Zoû weldra breken die

laatste draad... Of zoû de draad nog heel lang hem, ziekende, hechten blijven aan zijn schemerende leven? Zoû hij nog vader kunnen zijn voor zijn kinderen, of zoû hij integendeel... worden... een last... voor de zijnen!! Schemerde het, schemerde het? Ruischte daar de eeuwigheid niet aan...

Hij zuchtte diep op, uit zijn snikken... Zijn oog zocht aan den kamerwand, waar hingen tusschen platen van race-paarden, en mooie vrouwen, sabels en krissen... Hij had er een heele collectie van... Er waren er bij, die nog toebehoord hadden aan zijn vader... Na papa's dood waren zij verdeeld tusschen Ernst en hem geworden... Tusschen de krissen en sabels, twee revolvers...

Hij staarde langs de sabels en krissen... en zijn oog bleef aan de revolvers hangen... Tusschen de sabels en krissen, tusschen de race-paarden en de mooie vrouwen wemelden al de kopjes van zijn kinderen, en hij wist niet of het waren portretten of schimmen... zooals zij geweest waren, de kinderkopjes, zes maanden, één jaar, twee jaren... ouder wordende en grooter, meer en meer zonne-uitstralende, zijn dageraad van negen blonde kinderen... Zoû hij een vader voor ze kunnen zijn, of zoû hij integendeel worden een last...?

Het was of zijne gedachte groef in een diepe diepte. In een diepe diepte groef zijne gedachte met haastige handen zand weg... Wat zocht ze, zijn wroetende gedachte... Wat zocht ze in de diepe diepte, wat smeet ze om hem heen het zand... zoo... als hij zich herinnerde... dat... Addy hem eens gezegd had... dat Ernst... zand had uitgewroet... in de duinen... in de duinen... te Nunspeet... Wat... wat...! Werd hij ook gek!! Werd hij gek... als Ernst... werd hij gek... als Ernst! Brak een angstzweet hem uit door zijn kil huiverend lichaam... Werd hij gek...??

- Gerrit... Gerrit...!

Een stem klonk, als van heel ver... door het huis, dat plotseling geworden was... heel diep, heel wijd, heel groot.

- Gerrit... Gerrit...!

Hij hoorde ze wel... de haastige stappen... opklimmen de trappen, die kraakten... maar hij was machteloos te antwoorden.

- Gerrit... Gerrit... Waar ben je...

De deur werd geopend, en het was Adeline, die hem zocht... in den donker.

- Gerrit... ben je hier...

Nog antwoordde hij niet.

- Waar ben je, Gerrit...
- Hier.
- Ben je hier...
- Ja...
- Waarom zit je in den donker... in de koû... Waarom zit je hier, Gerrit...
- Ik... zocht iets.
- Wat...
- Ik weet niet meer.
- Waarom heb je me niet gevraagd!

Zij had het gas opgestoken.

- Je sliep...
- Wees niet boos... Gerrit... Ik was moê.
- Ik ben niet boos, kind. Ik woû je niet storen.
- Waarom heb je me niet wakker gemaakt...
- Je sliep...
- Je hadt me wakker moeten maken...

Hij strekte de armen naar haar uit.

- Kind... kom eens hier.

Zij kwam nader, hij trok haar op zijn knieën.

- Wat is er, Gerrit.
- Kind... Lien... Ik geloof, dat ik heel... heel ziek ben.
- Je bent ziek geweest, Gerrit... Nu... nu wordt je beter...
- Zoû je denken...
- O ja... o ja.
- Lien, ik geloof... dat ik... heel... heel ziek ben...
- Voel je je dan naar... Je hebt het koud... Kom beneden... We zullen het vuur opstoken.
- Neen... blijf... Zeg... Lien... mocht ik sterven... zoû je dan...
- O, Gerrit, o Gerrit, neen!

- Stil, kind...: mocht ik sterven... zoû je dan vinden... na mijn dood...

- Gerrit, o Gerrit!

- Dat ik toch veel van je gehouden heb...

- Gerrit!

- Dat ik altijd lief voor je ben geweest... Dat ik je niet heb verwaarloosd...

- O, je zal niet sterven, Gerrit... Je wordt beter... en je bent altijd, altijd lief geweest...!

- Lien... en al onze kinderen...

- Gerrit!

- Zullen die niet vinden... dat als ik sterf... ik niet had mogen sterven... omdat ik hun vader had moeten blijven...

- Maar Gerrit... je zal niet sterven!

- Ik zoû wel willen blijven leven, Lien... voor jou en voor de kinderen, kind. Maar ik vrees, dat ik héel ziek ben...

- Wil je den dokter, Gerrit...

- Neen, neen... Blijf nog zoo stil, een oogenblik, op de knieën van je man... Lien... Gerdy is bang voor me geworden. Zeg, Lien... ben je ook bang voor je mageren man...

- Gerrit, Gerrit, neen! Gerdy is niet bang... en ik - ik ben niet bang...

- Omhels me...

Zij omhelsde hem geheel in haar armen. Zij drukte, warmde hem tegen zich aan, terwijl ze zat op zijn knieën.

- Ik ben niet bang, Gerrit... Waarom zoû ik bang voor je zijn geworden...! Omdat je ziek bent geweest - omdat je mager geworden bent...! Ben je dan niet altijd mijn man, van wien ik hoû, van wien ik altijd gehouden heb? Zal ik niet voor je zorgen, tot je heelemaal bent hersteld - tot je weêr bent... flink... gezond... sterk... O Gerrit, al duurt het nog weken... al duurt het maanden... een jaar... Gerrit, wat is een jaar! Over een jaar ben je weêr beter... flink... gezond... sterk... en dan zijn we weêr gelukkig... en dan groeien onze kinderen op...

- Ja kind... als het maar niet donker wordt...

- Gerrit...

- Als het maar niet zoo donker wordt...! Weet je, dat het om Ernst heel donker is geworden... Nu wordt het wel lichter om hem... maar iets blijft om hem schemeren... nog altijd... altijd... Weet je, dat het donker wordt om mama... en dat het donkerder... en donkerder zal worden... Weet je, dat het schemert om Bertha... en dat er schemering is om de anderen... Lien... kind... ik ben bang. Ik ben bang... als het donker gaat worden... Als kind was ik ook wel eens bang... als het donker... als het donker ging worden... Zie je... het licht heb je nu... wel opgestoken... Lien... Brandt er dan alleen één lichtje...? De vlam van een lamp... toch... toch... wordt het donker...

- Gerrit... mijn Gerrit... komt de koorts op...? Wil je naar bed?

- Ja... Lien... ik wil naar bed... Breng je kind naar bed... Lien... Het is moê... het is ziek... Breng je hem naar bed, Lien, en zal je hem instoppen... warm in zijn kouden rug... en zal je dan blijven zitten... tot die slaapt... tot die slaapt... Breng je hem naar bed, Lien... En... Lien... als je kind... als je kind... sterft... als het sterft... zal je dan nóoit later vinden... dat het niet... niet genoeg... van je... van je gehouden heeft...

Zij had hem nu zacht gedrongen op te staan, en zij opende de tusschendeur. Hij stond in het midden van het kleine kamertje, terwijl zij bezig was in de slaapkamer, er het licht opstak, hem toen weêr naderde en hem hielp zich uit te kleeden.

- Het wordt donker... het wordt donker... murmelde hij rillende, terwijl hij klappertandde van de koû.

En hij voelde, dat het niet koude van koorts was, maar koude in zijn aderen en zijn ruggegraat, omdat het Beest àl zijn bloed en zijn merg met heerlijke lekken had opgesmeerd, hem van zijn kinderjaren af al had opgevreten... zoo had opgevreten, dat nu... in de schemering... zijn ziel samenkromp, verdorde... in zijn lichaam, dat geen sappen meer voedden.

- Het wordt donker... murmelde hij.

XIX

Het sneeuwde met groote vlokken. Uit een eeuwig hemelland, als uit eeuwige hemelsteppen van eeuwige sneeuw, vielen over de kleine stad al sedert dagen de vlokken neêr. En na al het duister van de donkere dagen, die waren geweest, de dagen onder de grauwe storm- en regenluchten, vlokte het uit dichte grauwte van hemelsteppen en hemelland blanker en blanker neêr, vielen vlokken op vlokken met een zuiver dons van vergetelheid, dat huizen en menschen bedolf. En in wat neêrdaalde uit de groote, grauwe oneindigheid boven de kleine stad en de kleine menschen, scheen nog kleiner de stad, met ommelijn van huizen zich nauwlijks meer teekenend in de blanke vergetelheid, die neêrviel en neêrviel altijd, en schenen kleiner nog de kleine, zwarte, koude menschen, die er gingen door heen of voor de ramen der kleine huizen keken naar het blanke neêrvlokken uit de grauwe oneindigheid boven. Voor de oude vrouw sleepten de witte dagen zich heel eentonig voort van Zondag naar Zondag toe; alleen de Zondag gaf haar een glimp van licht, maar de andere dagen waren zoo blank en blind, blind en blank schemerniets geworden. Ook al kwamen de kinderen geregeld eens aan, ze wist niet meer, dat ze waren gekomen... Alleen op den Zondag miste zij ze: als ze niet allen, die zij nog in hare gedachte had, verzameld zag in hare te groote en niet meer warm te stoken kamers, begon te treuren het verwijt in haar hart en knikte welwetend haar hoofd tegen de treurige dingen des ouderdoms...

- Maar Ernst... die komt weêr... als vroeger... mama, zei Constance en aan de hand voerde zij hem naar haar moeder.

Hij kwam nu éens in de week een dag over van Nunspeet, om weêr te wennen aan al het bekende van Den Haag: aan de huizen en aan de menschen - en hoewel hij als altijd iets schuws had, was hij heel kalm en rustig geworden.

- Ernst...? vroeg mama.
- Ja mama, hij komt weêr als vroeger...
- Hij is lang weg geweest...?

- Ja, mama...

Een helderheid vloot in de oude vrouw, en zij verjeugdigde in een glimlach, nu zij zich herinnerde... Zij nam de handen van haar zoon, en zij zag Constance met heldere oogen aan.

- Is hij nu beter?
- Ja mama, zei Constance.
- Ben je nu beter, Ernst?
- Ja, mama, ik ben veel beter.

Zij zag heel blij, als scheen er heel veel licht om haar.

- Hoor je nu... niet meer... van die vreemde... van die vreemde dingen?
- Neen mama, glimlachte hij zacht.
- En zie je niet meer... zie je niet meer... van die vreemde dingen...
- Neen mama.
- Nu... dan is het goed...

Zij zeide het met een dankbaren blik, in de helderheid van het vele licht.

- Ik ben wel heel vreemd geweest... geloof ik, bekende Ernst schuw, zacht.
- Het is nu alles beter, broêr, zei Constance.
- Maar tante Lot, vroeg mama; waar is die nu... met de meisjes?
- Ze zijn naar Indië, mama.
- Naar Indië...?
- Ja, herinnert u zich niet meer...? Ze hebben verleden week afscheid van u genomen... Over een jaar komen ze terug... Herinnert u zich niet meer? Zij dachten zuiniger in Indië te wonen...
- Jawel... jawel... ik herinner me... Indië... zei de oude vrouw. Ach... ik zoû er wel heen verlangen...

Het was haar of zij daar heen moest om warmte in en om zich te hebben. En toch... Ernst was terug... en aan de speeltafels zaten Karel, Cateau... Adolfine en haar troepje; er waren Otto en Francis, Van der Welcke; er waren Dorine en Paul... Addy.

- Er zijn er toch nog veel, zeide zij tegen Constance. Er zijn er een heele boel... Maar ik mis... ik mis...

- Wie, mama...
- Ik mis mijn grooten jongen... Ik mis Gerrit... Waar is Gerrit...
- Hij is niet heel wel, de laatste dagen, mama. Ik geloof niet, dat hij komen zal.
- Hij is weêr ziek...
- Niet ziek, maar...
- Jawel, hij is ziek... Hij is heel erg ziek. Constance...
- Wat is er, mama...
- Jij bent de eenige, aan wie ik het durf zeggen... Constance, Gerrit is heel... heel erg ziek... Stil... hij is... hij is dood...
- Neen, mama... hij is niet dood...
- Hij is dood...
- Neen, mama...
- Jawel, kind... Kijk... zie je het dan niet... in de andere kamer...
- Wat mama...
- Dat hij dood is...
- Neen...
- Wat zie je dan... in de andere kamer...?
- Niets mama... Ik zie de twee speeltafels... ik zie Karel, en Adolfine... en de meisjes van Adolfine, die kaart spelen.
- En dat licht...?
- Welk licht?
- En àl dat licht... zie je het niet?
- Neen, mama...
- Daar ligt hij... op den grond.
- Neen, neen, mama.
- Stil, kind... Ik zie... het... duidelijk... Nu... nu is het weg...
- Lieve mama...
- Constance.
- Mama...!
- Ga... naar het huis van Gerrit...
- Wil u, dat ik naar hem toe ga?
- Neen, neen... blijf hier... Constance...
- Mama...
- Zend... je man of je zoon.

- Is u ongerust?

- Ongerust... neen. Maar zend je man... of je zoon... Zend Addy... Als je Addy zendt... is het het beste.

- Wil u, dat hij eens gaat... en u zegt hoe het met Gerrit gaat?

- Ja... ja...

- Wat heeft mama? vroeg Van der Welcke.

- Is mama niet wel? vroeg Adolfine, aan de speeltafel.

- Mama is heel nerveus, zei Van Saetzema. Willen we niet den dokter laten halen...

- De dokter... zeiden zij besluiteloos.

- Addy, vroeg Dorine. Ga je naar den dokter?

- Neen, ik ga naar oom Gerrit. Oma is ongerust... Ze wil weten hoe hij het maakt.

- Constance, fluisterde de oude vrouw, helder van oogen. Het is beter, dat je ook gaat...

- Addy is nu al gegaan, mama.

- Ga jij ook... met je man. Ga jij ook met je man... Zeg aan de anderen, dat ik moê ben... Laat ze maar heen gaan... nu... vroeg. Zeg aan de anderen, dat ik moê ben, kind... En zeg hun... zeg hun...

- Wat mama?

- Dat ik TE moê ben... om...

- Om...

- Om Zondags...

- Om ons Zondags te hebben, mama?

- Neen, kind neen, zeg het niet... Zeg dat niet...! Maar zeg hun, dat het van avond...

- Van avond...?

- De laatste keer is...

- De laatste avond...?

- Neen kind... neen... niet de laatste... Laat ze maar gaan, kind... en ga... ga met je man... Is Addy al gegaan? Ga nu... ga nu ook... naar het huis van Gerrit... Maar kom... dan... hier terug... Ik wil je allen weêr... hier... terug... zien... alle drie, begrijp je... Alle drie, begrijp je...

- Ja mama.

- Ga nu... ga...

Zij gingen; en de kinderen namen afscheid.

Buiten sneeuwde het met groote vlokken. Uit een eeuwig land van den dood, als uit eeuwige hemelsteppen van eeuwigen dood vielen over de kleine stad den geheelen nacht de vlokken neêr. En na al het duister, van de donkere nachten, die waren geweest, de nachten onder den grauwen storm- en regenluchten, vlokte het uit dichte grauwte van hemelsteppen en hemelland blanker en blanker neêr, viel vlok neêr op vlok met een zuiver dons van vergetelheid, dat huizen en menschen bedolf.

XX

Buiten sneeuwde het met groote vlokken; de meid hield de deur open.

- Maar uw rijtuig is er nog niet, mevrouw...

- Het doet er niet toe... Wij zullen te voet gaan.

- Toch een beetje overdreven... van mama... meende Van der Welcke aan de deur. Moeten we nu door dat weêr... naar Gerrit? Is Addy er ook al heen...? Was mama zoo ongerust... Het is een dichte sneeuw, Constance... Het is om ziek te worden, daardoor heen te gaan.

- Blijf dan maar, Henri.

- Ga je toch?

- Ja... mama had het gaarne.

- Maar het is overdreven!

- Misschien wel... Maar zij had het gaarne... Wie weet hoe lang we haar nog een pleizier kunnen doen.

- Zend het rijtuig dan naar de Bankastraat... als het straks komt...

- Goed, meneer.

Zij gingen...

- Is Addy niet pas gegaan?

- Ja, een paar minuten voor ons.
- Ik zie hem niet meer.
- Hij loopt hard.
- Was mama zoo ongerust?
- Ja... ze was heel nerveus.
- Gaan de anderen ook weg?
- Ja... mama was moê... Toch rekent ze er op... dat we straks even terugkomen.
- Mama wordt erg veeleischend...
- Ze wordt zoo oud... Laten we haar maar dat pleizier doen... even te gaan.

Wat was haar toon verzacht... Vroeger - o vroeger... om minder dan dit verschil zoû zij heftig tegen hem zijn uitgevaren, bedacht ze... Nu... o nu... Hoe was dat alles in haar verzacht!

Zij strompelde door de sneeuw...

- Pas op... Constance... De sneeuw is glad. Neem mijn arm.
- Neen, ik kan wel.
- Neem mijn arm...

Zij nam zijn arm. Zij glipte weêr uit, hij hield haar op. Hij voelde, dat zij beefde.

- Heb je het koud?
- Neen...
- Je hebt toch een dikken mantel.
- Ik heb het niet koud...
- Waarom ben je zoo nerveus?
- Ik weet het niet...
- Je bent al een tijdje nerveus... Je huilt soms... om niets.
- Ja... Ik weet het niet... Het is niets... Het is het weêr...
- Ja... onze Hollandsche lucht... Nu... eindelijk... heeft het iets van winter. Het vriest, dat het kraakt. De sneeuw knerpt onder je voeten.

Zij glipte weêr uit. Hij hield haar op en zij liepen dicht aan elkaêr, in de sneeuwjacht, die hen verblindde...

- Het is toch overdreven van mama... om ons door dat weêr heen te zenden...

Zij antwoordde niet meer; zij begreep, dat hij het overdreven vond. Haar was de keel toegeknepen, en het scheen haar, nu zij telkens zoo glipte, of zij nooit de Bankastraat zouden bereiken. Zij sloegen nu het Nassauplein om... En zij berekende: nog een kleine tien minuten, dan een oogenblik bij Gerrit, en Adeline... het rijtuig zoû hen daar halen... dan terug naar mama... om mama gerust te stellen... met Addy... En terwijl zij zoo berekende, werd zij kalmer en vond zij, als Henri, het wel wat overdreven van mama. Zij zette haar voeten vaster; zij liep nu steviger voort aan den arm van haar man. Was het de koû, of wat was het... maar telkens rilde zij met een ijzige huivering... Nu eindelijk, naderden zij de Bankastraat en het huis van Gerrit; scheen het haar niet of zij een geheelen avond geloopen hadden door de moeilijke, knerpende sneeuw? Plotseling stond zij stil.

- Henri... stamelde zij.
- Wat?
- Ik... ik durf niet...
- Wat durf je niet?
- Ik durf niet bellen.
- Waarom niet?
- Ik durf niet binnen gaan.
- Wat heb je dan...
- Niets... ik ben bang. Ik durf niet.
- Maar Constance...
- Henri... ik ril zoo...
- Ben je niet wel?
- Neen... ik ben bang...
- Kom Constance, waarvoor ben je bang... Nu we er zijn... laten we nu bellen... Wat wil je anders... Hier is het.

Hij belde... Zij wachtten; men opende niet en de sneeuw sloeg hun in het gezicht.

- Er is toch licht... zeide hij. Ze zijn nog niet naar bed...
- En Addy...
- Addy moet er wel binnen zijn.
- Bel nog eens.

Hij belde. Zij wachtten... Stil bleef in de sneeuwjacht de gevel van het huis, maar er was licht bijna aan alle ramen.

- O... Henri!

Hij belde.

- O... Henri...! begon zij te snikken... Ik ben bang... Ik ben bang...

Het was haar of zij zonk in de sneeuw, in een donsdiepen afgrond. Haar knieën knikten, en hij zag, dat zij zonk, ineen. Hij steunde haar en half flauw viel zij tegen hem aan... Hij belde...

De deur werd geopend. Het was Addy... die opende. Zij traden nu binnen, Constance wankelde... En het was door hare halve duizelflauwte of zij in het huis het vlokkende sneeuwen zag, door het dak, binnen de kamers, binnen de gang, en het gelaat van haar zoon scheen door die vreemde sneeuw haar toe te spoken, heel bleek, met de blauwe vlam van zijn groote oogen... Op dit oogenblik klonk van boven een lange schreeuw, een uitgerekte snik, uitgestooten in een marteling van wanhoop en door heel den sneeuwnacht, binnen en buiten, scheen van heel verre... heel verre... die snik Constance toe te schreeuwen uit het lichaam van Adeline.

- Mama... Papa... Stil... Oom Gerrit... Oom Gerrit is... dood... Oom Gerrit heeft zich...

Het sneeuwde, in Constance's duizeling, terwijl zij de trap opging... met haar man... met haar zoon... het sneeuwde verblindend met al die sneeuw der vergetelheid... het sneeuwde om haar rond... En daardoor schril ten tweede maal... schreeuwde de lange wanhoopsnik van Adeline...

Boven de kamers open... de meiden... kleine Marietje, in haar ponnetje huiverend kijkend om de deur... Open de kleine kamer van Gerrit en op den grond het groote lichaam of het nog grooter zich strekte... en er bij, bij het groote lichaam, op de knieën gezonken... de vrouw... de kleine, de blonde vrouw... En voor de derde maal schreeuwde haar wanhoopssnik.

- Adeline!!

Nu zag zij om... nu strekte zij de armen hoog... nu voelde zij

om zich de armen van haar zuster... Constance...

- Hij is dood!! Hij is dood!!

- Neen... Adeline... hij is misschien flauw gevallen.

- Hij is dood! Hij is dood! Hij is koud... nat... bloed... Voel...!!

Zij stiet uit een kreet van afgrijzen, de kleine, de blonde vrouw. En plotseling... overeind... keek zij naar het wapenrek... Ja, den revolver, die er miste... krampte zijn stijve hand.

Van der Welcke, Addy sloten de deuren... Buiten snikten de meiden... Maar kleine stemmen klonken; en tegen de dichte deur bonsden vuisten, klein:

- Mama! Mama! Mama! Tante Constance, tante Constance!

Zij, duizelflauw, rees op, niet wetende waar te gaan, waar te blijven...

- Constance, Constance...! riep haar Adeline terug, en hield haar in de armen.

- Mama! Mama! Tante Constance, tante Constance!!

Zij richtte zich op, zij drong haar duizelflauwte terug diep in haar... en nu het lijf van de blonde, de kleine vrouw kermde op het lijf van den dooden man... nu opende zij de deur... Was heel het huis dan verlicht! Wat moesten de meiden zoo snikken... Was het dan zoo, was het dan zoo...? Was dat kleine Marietje, die haar omklemde, rillende in haar ponnetje... Waren dat Guy en Alex... den slaap nog in de zachte oogen, en brutaal de kleine mondjes... Was dat bange Gerdy en kleine Constant!

- Tante Constance, tante Constance!

Neen, zij duizelde niet; zij viel niet flauw...

- Kinderen... mijn lieve kinderen... stil! Stil...

En zij voerde ze terug in de slaapkamer... Wat kon zij ze anders doen dan ze omhelzen, dan ze drukken tegen zich aan...

- Kinderen, lieve kinderen...

De wanhoopssnik schreeuwde... O zij moest terug naar die arme vrouw... O zij had geen armen genoeg, zij had geen leven genoeg! O, zij moest haar leven nu vertienvoudigen!

- Mama...

Het was Addy.

- Daar is het rijtuig... Ik ga naar dokter Alsma... De meid is naar een anderen dokter, hier in de buurt...

- Ja kind... en dan... en dan... ga dan naar... o ga, dan naar grootmama!! Ze wacht ons! Ik weet zeker, ze wacht ons! Kinderen, hier, blijf hier! Zeg haar... zeg haar nog niets... zeg haar... zeg haar, dat...

De wanhoopssnik schreeuwde. En zij waren niet meer dan twee... nu Addy ging... zij waren niet meer dan twee, machteloos, - zij en Henri - in dien nacht, van dood en van sneeuw, of de dood sneeuwde buiten, of de dood sneeuwde in het hel verlichte huis binnen... met zijn alles verblankende vereffening... hel licht... hel blank: zij waren niet meer dan twee...

XXI

De schemering was opgeklaard in het helle, witte licht.

Maar in het donkere, groote, kille huis daarginds zat te wachten de oude vrouw. Toch had zij de meiden naar bed gezonden, en haar gezegd alle lichten uit te doen, maar zijzelve ging niet naar bed; zij wachtte. Zij zat in haar donkere groote kamer, en naast haar op tafel flakkerde alleen een kaars.

Het scheen haar, dat zij heel lang wachtte. Zij had het heel koud, ook al had zij om de schouders haar zwarte doekje geslagen. En zij tuurde uit in de schemerende schaduw, die met zwarte spoken danste rond om haar heen, - waarin op of neêr flakkerde de kaars. Het was als een dans van spoken, die stil zweefden rond door de kamer, en ze schenen haar toe de spoken van de dingen van vroeger... van heel vroeger... van lang niet meer herdachte kinderjaren en meisjesjaren... van den jongen man, die haar getrouwd had... van hun lange leven samen... van hunne kinderen, jong om hen heen... Dan het oprijzen van hunne grootheid - het oprijzen der witte paleizen in tropische landen... het schitteren om hen en hun kinderen heen van al de schitterwaan der wereld...

Toen, grooter de kinderen, en al wijder en wijder weg van hen heen... En zij zag het alles schemeren en spoken en schaduwen in hare diepe en donkere kamers, terwijl zij te wachten zat bij de trillende kaarsevlam.

Dan knikte haar oude hoofd heel langzaam op en neêr, als wilde zij zeggen, dat zij herkende alle de dingen van vroeger, die zoo schaduwden en spookten en schemerden, dat er geen schim was, die zij niet herkende, maar dat zij alleen niet begreep, waarom dezen avond zij zoo allen kwamen, rond om haar heen, als eene zwart dansende bedringing... En terwijl zij zich verwonderde, was het of iedere schim, dansende, wischte met zwart om zich heen wat nog van de kamer en van het heden flauwtjes blonk tot haar door: alle ommelijn wischte met zwart, dansende schim na dansende, tot het eindelijk was alles zwart om haar heen... en niet alleen nu zwart waren geworden de kamer en het heden... maar zwart ook waren geworden de bleeke vizioenen van het verleden: de kinder- en meisjesjaren... den jongen man, die haar had getrouwd, en de kinderen en héel het leven... daarginds in de witte paleizen onder het tropiesch gelooverte... zwart, alles zwart was geworden... tot alles was weggewischt... tot weggeschaduwd was geheel de dans van alle die schimmen, en de oude vrouw, knikkende het hoofd, nog te turen en te staren zat in het donker, de flakkende kaars naast zich.

Zoo wachtte zij nu, en, de duisternis voor zich, was het of zij de kaars niet zag, nu het àlles was zwart geschaduwd. Zoo wachtte zij en dacht, of er vele en vele nachten zwart zouden sleepen over haar heen... hoevele zwarte uren, hoevele zwarte nachten nog, die de zwarte toekomst nog zoû slepen kunnen? Tot zij eindelijk hoorde een bel, klinken als schel alarm, door de donkere duisternis heen. En werktuigelijk - omdat zij wachtte - stond zij heel moeilijk op, en nam haar kaars. Door de donkere kamer, en de duistere gang ging zij en het zwakke licht ging met haar meê, zoo zwak, dat zij het niet zag - dat zij maar moeilijk voorttastte de gang door en de trap af, terwijl zij tòch hield de kaars hoog... De trap scheen haar hoog, en trede voor trede ging zij ze af; bij iedere

trede daalde het zwakke licht van de kaars met haar meê, en achter haar hoopte de nacht zich op, met iederen tred, dien zij achter zich liet. Nu was zij de trap afgegaan, en ging zij, moeilijk en langzaam, met haar sleeping van oude vrouw de vestibule door naar de deur, vanwaar het alarm geklonken had.

En haar bevende hand opende.

Addy kwam binnen.

- Oma... is u het zelf...?

- Ja, kind...

- Ik ben gekomen, oma-lief... omdat mama zei, dat u ons wachtte.

- Ja...

- Wachtte u, oma op ons?

- Ja...

Hij nam haar de kaars uit de hand.

- Ik kom u zeggen, oma... dat het... dat het goed gaat... met oom Gerrit...

Zij knikte, welwetend haar hoofd.

- Nu moet u maar niet meer wachten... op mama, grootma... en maar naar bed gaan, niet waar... Kan ik u nog met iets helpen?

Zij knikte haar hoofd.

- Ja... zeide zij.

- Waarmeê dan, oma-lief...? Wil ik de kaars voor u houden, en gaat u dan naar boven.

- Neen, neen...

- Wat wil u dan nog, oma-lief?

- Wachten...

- Wacht u nog op mama?

- Ja...

- Maar misschien, dat ze niet meer komt...

Zij knikte haar hoofd.

Hij bracht haar zachtjes van daar, de trap op haar geleidend naar boven.

- Dus gaat u nog niet naar bed?

Zij knikte, van neen.

- Wacht u nog op mama?

Zij knikte.

- Wil ik het licht opsteken, grootma?

Zij hield zijn arm tegen.

- Neen, neen, zeide zij. Het is donker. Er is geen licht.
- Wil u het gas niet op, grootma?
- Er is geen licht.
- U zoû beter doen te gaan slapen.
- Mama komt.
- Ze zal niet meer komen, oma.
- Ze komt...

Een bel klonk, en Addy schrikte.

- Ze komt... herhaalde de oude vrouw.

Addy ging de trap af, deed open. Het was in de sneeuwjacht met een rijtuig, Constance.

- Mama...
- Ik ben gekomen... De dokter, papa... zijn bij tante Adeline...
- Grootma wacht u...

Zij gingen binnen. En het was Constance of zij na de verklaring van buiten en de heele wanhoop daarginds... het hier... in huis... zag zwart sneeuwen met duistere zwarte vlokken, binnen den gang, binnen de kamers, en het gelaat van haar moeder, die zat bij de eene kaars, staarde haar aan als een schim, met de oogen, gedoofd van blik...

- Mama...
- Constance... gaat het goed... met Gerrit?
- Ja... o ja... mama!
- Dan kind... is het goed. En met Ernst ook... ging het goed?
- Ja mama... o ja...
- Dus gaat het met allen goed...
- Met allen, ja... mama!
- Dan is het goed... dan is het goed... Vooral omdat het van avond is...
- Wat mama?
- Voor het laatst. De laatste Zondag. Ik ben te moê, kind... en zij

allen... zij zijn te ver... En als het nu gaat... hun allen goed...

- Dan...?

- Dan... niet meer... niet meer 's Zondags... En het huis hier... is te groot... en het huis is zoo koud, zoo koud. Het huis is zoo koud en zoo groot... En zoo donker is het koude huis... En mama wil...

- Wat wil u, mama?

- Kind... bij jou... nu je terug bent... uit Brussel... Bij jou... kind... mama... mama... wil bij jou...

- Wil u bij ons komen... mama?

- Ja, bij jou... kind... Bij jou, kind... Dus... gaat het... met Gerrit goed?

- Ja, o ja, mama... het gaat hem goed...

- Dan... dan is alles goed...

Plotseling vlamde de kaars op, en doofde.

Toen staken zij het licht op, en brachten zij de oude vrouw naar bed. Nu liet zij met zich doen als een kind... Want om haar heen was na haar laatsten glimp de schemering dicht geworden tot duisteren nacht...

Nice, Juli-Nov. 1901

IV
Het heilige weten

Eerste deel

I

Het was dien middag een hemel van dikke, donkere luchten, die zwaar zweefden als grauw over bijna zwart violet - zoo zwaar en donkerdik, dat ze moeilijk schenen voort te kruipen op den toch fel waaienden Oostenwind, langs wiens adem de wolken nu en dan wisselden van waterige ommelijn, vóor ze neêr zouden gieten in zwaar stralende loodrechte wateren. Langs den weg huiverde, recht-op en angstig, de strakheid der sparrebosschen en de boomen spietsten hunne punten tegen éven lichtere, zilvergrijze wereldlucht, wijd en ver zich verijlende onder al het massieve grauw violet en paarschige zwart, dat zoo dicht en zoo laag en nabij scheen. De weg kwam, slingerde zich, ging voorbij, eenzaam, verlaten en treurig. Het was of de slingerende weg kwam uit lage kimmen, en ging naar lage kimmen toe, duikende in nederigheid onder heel lage luchten, en alleen de sparren spietsten nog, fier en recht, maar verder was er een bukken, overal. De nederige villa-huizen, de kleinere armelijke woningen, hier en daar, bukten, onder de zware lucht en den strijkenden wind; de struiken doken neêr aan den kant van den weg; en de ènkelen, die er gingen - een oude heer - een boerin - twee arme kinderen met een mandje, en gevolgd door een triestigen hond, groot en ruig - schenen laag het hoofd en den kop hangen te laten onder de ernstige zwaarte der luchten, en onder de felle heerschappij van den wind, die al scheen maanden geleden te hebben uitgevaagd den glimlach dier nu nederige, fronsend bespiegelende ziel-van-landschap, zichzelve sedert voelende klein en gelaten in de waterige nevels van winterrouw.

De wind huilde aan, kil en koud, gelijk aan een booze nijdigheid, die alleen zoû zijn mond en adem, en Adèletje hangend aan tantes arm kromp in een, want de wind blies koud in haar mouwen en over haar rug.

- Heb je het koud, kind?

- Neen, tante, zei zacht Adèletje, rillende.

Constance drukte, glimlachend, Adèletjes arm dichter aan zich.

- Laten we wat gauw loopen, kind. Het zal je warm maken, en ook vrees ik, dat we regen krijgen.

- Ja, tante. Het is nog een heel eind, naar het oudje.

- En dan weêr terug... Ik ben bang, dat ik je vermoeid heb.

- Neen, tante.

- Maar ik woû niet het rijtuig nemen. Zoo doen we het samen af, en anders weet dadelijk iedereen het. Je moet me ook beloven er niet over te praten.

- Neen, tante.

- Met niemand. Anders zijn het weêr allerlei commentaren... en het is niets, dat we doen.

- Ze was toch wel gelukkig, het oudje, tante. De bouillon, de wijn, de kip...

- Arm vrouwtje...

- En zoo beschaafd. En zoo discreet. Tante, komt Addy gauw terug.

- Hij zal wel telegrafeeren.

- Hij is wèl lief voor Alex zoo een moeite te doen. Wij geven allen Addy wel veel last... Wanneer denkt u, dat Addy terug komt?

- Morgen, overmorgen...

- Tante, u is erg nerveus, de laatste dagen.

- Neen, kind.

- Jawel... Zeg mij, is er iets gebeurd met Mathilde? Zeg het mij, tante.

- Neen kind... Maar hoû nu toch je mondje wat dicht. Ik ben bang, de wind is koud.

Zij liepen nu voort, zwijgend, Adèle regelend haar stap naar

den regelmatigen stap van tante Constance. Zij liep goed, en Addy zei altijd, dat in het buitenleven mama niet ouder werd. Zij woonden daar nu al tien jaren, te Driebergen, in het oude, groote, sombere huis, dat alleen licht was van hèn allen, van hùnne sympathie, maar dat Constance, in al die jaren, toch nooit lief had kunnen krijgen, trots al de moeite, die zij er toe deed. Tien jaren! Dikwijls, o zoo dikwijls, zag zij ze vluchten uit voor haar zich heugende nagedachte... Tien jaren, waren het wel tien jaren geweest...? Om waren ze gevlogen! Druk en bezig waren de jaren geweest en voldaan was ze wel, Constance, over de jaren, die waren weggeijld, maar alleen was zij angstig, dat het alles zoo heel gauw ging, en dat zij oud zoû zijn, vóordat... Maar de wind woei te fel, en Adèle hing zwaar aan haar arm - het arme kind, dat rilde, en dat toch wel moê moest zijn - en Constance kon haar gedachte niet volgen... Voordat... voordat... Nu, was zij dood, er zoû Addy zijn... Alleen... Neen, denken kon ze nu niet en daarbij, straks waren ze thuis... Waren ze thuis... Thuis! Het was haar een vreemd woord, en ze vond dat in zich niet goed. Neen, hoe zij ook streed tegen die vreemde aandoening in, zij kòn het zich niet verhelen: dat groote huis somber te vinden, en te betreuren de kleine villa, aan de Kerkhoflaan, in Den Haag, ook al had zij er nu nooit zoo héel veel geluk van huiselijkheid gehad... En toch... toch heeft men lief, dat, waaraan men is gewend, en was het niet vreemd, dat zij dat kleine huisje, waar zij vier jaren gewoond had, zoo lief had gekregen, en troosteloos was geweest, toen, de Oude Man gestorven, Van der Welcke, en Addy ook, absoluut hadden willen betrekken de groote sombere villa te Driebergen...! Gelukkig, dat het er dadelijk licht was geworden van hèn allen, van hùnne sympathie: als zij dien lichtenden troost van liefde er niet had gehad, o, ware het onmogelijk haàr geweest te gaan wonen in dat holle, donkere, sombere villa-huis, tusschen de eeuwig ruischende boomen, onder de eeuwig lage luchten, en dat lief was aan Van der Welcke en Addy, om die vreemde sympathie, dat gevoel van daàr vinden en daàr alleen de eigenlijke woning, waar zij behoorden thuis: de vader, die er geboren was en er zijn kinder-

jaren gespeeld had, en de zoon, die voor die woning, zoo vreemd, eigenlijk geheel dat zelfde gevoel van aanhankelijkheid koesterde. Hadden zij haar bijna niet gedwongen er heen te verhuizen, Van der Welcke dwingende als een kind, - er eerst heengaande voor dagen - en huizende alleen met de stokoude schoonmaakster, die hem er zijn bed opmaakte - Addy volgende daarna vaders voorbeeld, zich er in richtend zijn kamer: telkens die voorwendsels, dat hij snuffelen moest in de papieren, dat hij er boeken moest zoeken - wat ook maar voor voorwendsel aangrijpend... Dan lieten zij haar alleen, in haar huis bij de Kerkhoflaan. Er waren ook boomen om, en luchten boven. Maar vreemd, bij die boomen der Haagsche Boschjes, onder die luchten van af Scheveningen, had zij zich gevoeld tehuis, ook al was hun villa-tje maar een huurhuis, voor vijf jaren, licht en dicht, gehuurd indertijd, door Addy's beslissenden invloed; hij, die toen, kleine jongen, gegaan was naar den dikken aannemer... O wat ijlden de jaren, wat ijlden ze, hen voorbij...! Dat het al zóo lang geleden was... Vreemd, in dat huurhuis, had zij zich thuis gevoeld, in Den Haag, bij de haren, onder bekende atmosferen en tusschen bekende menschen en dingen - hoe weinig toegevend ook de dingen en menschen dikwijls waren geweest. Terwijl, nu, in dit huis, dat groote, holle, sombere villa-huis - en zij woonde er na den dood van den Ouden Man - nu al tien volle jaren - had zij zich altijd gevoeld, ook al behoorde dit huis hun nu toe, als erfenis en familie-woning, - een vreemde, een indringster, eene, die er bij toeval gekomen was... meê met haar man en haar zoon...: zij kòn zich van dat gevoel niet bevrijden. Het achtervolgde haar zelfs in haar eigen zitkamer, boven, die toch, gemeubeleerd met de meubeltjes van de Kerkhoflaan, bijna geheel en al haar kleine Haagsche salon was... Hu... wat huilde de wind, en wat rilde Adèletje tegen haar aan: als het arme kind nu maar niet ziek werd van die lange wandeling... Daar begonnen de eerste druppels te vallen, dik en groot, als wanhopige tranen... Zij stak haar parapluie op, en Adèletje schoof nog dichter, liep tegen haar aan, onder het zelfde dakje, om het veilig te hebben en warm... Nu ging de laan recht op den grooten weg,

en daar... al zichtbaar, hadt je het huis... Het stond in zijn grooten tuin - bijna een park, met achter een waterplas - als een vierkant, zwaarmoedig blok, triestig en massief, en zij begreep niet, dat Van der Welcke en Addy er zoo aan hingen. Of liever, begrijpen kon zij het nu wel, maar zij... neen ze had het huis niet lief. Het lachte haar nooit toe, het fronste altijd, zoo als het daar breed en streng als onvergankelijk stond aan den voortuin - de rozestruiken en stamrozen in stroo omwonden, afwachtende de voorjaarsdagen... Het zag met zijn gevel van, boven, zes vensters op haar neêr als met strenge oogen, haar duldende, maar haar nooit vergevende... Het was als de Oude Man zelve, die gestorven was, en nooit had vergeven... O, wonen had zij er niet gekund, wanneer zij zich niet herinnerd had, altijd, de vergeving der oude vrouw, die laatste teedere ure aan haar sterfbed, de verzoening, in geheel begrijpen en bijna verklaard weten - aangeboden op dat oogenblik van heengaan voor altijd... Dan was het haar, of zij de brekende stem van de oude vrouw zacht tot haar hoorde spreken, altijd, en zeggen: vergeef, ook al vergeeft hij nooit, want hij zàl... hij zal nooit vergeven... en het was haar, of zij die stem hoorde, zacht ruischen met een bemoediging, in den wind, in de boomen, nu zij ging door den tuin, en het strenge huis op haar neêrzag met dien kouden frons van altijd. Vreemd gevoel, dat haar altijd had doorhuiverd, dat haar iederen keer even doorhuiverde, twee, drie seconden, als zij ging, de stroo-omwonden rozen langs, naar de groote voordeur - dat gevoel, dat haar doorhuiverd had dien allereersten keer, toen zij hier uit hun rijtuig stapte - na jaren verloochend te zijn, als een schande, weggestopt in een hoek... Twee, drie seconden slechts - de regen plaste nu - de parapluie deed zij dicht, - Truitje was het, die opende, met een blijden lach, dat mevrouw thuis was, vóor het goot, en nu was zij in de lange gang... O, wat was het een sombere gang, de eiken deuren weêrszijden... het antiek kabinet... de pullen... de gravures en familie-portretten en dan aan het einde de deur, somberder dan de anderen, die deur, die toegang gaf... eenvoudig tot een kleine binnentrap, voor de dienstboden, om den grooten trap niet tel-

kens te behoeven te gaan... Maar dat had ze eerst geweten, toen zij hier verhuisde, in een impulsie was toegeloopen, op de sombere deur, die haar altijd had aangestaard aan dat einde van Hollandsch huis-interieur, als een eeuwig gesloten mysterie... Toen, moedig, - als huisvrouw, die onderzocht, maar kloppend haar hart van angst - had zij geopend de deur, en de trap gezien, de kleine trap donker wendend naar de slaapverdieping en de oude schoonmaakster had haar gezegd, dat het heel gemakkelijk was om water te halen, omdat er boven geen water was: bepaald een fout aan het huis... Toen had zij de deur weêr gesloten, en geweten: - eenvoudig een kleine binnentrap, voor de meiden, en verder niets, en verder niets... Maar waarom had zij dan nooit die deur meer opengemaakt, er nooit de hand op de kruk gelegd... Zeker, omdat zij er niet noodig had... omdat zij wel dacht, dat zij de kleine trap ook als de groote zouden schoonmaken, de dagen van gang- en van trappenbeurt: daar zorgde Truitje toch voor... Waarom zoû zij de sombere deur hebben moeten openen... En zij opende ze, sedert, nooit. Een enkelen keer had zij ze open gezien: dan vergat oude Mie ze te sluiten, en zij had gebromd, Truitje gezegd, dat het slordig stond, als die deur daar zoo open bleef... In duisternis had zij het kleine trapje toen naar boven zien wenden, de treden even strepende met bruine strepen in het zwart van de schaduw... Maar de deur, dicht, staarde haar aan. Zij had het nooit, aan wie ook, gezegd, maar de deur staarde haar aan - als het huis, van voren... Neen, achter in den tuin, staarden de ramen van den achtergevel haar ook als met oogen aan, maar zachter, weemoediger, en lachend bijna, bemoedigend en lieftalliger tusschen het minder strenge groen der lindeboomen, die, in den zomer, zoo weldadig en loom haar omgeurden... De zomer... Nu was het November, nu was het die eeuwige wind, en die eeuwige regen, razende om en tegen het huis, en ruischende tegen de rillende ramen... Vreemd gevoel altijd en altijd... ook al was het maar voor twee, drie seconden, maar thuis, neen, voelde ze er zich niet... En toch, sedert tien jaren al, ijlde, ijlde, ijlde haar leven hier voort... Het ijlde voort, zonder rust... Druk had zij het altijd... Adèletje had zij

naar boven gezonden, om dadelijk zich wat te verkleeden, en zij deed open de deur van de achterkamer... Het was er wat kil, vond zij... en terwijl zij in de serre, rustig, haar moeder zag zitten op haar gewone plaats, turen naar buiten, ging zij naar de vulkachel, bewoog den trekker heen en weêr, om de asch te doen zinken, en achter de mica-deurtjes op te doen gloeien het vuur...

- Heeft u het daar niet koud, mamaatje...

De oude vrouw, op den klank van haar stem, zag om.

Constance nu ging in de serre, vroeg weêr:

- Heeft u het niet koud, mamaatje?

De oude vrouw nu hoorde haar, en Constance boog zich tot haar voorover, zoende het wassen voorhoofd.

- Het waait, zei de oude vrouw.

- Ja, het waait goed! zei Constance. Dus heeft u het hier niet koud?

De oude vrouw glimlachte, haar oogen in haar dochters oogen.

- Wil u niet liever binnen zitten, mama?

Maar de oude vrouw glimlachte slechts, en zij zeide:

- De boomen gaan heen en weêr, en zoo even is er een tak gevallen... vlak voor het raam.

- Ja... Harm zal morgen wel werk hebben... Overal liggen de takken neêr...

- Het waait, zei de oude vrouw.

Constance, binnen, nam een wollen doek, legde die om haar moeders schouders.

- Als u het koud krijgt, zal u naar binnen gaan, niet waar, mama...

En zij ging terug naar den salon, willende naar boven gaan.

Maar uit de gang klonken stemmen en de deur werd geopend. Het waren Gerdy en Guy.

- Is u thuis, tante?

- Is u eindelijk thuis?

- Waar heeft u den heelen middag gezeten?

- Is u met Adèle gaan wandelen...?

- Kom tante, zei Guy; geef rekenschap!

Hij was een knappe blonde jongen van negentien, al groot en breed, met een blonden snor, en zij bedierf hem omdat hij op zijn vader leek. Eigenlijk bedierf zij ze allen, ieder om een andere reden, maar Guy kon van haar alles gedaan krijgen. Hij pakte haar nu in zijn armen, vroeg nog eens:

- Nu tante, waar ben je geweest?

En zij bloosde, als een kind. Zij wilde het niet zeggen, waar zij was geweest, maar zij had niet gerekend, dat zij haar zóo zouden overvallen.

- Maar nergens! verweerde zij zich. Ik heb gewandeld met Adèle...
- O neen! zei Guy, beslist. U is naar het oudje geweest...
- Ach, wel neen.
- Ach, ja wel.
- Toe kinderen, laat me nu. Ik wil me wel even verkleeden... Waar is mama?
- Mama is boven, zei Gerdy. Tante, komt u beneden, gauw? Wil ik thee zetten...? De lamp opsteken...? Dat is gezellig, thee, als het zoo stormt.
- Goed, kind, doe dat.
- Komt u gauw?
- Ja, ja, dadelijk...

Zij ging naar boven, de breede eiken trap op, die wendde... Waarom, altijd, als het woei, gedacht zij dien achtermiddag, toen zij zoo naar boven gegaan was, de gang over, de kamers door, tot het diepe donkere ledekant, waarin schemerde, op het kussen, het matte gezicht van de stervende vrouw... Heden als toen ratelde de zwarte regen tegen de ramen en de groote kabinetten op de donkere gang kraakten, met die plotse krakingen van oud hout, die dreunden en ploften soms door het huis... Maar men hoorde ze nauwlijks nu, omdat het huis niet meer stil was, omdat er nu altijd in de kamers, over de gangen, stemmen gonsden en jonge voeten zich repten, met al het nieuwe leven, dat in het huis was gekomen... Tien jaren, dacht Constance, terwijl zij, in haar kamer, het licht opstak om zich te verkleeden... Waren het dan wel tien

jaren... Vlak na den dood van haar armen broêr Gerrit - arme Adeline met de kinderen niet meer in huis, maar in goedkoop pension - de dood van den ouden heer Van der Welcke, en toen was het, dat zij, Van der Welcke, Addy in de papieren van Gerrit voor de hand hadden dien brief gevonden: Addy, ik draag je mijn kinderen op; mijn vrouw, draag ik je, Constance, op... De brief van een zieken man, zielsziek en lichaamsziek, die den dood voor oogen àl warrelde. En in dat armelijk pension reeds, had Addy zich de kinderen aangetrokken, flink als een jongen vader; maar toen de oude heer was gestorven... en zoowel Van der Welcke als Addy hadden gedwongen naar Driebergen te verhuizen - toen was de jongen geheel en al opgetreden als een beschermer van die negen kinderen, als de beschermer van die arme vrouw, die niet meer wist hoe en wat, verpletterd onder den slag... Nog nu, terwijl zij haastig zich verkleedde, om hen beneden niet te lang wachten te laten, hoorde Constance het haar jongen zeggen, met zijn kalme zekere stem:

- Papa... mama... nu hebben wij een groot huis... een heel groot huis... Nu zijn wij rijk... en tante Adeline heeft niets... de kinderen hebben niets dan een paar duizend gulden elk... nu moeten ze allemaal bij ons komen, niet waar, allemaal komen in Driebergen... niet waar papa... en mama.

Meer had hij niet gezegd, dan die enkele eenvoudige woorden, en zijn zekere stem was zoo rustig geweest, als sprak het zoo van zelve, als was het zoo heel gewoon...

- Wat is daar nu voor bizonders in! had hij met groote oogen gezegd, toen zij hem om den hals was gevallen, hem in ontroering en tranen gezoend had, haar hart zwellend van geluk om haar kind... Angstig alleen had zij òm naar haar man gekeken, wat of hij zoû willen, wat of hij zoû zeggen, op de woorden van zijn zoon... Scènes tusschen hen waren er wel minder, veel minder, maar toch... had zij gedacht...: wat zoû hij nu zeggen...? Maar hij had alleen gelachen, geproest van het lachen, met zijn jongen lach van groot kind... gelachen om die heele familie van zijn zoon: een vrouw en negen kinderen, die Addy, zestien jaar, rustig weg tot

zich nam, omdat zij hadden geld en een groot huis nu... Sedert had Van der Welcke den jongen altijd geplaagd met zijn negen kinderen. En dan tegenover die plagerijen van zijn vader, de rustige glimlach in oog en om mond van Addy, alsof hij dacht: heb maar pret, vadertje, want je bent tòch wel een goeie kerel... En Addy had zich aan zijn negental laten gelegen liggen, met een kalmte, als waren zij heelemaal geen last... De verhuizing toen naar Driebergen, maar Addy nog in Den Haag, logeerende bij tante Lot, de twee jaren, dat zijn Gymnaziumtijd nog duurde, - elken Zaterdag echter kwam hij over, naar zijn vrouw en zijn kinderen, plaagde Van der Welcke... en hij bemoeide zich met alles... met het voordeelig uitzetten en besparen van de paar duizend gulden der kinderen elk... met hun school... met de gouvernante voor de meisjes...: hij nam arme tante Adeline alles uit de hand; zijn Zaterdagmiddag en Zondag waren vol geweest van allerlei zorgen... hij bedacht en besprak en bedisselde... Daarbij kwam, dat oma, nu vereenzaamd en geheel kindsch in haar groote huis, niet had blijven kunnen daar wonen, zonder zorg, en Constance had gemakkelijk weten gedaan te krijgen, dat oude mama meê was gekomen... naar Driebergen... Maar de oude vrouw, ternauwernood, had de verandering opgemerkt... zij meende, zij woonde nog in de Alexanderstraat...; soms, - 's zomers - zij woonde te Buitenzorg, in het paleis, en de kinderen om haar heen liepen en spraken druk... als het altijd was geweest... Emilie, had Constance niet willen verlaten, en hoewel zij wel eens naar Baarn ging, woonde Emilie eigenlijk bij hen in... zóo geknakt in haar jonge leven, zoo nooit den dood van Henri kunnende vergeten, dat zij als was een schaduw van zichzelve, bleek, stil, meestal alleen op haar kamer, kwijnend... tot de eenzaamheid haar in den familiekring dreef...

Tien jaren... tien jaren waren alzoo voortgeijld, geijld als vluchtige schaduwen van den tijd, en toch wat was er veel gebeurd! De kinderen opgroeiende, bloeiende tot jonge meisjes en stevige jongens - Addy studeerend te Amsterdam, werkzaam aan de hospitalen, tot hij na zijne examens, zich eindelijk, jonge

pleegvader, vestigde als arts en dokter bij hen allen in het groote huis te Driebergen... en toen die zoo heel groote verandering in hun leven...: zijn huwlijk... zijn veel te vroeg huwlijk...! O, dat huwlijk van haar zoon...! Hoe had zij niet alle hare rijpere verstandelijkheid met krampende handen moeten houden bijeen... om het goed te vinden... om het goed te vinden... om zich met in één enkel oogenblik te laten meêsleepen door alle vooroordeelen van vroeger, die van het nauwe kringetje - waarop zij had leeren neêrzien in laat maar eindelijk leven...! Nu was hij dan waarlijk echtgenoot, nu was hij dan waarlijk vader.

- Tante Constance... komt u nu!

Het was Gerdy's stem, en ze maakte haar nerveus. Zij waren wel allen heel lief, maar ze waren ook allen heel druk, en eigenlijk was zij toch een vrouw voor eenzaamheid en van droomen - geworden - en had zij wel eens behoefte heel alleen te zijn... heel alleen - in haar kamer... te liggen op haar chaise-longue... en te denken... vooral terug zich te denken in de jaren, die, vluchtige schaduwen van den tijd, waren geijld, geijld, geijld...

Maar trappeltripjes naderden snel en nu aan de deur, klop-klop:

- Tante! Tante Constance... Ik heb de thee nu gezet, en als u niet komt, wordt die te sterk...

Zij had Gerdy wel willen zeggen, dat zij er niet van hield, van dat schreeuwen door het huis, over de gangen: het gaf haar altijd een schok als ontwijdde de heldere meisjesstem die bruine binnenatmosfeer van oud somber huis vol verleden... als of de oude menschen er woonden nog... ze zouden opschrikken van zooveel jonge gedachteloosheid, overmoedigheid. Maar zij zeide het nooit.

- Ja kindje, ik kom...

Zij was nu klaar, deed het gas uit. Gerdy was al weêr terug naar beneden, en in den salon vond Constance nu de lampen opgestoken, en Gerdy heel bezig met trekpot en kopjes... En zij glimlachte, Constance, want er was zoo iets van vrede in huis, daar in die kamer, iets bijna van geluk, klein geluk, als de menschen wel eens vinden, een kort oogenblik. Marietje, oudste der meisjes, kleine

zorgende ziel al van klein kindje af, had grootma binnengetroond, uit de waarlijk te koude serre, haar geïnstalleerd in de achterkamer: de oude vrouw zat er, het doekje om, de voeten op de waterstoof, de handen trillende in den schoot, het hoofd knikkende, alsof zij allerlei dingen zeker wist... Zoo zat zij altijd en altijd en zij sprak nauwlijks, enkele woorden, haar laatste jaren stil verlevende, en al uitkijkende in àl het andere... maar onbewust geheel... Maar voor het vuur zaten, bij elkaâr, Adeline en Emilie, beiden stil... maar toch met dien vreemden vrede, die rustig in haar beiden was... omdat het om haar heen zoo jong en zoo licht kon zijn... Dan was op dit uur, in de kamer, ook heel de jeugd verzameld, al Gerrits kinderen, op Constant na, die, zeventien jaar, bij Arnhem op kostschool was, tot heel veel verdriet van Gerdy, want zij waren altijd samen geweest: twee blonde zoete kindertjes. Marietje was al twee-en-twintig, niet mooi opgegroeid, lang, spichtig, blond, eigenlijk een onbehagelijk meisje, maar zij had wel iets liefs van altijd te zorgen - vooral voor grootmama; zij had dat al zoo vroeg als oudste zusje gekregen, omdat haar moeder haar al dadelijk den zorg voor de kleine broêrtjes en zusjes had opgedragen, natuurlijk-weg. Ook Adèletje was niet mooi en daarbij zwak en ziekelijk, de nauwe borst ingevallen, en Constance verwonderde zich dikwijls, dat de beide oudste zoo waren geworden, omdat zij ze zich herinnerde als twee wel fijne, maar mooie blonde kindertjes van vroeger, met rozekleurtjes - poppetjes van kindertjes. Alex ook was binnen, en ook hij verwonderde Constance dikwijls - als zij zich herinnerde den ondeugenden bengel van vroeger - nu een jongen van twintig, vaalbleek, angstig zijn blauwe oogen geworden, menschenschuw, in zichzelven teruggetrokken, met een plotsen glimp van blik vol ontzetting, die haar verontrustte, zij wist niet waarom... En in Guy vond zij het meest haar broêr Gerrit terug, groot, blond en breed al, als Gerrit geweest was - maar onhandelbaar altijd gebleven, zonder één ernstige gedachte, negentien jaren, en evenals Alex, nog zoo weinig gedecideerd voor zijn toekomst... Dat was de groote zorg niet alleen voor Constance,

maar voor Addy vooral en Van der Welcke plaagde zijn zoon dikwijls, dat het niet alles was vader te zijn van negen kinderen. Was Alex nu somber, met dien vreemden blik, soms plots bang in zijn oog, Guy was wel lief, was hartelijk, gezellig, vroolijk, dwaas - was een groot kind, de lieveling van Van der Welcke, met wien hij fietste, sedert Addy nooit tijd meer had: nu een serieuzen man, een jong geneesheer met veel praktijk al. Guy noemde Van der Welcke papa; zij konden zoo goed, bijna te goed met elkaâr overweg: Van der Welcke, een kind gebleven niettegenstaande zijn een-en-vijftig jaren, schiep behagen in dat groote blonde pleegkind van Addy, en jaloersch als hij was van al den ernst, drukte, bezigheid, zorg van Addy, die zijn vader nauwlijks één oogenblik gunde meer, was hij blij Guy te hebben gevonden, als om Addy te toonen: ik heb wel een anderen vriend, en ik heb jou niet altijd noodig... Op Guy volgde mooie Gerdy, een beeld van een meisje, achttien jaren, met Guy de lach en het licht in het huis - daarna, Constant, op kostschool - en gelukkig leerden de twee jongere jongens goed, Jan en Piet, terwijl kleine Klaasje, twaalf, heel achterlijk was gebleven, een kind scheen van acht, nu sufjes en stilletjes, dan uitgelaten dol, maar zoo onnoozel, dat zij nog niet kon lezen... Ja, zoo had zij ze allen, de kinderen van Gerrit, zoo zorgden zij en Addy voor allen en arme Adeline was het zoo natuurlijk gaan vinden, besliste zelve nooit iets, vroeg alles aan Constance, en Addy...

De wind buiten loeide en een heftige regen sloeg neêr tegen de ramen, als tikkelden er driftige, booze vingers. De blinden, de gordijnen toe, de lampen op, de thee, die Gerdy schonk met haar coquette maniertjes, het gaf Constance, al was zij moê, en al had zij gaarne eens alleen gezeten, een streeling van zacht huislijke voldoening, iets fluweeligs van wel harmoniesch zijn met allen rondom haar heen, ook al was er zooveel zorg, niet alleen met de kinderen, - maar ook nog soms heel veel moeilijkheid en misverstand met Mathilde, Addy's vrouw. Waar was Mathilde nu? Waar waren de beide kinderen nu? Gerdy, druk en bewegelijk, en doende of zij heel veel deed, met haar theegerei licht rammelend,

had een fauteuil wat nader geschoven, bij den haard, waarin oplekte het vuur; nu bood zij Constance haar kopje, bood een schaaltje met koekjes en Constance vroeg:

- Waar is Mathilde?
- Mathilde...? Ik weet niet, maar... wil ik haar zoeken?
- Neen, laat maar... Waar zijn de kinderen...?
- In de kinderkamer, geloof ik... Wil ik zeggen, dat ze beneden komen?
- Neen kind, laat maar, laat maar...

En Gerdy drong niet meer aan... De wind, de regen, razende buiten, - was het binnen de stille vrede, en al was Gerdy bewegelijk, zij voelde den vrede, en waardeerde dien: zij waardeerde ze als zij allen. Eigenlijk hoopte zij maar, dat Mathilde niet beneden zoû komen, vóor het diner, omdat altijd als Mathilde beneden kwam, op het theeuur, er iets gebeurde, als of een duiveltje sloop tusschen Gerdy's nerveuze vingertjes: zij brak een kopje, gooide de boel om, eens zelfs had zij bijna brand gemaakt, omdat zij de spiritusvlam had uitgeblazen, met een woedend geblaas van haar driftige spitse lipjes... Het was nu wel gezellig: als Mathilde nu nog maar wat boven bleef... En de regen, de wind, buiten razende - waren er binnen de enkele zachte woorden, in de gele kringen van het licht der lampen, die Gerdy zoo had geplaatst, dat het schijnsel intiem was en lieflijkjes dommelig... Oude oma daar ginds in haar hoek - ze bleef daar maar stilletjes zitten in haar grooten fauteuil, die was als een troon; ze bewoog niet, ze sprak niet, maar ze behoorde er toch zoo bij, vond Gerdy: dat wassen gezicht van heel oude dame, in het witte haar omlijst, het wollen doekje om de schouders, de onbewegelijke donkere japon-figuur, en in den schoot de fijnheden der vingers, trillende vingers, zonder wier trilling zij als roerloos had geschenen... Om het vuur tante Constance nu, pratende met mama en met Emilie, en Gerdy wist niet waarom, maar in die drie, als ze praatten met elkaâr, trof haar iets, alsof zij, Gerdy, in eens, zonder aanleiding, had weenen kunnen, om iets van weemoed, dat haar heel vaag aanzweemde, als een troebeling uit vroegere jaren, en dingen, die al lang waren

voorbij... Dan rammelde Gerdy onnoodig met haar kopjes en lepeltjes en begreep niet waarom ze zoo gevoelig was. Marie borduurde, en Alex, somber, las, maar Guy speelde tric-trac met Adèletje, Guy altijd met een mop er tusschen in: de dobbelsteenen rammelden in de bekers, vielen neêr in het bord; de schijven stapelden hard houterig op de witte en zwarte punten; de dobbelsteenen rammelden weêr, vielen neêr.

- Vijf en drie...

- Imperiale... Dubbele vier... Nog eens na... Twee en drie...

En Klaasje was bij tante Constance komen zitten, kruipende bijna in haar japon, een heel kinderachtig prentenboek in de hand. Zij drukte hare blonde kopje behagelijk in tantes rokken, tegen tantes schoot, en zij had stilletjes genomen tantes arm, en dien gelegd om haar hals. Onderwijl lette zij alles en alles op, ongemerkt, wat er gebeurde: het tric-trac van Guy en Adèle, de theedrukte van Gerdy, - luisterde zij naar tante, mama en Emilie - of zij buiten dien kring van huiselijkheid was, of zij er ver van af was, of zij het hoorde en zag door een waas... onbewust... in haar langzaam ontwakende hersentjes van achterlijk kind... Om dan niet zoo ver te zijn, nam zij de hand van tante Constance, opende de palm met hare vingers en duwde er haar kopje onder... dan scheen het of zij veel dichter kwam...

Plotseling ging de deur open, en allen, even, schrikten op, herstelden zich echter dadelijk... Mathilde was binnengekomen, en alleen grootmama, daar ginds, wat achter-af en donkertjes in haar hoek, was roerloos gebleven, met de trillende vingers in haar schoot, - wit en wassig, bevende, in de duistere schaduw van haar japon... Maar, om het vuur, zwegen Constance, Adeline en Emilie, bleven zij zitten, strak, - Adeline en Emilie bewegingloos en Constance alleen dwong zich Mathilde aan te zien. Alex las door, nerveus weg in zijn schouders gekropen, maar Guy rammelde met zijn dobbelsteenen en Adèletje kreeg een plotse kleur, werd bleek daarna... En Gerdy was het nerveust; zij dook in eens voor het vuur en begon er wanhopig in te poken...

- Maar Gerdy, zei Adeline; pas toch op... je maakt brand... de vonken vliegen...

Mathilde was gaan zitten; zij had den fauteuil genomen naast Constance, en daardoor was kleine Klaasje nu een beetje in de verdrukking, tusschen tante en Mathilde in, en Mathilde's schaduw viel op haar prenteboek, zoodat zij de platen niet zien kon. En een zoo plotselinge drift stak op in het kind, dat zij, voor één haar verhinderen kon, de beide armen krampachtig uitstrekte, de handen perste tegen Mathildes stoel en riep:

- Ga weg!!

De stem van het kind klonk zoo vol haat, dat zij allen weêr opschrikten: alleen grootmama, in haar hoek, merkte niets... Maar Constance, dadelijk, herstelde zich.

- Foei Klaasje! bestrafte zij. Zoo mag je niet doen, hoor! Waarom ben je zoo stout?

Maar het kind duwde tegen den stoel, en zoo krachtig, dat zij den stoel, met Mathilde er in, duwde ter zij.

- Ga weg!! herhaalde zij, bleek, met groote puilende oogen van haat.

- Klaasje! riep Constance. Wil je dat nu wel eens laten!

In de kamer klonk haar stem streng en luid. Het kind zag haar angstig aan, begreep alleen, dat tante boos was, en begon luid op te snikken...

- Nu goed, ik zal wel ergens anders gaan zitten! zei Mathilde onverschillig doende; zij stond op, zette zich naast Emilie...

- Ben je niet uit geweest? vroeg Emilie, zacht, - om wat te zeggen.

- Uit? Met dat gemeene weêr? En waar had ik naar toe moeten gaan? vroeg Mathilde koel. Neen, ik heb twee uur geslapen. Gerdy, heb je nog wat thee voor mij...?

- Ja, zeker! zei Gerdy, gedwongen.

Zij pookte nog één keer, fel in het vuur.

- Maar Gerdy dan toch! riep Adeline uit, bang, want de vonken van het haardvuur spatten.

Gerdy dook op, uit haar rokken, scharrelde nu met haar theeblad. Klaasje huilde niet meer, dadelijk stil toen Mathilde was gaan verzitten, en zij keek op naar tante Constance, poogde haar hand weêr te nemen.

- Neen, zei Constance; je bent stout...

- Néeen! zeurde het meisje, als een klein kind.

- Jawel, je bent stout... Je bent heelemaal niet lief Mathilde weg te duwen, hoor. Dat mag je nooit meer doen.

- Ach mama... zei Mathilde mat; laat het kind toch met rust...

Het kind, zóo ongelukkig, keek naar Constance, dat Constance haar weêr de hand legde op het hoofd, en nu dadelijk alles vergeten, keek het in haar boek, neuriede zelfs zacht, en wees zich de plaatjes.

Gerdy aan haar theeblad, schonk in... Daar hadt je het weêr, zij morste met de melk, het theeblad droop wit, maar zij had vlug een theedoekje in de witte plas gepropt, en nu bood zij Mathilde het kopje... Mathilde proefde.

- Heb je er suiker in gedaan?

- Ja... één klontje.

- Ik neem nooit suiker...

- O... Wil je een ander kopje?

- Neen... dankje... Je thee is slap...

Gerdy's thee was haar trots, altijd, en ze zei agressief:

- Thee wordt na drie kwartier bitter of, als je er water op gooit, slap...

- Dan schijn ik wel altijd drie kwartier te laat te komen, want je thee is altijd bitter of slap...

- Zet jij dan thee voor jou...

Alleen nu tante Constance Gerdy aanzag, zweeg zij verder. Mathilde vroeg:

- Mama... weet U, wanneer Addy terug komt?

- Neen kind; ik denk morgen of overmorgen.

- Heeft u geen briefkaart van hem?

- Neen, kind...

- O, ik dacht, dat hij u zoû hebben geschreven... Ik had eigenlijk wel meê kunnen gaan met hem naar Amsterdam.

- Hij had zaken...

- Nu, ik zoû hem niet hebben gehinderd, in zijn zaken...

Zij zweeg nu maar, onverschillig, en zag op haar horloge, het

betreurende, dat zij te vroeg was gekomen. Zij had gemeend, dat het al zes uur was, dat zij wel dadelijk zouden dineeren. En het was zelfs nog geen half zes... Zoû zij maar weêr naar boven gaan... Neen, zij was er nu en zij bleef... Zij had te lang geslapen dien middag... Zij voelde zich suf en boos... Wat een oord dan ook, Driebergen in November... Kennissen, drie vier antediluviaansche families... Wanneer zoû zij weêr eens gaan naar Den Haag... Voor de kinderen zoû wel gezorgd worden: er waren bemoeiallen genoeg in huis... En zij bleef zitten, bewegingloos, woordeloos, mat, onverschillig, en suf van haar lange siesta, naast Emilie... Zij was het zich wel bewust: als altijd had haar binnenkomst een stremming te weeg gebracht... Dat lamme, idiote kind, dat haar stoel had weggeduwd...: ga weg!! Zij had het een oorveeg willen geven... Maar zij had zich beheerscht... Beheerschte zij zich niet altijd? Werd zij niet altijd beleedigd in den familie-kring van haar man... Waarom had zij hem ook getrouwd...! Had zij niet iedereen kunnen trouwen... in Den Haag...? In haar mat-suffe onverschilligheid, doormengd met nijdigen wrok, voelde zij zich martelares... Was zij niet heel mooi... een heel mooie vrouw...? Had zij niet iedereen kunnen trouwen... ook al was haar vader een arme zeeofficier... ook al was er van haar moeders kant geen geld... Zij was mooi - en al héel jong had haar dit in het hoofd gespeeld...: een goed huwlijk, een goed huwlijk vooral... niet meer de misère en de burgerlijke troep van het huis van papa en mama... O zeker, ze hield veel van haar man... maar nù werd het alles zijn schuld: hij... hij verwaarloosde haar... Was zij niet een martelares...? Diep in zich wist zij het wel, dat zij hem niet alléen voor hemzelven genomen had... dat zij het wel degelijk had heerlijk gevonden, zij... een Smeet, eenvoudig Mathilde Smeet... te huwen baron Van der Welcke... veel geld... een chic huwlijk toch... al woonde de familie niet meer in Den Haag... Barones Van der Welcke... Op haar kaartje: Baronne Van der Welcke... een kroontje op haar zakdoeken, een wapentje op haar brievenpapier... o, wat een streeling, wat een streeling... Gelukkig, eindelijk, haar japonnen in Brussel te bestellen... niet meer te kennen de naar

ranse boter en gemorste petroleum riekende misère van het ouderlijk huis... ze nu zich afschuddende, ze dompelende, verdrinkende in het verleden, die misère... als een schurftige hond in een plas... Driebergen... nu ja... Maar het zoû niet altijd Driebergen blijven... Zij maakte zich wel sterk haar man te tronen uit die familie-regeering... hem te tronen naar Den Haag...: daar zoû hij zijn den jongen dokter à la mode... een mooi huis... chique kennissen... een loge in de opera... geprezenteerd aan het Hof... barones... baronne Van der Welcke... Zij had nu twee kinderen... een jonker en een freule... en het was sterker dan haarzelve... maar zij wist, dat zij moest oppassen en het niet zóo aan de kindermeid merken laten: Geertje... heb je den jonker zijn handjes gewasschen...? Geertje, doe je de freule het witte japonnetje aan...? Want zij had wel opgemerkt, dat de anderen het nooit zeiden, tegen Geertje of de andere meiden... Nooit jonker, nooit freule... altijd maar, zoo eenvoudig weg: Constant en Henriette... zelfs wel Stan en Jet... en als de anderen er dan ook bij waren, zeide zij het hun na... Stan en Jet... maar o het genot, zoodra zij weg waren, het Geertje weêr eens uitdrukkelijk te zeggen... de warme streeling in haar ziel, dat zij was niet alleen barones, maar de moeder van een freule en een jonker: Geertje... heeft freule Henriette haar melk gehad... Geertje... doe den jonker zijn nieuwe schoentjes aan... Neen, zij kòn het niet in zich onderdrukken en toch was zij verstandig genoeg om te weten... en fijngevoelig genoeg om te voelen... dat... de anderen... het in haar burgerlijk vonden: dat freule en jonker van haar kindertjes zeggen... die waren twee en anderhalf jaar... Dàt was het vervelende, dat zij niet alleen haar man had getrouwd, maar zijn heele familie er bij... zijn grootmama... zijn ouders... tante Adeline met haar heele troep... die Addy - zoo dol, omdat hij zoo jong was - beschouwde als zijn eigen kinderen, voor wie hij moest zorgen... Dàt was wel het vervelende en, o, als zij alles geweten had, hoe martelares zij hier zoû zijn, in dit huis, waarin zij zich toch nooit meesteres voelde - martelares van de onhebbelijkheden van het idiote kind, - van de plagerijen van Gerdy, die haar suiker gaf in haar thee... als zij àlles

geweten had - zij had zich nog wel eens bedacht...! Toch hield zij zoo dol veel van Addy... toch kòn zij nog wel gelukkig weêr met hem worden... als hij maar terug tot haar kwam... als hij haar niet verwaarloosde - altijd en altijd door... voor heel die bende van zoogenaamde pleegkinderen, die hij zich op den hals had gehaald... O, hem nog eens weg te krijgen, uit geheel dien haar benauwenden familiekring... en dan naar Den Haag... haar man een jonge chique dokter... zij aan het Hof... en zóo dan terugzien al de kennissen van vroeger... en de familie van papa en mama, en desnoods wel bij ze, minzaam, haar kaartjes pousseeren: baronne Van der Welcke...

Zij had niet alleen hare ijdelheid, zij had ook haar gezond verstand en een diepen, dikwijls zuiveren blik in zichzelve. Want zij zàg haar ijdelheid, maar ze wilde ze liever niet zien. Zij wilde liever zich martelares zien dan ijdel, en zóo zag ze zich dan ook - als zij haar gezond verstand willens en wetens had verdrongen - en zoo kon zij soms, in een ongelukkige bui, weenen over zichzelve... Dan troostte het haar alleen dat zij mooi was, een mooie jonge vrouw, gezond, moeder van twee mooie kindertjes: een jonker en een freule.

Mat zat zij er nu, de woorden tusschen hen allen vielen weinige; de dobbelsteenen in de bekers van Adèle en Guy tikkelden hard en ze maakten Mathilde nerveus...

Gerdy had zich niet kunnen inhouden meer: ze was weggeloopen de gang in, en ze liep bijna tegen Van der Welcke aan, die juist naar de voorkamer kwam.

- Hola, kleine! riep hij.
- O, pardon, oom!
- Waar ren je zoo naar toe...?

Zij lachte.

- Nergens oom... Ik weet het niet... Ik ga mijn handen wasschen. Ik heb met de melk gemorst... Thee is er niet meer, oom.
- Dank je, kleine, ik wil geen thee... Gaan we haast eten?
- Het is nog geen zes uur.
- Is er nog niets van Addy?

- Neen, oom...
- Is... is Mathilde al beneden?
- Ja, oom.
- O. Nu, maar dan ga ik maar nog wat naar boven.
- Ach neen, oom.
- Jawel.
- Ach neen. Waarom doet u dat nu. U scheept ons maar altijd met haar op, u maakt u maar altijd uit de voeten.
- Ik? Maar ik heb niets met haar te maken.
- Ze is toch uw schoondochter.
- Mijn schoondochter, nu ja. Kan ik het helpen.
- Ja, u kan het helpen.
- Zoo, kan ik het helpen.
- Ja... als u Addy indertijd had tegengehouden... had verboden... als zijn vader.
- Jou klein nest! Denk je, dat ik Addy wat kan verbieden! Ik heb hem nooit wat kunnen verbieden. Hij heeft altijd gedaan als hij verkoos. Van klein kind af.
- U kan het helpen.
- Zoo, kan ik het helpen. Nou, maar helpen of niet... ik ga nog naar boven.
- Neen oom, u mag niet. U moet binnen komen. Wees nu lief. Doe het nu voor ons. Van ons houdt u toch wel, niet waar? Van al Addy's pleegkinderen, oom.
- Ja, kleine, van jullie hoû ik wel, al heb ik Addy heelemaal verloren, door jullie.
- Neen oom, niet heelemaal.
- Nu, maar wat heb ik hem te deelen met jullie allen??
- Jawel, wel een beetje deelen. Maar zeg, u houdt tòch van ons.
- Nu ja, jullie zijn nog al een lieve, gezellige bende. Maar Mathilde...
- Wat van Mathilde, oom?

Hij boog zich tot haar over, beet het woord voor woord in haar oor:

- Die... kan... ik... niet... uitstaan... Die haat ik zoo, als ik niemand gehaat heb.

- Maar oom, dàt is nu overdreven, vond Gerdy, in een redelijke bui.
- Zoo, is dàt overdreven.
- Ja, want zoo erg is ze niet. Ze is wèl lief.
- Zoo, vindt jij haar lief? Nou, ik vind haar een spook.
- Neen, neen, dàt mag u niet zeggen... En ze is de vrouw van Addy en de moeder van zijn kinderen.
- Zeg, kleine, niet zoo wijs doen. Dat komt je totaal niet te pas.
- Jawel, ze is de moeder van zijn kinderen, en u, u mag niet zoo jaloersch zijn.
- Ik? Wat ben ik jaloersch?
- Ja, u is jaloersch. Van Mathilde, en van ons.
- Het is wel mogelijk. Ik zie Addy nooit. Als ik Guy niet had...
- Nu ja, maar u heèft Guy. En u heeft Addy ook.
- Neen, ik heb Addy niet... Weet je niet, wanneer hij komt?
- Neen oom. Komt u nu binnen.

Zij troonde Van der Welcke meê, de kamer binnen, en, als altijd, ging hij, zich de handen wrijvende, naar de oude vrouw, stil in haar hoekje, probeerde een paar woordjes met haar te spreken. Zij herkende hem wel, zij glimlachte... Buiten, heviger en heftiger, raasde de wind... De takken der boomen zwiepten langs de ramen, de twijgen tikkelden er tegen als met toppen van vingers... En in de huivering van dien angst buiten vond Constance het, plotseling, zoo heel vreemd, dat zij allen... dat zij allen daar waren... Allen vreemden, in het groote sombere huis, dat had toebehoord aan de strenge ouders van Henri... De oude vrouw had haar vergeven, maar nóoit had de oude man vergeven... Hij was gestorven, zijn hart vol wrok... En nu, nu waren zij allen daar, allen vreemden - behalve de zoon... behalve de kleinzoon, op dit oogenblik niet daar... Zij waren er allen vreemden... Haar moeder, verkindscht, en die zich waande in Den Haag en zoo dikwijls te Buitenzorg... Zij, en de vrouw van Gerrit, hunne kinderen, Emilie... Allen, allen vreemden, allen vullende met hun velerlei leven en drukke beweging het eens zoo stille en ernstige huis... En Mathilde, een vreemde... En zoo vreemd, zelfs de kinderen van

Mathilde en Addy... kleine Constant en Jetje, twee kleine vreemden, ook al droegen zij den naam. Waarom zij het zoo voelde? Misschien omdat zij altijd nog vond het groote sombere huis toebehooren aan den Ouden Man... Het was of hij er nog woonde; er, buiten, liep in den tuin... Het was of het groote, sombere huis nog altijd vol van zijn wrok was jegens haar en jegens de haren... Ja, tien jaren woonde zij hier al, maar de Oude Man wrokte er nog altijd, omdat zij er was, en omdat zoo velen der haren gekomen waren, meê met haar, in het huis, waar zij niets hadden te maken, waar zij indringster was, en indringer allen, die meê met haar waren binnengedrongen... Een gevoel, dat haar zoo dikwijls benauwd had - tien jaren lang - en dat haar altijd benauwen zoû... En zij kon het aan niemand uiten, want Van der Welcke had Addy vrij spel gelaten de bende meê te nemen en hijzelve, hij hield van de bende... O, zoo als met de jaren, de slepende of de snelle jaren, zich de dingen hadden verzacht tusschen haar en haar man...! Hoe zij elkander hadden leeren verdragen...! Hoe er wel nooit, nu zij oud werden, zij zes-en-vijftig, hij even jonger, - teederheid tusschen hen was gekomen, maar zóoveel verzachting van alles wat scherp en stroef was geweest, dat zij hadden kunnen blijven voortleven, in dit huis, er samen met hun kind doende de taak, die hun scheen opgelegd: te zorgen voor de kinderen van Gerrit... Zoo natuurlijk beschouwde Adeline het, maar toch - hoe dankbaar was zij hun! Hoe dikwijls zeide zij hun, dat zij nooit alleen had de kinderen kunnen opvoeden - zonder kracht, zonder geld... De dood van Gerrit had haar gebroken. Rustig had zij altijd hare moeder- en vrouwplichtjes volbracht, maar de dood van Gerrit had haar gebroken. Zij was tusschen alle haar kinderen achtergebleven, als eene, die niet meer weet... Het was of over den eenvoud van haar leven gezonken was eene schemering, waarin zij dwalende zocht, de handen uitgestoken en tastende... Als Constance, als Addy haar niet hadden geleid...! En aan Van der Welcke was ook Constance dankbaar, want was het niet zijn huis, waar zij in woonde met haar neven en nichten - was het niet met zijn geld, grootendeels, dat zij die kinderen

opvoedde... O, als de Oude Man maar niet meer zoo wrokte, om hen heen - vullende het gehéele groote sombere huis vol van zijn wrok - omdat zij er waren ingedrongen - omdat zij er leefden van zijn geld - ook al was dat geld nu van zijn erfgenaam! Bij iedere gulden, die Constance uitgaf in haar nu zoo groote huishouding, voelde zij den wrok van den Ouden Man... En het had haar gemaakt zoo zuinig, als zij nooit was geweest toen zij van enkele duizende guldens 's jaars hadden leven moeten, zij beiden, Henri en zij - met vrij groote behoeften... Bewoonde zij nu ook dit groote huis, had zij nu aan haar tafel twaalf, dikwijls vijftien dischgenooten, - betrekkelijk was zij zuiniger, in geheel haar leven, dan zij het ooit geweest was in haar kleine huis, met man en kind... Het was het geld van den Ouden Man... een groot fortuin... en het was nu wel het geld van Henri... maar het was vooral het geld van den Ouden Man...! De gordijnen in de suite waren zeer verkleurd, maar zij wilde er geen nieuwe nemen, hoewel Van der Welcke haar zelve had gezegd ten minste in de voorkamer nieuwe te nemen... Haar dagelijksche tafel was dood-eenvoudig - eenvoudiger dan zij het ooit gewend was... Dat gaf haar dan weêr de wroeging, dat zij het Henri, nu hij oud werd, eenvoudiger gaf dan in zijn jonge jaren... En zij spoorde hem aan, iederen dag, toch een automobiel te nemen... Hij, redelijk, wilde het niet doen. De ‘kachel’ te koopen, nu ja, dat was een groote uitgaaf in eens... maar het duurst was het onderhoud, van de ‘kachel’, de chauffeur, de uitstapjes... Hij vreesde, dat als hij de ‘kachel’ eens had, het een heel dure grap zoû worden... En, al die tien jaren lang, had hij nog wel eens gedacht aan een automobiel, maar de ‘kachel’ toch nooit gekocht... Dan voelde Constance een zoo hevig zelfverwijt - dat zij Henri's geld gebruikte voor de kinderen van haar broêr - dat zij met Addy er over sprak... Geregeld waren die gesprekken over de automobiel teruggekomen, ieder jaar... Addy vond, dat papa gelijk had, dat het niet was de eerste uitgaaf, die zoo bezwarend was - maar al de verdere onkosten: ook werd de automobiel zoo geperfectioneerd ieder jaar, dat papa - had hij er eens den smaak van beet, - ieder jaar zijn

‘kachel’ van de hand zoû doen, om een nieuwe en modernere te koopen. Neen, het zoû een heel dure geschiedenis zijn... En Van der Welcke had hem nooit kunnen koopen, zijn ‘kachel’... Had er nauwlijks, een enkelen keer, één gehuurd... Constance voelde er om één blijvend verwijt... Nu waren zij rijk en toch... wat was hun fortuin met zooveel lasten! En lasten, die niet eens waren de natuurlijke lasten van eigen kinderen, die groot worden! Lasten van de kinderen van Gerrit... Dan werd zij maar altijd nog zuiniger, droeg haar japonnen af, tot zij glommen, en Addy zei, dat mama op haar ouden dag al haar coquetterie verloor. Hij had zijn moeder altijd gekend als een elegante vrouw, en nu liep zij in blouses, die glommen als spiegels... Hij plaagde haar; hij noemde er eene altijd: de spiegelblouse... Constance lachte vroolijk, zeide, dat zij er niet zooveel meer om gaf... Rijk nu, verteerde zij aan haar toilet de helft van wat zij er, vroeger, aan had verteerd... En Mathilde, die kwam uit misère van petroleumlucht en ranse boter, Mathilde, die luxe om zich heen, ieder oogenblik, had willen hebben, - Mathilde vond haar schoonmama gierig vooral, gierigheid den hoofdtrek van haar karakter...

II

Het was zes uur; Constance en Marietje hadden grootmama naar boven gebracht, want zij kwam niet meer aan tafel, en zij ging 's avonds heel vroeg naar bed. En zij waren nu in de eetkamer gezeten aan tafel: een groote tafel: een tafel - als Constance vond - van vreemden - de kinderen van haar broêr - om haar man heen, die alléen recht had hier te wonen in het huis van den Ouden Man en te zitten aan zijn tafel... En toch scheen het heel natuurlijk, dat Emilie er meê aanzat, dat Adeline er zat met haar vier meisjes: Marietje, Adèle, Gerdy en Klaasje, en met haar twee groote jongens, Alex en Guy; toch scheen het heel natuurlijk, dat, na de soep, de meid het groote stuk vleesch zette voor Guy en dat Guy het sneed: een van de weinige dingen, die hij goed deed, als

Van der Welcke hem gedachteloos plaagde; een plagerij, die wel iets waars bevatte... Zoo was het iederen dag het eenvoudige maal: soep, vleesch, groenten en aardappelen en iets toe, zoodat Van der Welcke wel eens zeide:

- Maar Constance, wat ben jij Hollandsch in je smaak geworden!

- Maar als je lust ergens in hebt, zeg het dan! zeide zij dadelijk zacht, en toch vreesde zij er voor, dat hij iets noemen zoû - van wild of gevogelte - dat veel te duur zoû zijn voor zoo een groote tafel, en zulke eetlusten als die van de kinderen: kostte het zoo, met dien degelijken eenvoud, al niet meer dan genoeg en was hun slagersrekening al niet belachelijk hoog, iedere maand? En Guy sneed het vleesch, in mooie zware plakken, die gladzuiver neêrvielen op elkaâr, met een handigheid, die hij van heel kleinen jongen al herinnerde afgezien te hebben van zijn vader... dien hij zich nog heel goed herinnerde, snijdend het vleesch in de kleine eetkamer van de Bankastraat... Dat was zijn taak, die van Guy, zuiver het vleesch te snijden en hij had maar door willen snijden, tot het geheel in zuivere plakken neêr op de schaal lag, zoo Constance hem niet gewaarschuwd had:

- Zoo is het misschien wel genoeg, Guy...

De jongen gaf juist het bord aan de meid, opdat zij zoû rond gaan, toen, in den voortuin een rijtuig inreed...

- Hoor! zei Constance.

- Dat is zeker Addy! juichte Gerdy.

- Dat is Addy, dat is Addy! riep Klaasje.

- Ja, zei Van der Welcke; dat is zeker Addy...

Er werd hard aan de bel getrokken; een sleutel tegelijkertijd knarste in de voordeur.

- Dat is Addy! riepen zij nu allen, met vroolijke gezichten van afwachting, blij, dat hij terug was.

En Gerdy, bewegelijk, stond op. Mathilde had ook willen opstaan, maar toen Gerdy zoo vlug was, bleef zij zitten.

- Zoo Addy, ben je terug! riep Gerdy in de gang, helder. O maar wat een koû, wat een wind!

De meiden, ook blij, liepen druk, drie om één handkoffer...

Om Gerdy, die de deur had opengelaten, tochtte het tot aan tafel... Maar Addy was binnengekomen, en al hunne stralende gezichten zagen tot hem op. Zij hadden hem vijf dagen gemist. Zij hadden hem vijf dagen verloren.

- Goeien avond, allemaal!

Hij gooide zijn natte jas uit, Truitje ving die op. Hij groette hier en daar in het rond, maar kuste niemand, gaf geen hand. Hij zag er moê uit en zijn boordje hing slap, van den regen.

- Wil je je niet eerst wat verkleeden, Addy? vroeg Constance, blij lachende, omdat hij er was.

- Neen mama, liever niet. Ik heb honger. Geef me een glas wijn...

Zij zagen het dadelijk aan hem. Hij was uit zijn humeur. Alle hunne stralende gezichten, dadelijk, doofden uit en zij zwegen stil. Guy, naast hem, schonk hem in, zonder een woord. Addy dronk het glas uit. Zijn blikken, moê, keken op onder zijn wimpers; zijn gebaren waren nerveus en hakkerig. Als Addy uit zijn humeur was, zwegen zij stil, doofden zij allen klank van hunne stemmen, allen glans in hunne oogen. Niemand wist iets te zeggen. En Constance moest zich geweld aan doen, om te vragen:

- Hoe heb je het gehad in Amsterdam?

- Goed...

Hij zeide het koel, als verzocht hij haar niet verder te vragen naar Amsterdam. Ook na haar vroeg niemand meer: hij zoû er later wel van vertellen. Nu spraken zij onder elkaâr, gedwongen. Het speet hun, dat Addy was uit zijn humeur, maar zij namen het hem niet kwalijk. Hij was zeker moê; hij had het druk gehad. Ja, hij was zeker moê. Niet alleen zijn boordje, zijn jas ook hing moê om zijn schouders: zijn grauwblauwe oogen stonden mat. O, hoe ernstig waren zijn oogen geworden nu hij een man was van zes-en-twintig! Hoe ernstig was zijn voorhoofd, met dien dubbelen frons, boven de neus, en die zich als met de donkere blonde brauwen vereende. In gelaat en in gestalte beiden was hij ouder dan zijne jaren, was hij bijna te oud, als gebukt onder vroegen zorg. Hij hing over zijn bord en het trof hen allen hoe uitgeput hij

scheen van vermoeienis. Wat had hem dan toch zoo afgebeuld? Hij sprak niet, at stil, dronk alleen meer wijn dan hij gewoon was. Alex zag hem lang aan, met iets van verbaasden zorg. En eindelijk, opziende, verschrikt bijna, in hun aller gezichten, bespeurde hij plotseling hoe gedwongen zij waren, allen, hoe bijna verlegen zij zaten en keken voor zich uit of in hun bord - zelfs zijn vader, zelfs zijn moeder - en begreep hij, dat zij zoo zaten en keken, omdat hij niet opgewekt was teruggekomen na vijf dagen afwezigheid. Hij voelde er een wroeging om, hij dwong zijn moêheid, en zijn humeur, hij schroefde zijn zenuwen aan. Hij lachte even, het lachje moê, tot zijn moeder; hij vroeg aan zijn vrouw:

- Mathilde, hoe zijn de kinderen?

Dadelijk, in zijn stem tegenover Mathilde, hoorde zij, hoorden zij allen, dat hij zich geweld aandeed, dat hij niet langer wilde zijn uit zijn humeur en moê. Zij waren dankbaar, dat hij zich aandeed dat zichtbaar geweld, omdat, Addy somber, alles, iedereen somber werd. Zelfs Alex scheen te herademen. En zij konden het geen van allen verdragen, dat Mathilde, koel, zei:

- Goed...

Toch lukte hem zijn poging. Hij sprak nu met zijn vader, en Van der Welcke, leuk, antwoordde. Er klonk weêr een lachen; Gerdy schaterde het uit, om niets; de stemmen gonsden op... Na het diner ging Addy naar boven, en toen hij zich verkleed had, vond hij Mathilde in haar eigen zitkamer. Constant en Jetje waren naar bed.

Buiten scheen de nacht te stormen, heviger, heftiger en het huis kraakte, de ramen rilden. Mathilde zat en staarde voor zich uit, hare ooren vol van het geluid van den nacht. Toch hoorde zij haar man binnenkomen: maar zij bewoog niet.

- Tilly...

Er was nu wel een teederheid in zijn stem, in zijn zware, ernstige stem. Zij had hem toch wel heel lief, meende zij, als hij haar maar niet verwaarloosde. Zij lichtte het hoofd even naar hem op, terzij. Zij was een mooie vrouw, en een gezond, frisch bloed scheen haar een tint te geven als van melk, die rozig zoû zijn. Hare

trekken waren niet fijn, maar zuiver; hare oogen waren goudgrijs en groot, en van een helderen glans; haar haar golfde natuurlijk en de wrong was bijna te zwaar. Dan was in de zwart zijden blouse, de buste zwaar, de borst laag, het middel van nature breed iets te veel geregen in haar corset. Zij had de breede volle vormen van een gezonde jonge vrouw en zij miste al de morbide distinctie van fijner ras. Hare oogen schenen te staren in een vizioen van genot; hare lippen schenen bereid het genot te zoenen, de greep van hare groote handen was gretig en beslist. Haar voet, in den niet fijnen schoen, was groot, te groot voor een vrouw van elegance. Zij was er ook geen, zij was eerder een vrouw van gezondheid. Zij had geen fijnen geest: zij had eerder gezond verstand en de eenige kwaal van hare intelligentie was een onbedwingbare ijdelheid. Zij had geen fijnen smaak: zij droeg een eenvoudige zwarte blouse en zwarte rok uit Brussel, en toch was er in beide een grove lijn en een zware plooi. De brillant aan haar ringvinger glansde op haar hand brutaal, wit en hard. Het was heel vreemd maar zij zag dit zelve. Den brillant had haar schoonmama haar gegeven tijdens haar engagement, uit haar eigen juweelen, nadat zij den ring eens bewonderd had, aan den vinger van Constance zelve, waar de steen irizeerde als vuur...

- Tilly...

Nu lachte zij hem even toe, deed hem naast zich zitten. Zes-en-twintig, jong vader en man, leek hij tien jaren ouder, was hij vooral zoo oud geworden in de drie jaren van zijn huwelijk - meende zij. Nu hij zich echter had gewasschen, verkleed, nu hij er niet meer vermoeid uitzag en verregend, nu hij lachte onder zijn blonden snor, nu er de lachende welwillendheid was in zijn grauwblauwe oogen, - nu trof het haar niet, nu herkende zij hem, nu was hij van haar, één oogenblik zij met haar man alleen...

- Vertel eens, zeide hij; hoe heb je het gemaakt... die vijf dagen?

Zij voelde in hem een welwillende teederheid, en die had zij in hem lief. Zij liet haar hand tusschen zijn handen; zij liet toe, dat hij haar kuste en kuste weêr. En zij antwoordde, lichtjes de schouders bewegend:

- Hoe ik het heb gehad... Ach, als altijd...
- Dus goed?
- Ja... Zeker. Goed.
- Ik geloof, Tilly...
- Wat?
- Dat je jokt. Je stem is heel kort.

Zij haalde de schouders op, had haar lachje, dat beduidde: wat kan ik er aan doen...

- Je moest eens eerlijk met me spreken, zei hij.
- Ja, zeide zij vertrouwelijk. Dat doen we ook niet al te veel.
- Ik heb het soms heel druk.
- Je hebt het altijd druk. Wat moest je nu in eens naar Amsterdam. Ik weet er nauwlijks de reden van.
- Het was om Alex...
- En ben je voor hem geslaagd...?
- Misschien...
- O, ik vraag er niet naar, zeide zij dadelijk, onverschillig, gepiqueerd. Maar hij scheen dien toon niet op te letten...
- Ik heb nagedacht, Tilly...
- Nagedacht... Wanneer?
- In Amsterdam...
- En ik dacht, dat je het er zoo druk had gehad.
- 's Avonds in mijn kamer dacht ik na. Over jou.
- Over mij...?
- Ja... zeg mij. Wil je niet liever je eigen huis hebben... Misschien voel je je in je eigen huis gelukkiger...

Zij zweeg.

- Nu? Wat zeg je...

Zij haalde de schouders op.

- Natuurlijk wil ik liever mijn eigen huis hebben. Heb ik dat niet dadelijk gezegd... toen wij trouwden.
- Ja, maar toen...
- Wat?
- Zag ik het zoo nog niet in... Dat je in dit huis niet gelukkig zoû zijn.

- Gelukkig... gelukkig...

- Je bent er niet gelukkig...

- Ik was liever in mijn eigen huis, zeker... In Den Haag.

- In Den Haag. Goed. Maar als we daarheen verhuizen, Tilly, moeten we heel zuinig zijn.

- Héel zuinig?

- Natuurlijk. Ik verdien nog niet veel.

- En je hebt het altijd druk.

- Ja...

- Je hebt hier in Driebergen... in de omstreken... patienten...

- Ja, lachte hij. Maar ze betalen me niet.

- Zoo, betalen ze je niet.

- Neen...

- En waarom niet?

Hij haalde de schouders op.

- Omdat ze niet kunnen.

Zij ook haalde de schouders op.

- Het is heel mooi van je, Addy... Maar WIJ moeten toch ook leven.

- Ja, wij ook. Leven wij niet?

- Maar als wij verhuisden naar Den Haag...?

- Zouden wij heel zuinig moeten zijn.

- Je bent rijk.

- Ik ben niet rijk... Tilly, dat weet je wel. Papa heeft een vrij aanzienlijk vermogen... Maar hij heeft veel lasten...

- Lasten... Jij bent toch zijn eigen zoon?

- Hij zoû ons misschien wel een toelage geven... tot ik meer verdiende... Maar dan nòg zouden wij zuinig moeten zijn... In een klein huisje wonen.

Zij krampte haar groote, blanke handen.

- Ik ben misselijk van zuinigheid, zeide zij, grof. Ik ben wee van misère. Ik heb in mijn leven nooit iets anders gezien dan misère... Fatsoenlijke, nette misère. Ik ben nog liever, eenvoudig, een bedelaarster, een arme meid, dan weêr fatsoenlijke nette misère te lijden.

- Zoo erg zoû het niet zijn.

- Niet zoo erg... Maar wel een klein huis, één meid, en letten op één pondje vleesch! Op ieder dubbeltje, dat de éene meid uitgeeft. Ik dank je, ik wil niet...

- Dan Tilly...

- Wat dan?

- Dan zie ik er geen kans toe... naar Den Haag te verhuizen.

- Nu, zeide zij met haar matte gepiqueerde onverschilligheid. Laten we dan ook maar hier blijven.

- Maar hier ben je niet gelukkig.

- Wat doet mijn geluk er toe.

- Ik zoû je gaarne gelukkig zien.

- Je houdt toch niet meer van me.

- Ik hoû van je, Tilly, heel veel.

- Neen, je houdt niet meer van me. Hoe zoû het ook kunnen... Denk je, dat ik het niet zie? Je houdt van hen allen, hier... Van al je familie... Je houdt niet van mij... Je houdt nauwlijks van je kinderen.

- Tilly!!

- Neen, je houdt nauwlijks van je kinderen.

- Tilly, je màg zoo niet spreken... Omdat ik van de kinderen van oom Gerrit hoû... zoû ik daarom niet houden van jou... en van Stan en kleine Jet?

Zij was opgestaan, nerveus. Zij zag hem aan in zijn ernstige oogen, die haar lang aanstaarden, bijna droef, onder den zwaren frons van zijn blonde brauwen. Zij had hem met verwijten willen overstelpen, maar zij gooide zich integendeel aan zijn borst, haar armen om zijn hals.

- Zèg me, dat je van me houdt! snikte zij, met één grooten snik.

- Ik hoû van je, ik hoû van je, Tilly...

Hij kuste haar. Zij hoorde door zijn stem heen, zij voelde door zijn zoen heen... Hij hield niet meer van haar. In eens, plotseling, goot deze zekerheid een ijskoude in hare ziel. Zij hield hem een oogenblik van zich, de handen tegen zijn schouders. Zij staarde hem aan... Ook hij zag haar aan, met zijn droeve oogen, en hij

sprak, maar zij hoorde niet wat...

Toen hoorde zij hem zeggen:

- Ga je nu meê naar beneden, Tilly? Ze zullen niet weten, waar we blijven...

- Neen, zeide zij kalm. Ik heb hoofdpijn en ik ga naar bed.

- Ga je niet meê naar beneden?

- Neen.

- Toe, Tilly, kom meê nu. Ik zoû het zoo gaarne zien.

- Liever niet, zeide zij zacht en kalm. Ik heb heusch hoofdpijn... en ik ga naar bed.

Zij zag hem nog, één oogenblik, diep aan, en ook hij zag haar aan, heel droef en heel diep. Maar hunne zielen ontmoetten niet elkander... Zij, het eerst, zoende hem...

- Nacht dan, zeide zij zacht.

Hij zeide niets meer, maar hij kuste haar terug, heel innig. Toen ging hij, zij hoorde zijn stap zacht kraken op de trap.

- O God... hoe kan ik haar vinden!! dacht hij. Hoe vind ik haar weêr terug...

III

Een oogenblik maar bleef Addy in den salon.

- Ik zal papa wat gezelschap gaan houden, zei hij.

En hij zocht zijn vader op in diens kamer, want na den eten rookte Van der Welcke altijd zijn drie, vier cigaretten alleen.

- Vadertje... stoor ik je niet?

- Mij storen, beste kerel? Zoû je denken, dat je me ooit stoort? Neen, je stoort me nooit... Ik kan ten minste de keeren wel tellen, dat je me stoort.

- Maar nu kom ik je dan eens storen.

- Nu, dat is dan wel een buitenkansje.

- ...Om een beetje met je te praten.

- Goed. Dat gebeurt ook al niet veel.

Addy fronste zijn brauwen, en dat gaf hem een pijnlijk droeven trek.

- Je moet niet zoo mokken, vadertje. Wat kan ik er aan doen.

- Ik mok niet, beste jongen. Ik neem het aan, dat het zoo zijn moet. Ik heb het nu al weêr vijf dagen zoo aangenomen. Na den eten zat ik hier stilletjes en rookte gerezigneerd mijn cigaretten. Van die vijf dagen heeft het er twee gewaaid en drie gestormd. Ik heb er rustig naar zitten luisteren...

- En?

- En... verder niets. Het leven is insipide en hoe ouder ik word, hoe meer insipide ik het vind. Ik filozofeer er ook niet hard over na. Trouwens, dat heb ik nooit gedaan... Maar wel denk ik soms tegenwoordig: wat is die voortgang van het leven beroerd. Ik had het ten minste maar gaarne gehouden zoo als het was...

- Hoe vadertje?

- Zooals het vroeger was, toen je een kleine jongen was. Ik heb je zoo langzamerhand... zoo heelemaal verloren... en ik heb zoo weinig buiten je.

- Kom...

- Ja, zoo langzamerhand... je heelemaal verloren... Vroeger... toen je een schooljongen was... toen had ik je... Toen je studies... dat nam je een beetje van me af. Je anderhalf jaar aan de hospitalen in Amsterdam... ik zag je niet... Je jaar daarna te Weenen... ik zag je niet. Nauwlijks nu en dan een brief. Toen kwam je terug: je promoveerde. Toen... toen ben je getrouwd...

- En wij zijn altijd bij je gebleven...

- En ik heb je ieder jaar iets meer verloren. Je hoort me niet meer toe. Vroeger deelde ik je alleen met mama... en je weet hoe me dat soms al heel moeilijk was: nu deel ik je... met de heele wereld.

- Met de heele wereld, neen vadertje.

- Met de halve wereld dan. Met je vrouw... met tante Adeline en je negen pleegkinderen... met alles wat je te doen hebt buiten...

- Dat zijn mijn zieken.

- Je hebt er een massa... voor een jongen dokter. En...

- Wat vadertje?

- Niets, kerel. Ik woû je alleen een raad geven, maar wat zal IK JOU eigenlijk raad geven.

- En waarom niet, vadertje?
- Ik tel niet meê.
- Kom...
- Ik heb immers nooit meêgeteld. Je bedrilde mij en ik deed wat je zei.
- Geef mij nu je raad. Zijn we niet altijd geweest als twee vrienden.
- Ja, maar jij was de wijste.
- Nu ben ik misschien al heel weinig wijs. Geef mij je raad, vadertje.
- Je zal dien niet aannemen van mij.
- Zeg hem mij toch.
- Nu hoor dan, kerel. Hier: zoek je leven voor jezelf.
- Wat meent u?
- Je geeft je leven heelemaal weg. Ik geloof niet dat dit kan. Ik geloof, dat een gezond egoïsme noodig is voor den mensch als brood en water.
- Ik geloof, dat ik genoeg egoïst ben.
- Neen. Je hebt niets voor jezelven. Je zal het gek vinden, dat IK ZOO met je spreek, maar zie je... hoe ouder ik word en hoe meer cigaretten ik rook... hoe meer ik gezien heb, dat...
- Dat wat...
- Dat je beide ouders... voor jou... je karakter in aanmerking genomen... nooit aan je EIGEN geluk hebben gedacht. Mama ook niet.
- Dat kan ik niet met u eens zijn.
- En dat is toch zoo. Je kinderjaren tusschen je beide ouders hebben je gemaakt tot een altruïst en hebben je dit te veel gemaakt.

Addy glimlachte, zag lang zijn vader aan.

- Nu? Wat kijk je me aan?
- Ik kijk je aan, vader... omdat het me amuzeert, dat je juist heelemaal de plank mis slaat.
- Hoe dat?
- Er was misschien wel een kiem van altruïsme in me, maar de laatste jaren...

- De laatste jaren?

- Heb ik veel aan mezelf gedacht. Toen ik trouwde... heb ik geluk voor mezelf willen vinden. In mijn vrouw, in mijn kinderen woû ik een geluk vinden... voor mezelf. Voor mijn eigen, eigen ik.

- Zoo was dat je idee? Nu, dat was dan een gezond idee.

- Niet waar, dat was een gezond idee. En je sloeg dus de plank mis, vadertje. Ik woû hebben een vrouw die mij behoorde, kinderen, die mij behoorden: alles, één geluk voor mijzelven...

Van der Welcke hulde zich in veel rook.

- U ziet dus, vadertje, den raad, dien je me gaf... heb ik al uit mezelf gevolgd.

- Ja, kerel.

- Niet waar?

- Ja... Nu, dan is het immers goed.

- Ik ben blij eens wat te kunnen praten... Maar nu moet ik praten... niet over mezelven... maar over iets anders.

- Natuurlijk. Langer dan tien minuten kan je niet praten over jezelf. Maar het is waar, ik weet het nu, en mijn raad... dien hadt je al gevolgd uit jezelf. Waarover heb je dan verder te praten?

- Vadertje, ik ben geweest... naar Amsterdam.

- Om Alex... Is dat nu klaar, van de Handelsschool?

- Ja... hij kan zijn examen doen... Maar daarna...

- Daarna?

- Ben ik geweest naar Haarlem. Bij Haarlem.

- Wat hadt je daar te doen...?

- Daar had iemand mij heen geroepen.

- Een patient?

- Een stervende...

- Wie?

Plotseling, uit Addy's blik, begreep Van der Welcke... Hij stond op, heel bleek, hij zag ontzet in de droeve oogen van zijn zoon.

- Addy! riep hij heesch. Zeg... Addy... wat meen je? Wie... wat had je daarheen geroepen...? Ik wist niet... dat je iemand kende bij

Haarlem... Ik wist niet... dat je er een patient had...!!

En het was of hij met zijn woorden zichzelven nog wilde bedriegen, want had hij al niet begrepen...! En Addy, in zijn vaders oogen, uit zijn vaders stem, zag, dat hij begrepen had, want langzaam, met zachte stem, begon Addy, als was de naam al genoemd tusschen henbeiden:

- Zes dagen... geleden kreeg ik een brief... een brief nog eigenhandig geschreven... Een duidelijke rustige hand... De brief was heel kort: hier is hij...

Hij tastte naar zijn portefeuille, hij haalde den brief er uit, reikte dien zijn vader over.

Van der Welcke las.

Zeer geachte Heer!

Hoewel ik niet het genoegen heb u persoonlijk te kennen, zoû het mij een groot voorrecht zijn u dezer dagen ten mijnent te zien en te spreken. Ik hoop, dat ge aan het verzoek van een ouden man, die zijn laatste dagen leeft, wel zult willen voldoen.

Hoogachtend,

De Staffelaer.

Addy stond op, want zijn vader beefde; de brief trilde in zijn vingers.

- Vadertje... wees kalm...
- Addy... Addy... zeg me... hèb je hem gezien?
- Ik heb hem gezien... Ik ben tweemaal bij hem geweest...
- En... is hij... stervende?
- Hij is dood. Hij is van morgen gestorven.
- Is hij dood?
- Ja vadertje, hij is dood...
- Heb je... heb je met hem gesproken?
- Ja... ik heb met hem gesproken. Hij was heel helder... een helder oud man, niettegenstaande zijn twee-en-negentig jaren. Toen ik kwam, drukte hij mij vriendelijk, aardig de hand, deed me zitten naast zijn stoel. Hij zat op, in zijn stoel... Zoo, in zijn stoel, is

hij gestorven... weggegaan... heel rustig... Hij zei mij, dat hij mij had willen zien... omdat ik de zoon was... van mijn moeder... Hij vroeg naar mama, en deed mij vertellen hoe u beiden geleefd had... te Brussel... Ik vertelde hem van mijn kinderjaren... Ik vertelde van latere jaren. Hij stelde in alles een vreemd belang... en toen... toen vroeg hij naar u... Hoe u het gemaakt had... hoe u het maakte... hij vroeg of ik hield van mijn ouders... hij vroeg naar mijn carrière... hij vroeg naar mijn ideeën... Ik was bang hem te vermoeien, en wilde opstaan, maar zijn hand dwong me weêr te gaan zitten... 'Vertel me... vertel me... verder...' Ik vertelde hem van Den Haag... ik vertelde hem hoe wij nu te Driebergen woonden... Hij wist, dat de kinderen van oom Gerrit hier waren... Hij scheen van ons gehoord te hebben... Toen ik wegging zeide hij: Dokter, mag de oude man je wat geven... Toen gaf hij mij drieduizend gulden... 'voor je armen, dokter: je weigert ze niet, niet waar...' Ik heb gemeend ze te moeten aannemen... Het deed hem pleizier, mij dat geld te geven... Den volgenden dag - dat was van morgen, toen ik terug kwam... was hij veel minder helder... hij sprak even over mama en zoo als hij over haar sprak, begreep ik, dat hij meende, dat zij nog heel jong was... Toch begreep hij wel, dat ik haar zoon was... Toen drukte hij mij even de hand, en zei: 'Dokter, ik ben blij je gezien te hebben... Groet je moeder... van den ouden man... en groet je vader ook...' Toen ben ik gegaan, en toen ik na een uur weêr informeerde, zei de knecht mij... dat hij gestorven was...

Van der Welcke zat roerloos in zijn stoel, gebogen, de handen hangende tusschen de knieën. En hij zeide niets, hij staarde... Vóor hem duizelde het verleden, duizelden de dingen van vroeger... Het was of wat EENS was geweest... nooit verging... of er NOOIT iets was te veranderen aan wat eens was begonnen... Hellende ging het leven... Zijn starende oogen zagen Rome, een kamer, hoog, in een oud paleis... Constance, vluchtende langs een binnentrap; hij, staande als een dief voor den ouden man... den ouden, waardigen man, die hem was geweest als een vader... Nu... nu was hij gestorven... En Addy was aan zijn sterfbed ge-

weest! En de groeten, de laatste groeten, bracht, als een vergeving zijn zoon van den stervende meê! Van der Welcke staarde, hij staarde steeds, roerloos, en een snik kropte op in zijn borst. Zijn oogen, als van een kind met den altijd jongen blik, vulden vol groote tranen. Toch bedwong hij zich, bleef hij kalm. En kalm zeide hij slechts:

- Weet mama... dàt, Addy?

- Neen vadertje... ik woû het u... het eerst vertellen. En u brengen... de groeten van den ouden man... en...

- En...

- Zijn vergeving...

Dieper boog Van der Welcke's hoofd, de groote tranen vielen op den grond. Nu was Addy opgestaan en hij naderde zijn vader.

- Vadertje...

- Mijn jongen... mijn jongen!

- De oude man zei het zoo...: zeg je vader... dat... ik hem vergeef... en... zeg het ook aan je moeder...

Om zijn vaders hals sloeg Addy zijn arm, en nu snikte Van der Welcke aan de borst van zijn zoon. Nu kon hij zich niet houden. Eén groote, luide snik, krampende hij zich, als een kind, aan zijn kind... Was het zoo niet altijd geweest... het kind, trooster van zijn vader...? De zoon nu zijn moeders trooster... Emotie, één oogenblik slechts, door de kalmte der oudere jaren, maar oogenblik, vol als geheel de ziel en geheel het leven van een kleinen mensch. De oudere man voelde héel zijn ziel, en hij zag héel zijn kleine leven... Kwam er dàt tot hem: vergeving...? Kwam het tot hem... door zijn zoon? Om zijn zoon... misschien... geheimzinnig... om geheimzinnige wet en mystieke reden...? Hij voelde het... als een helle verrassing... ook al zeide hij niets dan na een pauze:

- Ik ben... blij, Addy... dat je gegaan bent... Nu moet je het zeggen... aan mama...

- Van avond nog, vader...

- Van avond nog...

- Ja... ik zoû het ook niet kunnen verzwijgen langer... Die laatste woorden... ze liggen me als een gewicht... op mijn hart: ik moet ze zeggen...

- Ook aan mama...
- Om mij verlicht te voelen...
- Ga dan...

Het was heel kalm, dat Van der Welcke het zei:

- Ga dan...

En hij bleef in zijn stoel, werktuigelijk rolden zijn vingers een nieuwe cigarette. Maar in zijn oogen, die altijd waren jong gebleven, schemerde als een weêrschijn, verwonderd, of, voor het eerst, zij in het diepere leven hadden gezien. Nu kuste hem zijn zoon, ernstig. Nu ging Addy, sloot de deur zacht... En Van der Welcke bleef werken, de gerolde cigarette in zijn vingers. Hij vergat ze op te steken. Hij staarde... Buiten om het huis ging de loeiende wind langs de muren en streek, als aan een speeltuig, zijn tikkelende vingers langs alle ramen, één groote gamma langs...

Vergeving... dat dàt zijn KON... wemelde voor zijn starende oogen uit...

IV

Toen Addy de trap afging, - een halve gasvlam brandde er in de bruine schemering der eiken betimmeringen, - kwam hij Constance tegen.

- Ik ga naar mijn kamer, zeide zij, zichtbaar moê.
- Ik zocht je, moedertje.
- Ga dan meê.
- Je bent misschien moê, je wilt misschien rusten... en slapen...
- Ik rust uit, als je bij me bent... evengoed als wanneer ik alleen ben. Kom meê.

Zij strekte de hand uit, en hij nam die, en zij trok hem zacht, de trap meê op. In haar zitkamer draaide zij het gas hoog. Zij verkleedde zich vlug in een peignoir, en hij meende, hij zoû niet met haar spreken van avond, omdat zij waarlijk heel moê scheen... Terwijl zij in haar kleedkamer bezig was, keek hij om zich rond en hij voelde zijn jongensjaren... De kamer was zoo geheel en al als

de kleine salon van de Kerkhoflaan, dat wat voorbij was, hier, altijd tot hem terug kwam... En het bracht hem dien vreemden weemoed mede, van alle dingen, die zijn geweest...

Nu kwam Constance terug; de kamer was warm intiem, de lampen schemerden er in de hoeken, zooals zij er zacht, altijd, schenen ontloken als groote tulpen vol stille vlam.

- Addy, zei Constance, die terug kwam. Hoor, hoe het waait... het laat me denken...
- Waaraan, mama...
- Aan een avond, nu meer dan tien jaren geleden... in Den Haag. Het was na den dood van grootmama Van der Welcke... Ik kwam van hier... van de kamer, waar papa nu slaapt... Ik was bij grootma geweest... en het stormde als van daag, en toen ik thuis kwam, was ik erg nerveus - de wind scheen mij zoo reusachtig toe en ik... ik scheen zoo klein... Toen kwam je thuis... en ik was bang... ik kroop in je armen... ik zag in je oogen, Addy... Indertijd... heel vreemd... veranderden ze van kleur... werden ze grijs... Nu zijn ze soms heelemaal grauw, maar soms zie ik er een blauwen schijn in. Indertijd speet het me zoo... dat ze van kleur veranderden... Herinner je... het was kort voor den dood van oom Gerrit... O, wat voelde ik me nerveus... dagen, weken te voren...
- En waarom denkt u aan die dagen, moesje...?
- Waarom, ik weet het niet... Misschien alleen, omdat het waait... Wat is ons land klein aan de zee... Het waait er, het waait er altijd... Het is of al wat gebeurt, aanwaait... over de zee... naar ons toe en over ons neêrvalt... in stortbuien van regen...

Hij glimlachte.

- Mijn jongen... O, het is mij soms zoo zwaar, zonderdat ik weet...
- Is het het huis?
- Het huis... Neen, neen, het is niet het huis.
- Heeft u het huis nog niet lief?
- Jawel... ik wen me aan het huis...
- Is het de wind... de regen...?
- Misschien beiden... Maar ken ik ze niet sedert jaren...

- Wat is er dan, dat het u zwaar is...?

- Ik weet het niet...

- Kom eens hier bij me...

- Waar, mijn kind?

- Op mijn schoot... in mijn armen...

Zij zette zich op zijn knie... zij glimlachte heel weemoedig.

- In tijden...

- Wat?...

- Heb ik zoo niet bij je gezeten... Herinner je... herinner je... toen je klein was... als ik nerveus was... dan kroop ik op je kleine kamer... dan kroop ik weg in je armen... en keek ik in je blauwe oogen... Nu doe ik dat nooit meer.

Hij sloot om haar heen zijn armen vast.

- Maar doe het dan weêr... Daar, nu doe je het... Mijn schoot is breeder geworden... Mijn oogen zijn van kleur veranderd...

- Alles... alles is veranderd!

- Is alles veranderd...

- Ja... ik heb je verloren!

- Mama...

- Ik heb je verloren... Stil, mijn jongen, het kòn niet anders... Behoort een kind aan zijn ouders... Behoort een kind aan zijn moeder... Aan alles en iedereen behoort een kind... maar niet aan zijn ouders... aan zijn moeder niet... Het is een wreede wet... maar het is een wet...

- Je betreurt het verleden... en er was niet zooveel rust en vrede, in het verleden, moesje... Herinner je, herinner je... hoe je was... met armen vader... Nu is alles veel kalmer... en heeft zich zooveel vereffend... omdat het leven is voortgegaan...

- Ja, het leven is voortgegaan... Ik had je... en ik heb je verloren...!

Zij snikte op zijn schouder.

- Mama!

- Kind, het kòn niet anders! Heb ik het niet al zoo bedacht... dat het zoo zijn zoû... jaren en jaren geleden... Toen je een kleine jongen was... dacht ik dikwijls...: nu heb ik hem nog... maar

eenmaal, onherroepelijk... verlies ik hem... Nu is het zoo geworden... Ik moet er gelaten onder zijn...

- Woon ik niet bij u allen... Ben ik anders afwezig geweest... dan voor mijn studies... voor zaken soms...?

- Kind, dat is het niet... Het is het verliezen... het elkander verliezen... uit elkanders ziel...

- Maar dat is het niet...

- Dat is het juist wel... Maar het kan niet anders, mijn kind... Alleen, omdat ik je niet meer voel in je ziel, weet ik niets meer van je af... Weet ik al sedert tijden niets meer van je af... Ik zie je gaan, ik zie je komen... het zijn de patienten, het zijn de kinderen, die je in beslag nemen... beurtelings... maar wat weet ik... wat weet ik van je af... Het is zoo langzamerhand geworden... en sedert... je... getrouwd bent... is het onherroepelijk.

- Mama...

- Mijn jongen, ik moest zoo niet spreken. Ik mag zoo niet spreken... Ik zoû die melancholie ook wel heelemaal te boven komen, als ik wist... dat je gelukkig was voor jezelf...

- En waarom zoû u twijfelen, dat ik dat was...

- Ik weet het niet... Er is iets in je...

- Moeder, zeide hij. Wat is het zonderling, dat u en vader...

- Wat...?

- Elkaâr eigenlijk nooit hebben gevonden. U denkt beiden zoo dikwijls... het zelfde.

- Dacht papa... ook...

- Zoo even... bijna het zelfde als u...

- Wij hebben elkaâr leeren verdragen, mijn jongen.

- Maar nooit heeft u elkaâr gevonden... en zijn stem, week, boog over.

Zij zag hem aan; zij begreep, dat ook hij zijn vrouw niet vond. Zij zag het, hij was niet gelukkig voor zich.

Het sneed haar plotseling als een zwaard door haar ziel, en als uit een bron welde het verwijt haar vol. Was het niet alles hàar schuld, als haar zoon zich niet gelukkig nu voelde... Het gevolg van zijne kinderjaren, het gevolg van zijne opvoeding... De me-

lancholie, die gekomen was na den te grooten ernst der eerste jeugd... Was het niet háar schuld? Maar werktuigelijk slechts, op zijn woorden, antwoordde zij:

- Neen... nooit hebben wij elkaâr gevonden...

Nu had hij haar willen spreken... over zijn reis, over den ouden man, die daarginds bij Haarlem gestorven was. Maar hij kon niet, een moedeloosheid weêrhield hem. En zonder woorden bleven zij zitten, dicht bij elkaâr, haar hand in zijne hand. Nu dat zijn vader, nu dat zijn moeder, beiden, zoo kort na elkaâr hem gesproken hadden over ZIJN geluk... nu weêrhield hem de moedeloosheid, omdat hij het zwart schemeren zag aan zijn voeten... als van een afgrond... Als wist hij niet waarheen leiden zoû de eerste pas, die hij nu doen zoû... Het pikduister en het niets... OMDAT HIJ NIET MEER WIST... Niet meer wist wat goed zoû zijn te zeggen en te doen... Hij kòn nu niet spreken meer van den ouden man, die, daarginds gestorven, hem geroepen had om te zeggen, dat hij vergaf, zijn vader, zijn moeder, - zij beiden, die aan hem, ouden man, hadden misdaan eenmaal...: hij kon niet meer. Had het bij de woorden van zijn vader alleen maar gewemeld voor hem uit, de pikzwarte duisternis - nu, zoo vreemd, zijn moeder hem het zelfde zeide - nu was het als afgrond, in eens... De pikduisternis... OMDAT HIJ NIET MEER WIST... Niet meer wist de wetenschap, volgens welke hij gaan moest zijn pad, dat hij, zoo jong al, had meenen weten te gaan in heldere zelfbewustheid van heldere ziel, die hare roeping voelde. O, hoe dikwijls, de laatste jaren, WIST HIJ NIET MEER... Wist hij niet meer wat goed was te doen... omdat wat hij ook gedaan had, die laatste jaren, de zwaarte in hem was binnen gezonken, als onvoldaanheid, die hem gaf de moedeloosheid... Aan het bed van zijn arme patienten had hij ze gevoeld, de moedeloosheid... Tusschen de zorgen voor oom Gerrits kinderen, had hij ze gevoeld: de moedeloosheid... Bij zijn vrouw, bij zijn eigen kinderen, voelde hij ze: de moedeloosheid... O, wereld van stemming, die geboren werd juist uit het niets van de zelfonvoldaanheid, omdat het zèlf, helaas, nóoit voldaan was... omdat er iets miste, en hij wist niet wat... En als dit kwam over hem heen,

die nacht van plotselinge chaos... bezwijmde het woord op zijn lippen, de beweging aan zijn vingers, de daad aan zijn energie... O, wereld van duisternis, die er dan plotseling zich uitspande als het wolkuitspansel daarbuiten over àl den helderen hemel van hemzelven! Hij wist, hij wilde het goede en toch zwol de onvoldaanheid... Hij wist, dat hij lenigde en troostte, en toch was het de nacht zonder glimlach... Zooals nu, terwijl hij zat, zijn hand in zijn moeders hand, zonder woorden meer na hun eerste woorden: alleen, huiverend, zeide zij:

- Hoor... hoor, hoe het waait...

Hij trok haar tot zich, tot haar hoofd zonk op zijn schouder, en zij bleven in den nacht, zoo.

De stormwind buiten was als een reusachtigheid, die leefde: een immense ziel, die woedde in wereldleed, met duizende stemmen en duizende wieken, en onder zijn razende smart, die vulde geheel de lucht boven het land, was als een doos zoo klein het huis, dat bevatte hun aller leven...

En dien nacht kon hij het haar niet zeggen.

V

Nu was hij eindelijk, na dagen, zichzelven! Alleen, geheel alleen, in den nacht, in zijn kamer, terwijl allen, die in het huis waren, sliepen; terwijl alleen de nacht zelve was wakker, de reusachtige wind wakker was, lijdende, strijdende, razende en ruischende rondom het huis. Nu was hij eindelijk zichzelven, na Amsterdam en na Haarlem, na moeite en drukte en emotie - arme patienten, ter sluiks opgezocht; de Handelsschool... na den ouden man, den ouden man vooral! - en nu dat hij zeer vermoeid was, kon hij toch niet besluiten naar bed te gaan. In de studeerkamer, die met haar enkele lamp nu bruinde rondom hem heen, zat hij in den diepen leêren stoel, en zijn hoofd viel moê neêr in zijn hand. Nu dat hij niet meer behoefde te ‘doen’, golfde al het zwart van vaag-

heid in hem en om hem rond, dat werd de stemming der zelfonvoldaanheid. Zóo, als hij nu zich wist en zich voelde, kende hem niemand: niet zijn ouders, niet zijn vrouw, niet één der kinderen van oom Gerrit, niet één van zijn arme patienten, die hem alleen zagen kalm en rustig, wat somber van blik, maar verder zoo breed en vast, zoo bezadigd en welwetend, welwetend wat het goede zoû zijn, voor hen allen, die waren ziek en ellendig... Neen, zoo kende hem niemand; zóo zag hem niemand, gezonken zóo moedeloos in zijn leêren stoel, en allen, die hem zagen breed en vast, bezadigd en welwetend - zij zouden het nooit hebben willen gelooven, dat hij juist... dat hij juist voor zichzelven NIETS wist! O, mocht hij óok al weten, voor de anderen, met die bijna mystische wetenschap, die genas als door suggestieve kracht diep uit hemzelven, - mocht hij ook voor hèn al weten wat goed was voor hùn lichaam en ziel - voor zichzelven wist hij niets, en vooral wist hij het niet voor zijn ziel... Nu scheen zijn jonge leven zoo rijk gevuld met doel naast doel, nu scheen zijn jonge levenslijn zoo zeker te weten haar slingeringen, en toch was dat alles de uiterlijkheid en wist hij voor zichzelven NIETS! Zijn eigen ziekte was de onvoldaanheid en hij voelde ze de allerlaatste jaren zwellen in hem, voller en voller, kankeren in hem verder en verder...

Kind, zag hij zich terug - het waren zijn éerste herinneringen, - tusschen zijn beide ouders, zijn vader hem nemende van zijn moeders schoot, zijn moeder hem nemende uit zijn vaders armen - en in de onbewustheid der allereerste kinderjaren had hij hun oneenigheid en ijverzucht altijd en altijd gevoeld. Al vroeg had de stem van zijn bloed moeten spreken, de kalme stem van zijn rustig Hollandsch bloed, - en zijn rustige Hollandsche aard had geblikt uit zijn ernstige oogen; zijn Hollandsche natuur van ernst en verzoenende bezadiging had weten te vinden al zoo heel vroeg, als klein jongske al, zoo niet altijd woorden, dan toch klanken van troostende vereffening, rijpere teederheden voor die moeder, die hem in haar armen smoorde, voor dien vader, die hij al zoo gauw beschouwde als een grootere en oudere broêr. Zoo was het geweest, van zoo lang als hij het zich heugen kon, - van

klein, spelend kindje af, dat streelde moeders weenende oogen, en vaders mokkenden mond deed lachen - en ouder en grooter wordende, heugde hij zich, was het zóo altijd geweest - VOELDE hij zich hun troost... Was het een wonder, dat hij, nog héel jong, al was beginnen te denken over den troost, die hij was, en toen GEWETEN had, dat hij de troost was... Toen WIST hij het, kind en jongen - niet meer in onbewustheid, maar in zeker onwrikbaar weten - en toen was het zijn taak geworden. Al zoo heel gauw, had hem dat voor oogen geschemerd en daarna geschitterd: ik moet ze helpen, ik moet voor hem en voor haar zijn wat hun lief is en wat hen troost... Zoo, natuurlijk-weg had hij op zich, op zijn jonge schouders, die taak genomen, dat ze hem nooit te zwaar was geworden, en dat in hem was meêgegroeid een neiging om te troosten en te lenigen ook wijder om zich rond. Zoo, natuurlijk, had hij tot zich genomen alle de kinderen van oom Gerrit, om voor ze te zorgen, om ze op te voeden. Zoo, natuurlijk, zocht hij, tot ver, ver om zich rond - niet vlak bij zijn huis, maar tot in verdere dorpen en verdere steden - wat hij lenigen kon en troosten, wie hij genezen kon, voor wie hij kon zorgen... Zoo was zijn natuur gegroeid en zoo deed hij natuurlijk-weg, naar zijn natuur... Maar de strijd zijner ouders, dadelijk, in de eerste onbewuste kindsjaren, had de teedere zenuwen met een onophoudelijke trilling doen sidderen, als een snaartuig, dat nooit meer zwijgt... En onder den kalmen, ernstigen blik, onder den lach van troost en bezadiging, onder de stevige breedte van jong mannelijke kracht, had het snaartuig altijd gesidderd, en zich nooit willen verraden... Had het maar éens zich verraden, een enkelen keer, toen het allereerste kinderleed ruw hem geschokt had, in een wanhoop te groot om te dragen... Maar dadelijk daarna had hij voor zich geweten, dat hij sterk moest zijn voor de wreedheden des levens... Sedert waren ze tegen hem aangeblazen, de wreedheden, als felle waaiïngen - zonderdat zichtbaar of hoorbaar voor anderen getrild had het gevoelige snarentuig... O, heugde hij zich niet dat leed van zijn kinderziel, toen hij had moeten meenen, dat al zijn kinderliefde was waardeloos geweest, omdat zijn ouders elkaâr

toch zouden verlaten, ieder grijpend het geluk, dat hen tegenglimlachte... Maar dat leed en die trilling - géen had ze gezien... Na het éerste leed had niemand gezien... En zelven scheen het hem toe, of daarna de overgevoeligheid van het altijd trillende snarentuig zich gehard had in de sterke jonge jaren van mannelijkheid: het doel had zoo scherp omlijnd gestaan voor hem uit: daarheen... Daarheen!... Jong had hij zich gevoeld en sterk, en de overgevoelige trilling scheen zijn ziel alleen mystiesch te hebben ontwikkeld, om te genezen, waarheen zij richtte haar fluïde... Heel vreemd was het hem geweest, maar juist met de medische studies, die anders het materialisme voorbereiden, was in hèm ontwikkeld een heldere mystiek, een vraag naar het leven van het leven; de vraag, die niet de medische boeken beantwoordden... Sprak hij dan met studie-vrienden, dan antwoordden ze hem met den spotlach van hun ontwikkelend pozitivisme: dorre wijsbegeerte, die den meesten uit de medische studiën bijkleeft, omdat zij alleen vragen naar de zichtbare openbaringen van het leven, dat hun zorg zal verplegen - en niet vragen naar de onzichtbare bron, de heilige levenswel, waaruit het àl vloeit, in glans, die verduistert - tot de eerste glans niet meer zichtbaar is... Zoo was het zijn studie-vrienden gegaan, en hun loopbaan was geworden de materialistische van de meeste doktoren... Hèm had de vraag altijd voor oogen geschemerd naar het leven van het leven, naar de levenswel van den glanzenden oorsprong... En tegelijk met zijn vermeerdering van praktische wetenschap, en pozitivistische kunde - had zich vermeerderd de vreemd mystische zekerheid in hem: dat hij genezen zoû, als hij wilde... Dat hij kon genezen, door louter wil... Dat was niet te beredeneeren, dat was in hem: één heilig weten... O, die heerlijke zekerheid, en die al zoo vroeg voor hem uit had gestraald als uit dat fluïde zelve, of het een zon was, waaruit het schichten schoot... Sedert hij het, vroeg al, zoo helder zeker in zich had gevoeld, sedert sprak hij er niet meer over - nauwlijks nog heel zelden één enkel woord met zijn moeder, één enkel woord met zijn vader - maar verder scheen hij niet aan zijn geheime kracht met woorden te willen raken, - als of woorden

adem waren, die een spiegelglans zouden bewademen...

O, waarom wist hij nu niet voor zichzelven! Waarom, die laatste jaren, zonk hij diep en dieper in de vaagheid van die zelfonvoldaanheid! Waarom was het evenwicht verstoord en voelde hij een schuldbewustzijn in hem zwellen...

Nu bleef hij moê zitten, en hoewel allen in huis nu waren in bed, terwijl de waaiende wind, reusachtig en klagende, aanhuilde over verre heiden heen, en streek langs de muren en vensters met zijn somber aanzwellenden huilschreeuw, kon hij niet besluiten naar bed te gaan, als wist hij, dat hij toch niet zoû slapen... En als om te weten voor zich hoe de moedeloosheid hem had kùnnen overmeesteren, dook hij terug in zijn herinneringen, zag zich jongen terug, - jongen, gezond, sterk en rustig, die liefhad zijn Hollandsche kimmen en Hollandsche luchten, met de diep in hem groeiende overtuiging, dat hij in zich borg de geheime kracht, die uit haar fluïde weldadig zoû kunnen toegaan tot allen, die leden naar lichaam en nerveuze ziel... De teleurstelling van zijn ouders, papa vooral, van grootmama, dat hij niet wilde in de diplomatie, dat hij dokter wilde worden, maar hij zijn wil doorgezet, gesterkt door mama, die het in hem scheen te begrijpen; zijn vlugge studiekracht, die hem in een koortsige haast had laten bereiken, wat hij als doel ook zoo dicht voor zijn oogen zag: uit de vijfde klasse Gymnazium het Staatsexamen gedaan, maar vóor hij zoo jong - zeventien - al gaan zoû naar Leiden, een leertijd te Heidelberg; na een jaar te Leiden propaedeutiesch; candidaats na anderhalf jaar; vijf jaren voor zijn examens van doctoraal, semi-arts, arts, in welken tijd hij te Weenen ook praktiesch werkzaam geweest was bij een assistent... Zoo was hij zes-en-twintig jaar, toen hij promoveerde, en zijne ouders waren zoo blij geweest, dat hij zich na die negen jaar van studie en afwezigheid in het buitenland, bij hen had gevestigd te Driebergen, - dat zij hem terug hadden in hun huis, waar zelfs met al de kinderen van oom Gerrit, hij had gelaten een leêgte... Een korten tijd zoo de teederheid van het weêr samen leven met elkaâr, en zijn humanitaire ideeën hadden zich zoo spoedig ontwikkeld, waar hij zijne patienten natuurlijk-weg vond

onder de armsten van de bevolking ten lande, of in de dorpen soms, of zelfs tot in Utrecht en Amsterdam toe... Nooit sprak hij daarover, en om wat hij deed was altijd een ernstig zwijgen, zoo als hij zweeg over de geheime kracht, die hij zoo zeker wist in zich... Nooit en met niemand had hij gesproken over dat arme kind, een meisje twaalf jaar oud, dochtertje van ellendige arbeiders, lam van af haar vijfde jaar, en dat hij, waarmede anders dan door wat materieele hulp, maar vooral door zijn zeker willen, langzamerhand zich had doen heffen van haar stroozak, zich had doen bewegen, tot zij nu liep op de broze, zwikkende beentjes... En het was als schaamde hij zich over de ongelooflijkheid van zulke genezing, want nooit had hij hierover gesproken, zelfs niet met zijn moeder, zelfs niet met zijn vader...

O, zoo korten tijd de teederheid van het weêr samen leven, met allen, met zijn ouders... Als hij nu dacht aan de vreemde dubbele richting, die zijn ziel als langs twee lijnen was ingegaan, toen hij in Den Haag - enkele keeren, nu en dan, - haàr had ontmoet, nu zijn vrouw... Vreemde richting de eene? Misschien toch niet, maar hij wist om den nachtelijk stormenden wind, somber aanzwellend zijn huilschreeuw over de wijde heiden, niet duidelijk zijne gedachten in te zien... Mathilde! In Den Haag, de enkele ontmoetingen, en toen dat gevoel van niet anders kunnen - hàar kiezen, als gedwongen tot die keuze - haar kiezen - en bij de vage verwondering in zichzelven toch ook de trots in zijne familie te voeren die knappe gezonde jonge vrouw... Zoowel de trots, dat zij niet - vooral van moeders zijde - behoorde tot hunnen stand, als de trots, dat zij gezond was met haar tint van rozige melk, vooral niet lijdende aan de nevroze, die al te veel ziekte tusschen hen allen... Maar zij hadden zijn trots niet gedeeld, en het was of na zijn huwelijk niet anders dan een lichte verkoeling had kunnen komen tusschen hem en zijn vader; het was of zijne moeder - trots al hare laat aangeleerde ideeën van vrijzinnigheid - een afkeer behield van dat meisje - wier stap, wier stem, wier beweging en wier gezegden alle spraken van geheel andere omgevingen dan waaraan ZIJ gewoon was; het was of tante Adeline, Emi-

lie, de kinderen van oom Gerrit - geheel hun groote huisgezin - Mathilde in hun midden niet anders hadden kunnen ontvangen, dan met een zekere op haar neêrkijkende achterdocht... Het was of zij geen van allen begrepen, waarom hij deze vrouw had getrouwd. Hij had het wel gezien, hoe zij altijd zich dwongen tot een zachte beminnelijkheid tegen zijn vrouw - omdat ze zijn vrouw toch was - zich dwongen vooral haar toch niet te laten blijken, dat zij allen vonden, dat zij was grof en burgerlijk, haar stap plomp, haar stem niet spits genoeg - in alles wat zij deed of zeide, opmerkten dat soms oneindig-kleine verschil, dat bestaan blijft, hoe alle standsverschil ook wil worden vereffend. Hij had het wel gezien, maar zijn trots was geweest, het nooit hun te hebben doen blijken, dàt hij het zag - omdat hij het zoo klein vond in hen - zoo kleinzielig - dat zij het oneindig-kleine verschil niet wegwisschen konden tusschen hen en Mathilde - ja, omdat hij zelfs hun neêrbuigende beminnelijkheid, die haar zoo genadig soms tegemoet kwam, kleinzielig vond - ondanks zichzelve trotsende zij allen op hun meerdere aan- en ingeboren distinctie... zij allen zich vindende fijner en beter en hooger dan zijne vrouw, die zij toch maar niet kwetsen wilden... Dat zag hij zoo zelfs in zijn moeder, in de jongens, in Adèletje en in Gerdy - wie het nooit lukte - en liever had hij dan nog maar de onvermomde antipathie van kleine Klaasje, die duidelijk blijken liet, dat zij Mathilde niet kon uitstaan...

En nu zag hij, dat in zijn trouwen die vrouw, die niet geheel was van hun stand, hij vooral trots had willen toonen tegen de eigendunkelijkheid in van wie hij noemde de zijnen: zijne ouders... zijn huisgezin... - trots, als om te toonen: er IS geen verschil van stand meer, vooral geen verschil in die kleine tinten van stand onderling... en ziehier: er is gezondheid... terwijl hij ze allen ziek zag, de zijnen, naar lichaam, naar ziel... zoo niet zwaar lijdende, toch àllen aangetast of aangezweemd door de nevroze van hun tijd... Misschien was er wel in dien trots even geweest een willen tot voorbeeld stellen, zijn vrouw, Mathilde: zie nu, hier is een, die is gezond en die is eenvoudig... want zoo zag hij haar ziel en

lichaam... Omdat hij haar zoo zag, had hij voor haar gevoeld de liefde, die hem tot haar gedrongen had - zijn ziel gaande die richting van pozitivisme, en materialisme, die na zijn studiën op dàt oogenblik de mystiek in zijn ziel was meester geweest... Want hij had ze gekend, die oogenblikken, waarin hij - moê van boekenstudie, of verhard in de operatie-kamer, in zich de mystiek had tijdelijk voelen verwelken, en vooral in die tijdelijkheden van materialisme van jongen dokter had hij ondervonden de aantrekkelijkheid van Mathilde: die van een rozigblanke gezonde vrouw, die hem gezonde kinderen zoû geven. In zulke oogenblikken zag hij het zoo: de wereld, de menschheid vernieuwd door zorgvuldige selectie; het frissche bloed voor de toekomst bloeiende als met weelderigen rozenbloei, die de ziekelijke lelies der nevroze zoû overweldigen... Spraken dan later de geheime krachten luider in hem, dan voelde hij zich plotseling ver van zijn vrouw... alsof hij haar had verloren... en vooral in zijn zwarte en vage zelfonvoldaanheden had hij haar geheel verloren... voelde hij de spierlooze onmacht haar zoen zelfs warm terug te geven... bleef zijn stem mat tegenover haar... bleef zijn grauwe blik koud... wat hij haar ook zeide, en hoe hij ook dwingen wilde terug in zich zijn gezonde pozitivistische liefde voor de gezonde moeder van zijn twee kinderen... Dan voelde hij schuld tegenover haar. En het schuldbewustzijn in hem zwol... Kon zij het helpen, dat hij haar alleen had kunnen geven éene helft van zijn ziel, dat hij alleen bij machte was haar lief te hebben met zijne pozitivistische gevoelens - hoe eerlijk die ook in hem waren - terwijl hij haar niets gaf van wat er dieper en heerlijker in hem werkte en weefde, het eigenlijke werk en weefsel van hèmzelven... Kon zij het helpen en had hij wel mogen haar nemen tot zich, als hij haar niet meer kon geven dan de helft van zichzelven - terwijl àl het hoogere - want wist hij niet wat het hoogere was? - haar ontsnapte, en haar altijd ontsnappen zoû... Maar dikwijls in de zwarte onvoldaanheid, als nu in de moede nachtstemming, was het schuldbewustzijn - ook al pijnigde het - plotseling te droomerig en oneigenlijk, zag hij het in als de overdrijving zijner moede zenuwen, troostte hij zich

zachtjes nu: zij is een eenvoudige vrouw...: aan andere dingen dan aan eenvoudige en zoo weinig samengestelde... heeft zij nooit gedacht... heeft zij nooit in geleefd... en dàt... alles dat wat ik haar niet geef... zij zal het niet missen... zij zal ervan het gemis nooit vatten... omdat zij eenvoudig is... omdat zij eenvoudig is: een gezonde, normale moeder... de mooie gezonde moeder van mijn twee lieve kinderen...

Dan weêr, moê en besluiteloos om naar bed te gaan, prikkelde het schuldbewustzijn na... dacht hij zich haar, ongelukkig in het huis, dat hèm lief was, en onmachtig wist hij zich heden - zoo dikwijls, o zoo dikwijls! - haar die liefde, pozitivistiesch - zijn eene helft - te geven... Terwijl hij, zinkende en zinkende in zijn zelfonvoldaanheid, nu luisterde naar den schreeuwhuilenden wind om het huis, - de storm, die dagen duurde, - meende hij stemmen te hooren, die aanklaagden over de wijde, wijde heide, als leefde de wind, als was de storm een ziel, als borg hij weenende zielen, klagende zielen, in zun openbaring, over en weêr aanwaaiende zielen, die nu in dezen nacht, met zielevingers tikkelden aan de rillende ruiten... Om dit huis, waarin zijn grootouders, zoo lang en vereenzaamd hadden gewoond, - tot nieuw leven de vele leêge kamers was komen vullen, - scheen het hem plotseling toe als hoorde hij iets van hunne stemmen, weeklagend door den storm heen... hem aanklagen eerst, beklagen hem dan... De stem van den Ouden Man, de stem van de oude vrouw... maar wàt zij hem klaagden, verstond hij niet in den altijd schrilleren huilschreeuw bij huilschreeuw, die wanhoopte langs de zwiepende boomen... Tot plotseling het venster, slecht den knop gesloten, door een fellen ruk, open woei, toe de jalouzie wrak klapperde, en weêr slingerde open, hard aan tegen den muur van het huis... De wind kwam binnen, en blies met éen ademtocht het licht uit van de lamp. De kamer donker, schemerde zichtbaar buiten de nacht, teekende zich af het wanhopig opengerukte raam... Hij, tastend, stootend tegen de stoelen aan, bewoog zich er heen, greep de klappende en slaande jalouzie, sloot ze, sloot stevig het raam nu, den ouden knop roestig draaiende om.

Stortregen viel neêr in stroomen: met droef bezwerende stemmen klaagsnikte de wind en tikkelde tegen de rillende ruiten met vingers.

Dien nacht sliep hij niet - hoe moê hij ook was, en hij dacht altijd:

- Heb ik schuld...?

VI

De oude vrouw - in den grauwen morgen, die buiten moê scheen van wind - zat stil aan het raam, en haar geest vaagde weg in heel nevelige dagen van vroeger, toen Klaasje nader kwam: zij had twee groote, zware boeken onder den arm, en zij torste ze, - ingebonden deelen van Graphic en Illustration, - maar, onhandig, liet zij ze vallen... Het meisje, driftig, boos op de boeken, sloeg ze, maar haar handje deed pijn van het harde karton: daarom sleepte zij ze liever, naar oma, de booze boeken, die niet wilden: zij sleepte ze aan de open banden, die zoo hard haar pijn hadden gedaan; zij scheurde ze wel een beetje, maar dàt was hun eigen schuld, omdat ze niet hadden willen gedragen worden... Tevreden, als na een wraak - omdat de boeken waren gescheurd - sloeg zij de banden dicht, zelfvoldaan, nu de boeken lagen aan de voeten van oma, tegen haar stoof, en zij sleepte nu ook een voetenkussen, duwde het tegen oma's japon, en geknield op het kussen, vroeg zij, moederlijk, aan oma:

- Oma... oma... wil oma prentjes zien?

De oude vrouw wendde langzaam, met vagen blik vol nevel, het hoofd naar het kind: de blonde haren vielen los neêr om het wat mager en scherpe gezichtje, waarin de oogen vreemd lichtten met een te fellen glans, hard en starende: het stemmetje... oma, prentjes zien?... klonk met een vreemd vriendelijke intonatie, tegelijk te kinderachtig voor het al groote meisje van twaalf, - de buste zich ontwikkelend - als te moederlijk beschermend tegen de oude vrouw.

- Oma... wil oma prentjes zien...?

De oude vrouw, vaag, dacht zich in Buitenzorg, in een groot, wit paleis tusschen bergen aan blauwen hemel, zacht wuivende, als struisveêren, klapperboomen - en zij meende, haar dochtertje - Gertrude - knielde bij haar neêr, en wilde met haar in de boeken kijken... Zit had om haar ouden mond een lachje van rimpels en zij strekte de handen uit naar het boek, dat Klaasje, onhandig, ophield... Maar de oude vrouw was te zwak om het zware boek op den schoot zich te trekken en, onwillig, gleed het langs haar japon op den grond, tegen den stoof. Klaasje werd boos:

- Stoute boeken, stoute boeken...

Zij geraakte in een drift, sloeg weêr het boek, maar haar handje deed pijn, en plots begon ze te huilen...

- Cht... cht!! troostte oma kalmeerend: zij bukte zich pijnlijk in haar grooten stoel, trok moeizaam het onwillige boek op, en Klaasje nu, nat de oogen nog, duwde van onderen het zware boek òp, zoodat het eindelijk lag op grootma's schoot. Klaasje zuchtte toen, na eindelijke overwinning.

- Omslaan, zeide zij.

Zij sloeg den onhandigen, zwaren band om, en zei:

- Klaasje zal vertellen...

Maar de zwarte platen, de donkere portretten zeiden haar niets, en den vinger uitgestrekt naar het portret en de plaat, bleef zij met haar mond vol tanden, wist niets te vinden...

- Omslaan, omslaan... herhaalde zij.

Zij verlangde naar kleuren, geel, blauw en rood, maar de platen bleven zwart, alle met zwarte streepen en zwarte vlekken en leelijk vond zij de platen.

- Omslaan, omslaan, omslaan... herhaalde zij nu nerveus, smachtende, dat zij geel, blauw en rood zouden worden.

De oude vrouw, met haar rimpellach, sloeg geduldig de platen om. Ook haar zeiden de platen niets, omdat zij zwart waren en somber - en omdat zij ook vóor zich al kleuren zag - het krijtwit en het diepe blauw en het helder gelakte groen, van boomen,

lucht, huizen in Indië... Hier, onder den somberen neêrslag der luchten, hier bij de sombere platen, zagen de oude vrouw en het kind niet wat haar weldadig was...

Toen werd Klaasje heel boos, en zij sleepte het zware boek van oma's schoot: zij sloeg het, de pijn niet achtende, en zij schold:

- Leelijke boeken... zwarte, leelijke boeken...!

- Cht! Cht! kalmeerde de oude vrouw en zij legde de aderige hand op het blonde meisjeshoofd.

- Torentje bouwen! juichte Klaasje, plotseling ziende een mooi vizioen.

Zij stond vlug op; op een tafel in een hoek van de kamer vond zij een domino-doos. Zij bracht de doos aan, van blijdschap schitterend, maar het gladde deksel gleed uit de doos neêr, en de steenen hagelden op den vloer. Klaasje stampte met den voet, maar het mooie vizioen glansde nog steeds - en haastig, en toornig, graaide zij met de handen de steenen bij elkaâr, in haar schortje... Zoo bracht zij ze bij oma, als een oogst, als een buit, deed ze neêrhagelen aan hare voeten. Moeizaam schoof zij weêr een der zware boeken op oma's schoot en de oude vrouw hielp haar, trok op, terwijl Klaasje duwde.

- Torentje bouwen! juichte het kind.

Oma hield vast het boek, hield het recht, terwijl Klaasje twee, drie steenen zette, op den smallen lagen kant. Op die steenen bouwde zij verder, het zwarte en witte wankele torentje...

- Een deurtje, met twee raampjes... verbeeldde zich het spelende kind.

Maar het torentje stortte, hard, in elkaâr.

- Oma mag niet bewegen! bromde het kind, zette in evenwicht op oma's knieën het zware boek, bouwde weêr, haastig, om heel hoog te komen...

- Oma mag niet meer bewegen... Torentje... met een muurtje er om... Hooger... het torentje... op het muurtje nog een steentje... op het muurtje nog een steentje...

Maar het muurtje en het torentje stortten hard in elkaâr.

- Stoute oma... stoute oma!

- Chtt! kalmeerde de oude vrouw.

Addy was binnengekomen, en het kind, latende boek en steenen, juichte hem toe, liep op hem af... Zij noemde hem oom, niet wetende, dat hij haar neef was.

- Oom Addy! juichte het kind.

Hij breidde zijn armen open, tilde haar even op.

- Zoek eens in oom Addy's zakken, zeide hij.

- Wat heb je, wat heb je?

Zij graaide in zijn zakken.

- Neen dat is ooms portefeuille... Neen, dat is zijn horloge... Hier, kijk eens wat is dat?

Hij hielp haar nu, het pakje vinden. Zij rukte haastig aan het papier en het touwtje, en hij was het, die het pakje opende... Het was een kleine kaleidoskoop...

- Zie er eens door...

- Mooi! zeide het kind juichende. Mooi... blauw, rood, geel...

- Nu moet je het schudden...

Zij schudde de kaleidoskoop: de kleuren, ruitvormig, veranderden haar figuur tot een ster.

- Groen, blauw, rood... juichte het kind.

- Nu moet je weêr schudden...

- Blauw met geel...

- Daar... Wat zeg je nu?

- Mooi... mooi...

Zij zette zich, plotseling stil, op den grond, tuurde en schudde het buisje, tuurde en schudde het weêr... In het kleurige sterretje zag zij een paradijs, plotseling...

- Groen, geel, blauw...

Hij had grootma van het boek ontlast, legde het neêr, schikte in de doos de dobbelsteenen.

- Het heeft gewaaid, zeide de oude vrouw, wijzende naar den tuin. In den tuin liggen gróote takken...

VII

Maar Adeline kwam binnen: zij zocht Addy. Zij had hem gisteren, omdat hij zoo moê was, niet willen vragen naar den uitslag van zijn reis naar Amsterdam, maar nu, terwijl hij nog speelde met Klaasje, was er eene vraging in hare oogen. Zij was nog een jonge vrouw, niet ouder dan veertig jaar - jong met Gerrit getrouwd, hem ieder jaar barende een kind - maar trots haar zacht rond blond gezicht, was zij niet jong meer, vermoederd in haar vormen, en vooral na haar groote leed - na den dood van haar man - zijn zelfdood, die altijd was blijven schaduwen over haar en de kinderen als een onuitwischbare schemering - zoo geslagen in hare al zoo eenvoudige energieën, dat zij, naïef, om alles wat haar en hare kinderen aanging bij Constance of Addy aankwam: het meeste bij Addy, dien zij haar beschermer, natuurlijk-weg, was gaan vinden. Zij zag tot hem op met een eerbiedig vertrouwen; zij deed altijd woordelijk als hij haar zeide; hij was het, die beheerde hun heel kleine fortuintje, het voor de kinderen zoo voordeelig mogelijk uitzettende; tot hem - niettegenstaande zijn jeugd - wendde zij zich in alles wat betrof haar jongens, en de jongens zelve, natuurlijk-weg, namen het aan, dat hun maar zes, zeven jaren oudere neef voor hen zorgde met een vaderlijken ernst. Maar zij wist wel, Adeline, dat Addy heel boos was geweest, omdat Alex van Alkmaar had weg moeten gaan: in Den Haag op de Hoogere Burgerschool was het eerst nog al vrij goed gegaan; na de derde klasse - hij was al zeventien - had hij juist zijn toelatings-examen nog kunnen doen, maar toen hij twee jaren deed over den eersten cursus, en het in den tweeden cursus niet lukte, had Addy zelve gemeend, dat Alex maar iets anders moest zoeken, hoe gaarne zijn moeder ook, gedachtig aan Gerrit, haar oudsten zoon had officier willen zien... Nu was hij al bijna twintig, en zóo laat was het voor hem geworden om op de Handelsschool te Amsterdam te komen, dat Addy eerst persoonlijk alle informatie had willen winnen, en daarom naar Amsterdam was gegaan - den directeur had opgezocht... Daarom, dezen mor-

gen, zocht Adeline, wat nerveus, Addy te spreken, een beetje bang voor wat hij nu zeggen zoû, omdat hij heel ontevreden geweest was over Alex, ontmoedigd, niet wetende wat met hem aan te vangen... Hij zoû nu gaarne met Alex spreken, zeide hij, en Adeline, treurig om haar zoon, een beetje bang voor Addy, ging Alex zoeken, bracht hem meê. Hij was lang, slank, bleek, blond: hij scheen niet sterk, hoewel hij vooral als kind op zijn vader had geleken; ieder jaar schenen zijne trekken meer en meer te verstarren, en werd zijn gelaat een spookachtig masker van bleekheid, den blik wat schuw, onder op de wimpers, als met een bang, schuchter, en tegelijk diep in zich verbergen van onzegbare, stille dingen... Nu, dat zijn moeder hem was komen halen, uit de kamer, waar hij had zitten lezen, kwam hij binnen met haar, klaarblijkelijk nerveus om het gesprek, dat hij met Addy voorzag. Maar Addy zeide:

- Ik moet eigenlijk uit, tante... Alex, kan je een eind met me meêgaan, dan kunnen wij al loopende praten... De wegen zijn te nat om te fietsen...

Addy's blik en zijn stem stelden Adeline gerust - alsof hij haar zeide, dat het wel zoû gaan... op de Handelsschool...

Nu liepen zij buiten, de beide neven; de boomen druipten van water uit, en de snelle driftige wind joeg de groote wolken verder in een zelfde richting, maar de hemel bleef grijs, en schemerde. De perspectieven der buitenwegen mistten weg in droefgeestige vaalte, en zonder woorden eerst gingen de beide jonge mannen voort.

- Ik ben dus gisteren voor je gaan informeeren, Alex, zei Addy. Je kan je examen doen, en... je hebt dus nog eenigen tijd om te werken... Ik hoop, dat het dezen keer beter zal lukken, kerel... Je bent nu al bijna twintig... Als het dezen keer niet lukt, dan...

Hij had een vaag gebaar en Alex nam zijn arm.

- Je bent wel goed, Addy, zooveel moeite voor me te doen; ook hoop ik... dat het beter lukt... dezen keer...

- Mama had je gaarne officier gezien.

- Ik heb eigenlijk toch geen militair element in me... Het is jam-

mer, dat ik het niet bedacht had, voor ik naar Alkmaar ging... Maar daar dadelijk... voelde ik het: dat ik geen militair element in me had.

- Zoo zijn er jaren verloren gegaan... En nu, als je op de Handelsschool bent, hoop ik... dat je niet in eens zal bemerken... dat je geen commercieel element in je hebt... niet voor 'zaken' geschikt bent... Je kan ook consul worden.

- Ja... misschien...

- Het is jammer, Alex, dat je uit jezelf niet zeker weet... geen bepaald idee hebt...

- Neen... dat is het juist...

- Maar je moet toch iets zijn, niet waar... Geld hebben jullie niet... en zelfs al hadt je geld... een man moet toch iets zijn... om goed en gelukkig te zijn... voor zich en zijn omgeving...

- Ja, Addy...

- Beloof me nu, kerel, je best te doen... Niet waar, ik speel nu eenmaal vadertje over jullie... ook al ben ik maar zes jaar ouder dan jij... Ik voel me ook vader over jullie, niet waar... en gaarne zoû ik jullie allen gelukkig zien... in de wereld... Maar help dan meê... Heb een beetje energie, Alex... Als je het niet dadelijk hadt laten liggen te Alkmaar, dan was je nu al gauw officier...

- Ja...

- Net als je vader... Mama had het gaarne gezien. Maar we zullen daar nu maar niet meer over praten en hopen, dat het beter lukt te Amsterdam...

- Addy... papa, herinner je je dien goed?

- Ja zeker...

- Ik ook... Ik was acht jaar, toen hij stierf... Ik herinner me zelfs...

- Wat...?

- Dien avond... hoewel ik toen niet begreep... waarom mama zoo huilde... zoo gilde... waarom tante Constance er was, oom Henri... Later, pas jaren later, heb ik alles begrepen... Maar gezien... papa ZIEN liggen... in zijn bloed... dat heb ik altijd... en dat is een indruk... die me altijd... die me altijd... voor oogen wemelt. IK ZIE HET ALTIJD, Addy!! Zeg Addy... weet jij, waarom papa

het gedaan heeft... Er was toch niets, dat hem zóo ongelukkig maakte...?
- Hij was heel ziek...
- Maar niet ongeneeslijk?
- Hij dacht zich ongeneeslijk...
- Hij was toch sterk?
- Ja, hij had een sterk lichaam.
- Hij leek op Guy, niet waar?
- Ja, Guy lijkt op hem. Uiterlijk... Hij was groot, breed, blond...
- Ja, zoo herinner ik hem mij ook. Ik, ik was acht jaar...
- Jullie waren een aardig troepje.
- En nu niets dan last... voor jou...
- Kom... zoo erg is het niet...
- Ik hoop, dat het lukken zal... Addy... te Amsterdam...
- Waarom ben je zoo stil, Alex... al zoo langen, langen tijd.
- Ik... ben ik stil...
- Thuis spreek je nooit... met de anderen... Alleen nog wel eens met mij... als we alleen zijn. Na Alkmaar... ben je zoo stil geworden... Toch niet, omdat ik toen boos was.
- Ja... daarom ook...
- Waarom dan nog meer...?
- Ik durf dat niet zeggen.
- Zeg mij, Alex, als ik iets voor je doen kan...?
- Je doet al zooveel... alles... Addy.
- Maar praat eens geheel open met mij... Misschien kan ik nog meer voor je doen...
- Neen, wat zoû je nog meer doen.
- Er hindert je iets.
- Neen...
- Je hebt verdriet.
- Neen...
- Je bent in jezelven teruggetrokken.
- Ik ben altijd stil...
- Probeer eens, Alex, vertrouwen in me te hebben.
- Ik heb vertrouwen in je...

- Spreek dan eens met mij.
- Maar ik heb... niets te zeggen, Addy.
- Ik weet, Alex... dat je me wel iets te zeggen zoû hebben...
- Neen...
- Ik weet het, Alex.
- Neen, Addy, heusch... ik heb niets te zeggen...

De jongen wilde zijn arm lostrekken uit Addy's arm, maar Addy drukte hem vaster.

- Blijf zoo wat wandelen...
- Waar ga je heen?...
- Ik heb een paar patienten te zien... Breng me tot daar, Alex... en spreek, spreek ronduit...
- Ik kan niet spreken.
- Zoek dan je woorden... ik zal je helpen...
- Van daag... van daag niet... Addy... buiten... op den weg... Misschien een anderen keer... in huis.
- Goed, dan een anderen keer, in huis. Ik hoû je aan je woord. Nu, laten wij dan nu niet anders spreken dan over de Handelsschool...

En, Alex steeds aan zijn arm, vertelde hij hem van de directie, de leeraars, de lessen daarginds... vooral Alex voorspiegelend, dat het daar alles geleidelijk en gemakkelijk gaan zoû. Wist hij niet en doorzag hij niet, Addy, dat de jongen zoo vreeslijk opzag tegen het leven - de dagen, die komen zouden, - omdat altijd een schemering op hem neêr was blijven drukken - de schemering van den zelfdood van zijn vader... Het had het kind, voor zoover hij het toen begrepen had, eene ijzing gegeven, en donker was het plotseling om hem heen geworden, om zijn kinderziel, en toen de gedachten zich later in hem hadden ontwikkeld, was altijd gebleven de bangheid in die duisternis, omdat iederen dag het onbewuste leven voortging... en omdat zijn vader zich, - waarom, waarom? - uit het onbewuste leven had weggerukt, den zelfdood had gedaan... Zoo - zonder dat Alex toch had gesproken - meende Addy het te doorzien: zoo doorzag hij het in werkelijkheid, met dien vreemden blik van doordringen, met die vreemde

gave van vizionaire diagnoze... En als hij zoo doorzag een ander, dacht hij niet meer aan zichzelven, week zijne zelfonvoldaanheid van hem weg, - en scheen hij voor dien ander te weten, zeker en vast te weten, heilig te weten - zooals hij nooit wist voor zich... Terwijl zij doorliepen en hij Alex' arm vast hield, meende hij, dat de loome stap van den jongen rythmiescher werd en rustiger... Dat zijne antwoorden - nu zij doorspraken over Amsterdam, over den leeraar, bij wien hij zoû inwonen - klankrijker werden, als stelde hij dieper belang... Twijfel klonk niet in Addy's stem; integendeel, zijn stem deed klaar in den mist, hangende onder de boomen en over den weg - de beide jaren van studie daarginds - het geheele leven daarna van werkzaam mensch - opklaren als een helder bestaan, dat zich openbreidde, met zijn onbewolkte kimmen van menschelijke toekomst, - of heel het onbewuste leven gemakkelijk gaan zoû langs geleidelijke lijnen... Hijzelve, hij had ze nooit zoo gekend, de vrees voor de dagen, die komen zouden - omdat hij in die toekomst zijn doel vóor zich gezien had... Waarom dan ziekte in hem de onvoldaanheid...?

Nu, nu wilde hij niet aan ze denken; nu week ze van hem weg als een spook. Nu, nu voelde hij - zelfs na zijn slaaploozen nacht - de energie zich in hem krachtig spreiden, de fluïde uit hem stralen als vitale warmte. Nu, nu voelde hij alleen den weldadigen drang dien jongen naast zich licht zijn komende leven te doen inzien, hem zijn toekomstangst te ontnemen. Mystische machten dwongen hem het voor een ander uit te doen lichten, en op te doen klaren den somberen angst voor de komende dagen...

En toen hij afscheid had van Alex genomen, omdat hij niet toonen wilde welken weg op zijn zieken woonden, ging luchtiger de jongen terug, of de angst zoo zwaar niet meer drukte, in den helderder opgrijzenden hemel... hoe hij ook dacht aan zijn vader... altijd... hoe hij ook iederen dag DUIDELIJKER VOOR ZICH ZAG HET LIJK VAN ZIJN VADER IN BLOED...

VIII

In den morgen ging het huishouden zijn iederendaagschen gang: het iederendaagsche leven rolde er zacht gelijkmatig voort in het groote huis, dat het borg in zijn gangen en kamers, nu de winter nog ongenadig was, nu de luchten grauw bleven, de wind woei, de groote boomen in den tuin druipten van killen regen. Weinig kwam er van buiten, dat emotie bracht in het groote huis, daar staande als een eenzaam groot blok aan den villa-weg, in het sombere tuingeheim van zijn wind-doorwaaide takkenboomen. Want met buren of andere villa-bewoners hadden zij van het groote, sombere huis zoo min mogelijk betrekkingen aangeknoopt, en alleen in het voorjaar, des zomers, ging Gerdy, met haar racket, geregeld naar haar tennis-club... Maar verder was het het stille leven in huis - nu in den winter - behalve een wandeling, een zieken-, een armenbezoek, - het stille leven tusschen de wanden der groote kamers, aan wier ramen tikkelde de wind... De oude grootmoeder, meestal, zat in de serre, en zag in den tuin, welwetend knikkende haar zilvergrijs hoofd - zij herkende de kinderen niet allen meer - zij dacht zich meestal in Buitenzorg, te midden van eigen huisgezin - en zelfs als Klaasje speelde aan hare voeten, dacht zij: het was kleine Gertrude... Gertrude... in Buitenzorg... Constance, ijverige huisvrouw, rap niettegenstaande haar vijf-en-vijftig, liep door het huis onophoudelijk, des morgens, en Marietje of Adèletje hielpen haar... Twee-en-twintig, en een-en-twintig, waren zij stilletjes, Marietje als van nature zorgende, altijd met Constance meê - Adèletje ziekelijk, zonder veel woorden, boven, op de meisjes-zitkamer, zittende aan haar naaiwerk, en om de vreemde melancholie van Alex waren het alleen Guy en Gerdy, die in huis waren de vroolijke, gezonde jeugd: dat rijke, gezond-blonde element, dat Constance aan hun vader deed denken, haar broêr Gerrit - luidruchtig, breed en sterk - vóor hij ziek was geworden... te ziek om te kunnen leven blijven... Klaasje was 's morgens heel lastig, heel druk, vol nukjes en kuurtjes; altijd dwong zij, opdat men met haar zoû spelen, zich minstens met

haar bemoeien zoû en Constance betreurde het zoo, dat zij niet boven in de kinderkamer kon bij Jetje en Constant; maar Mathilde duldde er haar niet, en zij - het arme, al twaalfjarige onnoozele kind - zij was ijverzuchtig van Constant en Jetje - zij had een haat voor Mathilde, - als gevoelde zij, onbewust, in de kinderen eene kinderlijkheid, die natuurlijk was - als wist zij zichzelve toch veel te groot al... om te spelen... en huisjes te bouwen van kaarten en domino-steenen...

Over het groote, sombere huis, tegen de groote sombere luchten, en IN huis was heel vreemd altijd een weemoed van dingen, die waren geweest... Het was niet alleen of het zweefde door de gangen... of klopte in de meubels, maar het was ook om het zitten van de oude grootmoeder aan het serre-raam - het was zelfs om het bleeke, altijd treurige gezicht van Adeline, zoo hulpeloos; het was om de stille melancholie van Emilie, die nooit veel meer sprak, gebroken... In het sombere huis zaten zij of bewogen zij als in een atmosfeer van verledene dingen, die samensmolt met de eigen atmosfeer van het huis zelve, als waren zij kleine, verschemerde zielen, - gebroken door het leven en daar schuilende in het veilige huis, nu de winter eeuwig scheen, nu de zware luchten zoo drukten... Het was of een sfeer van herinnering wolkte om die oude vrouw, als zij stil zat en staarde, als zij speelde met onnoozele Klaasje; - het was of een laatste weêrschijn van sombere tragiek trilde om de eenvoudige moeder van zoo vele kinderen, door den zelfdood van haar man geslagen van tragische wondering, dat zoo plots en zoo fel en zoo wreed het harde leven kon slaan; - het was of een vreemd geheim van ziel sluimerde in de treurige oogen van die jonge vrouw - Emilie -: een geheim, dat zij nooit zoû zeggen... Somber was wel het huis en somber de eeuwige wind, die er om woei - vol vreemde stemmen... van dingen van weleer - en zij maakten het huis niet helder, de drie treurige stille vrouwen - zoo verschillend van leeftijd - zoo effen somber van melancholie... Zij maakten den huishoudelijken morgen niet helder, in het huis daar aan den verregenden weg, en het was Constance zelve, die, gevolgd door Marie of Adèletje stilletjes, het huis bezielde, -

de trappen, de gangen, met haar rappen tred, het helle gerinkel van hare sleutels... Hard soms was in huis het geluid van een piano, boven, op de zitkamer van Mathilde, en de piano behoefde te klinken maar, om in den salon, beneden, de andere piano te doen rammelen onder Gerdy's driftige vingertjes, tot Constance schrikte van zoo veel geluid en zij vlug tot Marietje fluisterde:

- Zeg toch aan Gerdy... dat ze niet speelt... als Mathilde boven speelt...

Marietje ijlde dan naar den salon, berispte Gerdy - en omdat tante Constance het vroeg, zweeg plots Gerdy's piano stil en alleen Mathilde's loopjes zegevierden boven en parelden... De kinderen, iederen dag, gingen uit, in het kinderwagentje, met de bonne - door weêr en wind, - het was het principe van Addy en zij bevonden zich er goed bij... en hunne de eerste woordjes stamelende jeugd was als een dagen van toekomst, rozig en licht... als zij gingen door sombere trappen en donkere gangen en kamers en in die sfeer des verledens plotseling blond zonnestraalden, als poeierden zij stof van licht plotseling door bruin van schaduw, als sprenkelden zij klank van kinderstem door bruine atmosfeer, die sedert zoo lange jaren geen kinderklank had opgevangen... Addy uit, naar zijn patienten, bleef Van der Welcke op zijn kamer, rooken en lezen - oom Jupiter, als Gerdy hem noemde, omdat hij meestal zat in de blauwe wolken van zijn cigarette, en Guy werkte wat - voor zijn examen voor surnumerair bij de Posterijen, of was naar Utrecht, waar hij privaatles had in aardrijkskunde. Maar werkte hij thuis, op zijn kamertje, boven, op de derde étage, dan was het telkens zijn jonge, gezonde bewegelijkheid, die hem op deed staan, naar beneden deed loopen, aan Van der Welcke vragen een atlas, gezellig even hangen bij oom Henri, een cigarette meêrooken, dan weêr naar boven: in de boeken, op de kaarten kijken drie minuten, weêr op, zich uitrekken, nemende zijn halters, stijf van zóo lang stil te zitten, weêr naar beneden, tante Constance ontmoet in de gang...

- Guy, werk je niet...

- Jawel, zeker tante... Wat doet u?

- Ik moet naar de provizie-kast, jongen.

Hij ging meê, met Marietje, naar de provizie-kast, snoepte er rozijnen en amandelen, maakte gekheid, deed Constance lachen, tot zij zeide:

- Kom Guy... hoepel op naar boven...

Maar omdat hij Adèletje zag loopen met een kleinen gieter vol water - zij verzorgde de planten in de serre - hielp hij haar, en sponste zelfs de bladen van een aralia af, terwijl Klaasje speelde aan de voeten van grootmama, bouwende huizen van kaarten, die zij liefhad om de schelle kleuren van de poppen en azen, en om de mooie figuren van harten en ruiten en schoppen en klaveren: hij bouwde een huisje voor haar, hij plaagde Gerdy, die piano speelde, nu Mathilde boven was uitgescheiden, tot Truitje de tafel voor het lunch kwam dekken en hij naar boven rende, verschrikt, drie trappen hoog, om toch te werken... drommels ja, te werken... Hij hield zijn ooren in de handen om niet te hooren, zijn oogen gericht op zijn kaarten en ging de lunchbel beneden, dan bleef hij opzettelijk nog enkele minuten, maakte zich wijs, dat hij geërgerd was, omdat zoo vlug een morgen voorbij ging, en kwam nooit anders dan vijf minuten aan tafel te laat, zich verontschuldigende, dat hij zoo druk had gewerkt...

Nu, in den winter, gingen stil, somber, huiselijk de korte dagen voorbij - 's middags een wandeling of een armenbezoek van Constance meestal met Adèletje - een visite te maken of te ontvangen was een heele gebeurtenis, en gebeurde niet meer dan drie, vier keer op een winter - alleen Gerdy soms ‘ontving’ haar tennis-clubje en schonk thee, boven op de meisjes-zitkamer, als zorgde zij voor wat gezelligheid, die van buiten zoû komen... En de avond, in de gele lichtkringen der lampen, dommelde zacht na den eten voort, den wind om het huis, - de drukte van Gerdy, met haar theegerei tinkelend, - en de dobbelsteenen in de bekers rammelend van Guy en Adèletje...

- Twee en vijf...

- Dubbele zes... Nog eens na... Imperiale... nog eens na. Drie en vijf...

En de starende oogen van Mathilde, een boek in de handen, drukten uit een obsessie van stille verveling, terwijl vol van dingen des verledens de kamer scheen, en de stem van den wind buiten, en de treurige vrouwen - oma, Adeline, Emilie - als drie geslachten van droomenmelancholie - haar beklemden, tot Addy binnenkwam, een uurtje, vóor hij boven weêr ging studeeren...

IX

Het regende toen Adolfine 's morgens te Zeist-Driebergen stapte uit den trein en zich haastte naar den tram, die zij juist op het punt zag te vertrekken. Zij zag er heel moê uit en mager, met een bitterheid om haar dunne nijdige lippen, en een verwijt in haar toch scherpe oogen, en plotseling bedacht zij, speet het haar, dat zij niet een beteren mantel had aangedaan.

- Conducteur, wil je ophouden bij de villa van baron Van der Welcke?
- We gaan de villa niet langs, mevrouw, maar het huis ligt toch dicht bij de baan...
- Zal je me dan zeggen, waar ik uit moet stappen...

De conducteur beloofde en Adolfine, plotseling, werd heel nerveus. Ja, dat zij alle die jaren - alle die jaren, dat Constance woonde te Driebergen - hen ook nooit eens was komen opzoeken - eigenlijk uit een rancune, omdat zij zich van mama hadden geaccapareerd, omdat mama bij hen was in komen wonen... In al die jaren had zij hare moeder nooit, had zij Constance maar nu en dan eens - te Baarn, bij het sterven van Bertha, ter loops in Den Haag - gezien, enkele woorden met haar gewisseld, waar zij elkaâr ontmoetten, toevallig, bij tante Lot, en ook Addy had zij maar heel zelden gezien. Nu speet haar dat wel, nu leek het zoo vreemd, om zoo in eens aan te komen en daarbij, aangekondigd had zij hare visite niet, omdat zij er tegen op had gezien het briefje te schrijven... Als Constance nu maar niet uit was... of van huis

weg... naar Utrecht misschien... Amsterdam... voor boodschappen, dat kon toch zijn... Zij kwam wel geheel als een vreemde aan, en haar hart klopte, en nu bijna had zij berouw, dat zij tot dezen stap was overgegaan... Er bestonden toch wel andere dokters dan Addy, die nog zoo jong was, onervaren... en toch... en toch... In hare nervoziteit kwamen de tranen haar in de oogen, voelde zij zich overweldigd door haar verdriet, alle hare bitterheid van de laatste treurige jaren... Het was heel triestig in huis, Van Saetzema, gepensioneerd, sukkelend den laatsten tijd, lijdende aan een maagkanker, - de jongens, Jaap naar Indië als ambtenaar, Chris en Piet, officier en adelborst, niets latende hooren van zich, nu zij het ouderlijk huis niet meer noodig hadden, - Caroline, bitter omdat zij niet trouwde, en haar jongste, Marietje, den laatsten tijd zoo zwak, zoo vreemd, dat zij niet wist wat met haar aan te vangen! Daarbij, omdat zij, niettegenstaande haar zuinigheid, toch te groot hadden geleefd in hare streving naar Haagsche grootheid, waren zij in schulden gekomen, woonden nu in een kleiner huis, vegeteerden er eigenlijk, zonder dat zij meer een doel, een doel van grootheid zag voor oogen schemeren. Het was gedaan, het was gedaan, er was niets meer voor hen: het was de eenzaamheid en de afsterving, van familie en van kennissen - een familiekring was er niet meer in Den Haag en het scheen of wat van familiekring nog zich bijeen had kunnen houden, zich nu vereenigd had, - zoo vreemd, - in het huis van Van der Welcke en Constance te Driebergen... Heel vreemde ijverzucht daarom was er lang in Adolfine, als had zij na Van Naghel's en Bertha's dood toch gemeend, dat het haàr huis moest zijn, dat de familie, hoe verspreid, zoû beschouwen als het familie-huis... Dat was niet zoo zeer omdat zij gastvrij was, als wel om hare gekrenkte ijdelheid, en om die te voldoen, zoû zij zelfs niet hebben opgezien, mama, hoe kindsch ook en lastig, over den vloer te hebben... Maar was er ooit kwestie van geweest? Neen, dadelijk had mama bij Constance haar intrek genomen, en zij voelde wel, uit de manier, waarop Paul, Dorine, de Ruyvenaers, zelfs Karel en Cateau spraken, dat zij allen, met meer of minder sympathie, nu Van

der Welcke's huis te Driebergen beschouwden als wat er nog over was van een centrum van familie! Het was waarachtig een mooie boel, dacht Adolfine en zij wrokte nu, omdat zij nooit, in niets, slaagde, omdat zij nooit geslaagd was... En nu, zijzelve nu, had zich opgemaakt naar Driebergen, kwam er met het doel haar, Constance, hem, Van der Welcke, bijna een gunst te vragen... hoewel zij het zichzelve zoo duidelijk nog niet voor den geest wilde zien...

Zij was heel zenuwachtig, toen de conducteur, bij een halte, haar zeide nu uit te stappen, haar een weg wees, haar het huis toonde schemeren tusschen de druipende winterboomen. Het groote blok schemerde massievig grijs tusschen al het zwarte getakte; streng, onverbiddelijk teekende het lange, rechte dak zich af tegen de grauwe winterluchten. Het was een indruk van bevende zenuwtrilling alleen, maar in de vensters van den voorgevel, spiegelend met hun ruiten, de valgordijnen half neêr, meende Adolfine te voelen een terughouding, een afwering, een trotschheid, eene rancune, een weigering... Het ging heel vlug door haar heen, het gaf haar een aarzeling om verder te gaan en toch... nu zij eenmaal zoo ver was, nu zij het hek naderde van den voortuin, begreep zij, dat het te laat was, dat zij nu wel moest gaan, om de perken langs der stroo-omwondene rozen, en zij belde aan de groote, sombere voordeur. Zij belde verlegen, te zacht... de bel was zeker niet overgegaan... en zij bleef wachten onder haar druipende parapluie... Haar hart klopte, toen zij belde voor de tweede maal, haars ondanks wat harder... Nu opende Truitje en zij herkende de meid, de zelfde meid, die jaren, jaren geleden - in de Kerkhoflaan - Constance gebeld had na hun laatste gesprek-alleen, als om haar de deur te wijzen. Zij was verbaasd die meid daar te zien, wat ouder, maar toch dadelijk herkenbaar, en het gaf, omdat zij oogenblikkelijk denken moest aan zoo vele jaren geleden, een zoo groote aarzeling, dat zij nauwlijks spreken kon, vooral omdat, verbaasd, de meid haar ook zag in de oogen. Zij voelde, dat zij zoû stotteren, Adolfine, nu zij de lippen zoû openen, maar zij moest wel, zij moest haar wel vragen:

- ...Is... is me... mevrouw... is mevrouw... thuis?

- Zeker, mevrouw... mevrouw is thuis...

Bevende was Adolfine binnengekomen, en de meid, achter haar, sloot de deur, nam haar de natte parapluie uit de handen. Zoo stond zij op de vloermat... zag zij voor zich de lange gang... ter zijde de bruine kamerdeuren... het antiek kabinet... gravures en portretten... Het maakte op haar een indruk van zeer degelijk en ernstig Hollandsch interieur, maar een indruk ook van terughouding, afwering, trotschheid, rancune en weigering... En terwijl zij als angstig de oogen bleef houden gevestigd op de eiken deur aan het einde der gang, die stond op een kier, stamelde zij nog, met een niet te overmeesteren weifeling, in haar stem - bijna smeekend:

- Stoor ik... stoor ik... mevrouw niet...

- Zeker niet mevrouw... komt u binnen...

Maar de deur van de achterkamer was opengegaan, en het was Constance zelve...

- Adolfine!

Er was eene verrassing in haar stem, zoo al geen blijdschap - een verrassing, omdat zij Adolfine zag, die zij nooit zag te Driebergen - die zij niet anders meer had gezien, dan een enkelen keer, ter loops, in Den Haag en in Baarn - toen arme Bertha gestorven was.

- Adolfine!

- Ik kom je eens opzoeken, Constance... en... en mama...

De stem weifelde, stootende, smeekende, onzeker van zichzelve, en het was zoo vreemd en verrassend voor Constance, Adolfine aan te zien, haar die woorden, met zoo een stem van aarzeling zeggen te hooren, dat Constance zich niet dadelijk terug vond... dat zij geen welkomstwoord vond, geen schijn zelfs van hartelijkheid wist te vinden... Maar zij zag, dat de deur aan het einde der gang stond op een kier, en zij zeide, tegen Truitje, bijna geërgerd:

- Truitje... Waarom staat die deur weêr open... Je weet, dat ik de deur dicht wil hebben...

- De deur springt wel eens open, mevrouw, door de tocht, ant-

woordde de meid: zij sloot de deur, ging terug in de keuken.

Zij stonden tegenover elkaâr, de zusters.

- Kom binnen, Adolfine.

- Stoor ik je niet?

- Zeker niet... Ik ben blij je eens te zien.

Zij dwong zich warmte in haar stem te leggen.

- In jaren hebben we elkaâr niet gezien, verontschuldigde Adolfine zich, weifelend.

- Ja, in langen tijd niet... Ik kom zoo weinig in Den Haag... Hier is mama.

De oude vrouw zat in de serre, tuurde uit het raam.

- Mama! zei Adolfine geroerd. Mama...

Zij naderde.

- Dag... mama...

De oude vrouw keek haar wezenloos aan.

- Het waait, zeide zij. Er liggen in den tuin gróote takken...

- Mama, zei Constance. Hier is Adolfine... die komt u eens opzoeken...

De oude vrouw herkende niet. Zij zag Adolfine wezenloos aan, onverschillig: toen zeide zij:

- Als het zoo waait... is het niet goed... dat Gertrude in den tuin loopt... Er vallen gróote takken neêr...

- Neen mama, ik zal haar binnen halen.

- Gertrude? vroeg Adolfine.

- Zij meent onze arme Klaasje, zei Constance.

- Herkent mama me niet...?

- Niet zoo dadelijk... Ze zal je wel straks herkennen... Mama, herkent u Fine niet?

- Fine? vroeg de oude vrouw.

- Ja... Adolfine... Kijk... ze is hier... ze komt u een zoen geven.

- Ze is dood, zei de oude vrouw.

- Neen mama, Adolfine is niet dood... Kijk... hier is Adolfine.

De oude vrouw schudde het hoofd.

- Ze is dood, zei ze vast, en zeker. Jaren... geleden... is zij gestorven.

Adolfine, plotseling, snikte; zij wendde zich af.

- Mama zal je straks wel herkennen, troostte Constance zacht. Straks, zéker, zal ze je herkennen... Ik ben blij, Adolfine, je te zien...

Maar Adolfine snikte hevig.

- Mama heeft me niet herkend!

- Ze heeft je in langen tijd niet gezien, Adolfine... Ik ben zeker, dat ze je straks herkent... En je blijft nu natuurlijk lunchen...

- Ja... dat zoû ik heel gaarne... Ik ben gekomen... Constance... om...

- Waarom, Adolfine...

- Om je iets te vragen... Maar straks, straks... ik ben nu te zenuwachtig...

- Laat me je helpen je goed af te doen.

- Ik ben heel nat... het regent zoo...

- Je hebt geen mooien dag uitgekozen.

- Ik wìlde niet langer wachten...

- Zeg mij... wat is er, wat kan ik voor je doen?

- Ik kan het je nog niet zeggen...

Om de open deur gluurde Gerdy.

- Is dat tante Adolfine??

- Ja... zeker... zei Constance.

Marietje en Adèletje volgden.

- Is dat... tante Adolfine...??

Zij kwamen binnen, zij groetten haar.

- Loopt Klaasje in den tuin? vroeg Constance.

- Zoo even zag ik haar rennen... zei Gerdy.

- Je hebt een druk huis.. Constance... aarzelde Adolfine.

- Ja, glimlachte Constance. Ik zoû ze toch niet willen missen. Al mijn dochters... en mijn jongens.

De meisjes stonden om haar heen, Gerdy heel mooi, Adèletje zwakjes en bleek, en Marietje, lang spichtig, leelijk...

- En dan heb je... Emilie... Adeline... telde Adolfine schuw op.

- Ja... zeide Constance. Wij houden ons nu allemaal bij elkaâr... Kinderen, tante Adolfine blijft lunchen...

Er was in haar woorden iets als vroeg zij de meisjes te gaan, haar alleen met Adolfine te laten... In de serre tuurde de oude vrouw, naar boven, naar de wolken, die grauw en groot aanwaaiden en zij hoorde niet, sloeg geen acht...

- Adolfine, zei Constance, toen zij weêr waren alleen. Wij hebben nog een oogenblik vóor het lunch. Kom naar mijn kamer boven, daar zal niemand ons storen.

Zij strekte hare hand uit, Adolfine nam die. Als werktuigelijk leidde Constance haar zuster door de gangen, de trappen op.

- Het is een somber huis... zei Adolfine en zij keek, bang, naar de eiken deuren.
- Ja, het huis is wel somber... Gelukkig is het groot, heeft het veel ruimte.
- Zoo? zei Adolfine geïnteresseerd. Heb je véel kamers...?
- Heel veel... Toen de oude heer leefde, stond alles leêg... Nu is bijna alles vol.
- Bijna àlle kamers??
- Bijna allen... Hier is mijn eigen zitkamer.

Zij traden binnen.

- Het is je salon... uit Den Haag, zei Adolfine, de meubels herkennende.
- Ja... Hier kan ik mij verbeelden in Den Haag te zijn...
- Je houdt van Den Haag?
- Ik woonde er liever dan hier... Maar Henri en Addy zijn gehecht aan het huis, als aan hun familie-huis.
- Het zijn mooie, groote kamers, prees Adolfine nederig. Ik heb nu... een heel klein huis...
- Jullie zijn zoo weinig.
- Ja...
- Hoe gaat het met je man?
- Slecht... En ook... en ook met Marietje.
- Gaat het niet goed met haar?
- Neen... Ze is heel nerveus. Ik heb dokter Berens geconsulteerd, om tot gerustheid te komen...
- Wat zegt hij?

- Hij... hij heeft me verzocht... om...

- Om wat... Adolfine?

- Hij zei... dat Addy... zoo een naam begon te maken... als zenuwspecialiteit... Hij raadde mij eens naar Addy te gaan... om hem over Marietje te spreken. Misschien, als hij eens kwam in Den Haag - zoû hij Marietje kunnen zien... niet waar Constance?

- Zeker, Adolfine... dat zal Addy natuurlijk gaarne doen...

- Ik hoor zooveel goeds van hem... als dokter.

- Ja... hij heeft al zeer veel praktijk.

- Hij zal wel veel geld al verdienen...

- Zoo... Niet zoo heel veel, geloof ik.

- Ja... het beste voor een jongen dokter... is... wat raisonabel te zijn... Zie je... Constance... daarom... daarom ben ik eens gekomen...

- Dat is een goed idee van je geweest, Adolfine. Straks komt Addy thuis en dan kan je hem zelf spreken... Arme Marietje... gaat het zoo slecht... Hoe oud is zij nu...

- Zes-en-twintig.

- Ja, een jaar jonger dan Addy... ik herinner me...

- Wie had gedacht... Constance... dat je nog hier zoû komen wonen... Met mama... Adeline, de kinderen... Maar mama heeft altijd het meest van jou gehouden. Ik had ook gaarne mama bij mij genomen... maar nu is het maar beter zoo: ons huis is wel heel klein. Komt Addy dikwijls in Den Haag en zoû hij Marietje geregeld kunnen behandelen?

- Hij zoû er voor overgaan...

- Hij hypnotizeert, niet waar?

- Heel dikwijls, geloof ik.

- Hecht jij daar aan?

- Addy ziet er dikwijls bizondere rezultaten van...

- Ik voor mij hecht er niet aan. Ik zoû niet gaarne hebben, dat hij Marietje hypnotizeerde... Maar als het moet...

De bel, beneden, luidde...

- Is dat voor het lunch?

- Ja... Kom je?

Beneden waren Van der Welcke en Addy, juist thuis, al voorbereid door de meisjes, dat tante Adolfine er was, en Van der Welcke verwelkomde haar gewoon. Ja, wat hadden zij niet woorden gehad, maar hoe vele jaren waren niet heen gesleept over die verledene dingen, en wat was een handdruk, een vriendelijk woord... Hij had iets goedmoedig ernstigs gekregen in zijn groote huis, zoo vol van de familie zijner vrouw. Hij zoû ze gemist hebben, al die groote kinderen - ook al waren alleen Guy en Gerdy vroolijk... Maar die waren er de zonneschijn, en de anderen, ze hingen hem toch aan met sympathie: hunne dankbaarheid gaf in huis een sfeer van sympathie rondom oom Henri... Aan de lange lunchtafel sneed Marietje boterhammen. Oma zat niet aan tafel, en Mathilde kwam heel laat: niemand had haar gewaarschuwd, dat tante Adolfine er was, en verbaasd bleef zij staan in de deur, zich dadelijk dwingende tot een onverschilligen groet. Zij was heel hoog tegen Adolfine, vond haar burgerlijk, nam zekere airs aan, terwijl zij aan tafel zich zette. Het was opvallend hoe hare persoonlijkheid niet samensmolt met hen allen, als bleef zij een vreemde. In den grauwen wintermorgen, schemerzevend in de eetkamer langs de donkere wanden, was zij een mooie heldere vrouw; haar vol gelaat blank als melk, die rozig zoû zijn, haar vormen zwellende van gezondheid. Gerdy, naast haar, was niet meer dan een aardig lachebekje; Marietje en Adèletje waren nog leelijker; Marietje zoo spichtig en geel, Adèletje ouwelijk haar ziekelijke trekken. Klaasje was heel lastig, at slordig, en zat naast Constance, die haar telkens zacht bestrafte, haar boterham sneed, als voor een klein kind. Guy sneed het koude vleesch. In hen allen was een zekere stille verwondering, wat tante Adolfine zoo kwam doen, en hunne woorden klonken gedwongen; maar Van der Welcke, rustig weg, maakte gekheid met Gerdy, met Guy. Adolfine, om te praten, vertelde van Den Haag. - Oom, tante Ruyvenaer en de meisjes waren al heel lang in Indië, kwamen niet meer naar Holland, nu oom en tante ouder waren, en liever wonen op Java bleven -; bij Otto en Francis woonde Louise in; Francis altijd ziekelijk, was het Louise, die zich bemoeide met het

huishouden en Hugo en Ottelientje, nu al dertien, veertien jaren. - Dan Karel, Cateau, Ernst, Dorine en Paul...

- Geregeld zien we elkaâr niet veel meer, zei Adolfine, treurig. Ja, mama's Zondag vroeger... het was toch altijd een lieve avond... We waren het wel niet altijd eens, maar toch...

Zij schrikte, werd verlegen, pikte onbeholpen in haar bord. Zij voelde, dat de illuzie van den samenhang der familie - de illuzie vooral van mama vroeger - geheél vervlogen was, en zij was er, ouder, triestiger, en bitter altijd - weemoedig om, als om iets, dat zij misschien wel nooit had geteld, maar dat zij nu toch miste. Toch kon zij zich met weêrhouden een acute ijverzucht te gevoelen, dat Constance in zoo een groot huis woonde, en zoo veel familie huisvestte, en plotseling vroeg zij, scherp:

- Je huis is wel vochtig, hè, Van der Welcke...

- Een rez-de-chaussée, en regen - verklaarde Van der Welcke goedsmoeds.

- Het is zoo kil aan de voeten...

- Guy, geef tante een voetenbankje...

Guy zocht het voetenbankje, Adolfine liet het zich onder de voeten schuiven...

- Er zijn zooveel boomen rondom het huis, zeide zij: DIE maken het somber en kil. Je moet ze goed laten snoeien... Het is wel eenzaam wonen hier...

- Zie je de anderen niet geregeld? vroeg Constance, om het gesprek te breken.

- Neen, Karel en Cateau maken nu en dan eens een visite. Ze zijn niet hartelijk: het is nooit anders dan een visite! kritizeerde Adolfine, die vergat, dat zij vroeger Constance en Van der Welcke ook nooit anders dan een ‘visite’ maakte. Paul zie je nooit, Dorine ook niet en Ernst... je weet, dat hij weêr niet heel wel is den laatsten tijd.

Constance schrikte.

- Neen, dat wist ik niet. Drie weken geleden nog, heb ik hem gezien... Ik zoû zoo gaarne hebben, dat hij hier kwam, in Driebergen, op een vroolijke kamer in een goed pension bij voor-

beeld, omdat ik denk, dat het buitenleven hem goed zoû doen, en dat hij zich - in Den Haag... misschien wat eenzaam voelt... Maar hij woû niet... Ja, al die jaren woont hij daar nu op die zelfde kamers... en hij schijnt zoo gehecht aan die kamers... dat hij ze niet verlaten kan... en toch is hij nooit tevreden over de juffrouw en over den broêr. Die broêr is altijd zijn cauchemar... Toch dacht ik, leefde hij rustigjes voort... is hij tegenwoordig toch altijd kalm... hoe eenzelvig... ook... Is hij niet wel, den laatsten tijd?

- Neen... Niet zooals hij toen... hoe lang ook, tien, elf jaar geleden, geweest is.
- Elf jaar.
- Zoo erg niet... Maar hij kan er soms zoo raar uitzien... en...
- Ik ga morgen naar Den Haag, hem opzoeken, zei Constance beslist.
- O neen, zei Adolfine gepiqueerd. Ik verzeker je, er is niets bizonders. WIJ zijn er immers ook nog... als er wat met hem gebeurt.
- Hij woont daar te eenzaam... Dat heb ik al lang gevonden... En ik verwijt me nu...
- Ik heb oom Ernst nog verleden enkele keeren gezien, mama... zei Addy kalmeerend. Hij was... als altijd... Niet erger. Ik heb toen ook nog aangedrongen, dat hij in Driebergen zoû komen. Hij wil niet... Hij zei het heel kalm.
- Hij was de laatste dagen NIET kalm, zei Adolfine.
- Ik ga morgen naar Den Haag, herhaalde Constance, nerveus.
- Wil u, dat ik ga? zei Addy.
- Ja goed, ga meê...
- Heusch, Constance, hernam Adolfine, heel koel en gemaakt bezadigd. Je hoeft je niet zoo zenuwachtig te maken. Als er iets is... zijn wij er toch... en Karel... en Dorine en Paul. Je kan Ernst gerust aan ons over laten. Het is of wij heelemaal niet tellen.
- Dat is het niet, Adolfine... maar...
- Maar wat...?
- Jullie bemoeien je niet met hem... en ik verwijt me, dat ik zelf... den laatsten tijd... Maar het is ook heel druk... en...

- Druk?! herhaalde Adolfine verbaasd. Heb je het hier druk... te Driebergen??

In de kameratmosfeer was er als een plotse beving van opkomende ontzenuwing, en de meisjes, angstig, keken naar tante Constance. Zij voelde het, was zich bewust, dat zij haar zenuwen niet meester was, en dwòng zich kalm te blijven. Maar hare oogen, hare lippen beefden. Zij zag echter, dat een bezorgdheid hun allen - behalve Mathilde - trok over de gespannen trekken, en nu werd zij zich geheel meester, - alleen heel diep in zich bleef de beving.

- Ja, antwoordde zij met een zachtere stem. Wij hebben het heusch nog al druk... met allerlei dingen. Natuurlijk, Adolfine, stelt het mij gerust, dat jullie er... allen... zijn in Den Haag... mocht er iets gebeuren met Ernst...

De ontzenuwing vereffende zich, het lunch eindigde rustig: alleen zeide Adolfine:

- Is dat eigengemaakte gelei?... Wat maak je die zoet, Constance...

En zij vond, heel geheim in zich, heerlijk die zoete gelei.

- Tante Adolfine woû je spreken, Addy... zei Constance na het lunch.

Nu voelde Adolfine zich heel nederig. Ja, zij woû wel met Addy spreken en zij ging met hem samen, alleen...

- Het is voor Marietje, dat ze is gekomen, zei Constance, toen Adolfine zich met Addy had teruggetrokken.

- Maar waarom heeft ze niet geschreven, vroeg Van der Welcke; in plaats van zelve te komen...

In de andere kamer, plotseling, met Addy samen, hoorden zij Adolfine snikken.

- Is Marietje zoo erg, tante? vroegen de meisjes.

En zij bleven als in eene wachting. De stemmen van Adolfine en Addy, achter de porte-brisée, klonken door elkaâr heen... Onwillekeurig luisterden zij:

- Zij moet zéker weg uit hare omgeving, zei Addy beslist.

Adolfine snikte.

- Dat zei onze dokter ook en... dokter Berens van het Gasthuis... hokte zij tusschen haar huilen door.

Constance wilde niet meer luisteren, maar hoewel zij zich zoo even bedwongen had, trilden nog hare zenuwen. Om Adolfine af te wachten ging zij door de achterkamer, zette zich in de serre naast de oude vrouw.

- Ja... ja... ja... mompelde de oude vrouw. Als er zoo veel regen valt... zullen wij wel weêr overstrooming krijgen... net als verleden jaar.

Voor haar starenden blik zag zij de tropische watervloeden van daar ginds.

Na een half uur kwamen Adolfine en Addy, haar zoekende: Adolfine was heel ontroerd, met roode huiloogen, die zij telkens wischte. Constance ging haar tegemoet.

- O, Adolfine, zeide zij; heb maar vertrouwen op Addy...

Een moederlijke trots trilde door haar stem van medelijden.

- Ik hèb vertrouwen op Addy, Constance, zei Adolfine. Alleen...

- Alleen...?

- Waar moet ik blijven met het kind... Verandering van omgeving, dat zei onze dokter ook... En dokter Berens van het Gasthuis... Toch zijn wij lief voor haar... Waarom verandering van omgeving...! En waar... Ik heb geen geld om... om langen tijd ergens met haar buiten te gaan... In dit seizoen ook... in het najaar... waar, waar moet ik blijven met het kind...

- Ik dacht... zei Addy.

Hij zag zijn moeder aan.

- Wat...?

- Als papa en u het goed vonden... ik zoû haar HIER het beste kunnen observeeren en behandelen.

Maar Constance werd heel strak.

- Ik weet niet, Addy, zeide zij. Ik weet niet of papa dat goed zoû vinden.

En zij vond hem tacteloos, dat hij dit zeide, in het bijzijn van Adolfine, en zijzelve betreurde het, dat zij vóor het lunch, in haar kamer, Adolfine niet gezegd had, dat het huis vol was, heelemaal vol.

Maar rustig ging hij door:

- Ik zoû het papa willen vragen... Marietje zoû Guy's kamer kunnen krijgen en Guy het kleine kamertje er naast...

- Voor Guy, die werken moet, is dat kamertje te klein.

Hij hoorde een onwilligheid in hare woorden.

- Guy zoû in mijn kantoor kunnen werken, zei hij. Ik ben er 's morgens nooit...

- Neen, neen, zeide Adolfine nu. Neen, Addy, het zoû niet gaan... Het is al zoo druk... voor mama...

- Het is niet, dat het druk is, zei Constance; maar...

- Wat mama?

- Ons huishouden is al heel duur.

Hij had nooit zijn moeder zoo hard gekend en zoo wreed... Hij zeide nu ook:

- Natuurlijk, mama... als u denkt, dat het niet gaan zal... zal ik zien wat ik doen kan voor tante Adolfine... ergens in de buurt... Misschien bij een familie te Zeist... zoû Marietje onder dak kunnen komen.

- Zoû je daar iemand weten? vroeg Adolfine nederig.

Maar plotseling voelde Constance heel week. Omdat Addy dit zeide, werd zij zoo week, versmolt al hare hardheid en wreedheid in een berouw over haar laatste woorden, en zeide zij:

- Addy... ga naar boven... en... en vraag het aan papa...

Adolfine, verwonderd, zag op, onder uit haar roode oogen. Haar had getroffen, dat Constance, zoo plotseling, veranderde van toon, van onwilligheid tot willigheid - en ook trof het haar, dat Constance niet scheen te willen beslissen... alle beslissing overliet aan Van der Welcke.

Addy, dadelijk, ging naar boven. De beide zusters, stil, bleven alleen; in de serre de oude vrouw...

- O... Constance! zei Adolfine; zoû je denken, dat Van der Welcke...

Zij voltooide niet, maar vroeg:

- Ja... je huishouden zal wel duur zijn?

- Ja, zei Constance; het is heel duur, en het is...

- Wat?
- Het geld van mijn man... voor MIJN familie.
- Maar de kinderen hebben toch wat.

Constance haalde de schouders op.

- Je weet precies wat ze kunnen hebben. Ieder een paar duizend gulden.
- Nu maar, dat is toch wàt...
- Dat laten we voor hen liggen... en komen er niet aan.
- Zoo? zei Adolfine verwonderd. Maar dan is er toch mama nog.
- Mama... zeide Constance.
- Ja, je hebt haar geld toch ook, zei Adolfine, de oogen in Constance's oogen.

Constance gaf haar den blik terug.

- Beste Adolfine, zeide zij zacht. Omdat mama niet in staat is haar zaken af te doen, berust haar vermogen bij onzen notaris, in Den Haag, die het voor haar beheert...
- En de rente...?
- Op rente zet. Wij ontvangen niets van het geld van mama. Wist je dat niet?
- Neen...
- Bij den notaris zijn voor alle broêrs en zusters de boeken in te zien.
- Waarom doe je dat?
- Omdat wij niets willen nemen van het geld van mama.
- Waarom niet. Ze woont bij je in.
- Omdat wij alle moeilijkheid willen vermijden met een van de broêrs of de zusters.
- Maar wie van ons zoû je moeilijkheid maken, zei Adolfine, heel nederig.
- Zoo als wij het NU doen... is alle moeilijkheid uitgesloten.
- Ja... zeide Adolfine. Ik had toch gedacht...
- Dat we alle interesten van mama's vermogen ontvingen...
- Ja. Dat geld ligt daar nu toch nutteloos...
- Des te meer hebben mama's kleinkinderen later.
- Ja, zeide Adolfine, heel verwonderd, zich herinnerend de lange

gesprekken, die zij alle die jaren in Den Haag had gehad met Saetzema, Karel en Cateau - omdat Van der Welcke en Constance zich accapareerden van het geld van mama, daar, stilletjes te Driebergen. Waarom heeft de notaris ons dat niet gezegd!

- Ik dacht, dat jullie het wisten.

- Neen, zei Adolfine nederig, en zij zeide haar niet, dat de notaris het eens verzekerd aan Karel had, maar dat zij geen van allen het hadden willen gelooven. Dus mama leeft... eigenlijk op jullie kosten.

Constance glimlachte.

- Mama heeft zoo weinig behoeften... arme mama.

- Je hebt toch een aparte meid voor mama?

- Ja, dat is het eenige.

- Dat maakt toch alles weêr duurder, in de keukenbelasting?

- Ja, zei Constance kalm.

Zij hoorde Van der Welcke en Addy de trap afkomen; zij kwamen binnen, vader en zoon. En het was vreemd hen te zien naast elkaâr, Van der Welcke met zijn jong-leuke heldere gezicht en zijn kinderlijke oogen, ook al grauwde zijn haar, en al was hij wat rond van het zitten; Addy, er naast, met zijn klaren ernst van heel ouwelijken jongen man, de grauwe oogen vol dingen van zorg en peinzing...

- Addy vertelt me, dat het zoo slecht met Marietje gaat? begon Van der Welcke, als inleiding.

Adolfine had een grooten snik, die haar ophief: zij knikte het hoofd van ja en zij huilde.

- Nu, zei Van der Welcke, die van tranen altijd beroerd werd. Als Addy haar gaarne hier heeft... om haar beter te observeeren... dan kan ze gerust komen, hoor Adolfine... We zullen wel een bedje voor haar spreien... Het is hier bij ons toch het azyl...

En omdat Adolfine heel hevig begon te snikken, voegde hij er bij, zijn hand even op haar schouder:

- Kom kom, heb maar goede hoop... Addy zal haar wel beter maken.

X

Nog altijd woonde Ernst op zijne kamers op den Nieuwen Uitleg, te midden van zijne collecties, te midden van zijn liefhebberijen. Stil en eenzelvig leefde hij, een man van bij de vijftig nu, in zijne boeken, tusschen zijn porcelein, tusschen zijn antiquiteiten, en de juffrouw zorgde voor hem, kookte zijn eten - omdat hij er goed voor betaalde - te veel. Hij zag de familie weinig, want zoo als hij leefde, zoo leefden eigenlijk ook, afzonderlijk, Paul op zijn kamers, Dorine in haar pension, zij echter telkens verwisselend van pension, altijd ontevreden, en noch tot het huis van Van Saetzema, noch tot dat van Karel trok een band van familie hen aan. Zoo was het eene scheiding en een verwijdering tusschen hen allen geworden, een afsterven van elkaâr, nu mama er niet meer was in Den Haag, om hen allen te verzamelen, 's Zondag-avonds in haar groote huis in de Alexanderstraat, en Constance in die jaren, dikwijls, had er bij Ernst op aangedrongen, dat hij te Driebergen zoû komen wonen. Maar hij wilde niet, halsstarrig, en toch, zoodra hij haar zag, een enkelen keer in Den Haag, nam hij haar hand en, knie aan knie, fluisterend, stortte hij uit bij haar al zijne opgekropte ontevredenheden omtrent de kamers, het eten, de juffrouw, den broêr... den broêr vooral, dien hij nooit kon uitstaan, ruwe ploert als hij hem schold... Dan voelde Constance in hem een ouder wordenden, altijd eenzamen man, die nooit sprak, en om deze voortdurende stilzwijgendheid in zich opkropte de duizende woorden, die hij haar dan op eenmaal uitstortte, met een schichtigen blik, als bang, dat de juffrouw en de broêr achter de deur stonden, om te luisteren... Als Constance hem dan poogde over te halen, naar Driebergen te verhuizen, schudde hij halsstarrig van neen, als was er iets van hem vastgegroeid in deze kamers, als kon hij er zich niet uit meer scheuren, en ook sloeg hij een blik op al zijn boeken, zijn porcelein - als meende hij, dat het onmogelijk was dat alles te verplaatsen. En omdat hij kalm was, niemand hinderde, rustig zijn gang ging, liet zij hem dan, omdat hij dit het liefste wilde: leven in zichzelven,

tusschen zijn liefhebberijen, eenzelvig, vreemd en menschenschuw. Vijf jaren geleden was hij wel weêr ziek geweest, had dagen lang, luid, alleen gesproken - had gedwaald, in het Bosch - Paul had toen aan Constance geschreven, en zij was overgekomen, maar hij was spoedig weêr rustig geworden, zeker bang, dat hij weêr naar Nunspeet zoû moeten gaan - bang voor verandering van woonplaats, verzorgers, verpleging: al wat hij hun allen, zelfs Constance, nooit had kunnen vergeven. Dat was nu weêr jaren geleden, vijf jaren geleden, en den laatsten tijd had Constance, had Addy ook, Ernst nooit anders meer dan kalm en rustig gezien, hoewel hij veel stille vreemde peinzing scheen te bergen achter zijn sluw donkeren, stillen staarblik. Maar dan gingen er weêr maanden en maanden voorbij, zonder dat zij hem zagen, zonder dat zij van hem hoorden - allen gewend aan zijn vreemdheid en de maanden sleepten voorbij, zonder dat de crizis, die dreigde, uitbarstte. Neen, er barstte niets uit - al was de man vreemd, al sprak hij in zichzelven, al waren de grieven in hem opgekropt -; zagen zij hem weêr na maanden, zij waren getroffen door een zekere artistieke orde in zijne kamers van mooie warme kleur - getroffen door een nieuwe schikking, een nieuwe aankoop, en alsof hij bewust was, dat hij zich heel goed moest houden, sprak hij bijna normaal, vooral doodsbang, dat zij hem weg zouden tronen van zijne kamers, aan welke hij gehecht was, ook al stonden de juffrouw en de broêr altijd achter de deur te loeren...

Constance, plotseling nerveus en zich verwijtende, dat zij Ernst verwaarloosde, ging den dag na Adolfine's bezoek met Addy naar Den Haag, en beiden, onverwachts, kwamen aan op den Nieuwen Uitleg.

- Meneer is uit, zei de juffrouw.
- Met dien regen? vroeg Constance.
- Ja, mevrouw, meneer is van morgen uitgegaan...
- Hoe is hij den laatsten tijd?
- Vrij goed, mevrouw. Als altijd. Meneer is altijd vreemd, niet waar, maar hij is niet lastig en vrij wel.

- Dus niet... zooals toen...

- Zoo als jaren geleden... neen mevrouw. Meneer spreekt wel meer in zijn eigen den laatsten tijd, maar dat is alles. Wil u op hem wachten?

- Ja...

- Hij zal wel terugkomen om en bij twaalf uur. Hij is heel geregeld in zijn gewoontes. Komt u boven...

Constance en Addy gingen naar boven, wachtten in Ernsts kamer.

- Arme... arme jongen... zei Constance nerveus.

Wat zij had, zij wist het niet, maar zij voelde zich vol zelfverwijt. O, lieten zij hem niet te veel maar alleen, verzonken in zijn eenzelvigheid? Hoe gaarne zoû zij hem niet naar Driebergen meê willen tronen, opdat hij er wonen zoû, niet ver van hen, in een kleine villa, bij menschen, die zieken verpleegden! O, niet bij hen in huis, niet bij hen in huis - nooit zoû zij dàt Van der Welcke hebben durven voorstellen, en ook Addy had het nooit geopperd... Neen, niet bij hen, niet bij hen! Maar dicht in de buurt, opdat zij hem ieder oogenblik kon zien, en niet behoefde te vreezen, dat hij plotseling in een zenuwcrizis zoû uitbarsten en er niemand zoû zijn, die zich aantrok zijn treurige ziekte van ziel... En zoo denkende zag zij om zich rond en het trof haar, dat tegen de somberheid van het behang en de eiken meubels, heel vreemd, vreemder dan zij ooit had gezien, kronkelden de grilligste lijnen van oud porcelein en nieuwe faïences, zoo grillig vooral om de schikking... Meer en meer in die jaren was de vaas er een ziekelijkheid geworden, bloeide zij er met een grilligheid van lijn en een gloeiïng van glazuur, als orchideeën van nevrozisme, hoog tegen de wanden op, stijgende tegen het plafond, in een woekering van vreemde vormen, als een vegetatie, die rankte naar boven, die reikte naar boven, die reikhalsde en reikarmde naar boven met de armen en halzen der vazen, als wilden zij hooger en hooger wassen uit den greep van profane menschen.

- Waarom plaatst Ernst zijn vazen zoo hoog... vroeg Constance, peinzend, terwijl zij omzag.

Maar plotseling kwam hij binnen. De juffrouw beneden had hem zeker gezegd, dat boven waren zijn zuster en de jonge dokter, zijn neef, want de beweging, waarmeê hij den knop der deur omdraaide, was brusk, de blik waarmeê hij, stilstaande, zag van de een naar den ander was vol achterdocht en zijn stem beefde zeer, toen hij vroeg:

- Waarom zijn jullie hier?

Hij stond voor hen als een bevende, oude man. In slappe oude plooien hingen de onverzorgde kleêren om zijn hoekige ledematen; het al bijna geheel grijze haar droop lang en sluik om zijn magere bevende trekken, en pijnlijk starende donkere oogen, kijkende met een gemartyrizeerden blik van de een naar den ander. En toch, hoe verwaarloosd en geesteskrank die bevende man was, een grijsaard gelijk, hoewel niet ouder dan vijftig jaren, een tinteling van intelligentie twinkelde diep in zijn pijnlijken blik van achterdocht, en zijn lange magere vingers waren die van een artiest, machteloos om te beelden of om te bootsen, in lijn, kleur, woord of klank, de altijd voor hem uit fladderende zieleschim van maar even geradene schoonheid.

Zij beiden poogden hem gerust te stellen, hem zeggende, dat, toevallig in Den Haag, zij hem een oogenblik kwamen opzoeken en hij scheen, na den eersten schrik, hun waarlijk niet vreemder of zieker dan anders toe. Plotseling zelfs scheen een straal van sympathie hem te doorschieten, zette hij zich tusschen hen beiden, nam hunne handen en klaagde:

- Stil... ze luisteren altijd achter de deur, de lammelingen! fluisterde hij schichtig. De juffrouw en haar broêr... Ik heb geen leven: ze zijn altijd op den loer... Als ik me uitkleed, als ik naar bed ga, als ik eet... ze zijn altijd op den loer... Dan hoor ik ze grinniken. Nu staan ze er weêr, om te hooren of we niet spreken over hen... En als ik de deur dan openmaak, dan zijn ze in eens weg, zoo vlug, zoo vlug, net spoken... Verleden heeft hij den heelen nacht onder mijn bed gelegen: ik wen er aan, ik geef er niet meer om... Maar eigenlijk heb ik geen leven. Iemand, die niet zulke sterke zenuwen had als ik, zoû het niet uithouden, zoû het niet uithouden...

- Maar Ernst, waarom verhuis je niet?

Hij kende de vraag al, hij wist den aandrang. Hij glimlachte een beetje welwillend neêrbuigend, omdat zij niet wisten, omdat zij waren zoo grof bewerktuigd.

- Ik zoû niet kunnen verhuizen, zeide hij. Zie je... hier heb ik alles... hier heb ik alles...

Zijn blik en zijn gebaren werden heel vaag, als wilde hij niet meer zeggen. En Addy zag het in: oom Ernst geloofde nog altijd, hij had altijd, alle die jaren lang, geloofd aan de zielen, die om hem heen krioelden, de zielen, die waren opgespookt uit boeken, oudheden, antieke vazen... Maar hij sprak nooit meer over de zielen, omdat hij zich maar te goed herinnerde al hunne domheid en slechtheid, van vroeger... Na die crizis, twaalf jaren geleden, had hij altijd geloofd aan zijn hersen- en zielenschimmen, maar hij had geweten ze te moeten verzwijgen voor allen, en hij praatte meê met de domme menschen. Liever nog, hij praatte niet... Maar om deze stilzwijgendheid had zijn achterdocht zich ontwikkeld tot een waanzin van vervolging, die hem telkens deed omkijken, schichtig... Hij opende de deur, zag op de gang... En op straat - wist Constance - zag hij om, telkens en telkens, wekte de aandacht om zijn angstig, achterdochtig omkijken.

Addy zag het: hij geloofde aan de zielen, die lagen en drongen rondom hem heen, die met kettingen haakten in zijn ziel, - die hij meêsleepte door de modder van de straat en de ellende van het leven, de zielen die drongen in smart rondom hem heen, zoodat zij hem benauwden de borst en benamen den adem, en hij half naakt verlangde op straat te gaan om zich te koelen in regen en lucht te zwelgen in wind. En heel diep in de zieke ziel zag Addy: het overgevoel schuilen als een aanbiddelijke teederheid, die, zoo ze niet ware ziekte geworden, had kunnen zich ontwikkelen tot de innigste hoedanigheden van meêlijdend sentiment, dat niet alleen had kunnen voelen, maar ook had kunnen weten, - om de vonk van intelligentie, die sluimerde, - om al de begeerig opgegaarde kennis... En nu waren het gaven verspild, kwaliteiten verziekt, nu was het alles nutteloos en ziek, en zieker geworden en

nutteloozer, naarmate de zieke schemerjaren dof hadden voortgesleept hunne neveltriestige eenzelvigheden en aangroeiende en -groeiende achterdocht. Nu, nu was het alles verloren. En in zijn medelijden over al deze noodlottige verspilling, over deze tot bijna krankzinnigheid verziekelijkte teederheden, die toegingen naar schimmen, terwijl de arme wereld zoo veel werkelijke behoefte had aan teederheid en sentiment, herinnerde Addy zich, hoe hij vroeger, jaren geleden, bewust had gevoeld een verlangen met een enkel woord, maar welk, maar welk! - te genezen den zieken man, - als had hij geweten dat enkel woord te zweven in de atmosfeer rondom hem, - maar hij te jong en te onkundig nog om het te vangen, als een kapel met zijn hoed! En nu, nu wist hij zeker - na àl de jaren van neveltriestige eenzelvigheid, en aangroeiende, -groeiende achterdocht - was het te laat geworden, en zoû de man niet kunnen genezen en zoû hij sterven als hij geleefd had in de bijna hoogmoedige hersenschim, dat om hem heen tot bescherming drongen de tallooze verdrukte, vertrapte en gemartelde zielen, hem stikkende in de wolk van hare gepijnigde en klagende vlinderlijven. En niet alleen de zielen, maar ook de lichaamlevenden, die hem zochten, schoof hij in zijn hoogmoeds-illuzie te zamen: dat ook ZIJ zijn steun behoefden, omdat hij alleen sterk was, zij allen zwak. Te laat was het geworden voor genezing, maar toch verlangde Addy, - hoe zeker hij ook wist, dat genezing nooit zijn zoû - om die verloren en verziekte hoedanigheid van edel sentiment te effenen alles wat aanstoot gaf om den stilzwijgend lijdenden man, en hij zwoer zich oom Ernst weg uit Den Haag te krijgen, weg uit deze kamers, waar hij vastgroeide en het hem tegelijkertijd smartte. Hij voelde zich juist van daag heel rustig, heel kalm - ook al somberde in hem, diep als op den ondergrond van zijn ziel, de zwarte zelfonvoldaanheid, altijd. Voor zich zoû hij het niet weten, voor dezen zieken man wist hij het! Voor zich tastte hij rond als in een donker labyrinth, voor den ziels- en zinzieke wist hij het plotseling, als met een straal van glans in zijn helderste intelligentie van ziel en van gemoed; wist hij het als met een heilig weten! En toch - niets van verheuging,

niets van extaze en van gloed was in zijn somber weemoedigen blik, was in zijn heel diepe sombere stem, toen hij met zijn gewonen ernst van manieren en woorden vroeg aan zijn moeder:

- Mama... u moet mij met oom Ernst alleen laten...

Zij zag hem aan; toch, trots zijn rust, ernst, kalmte, somberheid, kende zij haar zoon te goed, om niet te voelen, plotseling, DAT HIJ WIST.

- Goed, zeide zij. Blijf alleen met oom Ernst... Ik, ik ga nu naar tante Adolfine, om Marietje te zien. Waar en wanneer zie ik je terug? Van avond, in het hôtel?

Hij schudde het hoofd van neen.

- Neen, zeide hij. Gaat u alleen terug... naar Driebergen, met Marietje. Wat mij betreft...

Hij poosde even, als dacht hij na: hij streek over zijn voorhoofd.

- Wat mij betreft, herhaalde hij; u ziet mij morgen... of overmorgen...
- Te Driebergen, thuis.
- Te Driebergen... thuis...
- En... oom?

Hij knikte haar toe met de wimpers, en zij begreep hem, half, en wilde niet meer vragen. Zij nam dus afscheid van Ernst en wilde gaan, maar Ernst, bij de deur hield haar een oogenblik tegen:

- Constance...
- Wat is er, Ernst?
- Als er iets is... dat ik voor je doen kan, dan moet je het zeggen, niet waar... Zeg het dan eerlijk... Het is mij wel heel zwaar... voor jullie allen te zorgen... maar als ik het niet doe, doet niemand het... Zeg het dan ronduit, als ik je helpen kan, met iets...
- Op het oogenblik, Ernst, niet...
- Maar later...
- Misschien...
- Dan zal ik je gaarne helpen. Je moet het mij ronduit vragen.
- Ik zal het doen...
- Zie je... je moet oppassen...

- Waarvoor?

- Voor den broêr... De vent is een ellendeling. Pas op... spreek niet hard: hij staat achter de deur. Zie je: zóo hoog kan hij er niet bij.

- Waarbij?

- Bij mijn arme vazen... Nu moet hij er een trap voor nemen... en dat zal hij niet licht doen.

- Wat deed hij de vazen dan, Ernst...

- Hij nam ze in de handen...

- Hij vond ze zeker mooi.

- Neen, hij brak ze... expres. Hij... hij...

- Wat, Ernst?

- Hij worgde ze. Stil. Hij worgde ze bij de halzen in zijn gemeene vingers...

Hij begreep dadelijk, dat hij zich versprak en lachte goedig hoog.

- Je gelooft niet, dat hij ze worgde... Nu, in alle geval, zóo hoog staan ze veilig.

- Hij kan ze daar ten minste niet breken.

- Neen. Wat heeft Addy...? Hij ziet er slecht uit.

- Hij heeft niets. Hij blijft nog wat met je praten.

- Is er iets, dat ik voor hem doen kan?

- Misschien wel, Ernst. Praat maar eens met hem.

- Jullie zijn een zware last voor mij...

- Nu ga ik, broêr...

Zij kuste hem.

- Wees voorzichtig, fluisterde hij.

Plots, met een ruk, zwaaide hij de deur open.

- Zie je... triomfeerde hij. De ellendeling slipt zoo gauw weg. Net een spook. Neen, net een duivel.

Zij knipte met de wimpers nog even tot Addy, ging. Ernst sloot de deur toe, heèl voorzichtig.

- Hij kàn niet meer alleen blijven, dacht Constance, terwijl zij zich haastte naar het huis van Van Saetzema.

Het was een zeer kleine woning in een zijstraat te Duinoord en

zij vond er Van Saetzema, ziek, sukkelig, in een benauwde kleine huiskamer; zij zag er Caroline, met bittere oogen en een bitteren mond, verbitterd in haar slepend bestaan van meisje bij de dertig, dat niet huwde - terwijl Adolfine haar zuster liet wachten, klaarblijkelijk naar boven gevlucht om een frisscheren peignoir aan te trekken. In de kleine woning achteraf, onder de grauwe lucht buiten, die valschen morgenschijn glimpte tusschen de regenwolken neêr, hing de atmosfeer vol van verbittering, verbittering om ziekte, geldgebrek en teleurstelling, klein en nauw alle die treurigheid gehuisvest, tusschen de beide ouders en de dochter, in de kleine kamer, waar zij elkaâr liepen in den weg. Een weemoed van medelijden groeide in Constance op en zij probeerde opgewekt te praten, terwijl Van Saetzema kuchte en klaagde, Caroline zweeg, bitter de oogen en mond, en Adolfine plotseling, zonder overgang in het gesprek, Constance opmerkzaam maakte:

- Het is hier een frissche lucht in Duinoord... En het huis is bizonder geriefelijk...

Maar hare trotsende stem stokte, terwijl zij, nederigjes, haar blague-zin voltooide:

- Voor ons viertjes...
- En waar is Marietje? vroeg Constance.
- Zij is boven. Zij blijft liever boven... In haar eigen kamertje...
- Hoe is zij vandaag?
- Het zelfde...
- Mag ik haar zien...?

Er was een aarzeling in Adolfine's opstaan. Maar toch bracht zij Constance naar boven, opende een deur:

- Marietje, daar is tante Constance...

In het grauwe licht van het kleine kamertje rees het meisje op. Zij was lang en bleek en zij scheen plots omhoog in het grauwe licht te bloeien als een lelie van treurigheid, het witte hoofd geknakt aan den hals, een beetje schuin. Het heel licht blonde haar viel vlak om de slapen, en was zwaar en haar eenig mooi, zooals het zich wrong tot een zwaren knoop, dien zij laag droeg in den

hals. In de beweging der lange armen, der lange magere handen was als een loome kwijning van anemie en de blouse droop plooiende neêr om de borst, die zich niet rondde. Zes-en-twintig, leek zij jonger, was er in haar fletsche oogen een onschuld aan alle passie, als een onmacht om ooit vrouw te worden, of de zinnen in haar verlelie-den met al stervingen in der stengelen buigingen.

- Dag tante...

In de kleine kamer was het grauwe en het witte als in de cel van een non, en als kloostereenvoud van een kluis.

- Ik ben zoo blij je eens te zien, Marietje...

- Tante... Mama zei me... dat u en oom...

- Zeker, Marietje... gaarne willen wij je bij ons hebben. Dat heeft mama al gezegd, niet waar... Dan kan Addy...

- Tante... het is heel lief van u. Maar... maar ik kom liever niet...

- Hoe is dat nu, kind!!

- Ik blijf liever hier... Er is aan mij niet veel te genezen, en ik verlang ook niet te genezen... En bij u...

- Nu wat bij ons...?

- Zoû ik te treurig zijn. Ik ben niet vroolijk, nooit opgewekt. Ik kom ook bijna nooit beneden...

Adolfine's oogen stonden vol tranen.

- Het is waar, zeide zij zacht. Ze leeft hier...

- Je zoû bij ons vroolijk worden, Marietje...

- Neen tante... ik zoû mij bij u... verlegen voelen... omdat ik niet vroolijk ben. Ik zoû u allen ter neêr drukken...

- Wij zijn zoo gauw niet ter neêr gedrukt. En het is voornamelijk te doen, opdat Addy je geregeld behandelen kan...

Marietje glimlachte bleekjes.

- Ik zoû het maar doen, kind, zeide Adolfine.

Het meisje, bleekjes, bleef glimlachen. In zich streed zij als met een verleiding, die voor haar opende zachte, stille vizioenen in haar bleek leven van altijd zieke, maar zij wilde niet, zij wilde niet...

- Kom, ik zoû het maar doen, zei Constance aanmoedigend.

Nu, plotseling, voelde Marietje zich heel zwak. Zij zag den

dood, het einde zoo heel dicht voor oogen en de zachte, stille vizioenen zouden niet meer zijn dan een heel korte zielsbegoocheling, die zij zich misschien wel mocht laten welgevallen. En tegen de zacht insinueerende stemmen van hare moeder en van hare tante, lokkende, lokkende, als stemmen van heel ver weg, die zij meende te hooren door wazingen van verleidende verte en vaagheid, had zij geen kracht, omdat het haar plotseling was als een droom. Toch klonk in haar bleeke stem niet door wat zij voelde, toen zij nog, zwakjes, weêrstreefde.

- Ik zoû u te lastig zijn: een zieke, dat is niet vroolijk...
- Hier is het Addy heel moeilijk je te verzorgen.
- U heeft al grootmama...
- Die geeft geen last...
- Kleine Klaasje...
- Ja, maar, dat is iets anders.
- Hoe maken Marietje het en Adèle...
- Goed, heusch goed... We zullen haar Marietje blijven noemen, en, als je komt, noemen we je... Mary, bij-voorbeeld, om geen verwarring te hebben.
- Mary...
- Dat is goed, niet waar...
- U heeft al het huis zoo vol.
- Guy staat je zijn kamer af...

Nu sprak zij zoo maar van die woordjes en flauwe zinnetjes, en het waren als golfjes, die haar zacht, welwilligjes nu meêsleepten naar het zachte vizioen en den droom...

- Goed dan, tante, zei zij eindelijk. U is heel lief... voor mij...
- Wat mij betreft, is het heel natuurlijk... maar in Driebergen moet je wel oom bedanken, niet waar?
- Ja. Het is zijn huis...
- Ja, het is zijn huis...
- Zoû het niet... vochtig zijn, voor Marietje? vroeg Adolfine aarzelend.
- Ik geloof van niet, zei Constance.
- Constance, zei Adolfine, en nam haar hand. Het is zoo lief van je... ik ben je zoo dankbaar...

Haar stem beefde.

- Het is van mij niets bizonders, zei Constance. Ik ben toch je zuster, Marietje is mijn nichtje, maar...

- Maar wat...

- Maar het is wel lief... van Henri...

- Ja... het is heel aardig van je man.

- Zie je... het is zijn huis...

- En... hij heeft al zooveel lasten, zei, nederig, Adolfine. Constance... mag ik je dan ook iets geven... voor het inwonen van Marietje.. Maandelijks bedoel ik... tot zij wat beter is...

- Dat zoû ik maar niet doen, Adolfine.

- Je huishouden is al zoo duur.

- Maar jij kan je geld ook gebruiken.

- Ja. Maar...

- Wat...

- Het is het... geld van je man.

- Ja. Maar toch zoû Henri het liever niet hebben, dat je iets gaf... geloof ik.

- Geloof je?

- Ja, ik weet het zeker. Schrijf jij... of Van Saetzema aan hem een woordje... dat zal hij aardig vinden.

- Ik zal het doen. Ik zal hem persoonlijk bedanken.

- Kom je kind opzoeken, wanneer je wilt, niet waar, Adolfine.

- Ja, Constance, ja, ik zal het zeker doen... Het is jammer, dat je niet in Den Haag woont.

- Waarom...?

- Ach, Den Haag is zoo ONZE stad, onze familiestad en je huis is - nu mama zoo oud is - WEL het huis... van de familie. Het centrum...

- Het is het huis van Henri...

- Ja... dat meen ik...

Zij stonden op; Constance nam afscheid.

- Gaat Marietje dan met mij morgen meê...

- Ja, we zullen haar koffer pakken.

Plotseling stond Marietje op: zij sloeg haar arm om Constance; zij snikte nerveus:

- Tante... tante... ik vind het...

- Wat kind...

Haar stem van extaze zakte... zij voltooide:

- Ik vind het zoo lief... dat oom... dat oom en u mij willen hebben... bij u in huis, bij u in huis...

Beneden had Van Saetzema een hevigen aanval van hoest, en Adolfine angstig, stormde de deur uit.

XI

Dagen van eindeloos vlokkende sneeuw waren gekomen en de harde vorst hield de sneeuw vastgepakt in den tuin, langs het huis, dat dik blanke lijnen teekende van stilzwijgend massief gebouw tegen de sneeuwzwangere lage luchten: grauwte, waaruit het grauw van de sneeuw dommelig en dwarrelig neêrviel, tot het in den greep van de vorst vastpakte en blankte, teekenend ommelijn van villa-huizen en tak-silhouetten van treurzwarte boomen met ronde vegen van mollig wit, den weg voor het huis al bezoedelend zijn wit met wagensporen en zolenindrukken, en met de sneeuw vielen neêr uit de lucht als grauwige waden de vaal-blanke melancholieën van den winter buiten, witte afsterving, witte eenzaamheid - de dagen zoo kort of sliepen de trage uren, die, wakker, maar even sleepten hunne wittere sluiers heen van den grauwen dageraad naar grauwe schemering toe, opdat het van dag weêr zoû worden nacht. En als witte nachten waren de korte dagen, zonder zon, of zij schenen door floers heen, of het leven door floers heen ademde, koud floers als wazing van dood, het waas van den dood zelven, die neêrstreek, alles kil in zijn floers omvangende...

En in het groote huis was het de stille warmte van huiselijkheid in verwarmde groote kamers en gangen, met de bruiningen en harceeringen der zware maar oude tapijten en gordijnen, lang geleefd en even gesleten in moede strekkingen en hangingen en plooien van kamerpeinzing, alsof de doode stoffen neêrzagen,

meêdroomden, meêdeinden van ademen met allen, die tusschen hen leefden, terwijl in den sneeuwschijn van buiten de mahoniehouten meubels glimpten van eigen leven ook, of zij weêrschenen dingen van vroeger, lang verleden leed van kleine menschen en lang verleden gevoelingen. Stille stemmingen van oude eenzame menschen schenen te wazen uit de oude, ernstige meubels, die goedmoedig opglimlachten, omdat zooveel nieuw leven tusschen hen kwam, van buiten af: de veeren der stoelen steunden, de deuren der kasten kraakten, de wateringen der spiegels versomberden en verhelderden, het porcelein kartelde en het tafelzilver kraste, vol dienstbare deemoedigheid van heel oude, lang gebruikte, slijtende dingen des dagelijkschen levens, die heel langzaam-aan afstierven, terwijl om hen heen en aan hen herbloeide de nieuwe beweging der nieuwe levens van buiten. Een ziel van vroeger scheen, trots die nieuwe beweging, dat nieuwe leven, te blijven varen langs de lange gangen, de bruinende trappen, te schuren langs de donkere deuren, die toch, geopend, toegang gaven tot de kamers van het nieuwe leven... Zelfs in de kamers zelve bleef iets varen van de ziel van vroeger, en de meubels weêrschenen de ziel, als waren het vage vasthoudingen aan materialisme, vastklampingen van ziel aan dingen, in hare nog niet geheel aardsche afsterving...

Tusschen die weêrschijningen van zieledingen van vroeger bleef nog iets hangen van een bijbelsche vroomheid - om sommige boekentitels in de boekenkasten - om sommige ouderwetsche gravures in de donkere kamers, en in sommige uren van stille schemering ging er door het geheele huis heen als een zweving van gebed, en Constance voelde dat soms zoo intens, dat zij er 's Zondag-'s morgens altijd op aandrong, dat de meisjes ten minste naar de kerk zouden gaan - als waren zij dit, uit reverentie, bijna verplicht aan de oude menschen, die hier vroeger hadden geleefd en gebeden - vooral aan den Ouden Man. En dat zij zelve niet ging, hinderde haar zoo, dat zij sòms de meisjes wel eens vergezelde - hoewel zij toch ongevoelig bleef voor elken indruk van kerkelijke godsdienst. En de dingen van vroeger, die weêrschenen en

zweefden en als vormden de ontastbare atmosfeer, van de donkere gangen en bruinende kamers, waar soms alleen hel vroolijk opschemerde de blauwwitte glans van Delftsche pullen - de dingen van vroeger waren, in onbewustheid, alleen geheel sympathiek aan Van der Welcke, omdat iets van zijn kinderjaren er meê zweefde, er meê weêrscheen, en aan Addy, om een vaag gevoel van erfgenaam-zijn, niet alleen van de materieele, maar ook van de immaterieele dingen, waarvan vol bleef het groote huis. Voelde hij zich vreemd aan den Ouden Man, hij voelde aan de Oude Vrouw zich verwant, met een vreemden terugblik op wat hij van haar wist en zich heugde van latere stil-mystieke jaren, toen kerkelijke vroomheid haar niet kon voldoen. Maar verder bleef het huis als één groote gastvrijheid, vreemd van bloed, aan zoo velen, die er gevonden hadden een schuilplaats en een veiligheid: - de oude kindsche vrouw aan het raam, turende in de sneeuwgrauwe tuinverschieten - de vertreurde nog jonge moeder, hare groote kinderen - Emilie, vol van stil geheim, en dezer dagen, in een jachtbui van sneeuw, had Constance binnengevoerd Marietje Van Saetzema: Mary, als zij genoemd werd, en zij hadden haar geïnstalleerd in de kamer van Guy, nu Guy werkte in een hoekje van Addy's kantoor, waar hij op een kleine tafel zijn boeken stapelde. Het huis, langzamerhand, werd heel vol. Vreemd aan het groote huis bleef ook de schoondochter, maar de kinderen - Constant en Jetje - ze waren àltijd als blonde zonneglanzingen, die soms wemelden in een geluid van nog stamelende jongelentestemmen, als zij door de gangen, over de trappen gingen met de kindermeid - de eene al wankelloopende, de andere nog op den arm gedragen - om in het wagentje buiten te rijden - om wat in de serre te komen spelen, waar de oude overgrootmoeder, aan het raam, vaag lachende neêrzag op hunne heel kleine-kindjesspeelschheid. En den dag na Constance's terugkomst, met Marietje, in de grauwwitte jacht van sneeuw - hoe verwonderd waren zij allen in huis, omdat Addy telegrafeerde, dat hij met oom Ernst, den volgenden dag, zoû komen! Twee, drie woorden, dat telegram, zonder verklaringen, en hoe verbaasd waren zij niet

allen, dat Addy dat had weten gedaan te krijgen! Constance en Guy gingen dadelijk naar de kleine villa, waar men zieken verpleegde: ja, de dokter had al geseind om de twee kamers, zeide men en juist werd alles in orde gemaakt, dat wilde zeggen, de slaapkamer, want de zitkamer zoû meneer zelf meubelen. En waarlijk, den volgenden dag kwam Addy met oom Ernst aan; van Den Haag waren Ernsts meubels verzonden, zijn porcelein was in kisten gepakt onder zijn eigen en Addy's toezicht, en hoewel Ernst eerst heel achterdochtig de naakte zitkamer beschouwde, klopte tegen de muren, luisterde aan den wand en beweerde, dat dadelijk de menschen - de verpleger, en zijn vrouw, de verpleegster - loerden achter de deur, waarachtig net als juf en haar ploert van een broêr in Den Haag - was hij toch wel tevreden, verrast, omdat de kamer zoo groot was - al miste hij de sombere gracht van den Nieuwen Uitleg, die hem lief was om tint en atmosfeer van droefgeestigheid. Met Addy gaande door den tuin, aan Addy's arm, vond hij wel vreemd, dat hij er wandelen zag, door de witte sneeuw, een oude dame met de verpleegster, op dit oogenblik de eenige patiente - 's zomers waren er meerderen - en Ernst zag de dame met achterdocht aan, maar tevreden, verrast was hij weêr toen Addy hem uitlegde hoe heel dicht hij woonde bij hen allen, en toen hij hem voerde naar hun huis, bleef Ernst het aan het tuinhek aanzien en zag op naar den sneeuwgekroonlijsten gevel, mollige sneeuw aan de rechte lijnen der ramen en boven de deur. Het groote huis met al zijne vensteroogen scheen hem rustig aan te zien, en hij ging voort aan Addy's arm, door den tuin, en naar binnen. Hij was hier nooit geweest. Hij stelde dadelijk belang in het antieke kabinet van de vestibule, de gravures, de Delftsche pullen, en schudde goedkeurend het hoofd, toegevende, dat dit mooi was. Constance ontving hem hartelijk, en hoewel hij mama in jaren niet had gezien, groette hij haar eenvoudig of hij haar gisteren pas verlaten had. Zij hield zijn hand vast, zag hem aan, herkende een zoon in hem, maar wist niet zijn naam, meende, dat hij uit Indië kwam, vroeg dingen en zeide namen... Zij begrepen elkaâr niet, en Constance was heel wee-

moedig, vooral om kleine Klaasje, die speelde aan mama's voeten met mooie, kleurige prentenboeken, die ‘oom’ Addy haar had gegeven.

- Zie eens... een blauw mannetje... geel vrouwtje... rood...! En buiten... alles wit... alles wit... alles wit...

En zóo zwaar klom plotseling een treurigheid op in Constance, dat zij in snikken had uitbreken kunnen, om haar moeder, haar broêr - om dat kind van haar armen broêr Gerrit! Maar zij beheerschte zich heel sterk, zij sloeg om Ernsts schouder haar arm, voerde hem weg van mama, en Adeline, Emilie kwamen hem begroeten. O, de dingen van vroeger, niet de vroegere, waarvan nog de atomen zweefden door dit huis: die der oude menschen, - maar de dingen van hun eigen vroeger, van hun aller eigene verledene doode jaren, jaren van nog niet lang geledene jeugd, hoe drongen zij tusschen hen om, hoe waren zij vol in de even somberende kameratmosfeer, terwijl de sneeuwweêrschijn naar binnen glimpte en hel weg verwaterde in de oude spiegels... Hoe kwamen zij hier allen zoo... hoe kwamen zij hier allen zoo... als in een toevlucht, als in een veiligheid, stille haven van eenvoudige liefde...? Hoe week werd zij, hoe week, toen zij, haar man, haar zoon zag binnenkomen, zij beiden, zij beiden, die... Zij kòn hare gedachten van weekheid en weemoed niet meer vervolgen; ook Alex kwam binnen, en in hem, zoo jong, zoo jong, o, zag zij ook al het verleden - uit zijn oogen, plotseling, flitsen haar toe met het vizioen van den dood van zijn vader... Maar ook de meisjes kwamen nu, en toen Gerdy met Guy kwam, lachende, lachte zij ook, om hun vroolijkheid, hun blonden levenslust, beiden jong, sterk, gezond, eenvoudig... Gelukkig, gelukkig zij beiden! O, hoe meer het verleden zich opstapelde, hoe meer het schaduw sloeg over het heden, maar zij beiden, Gerdy en Guy, zij waren jong, sterk, gezond, eenvoudig... Gelukkig, gelukkig! En met een lach bijna van geluk, hoe intens zij ook voelde àlle verledene dingen, vroeg zij Addy:

- Is het nu niet te druk voor oom Ernst?

- Ik breng hem naar huis, zei Addy.

- Zoû hij hier niet eens kunnen blijven eten?

- Misschien later, eens; eerst moet hij wennen. Vooral hem nu niet dwingen...

En hij stelde Ernst voor naar huis te gaan.

Maar Ernst vroeg:

- Wanneer komen mijn kisten...

- Morgen, oom.

- Zie je... om de boel op orde te brengen.

- Ik zal u helpen.

- Help je me... met het uitpakken?

- En ik zal u ook helpen, oom, zei Guy.

- Ja, zeide Ernst. Dat is goed... Zie je, fluisterde hij tot Addy...

- Wat oom?

- Het is niet goed, dat de vazen... zoo lang in de kisten blijven... Jij gelooft het natuurlijk niet, maar...

Hij voltooide niet, wilde niet zeggen, dat de vazen stikten in de kisten tusschen papier en stroo, wilde het niet zeggen, omdat Addy wel goed was, een goede jongen, maar niet begreep, niet begreep, dom, dom, als allen...

- We zullen alles zoo gauw mogelijk uitpakken, oom, en de kamer gezellig maken...

- Ja. Nu heb ik nog alleen maar de slaapkamer.

- Die is toch goed, niet waar...

- Ja. Eet ik van avond daar...?

- Als u het goed vindt. Tot uw zitkamer op orde is...

- Ja. Ik hoû er niet van in mijn slaapkamer te eten. Kan ik niet hier blijven?

- Zeker, oom. Dat vinden wij heel gezellig. Is de bende u niet te druk?

- Ze zijn wel druk, maar... neen, ze zijn wel goed. Zeg, Addy, dat zijn alle de kinderen van oom Gerrit, niet waar?

- Van oom Gerrit, zeker.

- Ja, ja, ik herinner me wel. Ik wil wel blijven eten, als dat kan. Zie je, omdat de zitkamer daar niet op orde is.

- Ja oom, komt u dan nu boven, op mijn kantoor. Daar kan u

wat uitrusten, lezen, of wat slapen als u wil, op de chaise-longue.

- Neen, niet slapen... overdag.
- Daar heeft u het rustig...
- Ja. Het is bij jou rustig...
- Komt u meê...

Hij bracht Ernst naar boven.

- Dat is een rustige kamer, zei Ernst.
- Dan laat ik u hier alleen. Daar vindt u boeken, tijdschriften... Wil u u nu alleen wat bezig houden?
- Ja... kerel, ik wil wel wat alleen zijn. Je bent goed, je bent heel goed. Je begrijpt me. Maar ik wil wèl blijven eten.
- Wil u hier op de kamer eten?
- Neen... beneden... bij jullie allen. Het zijn de kinderen van oom Gerrit, niet waar?... Zie je, dat is toch alles familie. Ik wil wèl beneden komen eten...
- Goed dan, dan zal ik u waarschuwen.

XII

Een paar dagen van schaatsen-rijden gaven een plots onverwachte vroolijkheid en Mathilde leefde op; de leden van Gerdy's tennis-troepje vonden elkaâr op het ijs terug, Guy deed deze dagen niet anders dan rijden, zich over zijn niet-werken verontschuldigend bij Constance, bij Addy, dat men van het ijs, dat zoo kort altijd duurde, moest profiteeren; zelfs Van der Welcke, door Guy overgehaald, bond zich eens de schaatsen aan, rustigjes-weg jong blijvende altijd. Het was na de zoo vele regenende dagen wel plots onverwachte vroolijkheid: de koude wind zwiepte het bloed, de sneeuw knerpte als gruizelend kristal onder hunne haastige, driftige voeten; jongelui, jonge meisjes, van Gerdy's troepje, kwamen aan, afhalen 's morgens, en 's middags na het lunch; na het rijden, op het theeuur vereenigden zich allen, in den grooten salon. En Addy leerde Klaasje rijden op den vijver achter, en, de vriessneeuw hem jolig makende, ravotte hij in den tuin met zijn kinde-

ren, met kleine Jetje en met Constant. En toch misschien niemand van hen allen, die zoo het gezonde buitenleven dier Oostenwindkoude ijsdagen opsnoof, als Mathilde, plots opgejaagd in haar rijke bloed, haar lichaamsbouw wat grof, zwaar haar tred en hare stem luid, maar vol krachtige vrouwelijkheid. Het was ook met den stillen, druilerigen regen geen leven geweest, in het wel drukke, maar somber groote huis; zij, met de kinderen, zoo veel mogelijk boven op hare eigen kamers, omdat zij voelde, dat zij toch met de heele bende beneden niet sympathizeerde, met samensmolt in het groote gezin: die treurige vrouwen, al die kinderen van oom Gerrit, die zich iederen dag meer en meer meester maakten van Addy, tot hij nauwlijks omzag naar zijn eigen kinderen en naar haar - meende zij bitter. Had zij iets aan hem nu - altijd bezig, altijd in drukte, altijd weg, altijd zorgen voor de bende beneden, of arme menschen buiten - arme menschen, van wie zij niets wist -; had zij iets aan haar leven, dat zij verkniesde, in die duffe atmosfeer, waarin zij altijd een vreemde bleef - uit gemis aan alle sympathie, omdat zij niet wilde - evenmin als zij allen wilden! - samenkomen tot harmonie! Was het eigenlijk niet een vreeslijk bestaan, voor een jonge, levenslustige vrouw als zij, buiten, in den winter, te Driebergen, zonder kennissen, in huis de kamers zoo donker, en zoo somber, zóo dat de meiden zeiden, dat het er spookte; - dan, beneden, altijd aan het raam, kindsche grootmama, Klaasje half gek, - Adeline en Emilie, nooit eens vroolijk, altijd melancholiek, en die dan nog vroolijk waren, Guy en Gerdy, nooit aardig tegen haar, haar schoonvader veel doller op Gerdy en Guy, dan op haar, die hij, dat zag zij wel, niet kon uitstaan; haar schoonmoeder, wel hartelijk soms - had zij den mooien brillant niet van haar gekregen, die vonkelde aan haar vinger - maar toch koud, vond zij, tegen haar, koud zelfs tegen de kinderen, zich alleen dwingend tot hartelijkheid, omdat zij, Mathilde, nu eenmaal de vrouw van haar zoon was. Neen, aan wie en aan wat het lag, zij wist het niet - maar zij bleet een vreemde, altijd een vreemde, half vergeten, met haar twee kinderen toch, de kinderen die ALLEEN, behalve papa en Addy, den naam

van het huis droegen, Van der Welcke - baron, barones Van der Welcke, de kinderen, veronachtzaamd, omdat de heele bende Van Lowe zich meester maakte van het huis, van de liefde harer schoonouders, van iedere minuut, die Addy vrij had! O, was het niet een hospitaal, Adèletje altijd ziekelijk, en nu was Marietje Van Saetzema, heel zwaar ziek eigenlijk, er nog bijgekomen, en was het eigenlijk niet, - met hun overdreven aanhankelijkheid aan die familie van halve gekken - een gekkenhuis, nu behalve kindsche oma en idiote Klaasje, die oom Ernst, totaal niet-snik, er nog bij was komen opdagen, wel niet woonde in huis, maar toch veel over den vloer was, onverwachts plotseling aan tafel kwam, zonder iemand te waarschuwen. Zij was bang, als zij hem plotseling ontmoette in de gangen, altijd maniak met de Delftsche pullen, en dan herkende hij haar niet, wist niet wie zij was, wat zij daar eigenlijk deed, tot hij zich wel weêr herinnerde: Addy's vrouw -: misschien hield hij zich maar zoo uit slimheid, uit slechtheid. Een ziekenhuis, een gekkenhuis, een spookhuis - en daar moest zij nu haar leven slijten, want wat Addy voorgesteld had: zuinigjes te wonen op hun eigen in Den Haag, dat wilde zij ook niet: genoeg had zij al van zuinigheid, en om zuinigheid had zij hem niet getrouwd! O, zij had hem niet getrouwd om zijn geld, of zijn titel, dat ook niet: wel degelijk had zij hem getrouwd omdat zij van hem hield, hield van zijn rustig lief ernstig gezicht, van zijn oogen, zijn mond, hield hem te hebben in haar armen, omdat zij hield van zijn stem, hield, juist zoo vreemd, van zijn een beetje ouwelijke rustige mannelijkheid, in die lijnen van wat korte, breede stevige, bruinblonde kalmte-en-kracht. Zij had hem gezien in liefde, zij had hem gevoeld in liefde, en dat zij verstandig was, en hem zeker niet getrouwd zoû hebben, als hij geen geld had gehad, dat kon toch niemand haar kwalijk nemen! En dat zij het wel aardig vond, een titel te hebben - nu ja, dat was misschien een beetje ijdelheid, maar waren er zoo niet honderd anderen, en was zij daarom slecht, en zoo min, dat zij haar maar overlieten aan haar lot, zoowel Addy zelve, als de heele bende... O, de kleine grieven stapelden zich in haar op, benauwden, stik-

ten haar bijna -: de thee, die Gerdy expres ondrinkbaar maakte; het idiote kind, dat haar stoel duwde; de niet-snikke man, die haar niet herkende; de koelheid van papa, die NOOIT een lief woord tegen haar zei, zelfs niet als hij speelde met de kleinkinderen, Jetje en Constant, die dan toch wel degelijk haar kinderen waren even goed als die van Addy... O, de grieven stapelden zich in haar op: tegen papa, mama, de zieken en de gekken, die zij hielden in huis - altijd omdat het familie was - de grieven stapelden op tegen de meiden, tegen Truitje, tegen alles en iedereen... O, hoe somber was haar de regenende, altijd en altijd regenende winter geweest, de zware wind razende om het huis, en zoo vreemd dreunende geluiden ontlokkende aan de zuchtende ramen en blinden, loeiende door den schoorsteen, - tot al het oude hout van het huis en de meubels leefde, bezield, kraakte, knarste - tot het o zoo griezelig angstwekkend was van onverklaarbare geluiden... Die geluiden, o die geluiden, zij wisten ze àllen en niemand sprak er over, omdat zij tòch hingen aan het oude, griezelige spookhuis; zelfs ontkenden zij ze tegen Mathilde, - en het beste was ook maar, er niet over te spreken - omdat zij ze niet hooren wilde! Maar bang, bang was ze, was ze langzamerhand geworden, met dat vele zitten-thuis - waar zoû ze heen, met den regen, den wind, den storm, die dagen aanhield? - bang, bang was ze geworden - en zij-allen, ze hadden elkaâr, - terwijl zij, zij had niemand, haar man meestal uit, toe naar zijn patienten - zij had alleen haar twee kindertjes, en bang, bang was ze ook voor hen! En als ze nu Ernst, plotseling, tegenkwam op de trappen, dan werd ze bang, en ze zag: de kinderen waren ook bang! O, neen, gelukkig was ze niet en boos was ze op zichzelve, dat ze niet flinker was, om maar de armoede, het zuinigjes leven - zij was er misselijk van! - in Den Haag, te verkiezen boven de zoogenoemde luxe hier in het spookhuis. En een lieve luxe bovendien: de meubels oud, de tapijten versleten, de tafel heel eenvoudig - eigenlijk een eenvoudig, burgerlijk leven, en dat duizenden en duizenden kostte, zoo als Addy haar verzekerde, als hij haar maandelijks haar kleedgeld gaf, voor haar en de kinderen! Met die

duizenden en duizenden hadden zij toch wel een reëeler luxe kunnen hebben, als papa en mama en Addy zich niet zoo goedig-idioot die bende van oom Gerrit hadden aangetrokken: je kon toch wel goed doen, en ook aan jezelve denken... Met die duizenden - maar zonder de bende - het huis eerst beter en frisch en modern meubeleeren: al die bruine sombere deuren wit-en-goud en vroolijk schilderen; vroolijke frissche tapijten, gordijnen en meubels, met bloemen, en Japansche waaiers in de serre - van het heele huis een zomerverblijf maken, en dan 's winters wonen in Den Haag, rijtuig houden, loge in de opera, uitgaan... Zoo hàdden zij toch kunnen wonen, als zij gewild hadden, papa, mama en Addy - want de duizenden daarvoor wàren er; - in Den Haag had Addy - als baron Van der Welcke - een chique praktijk kunnen krijgen - mooie lieve kerel, als hij was! - Zoo hadden zij kunnen wonen - genietend van hun geld - en zij hadden dàn ook nog wel tante Adeline met de opvoeding van haar kinderen heel goed kunnen helpen, en iedereen zoû dat heel mooi van hen hebben gevonden, en niemand zoû gevonden hebben, dat zij onredelijk of egoïst of onbegrijpelijk leefden en handelden, terwijl nu! Terwijl nu! Zich opsluiten in het donkere spookhuis, den heelen langen, langen winter; altijd zieken, altijd gekken...

O, gelukkig, dat het was gaan vriezen! Het was of het mooie ijs iets deed verbroederlijken en verzusterlijken: Gerdy was niet te hatelijk; Guy reed met haar, Mathilde, omdat zij goed reed, flink reed, hield van goed flink schaatsen-rijden, onvermoeid, en de frissche kristallige koû, na al de regenende stormdagen - maakte ieder vroolijk, en toegeeflijk! O, de tochtjes, 's ochtends met den trein eerst een eind, dan langs de vaarten, als eindeloos, eindeloos door, en zij was zoo dankbaar, dat Addy zich een enkelen morgen eens los wist te maken van al die arme, zieke menschen, die hij iederen dag bezoeken moest - vies was zij dan van hem, als hij terugkwam - en dat hij nu meêging, voor een halven dag! En zij maakte zich meester van haar man, blij hem te hebben, de handen gekruist, regelmatig te zwieren alleen, in rythme, met hem, in rythme van heupen elkander aanvoelende, in uitzwaai van vast

stevig geschaatsten voet, terwijl zij den breeden flapper van wind doorsneed met haar snel sterke beweging, tot haar oogen en neus waren gloeiend en zij dronken was van het verslinden der ijskoude verte, lang-uit wegschietend in vaartverschieten, tusschen de sneeuwige landen, onder den nu zoo veel hoogeren hemel, schoon geveegd als met reuzebezems van wind, - terwijl de takkeboomkimmen wegdoomden en doomden, en het breede uitgebreide gebaar der molenwieken, zwart en stil, opdoemde, en verdween, langs haar zwier...

O, gelukkig, dat het was gaan vriezen! Het was haar of zij plotseling in deze dagen van kouden sport haar man terugvond, of zij iets in hem voelde of hij haar terugvond! Hij hield dan toch wel van haar? Zij was hem niet geheel onverschillig? Zij voelde, trots den handschoen, haar hand warm in de zijne, zij voelde het snelle rythme van hunne heupen als een wellust, en zij had zich willen hangen aan zijn hals, opdat hij haar zoo meênam, ijlende, ijlende over de rechte streepen van het eindelooze gladde ijs!

- Addy... Addy... je houdt wèl van me...?

In de snelle voortbeweging keek zij hem lachende aan en zijn oogen wendden zich, wat lachende ook, tot haar. O, zoo als ze lachen konden, zijn grauwe ernstige oogen, met de soms vreemd blauwe vonk, als de tinteling van een vuur van geheim, dat zij soms niet begreep, maar nu wel? Want was het wat anders nu, die tinteling, dan dat hij haar liefhad ook, dat hij haar mooi vond, en zeide hij het haar niet met zijn oogen zoo als hij het haar dikwijls met woorden kon zeggen: dat hij haar liefhad omdat zij zoo mooi was, zoo eenvoudig-weg gezond en mooi, en dat hem dat zoo aantrok in haar: haar rozigblanke tint, haar volle vormen, haar jong-sterke leden! Dan voelde zij hem aan zich verwant, een jonge man, verjeugdigd, - een man, met een heldere ziel van materialisme, en in den man begreep zij den jongen dokter, die beminde haar gezonde lichaam, haar rijke gezonde bloed - moê als hij zijn moest van dat morbide nevrozisme der familie van zijn moeder! O, die Van Lowe's; zij haatte ze eigenlijk allen - zij voelde zich van een ander ras! En was Addy zelve, als zijn vader, ook

niet gezond, eenvoudig gezond en flink, - een mooie jonge kerel, - een màn, ook al was hij wat ouwelijk - en had hij wel ièts van het bloed zijner moeder; was hij wel, in het minste ook maar, een Van Lowe, met al hun zenuwen, hun ziek zijn, hun half-gek zijn - zoo morbide hun aller gestellen, dat zij ze geen van allen kon uitstaan! Bah, ze walgde er van; altijd Adèletje ziekelijk; Marietje doodziek, Alex zoo week, - Emilie zoo gebroken en melancholiek, wel een Van Naghel, maar vòl van het bloed van de Van Lowe's, en Guy was een wel knappe jongen, maar zoo sukkelig en soezig, en Gerdy was wel een knap meisje, maar vol onbegrijpelijke kuurtjes, natuurlijk, omdat ze was een Van Lowe! Bah, ze walgde er van, van die altijd zieke, half-gekke familie van haar schoonmoeder, die zich had genesteld in HUN huis, en gelukkig, dat zij in Addy eenvoudig een Van der Welcke vond - baron Van der Welcke - een gezonde jongen, uit een gezonde normale familie. Zoo beschouwde zij het: normaal. Zoo beschouwde zij het, terwijl zij zich door haar man meê liet zwieren over de eindelooze, eindelooze streepen van ijs: de sneeuwvelden vlogen weg, de takkenboomkimmen naderden, wisselden, verdwenen, de breede molenwiekgebaren doemden op en verdwenen, doemden - een stille tragiek van wanhoopsarmbeweeg tegen den hemel. Zoo beschouwde zij het: normaal. Dat Addy wel eens hypnotizeerde - nu ja, dat was in de mode: hij kon toch niet achterblijven, als de geneeskunde vorderde, in allerlei... En geheel blind voor de eigenlijke twee-ziel van haar man, zag zij hem alleen enkel, simpel en normaal - omdat zij zich heugde, nu, in de lust van hun ijs-genot, de sterke omhelzing van zijn armen, den honger en dorst van zijn onverzadigde zoenen... Normaal, geheel normaal - en o, ze voelde zich zoo sterk nu, hem te winnen, hem vast aan zich te binden, omdat zijzelve was mooi en gezond en normaal - zijn genot als hij moê was van allerlei ziekte; zijn wellust, die hem had twee mooie kinderen gegeven... Voor haar, achter haar reden ze, reden ze, als zij beiden, en trotsch was zij, dat zij reed met haar man... zij liet hem niet los... hij was van haar, hij was van haar...

O, gelukkig, dat het was gaan vriezen! Drie mooie dagen en nu was het al de vierde, en iets van dooi al, helaas, scheen te verslappen de kristalheldere stevigheid van de eerst zoo ijle luchten, maar toch was het ijs nog lang niet bedorven, was er een tochtje beraamd, en dacht Mathilde niet anders dan dat Addy zoû meêgaan... En hare teleurstelling was groot, toen hij zeide:

- Van daag niet, Tilly... ik moet van morgen naar mijn zieken...
- Je bent gisteren even 's middags gegaan...
- Nu kan ik zoo lang niet wachten: er is een oude vrouw, die me wacht... En dan is Marietje niet goed van middag... Mary, bedoel ik, als mama haar noemt...
- Dan ga ik ook niet, zeide zij boos.
- Waarom zoû je niet gaan? drong hij zacht. Het geeft je pleizier...
- Met jou...
- Van morgen kàn ik niet...
- Jawel... om mij pleizier te doen.
- Neen, ik kàn niet van morgen, Tilly. Maar je doet me pleizier te gaan...
- Ik vind het prettig met jou te rijden...

Zijn oogen lachten.

- En denk je, dat me dat geen pleizier doet...
- Je houdt niet van me.
- Dat weet je wel beter.
- Ga dan meê...
- Van morgen niet...
- Je blijft altijd stokstijf staan op je wil...
- Omdat ik van morgen niet mag... Wees nu verstandig en ga zonder mij.

Zij haalde de schouders op.

- Goed, ik zal gaan. Ik zal gaan.

Het was kort na het ontbijt en de kinderen waren nog beneden. Hij speelde met ze: Constant wankelde moeilijk van beentjes naar hem toe; hij had Jetje op zijn arm en warrelde zijn snor tegen haar melkgezichtje, om haar lachen en gieren te doen. Een zachte za-

ligheid welde in hem op, omdat hij drukte tegen zich aan leven, dat zijn leven was, - als een kleine schrijn van teêr, week kindjeslichaam, waarin tintelde een atoom van ziel, zielatoom, die lachte, kraaide, leefde... En het kindje was zoo gewoon, - een kindje als andere kinderen geheel - wanneer hij het aanzag als dokter, en het kindje was zoo mystiek, als hij, vader, het tegen zich aandrukte. - Wat was er mystieker dan het kindje... Wat was er geheimzinniger en hooger van goddelijke onbegrijpelijkheid dan het kindje, niets dan het eenige maanden geleden gewoon-weg gebaarde kindje? Wat was er goddelijk-geheimzinniger en mystieker dan geboorte, en dageraad van het leven... Waar kwam het van daan, het kindje met zijn atoompje van ziel, het kindje, dat zijn vrouw hem gebaard had... En als dokter lachte hij om zijn naïve zelfvraag; als vader en mensch huiverde hij er voor met ontzetting... Twee voelde hij in zich, duidelijker, duidelijker iederen dag; twee, langen tijd in vreemd evenwicht gehouden, maar nu wankelend als in een crizis... Twee voelde hij zich: de gewone, normale, praktiesche, een beetje vroeg-oude, ernstige jonge man van wetenschap en dokter, en in die ziel zijn tweede ziel: een ziel van geheimzinnigheid, goddelijk onbegrijpelijk, een ziel vol van mystiek, een ziel vol van ondoorgrondelijke kracht, kracht uit welke een fluïde schoot, dat heilzaam was aan velen... En als dan het fluïde schoot weg uit hem, heilzaam toe naar de velen, dan voelde hij zichzelve normaal, praktiesch en ernstig, maar, plotseling, blind voor zichzelven, als wist hij niet voor zich, omdat hij zoo twee was, te veel twee om voor zichzelven te weten... O, wat was er onbegrijpelijker dan de essence van het leven, wat onbegrijpelijker dan hijzelve, wat onbegrijpelijker dan dit kleine kindje, en die kleine nog beentjes-wankele jongen... En het werd zoo eenvoudig geboren, uit den schoot van een gezonde vrouw, en het groeide zoo gewoon-weg op, en het gewoon-weg opgroeien, het was even groot raadsel als alles, als alles... O, wat wist men, wie wist het... En het allervreemdste, het was, dat HIJ WIST, vreemd bewust, voor anderen, wat hij moest doen, wat hij moest zeggen, hoe hij moest handelen; dat hij geweten had, als

kind onbewust, wanneer hij gezegd had de woorden van troost aan zijn vader, zijn moeder - later, bewust, in heilzaam en heilig weten, niet alleen voor moeder en vader, maar voor anderen, voor zoo velen, zoo velen!

Nu gaf hij ze terug aan de meid, zijn kleine Jetje, zijn raadseltje van geboorte en levensdageraad, en zielatoompje; nu streelde hij nog even over de zij-krulletjes van Constant, die hing aan zijn beenen en ging naar boven, wetende... Hoe vreemd was dat in hem, dat kalme, rustige weten, die zekerheid van zijn wil, die hij in kalm zeggen zoû uit doen stralen... Hij ging de trappen op, naar de bovenverdieping, de vroegere kamer van Guy, waar Guy meestal 's morgens had gebogen gezeten over zijn boeken en kaarten, tot hij in een aandrang van jonge bewegelijkheid het huis doorging, dwalende en zoekende zusters en tante... Nu was in die kamer Marietje, Mary, als zij nu meestal genoemd werd... Addy klopte, en zij vroeg wie er was, liet hem even wachten in de kuischheid, waarmeê zij, nerveus, zeker iets schikte in hare kamer, en hare kleêren verborg... Toen hij binnenkwam zat zij, bleekjes in een grooten stoel...

Maar Mathilde, boos omdat Addy niet meê ging schaatsen rijden, Mathilde, plotseling, voelde een hevige jalouzie, zoo acuut hevig, als een priem door haar ziel, omdat Addy gesproken had van patienten, die hem wachtten, en omdat hij gesproken had van Marietje. En besluiteloos in hare kamer, of zij nu meê zoû gaan, ja of neen, of zij boudeeren zoû of toch haar pleizier zoû zoeken, zonder haar man, voelde zij in eens een onwederstaanbaren aandrang, naar boven te gaan, haar man na, de trappen op... Zij ging, en om - zoo zij iemand tegenkwam - zich een houding te geven, bedacht zij, dat zij doen zoû of zij een mantel zoû halen, die hing in een kastenkabinet, naast de kamer van Marietje. In die kasten borg men kleêren, die men niet iederen dag gebruikte. In het kabinet nu, sloot zij zacht de deur, en hield in de hand haar sleutels: mocht zij er overvallen worden, dan zoû zij rustig-weg de groote kast openen... Maar intusschen luisterde zij aan het beschot. En zij hoorde de stemmen van haar man en van Marietje, als klinkende

door een afstand en verhindering heen.

- Hoe heb je geslapen, Marietje...?
- Ik heb niet geslapen.
- Wat was er dan weêr...?
- Den heelen nacht heb ik suizen in mijn ooren gehoord... Het bruischte, bruischte als een zee... Ik heb willen opstaan, ik heb naar beneden willen komen... naar tante, maar ik was bang - en ik wilde ook niet storen... Het waren net golven... Ik heb den heelen nacht niet geslapen... En dan droom ik, dan droom ik, wakende... Allerlei dingen, als vizioenen, schieten dan voor me weg... De nacht duurt dan zoo lang, zoo eindeloos lang... En nu voelde ik mij zoo moê en vooral zoo moedeloos. Ik zal wel nooit beter worden.
- Jawel...
- Neen, Addy. Ik ben altijd ziek geweest.
- Je moet nu eens rustig gaan slapen.
- Ik zal niet kunnen.
- Jawel. Ga hier liggen op den divan... Ik zal de kamer donker maken.
- O, Addy...
- Wat is er, Marietje...?
- Weet je wat ik zoû wenschen...
- Wat dan...?
- Ik zoû wenschen, dat, als je me in slaap maakte, zoo als je gisteren, zoo als je eergisteren hebt gedaan... ik niet meer wakker werd... ik insliep voor altijd. Ik zoû wenschen, dat je stem me zoû wiegen in slaap, voor altijd, voor altijd...
- En waarom wil je niet langer leven... Je bent jong en je zal beter worden...
- Zeg mij, wat heb ik...
- Denk daar niet over...
- Mijn lichaam is ziek, maar is mijn ziel ook niet ziek...
- Denk daar niet over, en ga nu liggen... Wees stil... Geef mij je hand... Stil, nu zal de slaap komen, de rustige slaap... De oogleden vallen toe... Zwaarder en zwaarder worden de oogleden... De

oogleden vallen toe... Zwaarder en zwaarder worden de oogleden... Je kan ze niet meer oplichten, je kàn ze niet meer oplichten... De hand wordt zwaarder en zwaarder; je kan de hand niet meer oplichten... Het geheele lichaam wordt zwaar, zwaarder en zwaarder van de slaap, de rustige slaap, die komt...

Ademloos, aan het beschot, bleef luisteren Mathilde. Nu bleef het stil in de kamer van Marietje; Mathilde hoorde niet meer Addy's wiegende stem, oproepen den slaap, de betoovering van den rustigen slaap. En plotseling, in hare luistering, werd zij bang, werd zij bang, Mathilde, werd zij bang voor dingen, die zij niet begreep, werd zij bang, als zij bang was, wanneer zij 's avonds, laat, over de donkere trappen, over de donkere gangen ging. En toch nu was het morgen en de witte weêrschijn van sneeuw, even verslapt in een beginnende dooiïng, viel grel binnen in de smalle kastenkamer, zonder schaduwing van wat geheimzinnigheid ook...

Zij beefde op hare knieën, zenuwachtig van wat zij niet begreep. Zij beefde en in haar beving was zij zich van een felle jalouzie bewust, niet alleen op Marietje, maar op àlle Addy's zieken - daar buiten, van wie zij niets wist, wonende in kleine armoedige huizen, die zij niet kende - en toch op Marietje het zeerst. Sliep zij nu... Marietje? Nu hoorde zij even Addy's stap kraken, zijn hand omdraaien den kruk van de deur, en hij ging. Hij ging... zeker sliep ze... Zij wachtte nog enkele seconden, hoorde zijn stap, de trap licht krakende, dalende naar beneden, en nu bruischte in haar een nieuwsgierigheid na haar angst en haar jalouzie. Zij verliet de kastenkamer; op den corridor luisterde zij aan Marietje's deur. En plots, in een vasten voorzichtigen greep, opende zij die deur, en zij zag Marietje sluimeren, rustig, in de gedonkerde atmosfeer van de kamer, het gezicht witjes ontspannen op de kussens van de rustbank. Toen sloot zij de deur weêr, ging naar beneden, en niet bang, niet nieuwsgierig meer, was alleen fel haar ijverzucht in haar, als een booze koorts. Zij had nog maar even den tijd zich te kleeden, haar schaatsen te nemen: Gerdy, Guy, de kennissen wachtten haar beneden.

XIII

Dien avond zei Gerdy tegen Constance:

- Tante... Mathilde heeft zich van middag als een gek aangesteld...

Maar Constance wilde niet hooren. Wist zij niet, dat er geen sympathie bestond tusschen Mathilde en alle de anderen en speet het haar niet altijd, dat, aan den eenen kant Mathilde altijd een vreemde bleef, dat aan den anderen, altijd een van de kinderen iets op Mathilde had aan te merken. Vergoêlijkte zij integendeel niet altijd in alles Mathilde, zocht zij bijna niet altijd haar partij...

- Heusch, tante, Mathilde heeft zich van middag als een gek aangesteld...

Gerdy was in een warme opgewondenheid en Gerdy wilde vertellen. Het was na het diner, vóor de thee en Mathilde was nog boven, bracht de kinderen naar bed. In de kamer waren nog Adeline, Emilie, Guy; oude oma zat in haar hoek. En Constance wilde niet hooren.

- Je moet niet altijd zoo onverdraagzaam zijn... voor Mathilde, bestrafte Constance Gerdy.

- Onverdraagzaam? Onverdraagzaam? herhaalde Gerdy opgewonden. Maar u heeft haar niet gezien, zoo gek als ze deed... We waren op het ijs en...

Zij fluisterde, hoewel oma toch niet verstond.

- We waren op het ijs... en er waren nog anderen, de Erzeele's uit Utrecht, en Johan Erzeele uit Den Haag... u weet wel de luitenant... hij is bij de grenadiers... en Mathilde kende hem, nu ja, dat weet ik wel... ze heeft vroeger dikwijls met hem gedanst... maar dat is toch geen reden om zich zoo met hem aan te stellen, als zij gedaan heeft.

- Kom, zoo erg was het niet, vergoêlijkte Guy.

- Was het zoo erg niet, was het zoo erg niet? herhaalde Gerdy heel boos, omdat Guy, Constance, iedereen Mathilde van daag zoo vergoêlijkte. Was het zoo erg niet? Nu, maar IK, als ik getrouwd was, en zelfs ongetrouwd, zoû me schamen me zoo aan te

stellen met een jongmensch, ook al was hij honderdmaal een vroegere danseur van me.

- Laat Mathilde zich toch amuzeeren, zei Constance; heusch, ze heeft zoo weinig...

- Wat heeft ze weinig? zei Gerdy, bijna ruw. Ze heeft alles, ze heeft àlles! Ze heeft een dot van een man, ze heeft lieve kinderen... ze heeft àlles...

- Maar ze is tusschen ons allen... wel eens... wat verlaten en vreemd, vergoêlijkte steeds Constance; dus als ze nu eens wat uitgelaten is, dan gun ik haar dat van harte...

- Maar het was meer dan uitgelaten... het was veel erger: aanstellen was het!

- Foei, Gerdy... je moest niet zoo haatdragend zijn...

Gerdy, boos, haalde de schouders op. Zij was altijd dol op tante Constance: ze zoû voor geen geld van de wereld willen kibbelen met tante Constance: tante Constance, die zoo lief voor hen allen was! en daarom, nu, zweeg ze maar liever. Maar in haar kleine, vive zieltje ziedelde het nu, was ze heel boos, had ze medelijden met Addy. Ze was zoo boos, ze had zóo met Addy medelijden, dat ze, eigenlijk, zich niet heel goed begreep. Zij was toch wel eens meer door Mathilde geërgerd geworden, - Mathilde was haar nooit sympathiek - zij morste met de thee en de melk, alleen al als Mathilde onverwachts binnenkwam, - dat zij zich nu waarlijk niet goed begreep, waarom ze zóo boos was, en zóo dacht aan Addy - alleen omdat Mathilde zich met Johan Erzeele had aangesteld... Waarom het haar zoo hinderde, dat tante Constance, - uit principe, dat begreep zij heel goed - Mathilde's partij nam, waarom het haar hinderde, dat mama en Emilie zoo stil, zoo melancholiek zaten, dat oma daar zoo zwak en stil-beverig zat in haar verren hoek, waarom het haar hinderde, dat Adèletje en Guy tric-trac speelden, onophoudelijk door:

- Drie en vier...

- Twee en vijf... Imperiale... Nog eens na...

Zij was heel nerveus, en toen Mathilde, met het thee-uur - de kinderen sliepen nu - binnenkwam, trilde haar gezichtje, kon zij

zich als niet inhouden, maar deed zich geweld aan, omdat tante Constance haar zoo verwonderd aanzag. En om zich een houding te geven, ging zij oom Henri zoeken, vond Van der Welcke juist in de gang, op het punt binnen te komen, en zij vroeg hem:

- Oom... komt u met ons whisten?
- Dat is goed, kleine: wie heb je nog meer...?
- Marietje zal wel willen, en Alex...
- Is andere Marietje... Mary beneden?
- Neen, oom, ze is boven...
- Het is een hospitaal bij ons, hè...
- Nu zoo erg is het niet, oom... Ik vind het wel een lief huis bij u...
- Zoo vindt jij dat, kleine...

Zij werd in eens heel week, vroolijke Gerdy: van nerveus, boos en kribbig - week, en zij begreep zichzelve niet, zij begreep zich niet...

- Maar kom nu maar whisten...
- Ja, ja... ik kom al... Niet zoo haastig: oom wordt oud...

Maar Gerdy lachte, schelletjes, door ingehouden tranen heen.

- U wordt nooit oud.
- Zoo...
- Neen...
- Zoo, blijf ik altijd een kwâjongen...
- Een lieve oom... Maar kom nu whisten...

Zij trok hem meê in de kamer. Binnen bromde tante Constance een beetje:

- Gerdy, je bent net een stout kind... Je laat de deur open, telkens, dat je wegvliegt...

En Gerdy werd van week nu in-treurig... Tante Constance hield zeker niet meer van haar, hield meer van haar schoondochter, Mathilde... Iedereen, iedereen hield meer van Mathilde... Addy, Johan Erzeele... Ze hielden allen meer van Mathilde... Zij, Gerdy, werd door àllen miskend... Alleen oom Henri, die was lief...

Zij deed zich geweld, werd zich meester, werd meester hare

wisselende emotie's. Met Alex - dien Zaterdag over, uit Amsterdam, waar hij nu inwoonde bij een leeraar van de Handelsschool - met Marietje, was de whisttafel spoedig klaar. En het werd zelfs een heel ernstig partijtje, in de stille, bleekgele binnen-atmosfeer der groote huiskamer, waar het licht van de lampen dommelde door de geel zijden kappen, maar helder genoeg voor boek en haakwerk in de handen der stille vrouwen - Constance, Adeline, Emilie... Er was even, negen uur, een bewegelijkheid in de intimiteit dier stille, bijna melancholieke kleuren en lijnen van interieur, nu Adeline Klaasje naar bed bracht, Constance en Adèletje grootmama hielpen, naar boven te gaan, naar bed ook - op het zelfde uur kind en oude vrouw - kinderlijk, kindsch zij beiden - het kleinkind kind gebleven, de grootmoeder kind weêr geworden nà de welweting van vele treurige dingen, die zouden komen, die waren gekomen, die al waren verbleekt weêr, als heel het leven, dat komt en dat gaat, verbleekt in de verbleeking van het verleden... En toen Constance en Adeline samen beneden weêr kwamen, meenden zij te hooren den wind om het huis, opstekende, en Adeline zei, op de trap:

- Hoor, de wind steekt op...
- Het weêr verandert, zei Constance.
- Het zal gaan dooien: het is een Westenwind, en wij zullen regen krijgen...

Binnen vonden zij Ernst, die 's avonds dikwijls aankwam; hij keek naar de kaarten van Gerdy, en zat heel stil, sprak nooit veel, voelende, dat ze zijne woorden nooit begrepen, en dat het beter was, maar zoo min mogelijk tegen ze te zeggen, ook al hadden zij wel iets goeds, al waren zij niet geheel verdorven, al wilden zij de lijdende zielen geen kwaad, ook al trapten zij ze, allen, wel eens, onbewust, omdat ze niet zagen en wisten, en omdat ze zoo dom waren, en zoo ingeboren ruw... Toch, ruw en dom, waren het de zijnen, zocht hij ze op, voelde hij zich thuis in het huis van zijn zuster Constance en van haar man, in het huis van Addy ook, die de knapste was van hen allen, die - hij was er zeker van - de zielen wel hoorde en zag, want hij spaarde ze dikwijls... Nu tuur-

de hij naar de kaarten, en hij dacht aan de partijtjes in de Alexanderstraat, toen hij daar vroeger des Zondags kwam, bij mama... Hoe vreemd, dat alles veranderde, en dat alles niet bleef, dacht hij... Nu was het niet meer Den Haag, nu was het Driebergen, het huis van Van der Welcke, de kinderen van Gerrit - Gerrit, héel ruw, o hoe ruw was hij geweest, maar misschien toch niet slecht en verdorven - en het waren de kaarten, die vielen neêr op elkaâr uit de uitspelende vingers van Van der Welcke, Gerdy, Alex en Marietje... het zelfde spel, en het leven veranderde, maar het spel en de zielen niet, de arme zielen, altijd en altijd lijdende om hem rond, hakende in zijn ziel met slepende ketenen... Stil zat hij en volgde het spel, begreep het, knikte goedkeurend, omdat Van der Welcke met zorg speelde... Ook Mathilde was binnengekomen, ook Addy - een oogenblik, voor hij nog boven ging werken; en zij kwamen samen, als man en vrouw, die, na den eten, in een druk huis, elkaâr een oogenblik vinden, om samen te praten. Mathilde had roode oogen, Addy zag somber, en zij bespeurden het allen, het viel op, het maakte hen treurig, terwijl zij den wind hoorden flapperen als een zeil, dat zwapperde, en de ruiten, even, kraakten en de ramen, even, rammelden, te ruim in de vensterposten... Wat hadden zij, dacht Constance, en zij meende, het was Mathilde, die drong altijd om te wonen in Den Haag, en dan wilde Addy wel voor zijn vrouw, maar dan was het de geldkwestie, die niet was op te lossen, omdat Mathilde niet zuinig wilde zijn... En zoo inderdaad, was het geweest, en zij hadden elkaâr verloren, Addy en Mathilde, en terugvinden deden zij elkaâr in de opvlam der begeerte, als Addy dacht: wat is zij een mooie en gezonde vrouw, en wij moeten zijn gezond van lichaam en normaal van lust, om te zijn gezond naar ziel, in het leven van onze lichamen en lijflijke materialiteiten. Den avond na de tochten op het ijs, vonden zij elkaâr terug, in elkaârs armen, in de opvlam der begeerte, in de door den wind en de sport gezwiepte zinnen, uit hun bloed als uit een warmen rooden gloed, oplaaiend van hun geluk tot het neêrviel in de asch der verzadiging. En Mathilde had gedacht: ik heb hem, ik heb hem gevonden, en Addy dacht, dat

hij haar had gevonden, omdat hunne zoenen elkaâr hadden gezegeld, omdat hun armen elkaâr hadden gegrepen, maar zoodra verloren zij elkander weêr, als altijd en iederen keer - omdat Mathilde haar man niet kende in zijn twee-ziel, en hij voor zichzelven nooit wist, hoe hij ook wist voor anderen, in de klaarte van het weten, in éene der openbaringen van het heilige weten, dat hij stil genadiglijk wist in de ziel van zijn ziel: de verborgen vonk, waaruit schatten straalden.

Mathilde zette zich, stil met een boek, en zij zat van de anderen een beetje af, om het licht van een lamp op de letters te vangen, en Addy bleef maar een oogenblik, zeide, dat hij had te werken. En toen hij de deur uitging, woei een plotselinge tocht, woei zoo, dat de lampen flakkerden en stoomden en bijna doofden.

- Wat staat er open... waar komt toch de wind van daan, zei Constance.

- Ik zal wel eens zien, zei Addy en sloot de deur.

- U ziet, zei Gerdy, met een pruilmondje en keerde zich om tegen tante Constance; u ziet, dat het niet altijd MIJN schuld is, als het tocht...

Een zwijgen viel; alleen was er het harde geval van de dobbelsteenen in het tric-tracbord en het even ritselend uitgespeel van de kaarten... terwijl Constance, Adeline, Emilie en Mathilde, lazen en handwerkten, en de gelige huiskameravond dommelde weg, als met zacht slepende intieme minuten, kwartieren, doffe weêrschijnen in de spiegels, lampenschamplichten op de meubels, en de tiktak van de pendule rythmiesch in de bijna zoo gave stilte, die alleen nu en dan de enkele woorden verbraken, aan de speeltafel, of toen Guy zeide:

- Het waait... en het dooit... Alle ijspret is morgen voorbij...

Er klonk een snerpende gil door het huis, en zoo plotseling onverwacht snerpte de gil door de gangen- en trappenstilte van het groote huis, buiten de kamer, waar zij allen zaten - dat allen schrikten, plotseling, op.

- Wat is dat...

- Wie is dat...

Zij stonden allen op; de kaarten, om Gerdy's schrik, vielen op den grond, vlakten er poppig en bont. En Van der Welcke opende de deur; het tochtte niet meer, zij volgden hem allen... in de gang, uit de open keukendeur, kwamen angstig de meiden. Zij vroegen door elkaâr... Zij hoorden Addy een trap afkomen, en de vrouwen stelde gerust zijn stevige tred, de traptreden haastig krakende. Zij riepen hem toe, hij riep hen, en zij hoorden zijn stem, in hun verwarring, eindelijk, duidelijk:

- Help me... hier...

- Waar...

- Hier... op de trap.

Zij liepen de trap op.

- Op de binnentrap! hoorden zij hem roepen.

En Constance zag, dat aan het einde van de lange gang, op een kier, de trapdeur stond open... Zij huiverde heel koud en zij hoorde Mathilde plots zeggen:

- O, ik ga... voor geen geld die trap op!

Maar ZIJ, zij drong zich, ze ging en de anderen met haar...

Op de kleine nauwe binnentrap vonden zij Addy en hij had in zijn armen Marietje... Mary... bewusteloos... als een wit pak hing zij tegen hem aan, slap de spierlooze armen...

- Wat is er gebeurd...

- ...Ik hoorde haar roepen... Boven was de trapdeur open... Ze is zeker naar beneden willen gaan... om iets te halen... en op de trap is ze ziek geworden... Help me nu! zei hij bijna ongeduldig.

Zij hielpen hem, de vrouwen, Marietje naar boven te brengen. Zij gingen nu allen naar boven, naar hunne kamers: de meiden in de huiskamer doofden de lampen, bleek nog en beverig, en de stilte viel donker neêr in het huis, nu zij met kaarsen, krakende, de trappen opgingen.

Buiten stak feller de wind op en langs de vensters tikkelde de druppelende dooi.

In hare slaapkamers, waren de drie zusjes bijeen, Marie en Gerdy, en Adèletje, die alleen sliep, had open de tusschendeur. En zij spraken met fluisterende stemmen, heel zacht:

- Ik wen er aan, zeide Marietje, verstandig; ik ben niet meer bang.
- Den laatsten tijd heb ik het gehoord, zei Gerdy.

En Adèletje antwoordde:

- Ja, ik hoor het bijna iederen avond...
- Oom en tante spreken er niet over.
- Neen, dat is immers het beste...
- Het is altijd het zelfde geluid: als een sleeping van zware voetstappen, onder het dak op de vliering...
- Dan daalt het naar beneden.
- Ja... dan daalt het naar beneden...
- Oom heeft de vliering laten onderzoeken.
- Addy is er geweest... met Guy...
- Ze hebben niets gevonden...
- Een rat kan het niet zijn.
- Het is heel onverklaarbaar...
- Ik wen er zoo aan, zeide Marietje.
- Het daalt soms van het trapje...
- Tante Constance is bang voor het trapje...
- Zij houdt heelemaal niet van het huis...
- Maar oom wel en Addy wel...
- Mathilde was zoo bang!
- Oom en Addy zouden het huis nooit willen verlaten.
- Het is ook een lief huis, zei Gerdy. Ik... ik ben wel eens bang... en toch hoû ik van het huis...
- Ik hoû ook van het huis, zei Adèletje. Het is er zoo bruin, zoo donker... als iets veiligs en iets heel liefs - om ons allen rond. Ik zoû het huis niet gaarne willen verlaten. Ik zal ook niet trouwen, niet waar... omdat ik leelijk en ziekelijk ben... en ik zal altijd blijven bij oom en tante...

Gerdy nam haar tegen zich aan.

- Jij niet... jij zal trouwen, Gerdy... en Marietje ook.
- O stil! zei Gerdy. Wees toch stil, Adèletje... Wat praat je, wat praat je van trouwen... Ik ben ook leelijk, niemand houdt van mij!!
- Hoor, zei Marie.

- Wat hoorde je?
- Ik dacht... het geluid.
- Ik hoor niets...
- Hoor!
- Ja, hoor...
- Het sleept de trappen op.
- O, ik ben bang, ik ben bang! zei Gerdy.

De zusters kropen bij elkaâr.

- Ik ben niet bang, zei Marietje. Ik hoor het dikwijls, zoo...
- Wat is het?
- De meiden zeggen...
- Wat?
- Dat het is...
- Wie...
- De Oude Man...
- Stil...
- Hoor, hoor...
- Ze zeggen, dat het spookt...
- Het is niets misschien, zei Marietje. Het is de wind, die tocht.
- Maar alles is toe.
- In een oud huis tocht het soms heel vreemd.
- De meubels zijn ook oud.
- Hoor, het sleept...
- Het is de wind.
- In den wind, om het huis, is soms de zelfde sleeping... Ik wen er aan, zei Marie.
- Ja, zei Adèletje. Je went... je went aan alles... Ik, ik blijf altijd in dit huis, bij oom en tante... Ik hoû van ze.
- Ze spreken er nooit over.
- Dat is ook het beste...
- Mathilde... Wat is die bang...!
- Hoor... hoor! Het gaat naar boven.
- Het is de wind... die zuigt den tocht naar boven...
- In een oud huis - is het als leeft het oude hout...
- En als leven de meubels...

- Wat zoû Mary hebben gehad?
- Zoû ze... wat hebben gezien?
- Neen...
- Neen...
- Ze heeft iets willen halen... Ze is flauw gevallen... Ze is heel ziek, geloof ik, heel zwak...
- Addy zegt, dat ze zoo ziek niet is...
- Hoor...!
- Zoû het heusch zijn, de Oude Man?
- En al was het de Oude Man... wat zoû het dan nog, zei Adèletje. Ik... ik blijf in het huis. Ik zal sterven - hier, denk ik, bij tante en oom...
- O, stil toch Adèletje, zei Gerdy week, en school in haar zusjes armen.
- Ik ben niet bang om te sterven.
- Neen, Adèletje... maar stil toch... stil toch! Je màg niet van sterven praten.
- Hoor... ik hoor het nog eens!
- Maar nu sleept het weg.
- Als een tocht, die zuigt.
- Ja, zei Adèletje; het is zeker de Oude Man...
- Waarom zoû hij het zijn...
- Hij kan van het huis niet scheiden.
- Hij is altijd onverzoenlijk geweest.
- Voor arme tante Constance.
- De Oude Vrouw wel...
- Ja, de Oude Vrouw wel...
- Neen, het is de tocht, het is de tocht alleen... En het huis, dat kraakt.
- Het is niets...
- Het is niets...
- Maar wij bedenken misschien... omdat wij hooren...
- Wij voelen samen... angst... omdat wij hooren.
- Mary heeft zeker gezien...
- Meisjes, kom laten we gaan slapen...

- Durf je in je kamertje alleen slapen, Adèletje...
- Ja Gerdy... Maar laat de tusschendeur maar open.
- Dat is gezelliger...
- Nacht dan, mijn zusjes...
- Adèletje... zal je niet meer aan sterven denken? zei Gerdy, de oogen vochtig. Misschien ben ik wel eerder dood dan jij.
- Stil toch, zusje. Hoe zeg je zoo iets... Ik, ik ben ziek en leelijk... Jij, je bent gezond, je bent mooi.
- Misschien ben IK wel eerder dood!

Zij snikte.

- Gerdy, wind je niet op, zei Marietje. Dat is omdat we zoo hebben gesproken... Nu slaap je niet, van nacht.
- Ik zal wel bang zijn van nacht, zei Gerdy. Marietje, dan maak ik je wakker, en kruip ik bij je in bed...
- Goed, doe dat maar... Maar wees nu rustig...
- Nacht dan, zusjes...
- Nacht dan, nacht...!

Buiten om het huis weende de dooi en in den nacht brak de spierige nerf van het ijs, in een verslapping van tranen droppelende melancholieën, en in de melancholie van den zware wolken aanwaaienden Westenwind, die aankwam van heel ver, zacht huilend streek langs de muren, over het dak, aan de dichtgesloten nachtvensters rammelde...

Binnen waren het zwart van de rust en de schaduw van de stilte, en de menschen sliepen; alleen Gerdy kon den slaap niet vatten: zij lag met open oogen te bedenken, in hare vage luistering naar de windwaaiïng en de tappeling van den dooi, dat zij haatte, en dat zij liefhad...

Dat zij haatte Mathilde... en liefhad... hèm... Johan.

Tweede deel

I

- Ja, zeide Paul, terwijl hij Constance naliep uit hare eigene zitkamer - terwijl zij, het sleutelmandje in de hand, de trap nu afging met Marietje en Gerdy;... ja, ik schaam me niet het te zeggen: ik kom het nu eens buiten probeeren. Den Haag wordt zoo vuil, dat ik het er niet meer uithoû. Een stad, wat is dat vuil! Buiten, is het veel schooner... Wat dat betreft, hebben jullie het wel getroffen. Maar ik zoû nog wel zijn gebleven in Den Haag - ik BEN eigenlijk geen buitenmensch - als mijn juffrouw niet zoo oud werd, als ze niet telkens van meiden veranderde, als die meiden niet zoo onmogelijk slordig en vuil waren... Ze had den laatsten tijd zulke exemplaren, dat ik haar mijn kamers heb opgezegd... Veertien jaren woonde ik er al... Het is wel een heele verandering... Maar ik hield het er niet meer uit. Ik moest alles zelf onderhouden, en daar word ik te oud toe... Mijn waschtafel, ja die doe ik nog altijd zelf... Maar zie je, Constance, mijn bed opmaken - omdat de meid vuile handen had en mijn lakens eens naar uien stonken - zie je, dat kan men toch niet vergen van mij. Ik ben geen jong-mensch meer, ik ben zes-en-veertig. Ja... jullie, nichtjes, ondeugden, lach je ouden oom maar uit. Ik ben zes-en-veertig, zes-en-veertig. God, wat heb ik in die jaren niet een vuiligheid gezien... Met de jaren stapelt het vuil zich als een berg om je op: er is geen doorkomen aan. De politiek, de menschen, de dienstboden, de beddelakens, alles wat je eet, alles wat je doet, zegt, denkt, voelt... het is toch eigenlijk één beestentroep... een walgelijke vuilnisboel... Het eenige, dat ik als reinheid heb gevonden in de wereld, het eenige, dat is muziek! O, wat is muziek rein...

- Paul, ik moet even naar de proviziekamer, en delibereeren met mijn keukenmeid, over de vuiligheid, die ik je van middag voor zal zetten, zei Constance, en de meisjes lachten.

- Goed, ik hinder je niet... Ik volg je wel. O wat is dat rein, muziek! ging hij voort, in de proviziekamer, terwijl de keukenmeid groote oogen opzette. Bij-voorbeeld, schilderen, wat is dat vuil: olieverf, terpentijn, een palet, penseelen, water: het is allemaal smerig. Beeldhouwen: klei, en natte doeken; litteratuur: wat is er gemeener vuil dan inkt, de zeeën van inkt, die een auteur verschrijft... maar muziek... dat is klank, dat is reinheid, dat is niets dan platonisme... O neen, sedert ze in Den Haag, op alle hoeken van de straten, urinoirs oprichten, kan IK er niet meer wonen...

- Paul... bestrafte Constance, maar hij begreep niet, in zijn hartstocht. Hoepel nu op, met de meisjes, en laat mij met Keetje alleen. De meid staat je verbaasd aan te gapen en hoort niets, van wat ik zeg... Keetje, luister nu naar mij... wat je moet maken voor het eten... en Paul... ajo... ga weg...

- Kom oom! zei Marietje. Keetje, hier in Driebergen, is niet gewend, dat we alles zoo vuil noemen.

- Keetje... die zoo trotsch op haar keuken is, niet waar Keetje? zeide Gerdy.

- Nou, zei Keetje. Ik geloof wel, dat meneer overdrijft...

- Overdrijven! stoof Paul op tegen de meid, rustig de vuisten op de heupen. Overdrijven...

- Met schrobben kom je een heel eind ver, meneer. Alles goed onderhouden.

- En ik zeg je, voer Paul uit; dat alles vuil is, behalve muziek...

- En behalve mijn keuken! zei Keetje, beleedigd. Ik weet niet, wat meneer voor meiden gehad heeft. Maar wij, niet waar mevrouw, wij maken goed schoon... Nu ja, ouwe Mie is wel heel oud, maar mevrouw houdt haar maar aan uit goeiïgheid... en we hebben er een jonge helpster bij... maar vuil - zij schudde energiek het hoofd - vuil is het niet bij ons... ook al is het een heel oud huis... en al is het een groot gezin...

- Meisjes, Paul! riep Constance wanhopig. Ik heb geen tijd hier in mijn proviziekamer te redeneeren over het al of niet vuil zijn van de wereld of Keetje's keuken... Maak dat jullie wegkomt... En Keetje, luister naar mij en antwoord MIJ.

- Ja, mevrouw...

- Oom, kom meê! riep Gerdy. We zullen u Keetje's keuken toonen.

- Nou... die kan meneer gerust inspecteeren...! schoot Keetje voor het laatst nog een pijl af.

De meisjes sleepten oom Paul meê naar de keuken, en Adèletje kwam er bij en zelfs Marietje Van Saetzema, en het was in de keuken een heele vroolijkheid, omdat Paul de pannen een voor een bezag.

- Maar kijk oom... ze blinken als zilver en goud.

- Nu, we KUNNEN er van middag ons maal wel uit hebben... Maar kinderen, muziek, muziek, is de eenige reinheid van de wereld!

- Als ze maar niet valsch is...

- Natuurlijk, ze moet zuiver zijn... Is hier een goede piano...

- Ja oom, Mathilde heeft de hare boven, en hier in de salon is de mijne, zei Gerdy. Ik ben de eenige, die speelt.

Paul zette zich, sloeg aan akkoorden.

- De klank is vrij zuiver... Muziek, muziek...

En hij speelde. Hij speelde Wotans Afscheid en daarna de Feuerzauber... Hij speelde heel mooi, uit zijn hoofd: zijn bleeke, smalle trekken bezielden... zijn lange vingers trilden... zijn oogen vlamden op. Uit de serre luisterde de oude moeder, hoorde alleen een vloeiïng van klank, weldadig. Aan haar voeten luisterde spelende Klaasje... Mathilde kwam van boven; en na haar kwam Guy, zijn boeken verlatende. Paul speelde, hij speelde door... hij had ze allen vergeten... Plotseling brak hij af, zeide brusk:

- Je moet niet denken, dat ik onvoorwaardelijk een Wagnervereerder ben. Zijn muziek is heerlijk; zijn poëzie is naïef, kinderlijk en slecht; zijn filozofie is hoogst gebrekkig en erg vaag Duitsch... Bewijzen, je wil bewijzen... Neem Rheingold... wat een goden,

zonder reine kracht of reine pit in hun gemeene dievenzielen, hun inbrekerszielen vol vuiligheid... Is dàt het begin van de wereld... Neen, een wereldbegin is reiner... En zoo kinderlijk naïef... de wereldschat, het goud, het zuivere goud bewaakt door drie vuile Nixen, met haren vol zeewier, en die dadelijk, als ze een dwerg zien, gaan ginnegappen en gekheid maken... Zijn dat reine bewaaksters van het reine goud? Maar de muziek alléen, de klankreinheid... o in de klankreinheid is hij een meester...

En hij speelde het voorspel van Rheingold: hij speelde het twee malen achter een. Plotseling weêr brak hij af:

- O, Gerdy, wat is je piano stoffig... Worden de toetsen nooit afgeveegd... Waar kan ik mijn handen wasschen...

- Beste oom, toe nu, speel door.

- Met vingers, grauw van de stof...? Neen, hoor, Keetje's pannen blinken als zilver of goud, maar je piano is een klankbord van vuiligheid. Waar kan ik mijn handen wasschen...

- Hier aan het fonteintje...

Zij voerde hem door de gang.

- Zoek me eerst dan een schoonen handdoek.

- De handdoek is schoon, meneer, zei Truitje, die juist ging voorbij.

- Neen, ik wil een handdoek, zoo uit de wasch, en nog gevouwen in reine plooien...

En het was een groote vroolijkheid: Marietje zocht naar Constance, om de sleutels van de linnenkast.

- Je komt dus hier wonen, zei Van der Welcke, beneden gekomen, terwijl Paul zijn handen waschte.

- Ja, het was plotseling een onwederstaanbare drang in me... te verhuizen naar Driebergen toe. Ik was in Den Haag wat eenzaam, bekende hij. Ik word al oud en eenzaam. En buiten is het schooner, de lucht is minder bezwangerd, hoewel ik het nu niet tref met dien dooi. De weg was een plas modder. Maar ik heb twee frissche kamers gevonden, in een villa... Het is vreemd, ik had nooit gedacht, dat ik, en nog wel 's winters, te Driebergen zoû komen wonen...

Hij bezag zijn nu schoone handen.

- Verbeeld je, zeide hij; als er geen water meer zoû zijn. Ik was den volgenden dag dood.

Paul, waarlijk, vroolijkte op. Hij was veel over den vloer, hij kwam al heel spoedig iederen avond eten, en, omdat hij scrupules had, dat hij zoo klap liep op Van der Welcke's middagtafel, gaf hij mooie cadeaux, om, als hij zeide, zijn klaploopen goed te maken, zoodat het hem duurder uitkwam, dan wanneer hij iederen middag thuis was blijven eten. Hij bestelde mooie vruchten uit Den Haag, mooie bloemen; op Van der Welcke's verjaardag bood hij hem een bezending champagne aan; op Constance's verjaardag karavanen-thee, omdat hij zoo iederen middag kwam afternoon-tea mede drinken. Zoo droeg hij rijkelijk meê tot het huishouden, en had nu geen scrupules meer. Hij vroolijkte veel op, na zijn laatste eenzame jaren, sprak veel, druk, filozofeerde, speelde Wagner, en zelfs Mathilde vond in hem een aangename afwisseling, een element ook van Haagschheid.

Als Constance hem bestrafte, en zeide:

- Paul, ik wil niet, dat je telkens van die dure vruchten uit Den Haag bestelt, antwoordde hij:

- Beste Constance, ik spaar de vruchten op mijn dassen uit, want mijn coquetterie slijt langzamerhand af...

's Avonds, in de groote huiskamer, ruischte, - terwijl de wind woei om het huis, de tric-trac-dobbelsteenen hard vielen neêr, de kaarten bont en poppig wisselden in de handen van de spelers, - Pauls spel als een nieuw geluid, verjagend de grauwe melancholieën, neêrtinkelend in muziekzilveren verdruppeling. Hij speelde alles uit het hoofd, en het eenige, dat zijn aandachtige hoorders niet konden uitstaan, was zijn plotseling afbreken in de heerlijkste passages om een filozofische stelling te verdedigen, die op dat oogenblik niemand lust had aan te vallen, waarmeê iedereen het eens was, op dit moment. Toch, trots zijn spel en zijn nieuwe vroolijkheid, voelde hij zich oud, eenzaam, en doelloos. Had hij een oogenblik gelegenheid rustig met Constance te praten - zonder haar te behoeven na te loopen de trappen af, naar de

provizie-kamer, dan zeide hij weemoedig:

- Ik? Ik ben een oude vrijer. Een oude jongenheer. Ik ben het type van een ouden vrijer...

- Je moest nog trouwen, Paul...

Hij schrikte hevig.

- Constance, zeide hij. Als je ooit moeite doet om me te lijmen, verdwijn ik en je ziet me nooit meer terug... Waar zoû ik een vrouw vinden, die zoo netjes was als ik... Daarbij, ik ben zoo moeilijk, dat het arme kind geen leven zoû hebben... Soms, ja soms maak ik me wel eens de illuzie: te trouwen... met een heel jong meisje... dat op te voeden in mijn ideeën, in mijn filozofie, ideeën en filozofie van reinheid - waarin de hoogste is de idee van reinheid in ziel en leven...

- Een echt oude-vrijersidee, Paul: een heel jong meisje te trouwen... dat op te voeden in jou ideeën. Een flinke vrouw van dertig, of in de dertig, dat zoû wat anders zijn.

- Zoo oud!? riep Paul uit.

- Een vrouw van dertig is niet oud, voor een man van zes-en-veertig...

- Neen Constance, doe maar geen moeite... Trouwen, het is iets vreeslijks. Neen, het is goed, dat ik nooit ben getrouwd. Maar eenzaam... is het me wel soms. Ik ben maar blij, dat ik hier ben komen wonen... Het wordt bij jullie nu: het familie-tafereel... Arme mama, tòch kent ze me goed... Maar ze denkt, dat ik heel, heel jong nog ben... Ja, bij jullie is het nu het familie-tafereel, niet Zondag-'s avonds, maar de heele week door... Nu ik oud word, voel ik me pastoraler worden, dan ik vroeger was. Herinner je hoe ik schold op familie, en familie-liefde nieerde, en hoe goeie Gerrit dan boos kon worden... Nu, nu word ik erg idylliesch en verlang ik naar de woestijnfamilie heel atavistiesch terug... Ik ben blij, dat je huis een centrum is voor de familie, Constance... Er is anders zoo niets, dat ons meer samenhoudt. O, het is melancholiek, zoo oud te worden, alleen, alleen als ik ben... Wat heb ik? Ik heb niets... Neen, bij jullie ben ik, ten minste, nog een soort van erfoom voor de kinderen: ieder van de neefjes en nichtjes laat ik

nog wel een dubbeltje na... Ik zal er eens met den notaris over spreken... Veel zal het niet voor ze zijn, maar ze kunnen van mijn erfenis nog wel een pendule koopen, of een ander ornament voor hun schoorsteen... En jullie oude vriend Brauws is terug in Den Haag, dat weet je... Zoo, wist je het niet... Heeft hij niets van zich laten hooren... Dan zal hij het wel gauw doen... Ik heb hem verleden ontmoet: de man is oud geworden... Hij had vroeger al een oud gezicht: rimpels, die moet je verzorgen, masseeren... Ik masseerde de mijne vroeger: maar nu niet meer: mijn coquetterie is weg... Zie je: ik draag altijd de zelfde das... Ik ben gehecht aan deze das. Ik laat hem nu en dan uitstoomen, dan blijft hij zindelijk... Het is een mooie das, maar ik heb er niet meer zoo een collectie van... Ja, in Den Haag hangt de familie elkaâr niet meer aan... Karel en Cateau doen nog altijd niets anders dan lekker met hun beidjes eten... Jàren lang hebben ze nu al niets anders gedaan dan lekker met elkaâr eten... God, God, wat een vuile menschen, om dàarin je geluk te zoeken! Saetzema en Adolfine, dat is treurig: jullie zijn heel lief voor Marietje geweest... Otto en Francis hebben nu een troep kinderen, en die goede Louise zorgt voor ze, terwijl Francis haar den eenen dag een scène maakt, en haar den anderen dag in een groote emotie omhelst, met tranen als tuiten... Dat gaat ook al zoo jaren door... Ja, de jaren, de jaren gaan door. Ik? Ik hield het niet meer uit, vooral met die sloven van meiden, die mijn juffrouw den laatsten tijd had... Ik smachtte naar reinheid en... naar familie. Het is een teeken, dat ik heel oud word, Constance. MIJN kindschheid kenschetst zich door dat idylliesch verlangen... Nu dompel ik me hier bij jullie allen, met wellust, in familie-teederheid. Gelukkig, jullie kibbelen niet, en jij zelfs niet meer met je man. Het is de gouden eeuw geworden.

II

En de spierige Noord-Oostenwinden, die hadden de nervige vorst meêgebracht, ze kwamen niet meer, waren voorbijgegaan,

en het waren de blij sterke, vroolijke winden niet meer, maar het waren de booze winden: de winden, die brachten de wolken meê van grauwige melancholieën, als eeuwige aanwaaiïngen van treurigheden, of er ginds in het Westen een donker rijk was van geheimzinnige treurigheid, waaruit huilende waaiden-aan immense cohorten van reuzeweemoedigheden, titanesmarten, schaduwend over het kleine land, en de kleine, kleine menschen. Nu schenen de lucht en de wolken grooter te zijn en machtiger dan het kleine land en de kleine menschen; nu scheen de lucht de alwereld, en huizen, wegen, boomen en menschen, bosch- en heidekimmen en menschenzielen, ze krompen als in onder de wolken groot, ze doken neêr onder de stortvloeden water: de waaiende en weenende reuzesmarten, die verdronken van horizon tot horizon het kleine land en de menschen klein: gordijnen van waterval sloten af de verschieten en vochte nevel stompte af de kriebelende boomenlijn verre: regenmist waschte uit het bijna spookgebaar, het stille wanhoops-armbeweeg van de molenwieken, en zwak, klein en somber en neêrgebogen, onderging de lage wereld de verpletterzwaar drukkende macht van dagenlange regen en wind, dagen lang.

Zij zaten boven, in hare eigene zitkamer, die was als de weêrspiegeling van den kleinen Haagschen salon, van de Kerkhoflaan - Constance en Brauws. Langs de ronding van overgordijnen door grijs bewasemde ruiten heen, zagen zij den grijzen regen vallen, nu recht van stralen, dan schuin van den razenden wind.

- Ik herinner me, zeide hij; dat weêr zoo, vroeger, als ik bij u zat... te praten... in Den Haag, in uw kamer, die bijna was gelijk aan deze kamer...

- Ja, zeide zij.

- Ik kwam laat in den namiddag, ik vond u in den donker, en bromde op u, dat u niet was uitgegaan, en wij praatten, over allerlei...

- Het is lang geleden...

- De jaren vliegen voorbij... Herinnert u zich: wij streden, bei-

den, zoo een beetje, tegen de jaren, die ons overstelpten... tegen de jaren, die ons oud zouden maken.

Zij lachte even.

- Ja... Nu strijden wij niet meer. Nu zijn wij oud. Nu zijn wij oud geworden.

- Nu wòrden wij oud... En toch, wat is er veel jeugd in een mensch. Ouder wordend, denken wij altijd: nu worden wij oud. En ouder geworden, dan toen wij dat dachten, voelen wij onszelve... altijd de zelfde gebleven, die wij waren van kind af aan.

- Ja... een mensch verandert niet...

- Alleen al zijn vreugde en al zijn verdriet verandert... stompt af... maar wijzelve veranderen niet...

- Neen, wij veranderen niet... En waarom dan vreugde en verdriet... als na jaren wij de zelfde zijn gebleven... die wij waren van kind af...

- Omdat wij de zelfde blijven... en toch niet de zelfde blijven.

- Ja, zeide zij, glimlachend. Dat begrijp ik... wat u daarmeê bedoelt. Wij blijven de zelfde van kind af aan... en toch - toch veranderen wij. Het is als een spel en een weêrspel... Ik... ik ben de zelfde... en ik ben veranderd...

- Ik ook... Mijn ziel herkent in zich nog haar vroegere kinderziel... en toch... toch ben ik veranderd... Zeg mij: ik geloof, dat het goed en rustig in u is...

- Soms...

- Niet altijd...

- Neen...

- Ik zie met zooveel blijdschap... dat het goed gaat tusschen u en Hans...

- Wij worden zoo oud... Alles stompt zich af.

- Neen, dat is het niet alleen.

- Neen, niet alleen...

- U heeft zich aan elkaâr gewend...

- Zonder veel woorden.

- U waardeert elkander nu...

- Misschien... zoo langzamerhand...

- Hans is goed.
- Ja, hij is eenvoudig-weg goed.
- En dat appreciëert u nu.
- Ik geloof, dat het zoo is...
- Uw beider leven is gevuld.
- Ja... Wie had het kunnen denken...
- U heeft zoo veel geluk. Addy... zoo bij u... altijd...
- Mijn arme jongen...
- Waarom?
- Ik ben bang...
- Waarvoor is u bang.
- Ik weet het niet... Met dagen als deze laatste dagen ben ik gevoelig voor allerlei vrees... Altijd geweest...
- Was die vrees dan gerechtvaardigd.
- Soms...
- Waar vreest u voor...
- Ik denk aan treurige dingen...
- Dat is melancholie...
- Melancholie, als voorgevoel... Met dagen als deze...
- En alles is goed...
- De innerlijke dingen niet...
- Wees gelukkig, dat uw leven zoo rijk is gevuld... Dat van u en Hans... Het is als een rustige rijkdom... met alles wat u doet.
- Wat doen wij... Wij doen niets.
- U doet heel veel. Voor menschen, die klein zijn... glimlachte hij.
- Voor kleine zielen... doen wij genoeg...?
- U doet veel...

Zij schudde het hoofd ontkennend.

- Ik niet... Hans wel, hij is goed.
- Eenvoudig-weg goed... Zeg mij, is het alleen om het weêr, dat het niet goed en rustig in u is...
- Om de innerlijke dingen.
- Om Addy...
- Misschien... Ik weet het niet... Het is een beklemming, hier...

Zij drukte op het hart de handen.

- Er kan altijd komen... een dag... zeide zij.

- Een dag?

- Van treurigheid, ziekte, ellende... van ongeluk... van ramp.

- Waarom zoo te denken...

- Zoo denk ik zoo dikwijls...: nu komt er... een ongeluk... een ramp... Dan wacht ik dat af... O, al maanden wacht ik dat af... De kinderen zien mij dan zoo, vragen wat er toch is... of er iets is gebeurd... met Mathilde... Neen, er gebeurt nooit iets... Er is geen sympathie... maar ik... ik ben kalm, en ik wil, dat het haar goed is... de vrouw van mijn zoon...

- Overwin nu die beklemming...

- Er is niet tegen te redeneeren...

- U moet gelukkig zijn... Ik ben hier nu eenige dagen... Ik zie niets anders dan liefde om u heen...

- Van haàr niet...

- Van haàr misschien niet...

- Zij blijft een vreemde.

- Win haar dan...

- Het is zoo heel moeilijk en waar er geen sympathie is...

- Maar verder is er niets dan veel liefde om u heen... Er is heusch een stil geluk om u heen...

Zij schudde van neen.

- Zij houden van mij... maar er sluimeren dingen...

- Die sluimeren er altijd... Een geluk zonder schaduw... bestaat niet... En zoû dat zelfs goed zijn...

- Neen, misschien niet... voor later. Later. Maar... er sluimeren dingen... stille dingen van treurigheid...

- Ik zie... u kan het niet overwinnen...

- Neen... Ik ben blij u weêr te zien...

- Na jaren... En ik ben ook blij... te zien dat het tòch... al sluimeren de dingen van treurigheid... heél goed gaat...

- Er zijn heel goede dingen...

- Er is veel liefde... en leven voor anderen.

Zij lachte zachtjes.

- Zoo eenvoudigjes-weg... Zonder eenige groote poging...

- Als wij niet groot zijn... wat zouden wij groot doen. Wij zijn klein, en wij doen klein. Als wij kleintjes-weg goed doen... is dat niet al een begin...

- Een streven...

- Voor later...

- Ja. Later...

- Ik, ik kan zelfs niet zeggen... dat ik kleintjes-weg goed doe...

- Vertel mij van u...

- Er is niets te vertellen... Denken, leven, zoeken... zoeken altijd... verder is er niets geweest.

- Doe dan als wij... lachte zij zachtjes: kleintjes-weg goed... als u zegt, dat wij doen.

- Ik zal het probeeren... Maar ik ben moedeloos. Ik bewonder u en benijd u...

- Om wat...!

- Ik... ik ben moedeloos. Ik ben soms heel gebroken. Ik zoû nu stil willen leven en wonen... met veel boeken om mij heen. Ik... ik geef het op...

- Den strijd...?

- Ja... om te zoeken en te vinden... Ik ben er geleidelijk door overwonnen... Begrijpt u dat? U... u heeft overwonnen...

- Wat heb ik overwonnen...

- U begrijpt mij...

- U stelt die overwinning te hoog... En u, waarom is u overwonnen.

- Omdat ik nooit heb... verkregen... Misschien nog wel eens gevonden, maar... nooit... nooit iets verkregen... Nu wil ik rusten... met veel boeken om mij heen... en, als ik kan, uw voorbeeld volgen... en kleintjes-weg goed doen.

- Ik zal u helpen, schertste zij, heel weemoedig.

Zij zwegen en tusschen hen beiden was het vol van verledene dingen. De meubels waren de zelfde, sommige lijnen en intonatiën waren de zelfde van jaren her... Buiten was de zware macht van den ruischenden regen en den razenden wind de zelfde... als

van jaren her... Het leven weefde voort zijn lange weefsel van jaren, als grauwe wade aan wade. Beiden glimlachten zij er om, maar hun hart was heel treurig.

III

En de weemoed der verledene dingen scheen te zwellen de volgende dagen, die regenden, op den zwaren loeiklacht van den wind; vol scheen het groote huis, deze dagen, van den weemoed der verledene dingen, was het als eene uitschemering en afschaduwing om de oude kindsche vrouw in de serre; Adeline, de stille treurige moeder; Emilie, jonge vrouw maar gebroken - als al het grauw uit menschenzielen, die àltijd leven in de verledene dagen en den weemoed ervan, en nu Brauws het ook zag in Alex schaduwen en schemeren - omdat de jongen nooit kon vergeten de gruwelijkheid van den dood van zijn vader, - begreep hij ook voor zich, dat nooit de verledene dingen zijn af te schuiven, en dat zij misschien om de menschen onder de grauwe luchten - de kleine menschen onder de groote luchten, - dichter hangen blijven in weemoedwolken, dan in vroolijke landen van bergen en zon en van blauw. En dat er treurige innerlijke dingen waren, die sluimerden, zag hij het niet in het fronsen van Addy, het droomend staren van zieke Marietje, in van nijd en geheime wrok en wrevel broeiende blikken van Mathilde, zag hij het niet in de plotse melancholieën van anders vroolijke Gerdy en begreep hij niet, dat er weefde tusschen hunne levens, jong, een weefsel van allermenschelijkste gevoelens, maar heel intens, zoo intens misschien, omdat het voelen van de kleine menschen onder de groote luchten diep-treurig kan zijn tusschen de bruine wanden van een huis, tusschen de donkere gordijnen van een kamer, waar het grauwe daglicht in binnenvalt als een verkleuring van smart en zijn verkleuring met den weêrschijn mengelt, die in dof verweerde spiegels is blijven hangen uit vroegere jaren, of alle gevoel en alle leven zich trillende afspiegelt in de atmosferen, waartusschen het

leven geleefd en het gevoel heeft geademd... Brauws woonde nu te Zeist, en hij had er zijn vele boeken om zich verzameld en leefde er stil, overwonnen, zooals hij zeide, maar zooveel was hij bij hen allen en nauwlijks was hij verwonderd toen hij op een morgen, meenende te komen koffie-drinken, in de gang hoorde kinderstemmen onbekend, in de gang zag een jonge vrouw, hem eerst onbekend - haar hoorde zeggen met een heel zachte stem vol weemoed, waarin klonk als een even gebersten klokje van zilveren lach:

- Herkent u me niet meer, meneer Brauws? - zij stak hem de hand toe -: herkent u me dan heusch niet meer? Tante Constance... meneer Brauws herkent me niet meer, en toch hebben we dikwijls, vroeger, zoo geredetwist...

- Freule... freule Van Naghel... freule Marianne... stamelde Brauws.

- Mevrouw Van Vreeswijck, zei zacht Marianne; en hier zijn mijn kinderen...

En zij toonde hem een meisje van acht en twee jongens van zeven en zes, en hij was er nauwlijks over verwonderd, maar hij voelde zeer den weemoed van de verledene dagen zwellen in het groote huis, toen Van der Welcke de trap afkwam, en Brauws hem hoorde zeggen, verrast:

- Zoo Marianne... ben je daar met je kinderen...!

- Ja oom... we waren in Utrecht om oom en tante Van Vreeswijck op te zoeken... ze zijn zoo gesteld op de kinderen... Charles komt misschien van middag nog aan... maar hij kon het niet zeker zeggen...

En tot Brauws wendend, ging zij voort, heel natuurlijk:

- Wij wonen bij Arnhem: komt u van den zomer ons niet opzoeken... Vreeswijck zal het aardig vinden...

Zij sprak heel natuurlijk en het was alles heel gewoon, nu zij om de groote tafel zich zetten in de eetkamer, en nu Marianne zoo rustig-weg verder vertelde:

- En Marietje... dezer dagen - mijn God, wat een Marietjes in de familie - ònze Marietje dan komt u gauw haar luitenant prezenteeren...

- Is het er door? vroeg Constance. Oom Van Naghel vond het niet goed...

- Oom heeft toegegeven... zei Marianne de schouders ophalend. Maar de goeie jongen heeft geen cent, en hoe zij moeten leven van zijn luitenants-traktement is ons allen een raadsel. En Marietje, die altijd beweerde, dat ze alleen een rijk man zoû trouwen... En Karel maakt het heusch goed in Indië...

O, wat was het leven gewoon, wat gewoon weg rolde het uit met zijn gestadige grauwe banen, meende nu Brauws, stil in zich, terwijl hij toezag hoe Guy het vleesch sneed in rechte vlakke plakken... En zoo gewoon als het rolde, wat werd het toch altijd een geheel ander leven, dan wie ook voor zich zijn leven gedacht had, zijn toekomst zich had verbeeld, zijn illuzie, hoog of klein, zich verlucht had - de klein-menschelijke fantazie altijd zich de toekomst verluchtende naar zijn klein-menschelijke illuzie-verlangens... O, als was geworden, volgens laat leven en uit zichzelve herboren worden, de illuzie, die zij, Constance, die hijzelve, Brauws, zich hadden gespiegeld, ongezegd tot elkaâr, een enkel heel glanzend oogenblik - o, als was geworden de illuzie van Hans, en dat jonge vrouwtje nu, moedertje van drie kinderen - zoû het alles beter zijn geweest, dan het nu was... Wie weet het, wie weet het... en of het droomende bedenken ervan gaf heèl den weemoed der verledene dingen, toch was er in dien weemoed de berusting, dat het leven, dat werd, het beter wist dan de menschen, die zich de toekomst spiegelden... Nu zaten zij daar allen, zoo eenvoudig, om de groote tafel, aan het eenvoudige maal, waarover Constance zich verontschuldigde, zeggende dat Marianne haar was komen overvallen, en nauwlijks verwonderde Brauws zich, dat Marianne met Van Vreeswijck getrouwd was - hij wist het niet en het was hem verrassing, haar plotseling te zien met haar kindertjes -; nauwlijks verwonderde hij zich, dat zij en Hans zoo eenvoudig-weg spraken met elkaâr, oom en nichtje - als was er nooit een weven van gevoel geweest tusschen hen; nauwlijks verwonderde hij zich, dat hijzelve tegen Constance zoo eenvoudig-weg sprak, terwijl hij de weemoedigheid voelde om

Addy, wiens grauwende oogen zoo somberden: een hartstocht al had hij als kind voor hem opgevat, voelende in hem iets van toekomst, dat hij zelve nooit zoû worden en wèl geleden had hij, omdat hij voelde Addy's ijverzucht, ijverzucht zijn vader ter wille - als hij, Brauws, bij zijn moeder zat, uren lang, in de schemerende kamer, in de intimiteit der elkaâr zoo dadelijk begrijpende en sympathiesch aanvoelende woorden...

Nu waren de jaren voorbijgegaan, smart was verdoezeld, en smart werd geboren misschien, onbestaanbaar het leven zonder de smart, voor ieder als een erfdeel weggelegd, en toch was smart zoo heel weinig, en werd smart zoo heel klein, in de reusachtigheid van het alwijde leven. Zachtjes was er maar om te glimlachen, later, heel later, om àl de teleurstelling, zelfs die van het zoeken en niet-vinden en niet-verkrijgen...

Het was om de kinderen een heele drukte, de drie Vreeswijckjes na den eten spelende met Jetje en Constant, en omdat de meisjes toch bij de kinderen waren, ging Constance, den arm om Marianne's middel, naar boven, naar haar eigen kamer...

- Een oogenblik hier rustig zitten... zei Constance.

Marianne glimlachte.

- U heeft het altijd druk, tante.

- Kind, ik weet niet waarom het zoo is... Hier in Driebergen... we leven zoo stil... en toch... toch is er altijd drukte. Soms verlang ik wel eens heel alleen te zijn... Maar het duurt nooit lang... en het schijnt niet te kunnen... Enfin, zoo als het is, is het ook goed...

- Wat een weêr is het, tante... Ik herinner me: zoo regende het ook zoo dikwijls als ik bij u kwam... in de Kerkhoflaan... Wat is dat nu lang geleden... Jaren, jaren geleden... Hier, tusschen uw oude meubeltjes, komt het plotseling en vreemd tot me... als of het het zelfde is gebleven... en als of toch alles is veranderd... Tante... tante...

In een impulsie, plotseling, wierp zij zich op de knieën naast Constance en greep haar hand.

- Herinnert u zich... herinnert u zich... Met zulken regen... met zulken regen kwam ik bij u en bleef ik bij u... en ik kon het niet

zien, dat u niet met oom gelukkig was... en weet u wel... ik sprak er over... ik zei onhandigheden... ik vroeg u te probeeren met oom gelukkig te zijn... omdat het mij zoo een verdriet deed... Herinnert u zich... herinnert u zich... En nu, tante... nu komt het mij voor... of... al is er dan veel het zelfde gebleven... dàt toch wel is veranderd... of het nu zoo veel beter geworden is tusschen u... en oom... tusschen u... en oom...

- Kind... wij zijn oud geworden en alles heeft zich zoo verzacht... en oom... oom is wèl heel goed.

- Ja, hij is goed...

- Hij is eenvoudig-weg goed...

- Dat ziet u nu in.

- Ja, dat zie ik in... dat beken ik...

- O, dat doet mij pleizier... Ja, wij zijn oud geworden.

- Jij niet.

- Ik ook, zeide zij zacht lachende. Ik ben jong, maar ik ben ouder dan mijn jaren... En tante, zeg, herinnert u zich... voordat wij naar Baarn zouden gaan, kwam u eens bij ons... wij waren juist in de verhuizing... u liet mij roepen en u vroeg mij... u zei mij... dat Charles... dat Charles van mij hield... en ik weigerde... herinnert u zich... herinnert u zich...

- Zoû ik mij dat niet herinneren, kind... en nu... nu is het tòch zoo geworden... en nu is het ook goed, niet waar...

- Ja, tante, het is goed tusschen ons nu... en ik heb mijn kinderen... Herinnert u zich nu... herinnert u zich... eens kwam u te Baarn bij ons... en ik was heel melancholiek en u nam mij in uw arm, u nam mij tegen u aan... en u... vertelde mij... een sprookje... van de kleine ziel... die liep door de ijdelheid... heen naar de extaze... Herinnert u zich... en toen de extaze... doofde... toen vond ze... de kleine ziel... een korrel... een grein... maar die haar toch genoeg was, omdat ze zelve zoo klein was, de ziel... Herinnert u zich, tante... herinnert u zich...

- Ja kind, ik herinner mij... Het waren heel kleine woorden om je wat te troosten en op te beuren... En nu heeft de kleine ziel... de korrel gevonden, niet waar...

- Ik geloof het wel, tante... maar onder... onder dat alles... van kleine gewone dingen... blijft heel veel melancholie... Misschien is dat slecht... en moest het zoo niet zijn...

- Maar als er verledene dingen zijn... als er geleéfd is vroeger, kind... dan is er altijd de melancholie, en hebben wij er ieder ons deel niet van... juist omdat wij diep voelen... heel diep voelen misschien... onder onze donkere luchten... en omdat ons gevoel àltijd bij blijft... en ook onze melancholie...

- Misschien, tante, is het zoo... En zoo gaat het voort, zoo drijven wij voort... Ziet u... en toch zijn er goede dingen... Zeg mij, treft u het niet, dat u heeft gevonden...

- Wat...

- Dat wat u kwam zoeken, jaren geleden, in Holland... nadat u zoo lang in den vreemde had heimwee gevoeld, tante, naar uw land en naar warmte... warmte van familie-liefde... Zeg mij, tante, treft u het niet, dat u het NU... het NU heeft gevonden... het land, ons grauwe donkere land... en àlles... waar u vroeger naar verlangde... Zijn wij nu niet allen om u... zelfs wij... al wonen wij verder... Zijn wij nu niet... BIJNA... allen... allen om u...

- Ja, kind...

- En is u nu tevreden.

- Ja...

- Ik hoor in uw stem, iets, dat uzelf tegenspreekt... Zeg mij, wat is er.

- Ik ben bang... ik ben bang.

- En u heeft zooveel... àlles... àlles nu gevonden! Waarvoor... waarvoor is u bang?

- Ik ben bang... ik voel een beklemming.

- Waarvoor.

- Voor dingen... die kunnen gebeuren.

- Waar...

- In ons huis...

- Wat zal er gebeuren.

- Treurige... treurige dingen...

- Tante, is dat nu redelijk...

- Ik kan er niet tegen kind... ik ben bang... ik ben bang...
- Zeg mij... tante, u houdt niet van het huis...
- Dat is het niet.
- Maar het huis beklemt u...
- Neen, dat is het niet, kind... Oom, Addy houden van het huis... Ik, ik wen er aan...
- Zeg mij, tante... men zegt...
- Wat...
- Dat het... in het huis...

Zij zag Constance diep aan.

- Kind... kind... neen, dat is het niet... Het is een oud huis... Wij spreken daar nooit over...
- Maar juist dat beklemt u misschien.
- Eerst wel beklemde het... maar ik wen er aan... Addy is er zoo heel kalm in... en Addy geeft ons allen van zijn kalmte... Wat onbegrijpelijk schijnt... is misschien zoo heel eenvoudig... Maar dat... dat is het niet... Ik ben bang... bang om...
- Om wat...
- Om wat ik vrees... dat gebeuren zal...
- En wat vreest u...
- Onbestemde dingen... verdriet.
- Waarom tante... Waarom zoû het zijn... en dan: àls er verdriet komt... zal u dan niet sterk zijn...

Constance, plots, nerveus, had een snik.

- Ik zal zwak zijn!!
- Tante, tante... Waarom is u zoo zenuwachtig!
- Ik zal zwak zijn!!!
- Neen, tante, dat zal u niet... En u mag zoo bang niet zijn... Er is niets om u heen dan liefde... en allen... allen zullen u helpen.
- Ik ben bang... en ik zal heel zwak zijn...
- Neen tante... O, tante, wees nu stil... Wat vreest u... en wat zoû er nu toch kunnen zijn? Voor wie... voor wie vreest u tante...
- Voor Addy... voor mijn jongen... voor Mathilde...
- Waarom tante... Waarom tante... o, wees niet zoo bang... Het is immers wèl goed tusschen hen... en Addy... Addy is zoo rus-

tig... zoo flink, zoo eenvoudig in zijn doen - in zijn denken.

- Misschien... o als hij maar sterk zal zijn!

- Is hij dan niet altijd sterk?

- Misschien... O, mijn kind, mijn kind, ik ben bang...

- Stil tante... stil... huil niet meer... Wees nu stil... wees nu stil in mijn arm... Zelfs al hebben zij verdriet door te maken... al hebben zij treurige dingen door te gaan... zelfs dan moet u denken... dat alles... dat alles weêr zuiver wordt... daarna... Als wij allen ons deel hebben... waarom kunnen zij hun deel niet krijgen... En misschien... wie weet... is uw angst... overdreven, tante-lief... omdat u wat nerveus is... den laatsten tijd.

- Misschien is het dat...

- Is het alles... u wèl eens te druk...

- Ik ben zoo zelden alleen...

- U is wel eens moê.

- Misschien is het dat...

- En moet u er niet meer aan denken... Zeg mij, tante... is Gerdy niet wel...

- Waarom?

- Ik vond, dat zij er bleek uitzag... betrokken.

Constance streek zich over het hoofd.

- O, Marianne, zeide zij. Ik woû, dat ik het weg kon praten... Dat ik het weg kon denken... Maar ik kan het niet... Ik ben bang... ik blijf altijd bang...

En zij snikte zacht op Marianne's schouder, waar zij geknield bij haar lag.

De regen viel in rechte stroomen: als in een zondvloed bracht het rijtuig Marianne en hare kinderen naar den trein.

IV

Sedert prikkelde ze in Mathilde altijd, de ijverzucht, en des morgens, als Addy naar boven ging, naar de kamer van Marietje Van Saetzema, wist zij hem altijd te volgen, sloop er naast binnen, in

het kastenkabinet, altijd de sleutels in de hand, om zich, werd zij toevallig overvallen, een houding te geven, als zocht zij een kleedingstuk in een der kasten. Zij hoorde aan het beschot, en zij verstond hunne woorden soms, maar niet altijd, omdat Marietje heel zacht sprak, en zij haar niet altijd hoorde antwoorden. Werktuigelijk haren blik latende glijden langs de groote behangselbloemen van het beschot, bespeurde zij echter plotseling een breede reet, waar het hout was gesprongen en het papier was gekraakt en gescheurd, en haar hart kloppende tot in haar keel, keek zij uit, keek zij uit... Zij moest zich wringen tusschen twee kasten, zij bonsde tegen het beschot met het hoofd, en was bang, of zij iets zouden gehoord hebben... maar zij hadden niets gehoord, of het geluid had hun niet getroffen, want hunne stemmen klonken door... Nu legde Mathilde haar oog tegen de reet en zij zag, wel moeilijk, maar zij zag in de kleine kamer... zij zag Marietje zitten en zij zag Addy naast haar zitten, en hare hand rustte in zijn hand... Waarom houdt hij zoo lang hare hand vast, dacht zij; of heeft hij zóo lang noodig haar pols te voelen. Maar hij liet hare hand nog niet los, en zij werd ongeduldig, Mathilde, ook omdat zij hunne woorden niet verstond... Wat praten zij toch zacht en levendig, dacht zij; en nu Marietje het hoofd wat oplichtte - als met een ranke opbloei van de lelielijn van haar hals - nu zag Mathilde haar glimlachen, hare oogen zacht glinsteren, de woorden als glimlachend worden geboren op haar lippen, en het scheen of die woorden de bleeke lippen wat purperden en de bleeke wangen wat blozen deden... Wat ziet zij er veel beter uit, dan toen zij hier kwam, dacht Mathilde, en zij had willen roepen tot Addy, Marietje's hand nu los te laten... Zij zijn zoo wat even oud, dacht Mathilde: ik, ik ben veel jonger dan zij... En toch had Marietje, zes-en-twintig, iets jongs, als van een heel jong meisje... en het was een gedachte, die Mathilde niet los van zich kon schudden: zij zijn... bijna... even... oud... Het is belachelijk... zoo een jonge dokter als Addy... voor een jonge vrouw... een jong meisje als zij... Het is belachelijk... Wat verliest hij zijn tijd bij haar nu... Nu zag zij den glimlach vergaan op Marietje's lippen, en, integendeel,

keek zij heel ernstig, deed zij een ernstig, lang verhaal... Wat vertelt zij hem toch wel, dacht Mathilde... En zij zag hunne gezichten naderen, en het was of Addy gerust stelde, verklaarde, en nu, nu legde hij zijn hand op Marietje's hoofd, en zij, zij legde zich neêr op de rustbank... Het is bespottelijk, dacht Mathilde, die hypnoze... en dat ze zoo lang zijn alleen... Weldra, onder de hypnoze, sliep Marietje, en Addy, stil, ging de kamer uit: Mathilde, na enkele minuten, sloop ook weg: op de trap kwam zij niemand tegen...

En wat zij gezien had door het opengekraakte behangselpapier was niets, en toch, toch moest zij er telkens en telkens aan denken... Nu ook lette zij op, aan het lunch, hoe Marietje veel vroolijker was, hoe minder kwijnden hare gebaren, hoe zij lachte met de andere meisjes; hoe zij Adèletje na het lunch met de planten in de serre hielp, hoe zij meê te leven begon met hen allen, en zich niet meer als de eerste dagen dadelijk opsloot op haar kamer... En telkens weêr, nu ook beneden, in de serre, bij de planten, trof haar eene innigheid tusschen haar en Addy... Zij was wel verstandig, Mathilde, al was zij op haar man ijverzuchtig - zij was jaloersch van àl zijne zieken - zij was wel verstandig en dacht: een zekere teederheid tusschen een jong meisje, en een dokter, een jongen dokter, die zoo klaarblijkelijk een invloed ten goede op haar heeft, als Addy heeft... is zoo licht te begrijpen... en zóo verstandig wilde zij blijven denken, zij, vrouw van gezond, normaal verstand, maar het was haar heel moeilijk, heel moeilijk... Want Addy ging uit en dadelijk zag zij Marietje's glimlach bezwijmen, zag zij hare blijde beweging als zakken... en Marietje ging gauw naar boven, tot zij met tante Constance en Adèletje beneden kwam, om te wandelen, als iederen middag, wanneer het weêr niet te erg was... Mathilde dan bleef boven, speelde piano, zag uit naar den triestigen, neveligen winterweg... O, zij hield van haar man, zij hield zelfs van hem hartstochtelijk, en zij woonde ter wille van hem hier, maar was het niet vreeslijk, was het niet vreeslijk... Zoû het niet beter maar zijn een klein huisje in Den Haag... de kleine armoede dan maar in Gods naam... Zij ging

in de aangrenzende kamer naar hare kinderen: ze waren uit geweest, ze speelden nu zoet, terwijl de kindermeid aan het raam zat te naaien... en nu, nu wist zij niet wat te doen... Wat een bestaan, 's winters, op zoo een dorp... in een groot huis... een huis vol zieken en gekken -: door het raam zag zij juist op den weg oom Ernst loopen, met zijn gebogen rug in zijn lange jas, en pratende in zichzelven, terwijl hij terugging naar zijne kamers in de villa, waar hij verpleegd werd -: wat een bestaan, o wat een bestaan... voor een jonge gezonde vrouw als zij! Zij was nooit ontvankelijk voor melancholie, maar zij voelde, als van de algrauwe lucht, van boven, een schemering neêrslaan over haar... Zij had kunnen schreien... En zij had het alles tòch kunnen uithouden, als zij Addy maar heelemaal had gehad... Als zij hem maar heelemaal vond, meende zij plotseling, en plotseling, kwam het tot haar, dat zij hem wel had... maar niet heelemaal... niet heelemaal... Hij ontsnapte haar als ten deele... Er was liefde, er was gloed tusschen hen... er waren de kinderen tusschen hen... er waren banden tusschen van sympathie, sympathieën der lichamen bijna... Zij voelde in zijn armen gelukkig zich, hij zich gelukkig in haar armen - maar verder, verder ontsnapte hij haar... Iets van zijn innerlijkst wezen, iets van zijn ziel, de ziel van zijn ziel ontsnapte haar, terwijl zij zich geheel hem gaf, en niet voelde in zich zoo geheime dingen, die zich niet geven wilden... Zij voelde het wel, zij begreep het nu wel, plotseling, onder de grauwe melancholie van de lucht, of in die schemering zij plots vreemd-duidelijk zag: zij begreep het wel; hun liefde was alleen fyziek! O, hij ontsnapte haar en zij wist niet hoe hem ooit geheel voor zich te winnen, zoo dat zij hem had alleen voor zich, alleen voor zich... Misschien, als zij zich interesseerde nu voor zijn zieken, daarin meê leefde met hem? Maar zij was jaloersch van die zieken, die haar Addy uren ontnamen, dagen, en zij was jaloersch, zij was jaloersch van Marietje... Maar hoe dan, hoe zoû zij hem winnen... En in de vrouw van rijk bloed, en wier zinnen bloeiden purper en fel, schoot als met een gloed van roode rozen het in haar op hem te winnen nog meer en nog meer door haar zoenen, door haar geheele lijf, door alles wat zij

hem geven zoû, door alles wat zij zoû vinden voor hem, om hem te winnen, hem vast aan haar te kluisteren, voor altijd, voor altijd... En dan, dan hem ook jaloersch te maken van haar, als zij was van hem... Door zijn rustige kalmte, van jongen, sterk-blonden man te verstoren met pijnlijke achterdocht, maar die hem geheel tot haar voeren zoû, zoodat zij hem heelemaal winnen zoû...

O, was het niet vreeslijk, was het niet vreeslijk! Nu zat zij hier den heelen dag en haar man alleen had zij des avonds, had zij des nachts, als was zij alleen goed daárvoor. Het stuitte haar tegen, en plotseling, intuïtief, voelde zij heel scherp haar ijverzucht op Addy's lange gesprekken met Marietje... Wat had hij zoo lang te spreken met haar... O, hij moest haar niet zoo verwaarloozen, en hij moest haar niet alleen goed genoeg vinden dáarvoor...: hij moest óok met haar spreken, lang, innig, vreemd, de oogen in de oogen, als hij sprak met Marietje... Waarom sprak hij zoo niet met haar, zijn vrouw... Wat waren die gesprekken... Wat hadden zij tusschen elkaâr te spreken... Het was niet alleen over ziek zijn, en medicamenten, en zelfs niet alleen over hypnoze...: hiervan was zij overtuigd... Tusschen hen beiden bestonden geheime dingen, waarover zij spraken... dingen, die zij beiden wisten alleen... O, hoe voelde zij haar man haar ontsnappen, alsof zij de vingers krampte naar hem toe begeerig, en alsof zij hem wel greep in haar warme omhelzing - maar hem dadelijk daarna verloor...

De dagen, voor haar, gingen de zelfde voorbij. Zij was een gezonde, oppervlakkige, even ijdele, heel jonge vrouw, met een beetje vulgaire aspiraties, en zij leed in hare omgeving, omdat zij wèl behoefte had aan gezonde en oppervlakkige sympathie. Zij zoû gelukkig geweest zijn in een eenvoudig, zeer vleeschelijk en zeer materieel huwelijksleven, met veel geld, veel genot, kinderen om zich heen, en dan zoû zij trotsch gelachen hebben, en goed zijn geweest, voor zoo ver zij kon. Nu voelde zij zich, behalve fyziek, nauwlijks de vrouw van haar man, en trots hare kinderen, nauwlijks opgenomen in zijn familie, en nauwlijks geduld in hun huis. En zij gaf wrokkende de schuld aan hen allen, meenende, dat

zij niet lief voor haar waren, en zij begreep niet, dat wat haar scheidde van hen allen, onoverkomelijk was een gemis aan fluïde, aan samenstemming, aan harmonie, sympathie, omdat zij niets had wat hen ging te gemoet en zij niets hadden, dat haar ging te gemoet, omdat de stroomen van haar ziel en de hunne elkaâr nooit bereikten, maar vloeiden in tweeërlei richting, omdat alles wat ZIJ begrepen in elkaâr ook zonder woorden, zij niet begreep, ook al ware het haar in woorden verklaard, - omdat zij hèn allen zag ziek, gek, egoïst en nerveus, omdat zij haàr zagen oppervlakkig, vulgair. Het was een antipathie van bloed en van ziel: schuld had niemand, en ook dàt begreep zij niet. Schuld misschien had Addy alleen; omdat hij, toen hij tot vrouw haar nam, niet geluisterd had naar de ziel in zijn ziel, zich alleen had leiden laten door instinct en de materieelere filozofie zijner idee van regeneratie. Zij is een gezonde, eenvoudige vrouw... ik wil gezonde, eenvoudige kinderen hebben... zie, als zij, gezond en eenvoudig, zoo moesten wij allen zijn - waren het met DIE ideeën geweest, die hem haar hadden doen binnenleiden te midden van hen allen, een tot-voorbeeld-stellen zonder te luisteren naar de toen sluimerende stemmen van de ziel zijner ziel... En nauwlijks waren die wakker, of hij was als geschrikt uit zichzelven: hij had gemeend: ik heb haar toch gevonden - wat verlies ik haar nu... wie ben ik dan, de een of de ander, en als ik ben beiden, die ik voel in mij, hoe kan ik ze dan vereenigen en dwingen tot eén liefde voor mijn vrouw; zij, die mij gezonde, eenvoudige kinderen geeft... En als met iederen dag had hij minder geweten voor zich, hoe hij ook wist voor hen allen, die hij naderde, en op wie hij oefende zijn vreemden invloed... Met iederen dag minder en minder... tot hij zichzelven zóo duidelijk twee zag, dat hij niet meer streed, zich liet gaan, zijn ziel drijven liet naar de wil van de twee stroomen, die hem sleepten, in zwakte en overgevingen en onwetingen-voor-zich, terwijl hij soms zoo duidelijk wist - voor anderen. Voor hem ontsnapte hem het zelfweten. En had Mathilde het zoo kunnen zien, in haar man, ze ware als gedeinsd en geschrikt, voor wat er in hem, onbegrijpelijk voor haar, geheim leefde in het diepste van hem. Zij

ware er door geschokt als door nooit vermoed raadsel, zij hadde er van geduizeld als bij nooit vermoede diepte, die zij inzag en niet wist, waar eindigde - peilloos, voor haar onkundigen blik en geheel dáarvoor ongevoelige instincten. Dat er geen schuld was: zelfonvoldaanheid, en alleen zielen-tegenstrijdigheid, in stille botsing en antipathie, omdat Addy zich twee voelde - zij zoû het niet hebben begrepen, zij zoû het niet willen begrijpen. Zij zoû schuld hebben willen geven... aan hèn, hen allen, 'omdat zij niet lief voor haar waren'. Niet aan haar man, want zij had hèm lief, om zijn jong, sterk-blonden mannelijkheid, om zijn oudere ernst en degelijkheid - waarin zij de ziel-der-ziel niet zag. En zij wilde zich nu, ongelukkig, zoo blijven voelen, te kort gedaan, gekrenkt, niet gewaardeerd, door allen, door allen, daar in het groote sombere huis, waarin alles - tot zelfs de donkere eiken deurposten toe - haar was vijandig en antipathiek - tot zij er bang was voor nauwlijks met hun aller woorden aangeroerde geheimzinnigheden, die den anderen zelfs bijna sympathiesch waren en niet al te onbegrijpelijk in hun zielen-gemeenschapsgevoel - ZIJ buitengesloten onherroepelijk.

V

Dien nacht had Marietje Van Saetzema een droom, die was als een nachtmerrie: zij liep langs een hellenden berg, afgronddiep: zij ijlde en ijlde en achter haar ijlde Addy, achter Addy ijlde Mathilde aan, met razende kreten ijlde ze: achter haar ijlde Johan Erzeele, en het laatst ijlde Gerdy en voordat de een den ander bereikte, stortte Marietje, die het voorste liep, in den diepen, diepen afgrond, en zij stortten haar allen achterna. De dreunval - in de zwarte diepte - deed Marietje opschrikken in de om haar bevenden kamernacht, den vreemden binnennacht, en zij was klam van zweet en zat op met groote oogen, terwijl het buiten fel waaide. Hare eerste impulsie was op te staan, de kamer uit te vluchten, naar tante Constance, naar Addy, om hulp... Maar kalmer, hoewel kloppende

hoofd en hart, viel zij neêr, achterover, en bemeesterde zij hare angsten... Zij zoû stil blijven, in haar kamer... Een maand geleden had zij het nooit gedaan: in Den Haag na zulke droomen, slaakte zij kreten, liep het huis door, schreeuwde luid... Nu schreeuwde zij niet, bleef zij liggen, en joeg de koortsige gedachten voor zich uit... Ja, wel koortsig, maar toch, toch voelde zij zoo spoedig een kalmte nu, zoodra zij dacht aan Addy... Had hij haar niet zelve gezegd: Marietje, als je nerveus bent... denk dan aan mij... En zij dacht aan hem, en het glimlachte en het werd heel kalm om haar heen... Zij zuchtte diep op... Zij herhaalde zich zijne woorden van hypnoze-verwekking: het lichaam wordt zwaar... de hand wordt zwaar... je kunt de hand niet oplichten... en - hoewel zij niet in slaap viel - werd zij heel rustig, glimlachte tevreden... Zij wist wel, dat hij dit zeide aan al zijne patienten, die hij hypnotiesch behandelde: denk aan mij, in een nerveuzen aanval - maar zij, als zij aan hem dacht, dan... dan... Had zij hem lief...? Misschien, zij wist het niet: misschien had zij hem lief, diep in zich, in de allerkuischte onderlagen van haar ziel, misschien had zij hem lief sedert jaren al, sedert hij vriendelijk tegen haar sprak, kleine jongen, zij wel grooter meisje, maar zoo wat even oud als hij - terwijl haar broêrs zoo ruw tegen haar waren, en mama, Floortje en Caroline snauwden - zoo als zij altijd waren gewend. In het luidruchtige, schreeuwerige, vulgaire huis was zij zachtjes opgeschoten als een bleek plantje, nederigjes weg, onderdrukt, en zichzelve als verschuilend - tot zij plotseling, in een late crizis van bloedomwenteling, het huis had vol geschreeuwd met haar nerveuze kreten... Gevraagd hadden zij haar of zij gek was geworden... zij had zich opgesloten, verborgen, sedert, op haar kamer... En na haar crizissen bleef zij achter, als in een droom, zag zij niets meer, hoorde zij niets meer om zich heen, staarde zij... en toen zij gezien had, dat haar toestand ten laatste indruk maakte, was zij trotsch op dien indruk geworden, had zich opgericht uit haar Asschepoester-nederigheid, was zij in huis geworden de belangwekkende figuur, - sedert zij opwekte den angst van haar vader, het medelijden van haar moeder, de ergernis van haar zuster Caroline...

En zij was fier op haar nevroze geworden; zij liet vader, moeder, zuster, bang zijn, medelijden hebben, zich ergeren, als met een soort van wraakzuchtige tevredenheid. Toch voelde zij zich diep ongelukkig, vaag weg, omdat haar ziel als in afgrond wegzonk, de handen vaag tastende in het verschrikkelijk leêge... Dagen bracht zij in tranen door... Toen was tante Constance gekomen, zoo lief, zoo zacht, zoo redelijk - en zij had gestreden, omdat zij, misschien, wèl heel veel van Addy hield en altijd van hem had gehouden, in eenvoudige hopeloosheid, en niet wilde, uit kuische angsten, wonen en leven waar hij woonde en leefde. Maar tante Constance had aangedrongen, en zij had toegegeven... en Addy nu, Addy genas haar... o hij genas haar... alleen al als zijn hand zacht drukte op haar voorhoofd... En zij bekende hem de booze trotschheid, de fierheid op haar ziekte, die eindelijk ontroering, om haar, in het ouderlijk huis had te weeg gebracht - waar ZIJ nooit geteld was geworden... Hoe innig had hij haar niet aangehoord, en haar gezegd, dat dit vooral niet goed was - en dat zij, met zulke slechte gevoelens nooit zoû genezen - en sedert, sedert sprak hij dagen - o met zoo veel innigheid sprak hij, en zij hoorde hem aan, in een overheerlijke wieging, als van haar ziel op zijn heel diepe stem, die suste... En langzaam, langzaam aan, had zij geweten in hem - o, geen liefde voor haar, geen liefde of verliefdheid eenvoudig weg - zij, leelijk, mager, zij zonder bekoring, terwijl Mathilde, zoo mooi was - een prachtige vrouw -! - maar een innige overeenstemming van sommige zijner gevoelens en ideeën, met wat zij, in haar stille leventje van eenzaam, ter zij geschoven meisje had gevoeld, had gedacht - over allerlei menschen - dieren - dingen - over alles, waarmeê zij in haar jongen ernst en overgevoeligheid, medelijden had kunnen voelen - over den wind, die de blâren geeselde, over een voerman, die een paard mishandelde, over tante Adeline, oma, Emilie, kleine Klaasje, over arme menschen, die zij met tante Constance en Adèletje wel eens bezocht - en zoo langzamerhand uit al die kleine, eenvoudige gevoelens had iets samengetrild met zijn gevoelens, had in hem wakker gemaakt verwante gevoelens - tot zij gesproken hadden

over allerlei vreemds van voorgevoelens en droomen, van voorbestaan en nabestaan, van onzichtbare wereld en leven, die zich mengt dwars door zichtbare wereld en leven - en als zij wel eens week overdreven geweest was, had Addy haar toch altijd begrepen - maar haar tevens met al zijn rust, kracht, ernst, glimlachende degelijkheid, rustig gemaakt in overgevoel en overgedachte, in angst en in vermoeden, tot zij over àlle die dingen met hem zóo rustig nu sprak, in elkaâr vlug begrijpende woorden, dat hij haar - zelfs in zulke gesprekken, die haar nog nerveuzer hadden kunnen maken - bevredigde, en effende al de angstige trillingen van haar zieke meisjeszenuwen, haar zieke meisjesziel. O wat een geheime kracht was er in zijn stem, in zijn oog, in zijn handdruk - dat zij, zelfs na zulke gesprekken - achterbleef in haar zalig-diepen slaap, en er, na een half uur, uit wakker werd, als uit een stil en wijd bad van klare rust, vreemd element van luchtijlte, waterkoelte, gemengeld tot één onbegrijpelijke, zalige weldadigheid.

En het rustige leven van sympathie was haar weldadig, terwijl het Mathilde ergerde. Zij dacht, dat het zoo altijd wel voort zoû vloeien, en wèl heel vreemd was het haar toen zij plotseling hoorde van een bal, dat te Utrecht zoû plaats hebben, en waarvoor invitaties gekomen waren.

- Wie van jullie gaan? vroeg Constance. Ik blijf thuis, maar oom wil jullie chaperoneeren.

Mathilde vond het heerlijk, ook al dacht Addy er heelemaal niet aan. Van de meisjes echter wilde Gerdy alleen, maar Guy zoû met haar gaan.

- Dus jullie niet, Adèletje... Mary... Marietje?

Neen, zij hadden geen lust, ook al animeerde tante Constance, zeide, dat er zoo zelden een pretje was, dat zij nu eens gaan moesten, nu er was een gelegenheid. Maar de meisjes wilden niet en tante Constance zeide:

- Nu, dan zijn jullie, met oom, juist met je vieren: dan kan het rijtuig je brengen...

Maar Mathilde gaf den voorkeur zich in Utrecht, in een hôtel te verkleeden, omdat haar japon in het rijtuig verkreukelen zoû,

en zij zoû des middags gaan, met een koffer.

Den avond van het bal bromde Constance op Adèletje, Mary, Marietje, dat zij geen pleizier hadden eens te gaan dansen, en dat als het zoo doorging, zij naar Den Haag zouden verhuizen, omdat de meisjes hier zoo saai werden... Zij was nerveus, Constance, zij zeide driftige, onredelijke dingen, kreeg daarna de tranen in de oogen.

- Tante, zei Marietje; wij zitten hier nu zoo heerlijk bij elkaâr... Waarom spreekt u van Den Haag, en wat geven wij nu om een bal...

- Juist... dat vind ik onnatuurlijk.

- Hoor, zei Adèletje; hoe het waait!

- En het regent, zei Marietje-Mary.

- Daar rijden oom en Gerdy en Guy nu door heen, zei Adèletje.

- Arme paarden, zei Marietje-Mary.

Zij lachten.

- Ja... de paarden worden nat... arme beesten, zei Marietje-Mary.

- Dirk zal ze goed verzorgen, zei Constance. De paarden loopen zoo weinig...

- Maar àls ze loopen... gaan ze door regen, zei Mary verwijtend.

Er was Paul, die speelde zacht voor de piano; er was Ernst, en het was vreemd hem te zien, vriendschap als hij stilletjes gesloten had met Klaasje; samen keken ze in haar prentenboeken, de zeer verouderde, vreemde man, en het jonge, kindsche kindje.

- Ik kan al lèzen, zei het kind, heel fier, het achterlijke meisje van dertien.

- Zoo, zei oom Ernst.

- Ja... oom Addy leert me lezen... Kijk... uit deze boeken... met mooie letters... blauwe, gele, roode... Dat is paarsch... En dat, zegt oom Addy, is purper... Dat is pùrper... Dat is een mooie kleur... PURPER... Oom Addy leert me lezen...

En, moeilijk, spelde zij de grootkleurige woorden.

- Leert oom Addy je lezen... met kleùrige letters...? vroeg Ernst.

- Ja... want van zwarte letters hoû ik niet... En kijk... mijn boe-

ken... allemaal met mooie platen... Dat is een koning... en een koningin... Dat is een sprookje, oom... Dat is een fee... De koning en de koningin zijn purper... purper... en de fee... kijk oom... kijk eens de fee... is hemelsblauw... Oom Addy... zegt dat is...: azuur...

Zij streelde het woord heel lang met de stem, als hadden de kleurennamen een bizondere beduidenis voor haar, en als wekten ze in haar op vreemde herinneringen aan heel vroege kleuren, kleuren uit vroolijke, verre landen... daarginds... daarginds...

- Meneer Brauws zal niet komen, zei Emilie.

- Neen, het regent te veel, zei Adeline; hij zal van avond niet komen.

- Hij hoort er zoo bij...

De avond ging rustig voorbij; zij brachten de oude grootmoeder en Klaasje naar bed, maar omdat tante Constance opbleef, tot het rijtuig van Utrecht zoû komen, wilden zij allen opblijven...

- Wat een idee! zei Constance nerveus en boos. Waarom gaan jullie niet naar bed.

Maar zij waren vriendelijk om haar heen, en zij bleven op, Addy, Emilie, Adeline, Marietje; maar Adèletje en Mary zond Addy naar bed.

En in den nacht zaten zij beneden te wachten. Het werd drie uur - toen zij, eindelijk, het rijtuig hoorden, en zij thuis kwamen, Van der Welcke, Gerdy, Guy...

- Mathilde slaapt van nacht in het hôtel, zei Van der Welcke.

- En oom is heel lief geweest, als balvader, plaagde Guy.

Maar Gerdy zeide niet veel, zij was zeker moê, zij zag heel bleek, was gedwongen. Nu gingen zij naar boven, naar hunne kamers en Gerdy zoende hare moeder... Maar zonder dat de anderen het zagen, ging zij met Adeline in hare kamer meê, en, plotseling, zich niet meer kunnende houden, barstte zij in een smart van tranen uit.

- Mijn kind... mijn kind... wat is er...

En de moeder, gebroken, nam het kind, brekende nu, in hare armen, en het was of zij plotseling uit hare apathie ontwaakte, of zij zich heel diep, moeder, voelde... O, zij wist, dat zij niet veel

kon voor hare kinderen, dat zij niet flink was, het nooit meer geweest was na Gerrits dood, - dat zij zonder Van der Welcke, Constance, Addy, niets van hare kinderen had kunnen maken - maar toch, toch bleven zij hare kinderen, en wist zij niet de carrière te leiden van haar zoons, zij wist mede te voelen met de snikken van haar arme Gerdy.

- Mijn kind... mijn kind... wat is er...

En vallende in haar stoel, terwijl Gerdy, in de kreukeling van haar witte tulle japonnetje, voor haar knielde, hield zij het bleeke gezichtje tegen zich aan, en dwong zij te zeggen, te zeggen...

- Er is niets, zei Gerdy door haar snikken heen. Ik heb me niet geamuzeerd...
- Heb je je niet geamuzeerd... Wat is er dan gebeurd...
- Ik heb bijna niet gedanst.
- Waarom niet...
- Mama... het is beter u het ronduit te zeggen... Ik ben erg ongelukkig... Het is Johan...
- Erzeele... Heeft hij je gevraagd...

Gerdy schudde het hoofdje.

- Neen... maar...
- Maar wat...
- Van den winter op het ijs... dacht ik, dat hij van me hield... Het is mijn eigen schuld, ik was dom, ik was dom... Er was niets... Hij was met mij... als met andere meisjes... en ik dacht, ik dacht... Het is niets, mama... Het is mijn eigen schuld, maar ik dacht alleen... Ik moest het me niet zoo aantrekken... Maar het maakt me erg ongelukkig... Hij heeft met me gedanst, eéns... Maar hij danste met Mathilde, telkens... Hij was telkens met haar... De menschen spraken er over... Het was net of ze gek was, of ze er niet aan dacht... dat ze zoo niet mocht doen... met Johan... Het is oom ook opgevallen: ik zag het aan oom Henri's gezicht. Zij waren den heelen avond samen, en... u begrijpt wel... Hij maakte haar het hof... brutaal... zooals hij dat doet... met getrouwde vrouwen... Met meisjes is hij weêr anders... Een oogenblik haatte ik hem... Maar toen vroeg hij me, voor dien éénen dans... en toen dacht ik... Ik

had niet zoo moeten denken... Het is mijn eigen schuld... Maar ik ben erg ongelukkig, mama... Oom Henri was ook heel boos... op Mathilde... omdat ze niet meê naar Driebergen kwam... Hij heeft toegegeven, dat ze bleef, om geen scène te maken... Het was ook overdreven van haar: het rijtuig is ruim, ze zoû zich niet zoo gekreukeld hebben... O, ze was mooi, ze was mooi... Ze is wel mooi, zoo in baltoilet... Addy had meê moeten gaan... Ze was wel mooi, maar niet... het is slecht, dat ik het zeg - niet zooals WIJ, ziet u...

- Hoe meen je kind...

- Niet zoo als tante Constance, en Emilie, en u... Ze was niet... niet gedistingeerd... Ze was mooi, maar ze was gemeen... Als Addy meê was geweest, had ze zich misschien ingehouden, zich niet zoo laag gedecolleteerd. Ze was de eenige, die zóo laag was... Begrijpt u... er was iets in haar... dat mij nog meer terugstootte van haar dan anders: ik kàn het niet zeggen, en ik vind het slecht in mij... omdat ze toch is de vrouw van Addy, en dat wij van haar moeten houden... Maar heusch, ze was niet gedistingeerd... en ik zag het wel aan de menschen... ze vonden haar wel mooi... maar niet... niet gedistingeerd... En toen ze altijd daarna... altijd danste met Johan... toen... o toen mama... toen zag ze naar mij... en ze zag me zóo aan... met een ‘sneer’... als zag ze op me neêr... Ik wist wel, dat ik er niet goed uitzag, bleek en mager, mijn schouders zijn niet mooi... en Johan was zoo vreemd, zoo voor-den-gek-houdend tegen mij, o mama, hij was bijna wreèd...! En ik kon... ik kon niets zeggen... Ik geloof wel... o mama... ik geloof wel... dat ik... dat ik van hem hoû...! Maar ik moest het u niet zeggen, en ik moest niet zoo zijn... ik moest niet zoo huilen... maar ik kon niet meer... ik kon niet meer...: ik heb me goed willen houden, mama, voor oom Henri... en voor Guy... O mama... o mama... het heele bal... het heele bal was een marteling!

- Kind, o mijn arm kind... snikte Adeline met Gerdy samen.

- Mama... o mama!

- Wat, mijn arm kind...
  - Mama, hoor!
  - Wat is er?
  - Hoort u niet...: het geluid... boven!
  - Stil... stil... het geluid...
  - Het sleept...
  - Van boven af... Het is als een pas... Zoo is het altijd het zelfde...
  - O mama, ik ben bang!
  - Het is niets, kind... de wind... een tocht... het hout, dat kraakt...
  - O, maar ik ben bang!!
  - Het is niets... Ik heb eens de deur opengemaakt... om te zien.
  - U heeft dat gedurfd?
  - Ja... Het was niets...
  - Er was niets te zien...?
  - Neen... Het tochtte alleen...
  - En alles is toe...
  - Het is niets... het is niets, mijn kind...
  - Nu sleept het weg... naar beneden...
  - Het is de tocht... O, mijn arm, mijn arm kind...
  - O mama, ik ben ongelukkig... en ik ben bang, ik ben bang, ik ben bang!

VI

Toen Mathilde dien morgen terug kwam, meende zij een zekere ontstemming, een koudheid te zien in haar man, in haar schoonmoeder - en in allen, maar misschien - besloot zij - vergiste zij zich, was zij moê, was zij nerveus, en nadat zij eerst de kinderen had gezien, hield zij zich in haar eigen kamer, waar zij wist, dat haar niemand zoû lastig vallen, nu Addy uitging - naar zijn patiënten. En het was niet de geraden ontstemming, de ongewone vermoeidheid na het bal, die haar nerveus maakte - of zij overnam trilling van zenuwen van allen, die haar omringden - het was vooral om Johan Erzeele, dat zij nu, geagiteerd, hare kamer

rondliep, zich zette aan het raam, weêr opstond, ging naar de kinderen, weêr terugkwam, zich zette voor haar piano, haar balboekje overzag, het daarna plotseling verscheurde... Nu, plotseling, verweet zij zich allerlei dingen van gisteren avond: dat zij zoo dikwijls met Johan had gedanst - ook al kende zij hem van Den Haag reeds uit haar jonge-meisjesleven - hij, luitenant der grenadiers in Den Haag, zijne familie wonende te Utrecht - dat zij zich wèl met hem had geafficheerd tijdens het souper; dat zij geduld had de manier, waarop hij tot haar gesproken had, al de brutaliteit van zijn zinnen-opgezweepte hofmakerij, dat zij, willens, wetens hem gesterkt had in die brutaliteit - eindelijk, dat zij hem nauwlijks weêrhouden had haar te voet - omdat het vlak bij was - te brengen naar het hôtel, waar zij zich een kamer besteld had.

Zij was boos geworden, zij had niet gewild, zij had om een rijtuig gevraagd, zij was alleen gereden naar het hôtel, waar zij had overnacht - maar zijn aanbod, zijn woorden, ze hadden haar geschokt, ze hadden haar getroubleerd, heel dien nacht, dien korten nacht, zoodat zij geen oogenblik had geslapen. En nu was zij boos op zichzelve, dat zij haar gewoon gezond-verstand niet had weten op te roepen, dat hij gezien had hoe zij was getroubleerd en geschokt, dat hij er om gelachen had, met den zoenlach van zijn mooie-mannenmond. En omdat zij boos op zichzelve was, woelden er allerlei nerveuze verontschuldigingen in haar na, staken alle grieven klein en groot in haar op, als wilden ze haar tegen zichzelve verdedigen, tegen haar eigen zelfverwijt. Waarom was Addy ook niet meê geweest... Waarom liet hij haar over aan haar lot... Waarom was zij alleen goed dàarvoor...! Waarom sprak hij zoo lange gesprekken, vol vreemde innigheid, met ziekt Marietje... Waarom voelde zij door zijn zoenen soms een vreemde koû uit hem haar bevriezen, zoodat haar het spontane woord stolde in den mond, en zij niets meer wist te zeggen - zij alleen wist, dat zij hem verloor, telkens, telkens weêr - terwijl zij hem àllen - daar beneden - wonnen, wonnen voor zich...! O, hoe woelden de grieven op, tegen haar zelfverwijt, tot zij eindelijk uitbarstte in

tranen, in nerveuze tranen, als zij nooit nog geschreid had! En, of de grieven overwonnen, gaf zij plotseling de schuld aan Addy, aan hen allen, de heele familie van haar man, aan Driebergen, aan het huis vol gekken en zieken, het griezelige spookhuis, waarin zij niet ademen kon, terwijl zij-allen - daar beneden - het er zoo heerlijk vonden - gaf zij aan hen allen, aan dat alles de schuld, dat zij haar gezonde-verstand verloor, en zich door Johan allerlei had laten zeggen, dat zij zich ànders niet had zeggen laten. En in hare tranen, hèm tòch gevende de schuld, - omdat zij niet inzag, dat er geen schuld was en dat niemand aan wat ook had schuld; zij, zoekende op wie schuld te werpen - verlangde zij naar haar man, voelde zij, dat zij hem nog heel, heèl lief had, dat zij hem had willen omhelzen dicht aan zich aan - uithuilen aan zijn hart - hooren zijn diepe, jonge, ernstige stem, zien in zijn diepe, jonge, ernstige oogen - om kalm weêr te worden, om gelukkig te worden, met hèm, ver weg, en hare kinderen! Nu verlangde zij, dat hij terug zoû komen; nu zag zij uit over den weg, en toen zij hem zag... juist klonk de bel voor het lunch, omdat Truitje hem zeker beneden ook had gezien op den weg - stortte zij zich naar beneden, wist hem even in de voorkamer te omhelzen en hem toe te fluisteren:

- Addy... Addy... je houdt wèl van me...?

- Maar zeker, kind-lief! antwoordde hij ernstig, en - meende zij - bijna treurig, en nu - stil aan de tafel - om zich voelende allerlei verwijt, vroeg zij zich af: was het niet zijn schuld, was het niet zijn schuld... Wàt eigenlijk zijn schuld zijn zoû, was haar niet duidelijk, want het woelde alles door haar heen, en zij dacht telkens aan Johan Erzeele, zij voelde telkens haar zelfverwijt, en de grieven, als lansen, staken talloozer op om haar tegen dat zelfverwijt te verdedigen.

Gerdy was niet aan tafel, was moê, zeide Adeline. De toon aan het maal was gedwongen, en Mathilde meende, het was altijd zoo - zoodra zij er bij was... dan keken zij elkander als schuins aan - in een stille verstandhouding tegen haar, tégen haar...

Na het lunch gingen de kinderen uit, Jetje en Constant, en

Addy eerst speelde met ze... O hij hield van de kinderen, maar hield hij van haàr, zijn vrouw...

- Addy... Addy... je houdt wèl van me...?

Zij vond nog eens de gelegenheid het hem te vragen, en hij antwoordde:

- Maar zeker, kind...
- Blijf van middag bij me.
- Goed; wat wil je... Willen we wandelen... Het is goed weêr.
- Goed, Addy... ik wil wel...

En zij gingen samen uit, verloren zich op stille wegen; zij nam zijn arm.

- Ik ben zoo blij met je te zijn... Je hadt gisteren meê moeten gaan.
- Ik hoû niet van bals... maar als je het me gevraagd hadt...
- Hadt je geweigerd...
- Misschien niet...
- O, ja... Ik ga niet meer, zonder jou. Ik wil met jou dansen, met jou.
- Ik rijd liever schaatsen.
- Zie je wel, je weigert al.
- Neen, ik zal niet weigeren... ik zal meêgaan, een volgenden keer.
- Ik ben gelukkig met jou... Addy, zouden wij niet alleen kunnen wonen, met onze kinderen...
- Zoodra je het wilt, lieveling.
- Ja, maar je hecht aan het huis.
- Ja, ik ben er aan gehecht.
- Het zoû een opoffering voor je zijn...

Hij had een vaag gebaar.

- Alleen: jij zoû zuinig in Den Haag moeten zijn.
- Je zoû er toch gauw een mooie praktijk hebben.
- Maar ik zoek naar geen... mooie praktijk.
- Ja, dat is het juist...

Hij had als een licht ongeduld.

- Het is wel jammer, Tilly, dat je het hier zoo weinig kunt schik-

ken... Goed, wij zullen naar Den Haag gaan.

- Maar als je je koppig verzet... gèld te willen verdienen, viel zij uit.
- Wij zullen wel genoeg hebben.
- Hoeveel?

Hij rekende het uit.

- Een vijfduizend gulden: meer niet.
- Daarvan kan ik niet leven... met twee kinderen...
- Het is genoeg, Tilly.
- Neen, het is onzin... van vijfduizend gulden in Den Haag te moeten bestaan... met twee kinderen.
- Wat wil je dan? vroeg hij brusk.
- Dat je praktijk zoekt... Je hebt maar te willen: je zoû dadelijk in de mode zijn.

Hij zweeg.

- Waarom antwoordt je niet?
- Omdat wij elkaâr niet begrijpen, Tilly, zei hij treurig. Ik kan de praktijk, die ik heb, niet verlaten, om een modedokter te zijn.
- Waarom niet, als dat geld geeft...
- Omdat dat heelemaal strijdt tegen àlles... wat in mij is...
- Dat begrijp ik niet.
- Neen, dat begrijp je niet.
- Leg het mij dan uit.
- Dat is niet uit te leggen, Tilly. Dat is alleen te voelen.
- Dus ik heb geen gevoel.
- Daarvan... geen samengevoel... met mij...
- Waarom heb je mij getrouwd? vroeg zij ruw.
- Omdat ik van je hoû...
- Omdat je van me houdt! zei zij ruw. Omdat ik goed genoeg ben... daàrvoòr!

Haar oogen bliksemden.

- Tilly! smeekte hij, en het was of een plotselinge schrik hem verblindde, of een spook van schuld plotseling doemde uit al het zwart van de zelfonvoldaanheid der laatste jaren: die van zijn huwlijk.

- Omdat ik goed genoeg ben... in bed. Omdat je kinderen van me wilt hebben. Gezonde kinderen, kinderen, anders dan jou familie... de familie van je moeder.

- Tilly...

- Addy! smeekte zij; hoû van me, hoû van me!

- Ik hoû van je, Tilly...! riep hij uit, wanhopig.

- Hoû van me heelemaal!

- Ik hoû van je heelemaal! loog hij, in smart om haar.

- Neen, je houdt van me... half!

- Neen!!

- Ja...

- Neen. Je weet, dat het niet is...

- Ik wil door je heelemaal worden liefgehad. En niet alleen...

- Stil, Tilly, smeekte hij, ontzet. Tilly, laten wij niet ons geluk bederven!

- Ons geluk!... zij lachte minachtend.

- Zijn wij dan niet gelukkig?

En hij dwong haar als om jà te zeggen, maar zij leed te veel, en zij riep:

- Neen, ik ben niet gelukkig... Als ik je omhels, dan - zij krampte de vingers. Als ik je omhelsd heb... ging zij voort - is het uit, is het uit, dadelijk uit. Voel ik, dat je weêr ver van me bent. Dat je niet van me houdt.

- Ik hoû van je!!

- Praat dan met me...

- Maar ik praat met je...

- Neen, praat met mij, als je praat met Mary...

- Maar Tilly... ik praat met haar... om haar te kalmeeren.

- Je liegt...

- Tilly!

- Je liegt... je praat met haar... je praat met haar... omdat je verliefd op haar bent!

- Tilly, wees stil...!

- Niet... als op mij... maar anders...

Plotseling greep hij haar pols. Zij kende zijn plotselinge driften,

heel zeldzaam - maar zij kende ze. En omdat hij verblind was door het plotse licht, dat uit haar scheen, - omdat uit al het zwart zijner zelfonvoldaanheid een schuldbewustzijn opspookte, ontzaglijk:

- En nu stil!! riep hij, en schudde haar arm. Nu stil... ik gebied het je!!

Hij wist niet meer, het leven duizelde voor hem diep als een zwarte kolk.

Op den eenzamen weg stond hij voor haar, en het was of zijn grauwe oogen bliksemden, of van woede en angst blauwe vonken schoten na vonken. Zijn geheele gelaat trilde, zijn lichaam trilde, zijn stem trilde van woede en angst. Zij voelde een razenden tegenstand opkomen in zich - tegelijk met een zwarte wanhoop. Zij had een impulsie zich nu te storten in zijn armen, uit te huilen aan zijn hart. Maar zij wilde niet zijne liefkoozing: zij wilde, DAT WAT HAAR ONTSNAPTE... Het ontsnapte haar - en nu zij het zeide, nu zij het ronduit zeide, gebood hij haar stil te zijn, het niet te zeggen. Was het niet zijn schuld, was het niet zijn schuld...! Had ZIJ niet gelijk...

Zij rukte hare hand los.

- Je houdt niet van me, zeide zij ruw.

- Neen... als je zoo spreekt, niet. Ik ben niet verliefd op Marietje... ik beklaag haar...

Zijn stem was heel kalm en warm, en zij antwoordde, kalmer ook:

- Je voelt voor haar.

- Ja...

- Nu dan...

- Maar je hebt geen recht dàt tegen me te zeggen. Ik geef het je niet, dat recht... omdat... Tilly...

- Recht, recht... wat heb ik voor recht! Ik heb er geen een... In je huis word ik geduld...

- Tilly... wees voorzichtig!!

- Waarom??

- Je breèkt ons geluk!!

- Het bestaat niet...
- Jawel... het bestaat... àls...
- Als wat?

Hij streek de hand over het hoofd. Het was koud, het woei, en zijn voorhoofd parelde.

- Als je redelijk zoudt willen zijn.
- Je deelen?
- Mij deelen... Met WIE? donderde hij.
- Niet met haar misschien... hernam zij zich, bang; maar met... met...
- Met wie?
- Met hèn allen.
- Wie?
- Je familie... allen... die je liever hebt dan mij.
- Ik heb ze niet liever.
- Neen... maar je voelt met ze...: niet met mij...
- Voel dan met me...! smeekte hij, als om haar en zich te redden. Voel, Tilly... dat ik geen mededokter kan zijn... maar dat ik een groote praktijk heb... voor wie ik nuttig ben...
- Ze betalen je niet...

Zijn mond, ondanks zich, trok een grijns van verachting.

- Ze betalen je niet, herhaalde ze. Je slooft je af... voor niets...
- Probeer te voelen, Tilly... dat ik me niet afsloof voor niets... omdat ik geen geld verdien...
- Leer mij dat dan te voelen...

Hij zag haar met wanhoop aan.

- Leer het mij!! smeekte zij. Om... jou... omdat ik van je hoû... wil ik het probeeren te leeren... probeeren te voelen... Ik hoû van je... ik hoû van je, Addy!!
- Kind, zei hij zacht. Ik zal mijn best doen... je het te leeren te voelen... Ga meê met mij.
- Waar...
- Daar... naar die kleine huisjes.
- Wie wonen daar?
- Armen... zieken... die ik verzorg.

- Addy... neen... neen... neen...

- Waarom niet?

- Ik ben er niet op voorbereid... Je weet... ik kàn dat niet zien...

- Je bent een gezonde vrouw; je zenuwen zijn niet zwak: ga meê.

Zij ging met hem meê: zij dorst niet weigeren.

- Tilly... zeide hij zacht, terwijl zij gingen en naderden. Ik wil het probeeren te weten voor ons beiden... Als je gelukkig wilt zijn voor jou... met mij... wij beiden gelukkig... dan...

- Dan...

- Dan moet je leeren mij te begrijpen... heel diep te begrijpen, zooals ik ben. Dan moet je probeeren te begrijpen... ons allen... ons lief te hebben. Mijn vader... mijn moeder... Tilly, Tilly, kan dat?

Zij antwoordde niet, bevende, bang, dieper ziende, na alles wat zij gezegd hadden. Hare mooie oogen zagen hem wanhopig aan, als met de smart van een gewond dier, dat lijdt. NU had zij hem maar willen omhelzen, gewoon, heel vast en warm tegen zich aan, maar hij leidde haar voort als een kind. Hij klopte, hij opende de kleine deur en hij voerde haar binnen. Een zwoele walm van kleine armoede sloeg haar als met een slag in het gezicht: en het was niets dan ellende, tot welke hij haar bracht. Het scheen haar of zijzelve, in hare ziel, die nooit nog zoo had getrild - meêvoerde de ellende.

VII

O, hij had schuld, hij had schuld, hij had schuld! Hij zag het plotseling als met een wanhoop in, dat hij de vraag, die hij soms in zwarte en vage zelfonvoldaanheid had moeten stellen, zich toestemmend beantwoorden moest van ja, van ja, van ja... Omdat hij het niet voor zich geweten had, heelemaal voor zich, voor zijn twee, die zoo duidelijk hij zich voelde - had hij schuld, - omdat hij zijn vrouw alleen liefhad met de helft van zich! Had zij aan iets eenige schuld? Was zij niet, die zij altijd geweest was? Neen, zij

was veranderd, zij had zich verfijnd, als had zich hare ziel - trots de antipathie harer omgeving - toch vervormd en zich gelijker gemaakt aan allen en alles, dat haar omringde! En het was zijn schuld; gevoerd als hij haar had in deze omgeving, waar zich de sympathie niet weefde, en die haar niets had gegeven dan eene verfijning van ziel, zinnen, zenuwen - zoodat zij nu leed om dat, wat hij altijd gedacht had, dat verre van àl haar gewaarwording blijven zoû. Hoe plotseling duidelijk, in haar eenvoud, had zij het alles ingezien, bijna onbewust, wierp zij het hem voor de voeten...! Hij wrong er de handen om, hij voelde er om een wanhoop. Nu, 's avonds, alleen op zijn kantoor, in het stille licht van zijn werklamp - in een hoek de tafel met de boeken en kaarten van Guy - liep hij op en neêr, liep hij op en neêr, wringende zijn handen, diep blikkende in die wanhoop, de zelfonvoldaanheid niet vaag meer, maar zielesmartelijk in zelfontevredenheid, omdat hij zich fout zag, in die groote daad van zijn nog zoo heel jonge leven: zijn huwlijk, fout voor hemzelven, en fout voor zijn vrouw. Haar trouwen, omdat zij gezond was en eenvoudig normaal, met dat idee van tot-voorbeeld-stellen - zie, zoo moesten wij allen zijn, normaal, eenvoudig, gezond - o haar wèl liefhebben, maar liefhebben alleen met de helft van zichzelven, zonder haar oòit iets te geven van diepere zieledingen - dingen, die hij aan allen gaf, met wie hij zich zielsverwant voelde, zonder te tellen, als in ruime verspilling - hoe had hij het zoo kunnen doen - hij, die het WIST voor anderen! Duidelijker dan ooit zag hij in, dat hij het nooit voor zich had geweten, en duidelijk zag hij in, dat anderen - zijn vader, zijn moeder - het hadden vermoed, dat hij niet voor zich wist, niet geweten had toen hij Mathilde als zijn vrouw tot hen bracht - in hun midden, in hun huis. En in zijn ontroering nu, in deze eenzame denkensstilte, werd wakker in hem de energie te herstellen, o te herstellen, als het kon... alles, alles voor haar te herstellen...

Nu, plotseling, ging hij tot haar kamer, waar zij na den eten een oogenblik was, vóor het theeuur, waar hij haar dikwijls vond om met haar te zijn, een moment alleen, en hij vond haar: zij zat

lusteloos in een stoel, en de kamer was donker, er naast sliepen de kinderen al... Hij stak het gas op, en hij zag haar aan, als met àl de energie, die in hem opsprong als met veeren, om te herstellen, te herstellen, en zonder inleiding zeide hij:

- Tilly... wij zullen naar Den Haag gaan...
- Wat meen je? vroeg zij verrast.
- Wij zullen in Den Haag gaan wonen. Ik zal doen als je zegt, ik zal me in Den Haag een praktijk zoeken.

Zij had hem nu alleen, voor het eerst na hun gesprek dien middag, en plotseling, snikkende, omhelsde zij hem, drukte hem tegen zich aan.

- Hoû van me! smeekte zij.
- Ik hoû van je... Het is niet goed, dat we hier blijven... Het is beter als je geheel op jezelf bent, in je eigen huis... je eigen meesteres...
- Hoe dikwijls hebben wij daar al over gesproken! snikte zij.
- Er zal geld genoeg zijn, Tilly: ik zal verdienen...
- Je rekende vijfduizend gulden.
- Neen... het zal meer zijn. Wees niet bang, heb geen zorg, het zal genoeg zijn... en je zult kunnen doen als je wilt. Ik beloof het je, ik beloof het je.
- Het is een opoffering voor je...
- Het huis te verlaten...?
- Ja...
- Ik ben gehecht aan het huis... maar het is beter, dat wij gaan naar Den Haag.
- Je ouders... ze zullen je àllen missen...
- Maak nu geen bezwaren, Tilly...
- Neen... Addy, neen.
- Wat neen?
- Ik wil niet naar Den Haag...
- Waarom niet?
- Het is te laat... Het zoû NIETS anders maken... Het is te laat.
- Wat is te laat...

Zij snikte en zij omhelsde hem. Zij prangde hem tegen zich aan,

zij gloeide zijn mond met haar zoenen.

- Laat maar, zei zij tusschen haar zoenen, en haar stem klonk heel moedeloos.

- Waarom Tilly, waarom laten... Ik wil je gelukkig zien... Het staat nu vast: wij gaan naar Den Haag. Ik zal er een huis voor ons zoeken...

Zij schudde het hoofd van neen.

- Zeg Tilly... waarom weiger je nu...

Zij haalde de schouders op.

- Ik weet niet, zeide zij.

- Je houdt toch van mij.

- Ik hoû van je: ik ben dol op je, ik ben dol op je... Laat ons maar blijven hier en... en hoû een beetje van me.

- Maar Tilly, ik hoû van je, ik hoû van je!

Hij zoende haar, heel warm, en zij ontving zijn zoenen, de oogen gesloten, en als mat, als moê in zijn arm. Plots weerde zij hem af.

- Laat me, zeide zij, en stond op.

- Tilly...

- Laat me... zoen me niet meer.

- Waarom mag ik je niet zoenen...

- Ik wil niet.

- En je houdt van me!

- Ja maar... zoen me niet meer.

Hij zag haar als verbijsterd aan, en zij zeide:

- Het is niet alleen zoenen...

- Tilly! zeide hij, en strekte zijn armen uit; wij zùllen het voor elkaâr vinden... met elkaâr...

- Ja...

- Niet waar?

- Ja...

- Dat geloof je immers? Als wij in Den Haag zijn... alleen... in ons huis.

- Ja... ja... goed.

- En zal je dan gelukkig zijn?

- Ja... als we het gevonden hebben.

- En we zullen het vinden...

- Ja...

- Kom bij mij zitten, op mijn kamer... Ik heb te werken, en zit dan bij me... Ik ga niet naar beneden om thee te drinken. Ik heb te studeeren... ga meê - en blijf dan bij me... dezen avond; wil je...

- Ja...

- Zoo zal het zijn of we al thuis zijn... in ons eigen huis... in Den Haag...

Zij volgde hem, bleek, moê, lusteloos, zijn arm om haar middel.

VIII

Paschen naderde; voorjaar maakte zoeler den wind, en zoeler den regen, maakte zoeler de lucht, die laag hing als in grauwe drukkingen en er was veel veranderd in de laatste weken. Het groote huis, hoe ook vol van hen allen, scheen heel stil, nu Addy, Mathilde verhuisd waren naar Den Haag, hoewel hunne kamers altijd klaar voor hen bleven, omdat Van der Welcke had gezegd, dat Addy altijd in huis zijn kamers klaar moest hebben, zoodra hij komen wilde, al was het ook maar voor één dag. Zoo bleven de slaapkamers, de kinderkamer altijd als in een stille afwachting van zwijgende meubels en gesloten deuren, en alleen in Addy's groote studeerkamer, een van de mooiste van het huis, het vroegere kantoor van den Ouden Man, werkte Guy nu, bij het raam. En het was of zij allen, ook al was er een rust in, dat Mathilde er niet was, somberden, omdat Addy henen was, als hadden zij hem allen verloren. Wel kwam hij, zelfs twee maal in de week, vooral om Marietje-Mary, maar dan nog had hij het zoo druk buitenshuis, dat zij hem nauwlijks zagen dan aan de malen. En het was of zij allen Mathilde wel hadden willen dulden - zoo zij Addy maar niet verloren. Klaasje duwde haar stoel niet meer weg, Gerdy morste niet meer met de melk, des avonds aan het theeuur - kleine bijna belachelijke ergernissen, die er zoo dikwijls voor Constance geweest waren - zoodra Mathilde binnenkwam, maar

nu alles van ergernis weg was, was Addy ook weg, scheen hij verloren voor altijd. En zij leefden als in een grauwe harmonie voort, stil, rustig, maar nu, geregeld, zonder veel woorden, in een matte rezignatie, die treurde in aller oogen en stemmen, terwijl nu Gerdy stilletjes, stilletjes, kwijnde en kwijnde, het nog alleen Guy was met Van der Welcke, gedwongen, die wel eens heel vroolijk waren. Ook Paul had zijn triestige dagen: hij verscheen soms niet in een week, zeide, dat hij ziek was, bleef op zijne kamers, liggen op zijn rustbank, een boek in de handen, het niet de moeite waard vindende brillant te praten of piano te spelen - maar zij zochten hem allen op, Constance, Brauws, de meisjes: zij drongen hem uit zijne kamers en uit zijn neêrslachtig spleen en hij kwam weêr, als een slachtoffer, bromde, dat Gerdy's piano altijd vuil was, vroeg een doek, wreef de toetsen, en speelde lijdzaam Grieg: week vielen de melodiën als van zijn vingers af. En al was het alles grauw, in de wat zwoele voorjaarsatmosfeer, het was er toch vreemd gelukkig nog van een stil gevoelde harmonie, eene familie-eenheid, waarom Constance soms vochtige oogen kreeg, wanneer zij sprak met Brauws in de schemeringen boven op hare eigene zitkamer, in half doorklinkende gesprekken van vlugge halve woorden, die elkaâr dadelijk begrepen. Kwam Addy dan, dan bracht hij meê als een schijn, als een licht, als een plotse glorie - en toch waren zijn oogen vol sombere grauwte ook, maar zij waren allen zoo gelukkig hem te zien, dat zij er alleen glorie in zagen. Hij was tevreden in Den Haag, zeide hij. Hij had praktijk, het ging alles goed, Mathilde was heel opgewekt, de kinderen maakten het goed. Hij vroeg hun toch eens te komen, want hoewel zij hem allen eens hadden opgezocht, om het huis te zien - kwamen zij niet meer, trokken zich terug als van hem... Hij zag het, had er leed van: in zijn oogen was als een omdwaling door de lieve bruine kamers, of dit groote huis bleef zijn huis en als Constance hem omhelsde, voelde zij in het hart van haar zoon een moeilijken strijd en een groeiïng van zwaar verdriet. Nooit sprak hij daarover; hij hypnotizeerde Marietje, hij hield geregeld bij de leeslesjes van Klaasje, en de boeken met kleurige letters schitter-

den als tot in de ontwakende verbeeldingen van het kind; hij sprak, Zaterdags, met Alex heel lang, of zat bij oude grootmama, en vond altijd iets tot haar te zeggen, dat haar zacht glimlachend het hoofd deed schudden, tevreden; hij vond een oogenblik voor zijn vader, voor zijn moeder, voor allen - ook daar buiten voor de arme zieken aan de stille buitenwegen; hij bemoeide zich eens met een oud ziek paard, waarom Marietje-Mary veel verdriet had, als zij het gemarteld zag voor een kar, en kocht het voor haar, en liet het voor haar loopen op een wei, bij een boer, dien zij kenden. En zijn geregelde bezoeken waren dàt, waarnaar zij allen uit zagen, één maal in de week, als naar een heerlijken dag, en de andere dagen sleepten grauw harmoniesch voort in het stille familie-leven, zij allen in elkander aanvoelende een zelfde gemis.

Paschen kwam, en de drie jongens, Constant, Jan, Piet kwamen met vacantie. En het was niet alleen voor Adeline, maar ook voor Constance, ook voor Addy - als hij eens over was - nu éene groote emotie - die hen nauwer nog verbond - een emotie om de carrière van al die jongens - een emotie om de examens, die zij hadden gedaan, die zij zouden doen. Constant, zeventien, zoû dit jaar van de Hoogere Burgerschool, in Den Haag, naar de Landbouwschool te Wageningen overgaan; Jan, nu vijftien, was nog op een kostschool te Barneveld, waar hij leerde om over een jaar zijn examen voor de Marine te doen; Piet, veertien, was in Den Haag, op de Hoogere Burgerschool, bestemd voor de Polytechnische School. In Den Haag woonden Constant en Piet bij een leeraar in, en Addy was er bijna blij om, dat hij nu zelve woonde in Den Haag, de jongens meer zag, want de leeraar was niet tevreden, de jongens leerden slecht, niet omdat zij niet wilden, maar omdat zij geen hoofden hadden voor boeken, voor werken, voor studeeren, evenmin als Alex, evenmin als Guy: de drie jongste nog meer dan zij beiden drie blonde warrelkoppen, - Constant wat peinzend, Jan de stevigste, Piet de helderste, maar geen van allen werkers. Het was een zelfde onmacht tot volharding, die zij allen vertoonden, met de verschillende tinten hunner karakters: Alex, die nu wel Addy ter wille zijn best deed in Amsterdam op

de Handelsschool, vol geheime vrees voor het leven, geslagen als kind door die vrees, sedert hij door open deuren heen het lijk van zijn vader gezien had, één oogenblik van gruwel en bloed; Guy, goed, gul en vroolijk, luchthartig; Constant somber in zichzelven, stug, met een vreemden blik van achterdocht diep in zijn oogen; Jan, een jongen van sport, en Piet - op Klaasje de jongste - wel van verstand de verlichtste, maar teêr, schuw, meisjesachtig, en die het meeste nog Constance deed denken aan de vlasblonde poppetjes van vroeger: de kinderen vroolijk, onbezorgd, buitelend in de eetkamer van de Banka-straat, terwijl Gerrit, groot, in uniform en rijlaarzen, wijdbeensch stond tusschen al hun ravotten in. En nu, nu waren de jongens al niet meer onbezorgd: het waren hunne rapporten, het was hunne daarginds in de toekomst opengaande carrière, die hen als dwong te denken aan ernstige dingen - en het was of zij er geen van allen in groeiden met het voortbloeien van hunne jaren, of zij, Alex, Guy, Constant en Jan, bleven week - luchthartig - somber - ruw - en Piet zoo schuw en teêr, terwijl het wreede leven zich opende voor hen - de maatschappij, waarin zij een plaats moesten winnen - zij, geen van allen volhardend in de jonge studie, die hun loopbaan voorbereidde. Het was voor Addy een heele zorg, en als de jongens niet van hem allen hadden gehouden, was die zorg hem zeker onmogelijk geweest. Was hij het niet geweest, die eigenlijk hun carrière voor hen gekozen had, omdat zij niet wisten - geen voorkeur hadden - bijna àllen misschien huiverend van dien angst voor het leven van maatschappelijk mensch - als Alex het voelde het diepste in de melancholie van zijn neêrslachtigheid - of de zelfdood van hun vader - waarvan zij àllen wisten - over àllen een schaduw geworpen had - een schemering over hun kinderzielen... En Addy, als een oudere broeder, als een jonge vader, hen raadplegende, had voor hen moeten kiezen, had het lang en breed moeten bespreken: - Indiesch ambtenaar - had geen van allen gewild; voor de Akademie scheen het Addy toe, dat zij geen van allen koppen hadden - en zoo werd het beslist: Alex kadet - maar dat was niet gegaan; nu op de Handelsschool

ging het beter - Guy, posterijen, - Constant Wageningen - Jan, de marine - en Piet, in wien Addy zag de helderste intelligentie, had hij opgezweept voor de Polytechnische School. Maar behalve Alex, gaf Guy hem last - die wel wat sufde over zijn kaarten en boeken -; Constant, somber, stug, deed zijn best, maar de vergelijkende examens voor Willemsoord zouden - meende Addy, - later heel moeilijk voor Jan kunnen zijn, terwijl Piet... Maar de jongen was nog een kind, zoo aanhankelijk aan Addy, met zijn beetje meisjesachtige teederheid, met zijn schuwheid, die alleen in Addy vertrouwen stelde... Ja, dacht Constance, nu zij ze allen had bij elkaâr - nu zij ze allen zag bij elkaâr: het zoû nog lang een heele moeite zijn, het zoû voor Addy nog een heele last zijn, en Adeline - arme Adeline - ze had nooit alleen van hare jongens menschen kunnen maken.

Het was Paschen en het was vreemd, hoe zij allen thuis waren in het groote huis te Driebergen, het beschouwden als hun ouderlijk huis, naast hun moeder oom Henri en tante Constance beschouwden als ouders ook, - Addy beschouwden als een oudere broêr, als hun jongste vader - van wien eigenlijk alles afhing. Tegen die beschouwing verzette zich niemand, en met alles, het minste, was het hun heel natuurlijk te zeggen:

- Dàt zal ik aan Addy vragen...

Tegenover hun neef, dien zij zoo heel veel ouder van ziel dachten dan zijn leeftijd, zagen zij allen op, natuurlijk-weg, - en zoo vol vertrouwen, als moest HIJ het weten, als zoû hij hun het leven wel effenen, de toekomst van loopbaan bij loopbaan, die zich daarginds voor hen opende als een strijdperk. Hoe zij ook verschilden van karakter, hierin, natuurlijk-weg, voelden zij gelijk, als had het niet anders gekund, en als een vreemde zich soms verwonderde, dat Addy zoo vaderde over hen, keken hunne blikken verwonderd op, als vragende: hoe zoû het dan anders kunnen: natuurlijk; Addy doet alles voor ons... En zij waren wel dankbaar, bijna onbewust, aan oom Henri, die betaalde, aan tante Constance, die in zoo vele opzichten voor hen zorgde, aan Addy, die het leven zoû effenen - maar toch vonden zij het heel natuur-

lijk, omdat het zoo altijd geweest was - ook voor de meisjes, Marietje, Adèletje, Gerdy en Klaasje. Het was nu eenmaal zoo: oom, tante, Addy zorgden voor hen - omdat mama zoo treurig was en niet flink en zonder energie. Nog heel jong en klein waren zij het zoo gewend, en het WAS zoo: het kon nóóit anders geweest zijn.

Nu, wanneer hij uit Den Haag over was, sprak Addy met allen, ernstig, en zij luisterden met ernstige gezichten opkijkende naar hem, aannemende wat hij hun zeide, belovende beter te zullen werken, een volgende keer betere rapporten te zullen vertoonen, hem in alles meer reden tot tevredenheid te geven... Dan gaf hij ze een hand, en met den handslag was het als een belofte, die zij allen zoo gaarne zouden houden, om Addy pleizier te doen - omdat Addy toch al de verantwoordelijkheid voor hun leven en hunne loopbaan had. Hem droegen zij het alles over, maar het werd hun meer en meer bewust, dat zij het hem wel wat gemakkelijker moesten maken. Vooral sprak hij zoo met Piet:

- Meneer Veghel is niet tevreden, Piet...

Dat was de leeraar, bij wien Constant en Piet inwoonden.

De jongen bloosde, met den snellen blos over zijn ronde meisjes-wangen, zijn oogen zagen schuw, en angstig op...

- Je moest beter werken, Piet: je kan het wel... en als je het dus niet doet, kan je onmogelijk later in Delft komen... En ingenieur, dat is toch juist iets voor jou. Dat zoû je toch juist willen worden, niet waar.

- Ja Addy...

- Maak nu, dat je over gaat vóor de groote vacantie. Als het zoo voortgaat, ga je niet over, Piet.

- Ja Addy... ik zal mijn best doen...

Dan was de jongen heel zenuwachtig, omdat Addy niet tevreden was, en in het diepst van zichzelven had hij maar gewenscht, dat Addy hem niet zoo helder zag, zoo knap van wel-kunnen, als hij maar wilde - en Piet vond de Polytechnische School wel heel moeilijk. Het zal nooit gaan, dacht hij heel stil, maar hij zeide het niet, omdat hij, trots zichzelven, hoopte, dat het wèl gaan zoû, alleen al omdat Addy het wilde - en omdat het nog zoo heel lang

was in het verschiet, - de Polytechnische School - en omdat Addy den laatsten tijd zoo een trek over zijn voorhoofd had, als had hij verdriet - misschien wel om hèn, de jongens - misschien wel om hèm, Piet.

- Addy, we geven je wel last, hè...

- Als je maar goed werkt, Piet... dan is het zoo een groote last niet en dan gaat het van zelf...

Maar evenals Piet zagen zij het allen, de jongens, de meisjes, en zij vroegen zich af: was het om hen allen, of was het om heel iets anders - om hemzelven, om Mathilde, dat zoo zich zijn voorhoofd fronsde, dat zoo somberden zijn grauwe oogen...

IX

In Den Haag gevoelde Mathilde een zekere bevrediging, eene voldoening, en de drukte der eerste weken bedwelmde haar aangenaam en deed haar vergeten de wanhopige gedachten van die laatste weken te Driebergen. Zij hadden een aardig, nieuw, klein huis, in een zijstraat van het Bezuidenhout en zij kon zich verbeelden, dat zij op het Bezuidenhout woonde. Het was frisch in de verf, licht van kleur en zij vond het een genot het huis te meubeleeren, nu zij den zomer ingingen, met lichte moderne meubeltjes, die wat kinderachtig deden in de kleine kamers, met in salon en serre veel licht gekleurde mousseline, dat zij aardig vond staan, en vroolijk. De eerste voorjaarslichten vielen er schel en hard binnen en de nieuwe behangerskleuren bralden op in de eerste zonnige dagen, galmden uit, krijschten Addy tegen, als hij thuiskwam van zijne visites, met zijn zeer elegant mooi coupétje. En zij had een zekere zorgzaamheid, dat hij zich vooral netjes zoû kleeden, dat hij er heel correct uit zoû zien: zij dwong hem zich een paar nieuwe pakken te bestellen. Hij had nog geen groote praktijk, maar dat zoû wel komen: zij had goede hoop. Des middags ging zij uit, blij om Den Haag, blij om de winkelstraten, alle de boodschappen, die zij te doen had, de vroegere kennissen, die

zij tegenkwam - kennissen uit het ouderlijk huis - haar beide ouders nu gestorven - en iets lager staand in côterie dan de hare nu; blij vooral aan haar familie - een paar ooms en tantes, neven, nichten, - zich te toonen in haar nieuwe, drukke japonnen: barones Van der Welcke... En in haar bevrediging, in haar voldoening, in hare nieuwe omgeving, door haar geschapen en sympathiesch aan de banaliteit harer illuzies, was het of zij plotseling uit haar leven dat alles van Driebergen had uitgewischt - of ze niet hadden bestaan, de bijna drie volle eerste jaren haars huwlijks, daar ginds, in het treurige, regennatte dorp, in het sombere huis, het spookhuis vol gekken en zieken. Een nieuwheid, banaal en frisch, als de verf van haar huis, was om haar heen; zij ademde een nieuwheid, en zij was Addy wel dankbaar, maar dat - wat zich trots haarzelve, had beginnen te verfijnen in haar door de wrijving met wel antipathieke maar toch fijnere naturen dan de hare, verstompte zich als dadelijk, en de dagen van werkelijke ellende, die zij had doorgemaakt, schenen in haar oppervlakkige bedenken, nu ver, heel ver, als nooit geleefd, als maar gedroomd, als ergens gelezen, als niet doorvoeld. Het voelen was niet uit haar geweest, als een plant, die ontkiemt, maar het had om haar gedreven, als een wind, die waait en een wolk, die verschiet. Het had haar wel bewogen, maar het had haar niet doorschoten. Nu, in haar nieuwe atmosfeer, bloeide zij op, vol: plant, overgeplant in de aarde, die zij had noodig, om vol op te bloeien.

En toch, al herkreeg zij zichzelve - geheel was zij zichzelve niet meer. Ook al verlangde zij niet meer te kennen en te ontvangen, DAT WAT HAAR ONTSNAPTE IN ADDY, toch bleef zij weten, dat hem iets in haar ontsnapte, en hoe zij ook, met haar eenvoudige smeeking, gevraagd had, dat hij van haar zoû houden, nu, ook al vroeg zij de zelfde vraag, en bijna als met een kinderlijke zeuring:

- Addy... je houdt toch wèl van mij...? bekennen moest zij zich, dat nu zij hem werkelijk heel hoog boven zich zag, - niet alleen in dat, wat haar ontsnapte, maar ook in dat, wat zij in hem begreep: de opoffering, die hij haar maakte, die hij haar iederen dag maak-

te, door te wonen in Den Haag, daar te doen als zij zeide, zich een praktijk te zoeken, als zij wenschte, door zijn leven als met een greep van sterke vuist te hebben van richting veranderd, in de richting, die haar gelukkig zoû maken - zij hem niet meer liefhad als vroeger... Als vroeger, toen zij hem verwant aan zich had gevoeld, in de gezonde normaliteit der fyzieke naturen... Zoo was hij nog wel, maar hij was anders ook - en dat andere was haar niet verwant, en niet verwant was haar de superioriteit, waarmeê hij zich haar offerde... De superioriteit, het offer, drukten haar... Zij vergat gauw, en was zij op straat, liep zij langs de winkels, ontmoette zij de kennissen, die haar bewonderden - dan was zij gelukkig. Kwam zij thuis, wachtte zij Addy af, zij tusschen haar twee kinderen, dan voelde zij zich plots gedrukt... Ik ben melancholiek in Driebergen geworden, dacht zij, maar nu was zij toch in haar nieuwe, frischvervige huis - en zij was gedrukt, zij voelde zich onbehagelijk; zij torste iets meê, dat zij niet af kon schudden... Nu dikwijls, weende zij, snikte zij - als in Driebergen - maar daar, wist zij, was het om haàr alleen... om Marietje Van Saetzema -: hier wist zij niet meer, waarom zij snikte... Aan tafel, zij met hun beiden, was zij stil, of snauwde zonder te willen... Als hij werkte, zette zij zich niet bij hem, hoewel hij het vraagde... Als hij haar zoenen wilde, trok zij zich terug. Des nachts dikwijls sloot zij zich op, hield zich of zij sliep... Alleen in de kinderen, voelde zij zich met hem een, was het eens met hem, met zijn systeem van voeden, van door wind en weêr iederen dag uitgaan. De kinderen vereenigden hen, nu en dan, enkele oogenblikken... Waren de kinderen naar bed, werd hun leven samen vreemd oneigenlijk, als voor beiden eene afvraging: waarom, waarom? en iederen dag meer en meer. Hij leefde nu geheel als zij wenschte, en het was hem of hij geen eigen leven meer had. Iederen avond het bijwerken van zijn studie, was als werktuigelijk, en als werktuigelijk ging hij nog eens, soms tweemaal per week naar Driebergen, bleef er een halven dag. Zij zagen er hem vaag, vreemd, oud, rimpels over zijn voorhoofd, een wanhopige sombering in zijne oogen.

- Mijn beste kerel, zei Van der Welcke eens; ik zie, dat het niet

goed met je gaat. Herinner je je, hoe je vader nog niet zoo heel lang geleden je met de weinige wijsheid, die zijn deel is, je een raad gaf: je leven voor jezelf te zoeken... Je zoekt het al minder en minder... voor jezelf. Het is daar niet goed met je... in Den Haag.

- Vader, ik heb zoo weinig het recht mijn leven voor mijzelf te zoeken.

- En dat doen we toch allen.

- U heeft het in der tijd... eens... niet gedaan. U gaf toen uw leven aan mij...

- Dat deed ik natuurlijk-weg... Ik weet niet wat er in je omgaat, maar het komt mij voor... dat het bij jou gedwongen gaat. Hier ben je thuis, hier voel je je één... dit huis heb je lief... de werkkring, die je hier hadt...

- Ik behoor niet meer aan mezelf.

- Je hebt nooit aan jezelf behoort. Als kind behoorde je aan je onverstandige ouders, die zich heelemaal van je meester maakten - en nu behoor je aan je vrouw. Het zal je noodlot zijn.

- Als het dan zoo moet...

- Ik zoû je zoo gaarne gelukkig zien, Addy. God kerel, wij zouden het allen zoo gaarne zien. Wij lijden er allemaal om... Je arme moeder lijdt er om...

- Spreekt ze met u...

- Neen. Wij spreken nooit veel met elkaâr, niet waar, maar toch...

- Begrijpt u elkander beter...?

- Ja... maar dat is de kwestie niet. De kwestie op dit oogenblik is jou geluk...

- Vader... ik ben niet ongelukkig... Het gaat heusch heel goed met mij.

- Je hebt die koele, ver-affe stem, kerel, die ik zoo goed van je heb leeren kennen - die je hebt als je jezelf verbergt. Ik bedrieg me er niet meer in...

Van der Welcke stond op, hij liep nerveus de kamer, blauw van rook, op en neêr, en plotseling bleef hij voor Addy staan, nam zijn hoofd in zijn beide handen.

- Mijn jongen... waarom moest het zoo worden, dat je lot het zelfde is als dat van je vader: een ongelukkig huwlijk...

- Vader...

- Spreek het niet tegen. Waarom zoû je het doen. Zijn we geen vrienden voor elkaâr, die altijd alles van elkaâr hebben afgeweten. Als kind was je mijn vriend. We waren altijd als twee broêrs. Waarom moet je lot het zelfde zijn... als dat van je vader: een ongelukkig huwlijk. Jij, die zoo knap voor anderen bent...

Plotseling krampte Addy zich als aan zijn vader vast...

- Waarom moest je het zoo slecht voor je eigen weten... In der tijd... ik heb me niet verzet. Je hieldt van die vrouw... je wist altijd zoo zeker je wil... ik dacht, dat je het voor jezelven wist... ik heb je je gang laten gaan. Ik was jaloersch, omdat je trouwde... je moeder ook... wij zouden het van iedere vrouw zijn geweest... Wij hielden niet van het meisje, dat je ons bracht... we dachten: het is onze jalouzie, die ons niet van haar doet houden... De vrouw van Addy - ze neemt ons onzen jongen af... We mochten zoo niet denken. We hebben onze jalouzie probeeren te doen zwijgen... We hebben Mathilde ontvangen, hopende, bijna zeker wetende, dat je je eigen-geluk in haar vond, omdat jij het altijd zoo zeker wist... Jij hebt het niet voor je eigen geweten... Je wist alles zoo goed voor ons... Je wist ook zoo goed, zoo zuiver, dat de betrekking, die ik je opdrong, niet voor je was: je vond je roeping... Je was een kind en je wist dat zoo helder en zeker... Toen je een man was... geworden... heb je het niet meer geweten... Is het niet zoo... Waarom moet je lot het zelfde zijn van je vader... Ik was een kwâjongen... toen ik me vergiste; jij was al een kalme, ernstige man...

En het was of zijn vader Addy alle kracht ontnam, maar hij zeide alleen, met zijn bijna koele, effen, ingehouden stem:

- Beste vader, tusschen Mathilde en mij... waarlijk, gaat het goed. Dat zij zich hier in huis niet gelukkig voelde - mama begreep het ook op het laatst, en mama gaf toe, dat zij in haar eigen huis, hoe klein ook, zich meer thuis, zich gelukkiger voelen zoû...

- Maar ik spreek niet over het geluk van Mathilde... ik spreek over jou geluk.

- Dat gaat samen, dat moet samen gaan, vader...

En zoo was het altijd: meer sprak hij zich niet uit, meer gaf hij zich niet, uiterlijk bijna koud van koele ijzigheid en afwerig, als men hem sprak over hemzelven. Dat hij zich vergist had, dat hij het niet voor zich had geweten, hij doorzag het wel, maar al zijn streven richtte zich om te herstellen wat hij in het leven van zijn vrouw had kunnen bederven, vernietigen door die onwetendheid voor zich.

Omdat hij wist, dat zij gauw vergat, meende hij: hij zoû slagen, als hij zich geheel wijdde aan haar, als hij leefde volgens haar geluk en als hij niet leefde zijn eigen leven meer, volgens zijn eigen hoogere instincten, zijn eigen sympathieën, zijn eigen roeping naar werkkring. Vergat zij ook nu niet dadelijk alles, hij zoû hopen, dat, als hij volhield, zij geheel vergeten zoû...

De dagen, dat zij opgeruimd was, was hij stil, somber in zich, voldaan, omdat het gaan zoû als hij het dwong... De dagen, dat zij snauwde, zich opsloot, klaarblijkelijk ongelukkig was en zich nù dit verdriet niet meer wist te zeggen waarom, zag hij plotseling zijn jonge leven voor zich - als een sombere ruïne, als een woeste steenmassa in een donkeren nacht, als een wanhopige opklimming en -klimming in duisternis, zonder een doel van licht. Dan zag hij zijn zoo jonge, kraaiende kinderen aan en vroeg zich af, of ze hem, of ze haar - hunne ouders - eenmaal, spoedig misschien zouden troosten - als hij zijn ouders had moeten troosten... Mat deed hij zijn bezigheden, mat bezocht hij zijne patienten - ook al zag niemand iets aan hem, nooit. In zijn elegant coupé-tje reed hij langs de straten van Den Haag, en dof blikten zijne oogen uit, en had hij heimwee naar zijn fiets, naar de wegen van Driebergen, de stille sombere wegen, verdronken in regen, en verdrukt onder de zware luchten - waar de arme zieken in kleine armzalige woningen hem wachtten, te vergeefs - hem alleen er zagen, één enkel oogenblik in de week. Een bitterheid alsemde in hem: met een moeden grijns dacht hij, hij had even goed aan den wensch van zijn ouders kunnen voldoen, de wensch van grootmama vroeger: diplomaat kunnen worden... Het was bijna het zelfde geweest als

hij nu deed: zich vooropstellen als jong mode-doktertje, die hypnotizeerde, en dien men zocht, de dames vooral - omdat hij er goed uitzag, baron was.

Een moedeloosheid zonk in hem dieper en dieper: het wekte hem alleen op, als hij een ernstige patient had, voor dat oogenblik.

X

En Mathilde's gezonde evenwicht was geschokt. Gezonde, jonge vrouw met hare éven vulgaire aspiraties, had zij hem lief gekregen, omdat haar natuur door de zijne sympathische voldoening meende te erlangen naar lichaam en ziel beide; geaarzeld had die liefde, toen zij langzamerhand had ingezien, dat zij hem deelde met zoo velen, die hem beter schenen te begrijpen, toen zij plotseling, in een verfijning van haar zielsgezicht, had gezien, dat zijn eigenlijkste haar ontsnapte. Gezond verstand had zij genoeg om te begrijpen en te waardeeren, dat hij vooral wilde haar geluk, dat hij zich nu geheèl wijdde aan haar, dat hij hun tegenwoordige Haagsche leven had gedwongen een richting uit, die niet de zijne was, maar de hare... Een zich verwonderende dankbaarheid daarover was in haar, maar toch drukte haar de dankbaarheid neêr. De jaren te Driebergen doorgebracht in de familie van haar man hadden haar doen verweemoedigen tot een nerveuzere ontvankelijkheid, en nu zocht zij, nu weende zij en zij wist niet wat zij zocht, en waarom zij weende. Buien van drift volgden weeke buien en buien van ontmoediging. In de vraag, die zij Addy niet meer stelde, maar die toch telkens oprees in haar hart - de vraag, of hij wèl van haar hield - school een tweede vraag, of zij wèl van Addy hield... Dan dacht zij: ook al was haar liefde minder, zouden zij toch nog gelukkig zijn, nu in Den Haag, van haar leven maken een eenvoudig leven, van na-liefde nog... Maar zij zag hem, trots zich, somberen, trots al de pogingen, die hij zich deed. Zij maakte uren van wanhoop door, en als zij hare kinderen niet had gehad, ware zij ergens gegaan, zij wist niet waar...

Haar gezonde evenwicht was geschokt. Nu meende zij, zoû het goed zijn Addy te zeggen, dat zij zóo, in Den Haag niet wilde zijn - omdat hij er niet gelukkig was - dat zij terug wilde naar Driebergen... En het idee hem terug te geven wat hij haar gaf, zich op te offeren als hij zich offerde, gaf haar een soort van cerebrale verluchting, alsof zij een oplossing had gevonden - een oplossing in de naaste toekomst, over een paar weken, een paar maanden. Ja, hem zeggen, dat het toch beter was terug naar Driebergen te keeren... De kamers daar wachtten hem altijd af... Zij allen zouden hem gaarne terug zien... Zij gaf hem aan zijn familie terug... Maar zij...

Zij stelde zichzelve weêr voor in het sympathielooze leven, dat zij er had gehad. En zij kon niet, zij kòn het hem niet zeggen. Nu waren er dagen, dat zij hem ontweek, hem nauwlijks zag dan aan tafel... Sommige oogenblikken, soms, speelden zij met de kinderen, was er wèl wat liefs om de kleine blonde dreumessen: mooie kindertjes, Constant en Jetje, gezonde kinderen - zoo als Addy verlangd had... Waren zij naar bed, dan ging zij uit, 's avonds naar hare familie, naar kennissen, theedrinken, alleen... Zij vroeg hem niet meê te gaan: hij moest ook werken, en zij kwam terug met een rijtuig.

Een leêgte was in haar leven, en zij poogde met zich te redeneeren, gezond verstandelijk, maar licht tillend. Kom, er waren honderde vrouwen als zij, met haar man niet zoo heel gelukkig... heel gelukkige huwlijken waren zoo zeldzaam... men leefde toch door met elkaâr... Er waren de kinderen, van wie zij veel hield... Misschien later... als zij wat ouder waren, zoû het beter gaan... zoû Addy zich verzoenen met zijn werkkring, van zeer gezochten dokter... zoû zij ook haar kalmte, haar evenwicht vinden terug... Het leven was zoo insipide: opstaan, aankleeden, eten bestellen, visites maken en boodschappen doen - alleen de kinderen, zoo klein nog, gaven er een lachje door heen... verder was het insipide en zoo was het voor allen... Een crizis, na een paar jaren van huwlijk, dat maakte bijna iedereen door... Zij zoû zich schikken, Addy zich schikken: ze zouden blijven leven naast elkaâr...

Maar er volgden de dagen van tranen, van wanhoop, en zij voelde zich veel te jong, zoo vol levenssap, om zoo maar het leven voort te slepen...

XI

Het was in het voorjaar en Marietje Van Saetzema zoû nu eens naar Den Haag gaan, om hare ouders te zien; Constance ging met haar meê.

- Wat ziet Marietje er goed uit! riep Adolfine opgetogen.

Zeker, Marietje zag er goed uit. Zij zoû altijd wel bleekjes blijven, tenger mager, met smalle schouders, maar hare wangen waren toch gevulder: een zachte kalmte blikte uit hare oogen; haar lippen bloeiden, hoe bleek ook, toch in een vriendelijken glimlach. Zij was als altijd stilletjes, maar zij sprak meê, haar gebaar was natuurlijker, minder pijnlijk gedwongen...

- Maar nu moet je haar ons van den zomer ook laten, zei Constance. Want van den winter heeft de arme meid niet veel genoten van buitenlucht. Nu, langzamerhand, wordt het mooi bij ons. Ze moet nu eerst een zomer meêmaken, niet waar Adolfine, voordat je haar terug krijgt...

- Dat is goed, zei Adolfine dankbaar, maar zij vond gelegenheid een oogenblik later te zeggen tot haar zuster, alleen:

- Ten minste... als er geen bezwaren zijn.

- Welke bezwaren?

- Om Addy...

- Wat meen je...

- De menschen, zie je, zijn zoo slecht soms. Ze zeggen...

- Wat zeggen ze?

- Ze zeggen, dat Addy op Marietje verliefd is. En dat Marietje hem wel tot zich trekt...

- Ik zoû de menschen laten praten, Fine...

- Wat geloof je, Constance...

- Ik geloof er niets van; Addy houdt van zijn vrouw...

- Juist... dat is het. De menschen zeggen...

- Wat nu weêr?

- Dat het nu niet zoo heel goed gaat tusschen Mathilde en Addy...

- Ieder jong huishouden heeft wel eens moeilijke dagen. Een klein verschil nu en dan van meening... Ze zijn toch wel gelukkig met elkaâr.

- O, geloof je...

- Ja...

- Het was Mathilde's wensch om hier te komen wonen?

- Het was goed, dat ze eens op haar eigen was, in haar eigen huis.

- O, heeft ze geen scène met je gehad? Dat zeggen de menschen.

- Ik heb nooit met Mathilde een woord gehad...

- Ik zie haar wel eens. Ze praat NIET lief over jullie... Ze zegt, dat ze opgeofferd werd aan de kinderen van Gerrit, dat ze niet meêtelde in huis. Als ze zoo praat, verdedig ik jullie, want ik weet, hoe lief jullie voor allen zijn... Van der Welcke en jij.

- Zij had misschien een bitter oogenblik om zoo te spreken.

- Ze gaat veel uit, zei Adolfine.

- Wanneer? Bij wie?

- 's Avonds, bij kennissen. Ze is 's avonds bijna nooit thuis. Dat moest ze niet doen - zoo zonder Addy. Ze is niet huiselijk, weet je...

- Ik weet, dat ze 's avonds nog al eens gaat thee-drinken... bij kennissen.

- Ja, juist... Ze is ALTIJD uit. Maar wat ziet Marietje er goed uit, Constance... Addy heeft wel eer van haar. Hij krijgt al een heele reputatie... met zijn hypnoze... Iedereen wil door hem gehypnotizeerd worden. Ik hoor altijd met lof over hem spreken.

- Het doet me innig pleizier, Adolfine...

Zij ging nu: des middags zoû zij terug komen om Marietje te halen, om samen terug te gaan naar Driebergen. Een open rijtuigje wachtte haar voor: het was mooi zacht, en de lente weefde groentjes tusschen de boomen. Maar een zwaar gewicht lag op Constance's borst en zij had in snikken uitbarsten kunnen - om

haar jongen, om Addy. Zij zoû nu rijden naar hem toe, aan het andere einde der stad, de Emma-straat. Zij meende bij hem te gaan lunchen, en als zij de kleinkinderen had gezien, terug te gaan naar Adolfine. Het was elf uur. En zoo zwaar voelde zij zich gedrukt door verdriet om armen Addy, dien zij somberder iedere week zag komen bij hen in huis, dat zij nog niet kon, nog niet kon - na alles wat Adolfine had gezegd... O, wat zeide ze toch altijd dingen, die zoo schrijnden tegen de zenuwen... pijn deden... kratsten-aan tegen de ziel! Deed zij het opzettelijk... Was zij valsch... Of was het omdat zij niet anders kon... geen tact had... of wellicht, onbewust, pleizier had een ander pijn te doen... Ach, misschien wist zij niet, dat zij pijn deed... Maar nu dadelijk naar Addy gaan, en naar Mathilde... neen, zij kon het niet...

- Koetsier... rijd eerst maar eens de Boschjes wat door.

De koetsier wendde in de Java-straat, ging den Scheveningschen weg op, verloor zich in de paden van de Boschjes... O, Den Haag was haar lief, de Boschjes waren haar lief... Juist zoo als Addy lief had Driebergen, als met een ingeboren overgeërfde liefde voor woonplaats en huis voor huisgezin - hij het kleinkind wèl van zijn grootouders - zoo had zij Den Haag heel lief... Zij had lief die groene wegen met villa's, zij had lief den zilten geur van de zee... Nu toerde zij langs de Waterpartij... nu langs de plek, plotseling, waar zij zich herinnerde jaren geleden, Brauws te hebben ontmoet, hij zittende op die bank daar... toen, zij zich, verschrikt, omgedraaid, hij haar ingehaald en hare bekentenis... dat zij Henri had voorgesteld te scheiden... O, die dagen, die dagen van leven, van leed en illuzie... zoo ver... zoo ver in het verre verleden... En nu, nu reed de koetsier met zijn sukkeldrafje van victoria per-uur langs de Kerkhoflaan... nu reed zij voorbij haar oude huis... O, haar oude huis - het was of het verleden, - de illuzie, het leed en het leven, het late, late leven er om heen nog dreven als een lage atmosfeer! Het waren de boomen van vroeger, en het waren de luchten van vroeger, het was het groene lenteweven van vroeger... Het huis, het huis... aan dàt raam had zij gemijmerd zoo dikwijls, uitziende naar de groote luchten en hare

ziel was gegaan als langs een pad van licht... Daar boven Addy's kleine torenkamer, hare slaapkamer: o die nacht, van illuzie, aan het open raam, met de geluidelooze oplichtingen van hoop over de zee, de verre zee daarginds... Zij had bijna willen ophouden, uitstappen, vragen het huis eens te zien, maar iets in de gordijnen, in de silhouet van een vrouw, teekenend voor het raam van haar vroegeren kleinen salon, hield haar tegen... en zij reed door. O, zij had lief haar Den Haag, en toch... en toch hoe had zij niet hier geleden... hoeveel antipathie was hier niet om haar geweest... Was er dan altijd die antipathie van kleine zielen tegen kleine zielen: moest haar arme jongen het nù ontgelden... ook al maakte hij zijn naam als dokter... O, hoe zwaar gedrukt voelde zij zich op haar hart, of de bontmantel veel te warm was voor het zoele, lentewevende weêr. Nu was het de Banka-straat en het oude huis van armen Gerrit en plots stond de vreeslijke sneeuwnacht haar wit en afgrijslijk voor den geest, purper gekleurd met het bloed van haar broêr... Daar was het pension van Dorine en Constance belde even, maar Dorine was niet thuis... De koetsier sukkelde, moeiïgjes door, - zij herkende hier en daar kennissen, ouder geworden, - nu zij met haar herinneringen terug dreef naar verledene jaren - en de koetsier, zeker om te rekken, volgde niet het Kanaal, maar sloeg in naar de Alexanderstraat. O, het huis, het ouderlijke huis... zoo vòl van herinnering, zoo vòl van verleden, en... zij zag - het stond leêg, te huur... Met een snellen blik naar de gordijnlooze ramen boven, herkende zij zelfs het pleisterwerk van de plafonds, en het was of er het verleden nog neêrhing, nog uitkeek naar haar, door de witte, kalkgestreepte ruiten... Moeitjes sukkelde het paard langs het Bezuidenhout nu, en het was het huis van arme Bertha, geheel dicht gesluierd met kille vitrage, koud en correct en afwerend een snellen blik van doordringing... Ja, Den Haag was haar een stad als een graf en toch als een graf was Den Haag haar lief... Een graf... en er woonde Addy, daar ginds aan het einde van die straat... Zij, had ze nog in Den Haag willen wonen...? Zij wist het niet, zij wist het niet: misschien wende zij wel aan Driebergen, wende zij aan het groote sombere huis daar,

omdat er zoo veel liefde was om haar heen - ook al bleèf zij er zich voelen een vreemde... En een vreemde... zoo voelde haar jongen zich hier!

Nu hield het rijtuig stil voor het huis van haar jongen. Vreemd, de huisdeur stond open... misschien was de meid even weg, had zij, slordig, voor het oogenblik, de huisdeur maar opengelaten. En Constance zeide den koetsier om half drie terug te komen, en ging naar binnen. Addy, zeker, was nog niet thuis van zijn visites. Zij klopte aan de deur van den salon, kreeg geen antwoord... Mathilde was zeker met de kinderen bezig, of met iets van het huishouden... Constance opende den salon, trad binnen om haar te zoeken.

Zij schrikte. Zij zag door den salon en de eetkamer in de serre Mathilde zitten en naast haar zat Johan Erzeele. Hij zat tot haar overgebogen en in zijne beide handen hield hij haar hand vast. Mathilde's oogen zagen ver uit, al starende, en een weeke weifeling scheen iets te breken in de gewoonlijke energie harer mooie, volle, even plompe vormen. Constance zag het éen oogenblik, vreemd vizioen in een hel, grel serre-licht, hard van bonte mousseline gordijnen, grof goud en bont gevlakt met leelijke Japansche waaiers... Het was als een schrik voor Constance, en in het onverbiddelijke licht waren de schrik en het vizioen onverbiddelijk.

Dat duurde niet langer dan een seconde. Hare schaduw in den salon deed Mathilde, deed Johan opschrikken, en zij stonden op.

- Mama...!

- Mevrouw Van der Welcke...!

Het klonk als een groet, maar hunne stemmen waren ontroerd: omdat zij begrepen, dat Constance gezien had. Constance's stem beefde, maar zij zeide alleen:

- Dag kind... meneer Erzeele - zij kuste Mathilde, gaf Erzeele de hand. Ik ben met Marietje gekomen... ze is bij haar ouders nu... en ik kom je eens opzoeken... en dacht bij je te lunchen... als het kan.

Zij dwong hare woorden en hare stem heel gewoon, en zij slaagde... en òmdat zij slaagde, meende zij plotseling, dat het niets was, dat zij gezien had: een oogenblik van vertrouwelijkheid...:

waren zij niet oude kennissen... had zij als heel jong meisje - hij nog kadet - zelfs niet met hem gedanst in hun dansclub... Er was niets, er was niets, en hare eigen gewoon klinkende stem stelde haarzelve gerust.

- U blijft dus lunchen, zeide Mathilde.
- Als je me hebben kunt.
- Zeker... Addy is nog niet thuis.
- Zijn de kinderen boven...
- Ja... ik zal ze beneden laten komen...

Erzeele nam afscheid, zeide, dat het zijn tijd was, herhaalde, natuurlijk-weg, met Mathilde een afspraak elkaâr morgen terug in de tennisclub te vinden. Constance, met éen blik, nam hem op: hij was, in zijn uniform, jong, breed en kort, zijn gezicht blond, bruin verbrand; ingedrongen, sterk van schouders, breed van nek, stond zijn kop pittig, flink, militair, met een paar blijde, kinderlijke grauwe oogen; een lange blonde snor schaduwde over zijn lippen, lachende blij, rood zinnelijk: een lach, die de kleine scherpe tanden ivoorigjes glanzen liet... Zijn dik blond haar kroesde even... Het was heel vreemd, maar plotseling trof het haar, snel, dat Erzeele's blik geleek op dien van haar eigen man, Van der Welcke, toen... toen hij jong was geweest - toen zij hem in Rome had leeren kennen... Iets in de kinderlijkheid van zijn blik en zijn wat sensueelen lach, iets in zijn figuur, in zijne tanden liet haar denken aan Henri, jong...

- Je kent hem al lang, niet waar... vroeg Constance, toen hij gegaan was.
- O ja, zeide Mathilde vaag.

Maar de bonne bracht Jetje beneden en Constant, om ze grootmama te toonen: daarna zouden de kinderen nog even uitgaan.

- Ze zien er goed uit, zei Constance gesmoord, een zwaren druk van onbegrijpelijken weemoed op haar hart - zoo zwaar, dat zij er als om weenen wilde, trots zich hare oogen voelde vochtig worden.
- Ja, zeide Mathilde; ze zijn ook gezond... Het is ook een heel systeem wat Addy en ik hebben met die bizondere voeding... het

geregelde uitgaan. Verleden stormde het... en Addy wilde absoluut, dat ze toch gingen... Ik ben het daarin wèl met hem eens...

Plotseling nam Constance, terwijl zij Jetje hield op den schoot, Constant aan haar rokken hing - Mathilde's hand:

- Het is dus wèl goed tusschen jullie? vroeg zij zacht, bijna smeekend.

- Hoe meent u...

- Je bent nu gelukkig, Mathilde... hier in Den Haag...?

- O zeker mama... U begreep zelf, niet waar, dat ik wel eens naar mijn eigen huis verlangde.

- Ja kind, ik begreep het...

- Alleen...

- Wat...

- Het spijt me, dat ik u Addy ontnomen heb...

- Maar kind... een zoon behoort niet aan zijn ouders.

- Toch verwijt ik het me... Maar ik kòn niet langer bij u blijven... U begrijpt wel, dat was niet... omdat... omdat u niet lief voor me was. U was wel lief... probeerde het te zijn, hoewel ik niet geloof, dat papa van mij houdt, dat Emilie, tante Adeline, al de anderen van mij houden... Ik neem het hun ook niet kwalijk: ik hoû ook niet van hen.

Constance zweeg.

- Ik ben heel anders dan de neven en de nichtjes... en papa, papa is altijd jaloersch geweest.

- Kind...

- U ook wel: maar u streed er tegen.

- Mathilde, ik heb nooit anders verlangd, dan dat je je thuis met ons zoû voelen, dan dat er iets van je zoû samensmelten met ons...

- Juist... en dat kon niet... ik verschilde van u allen te veel; en te Driebergen... zoû ik op den duur bijna even nerveus zijn geworden... als Mary...

Een haat klonk door in haar stem.

- Neen kind, hernam Constance. Je was niet gelukkig bij ons. Maar omdat ik hoop, dat je nu gelukkig bent...

Zij was nerveus opgestaan; de bonne, binnen gekomen, nam de

kinderen meê: zij zouden nog even op straat gaan, voor het lunch.

- Zeg Mathilde... bèn je gelukkig... hoû je nu weêr heelemaal van Addy...
- Ik heb altijd van hem gehouden... Wat meent u?
- Dan is het goed... dan is het goed, kind...
- Waarom is u zoo treurig... u heeft tranen in de oogen.
- Den Haag soms maakt me treurig... De koetsier toerde me om en ik zag allerlei oude huizen van vroeger... toen wij hier allen waren.
- Verlangde u terug naar Den Haag...
- Neen... neen, ik verlang niet meer terug.
- Zal u altijd te Driebergen blijven?
- Altijd... geloof ik...
- U heeft er uw geluk gevonden... ik vond het er niet. Ik bleef er een vreemde...
- Tilly... éens misschien... zal je er wonen als wij nu... Als wij er niet meer zijn...
- Neen, nooit...
- Waarom zoû dat niet kunnen gebeuren.
- Het heele huis is mij antipathiek... Alles is mij er antipathiek... tot de deurposten toe. En ik kan niet wennen aan een griezelig huis... als u allen...
- Maar Addy...
- Juist: hij zal het huis nooit vergeten. Wat voelt hij er voor? Hij is er niet geboren...
- Hij voelt er zich verwant.
- Juist. Ik niet... O, ik had hem nooit moeten trouwen!
- Tilly, Tilly!! Wat zeg je...
- Ik had hem noòit moeten trouwen!
- En je houdt van hem... je houdt van hem...
- Ik heb innig, innig van hem gehouden... Maar hij is te hoog voor mij! Ik bereik hem niet! Hij offert zich voor mij op. Ik ben wanhopig, dat ik dat moet aannemen. Het drukt me! O mama, vind iets, vind iets voor ons! Laat hem maar terug komen bij u allen... en laat mij hier blijven met mijn kinderen... Ik zal eenvou-

dig wonen... op een klein bovenhuis... en zuinig zijn. Het is alles mijn schuld, het is niet zijn schuld. Hij is lief, hij is goed, hij is edel... maar dat alles drukt me... Eerst dacht ik, dat we... hoe zal ik het u zeggen... dat we verwant waren... verwante naturen... Toen ik trouwde, dacht ik over die dingen niet na... maar van zelf, onbewust zeker, heb ik toch gedacht, dat we verwant waren... Hij was zoo lief, zoo eenvoudig, zoo flink, en dat beetje ouwelijke in hem, daar hield ik zoo van, daar zag ik tegen op, zonder dat het me drukte... Langzamerhand, langzamerhand ben ik gaan voelen... dat hij ver boven me staat. Dingen waar ik om geef, zeggen hem nièts: dingen van luxe, chic, van vroolijkheid, van de wereld... Die hypnoze van hem, eerst dacht ik: dat is iets nieuws, een nieuwe methode... nu, ik weet het niet: ik word er bang voor! Ik word bang voor hem! Er is iets in hem, dat me bang maakt... O, ik weet het wel, het is alleen omdat hij zoo goed is en zoo groot, en dat ik maar heel klein en gewoon voel, dat ik niets begrijp van die fijne, hooge ideeën... van goed doen, en arme menschen en zich opofferen... Hèm is het natuurlijk... Nù offert hij zich aan mij op... hij houdt niet van Den Haag, van zijn werkkring hier... Ik, ik kan niet meer in Driebergen wonen... En zelfs al kon ik me eenigszins thuis voelen bij u allen... dan nog, dan nog zoû Addy... zoû hij me drukken, zoû hij me drukken! Begrijpt u het? O, u huilt! Natuurlijk u is boos op me... u stelt uw zoon boven alles! Het is begrijpelijk en ik... ik heb nog genoeg liefde voor Addy... om het te begrijpen, om het alles te begrijpen... Maar ziet u, die liefde, die ik nog voor hem heb... dat is een angstige liefde, dat is zelfverwijt, dat ik zoo ben en niet anders... dat is om allerlei dingen, die ik niet begrijp en niet zeggen kan en waarom ik huil, als ik alleen ben, en die mij drukken, die mij drukken... tot het soms is of ik stik!!

- Kind, kind, stil... daar is hij...

Zij zwegen beiden, luisterden... Zij hoorden Addy's stem: thuiskomende, op straat was hij zeker de kinderen tegen gekomen; Constance, Mathilde hoorden zijn diepe stem lief klinken, grappigjes als in spel - in de gang. Nu opende hij de deur, aan zijn

hand wakkeltrippelend kleine Constant, en Jetje droeg hij op den arm.

- Mama!

Het was een verrassing.

- Ik wist niet, dat u zoû komen!

- Neen, mijn jongen... het is plotseling... opgekomen. Ik ben met Marietje in Den Haag: ze is nu bij haar ouders...

- Blijft u lunchen natuurlijk?

- Ja...

- Mama, wat heeft u...?

- Wat ik heb...

- En wat heb jij, Mathilde?

- Ik...? Niets...

Hij zag, dat zij met elkaâr hadden gesproken. Hij zeide echter niets meer, en grappigjes stoeiend met de kinderen, maakte hij zich nu van hen los, gaf ze aan de bonne terug, die was binnengekomen.

- Ze zien er goed uit, de kleuters, niet waar...

- We eten dadelijk, mama, zei Mathilde dof.

Addy zette zich bij zijn moeder, nam hare hand, glimlachte... Mathilde, met haar sleutels, ging...

- Niet tobben, moesje, zeide hij.

- Mijn jongen...

- U tobt... Wat ziet u er treurig uit.

- Mijn kind, mijn kind... ik...

- Wat...?

Zij had een snik, legde het hoofd tegen hem aan. Zij was bang, zoo bang, dat het was of haar groote angst haar benauwde en zij niet kon ademen. Zij beefde in zijn arm.

- Niet tobben... niet tobben... niet waar?

- Neen...

In de eetkamer kwam de meid de tafel dekken.

Zij bedwong zich.

- Mama, schertste hij, nu Mathilde ook weêr binnenkwam. Wat verlies je je coquetterie. Is dat een oude blouse om bij je zoon een

visite te maken. Kijk, hij begint te slijten aan de ellebogen. Weet je wel, dat je niet chic meer bent... den laatsten tijd?

- Ach... kind... Deze is toch heusch nog goed.

- Nu, hij is het op het kantje af... Wat zeg jij, Tilly?

- Wat zal ik nu nog elegant zijn... een oude vrouw, zei Constance.

- Je wordt nooit oud, moesje, en een elegante vrouw moet altijd elegant blijven... Herinner je je vroeger?

- Zeker... toen...

- Je mooi portret uit Nice...?

Zij had een lach als door tranen heen.

- Jongen... dat is zoo lang geleden... Jij vondt me toen een ijdeltuit.

- Het portret staat altijd... op mijn schrijftafel... Mama, je mag je niet zoo laten gaan.

- Goed... mama zal deze blouse niet meer dragen... Maar het is zoo duur je netjes te kleeden en... en we hebben al zoo heel veel lasten...

- Vroeger was u niet rijk, zei Mathilde, geërgerd om iets, dat zij niet begreep.

- En droeg mama tòch japonnen van zes honderd francs... schertste Addy.

- Ja... en nu u gefortuneerd is...

- Nu doe ik dat heusch niet meer, zei Constance zacht.

Het lunch was stil, een beetje weemoedig, een beetje gedwongen -: na het lunch was er nog een vroolijkheid even, tusschen allen, omdat Jetje en Constant de trap met de bonne weêr afkwamen, in een heél blond jong vizioen plotseling, door de open deur zichtbaar - de stemmetjes kraaiden als van jonge vogels - en Constance kon zich niet weêrhouden te zeggen, hoe zeer zij ze àllen te Driebergen misten... Omdat zij er ook zoo jong en zoo blond - als een toekomst - telkens gingen de trappen af, om te wandelen buiten, - zelfs in den winter telkens een gezicht van zon en van lente; iets verfrisschends van jeugd en begin; belofte van toekomst in het oude huis, dat zoo somberde vol dingen van

het verleden, die dreven door de kamers, schenen uit de spiegels, sleepten, als vreemde tochten, langs de heel zacht krakende trappen... Mathilde zeide niet veel, was stil, hare lippen gesloten en haar geheele gelaat - hare oogen half toe - gesloten, na die plotse onweêrhoudbare opening van gevoelens tegenover hare schoonmoeder, tot wie zij zich toch niet sympathiek voelde aangetrokken... Na het lunch kwam haar rijtuig Constance weêr halen en Addy ging meê, om bij de Van Saetzema's te zien hoe Marietje het maakte...

- En wat doe jij, Mathilde? vroeg Constance zacht.
- Ik weet het niet... Ik ga denkelijk uit... Of ik blijf thuis...

Addy, even, naar boven, nam Constance Mathilde plotseling in haar arm.

- Kind...
- Mama...
- Je hebt goed gedaan je uit te spreken, zoo even tegen me... Hoe bedroefd ik er om ben, je hebt goed gedaan...
- Ach... waarvoor is het geweest. Ik had liever moeten zwijgen.
- Neen... neen... spreek... o spreek ook met Addy...
- Ik heb zoo dikwijls met hem gesproken.
- Nu niet meer?

Zij haalde de schouders.

- Neen... niet zoo dikwijls meer... Wat geeft het... Het is niet zijn schuld... het zijn dingen over en weêr... en er is niets aan te doen.
- Jawel... jawel! Alleen...
- Wat mama... alleen...?
- Wees voorzichtig... Mathilde, ik bid je! O wees voorzichtig! Alles... alles kan weêr terecht komen... Jullie zullen het samen wel later vinden... maar wees voorzichtig, wees voorzichtig... Bederf niet je leven...

Zij zagen elkaâr in de oogen diep.

- Mathilde... ik mag je dat wel zeggen niet waar? Juist ik... je moeder, kind... die heel... die heel veel geleden heeft... omdat... omdat ze haar leven zóo bedorven heeft... zóo bedorven... toen ze jong was... dat... o dat het als een marteling was...! Ik was een

jonge vrouw, als jij, Mathilde... en... en ik was niet gelukkig... zooals jij, mijn arm kind, op het oogenblik... en...

- Ik weet het mama, antwoordde zij, heel hard.

- Je weet dat... je weet dat alles... natuurlijk kind, je weet dat... ook al heb ik er nooit met je over gesproken... Maar juist... om... òm dat alles... mag ik het wel zeggen... niet waar...: wees voorzichtig... o wees voorzichtig...

- U is bang voor dingen, die niet zijn...

- Neen kind... er is ook niets... ik weet wel, dat er niets is... alleen maar...

- Wat...

- Zie je... toen ik binnenkwam... van morgen...

- Zat Erzeele bij me...

- Ja...

- Hij is een oude kennis.

- Dat weet ik...

- Hij kwam een afspraak maken... om te tennissen... morgen.

- Ja... dat hoorde ik.

- Er was verder niets...

- Hij hield je hand vast...

- Hij is een oud vriend van vroeger... bijna van mijn kinderjaren...

- Ja, kind... dat weet ik... maar...

- Wat bedoelt u...

- Het IS gevaarlijk.

- Wat?

- Als je te veel met hem spreekt... in de gemoedsstemming, waarin je je nu voelt... Ben je ongelukkig, mijn kind, om allerlei... allerlei dingen... spreek dan met Addy...

- Ik heb dikwijls met hem gesproken.

- Vertrouw je aan hèm toe.

- Ik heb dat dikwijls gedaan.

- Niet... niet aan Johan Erzeele...

Mathilde's oogen vlamden.

- Mama... u heeft niet het recht!

- Jawel kind, ik hèb het recht! Ik heb niet alleen het rècht je dat te zeggen, als de moeder van Addy... maar ik heb vooral dat recht, omdat ik je begrijp... omdat ik je begrijpen kan... omdat ik me zelf mijn eigen allerongelukkigste, wanhopige jaren herinner... van jonge vrouw... onvoldaan, ongelukkig, wanhòpig... al was het om andere dingen... dan die er tusschen Addy en jou, helaas, zijn... Omdat ik me dat alles herinner, Mathilde, omdat ik het nooit vergeten kàn... maar omdat ik het juist nu... me herinner... o me herinner, dat ik sprak... dat ik sprak... met papa... terwijl ik getrouwd was met mijn armen ouden man... dat ik sprak met papa... troost zocht in die gesprekken... dat wij ons opwonden in die gesprekken... tot dat... o Mathilde, o Mathilde, laat het me je zeggen... Laat me, om het recht te hebben, met je te spreken... je dat àlles zeggen... eenvoudig-weg... ook al weet je het... Ik sprak met papa... en... en wij kregen elkaâr lief... we dàchten, dat we elkaâr lief hadden...

- En als u het dácht... waarom was het dan niet zoo...

- Omdat het geen waarheid was, kind... geen warm gevoel... omdat het was een opgeschroefd gevoel... voortspruitende uit opgeschroefde woorden tusschen een jonge vrouw... en een jongen man... tot dat... tot dat al die gesprekken hen elkaâr in elkanders armen wierpen... en het verschrikkelijke onherroepelijk was...

- Mama!

- Ik zeg je àlles, kind...

- Ik weet alles, mama... Maar u zegt zelf, dat u met papa... opgeschroefde gesprekken wisselde.

- Ja...

- Ik spreek EENVOUDIG... met Johan...

- Kind... kind... dat is het niet...! IK... IK was opgeschroefd... toen... in mijn gevoelens... die waren als uit boeken... die ik had gelezen... Papa... papa antwoordde... uit die boeken... JIJ... jij... je bent anders... je bènt eenvoudig...: Erzeele... een vriend van je kinderjaren... is eenvoudig... een eenvoudige jongen... jullie gesprekken zullen anders zijn...

- Onze gesprekken zijn eenvoudig...

- ...Maar toen ik binnenkwam... zag ik, dat je VERTROUWELIJK sprak, innig... innig, met warmte... en dat hij je hand... dat hij je handen vasthield...

- Ja... u heeft dat gezien: hij troostte me...

- Dat mag juist niet... Dàt mag juist niet... O Mathilde, ik ben een oude vrouw, en ik ben je moeder... vooral nu je geen moeder meer hebt... en ik ben Addy's moeder... en ik begrijp, ik begrijp àlles... omdat ik zelf zoo veèl geleden heb...

- Daar komt Addy, mama...

- Beloof me, kind... wees voorzichtig...

- Ik... ik beloof het u.

- En vergeef me... vergeef me... alles wat ik je heb durven zeggen... Omhels me... O, ik verlang zoo INNIG... dat jij en Addy... weêr gelukkig worden...!!

Zij nam, hartstochtelijk, Mathilde in hare armen, en zoende haar twee, drie malen.

Addy kwam binnen.

- Ik ben klaar, mama... Het rijtuig staat voor...

- Ik kom... ik kom... mijn jongen...

XII

Zomer viel in, plotseling: mooie, zonnige dagen volgden elkander op: alle ramen van het groote huis stonden open en het was of zomer binnenkwam en alles van winter wegjoeg, de open ramen uit. De groote tuin looverde dicht in een groene en gouden triomf van heel dichte bladeren, die, even, windbewogen, schaduwden over de vijverplas, als met een spelen van licht- en van schaduwplekjes en Van der Welcke, die wandelde langs de paden, had er pleizier in, dat Klaasje, groote meid van dertien, op haar stevige beenen rende om het water heen, achtervolgd door Jack, de nieuwe terrier, die baste en baste met zijn drooge keelbas, onophoudelijk.

- Het is net nog een kind, dacht Van der Welcke; en ze ontwikkelt zich al als een kleine vrouw. Het is vreemd, die invloed, die Addy op haar heeft... en hoe het kind opleeft nu met die mooie dagen. Maar het zijn niet de mooie dagen alleen, het is Addy vooral, die haar dat evenwicht ingeeft... door wat... door wat? Door zijn invloed alleen... door een soort fluïde van genezing, die uit hem stroomt... Het is wel vreemd. Verleden had ik een verschrikkelijke hoofdpijn... en toen hij kwam, en me even masseerde... was het over... was het over... En hoe de jongen dat kind haar geest heeft weten te ontwikkelen... met die prentenboeken... die bonte dingen... het was of hij haar door kleuren wilde treffen... door schitteringen en... hoe dan ook... het is hem gelukt... ze leert nu al waarlijk aardig... en in alles wat ze zegt is meer iets gewoonverstandelijks... Het is of ze zichzelve inhaalt... Ja, amuzeer je maar, kleine... Kijk toch, hoe dol, hoe echt kinderlijk ze doet met dien hond... ze geniet van de lucht, het mooie weêr... het is net een natuurkind en ze ziet er goed uit... ze wordt een mooi meisje, al is ze wat grof... Ze kijkt niet meer zoo dom uit haar oogen, en ze heeft iets liefs, iets hartelijks... zoo in haar doen met oude mama en met Ernst, zoo iets bemoederends en begrijpends te gelijker tijd... alsof ze zich verwant voelt aan hunne geschokte intelligenties... Het is aardig om naar het kind te kijken... om het te zien opkomen, en opbloeien... net een plant, die nu staat in het juiste licht en juist genoeg water krijgt... en dat heeft ze toch maar alles aan Addy te danken en ze zal misschien nooit beseffen, dat ze het hem te danken heeft... Ja, de invloed van die jongen... Alex houdt zich nu goed te Amsterdam en het is of hij iets verliest van zijn melancholie, sedert Addy zoo geregeld met hem praat: arm kind, hij was tien jaren toen hij zijn vader dood heeft zien liggen, in een plas bloed: dat heeft hem getroffen voor altijd... We hebben goed gedaan al die kinderen tot ons te nemen: zoo heeft je leven een doel, zelfs mijn leven, ook al doe ik zelf niets... al zijn het Constance en Addy, die doen... ik voel toch zoo een tevredenheid... ook al laàt ik ze maar doen als ze willen... Wie had het ooit kunnen denken, dat het zoo worden zoû... dat groote eenzame huis, waar

vader en moeder zoo heel lang treurigjes eenzaam hebben gewoond... nu zoo vol... als een toevlucht... voor de familie van Constance. Het is zoo vreemd, zoo vreemd geloopen... Ach, als mijn jongen maar gelukkiger was... Wie had kunnen denken, dat hij... hij, die àlles voor zich heeft... nu juist verliefd zoû worden op een vrouw... die hem niet gelukkig kan maken... Ik denk er altijd over... Ik sta er meê op, ik ga er meê naar bed: het wemelt altijd tusschen de rook van mijn cigarette... en ik begin er over te tobben, te tobben... een bewijs wel, dat ik oud ga worden... En Constance, ik zie ook hoe zij er over tobt, hoe de gedachte aan Addy... aan die vrouw, altijd en altijd in haar boven drijft... Ach, alles had nu toch kunnen gelukkig zijn... Het mag niet, het mag niet... Zoo een mooie zomermorgen als van daag, dat maakt je bijna weemoedig... Ja, dat maakt je weemoedig... omdat je zeker weet, dat het niet lang zoo blijft... die kalmte in de atmosfeer, die mooie reine lucht, dat groen en dat goud tusschen de boomen... en dat het weêr gauw anders wordt... weêr gauw anders wordt... vol treurigheid en sombere dingen.

Hij breidde plotseling zijn armen open, want Klaasje, achtervolgd, stortte zich over de laan heen hem tegemoet - hem niet ziende in haar dolle spel, dat haar als verblindde.

- Oom Henri, oom Henri, laat me! Jack zal me pakken...!

- Kind, wees voorzichtig voor het water! waarschuwde Van der Welcke, maar zij had zich al los gemaakt uit zijn armen, rende voort, de hond haar achterna.

- Ze is dol! dacht hij; dol van levenslust. Zij begint te ontwaken, fyziek en moreel... Het is of er een schemering van haar wegwijkt... een schemering, die over mij begint te komen... Wat heb ik? Wat voel ik? O, ik heb lust te fietsen, een groote tocht te doen... maar Addy is er niet, en zelfs als hij er is, heeft hij geen tijd en Guy zit te werken... Als ik Gerdy eens vroeg, die houdt wel van een tochtje.

Hij ging naar binnen, door de serre: de oude vrouw zat er stilletjes te turen; Adèletje was er met de planten bezig...

- Wel mamaatje, hoe gaat het... Wat zeg je van het mooie weêr...

- Wat...?

- Wat zeg je, moedertje, van het mooie weêr...

De oude vrouw knikte tevreden.

- Mooi, mooi... zeide zij. De regenmoesson is voorbij... Maar zeg aan Gertrude... dat zij oppast... voor de rivier... achter het Paleis...

Hare stem klonk als een stem van vroeger, zeide dingen van vroeger.

- Waar is Gerdy? vroeg Van der Welcke Adèletje.

- In den salon... oom Paul is er en speelt...

Inderdaad klonk de piano: Paul fantazeerde. Van der Welcke vond er Gerdy; zij hing over den stoel, bleek...

- Kom... ga eens met me fietsen, kleine. Dat zal je opfrisschen.

Zij zag hem lusteloos aan, schudde van neen.

- Ik heb hoofdpijn...

- Dan is het juist goed, dat je gaat, kleine. Kom, doe het... om mij pleizier te doen...

Hij streelde haar over het haar. Zij nam zijn hand en bracht die aan den mond.

- Kom, doe je het...

- Heusch oom... ik heb te veel hoofdpijn...

- Waarom ga je dan niet in den tuin zitten... Hier is het warm...

- Tante Constance zoû straks wat met me toeren, en dan gaat Mary meê...

- Paul, kan jij niet fietsen... Er staat een fiets van Addy hier...

- Neen, beste kerel, dat is zoo warm... Veel transpireeren, dat vind ik zoo vies.

- Nu, dacht Van der Welcke; dan ga ik maar in mijn eentje, maar gezellig is het niet... Als Guy nu maar niet zat te werken. Ik kan hem toch niet van zijn werk afhalen... om te fietsen... Dan ga ik maar in mijn eentje... God, God, wat is dat vervelend... Wat is alles en iedereen vervelend... zonder mijn jongen! Wat treurt die arme Gerdy weg... Neen, ik hoû het niet uit: ik kan het niet alleen: alleen fietsen... Ik vraag Guy om meê te gaan... Het zal hem goed doen: die jongen is te gezond om altijd in die boeken te zitten.

En Van der Welcke ging de trap op, denkende, dat Addy het heelemaal niet goed zoû vinden, als hij weten kon, dat hij, zijn vader, Guy van zijn werk afhield - om te fietsen; zoo als hij in der tijd Addy zelven ook dikwijls gedaan had.

- Maar Addy had zoo veel methode, die verdeelde zijn tijd zoo prachtig, tusschen zijn werk... zijn moeder... en mij... dacht Van der Welcke. Toch... van daag... kàn ik niet in mijn eentje fietsen... van daag zal ik maar eens de duivel zijn voor Guy.

Hij was de trap naar de eerste verdieping opgegaan en ook daar stonden de ramen van de gang wijd open; de zomer kwam er geurig en lichtstroomende binnen in het oude, sombere huis en de bruine schaduwen ervan verschoten in felle vakken van zonnigheid. De zonnigheid gleed langs de donkere muren, de eiken deuren, de afgesleten treden der trap, langs de verbleekte tapijten en gordijnen der openstaande kamers, en vreemd was het, maar al die nieuwe zomer, hoe Van der Welcke er ook naar verlangd had den langen, langen winter lang, den winter van wind en regen - wekte hem niet op, drukte hem in tegendeel met een onverklaarbare melancholie. Nu opende hij Addy's kantoor; de kamer was, sedert Addy en Mathilde woonden in Den Haag, de zelfde gebleven van meubels, maar ontzield als van leven: alleen aan zijn tafel zat Guy meestal 's morgens te werken bij het raam en Van der Welcke was zeker hem daar te zullen vinden, maar hij was er niet, en de boeken en kaarten, klaarblijkelijk, waren nog niet geopend en ingezien.

- Waar zit de jongen nu: hij ligt toch niet nog in zijn bed, dacht Van der Welcke.

De kamer zag er niet uit, of iemand er dien morgen was binnengekomen. Op Addy's schrijftafel alleen lagen een paar brieven; de meid legde steeds brieven voor Addy, die nog kwamen aan zijn oude adres daar op die tafel, opdat hij ze er vond, als hij kwam, eens of tweemaal in de week, voor dat korte oogenblik, waar iedereen in huis naar uitzag... En Van der Welcke, ontstemd, deed de deur dicht.

- Ik zal toch eens zien, of hij nog boven is, dacht Van der Welcke,

en ging de tweede trap op. Guy sliep, sedert hij Marietje Van Saetzema zijn kamer had afgestaan, in een klein kabinetje: de deur stond open; het bed was er al opgemaakt...

- De kerel is zeker al uitgegaan, dacht Van der Welcke: het is niet aardig, dat hij me niet heeft gewaarschuwd... Nu, dan ga ik maar alleen... ik heb behoefte aan lucht...

Hij ging, boos, de trappen af, door de gang, naar de schuur, waar de rijwielen stonden. Dat van Guy was er niet...

- Zie je wel, hij is al uit en hij heeft me niet eens gewaarschuwd... Ach, zoo is het altijd: die kinderen zijn altijd egoïst... Wij doen alles voor hen... Wij, die hun heelemaal vreemd zijn... en wat voor dankbaarheid krijg je terug... De jongen weet, dat ik van hem hoû, dat ik gaarne met hem fiets, als Addy er niet is, maar hij dènkt er zelfs niet aan me te zoeken en me te vragen om samen te gaan... Het is alles egoïsme... het is altijd denken aan hun eigen ik- je... Betalen? Betalen, dat kan ik, dat kan oom Henri wel doen... maar de minste gedachte voor mij... heeft die niet... Zoo gaat het, zoo gaat het... ik heb Addy verloren... en hem terug willen vinden in een ander... dat is eenvoudig onmogelijk... bespottelijk...

Hij slingerde zich ruw, nog vlug en nog lenig, op zijn fiets en een oogenblik had hij wel het genot van het mooie, schitterende wiel, dat nu gleed langs de zomerlanen, maar ook heel spoedig dacht hij somber:

- Een automobiel... die had ik gaarne gehad... Om die beroerde jongens koop ik er geen; het leven is al duur genoeg... En in plaats, dat Guy nu eens aan mij denkt... Ach, als je goed wil doen aan een ander, dan moet je het maar doen alleen omdat het goed is... want een beetje dankbaarheid te willen eischen... dat is snert!

Neen, het fietsen-alleen troostte hem niet; zijn mooie, nickelglinsterend wiel gleed loom langs de zomerlanen, en plotseling keerde hij om.

- Ik heb er genoeg van... zoo alleen, zonder iemand en iets...

En langzaam reed hij terug naar huis, zette het wiel weêr weg, keek toen naar de leêge plaats, waar Guy's wiel gewoon was te staan.

- Heb je Guy niet gezien? vroeg Constance, toen zij haar man in de gang ontmoette.

- Hij is uit, zei, boos en kort, Van der Welcke.

- Hij heeft niet gewerkt, antwoordde zij. Ik ga altijd even kijken in Addy's kantoor of hij wel werkt... Addy heeft me dat gevraagd...

- Neen, hij heeft niet gewerkt; hij is...

- Uit?

- Ja, met zijn fiets...

- Waarom heeft hij je dan niet gevraagd meê te gaan...

- Dat weet ik niet, zei Van der Welcke boos en haalde de schouders op.

Ook Constance vond het niet aardig van Guy.

- Wat beteekent dat nu, dacht zij. Hij had wel moeten werken, maar als hij nu verlangde te fietsen... kon hij zijn oom toch wel waarschuwen.

En ook haar zonk een weemoed over de ziel, omdat kinderen, zoo natuurlijk-weg, ondankbaar waren... Maar zij zeide Van der Welcke niets, en zij wisten nooit, dat zij samen dikwijls het zelfde dachten en voelden, als in een geleidelijke samenstemming van naderenden ouderdom, die zich alleen negatief uitte: zij hadden zoo zelden een scène meer, nauwlijks een enkel al te nerveus woord, ook al was er nooit innigheid tusschen hen gekomen...

Constance was in haar kamer een hoed op gaan zetten - het rijtuig zoû voorkomen - zij wilde toeren met de meisjes; zij tobde over arme Gerdy, die zoo in niets geen pleizier meer had...

- Het zal wel overgaan, dacht zij; wij hebben allen - in onzen tijd - wel eens zoo een melancholie gehad... Adeline zei me, dat ze hield van Erzeele... maar hij schijnt niet aan haar te denken... O, ik tob, ik tob over dat alles... over mijn armen jongen... over Mathilde... Het kan wel niet anders of Erzeele... heeft een te groote sympathie voor haar... Kom... ik heb nu behoefte aan lucht... met dit mooie weêr... en toch... die warme lucht... drukt mij: zomer, dat is altijd drukkend in ons land... Het weêr in ons land... het WORDT altijd iets... het is nooit tot iets geworden,

zooals het weêr in het Zuiden... het wordt, het wordt altijd iets... Nu is het zwoel, de zon steekt, van avond zal er zeker onweêr komen...

Zij verliet nu haar kamer, klaar, en zij dacht:

- Addy komt met het lunch van daag: het is zijn dag... O, hoe verlang ik altijd naar dien dag... Verleden had hij brieven te beantwoorden, en hij belde om inkt op zijn schrijftafel... Ik zal eens zien of er alles in orde is.

Zij trad in Addy's vroeger kantoor.

- Ja, er is inkt, dacht zij, met een blik naar de schrijftafel... Zoo ongezellig, zoo koud ziet de kamer er uit: alleen de oude meubels van vroeger... de meubels nog van den Ouden Man... Er liggen weêr brieven voor hem; de arme jongen heeft nooit eens rust...

En onwillekeurig een stap nader gaande, troffen haar de brieven...

- Wat is dat? dacht zij.

De brieven - er lagen er drie - waren zonder postzegels, niet gefrankeerd, en het trof haar...

- Rekeningen? vroeg zij zich af.

Zij huiverde...

En plotseling beefde zij, zóo, dat zij neêrviel in den kantoorstoel.

Zij had de hand van Guy herkend.

Er lagen drie brieven: de eene geadresseerd aan haarzelve en haar man: aan oom Henri en tante Constance... De tweede: aan Addy... De derde: aan mama...

Zij bleef, gek, staren, naar de drie brieven - wezenloos, zonder haar hand uit te steken. Het duizelde haar wit en vierkant: het was of de enveloppen in een cirkeling rondvlogen voor hare oogen... Een flauwte kwam over haar...

- Wat is er... wat beteekent dat... vroeg zij, luid.

Zij zag naar Guy's werktafel: de boeken lagen er, netjes, geschikt op de groote atlassen. Zij stond op, zij beefde zoo, dat zij zich voelde zinken in-een, weg, in een afgrond. Zij drukte de bel, de deur was open. Zij hoorde de meid op de trap.

- Truitje...

- Mevrouw...

- Truitje... Ik ben hier... In meneer Addy's kantoor...

- Wat is er, mevrouw...

- Roep meneer... dadelijk.

- Mevrouw... wat ziet u bleek... Mevrouw, wat is er...

- Niets, Truitje... roep dadelijk... meneer...

- Is u niet wel...

- Jawel... roep alleen meneer...

De meid, ontsteld, ging: de trap kraakte onder haar haastigen tred... Constance was terug in den stoel gezonken: zij wachtte. Beneden klonk, onder Pauls vingers, de piano: en zij volgde de wijze: Siegmunds Liebeslied...

- Hij speelt mooi... hij speelt mooi, dacht zij...

Zij was half flauw: de duizeling, vierkant en wit, duurde voort - om die drie brieven, daar, koud, op tafel...

Nu hoorde zij een stap op de trap, zij volgde de naderende krakingen... Het was haar man, eindelijk.

- Wat is er, Constance...

Haar keel was toe, zij wees alleen op tafel.

- Wat is er dan... Brieven... voor Addy?

Zij wees steeds.

Hij keek: herkende Guy's hand. Hij zag haar aan: zij zeide niets. Nu opende hij den eenen brief: aan oom Henri en tante Constance...

- Is de jongen gek geworden...!

Constance zag vragende op. Snel duizelden in haar allerlei gedachten, zoo snel, dat zij ze niet volgen kon... Toch dwars door ze heen, meende zij een gedachte-flits te zien schieten: als daar van Alex... drie brieven zouden liggen... van Alex, altijd zoo onder den indruk van het vizioen van verschrikking en bloed, dat in zijn kinderjaren zijne verbeelding geschokt had - dan zoû zij voor het ergste hebben gevreesd. Nu...

- Wat schrijft hij? smeekte zij eindelijk.

Van der Welcke, zonder een woord, gaf haar den brief; gretig

las zij... Guy schreef kort: moeilijke innige woorden van dankbaarheid. O, hij was niet ondankbaar aan oom Henri en tante Constance, dat hij gegaan was... zonder afscheid, van allen die hem dierbaar waren... hij was niet ondankbaar aan Addy... maar het was juist, dat hij stil, onder al zijn vroolijkheid, zich voelde treurig worden om al hun weldaden... terwijl hij toch niet kon blijven werken... En hij wist wel, dat als hij aan Addy gezegd had: ik kan niet werken uit boeken... ik verlang, heel vaag, en hoe weet ik nog niet... mijn eigen weg te maken, dat Addy hem had laten gaan... omdat Addy zoo goed alles begreep... en iedereen... Maar juist dat alles... die gesprekken... dat afscheid... daarvoor vreesde hij... omdat er in hem sluimerde zoo veel zwakheid... omdat hij niet zoû kunnen gaan... als hij had moeten spreken... als hij had afscheid moeten nemen... en daarom ging hij zoo, met zijn wiel en zijn beetje zakgeld.

- Maar de jongen is gek! riep Van der Welcke uit. Op zijn leeftijd... er van door te gaan... zonder geld en alleen met een fiets... De jongen is gek... Ik telegrafeer dadelijk aan Addy...

- Hij zal uit zijn... op weg naar ons hier: het is zijn dag, dat hij hier komt...

- Hij komt... met den trein van...

- Half twaalf; meestal...

De meisjes, Gerdy en Mary, kwamen binnen, hoeden op.

- Komt u, tante... het rijtuig staat voor.

- Het rijtuig...

- We kunnen als we getoerd hebben, Addy van het station halen, zei Mary.

Constance barstte in snikken uit.

- Tante, tante wat is er...!!

Van der Welcke ging: hij nam den brief voor Adeline meê...

- Hoe het haar te zeggen... dacht hij.

Boven had Constance een zenuwtoeval. Zij snikte zoo - zij voelde zich zoo diep rampzalig als of het een eigen kind was geweest, die het ouderlijk huis had verlaten... voor altijd.

XIII

In den zomerenden zonnedag daalde een zenuwtrillende treurigheid over geheel het groote huis. Addy was gekomen; hij had den brief van Guy gelezen, hij was dadelijk vertrokken... naar Rotterdam... Beneden, in de voorkamer, snikte Adeline aanhoudend, en uit de zonlichte serre staarde de oude grootmoeder, door het verschiet van de kamers, haar aan, omdat zij niet begreep... Adeline snikte in de armen van Emilie; Marie en Paul waren ook bij haar; boven bleven Adèletje en Mary bij Constance. Aan de deur verscheen Brauws:

- Wat is er gebeurd? vroeg hij zacht.

Van der Welcke greep zijn arm, nam hem meê in den tuin... Tegen den dikken stam van een beukenboom lag Klaasje half te slapen, Jack in haar rokje genesteld, beiden moê van het spel. Het kind neuriede zachtjes, kijkende naar boven, zich wegdroomende in al het ronde goud, dat tusschen de blâren, als een wemeling van ruizelende munten, neêrregende over haar heen...

- Wat is er gebeurd...? herhaalde Brauws.

Maar Van der Welcke kon niet spreken, zijn keel geschroefd.

- Dag oom Brauws... riep Klaasje droomerigjes. Kijk, oom Brauws... ik ben heel rijk... Het regent gouden tientjes over me neêr... Uit den beukenboom... uit den beukenboom... Uit den beukenboom regent het gouden tientjes... over Klaasje neêr...! zong zij een beetje.

- Hans... zeide hij. Wat is er dan... Hans!

- Het is die idioot van een Guy! sprak Van der Welcke eindelijk heesch. Ik zoek hem van ochtend...: nergens. Zijn fiets weg... Hij is er van door. Drie brieven heeft hij achtergelaten, voor zijn moeder, voor Addy, voor ons... Hij schrijft, dat hij niet werken kan, dat hij zijn eigen weg wil zoeken... Ik heb alle drie brieven gelezen... Hij schrijft Addy, dat hij voelt... dat hij alleen moet staan... alleen moet staan om wat te worden... dat... hier in huis...

Van der Welcke snikte.

- Dat hier in huis...?

- Hij zich voelt zwak worden... omdat er te veel liefde... te veel toegeeflijkheid voor hem is... Zoo iets schrijft hij... Wie had gedacht, dat de jongen zoo een dollen kop had... Hij schrijft... dat er niets van hem worden zal... als hij hier blijft... Dat hij de wereld in wil... Een jongen van zijn leeftijd... en dan zoo een dol idee...

- Misschien heeft de jongen gelijk... zei Brauws heel zacht, maar Van der Welcke hoorde niet.

- Ik zal hem missen, bekende hij. Ik mis hem nu al. Hij was mijn lieveling... van al die kinderen. Hij troostte me voor Addy... Ik had hem lief als mijn eigen zoon... Constance... Constance ook...

Brauws zweeg.

- Het leven is een beroerde, lamme boel! vloekte Van der Welcke. Voor die kinderen... voor dien jongen... we doen alles voor hem... en in eens... in eens gaat hij weg... in plaats van... in plaats van... bij ons te blijven... doet hij ons verdriet aan... breekt hij het hart van zijn arme moeder... Hij schrijft van Amerika... Addy is dadelijk gaan informeeren aan het station... Hij wilde naar Rotterdam gaan... Addy... Addy heeft geen rust. Hij zag er al zoo moê uit... zoo treurig... en in plaats hier een dag te kunnen rusten... bij ons... bij ons... Ik heb met hem meê willen gaan... maar hij... hij ging liever alleen... Waarom nu... Addy niet gezegd... dat hij iets anders wilde doen... dan bij de Posterijen gaan... God, wij hadden hem immers geholpen... Hij... Addy... doet alles... doet àlles voor de kinderen... O, Brauws... het is of het een eigen zoon van me is... die me heeft verlaten... ons heeft verlaten in een dolle bui... Addy is naar Rotterdam... Het was een idee van Addy: Rotterdam... Maar Guy kan even goed naar Antwerpen, naar Hâvre zijn, God weet waar... Hij had niet veel geld... Wat zal hij doen, wat is zijn plan...

De zonnige zomerdag ging somber voorbij: een telegram van Addy meldde alleen: ‘ik kom morgen’, zonder eenige verdere verklaring. Constance had kracht gevonden Adeline in hare kamer op te zoeken; onder de meisjes was als een stille stupefactie, dat vroolijke Guy zoo veel onder zijn luchthartigheid verborg: diepere dingen van levensontevredenheid, vaag en onduidelijk

voor hen allen, die zoo gaarne in huis waren bij oom Henri en tante Constance, hun ouderlijk huis al zoo heel lang, van hunne kleine kindjesjaren af, en toen Alex dien avond kwam uit Amsterdam, begreep hij ook niet, dat Guy behoefte had gevoeld zoo plotseling weg te gaan, van hen allen, zonder afscheid, met dat zonderlinge idee ALLEEN zijn weg door de wereld te maken... Integendeel, hij, Alex, waardeerde ten hoogste alles wat oom, tante, Addy voor hem deden: zonder Addy was hij er niet gekomen en nu kwam hij er, meende hij: methodiesch te Amsterdam werkte hij nu en bijna methodiesch drong hij zijn melancholieën terug, - het was of Addy hem ingaf werklust, levenslust, hem suggereerde een zekere kracht om maatschappelijk mensch te worden: o, hij voelde het zoo duidelijk: altijd als hij met Addy gesproken had, voelde hij dat weêr: kracht genoeg om een week alleen in Amsterdam te zijn, te werken, te leven: het bange leven - dat, waaruit zijn vader zich had weggemaakt - iederen dag meer en meer, dichter en dichter naar zich toe te zien komen, als een perspectief, spookachtig, eerst angstig en donker ingeblikt, maar later, onvermijdelijk, ingegaan, ingeloopen, tot àl het spooksel dicht heen om hem was... En als hij dacht aan zijn vader en hem altijd zag liggen, in een plas van bloed, met over zijn lijk het lichaam van zijn moeder geworpen in een wanhoopsschrik - dan dacht hij aan Addy tevens... en dat het leven wel niet vroolijk zoû zijn... maar toch niet altijd behoefde te spoken uit zwarte angsten toe naar zijn jeugd... omdat Addy sprak van sterk zijn, en een man worden langzamerhand... En Guy was gegaan, juist uit die weldadigheid weg van Addy's sterkenden invloed... Neen, ook Alex begreep niet, en hij bleef dezen avond somber zitten, tusschen zijn zusters, niet wetende wat voor troost tot zijn moeder te zeggen... Morgen was het Zondag, en als hij Addy morgen niet zag, dan, wist hij, zoû de volgende week te Amsterdam niet goed voor hem zijn: een slechte, zwarte week...

En het waren alleen grootmama... Ernst... Klaasje, die niet voelden den druk van het somber plotse, onbegrijpelijke en onverwachte, dat zij àllen poogden te doordringen: de zomerdag

was zonnigheid voor hen geweest, en van somberheid hadden zij niets gezien.

Den volgenden morgen kwam Addy terug. Constance, nerveus, was reeds twee-, driemaal naar het station gegaan, te vergeefs. Eindelijk trof zij hem.

- Je hebt hem niet gevonden? vroeg zij, zeker.

- Jawel...

- Ja?! Heb je hem gevonden? Hoe? Hoe was het mogelijk??

- Ik had een idee, dat hij niet verder dan Rotterdam had kunnen gaan: hij moest niet veel geld bij zich hebben... Ik heb gezocht, gezocht: ik heb hem gevonden...

- En je brengt hem niet meê!

- Neen. Ik heb hem laten gaan.

- Laten gaan...

- Ik geloof, dat het het beste is: hij verlangde het zeer. Hij was boos, dat ik hem gevonden had. Ik heb met hem gesproken, heel lang. Hij zeide, dat hij geen verplichtingen meer wilde hebben, hoe lief hij ons had, hoe dankbaar hij was...

Constance had bevende Addy's arm genomen: zij gingen te voet naar huis: de weg zomerde warm onder de boomen.

- Hij sprak verstandig... Hij wilde als matroos, als stoker zich verhuren op een boot, een vaag idee... Ik heb passage voor hem genomen. Hij zal ons blijven schrijven. Ik heb hem gezegd, dat meneer Brauws, als hij wil, hem zeer zeker introducties zoû kunnen geven voor New-York... Hij zoû zien. Hij had iets beslists... of hij iets bruskeerde in zijn eigen karakter. Het was vreemd... Ik heb gedacht, hem niet te moeten dwingen terug te keeren. Hij zei me, dat hij zeker was niet door zijn examen te komen, en dat hij daarover zoo het land had... Dat hij niet kon werken... Dat hij nu voor zichzelf zoû zorgen. Er ging een boot naar Londen: ik heb hem geld gegeven... Het is zoo het beste, mama. Laat hem op zijn eigen beenen staan. Hier... zoo, als het ging, zoû hij misschien blijven voortsukkelen...

Zij schreide nerveus.

- Wij zullen hem zoo missen... Hij was de vroolijkheid in huis...

Papa, papa zal hem zoo missen... O, het is verschrikkelijk... Arme, arme Adeline!

Zij waren thuis.

- Laat mij eerst spreken met tante Adeline...

- Mijn kind... mijn kind... maak het alles in orde... O, maak het zoo, zeg het zoo, dat tante het goed vindt... er zich in schikken kan... Jij... o mijn kind... je kan alles...

- Neen... mama... ik kan niet alles...

- Ja... jij kan alles... Wat hadden wij gedaan zonder jou...? Nu heb je hem gevonden... met hem gesproken... het geëffend voor hem... nu zal het misschien goed voor hem worden! Als je hem niet gevonden had... Hoe wist je, dat hij naar Rotterdam was...

- Ik wist het bijna zeker, moesje... Het is toeval. Ik had me kunnen vergissen...

- Je ziet er zoo moê uit...

- Ik heb een vermoeienden dag gehad...

- Addy... voor de menschen... de familie... zeggen wij...

- Dat hij naar Amerika is... Dat het een plotseling idee was... Met introducties van meneer Brauws...

- Kind, hoe kan je er zoo kalm over zijn!

- Moesje, het is misschien beter zoo... voor hem... Het GING hier niet. Hij werkte niet. En hij verweekte... in ons familieleven. Er is een energie in hem ontsprongen... het zoû jammer zijn, die nu te breidelen... Ik... ik heb het niet over me verkregen... dat te doen...

- Kind... zeg jij het aan tante... Zeg jij het ook aan papa... aan allen... aan zijn zusters... aan Alex. Ik... ik kan het zoo niet zeggen, Addy... Ik, ik zoû niets doen dan huilen... Ik ga naar boven... naar mijn kamer... Jij zegt het niet waar... Jij maakt het zoo... dat het is of het in orde is... of het gewoon is... of het goed is...

- Ja, mamaatje... ga naar boven... Ik... ik zal het zeggen... aan allen...

XIV

Drukkende zwoele zomerdagen volgden elkaâr op, regenloos, en ook de nachten waren als in drukkende afwachtingen van geboren wordende dingen, die zouden gebeuren en altijd uitbleven, of de dadelijke toekomsten weken en verder weken, en alleen met zware onweêrsluchten hingen over huizen en menschen: luchten van brandend morgenblauw, tot groote, grauwwitte wolken aanwaaiden uit geheimzinnig wolkenland, hoog trokken voorbij; aan de verdere horizonnen alleen lichtte het, later op den dag, geluidenloos; wat onweêr had kunnen worden, dreef verder; het gebladerte verschroeide in stoffige verzomering en verflensende veroudering, en er was, bijna, als een verlangen naar najaar en in herfststormen purperen sterven-gaan: een natuur, moê van zwaar slepend zomerleven, nooit geworden, en altijd wordende, nooit uitschitterend in een helle zomerdaad, en van zwaren dag op zwaren dag onder zware immensiteit van luchten hare wordingen slepende voort, naar de latere uitbarstende heerlijkheden van herfst: zware wind, zware regen: dàn tragische doodsstrijd, en niet willen sterven van wat nooit zonnevroolijk geweest was, en tòch geen gouden herinnering achterliet...

Dikwijls in de drukkende nachten kon Marietje Van Saetzema niet vallen in slaap, of werd zij wakker met een plotsen schrik. Dan had zij gedroomd, dat zij in een afgrond viel, van een trap afzweefde of bonsde met haar hoofd tegen de zoldering aan, gelijk aan een groote bromvlieg. Dan stond zij op, trok op het gordijn en zag uit in den zwaren boomennacht, grauw van duister tegen duister aan: de weg voor het huis was grauw, als een pad van asch; de eiken en beuken grauwden, windstille de loovertoppen; in den voortuin, verstofd, stonden de stamrozen recht en piekerig en de rozen dropen er aan, grauw, met moê kwijnensgebaar van zware bloemen aan slappe stengels. Het was alles grauwstil: een hond, heel ver, alleen blafte. En de kamer, donker van nacht nog - het lichtje al uitgegaan - benauwde Marietje zoo, dat zij zachtjes de deur opende, over den zolder ging, hoewel Addy haar

dit had verboden, 's nachts zoo rond te dwalen... Zij ging voorzichtig op doffe pantoffels, bleek in haar nachthemd, met oogen groot starend in de grijze nachthuisschemering. Zij ging langs de deuren der meidenkamers, en de eerste trap af, en zoo licht liep ze, dat de treden niet kraakten... Op de trap al herademde zij, in een voldoening van wijdere dan kamerlucht, een voldoening van beweging en ommedwaling, hoewel zoo vreemd de grauwe stilte weefde groote spinnewebben om haar heen, waardoor zij heen liep, de heel lange gangen langs. Langs de deuren van oom, tante, mama, van de meisjes ging zij nu, langs de leêge kamers van Addy en Mathilde... en zij voelde, dat zij Addy, stil, en verlangensloos heel lief had... altijd aan hem dacht... hoewel zij niet altijd deed als hij zeide... omdat zij niet kòn in haar kamer blijven, en verlangde naar buitenlucht zelfs te laten waaien over haar bijna bloote meisjeslichaam heen. En hoe verlangensloos ook, omdat Addy voor haar het onmogelijk-bereikbare bleef, bloeiden toch in haar zenuwleven teedere hysteriën op, als vreemde orchidee-achtige leliën, hysteriën, die waren als wakende droomen, niet-wetende meisjesdroomen over liefde van zacht en weemoedig liggen in elkanders armen en aandruk voelen van borst tegen borst, of mond tegen mond, en stroomingen door heel het extatische lichaam heen... Dan verlangde Marietje naar Addy, opdat hij haar zoû leggen de hand op het hoofd: meer niet, het was haar voldoende, omdat zij ook gehéel veel van hem hield, van zijn stem en zijn blik en zijn woorden, hield van zijn zorg, van zijn sympathie, van alles wat er abstract van hem toeging naar haar; zij wist, van zijn kant, was het niets dan zachte belangstelling, maar het was haar genoeg: zij leefde van weinig: noch haar lichaam, noch hare ziel hadden behoefte aan overdadigheid, in beider lelie-achtige anemieën. Nu wist zij wel, dat zij deed als zij niet mocht, zoo dwalen heen door het huis, als in wakende slaapwandel, omdat het zoo frisch en koel was zoo te gaan en te dwalen half naakt: door de ramen der gangen grauwde de nacht en geheel het binnenhuis grauwde van duister, en diepere schaduw in de hoeken, maar zij was niet bang, nadat zij met Addy gesproken had over

het huis en hij haar had uitgelegd, dat àls er zweefde iets om van verleden, het niet boos kon zijn en kwaadwillend, maar eerder ten goede geneigd en ten wakens, wanneer het zoû noodig wezen... Zoo sprak hij met niemand dan haar, dat wist zij, en dat gaf haar een diepe liefde voor hem, vooral omdat hij het had gezegd zoo heel eenvoudig, en zonder wat ook van overdrijving, als was het maar het allereenvoudigste, dat hij had willen spreken... Ook niet dikwijls sprak hij zoo; een keer... twee keer slechts had hij zoo gesproken... maar het had haar geheel gerustgesteld, sedert zij op de kleine trap geschrikt was en was flauw gevallen, voor plotse schaduw, die zij had meenen te zien en toch niet geweten had òf zij gezien had... Nu ging zij naar beneden langs dat zelfde kleine binnentrapje, bijna verlangend schaduw te zien en altijd denkend aan Addy, maar zij zag niets; zij tastte, witjes en slaapwandelachtig de nauwe treedjes af... ze kraakten even... nu opende zij de deur, die uitkwam in de lange vestibule-gang... dat was als van een oud kasteel, zoo mooi met de eikenhouten betimmering... een lange Deventer looper, verbleekt door het jarenlange gaan van voeten er over... de voordeur week weg als in grauw verschiet... op het eiken kabinet glazuurden bleekjes de pullen... Zij liep droomende-wakende op haar doffe pantoffels en zij opende nu de deur van de voorkamer, donker, de blinden toe... zij was witjes nu in den donker en zag naar hare eigen witheid... en zij zag door de achterkamer heen in de serre, waar oma altijd gewoon was te zitten. De serre-glazen schemerden als transparante grauwigheden en daar achter, in een verheldering van heel vroegen morgen, wemelde weg iets van de duistering van den tuin: in het héel vroege licht was het alles van asch: serre vol aschwemeling en tuin vol asch... van ommelijn was nog niets te zien en zij keek en zij keek... en zoo vreemd vond zij het... en toch misschien niet zoo heel vreemd... dat wat er van ommelijn zich teekende in de serre tegen de grauwte der ramen, er bewegingloos was als de ommelijn van twee donkere schaduwen, zittende, elk aan een raam, als van een ouden man en een oude vrouw, uitkijkende naar het begin van den morgen, die heel in de verte even gaf een

weêrschijn van bleekere schemering... Nu sloot Marietje de oogen, even, opende ze weêr de oogleden en staarde naar de serre en er was altijd dàt: de ommelijn der donkere zittende schaduwen, zoo heel ijl als van niet-weten, of zij zag heen door atmosfeer in atmosfeer, onzichtbaar in andere uren dan in grauwte van nachteinde en aanvang van morgen-weemoed... De twee onwezenlijkheden bleven grauw aan tegen grauw, en plotseling werd Marietje heel koud en rilde zij, half naakt; en in haar rilling, meende zij, dat even, heel snel, de schaduwen zelve rilden, als van een schrik en verrassing, en wegwischten, omdat zij had wagen er heen te staren. Nu lijnde er niets meer tegen de serre-glazen aan; alleen de morgen tusschen de boomen werd bleeker: er was zelfs een streep van wit...

Marietje had het koud. Zij ging de kamer uit, vergat de deur achter zich te sluiten; en, de gang afloopende, liep zij op het binnentrapje toe, en ook daar vergat zij te sluiten de deur. Naar boven, naar boven sloop zij, rillende, op den geluideloozen stap van haar doffe pantoffels, over den zolder nu, en zij kroop in bed, geheel opgekoeld, en maar even nadenkende over wat er geschemerd had - misschien - tegen de grauwe serre-glazen, sliep zij dadelijk in, rustig, en sluimerde tot laat in den morgen, kalm, en als een koude maagd nu, onder de tot haar kin getrokken deken.

XV

Addy was uit des middags, toen Mathilde het telegram van Constance openmaakte.

'Overkomst voor Emilie gewenscht.'

- Het is ook altijd wat, bromde Mathilde. Addy is de lijfarts van zijn familie. Als het niet voor Klaasje is, is het voor Adèletje, voor Mary, voor Emilie. Het is altijd wat. Wat zoû ze nu weêr hebben... Hij is waarachtig pas naar huis geweest... O ja, ze wordt altijd ziek in den zomer. Het zal wel het zelfde zijn als verleden jaar...

En zij had een kwade opwelling, om het telegram te verscheuren, er niets van aan Addy te zeggen, later te zeggen, dat het zeker weg was geraakt...

Zij deed het echter niet, legde het telegram zichtbaar op tafel, ging daarna uit naar de tennisclub. Zij nam dan meestal den stoomtram, steeg uit bij de Witte Brug. Nu, op het Bezuidenhout, kwam zij Erzeele tegen, zijn racket in de hand.

- Ik wachtte je op, zeide hij.
- Dat is aardig van je... We zullen den stoomtram nemen.
- Laten we liever loopen.

Zij liepen op, langs de Hertenkamp.

- Is er wat? vroeg hij.
- Waarom?
- Je kijkt zoo strak.
- Neen, er is niets.
- Je bent uit je humeur.
- Ze hebben thuis natuurlijk weêr Addy noodig...
- Wie is er ziek?
- Emilie...
- Mevrouw Van Raven?
- Ja... Ze noemt zich mevrouw Van Naghel nu.
- Jawel. Die er in der tijd van door is gegaan met haar broêr.
- Daar is veel over gesproken, niet waar?
- De menschen wisten niet precies...
- Ik hoû niet van haar... Ze wordt iederen zomer ziek. Dan is ze raar. En dan heeft ze natuurlijk mijn man weêr noodig. Er kwam een telegram van mama...
- Verleden... zag... mevrouw Van der Welcke, dat...
- Zag wat...
- Dat ik je hand vasthield.
- Wat is daar aan... Je bent een vriend... Kennen we elkaâr niet van vroeger, toen we heel jong waren... Weet je... mama heeft me voor je gewaarschuwd.
- Voor mij?
- Ze was bang, dat...

- Dat...

- Dat je verliefd op me zoû worden.

- Dat ben ik ook.

- Stil, Johan...

- Je weet, dat ik het altijd geweest ben...

- Je bent verliefd op Gerdy geweest...

- Een oogenblik... Op jou ben ik altijd verliefd geweest. Van vroeger al. Van onze kinderbals... Verliefd? Ik heb altijd van je gehouden.

- Je moest zoo niet praten... Ik, ik hoû van mijn man...

- Ja, dat weet ik... Maar hij maakt je niet gelukkig...

Zij zweeg. Zij wilde niet verder zeggen, dat zij Addy zoo hoog boven zich voelde, onbereikbaar en onbegrijpelijk, dat het haar alles ontsnapte den laatsten tijd, dat haar liefde haar ontsnapte, dat zij zich voelde zinken, langzaam, langzaam weg, in een vaagheid van afgrond - dat het alleen de kinderen waren, die haar weêr Addy deden vinden, iederen dag, een oogenblik... Zij zweeg. Maar zij had de tranen in de oogen. Haar gezond, en maar even verzenuwd temperament had behoefte aan veel geluk voor zichzelve, zoo als een gezonde plant behoefte heeft aan veel lucht en veel water en niet kwijnen kan. De melancholie, die haar soms overviel, was haar sfeer niet...

- Laten wij liever den tram nemen, zeide zij: ik word moê.

- Het is beter, dat je wandelt, zeide hij.

Er was een autoriteit in zijn stem en zij liet zich meêvoeren door zijn dwang. De middag was heel warm, werktuigelijk sleepte zij zich naast hem voort, beiden den racket in de hand.

- Mama heeft gelijk, Johan, zeide zij plotseling. Het is niet goed, dat wij elkaâr zoo veel zien, dat ik zoo... vertrouwelijk met je spreek...

- En waarom niet... als je je ongelukkig voelt... als je tegenover mij je hart uitstort.

- Neen, neen... het is niet goed... Kom, laten wij den tram nemen: wij komen te laat voor de tennis...

Hij zag werktuigelijk uit naar den tram. Zij waren bij den

Waalsdorpschen weg, en hij zeide:

- Kom, loop war met me op: ik heb toch geen lust te tennissen... Jij?

Zij liet zich als meêvoeren, sloeg den eenzamen, groenen weg in. Er was in haar als een weeke overgave aan wat hij wilde, en zij werd zich bewust, dat zij was in een diepe melancholie: weifeling van niets meer weten, van wankelen, en zich heel ongelukkig voelen.

- Alles had anders kunnen zijn... zeide zij, bijna weenend.
- Wat meen je... Wanneer?
- Als Addy...
- Als hij wat...
- Ik weet het niet, zeide zij. Ik ben moê er over te denken. Het is niet zijn schuld...
- Neen, het is jou schuld...
- Mijn schuld?
- Ja...! In der tijd... heb je absoluut hèm willen trouwen. Ik hield van je...
- Jij... Maar je hebt me nooit gevraagd...
- Maar je wist, dat ik van je hield... Alles had anders kunnen zijn, o ja, alles had anders kunnen zijn...

Zij begon plotseling te weenen.

- Tilly...
- O! zeide zij, snikkende. Laat ons niet zoo spreken! Laat ons naar de tennisclub gaan...
- Kom, zeide hij. Laat ons wat door de duinen gaan.
- Neen, neen, ik wil niet...

Zij keerde om.

- Tilly...
- Neen, ik wil niet verder. Ik wil naar de club. Het zal me verstrooien... te tennissen.

Zij keerde terug, hij volgde haar.

- Tilly... je bent zoo zenuwachtig. Als je kalmer was... zoû ik je zeggen...
- Wat?

- Dat ik je niet ongelukkig kàn zien... O, ik hoû van je. Laat ons weggaan... samen.
- Weggaan... waarheen?
- Met elkaâr. Ik hoû van je, ik hoû van je. Ik heb altijd van je gehouden...

Zij schrikte.

- Je bent gek, zeide zij.
- Waarom ben ik gek...
- Omdat je me voorstelt... dingen... - zij lachte schamper -: je bent gek. Te kunnen denken, dat ik...
- Dat je je heele leven ongelukkig wilt zijn...
- Dat ik met je zoû willen wegloopen. Ik hoû van mijn man... van mijn kinderen en ik zoû...
- Ja, zeide hij. Het was gek van me... dat voor te stellen. Je houdt van je man... niet van mij. Nooit sta je iets toe... niet het minste...
- Het minste...? vroeg zij, schamper.
- Het meeste dan? antwoordde hij, heesch, ruw.

Zij haalde de schouders op.

- Jullie mannen willen altijd... dàt. Ons geluk... bestaat niet altijd... uit dàt.
- Neen maar... als je mij lief hadt... heelemaal...
- Ik wil niet, zeide zij kort.

Zij liepen de Brug nu over, zij gingen de Boschjes in.

- Ik verbied je zoo te spreken, vervolgde zij.
- Goed... ik zal NOOIT meer zoo spreken.
- En je komt daar altijd op terug... Het is beter, dat we elkaâr niet meer zien.
- Niet meer zien?
- Neen...
- Ik kan niet, zeide hij. Ik wil ook niet.
- En als ik het wil?
- Dan kan ik het nog niet.
- Met zoo te spreken... maak je me niet gelukkig. Maak je me nog ongelukkiger dan ik ben...
- O, Tilly, ik kan je niet ongelukkig zien... Wat dan, wat dan!

- Ik weet het niet, zeide zij dof.

- Je houdt niet van me.

- Jawel, maar niet zoo. Waarom kan vriendschap niet zijn.

- Dat is onzin. Vriendschap tusschen man en vrouw? Dat zijn ideeën, die je misschien hebt opgedaan... te Driebergen, tusschen zenuwzieke menschen. Tusschen man en vrouw is niets dan willen hebben... Ik wil je hebben... en ben ongelukkig... omdat ik je niet heb...

- Ja... het is altijd dàt, zeide zij, en zij dacht aan Addy.

- O... als je met me meê ging... ergens.

- Dat zoû me gelukkig maken...?

- Ik zoû heelemaal leven... voor je. Ik heb geld... een beetje.

- Dat zoû me gelukkig maken... mijn man te verlaten... mijn kinderen te verlaten...?

- Je man... je kinderen... Maar zoû ik er dan niet zijn?

- Ja... maar...

- Je houdt niet van me.

- Niet zoo...

- Je zoû toch gelukkig worden... In je man... heb je nooit voldoening gevonden - je zegt het zelf - omdat je hem niet begrijpt... Mij, mij zoû je begrijpen...

Zij begon weêr te weenen.

- O, zeide zij. Praat zoo niet meer!

- Je houdt van me, je houdt van me, Tilly?

- Jawel... Johan... ik hoû van je... maar...

- Maar wat...

Zij stond stil.

- Hoor, zeide zij, en zag hem vlak aan, in zijn oogen. Ik hoû van je...

Haar stem, ondanks zich, was teeder.

- Ik hoû van je... zelfs innig veel. Op dit oogenblik... misschien meer dan van Addy... Ik weet het zelf niet... Misschien... misschien zal ik later... later... nog MEER van je houden... zeker meer dan van Addy.

- O! riep hij uit. Maar dan...

- Stil, zeide zij; hoor naar me. Maar wat je me vraagt... weiger ik...

- Waarom...

- Omdat ik een fatsoenlijke vrouw ben... Omdat ik in mijn bloed een fatsoenlijke vrouw ben... Omdat ik altijd... een fatsoenlijke vrouw wil zijn... Ik zoû niet kunnen doen wat je me vroeg... Omdat ik... al verloor ik mijn man... mijn kinderen nooit zoû willen verliezen, nooit zoû willen verliezen.

- Je houdt meer van je kinderen?

- Meer...? Ik hoû van ze... zoo... als een man... als jij niet begrijpen kan.

- Tilly, Tilly!

- Stil... Er komen daar menschen... Wandelaars... Stil...

- O Tilly, maar wat dan, wat dan?

- Ik weet het niet, zeide zij dof. O kom meê, naar de club, laten wij tennissen!!

Zij verhaastte de pas: hij volgde als een dronken man.

XVI

Toen Addy het telegram vond, had hij dadelijk den trein naar Driebergen genomen: hij kwam 's avonds aan.

- Wat heeft Emilie? vroeg hij zijn moeder.

- Zij huilt den heelen dag, zeide Constance: het is net als verleden jaar.

Hij ging dadelijk naar boven, naar de kamer van Emilie. Hij vond haar snikkende, snikkende in de armen van Adeline.

- Ik weet geen raad met haar, zei Adeline.

- Laat haar een oogenblik alleen met mij, tante, fluisterde Addy. Hier - hij zocht in zijn zak - hier is een brief van Guy, uit New-York. U zal zien, hij heeft werk gevonden, door de recommandatie van meneer Brauws.

Adeline ging, Emilie snikte steeds. Zij wierp zich over den grond, haar gezicht tegen een stoel, hare haren los: hare magere handen grepen den stoel vast.

- Addy! riep zij. Addy! Ben je daar?

- Ja, Emilie...

- O... het stikt me, het stikt me... laat het me je zeggen!

Hij zette zich, en zij kroop als naar hem toe... Zij stamelde onsamenhangende woorden, maar hij begreep ze: hij kende de woorden, hij wist wat zij hem zeide: het was verleden jaar, het was vóor verleden jaar het zelfde geweest. Het was met de eerste zomerdagen als een opwelling van krankzinnigheid, die zich meester van haar maakte, een opwelling, waarin zij terugleefde dingen van het verleden van jaren her... O, het was een verschrikkelijk geheim, dat zij altijd met zich ronddroeg, dat niemand wist, waarvan niemand ooit had geweten... In de donkerende kamer, de jalouzieën gesloten, benauwde haar het geheim, en moest zij het zeggen, omdat het haar benauwde op het hart, in de keel...

- Ik moet het je zeggen, Addy... Het was gedurende die laatste dagen, die vreeslijke dagen te Parijs... Eduard, mijn man... hij was in Parijs... en... en hij had me gedreigd... Je herinnert je, je herinnert je... Dàt heb ik je gezegd, niet waar... Hij was mij komen zoeken, in Parijs... Hij haatte mij... en hij haatte, o hij haatte Henri... O, Henri, mijn arme broêr, mijn broêr! Addy... Addy... o laat het me je zeggen... Van al wat de menschen hebben gedacht, van al wat ze hebben gesproken... is niets waar, is niets waar! Hij was mijn broêr, mijn eigen broêr, en ik hield van hem als een broêr, maar misschien te veel, en hij hield van mij als van een zuster, maar te veel, misschien te veel... O, de menschen zijn slecht, de menschen zijn slecht... Ze hebben gedacht, ze hebben gezegd... Ik, ik heb nooit willen spreken... O, Addy... je ouders... en jij... je innig-goede, lieve ouders, die nooit hebben gevraagd, die mij hebben opgenomen bij hen in huis... in hun huis, dat mijn toevluchtsoord is geworden... waar ik kan zijn als in een klooster... O Addy... eeuwig - eeuwig ben ik dankbaar aan je lieve ouders... en aan jou! Ze hebben nooit, ze hebben nooit gevraagd... en zijn voor me geweest als ouders... ik heb kunnen leven... onder hun dak... al is mijn leven niet anders geweest dan wroeging... dan pijn... O, Addy, Addy... laat het me je zeggen... Henri was clown

in het circus... je weet wel... ik, ik schilderde... we leefden... we leefden samen... we waren gelukkig... toen is Eduard gekomen... O, hij was als een kwade geest... o, als ik van hem droom nu, droom ik als van een duivel! Addy, Eduard is gekomen! En hij is het... hij is het geweest...

- Ik weet het, Emilie, ik weet het.

Zij schreeuwde het uit.

- Hij is het geweest... hij... hij... die Henri heeft vermoord!!!

- Stil Emilie...

- O, altijd zwijgen, altijd zwijgen: het stikt me, het stikt me, hier!

Zij slaakte luide zenuwkreten, zij wreef zich tegen den stoel, haar oogen stonden als gek; hare haren hingen los om hare wangen, verbleekt, geheel haar verwrongen gezicht...

- Het was na een avond... dat hij gespeeld had in het circus... en Eduard... Eduard...

- Ik weet het... stil Emilie.

- Hij wachtte hem op... in de gang, vóór het huis... waar wij woonden... en... en hij schold hem uit... zij hadden woorden... Toen... met een mes... STAK HIJ HEM!!

- Stil, Emilie... stil...

Maar zij kreet het uit: haar kreten kermden door de kamer. Zij wrong als gek tegen zijn knieën, hij streek haar over haar losse haren, als om haar te bedaren.

- O je ouders... o je lieve ouders... Addy... o ze hebben nooit iets gevraagd...!! Ze zijn gekomen... o die reis terug... met zijn kist tusschen ons in... o die formaliteiten aan de grenzen... o Addy... o je lieve ouders... ze hebben mij gered... ik was gek, ik was gek, ik was gek toen...! Nu... nu komt het terug... ik kàn het niet meer in mij houden!! Weet je... hij wachtte hem op... hij kreeg woorden met hem over mij... en... en zij waren op eens als wilde beesten...! Henri vloog op hem toe... en Eduard stak hem toen met zijn mes...!! De ellendeling, de ellendeling... hij is weg sedert dien tijd... ik heb hem niet meer gezien... alleen 's nachts... 's nachts zie ik hem met ZIJN MES... O, Addy, Addy, help me!

Hij greep haar met al zijn kracht bij de armen, en weêrhield

haar, maar zij stribbelde tegen. Zij was als gek; in de warme zomerzwoelte overweldigde haar de dagenlange nachtmerrie, die opdoemde met de eerste zoeligheden des voorjaars, telkens weêr. Zij was als gek... zij zag alles voor zich... zij leefde jaren terug...

- Niemand heeft het ooit geweten... Addy... dan jij... dan jij!

- Stil, Emilie, stil...

Hij poogde haar in de oogen te zien, maar hare oogen ontweken zijn oogen. Zij kronkelde als in den greep van een schaker; zij sleurde zich over den grond, terwijl zijn handen hare armen vasthielden... Plotseling ontmoetten zijne oogen hare oogen, en doorpriemde hij ze diep met zijn grauwblauwen blik. Zij viel als machteloos aan tegen een stoel; hare trekken, ontspannen, hingen slap als van een oude vrouw, hare lippen dropen omlaag. Zij kwakte als in een en zij kreunde nu, met een monotonen kreun van pijn... Toen schudde zij met het hoofd, op en neêr, het achterhoofd schurende tegen den stoel...

- Sta op, Emilie...

Zij liet zich zeggen, zij liet zich doen, zij hing als een lap in zijn handen. Nu was zij neêrgevallen op haar bed, de oogen toe en hij belde. Het was Constance zelve, die binnenkwam.

- Wij zullen haar uitkleeden, mama: zij zal nu kalm worden... Ik zal tante Adeline ook bellen, om u te helpen.

Hij belde nog eens, vroeg Truitje tante boven te zenden. Maar zoodra Emilie Constance's vingers voelde aan haar lichaam, kreunde zij op nieuw, opende zij de oogen.

- O tante, o tante... u is lief... u is lief... U heeft het nooit... u heeft het nooit gevraagd...

- Het is misschien beter haar maar te laten, mama, fluisterde Addy, en Constance ging, beloofde in de buurt te blijven, met Adeline.

Nu lag Emilie op het bed, en hare oogen keken recht voor zich uit, als zag zij steeds de afschuwelijkheid van het verleden, en zij kreunde steeds als was zij bang, als had zij pijn.

- Addy... Addy... het is Eduard... het is Eduard... die Henri vermoord heeft... O, niemand weet het, niemand weet het... Oom...

tante... hebben er nooit naar gevraagd... In Den Haag zeggen ze, dat IK Eduard heb ongelukkig gemaakt, dat hij daarom weg is, verdwenen... Het is mogelijk, het is mogelijk, dat ik hem heb ongelukkig gemaakt... Ik weet het niet... ik weet het niet... Zie je... ik wist niet, wat ik deed, toen ik Eduard trouwde... Ik dacht... ik dacht, dat het goed zoû zijn... ik dacht, dat ik van hem hield... Stil, Addy... zeg het aan niemand: ik hield... ik hield van Henri... van mijn broêr... maar... o... ik zweer je... het was alles mooi... wat wij voelden voor elkaâr... en er is nooit tusschen ons geweest... iets van schande... iets van schande! Maar mijn leven, Addy... mijn arme leven... ach, mijn arme, kleine leven... het is heelemaal verongelukt... omdat ik niet wist... omdat ik zoo vreemd voelde... omdat ik mij verweerd heb... tegen de gewone dingen van het leven... tegen mijn huwlijk, tegen mijn man... en omdat dat alles sterker was... dan waarheen ik wilde... en wat ik zelf eigenlijk niet wist, noch ik... noch Henri... noch Henri...

Het radelooze gekerm om haar leven kreunde weg in klagende woorden en het was als zonk zij, na zich te hebben geuit, in een doffe wezenloosheid, de oogen groot, starende door de kamer heen, als zag ze nog àl de dingen van het verleden, maar als waasden zij al weg, nu zij zich had geuit... En het was ieder jaar het zelfde, het was ieder voorjaar als de zelfde vreemde, geheimzinnige kracht, die haar dwong het te zeggen, het uit te zeggen, heel het treurige geheim van haar jammerlijk mislukt en verongelukt vrouweleven, als of zij een heel kleine ziel ware, verpletterd onder te veel tragiek, te groote smart, al te ongewone gebeurlijkheid, die haar verpletterd had, en toch niet had dood verpletterd. Zij leefde voort, sedert jaren, zij leefde stilletjes na, haar belangelooze en toch jonge leven nog; banden schenen haar lichaam, hare ziel nog aan het leven te binden, en er was niets meer voor haar, dan het medelijden van wie haar omringden: een doffe gelatenheid, die alleen éens, éens in het jaar, als gewekt door de warme stroomingen van voorjaar, van zomer, uitbarstte in een opwolkend onweêr... Het kwam op, het kwam op, zij voelde het dagen te voren dreigen als barstte het los in haar brein, zij klampte den

slaaploozen nacht het hoofd in de handen... en het kwam op, het kwam op... een zenuwtoeval, een zenuwcrizis... zij riep, om Addy, de eenige, die wist... en zij zeide, zij zeide het weêr... en als zij gezegd had... en was ingesluimerd onder zijn blik... ontwaakte zij... iets kalmer... stilden na dagen en langzame dagen zich haar trillende zenuwen... gaf zij zich over aan de grootere machten... en de doffe gelatenheid weefde weêr rondom haar heen... de zomer zwoelde om haar heen... de trage stroomen der eentonige dagen sleepten haar verder voort, verder... men sprak in huis niet meer daàr over... en op een avond, in den tuin, vond zij zich terug, vreemd, gelaten nu, de armen, de handen slap, naast zich arme tante Adeline, al zoo blij met een kort briefje van Guy... terwijl de meisjes en tante Constance oude oma brachten naar bed... en Klaasje daarna, groote meid, die nog altijd wilde worden gebracht naar bed... en terwijl oom Ernst dwaalde langs den vijver, sprekende in zichzelven... en Paul zich in drie dagen niet had vertoond, en zich opsloot in zijn kamer... daarginds in de villa, verder op...

Als of zij ontwaakte uit een vreeslijken droom, zoo vond zij zich terug, zoo werd ze zich bewust, op een avond, zittende in den tuin naast tante Adeline, lezende en herlezende de woorden van Guy, en verder op, zaten meneer Brauws en oom Henri... oom Henri, die zich maar niet kon wennen, dat Guy zoo was heengegaan... en die er om mokte, soms, met de tranen vocht in zijn oogen...

XVII

Dien avond keerde Addy terug naar Den Haag en zelden had hij zich zoo dof gevoeld, alsof hij voor zichzelven niets wist... Neen, nu wist hij niets en niets meer voor zijn arme zelf, alsof hij, ouder wordende, iederen dag meer en meer het weten verloor, dat heilig is voor eigen ziel, en dat als een vèr lichtende lamp zijn stralen schiet over de zelfwegen, die in de toekomst duisteren... Wist hij

voor anderen zoo dikwijls en zoo zuiver, voor zich wist hij niet, niets meer. Eens had hij zich twee geweten; nu wist hij niet meer wat en wie hij van die beiden was... Hij voelde zich als een verouderde zieke jonge man, verouderd en ziek, omdat het leven te vroeg hem was ernstig geweest en te vroeg hem was opengeweken, zoodat hij het IN had gezien; verouderd en ziek, omdat zijn eigen leven later niet gewiegd had in het reine evenwicht zijner eigen twee zielemachten! Gekluisterd voelde hij zich aan de eene, en ze trok hem neêr, zonder dat de andere macht kracht had, hem tot de zuivere zelfhoogte te beuren...

Nu, van het station, 's avonds laat, liep hij naar huis. Hij sleepte zich voort, zijn pas was loom; over de donkere massa's van het Bosch parelde lichtgrijs een zwoele zomernacht, de huizen van het Bezuidenhout blankten in avondzwijgen weg. Er droomden aan de lucht lichte regenwolken - zeker zoû het morgen regenen, - en heel ver achter ze school de dreiging van het zomeronweêr. Nu dreef de somberheid van den avond als in suizende afwachtingen voort. Het was alles heel stil, de boomen, de huizen, de wolken. De menschen gingen er nauwlijks: een laatste tram rinkelde aan uit de verte, van Scheveningen, en zijn bel rammelde als door een avondleêgte, heel ver achter Addy.

Hij liep voort, sleepte zich langs de huizen. Hij was heel moê, als altijd wanneer hij hypnoze had uitgeoefend; daarbij, telkens weêr, brak het zijn hart Driebergen te verlaten... Hoe voelde hij zich één met allen daar en met alles. Het huis was er van zijn vader en van hem, de familie was er die zijner moeder en de zijne... Het kind zijner beide ouders voelde hij wel degelijk zich daar, in dat groote, sombere huis... Maar hij woonde er niet, hij werkte er niet meer. In het kleine, lichte, bontvervige huis, ginds, wachtte hem zijn vrouw, en zoû hij vinden zijn kinderen...

Gezonde kinderen, een gezonde vrouw... hij had ze. Dat wat hij had verlangd, angstig om wat hij in zijner moeder familie zag, had hij nu wel; vrouw, kinderen, gezond... Hoe hadden zij beiden de kinderen lief; hoe waren zij het, in wat hen betrof, éens! Al het verschil was om het diepste van oorzaak, en van eenmaal niet

hebben geweten... Weten, wist hij nu? Wist hij, dat hij nooit een vrouw als Mathilde had moeten nemen... Wist hij niet, dat het was zijn schuld?

Er was voor hem niet anders te doen, dan de opoffering voort te zetten, zijn leven lang, maar de opoffering was heel zwaar: leven en werken tegen zijn aandrang in, in een sfeer, die niet was de zijne... Dat was het wat hem ziek maakte, verouderde... Hij zag geen toekomst meer voor zich... De opoffering doodde hem in zich.

Hij voelde een opstand plotseling: het was niet aan een mensch, zich op te offeren, zoo. Wat gedaan was, was gedaan. Mathilde zoû zich hebben te schikken. Zeggen zoû hij haar, dat het niet ging; dat Den Haag hem doodde. Dat hij terug wilde naar het huis daarginds, het dorp, de streek, waar hij van nut was, en werken kon. Zij zoû meê hebben te gaan...

Maar hij zag haar, als slachtoffer, ten offer gebracht in de haar antipathieke sfeer, ter wille van zijn levensvergissing. Neen, neen, nooit zoû hij kunnen: haar zeggen, dat Den Haag hem doodde, haar zeggen, dat zij te schikken zich had. Hij, hij had zich te schikken: wilde hij eenigszins rechtvaardig blijven, dan moest hij zich blijven offeren, ook al putte hem dat uit ten doode...

Hoe was het somber en vreugdeloos... Hoe was het grauw, wijd, wijd om hem heen, als de nacht zelve, die parelde vlak bij, en verder weg zich weggroef in kolken van duisterende dreiging...

Dichter bij huis, sleepte zwaarder zijn voet. En plotseling, voor hij de straat insloeg, waar hij woonde, liet hij zich vallen op een bank, en bleef als zittende verlamd, en viel zijn hoofd neêr in zijn hand.

Hoe dof was het hem en hoe zwaar, dat hij terug naar zijn huis zoû moeten! O, zoo maar blijven zitten, zoo maar blijven zitten tot hij eenmaal het weten zoû. Hij sloot zijn oogen.

Hij voelde zich overwonnen, overweldigd... Plotseling, als in een droom, troffen stemmen zijn oor en was het hem of hij de stemmen herkende... Werktuigelijk stond hij op, zag, langs de

huizen, over het stille trottoir de donkere silhouetten aankomen van twee langzame wandelaars, een man en een vrouw... Hunne stemmen klonken duidelijker, zonder dat hij de woorden opving; hij herkende de trage gestalten. Het was Mathilde en het was Johan Erzeele.

Zij zagen hem niet. Zij liepen heel langzaam voort, en Addy achter hen volgde... Het was of Johan steeds aandrong, het was of Mathilde weigerde. Addy's hart klopte bang, terwijl hij achter hen aanliep, en een ijverzucht laaide plotseling in zijn doffe geslagenheid op. Was zij zijn vrouw niet, was zij zijn vrouw niet, en waarom, altijd, den laatsten tijd, zocht zij Johan, zocht hij haar... Was het niet altijd zoo, samen tennissen, elkaâr telkens veel ontmoeten in huizen van kennissen bij wie HIJ nooit kwam... Waar kwamen zij nu van daan? Waar waren zij geweest? Bracht hij haar thuis? Wat klonk hun gesprek zoo vertrouwelijk, wat klonk het treurig bijna... Hielden zij van elkaâr, in een opkomende gevaarlijke vriendschap...

Hij volgde hen, ongemerkt, bijna blij hen te betrappen, wroetende in zijn eigen verdriet van ijverzucht... Beminde hij, trots hun innerste verschil, niet altijd zijn vrouw... Hij hield zijn passen in. Hij volgde heel langzaam... Na zijn eerste opkoming van ijverzucht, meende hij meer in zich te voelen een nieuwsgierigheid... om stil te observeeren... een diagnoze vast te stellen... werd geheel zijn natuur hem te machtig... de natuur van een, die is geboren om te genezen... en voor hij geneest, doordringt het ziektegeval... Ja, ijverzucht smeulde in hem steeds... maar meer dan die voelde hij de zucht om te weten... Hield hij niet altijd van Mathilde...? Was zij hem levensonmisbaar?

Dàt werd plotseling klaar voor hem: levensonmisbaar was zij hem niet... Zijn kinderen... ja die... die behoorden tot hen allen... hen allen daarginds... in het oude huis... het oude huis van familie... Zij... zijn vrouw niet. Zijn kinderen waren hem levensonmisbaar... o dat voelde hij duidelijk... Mathilde, Mathilde niet. Om Mathilde... nu achter haar en Johan loopende, alleen die nieuwsgierigheid te weten en vast te stellen... Niets anders dan

dat... Zelfs de ijverzucht doofde uit, in hem, kind zijner ijverzuchtige ouders... Hij volgde ze steeds... Hij zag, dat Erzeele zijn arm in dien zijner vrouw stak...

Nu verhaastte hij even zijn pas. Zijn hakken klonken op het trottoir, den nacht in, haastiger, regelmatig... Zij beiden daar voor zagen om. Zij schrikten. Hij haalde ze in.

- Ik meende je te herkennen... van verre, zeide hij, kalm en natuurlijk, terwijl zij niet spreken konden, Erzeele zijn arm terugtrok. Ik kom van het station...

- Ik verwachtte je morgen, zei, bleek, Mathilde, ondanks zichzelve.

- Neen, ik had niets meer te doen. Emilie is veel kalmer... Hoe gaat het met de kinderen?

- Goed...

- Waar ben je van avond geweest?

- Bij Johans zuster heb ik thee gedronken... Johan bracht me naar huis...

- Maar nu Van der Welcke er is... om je thuis te brengen... zeide Erzeele.

- Zeker niet, antwoordde Addy. Loop nog een eindje meê op...

Zij liepen voort, Mathilde tusschen de beide mannen. Addy sprak gewoon-weg. Zij antwoordden nauwlijks. Onderwijl bestudeerde hij hen. Zijn nieuwsgierigheid wekte hem op, gaf hem een plots nieuw belang, als ware het een geval van ernstige ziekte.

- Hier neem ik afscheid, zei Erzeele, toen zij de zijstraat insloegen.

Zij drukten hem beiden de hand, gingen nu stiller naar huis, plotseling slepend de voeten.

Addy zocht in zijn zak naar den sleutel.

- Het is al laat, zei hij werktuiglijk.

- Bij twaalven, antwoordde Mathilde dof.

Hij zag, dat hare oogen rood waren van het weenen. Hij zeide niets. Zwijgend gingen zij naar boven. In de kinderkamer, een oogenblik, slopen zij binnen, op de teenen beiden, zagen in de kleine bedjes. Open de tusschendeur, sliep de kindermeid in het

kabinet. Zij lachten even tot elkaâr, omdat de kindertjes zoo lief er sliepen. Toen gingen zij in Mathilde's slaapkamer. Den drempel over, was het hem of zij vreemden waren.

- Ik ben moê, zei Mathilde.

- Ik ook, zei Addy.

Hij gaf haar een kus, liet haar alleen, ging in zijn eigen slaapkabinet. Door de dichte deur volgde hij hare bewegingen, hoorde hij haar zich uitkleeden, het ritselen van haar kleêren. Hij zonk in een stoel, staarde voor zich.

- Ik weet het, dacht hij, zijn oogen heel groot. Zij houdt van hem, hij van haar. Ik... ik hoû niet meer van haar... Zij is mij nooit levensonmisbaar geweest... Ik heb mij vergist... Ik heb het voor mijzelf niet geweten.

Hij sliep niet dien nacht. Den volgenden dag, vroeg, zeide hij tot Mathilde:

- Tilly... ik woû je spreken...

- Waarover...

- Over ons beiden.

Zij trok ongeduldig de wenkbrauwen.

- Waarom, zeide zij. Wij hebben zoo dikwijls al zoo gesproken. Het geeft niets. Het vermoeit me.

- Ja... je ziet er moê uit... slecht... Je voelt je niet gelukkig.

- Laat mijn geluk toch...

- Waarvoor zijn wij anders hier gekomen... Tilly... dan voor je geluk...

- Het is waar, zeide zij vaag. Je deedt dat voor mij. Het was lief van je...

- Maar het heeft niet gegeven...

- Neen... het gaf niet... Ook... ook is het beter...

- Wat...

- Dat je terug keert... naar Driebergen, Addy...

- Juist, zeide hij zacht.

Zij schrikte op.

- Wat meen je?

- Dat was mijn gedachte ook...

- Welke gedachte...
- Dat ik terug zoû keeren naar Driebergen...
Zij zag hem verbaasd aan.
- En ik? vroeg zij.
- Blijf hier... met de kinderen.
- Ik begrijp je niet...
- Blijf in Den Haag... en blijf met de kinderen.
- En jij...?
- Ik ga... daarheen...
- Ik begrijp je niet, herhaalde zij.
- Ik meen het zoo, Tilly, zeide hij. Het is beter...
- Wat...
- Dat wij van elkaâr gaan...
- Van elkaâr...
- Misschien... Voor korten... voor langeren tijd...
Zij staarde hem aan.
- Je wilt scheiden?
- Ik geloof het wel.
Zij staarde hem aan, altijd, slikte tranen op...
- Addy... hoû je niet meer van me...
- Neen... zeide hij zacht.
Zij zag hem diep in de oogen, beleedigd.
- Wat meen je?
- Dat ik niet van je hoû. Niet meer. Om samen te leven. Ik vraag je vergiffenis, Tilly, als ik je leven heb bedorven. Als ik je leven heb gebroken. Ik hèb het bedorven... gebroken. Ik vraag je vergiffenis... als je me die geven kàn...
- Nog kort geleden... zei je, dat je van me hieldt.
- Ik dacht het toen zoo... Ik wilde het zoo.
- En nu?
- Nu... niet meer.
Er was in haar de gekrenkte trots.
- Waarom heb je me dan gevraagd... tot je vrouw...
- Ja... dat was het.
- Wat...

- De vergissing... Zeg mij, hoû je nog van mij?
- Neen, zeide zij trotsch.
- Je ziet dus: het is beter...
- Te scheiden...
- Niet waar?
- De kinderen...? vroeg zij.
- Dat is mijn straf, zeide hij zacht. Ze blijven bij je.
- Je vertrouwt me ze toe...
- Heelemaal.
- Addy! kreet zij uit, en snikte.
- Je houdt nog een beetje van me... Tilly...

Zij snikte slechts.

- Maar niet meer zoo als vroeger... verzekerde hij. Je houdt van Erzeele...
- Erzeele...?
- Ja...
- Hij is een vriend.
- Hij kan meer zijn... later... dwong hij zich te zeggen, en hij voelde toch de ijverzucht, omdat ze zijn vrouw was - nog nu...
- Addy, zeide zij. Ik heb schuld. Als ik me had weten te wennen... met jullie allen... te Driebergen... was ik gelukkig geweest.
- Ja... maar het is niet je schuld... dat je dat niet kon.
- Ik wil niet scheiden, zeide zij.
- Waarom niet?
- Ik wil niet... Voor mijzelve. En voor de kinderen.
- Voor de kinderen?
- Vooral voor hen. Neen, Addy... ik wil niet. Tenzij...
- Tenzij...
- Jij het wilt... voor jezelven. Om vrij te zijn. Om een ander te trouwen.
- Neen...
- Dan wil ik ook niet. Als je me dàt verzekert.
- Ik verzeker het je.
- Dan wil ik ook niet.
- Erzeele? vroeg hij.

- Neen... schudde zij het hoofd. Het is niet, dat wat de menschen zeggen.
- Wat zeggen de menschen?
- Dat hij mijn amant is. Dat is hij niet.
- Ik geloof je.
- Ik hoû wel van zijn vriendschap... maar ik zoû zijn vrouw niet kunnen zijn.
- Waarom niet?
- Omdat ik je vrouw ben...
- Voel je je zoo...
- Altijd.
- Arm kind! zeide hij, ondanks zich.
- Waarom beklaag je me? vroeg zij trotsch.
- Omdat ik aan je misdaan heb. Omdat ik het niet goed kan maken.
- Je hebt niet misdaan aan mij. Wij hebben... in der tijd veel van elkaâr gehouden. Toen... dacht ik, dat ik je begreep. Nu... begrijp ik je niet meer. Je staat te hoog voor mij.
- Neen... ik sta niet hoog. Maar...
- Wat...
- Niets. Dus... Tilly... je wilt niet scheiden.

Zij zag hem angstig aan.

- Neen, smeekte zij.
- Goed kind, sprak hij zacht. Dan niet. Alleen... zoo als het leven nu is... is het geen leven. Het is dus beter...
- Wat...
- Dat ik niet bij je blijf. Dat ik wegga.
- En ik...
- Je blijft hier. Hier in huis... waar alles is als je het wenscht. Je blijft... met onze kinderen...
- Onze kinderen... stamelde zij.
- Misschien later...
- Later?
- Om onze kinderen... kunnen wij elkaâr terug vinden... als zich alle vergissing heeft vereffend.

- Ik begrijp je niet.

- Misschien zal je het later begrijpen... Maar misschien ook... zal je van Johan Erzeele zóo houden... dat...

Zij schudde het hoofd, staarde voor zich uit.

- Wij weten niets... zei Addy zacht.

- Neen, zeide zij peinzend. Ik weet niets... niets meer. Ik dacht... dat jij àlles wist!

- Ik weet... wel eens... voor anderen. Ik heb voor mij niet geweten.

- En... nu...

- Nu... weet ik beter... voor jou.

- Voor mij?

- Ja... nu WEET ik, Tilly... dat het beter is voor jou... dat ik je verlaat...

- Voor altijd...?

- Misschien... Misschien voor làngen tijd... alleen...

- En de kinderen... Zal je niet naar ze verlangen? vroeg zij.

Zijn hart brak. Hij zeide niets, knikte van ja... alleen.

- Maar ze zullen goed zijn... bij jou, Tilly, zeide hij.

Ook haar brak het hart. Zij viel in een stoel, snikte.

- Wees niet treurig, Tilly, zeide hij. Er moèt een verandering komen. Blijven wij zoo... dan zullen wij elkander gaan haten... Wees niet treurig om het afscheid... als je bedenkt... dat er geen eigenlijk samenzijn meer is.

- Je hebt gelijk, zeide zij, koud. Dus...

- Je blijft hier. Je woont hier. Als je wilt.

- Jij...

- Ik... ik ga naar huis...

Haar ijverzucht voelde zij om hen allen, daarginds.

- Ze zullen je er troosten, zeide zij bitter.

- Ja... antwoordde hij zacht.

- Als je niet van me houdt... viel zij uit; zullen ze niet lang behoeven te troosten.

- Ik zal verdriet hebben... omdat ik je leven bedorven heb... en omdat ik de kinderen niet meer zien zal.

- Mijn leven bedorven... zeide zij trotsch. Dat heb je niet.

Hij zweeg.

- De kinderen... ging zij voort. Waarom zoû je ze niet kunnen zien... wanneer je wilt...

- Zoû je mij dat toestaan.

- Toestaan? Het zijn je kinderen. Ik heb niets toe te staan. Zelfs...

- Zelfs?

- Zoû ik het niet goed vinden... als je ze niet dikwijls zag.

- Dan zal ik komen...

- Natuurlijk. Maar... hier blijven wonen... dat is te duur.

- Neen, dat is het niet. Ik... ik heb niets noodig... daar. Wat ik verdien is voor jou...

- Dat kan ik niet aannemen... zoo.

- Jawel... voor de kinderen... Het is beter als alles zoo blijft, Tilly...

- Goed, gaf zij toe. Alleen, Addy... een oplossing is het niet...

- Een oplossing kan er alleen zijn... als je weet, dat je zoo veel van Johan Erzeele houdt...

- Neen... neen, dat doe ik niet...

- Dat je zoo veel van hem zal houden...

- Ik weet het niet, ik weet het niet... en ik wil daarover niet spreken.

- Dat begrijp ik, Tilly. Dan... kan er nog geen oplossing zijn, niet waar. Wij weten dan ook niets van een oplossing. Ik geef je alleen, zoo veel ik kan, je leven terug, en jij doet mij het zelfde. Later zullen wij zien wat het wordt. Het wordt alles van zelve. Wat weten wij... Wij weten niets... voor ons. Het wordt alles van zelve. Begrijp je?

- Neen...

- Je zal later begrijpen... Je zal hier wonen... met de kinderen; mij zal je nauwlijks zien. De kinderen... zal ik een tijd niet zien... Het zal zijn of ik op reis ben. Ze zijn zoo klein... o, ik hoop, dat ze mij niet zullen missen... en dat, àls ze me terugzien, ze toch mij nog herkennen... Je zal dus alleen... zijn met de kinderen... Misschien verlang je dan naar me, komt de liefde van vroeger weêr op...

Ook bij mij, misschien. Wij zullen zien. Het wordt... het wordt alles van zelve en wij... wij weten niets... Over jaren misschien... leven wij weêr rustig... met elkaâr... en met onze kinderen. Of...

- Of...

- Je bent ver van mij... en hebt met een ander je nieuw geluk gevonden...

Zij sloeg de handen voor de oogen.

- Ik zie het niet... Ik weet het niet...

- Nu ben je eerlijk. Neen, je weet het niet... of je zoo veel van Johan zal houden... En ik, ik wil ook eerlijk zijn: ik weet niet of ik weêr van je zal houden gaan... Maar wij moeten wachten, Tilly... en het beste is dus... dat wij elkaâr verlaten... en niet meer spreken met elkaâr... voordat het van zelve geworden is... en wij wéten... ALLEEN zal je niet zijn... want zoodra ik iets voor je doen kan... ben ik bij je... Ik zal je nooit vergeten.

- Zoo is het misschien het beste, zeide zij dof. Ik zal probeeren het zoo in te zien... Alleen te wonen... met de kinderen... Johan zal ik niet meer zien.

- Neen, neen... juist: je moet hem zien.

- Waarom?

- Om te weten... ZWAK zal je niet zijn.

- Neen, dat zal ik nooit...

- Je weet, wat hij voor je voelt.

- Hoe weet je.

- Dat weet ik... Je weet, wat hij voor je voelt... Maar je weet niet wat je voor hem voelt...

- Addy... o Addy...

- Spreek het niet tegen. Wees eerlijk. Dit zijn voor langen tijd... misschien de laatste woorden, die er tusschen ons vallen... Ik ga nu weg...

- Nu...

- Ja... Schrijf mij, als er iets is...

- Goed.

- Dag Tilly...

Zij zweeg, zag voor zich uit... de handen om de knieën. Neen,

zij begreep hem niet, maar zij kon niet anders doen dan hij wilde.

Hij was gegaan, en plots voelde zij zich heel eenzaam. Zij hoorde hem boven pakken, stommelen in zijn kasten...

- Hij doet anders en hij spreekt anders, dan een ander, dacht zij nu, treurig. Scheiden... o, neen, ik wil het niet... als hij het niet wil voor zich... Ik, ten minste... nu nog niet... Neen, neen, toch nooit... O, ik weet het niet, ik weet het niet... Ik hoû wel van Johan... nu, als ik vrij was... jong meisje nog... Maar... Addy... de kinderen... Ik weet het niet, ik weet het niet... Daarom juist meende Addy... dat het goed zoû zijn... eenigen tijd... elkaâr niet te zien...? Hoe zal hij de kinderen missen!... O God, gaat hij... gaat hij werkelijk?! Ja... ik hoor hem boven... pakken... Wat zullen de menschen zeggen... Het komt er niet op aan... Zeggen, dat hij studeeren moet... daar... kalm te Driebergen... Zoo... iets vinden... om de menschen te zeggen... ook al zullen ze begrijpen... Ik... ik kan niet meer naar Driebergen... O, hoe moet het worden, hoe moet het worden... Juist... dat weet Addy ook niet... Weet ik het - weet ik het...? Neen... o God... ik ook niet... Johan... hoû ik van hem... zàl ik van hem gaan houden... nu ik minder van Addy hoû...? Ik weet het niet... ik weet het niet... O, als ik mijn kinderen niet had... Nu... nu zoû ik wenschen... o God... nu zoû ik zoo gaarne wenschen... om hen... voor zijn kinderen... daar... in Driebergen... in het huis... bij hen àllen... gelukkig te kùnnen zijn... er terug te keeren... er terug te keeren?! Zàl ik er ooit terugkeeren...? Zal ik later... toch Johans vrouw zijn... O, het is alles zwart... onduidelijk... Addy zegt, het wordt van zelve... Wij weten niets, zegt hij... Moet ik het zoo laten worden... als het wordt... Maar wat zal het worden... O, Addy... die zoo knap is... hij kan zelfs geen oplossing vinden...! Er is... er is nog geen oplossing! Zal er ooit een oplossing komen... O, als ik terug kon gaan... naar het huis... daarginds... Zoû ik het OOIT kunnen... Misschien na jaren...? Misschien toch nooit? Wie weet het? Houdt Johan... van mij... veel? Niet alleen... omdat hij mij mooi vindt... niet alleen... daàrom...?! O, zoo alleen heeft Addy van mij gehouden... Nu weet ik het, nu weet ik het... met dàt idee alleen: gezonde kinde-

ren... Nu... zijn wij nu gescheiden... gescheiden... voor altijd? Of... komen wij weêr... bij elkaâr terug...?? Zal het weêr goed worden tusschen ons... als tusschen man en vrouw... Of niet... Ik hoû wel van Johan... Hij is zoo gewoon, zoo eenvoudig: ik zoû met hem... heèl gelukkig... eenvoudig zijn geworden... zonder al dit... bedenken... van dingen... die ik niet grijpen... niet tasten kan... en die daar... in het huis... daarginds... in Driebergen... over mij zijn komen spoken... langzamerhand... O, als ik mij kon dwingen... zoo, dat ik... daar weêr leven kon...! Of zal ik dat toch nooit kunnen... En zal ik over twee, drie, vier jaren... Johans vrouw zijn... misschien... en de kinderen, de arme kinderen... aan Addy... aan hen allen afstaan...

Nu snikte zij, niet wetende.

De dagen, de maanden, zouden voortweven lang en langer aan-een, voordat zij weten zoû...

Er is een heilig weten voor onszelve... zoo heilig, dat wij het weten alleen... wanneer de toekomst geworden is.

XVIII

De maanden weefden voort...

- Het is vreemd, zei Brauws; dat we in langen tijd niets van Addy hebben gehoord.
- In hoeveel dagen niet...? vroeg Constance vaag.
- Het wordt een week...
- Ja, het wordt zeker al een week...
- Zijn laatste brieven waren goed...
- Zoû hem het reizen goed doen...
- Hij reist niet als een ander... In deze drie maanden, dat hij weg is...
- Ja... hij zal geleerd hebben... veel... voor zich... in zijn vak.
- Zijn brieven waren opgeruimd.
- Ik verlang nu erg... naar hem terug... Hoor den wind...
- Het is de herfst...

- De zomer is voorbij... Dat is ons eigenlijke weêr... Kijk, hier uit mijn raam - zie je de wolken zoo aankomen over de hei, als nooit beneden, omdat daar de boomen van den tuin alle uitzicht benemen.

- Hier is het soms als in Den Haag... de Kerkhoflaan.

- Maar wijder... wijder...

- En mooier...

- Kijk, ze komen aan... de wolken... Dat zal regen zijn... Dat is alles grauw en donker violet. Ik heb nooit zulk violet gezien... als in onze luchten hier...

- Nu kan je onder ze leven...

- Nu wel... Maar zóo lang heeft het geduurd... dat ik eerst oud ben moeten worden... Nu ben ik oud... en nu is het goed... Kijk... kijk, de wolken drijven aan... Dat geeft storm...

- Dagen lang...

- O, ik verlang naar Addy... Hoe lang hebben we hem niet gezien... Drie maanden, niet waar... Drie maanden! Zoo lang...! We verlangen allen naar hem...

- Zijn vader telt de dagen af... Arme Hans!

- Arme Henri... Zelfs mama zei verleden: waar is Addy...

- Zij herkent hem altijd...

- Ernst, Paul kunnen niet buiten hem...

- Op Alex heeft hij een goeden invloed... de jongen maakt het heel goed...

- Ja... hij is zoo kalm flink geworden... den laatsten tijd.

- Van Guy goede brieven... niet waar?

- Ja... Hoe lief van je, Brauws... zoo belang... in ons allen te stellen!

- Ik leef met jullie... allen.

- Je hoort er bij.

- Het is als één familie...

- Familie... Ja, er is WEL familie... Vroeger dikwijls, dacht ik, dat het was een woord...

- Neen... het is er... alleen...

- Ja... ik begrijp je... Het WORDT soms, als wijzelve niet jong

meer zijn... Voor mama was het er... terwijl het voor ons... toen... Maar voor mama was het een illuzie... en...

- Voor ons... wèl werkelijkheid...
- In zoo verre... wij dènken het... wij, oude menschen...
- Neen, neen, het is zoo...
- Ik wil wel gelooven, dat het zoo is... Ja... Addy zal nu toch wel gauw komen.
- En dan...?
- Ik denk... HIER blijven...
- En Mathilde?
- DAAR... met de kinderen...
- Het is geen oplossing...
- Neen... Addy zegt...
- Dat dat WORDEN moet...
- Later... van zelf...
- Hij heeft misschien gelijk... Hoe is zij...
- Kalm... kalmer... Ik heb haar verleden gezien...
- Haar niet alleen laten.
- Neen... Dat doen wij niet... Het is niet haar schuld... En zij is een goede moeder... voor haar kinderen...
- Neen... het is niet haar schuld.
- Ook niet... van Addy... het is onze schuld... van Henri en van mij.
- Waarom?
- O, dat voel ik zoo... Het is alles onze schuld... Het is altijd de straf nog, die sleept.
- Neen, neen!
- O ja... Ons kind mòcht niet gelukkig worden... om ons...
- Neen...
- Je weet wel... dat jij ook... het toch zoo beschouwt.
- Niet heelemaal... Indien hij het geweten had voor zich...
- Hij kòn het niet weten... voor zich... omdat...
- Stil... Niet meer daarover... Er is wèl een weten... dat zoo heilig is... Wie van ons allen weet het voor zich... Wij laten het àllen worden...

- Zie... hoe donker het wordt.
- Daar regent het...
- Dat striemt tegen de ruiten...
- Zoo vreemd, dat zelfs met zulk weêr... het huis... deze kamer... niet somber is... voor mij...
- Er is wel wat genegenheid in huis... O, als Addy nu maar kwam! Als hij nu maar kwam. Zeg mij, Brauws... wat zoû je denken... Hoe toch zoû het worden... Zouden zij ooit weêr terugkomen... tot elkaâr...
- Misschien... later...
- Je kan het niet zeggen... beslist...?
- O, neen...
- Geloof je, dat zij houdt van Erzeele...
- Het is moeilijk...
- Zij weet het zelf niet... O, verleden zei hij het mij zelf: zij weet het zelve niet... Zullen de kinderen haar terug houden...
- Wie zal het zeggen.
- Is het goed... dat Addy... het wòrden laat...
- Ja, dat is goed.
- Zeg mij... zeg het mij nog eens? Soms twijfel ik... Is het goed, dat Addy het worden laat...?
- Ja... ik geloof vast... dat dat goed is...
- Zal zij niet zwak zijn...
- Niet zwak, zóo... Zij zal te strijden hebben... Zij zal zich te vinden hebben...
- O, als zij maar sympathiesch zijn kon met ons... ALS zij ooit terugkomt... o dan zweer ik het... dan zal ik maken...
- Wat?
- Niets... Ik dacht... dan hoop ik zoo... dat het sympathiesch zijn zal... tusschen haar en ons allen... En... vreemd... dat voel ik ook in alles... Dat willen wij allen... ALS zij terugkomt... ben ik bijna zeker... dat wij - allen - veel zullen doen... om haar te winnen...
- Gelukkig te maken...
- ALS zij terug komt... Wat zoû het heerlijk zijn... ALS zij terug kwam... met de kinderen...

- Heerlijk...
- Ik bedoel: goed... ja heerlijk... Levens, eenmaal in elkaâr gestrengeld...
- Ja... dat trekt zich slecht uit elkaâr... En Hans...
- O zelfs hij! Zelfs hij... zal probeeren...
- Wie weet... Misschien wordt het eenmaal zoo...
- Nu... nu is er nog niets van te zeggen...
- Neen... niets...
- Het is alles nog... geheim... donker...
- Hoor den regen...
- De lucht is zwart...
- Hoe laat is het nu...
- Bijna etenstijd...
- Daar gaat de bel...
- Kom... willen we naar beneden gaan...

Zij gingen, de donkere trappen af. De wind huilde om het huis. In de serre van de achterkamer zat de oude vrouw aan het raam, toen Constance en Brauws binnenkwamen.

- Het waait, zeide zij. Er vallen... in den tuin... groote takken...
- Heeft u het hier niet te koud, mama...

De oude vrouw verstond niet, en Constance legde haar een shawl om de schouders.

- Zal u naar binnen gaan, als u het te koud heeft... mama...

De oude vrouw knikte, zonder te verstaan... Zij bleef daar zitten. Zij had al iets gegeten, geholpen door Marietje: aan tafel kwam zij nooit.

De tweede bel ging.

- Kom, zei Constance.

Er was ook Paul, en hij lette op, hoe treurig Van der Welcke er uit zag.

- Wat is er? vroeg hij.

Van der Welcke sneed het vleesch.

- Ik vind het ellendig... om vleesch te snijden, zei Van der Welcke. Vroeger deed Addy het... of Guy.
- Ik heb het nooit gekund, zei Paul, inwendig bang voor jus.

- Geef het mij, Hans, zei Brauws.

Het was aan tafel stil: de wind huilde buiten.

- Het gas brandt slecht, zei Constance.

- Wat gaat die Mary er hier nu goed uitzien! zei Paul. Nu, krijg maar geen kleur, je oude oom mag dat wel zeggen...

- Nu, oom Paul, mijn jeugd loopt al naar de dertig toe.

- En Klaasje, zei Paul; kind, je eet als een groot mensch.

- Ik eet nu netjes, niet waar, tante, zei groote Klaasje trotsch.

Constance knikte haar toe, met een lachje.

- Alleen Gerdy... die doet het niet, dacht Paul. Wat ziet ze er bleekjes uit... Ach, later misschien komt het alles terecht... voor het arme kind... Hij... of een ander. Liefde... dat is wel vreemd. Ik heb dat nooit gevoeld...

Hij voelde zich rillen, en zei:

- Het is koud, van daag, Constance...

- Ja... we zullen morgen stoken.

- Het waait buiten bar. Wat tocht het toch... Je zoû zeggen, dat het tocht door het huis... Wat zeg jij er van, Ernst?

Ernst zag op.

- Het tocht niet, zeide hij. Ik heb het warm. Jullie voelen altijd dingen, die niet zijn...

- Waarom is het zoo somber, van daag, vroeg Adeline, als wakend uit een droom.

- Het gas brandt slecht, zei Constance.

- Truitje, zei Van der Welcke. Draai eens den sleutel van de gasmeter goed open...

- Grootmama was heel moê, van daag, meende Marietje.

- Grootmama heeft bijna niets gegeten, zei Adèletje.

- Zij wordt heel oud, zei Constance treurig.

Het maal sleepte voort; nauwlijks wisselden zij enkele woorden.

- Wij zijn toch gezellig, zoo samen, zei Constance verteederd. Ach, ik woû, dat Dorine hier kwam wonen.

- Ze wil niet, zei Paul.

- Neen, ze wil niet...

Buiten rolde een rijtuig aan, rolde den tuin binnen...

- Hoor! zei Constance.

- Dat is Addy!! zei Van der Welcke.

- Maar hij heeft niet getelegrafeerd!

Gerdy was opgestaan, zij vloog naar buiten, liet de deur open. Een koude tocht woei. Zij stonden allen op. De bel was overgehaald, Truitje opende.

- O, Addy, Addy! riep Gerdy uit. Ben je daar? Ben je daar eindelijk?? Wij missen je zoo vreeslijk!

Hij was het. Zij stortte zich in zijn armen, en omhelsde hem, snikkend.

Zij verwelkomden hem allen, zij voelden den tocht niet, zij hoorden den wind niet. Nu aten zij nauwlijks, haastten af het maal.

- In de voorkamer is het warm! zei Constance; kom meê. Ik weet niet, waarom de eetkamer zoo kil is.

- Wij zullen morgen de vulkachel laten aanmaken, zei Van der Welcke.

Zijn gelaat was geheel verhelderd.

- Laat mij eens zien, hoe je er uit ziet, kerel...

Hij was zoo ontroerd, de vader, dat hij tranen in de oogen kreeg. En zij lieten hem allen alleen, met Van der Welcke, voor, terwijl in de achterkamer, flauwtjes verlicht, de oude vrouw scheen te slapen.

- Hoe gaat het, mijn jongen...

- Goed, vadertje...

- En nu... nu blijf je hier?

- Ja... ik blijf... bij u allen...

- Ja... je hoort hier thuis. En je vrouw...

- Wij zullen zien... Dat zal worden...

- Dus omtrent Mathilde... nog niets zekers?

- Neen... niets zekers... Ik schrijf haar eens in de maand, zij mij... veel, over de kinderen. Zij is goed voor ze.

- Dus... van scheiden... nog altijd geen sprake?

- Neen... geen sprake. Misschien... later... wordt het goed tusschen ons. Misschien... ook voelt zij, dat zij vrij zijn wil - trots de kinderen.

Zij dachten beiden aan Erzeele.

- Dus je weet nog niets.

- Neen... nog niets. Het wordt. Het moet eerst worden.

- Zie je, mijn kind. Ik, ik ben anders. Ik, ik had met Erzeele geduelleerd. Ik was gescheiden van mijn vrouw... als ze niet van me hield, als ze hield van Erzeele.

- Ja, vader, zoo ben je, dat weet ik. Ik, ik ben anders.

- Je bent beter.

- Neen, dat niet. Maar wat ik ook ben... ik ben vooral je kind.

- Jij, mijn kind? Je bent mijn kameraad... mijn vriend altijd geweest.

- En als ik nu eens wilde zijn... je kind...? Ik kom terug... heel moê en heel treurig, omdat ik voel, dat ik heel veel schuld heb.

- Er is niets gebeurd.

- Neen...

- Wat is er gebeurd, niets. Je denkt te veel. NU moet je zoeken... je eigen geluk. Egoïst-weg.

- Misschien... als ik dat kan. Misschien wordt het dan ook het geluk van Mathilde. We zullen zien. Maar wijs voel ik me niet. Weten doe ik niet. En ik voel me nu... niet je kameraad... maar je kind, vader. Als of ik het voel voor het eerst.

- Vroeger wist je het.

- Voor jou, vadertje, voor mama. En nu... nu...

- Nu ben je mijn kind...

- Ja...

- Mijn groote jongen.

- Vader...

Van der Welcke stond voor hem; hij zat. En in zijn handen nam Van der Welcke het hoofd van zijn zoon.

- Vader, zei Addy. Als je wist... hoe innig ik van je hoû. Mijn gevoel is misschien alleen voor mijne ouders... en voor mijn kinderen. En niet voor een vrouw.

- Je bent vreemd aangelegd, zei Van der Welcke. Maar het is niet jou schuld. Het is de schuld van je ouders.

- Als je wist... herhaalde Addy; hoe innig ik van je hoû. En van

mama... Ook een beetje van hen allen hier... Als ik mijn kinderen hier had, dan... Misschien... misschien... dat ze... later... heel later... terugkomen... met Mathilde... Zie je... als dat gebeurt... dan moeten wij... àllen... anders tegen haar zijn.

- Ja, mijn kerel...
- Probeeren...
- Ja, mijn jongen, ik vat je. Wij zullen het àllen doen... om jou...
- Zie je... ze IS mijn vrouw. Ik... ik ben de schuld van alles. Als je het probeeren wilt, vriendelijk...
- Ja...
- ALS ze terug komt... Misschien komt ze niet...
- Zoû je het gaarne hebben?
- Ja... ik zoû het gaarne hebben. Ik kan mijn kinderen niet missen... zoo.
- Maar je zal ze wel eens zien... nu en dan.
- Ja... Dus... ALS ze terug komt... dan beloof je me... vadertje...
- Dat ik het zal probeeren...
- En als ze het allen probeeren... dàn... dan zoû ik zoo gelukkig zijn...
- Ja... ze zullen het kunnen... om jou... Maar zij...
- ALS ze terug komt... dan... dan geloof ik wèl... dat zij geleerd zal hebben... het ook te probeeren... eenige sympathie voor ons te voelen.
- Je moet niet boos zijn, Addy, dat het niet dadelijk zoo is geworden... Ze is zoo anders dan wij... wij allen.
- Ja... het is mijn schuld...
- Nu... maar niet daarover zoo denken en tobben, mijn jongen.
- Neen vader...
- Zie je... nu probeeren wat gelukkig bij ons allen te zijn... Te werken... je werk hier op nieuw te hervatten, niet waar.
- Ja, juist...
- En het dan stilletjes... zoo laten WORDEN... zoo als je het zegt. Zal het je veel verdriet doen... als zij Erzeele...
- Ja... Omdat ik dan nog meer mijn schuld zal voelen tegenover haar... En om mijn kinderen.

- Misschien wordt het wel... goed... later, mijn jongen...
- Misschien...
- Nu kalm dat alles beschouwen... er niet over tobben... En rustig je werk hier doen.
- Ja, vader... O, ik voel, je bent mijn vader!
- Misschien voor het eerst... Een zware rol voor je kwâjongen van een vader.
- Je bent geen kwâjongen... Je bent...

Hij stond op, omhelsde hem.

- Druk me niet dood, zei Van der Welcke. Sterk ben je nog wel. Je ziet er ook goed uit. In je oogen is weêr iets van belang stellen, al zijn ze somber. En rustig waren ze altijd... Je hebt in het buitenland veel gezien...
- Veel ellende... maar ook veel pogen...
- Juist... Doe wat je kunt, hier... eenvoudig-weg... in je omgeving. O, kerel, wat ben ik blij, dat je terug bent...

Gerdy zag in de deur.

- Mogen wij NU binnenkomen... Oom Henri, u accapareert zich van Addy...
- Zoo, kleine...

Addy nam haar de handen.

- Zal je sterk zijn, Gerdy?

Zij snikte, lachte door tranen heen.

- Ik heb al dien tijd geprobeerd, het te zijn, Addy... fluisterde zij. Zonder jou...
- Je weet... het eerste leed is geen leven...
- Neen... dat zeg je...
- En dat moet je gelooven... dat moet je rust geven... Toekomst is er zóo ruim nog...
- Ja... O, Addy, Addy... zonder jou...
- Wat...
- Was ik gestorven! Ik heb zoo geleden... ik heb zoo geleden...
- En leed, dat zie je om je heen... zoo veel... Maar het eerste leed...
- Is geen leven... zoo zeg je...
- En zoo moet je het gelooven.

- Ja...

Constance kwam binnen...

- IK mag mijn jongen niet hebben... van avond... schertste zij.

Hij omhelsde haar heel vast.

- Je hebt hem voor altijd nu...

Zij snikte.

- Arm kind... heb ik je dan niet verloren...

- Verloren... Waarom?

- Een zoon...

- Bang ben je altijd geweest... dat je me zoû verliezen. En verloren heb je me nooit...

- Neen, nooit... Zeg kind, heb ik schuld? Ik heb schuld, niet waar...

- Waaraan?

- Aan Mathilde.

- Neen, je hebt niet schuld... Maar, ALS zij terug komt... later... met de kinderen, mama, laat ons dan probeeren...

- Ja kind, ja...

- Niet waar? Laat ons dan probeeren... haar zoo veel tegemoet te komen...

- Ja, ja... ik zal het probeeren...

- En wij allen.

- Ja, wij allen.

- Niet waar, Gerdy... wij allen...

- Wat zeg je, Addy?

- Ik zeg, Gerdy... ALS Mathilde terug komt... later...

- Ja...

- Zoû je dan willen probeeren... met ons allen... met papa... met mama... met ons allen... haar zoo véel tegemoet te komen, dat zij...

- Ja... o Addy... ja! Ik zal het probeeren!

- Niet waar...

- O ja... ALS zij terug komt... dan zal ik het probeeren, dan zal ik het probeeren, Addy...

- O mijn kind, hoor hoe het waait...

- Dat is ONZE wind, mama...
- Ja... altijd...

In de achterkamer waren Marietje, Adèletje nu binnengekomen, en Adeline, Emilie volgden haar.

- Waarom is het hier zoo donker... vroeg Marietje.
- Grootmama zit wat te dutten.
- Wij moeten haar brengen... naar bed, zei Constance.

Adèletje draaide het gas hooger.

- Tante!! riep Marietje uit, verschrikt.
- Wat is er, kind...
- O, tante... tante... kom hier!!

Constance kwam, Addy, Gerdy...

- Is grootmama... is grootmama...? stamelde Marietje ontzet.

Zij zagen allen naar de oude vrouw. Zij zat als gewoonlijk, stil in haar grooten stoel, de gerimpelde aderige handen gevouwen in den zwarten schoot. Het hoofd rustte achterover, wit in het witte haar omlijst. Zij wist véle heilig weten en hare oude mond glimlachte er om, bemoedigend...

Nice, Jan. - Aug. 1902

Verantwoording

In juni 1901 schreef Couperus aan zijn uitgever L.J. Veen: 'De *Boeken der Kleine Zielen* zullen in *vier* romans geschreven worden; dus met III en IV kom ik later bij U aan. [...] In boek III gebeuren de groote tragedies; in boek IV is mijn kleine held, nu 13 jaren, een man. -'[1] Hij zou de delen evenmin als de eerste twee delen aan *De gids* ter publikatie aanbieden. Veen informeerde naar de titels, maar die stonden nog niet vast: 'Voor III en IV zit ik mij ziek te denken, hoewel ik precies weet hoe de boeken worden, vind ik nog geen ondertitels. Wij zoeken nog...'[2] Couperus overwoog als titel voor het laatste deel: '*De Man der Eeuw...* maar dat is nog onzeker... Dat is dan mijn kleine held van nu... [...] III en IV worden ongeveer van de zelfde grootte; type groot boek [...].'[3]

Onmiddellijk na de voltooiing van *Het late leven*, deel II van *De boeken der kleine zielen*, begon Couperus in juli 1901 aan het volgende deel.[4] Het werk vorderde goed. In september schreef hij aan Veen: '[...] aan het derde boek, waarin de emotie stijgt, werk ik met ijver en pleizier. -'[5] Een maand later gaf hij de titels van de delen III en IV op: *Zielenschemering* en *Het heilige weten.* Naar zijn zeggen werd *Zielenschemering* 'heel mooi'. Hij hoopte 'dat de

1 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie.* Ed. H.T.M van Vliet. Utrecht/Antwerpen, [1987]. p. 53.
2 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen/Amice*; *Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever.* Ed. F.L. Bastet. 's-Gravenhage, 1977. 2 dln. Dl. I: *1890-1902.* Dl. II: *1902-1919.* In: *Achter het boek* 12 (1973), afl. 1/3 en 13 (1974), afl. 1/3. Dl. I, p. 204.
Vgl. Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 56.
3 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 57-58.
4 Op het eerste blad van het handschrift van deel III heeft Couperus de datering '27 Juli I.' genoteerd.
5 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 210.

Boeken III en IV ongeveer 1 Maart a.s. gereed zijn. - als God het wil. Het is genre *Eline Vere*, maar *ik* vind beter.'[6] Op 10 oktober 1901 voltooide Couperus het eerste deel van *Zielenschemering* en ging hij profiteren van het mooie weer in Nice.[7] In deze tijd schreef hij aan zijn vriend Jhr. Ram: 'Ik schrijf, schrijf, schrijf maar. Wat wil je, het is het eenige wat ik kan, (en nog maar misschien....; laten we niet al te zelfbewust zijn). Toch werk ik alleen maar een paar uren 's morgens, maar dat met een regelmaat, [...] die prijzenswaardig is, in een anders zoo losbandig mensch als ik. Je weet, dat de *Kleine Zielen* aan de kimmen dagen... Na de *Kleine Zielen* volgt *Het late Leven*, daarna *Zielenschemering* (waaraan ik nu bezig ben); in de toekomst zal *Het heilige Weten* den cyclus voltooien.'[8]

Eind november legde Couperus de laatste hand aan *Zielenschemering.* Als dit deel af zou zijn, zou hij eerst een paar sprookjes schrijven en daarna beginnen aan *Het heilige weten.*[9] Op 27 november was *Zielenschemering* klaar: '[...] ik heb het mijne vrouw voorgelezen, die er een beetje, heel erg, melancholiek van is geworden.... *Het Heilige Weten* zal meer in majeur geschreven worden, maar ik begin er pas in Januari aan [...].'[10]

Couperus begon inderdaad in januari 1902 aan *Het heilige weten*, maar op verzoek van Veen liet hij dit boek na enkele weken rusten om zich geheel te concentreren op de kopij en de proeven van het tweede deel, *Het late leven.*[11] Vervolgens stagneerde het werk door het carnaval in Nice. Couperus voerde niets uit: '[...] ik heb er het land over, maar eerst moet ik weêr goed *in* het *Heilige Weten* zijn, voor het weêr vlot.' Het laatste deel zou de cyclus

6 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 211.
7 Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 212.
8 H. van Booven: *Leven en werken van Louis Couperus.* Met een nawoord van F.L. Bastet en een register op titels en personen. 's-Gravenhage, 1981. [Fotomechanische herdruk van de eerste druk: Velsen, 1933.] p. 177. Ook gepubliceerd in *Maatstaf* II (1963/64). p. 169-170.
9 Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 213.
10 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 214.
11 Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 218.

afsluiten ‘met een nieuw belang [...]: Addy is dan 28 jaar en dokter.’[12] In maart vorderde het werk weer ‘vrij goed’. Couperus legde de laatste hand aan het eerste deel. Hij hoopte het gehele boek vóór 1 juni af te hebben, want dan ging hij op reis. Zijn vrouw was tevreden over het eerste deel van *Het heilige weten.* Zij vond het ‘zelfs mooi!!’[13]

Half mei 1902 moest Couperus aan Veen meedelen dat hij *Het heilige weten* niet vóór 1 juni zou afkrijgen. De slotscènes van het boek pakten hem ‘erg aan’ en hij kon er zo vlak voor hij op reis zou gaan, niet rustig aan werken.[14] Aan zijn nichtje Marie Vlielander Hein schreef hij op 27 mei: ‘Het is een heel werk, zoo een serie van vier Boeken, ik had niet gedacht dat het zoo moeilijk was! In ons vak blijft er ook altijd nog te leeren en kan je eigenlijk ook nooit iets - zooals de schilders zeggen. [...] Ik geloof dat de volgende Boeken: Zielenschemering en Het Heilige Weten de mooiste zijn, dat denk ik ten minste nu. De laatste scène van het Heilige Weten pakte mij erg aan: jammer, dat ik het boek niet afkrijg voor 1 Juni [...].’[15]

Begin juni vertrok Couperus naar Wiesbaden waar hij 's middags ‘heel rustig’ voortwerkte aan de voltooiing van *Het heilige weten.* Twee weken later berichtte hij aan Veen: ‘*Het Heilige Weten* is af: de vrouw heeft er om geweend!’[16] Hij vroeg Veen nu het contract van de delen III en IV op te maken. De uitgever antwoordde: ‘De contracten 3 en 4 zal ik opmaken. Ik hoop dat ze even groot worden dan 1, want voor 2 is het hon. wat te hoog.’[17] In het contract, gedateerd 1 juli 1902, kwamen Couperus en Veen voor de delen III en IV hetzelfde honorarium overeen als voor de

12 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 220.
13 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 221.
14 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 62, 66.
15 De brief bevindt zich in het Letterkundig Museum en is gepubliceerd in *Maatstaf* II (1963/64). p. 170-172.
16 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 73.
17 Brief van Veen aan Couperus, gedateerd 30 juni 1902, in het archief-Veen (Letterkundig Museum te Den Haag).

eerste twee delen: *f* 6000, -.[18] Couperus had het honorarium bij wijze van voorschot al in januari ontvangen.[19] Hij stuurde het contract op 2 juli getekend terug: 'Nu niet brommen dat *Het Late Leven* wat kort is uitgevallen: waarachtig, ik kan het toch niet op een bladzij uitrekenen, en *De Kleine Zielen* is *héél* groot uitgevallen. We moeten dat verschil over en weêr deelen. [...] Met de vier boeken te samen hebt ge een mooie serie, waar ge wel over tevreden zult zijn, de boeken III en IV zakken volstrekt niet: dat zult ge wel zien. Boek IV is misschien het mooiste [...].'[20]

Het derde boek, *Zielenschemering*, verscheen eind november 1902 bij L.J. Veen te Amsterdam. Couperus ontving zijn exemplaar 'met pleizier [...]. Vooral het perkamenten exemplaar is altijd een heerlijkheid.'[21] Veen had het volgende boek, *Het heilige weten*, in het voorjaar van 1903 willen uitbrengen, maar de produktie liep vertraging op. Het laatste deel van *De boeken der kleine zielen* verscheen uiteindelijk in juni 1903. Daarmee was de serie van vier boeken compleet. Veen vroeg Couperus nog een vijfde boek te schrijven, maar begrijpelijkerwijze weigerde Couperus dit.[22]

Bronnen

Voorzover ons bekend, zijn van de romans *Zielenschemering* en *Het heilige weten* de volgende door de auteur geautoriseerde bronnen overgeleverd:

A. een manuscript van *Zielenschemering* en een van *Het heilige weten*: twee volledige kladhandschriften van de hand van Couperus, die tevens als kopij voor de boekuitgaven hebben gediend. De handschriften bevinden zich in het Nederlands Letterkun-

18 Een exemplaar van dit contract is in bezit van Veen, uitgevers te Amsterdam en een bevindt zich in de Couperus-collectie van het Letterkundig Museum.
19 Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 209, 211.
20 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 230.
21 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 14.
22 Vgl. [Louis Couperus]: *Amice*, p. 96.

dig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag (sig. C. 383 H. 1).[23]

Het handschrift van *Zielenschemering* bestaat uit 185 gelinieerde bladen van eenzelfde formaat, die op twee na eenzijdig zijn beschreven.[24] De bladen zijn als volgt genummerd: 1-149, 149-174, 174-183. Het slot van *Zielenschemering* werd door Couperus herschreven op de achterzijde van de bladen 70 en 71; deze achterzijden zijn genummerd 184 en 185. De oorspronkelijke bladen 184 en 185 met de eerste versie van het slot zijn niet overgeleverd.[25]

Het handschrift van *Het heilige weten* bestaat uit 206 gelinieerde bladen van eenzelfde formaat, die eenzijdig zijn beschreven.[26] Het is als volgt samengesteld: een ongenummerd blad met het opschrift *Het Heilige Weten* I, en genummerde bladen van 2-42, 42a-100, 1-105.

De kladhandschriften van *Zielenschemering* en *Het heilige weten*, die tevens kopijhandschriften zijn geweest, bevatten nogal wat

23 De handschriften maken deel uit van de collectie die de erven-Veen in 1961 aan het Letterkundig Museum hebben overgedragen. (Veen kreeg alle handschriften van *De boeken der kleine zielen* in 1903, na het verschijnen van *Het heilige weten.* Vgl. [Louis Couperus]: *Amice*, p. 24, 79.)

24 Op de achterkant van blad 4 staat de titel ‘La Princesse aux Cheveux Bleus’ met daaronder de onvoltooide openingszin: ‘Elle était fille de roi et étrangement belle, parce qu'elle’. Couperus' sprookje ‘Van de prinses met de blauwe haren’, geschreven in juli 1901, werd opgenomen in de bundel *Over lichtende drempels* (1902).
Verder staat er op de achterkant van blad 4 de aantekening van Veen: ‘Copie Couperus, Zielenschemering’, en een opdracht van Veen aan de drukker Thieme.
De achterkant van blad 7 is genummerd ‘2’ en bevat een klein fragment dat in uitgewerkte vorm in het begin van *Zielenschemering* is opgenomen. De achterkant van blad 67 bevat een fragment dat met potlood is doorgehaald en ook niet in de roman is verwerkt. Op de achterkant van blad 80 staat een fragment dat in gewijzigde vorm in het tweede deel van de roman is verwerkt. Op de achterkant van blad 108 staan drie titels voor sprookjes(?).

25 Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 232, 234.

26 Op de achterkant van het eerste blad heeft Couperus de titel van de serie genoteerd: ‘De Boeken der Kleine Zielen’. Op de achterkant van de bladen 15 en 43 staan berekeningen. De achterkant van blad 16 bevat de onvoltooide zin: ‘- O mijn liefde, o mijn liefde!’. Op de achterkant van de bladen 21, 45, 83 en 47 (deel II) staat de adressering aan Veen in Amsterdam.

doorhalingen, verbeteringen en toevoegingen, en verschillende aantekeningen en tekeningetjes. Couperus heeft de beide boeken zonder veel onderbrekingen op papier gezet. De ductus verschilt nauwelijks; de bladen zijn gedeeltelijk in paarse en gedeeltelijk in zwarte inkt beschreven. De handschriften zijn als kopij te herkennen aan de vouwen in het papier en aan de zwarte vegen die op de zetterij zijn ontstaan.

De tekst van de handschriften wijkt inhoudelijk niet erg af van de gepubliceerde versie van *Zielenschemering* en *Het heilige weten.* Meestal gaat het om kleine, vooral stilistische varianten. Couperus heeft slechts enkele passages in de proeven ingrijpend gewijzigd. Maar de opeenvolgende scènes en hoofdstukken uit de (klad)handschriften zijn gehandhaafd.

B. een uitgave in boekvorm:

Louis Couperus: *De boeken der kleine zielen*; [dl. III:] *Zielenschemering.* Amsterdam, L.J. Veen, [november 1902]. 2 dln. Met een bandtekening van Theo Neuhuys.[27]

Louis Couperus: *De boeken der kleine zielen*; [dl. IV:] *Het heilige weten.* Amsterdam, L.J. Veen, [juni 1903]. 2 dln. Met een bandtekening van Theo Neuhuys.

Voor de boekuitgave van de eerste twee boeken van *De boeken der kleine zielen* hadden Couperus en zijn vrouw de gehele tekst in het net overgeschreven. Om een herhaling van dit omvangrijke werk voor *Zielenschemering* en *Het heilige weten* te voorkomen vroeg Couperus op 19 april 1902 aan Veen: ‘Zouden wij eens de proef kunnen nemen te laten drukken naar oorspronkelijk manuscript?? Als het *mogelijk* is, zoû het veel tijd en moeite uitsparen. Wil ik U eens een paar bladzijden zenden om een proef te nemen? - kàn het, dan zend ik U enkele bladzijden maar per keer, want raakt de boel weg, dan zou het heel wat zijn. Een drukproef meer is dan natuurlijk noodig: is dat geen bezwaar.

‘Zoodra ik Uw antwoord heb - ge kent mijn oorspr. manu-

27 Vgl. E. Braches: *Het boek als Nieuwe Kunst 1892-1903*; *Een studie in Art Nouveau.* Utrecht, 1973. p. 368.

scripten - zal ik U een paar bl. zenden en ze van te voren hier en daar wat verduidelijken, waar het te bar is.'[28] Veen ging akkoord met Couperus' voorstel. Eerst ontving hij vier bladen kopij en kort daarna nog eens zeven bladen. Op 22 mei bevestigde Veen de ontvangst van de zeven bladzijden die hij in proef zou laten brengen.[29] De volgende dag vroeg hij de drukker Thieme: 'Waar blijft het vel van de laatste gezonden 7 bladz copie deel III Kleine zielen?'[30] Thieme antwoordde: 'De 7 bladzijden kopie deel III "Kleine Zielen" zullen wij even afzetten maar willen hier toch even melden, dat wij hopen, dat de rest van deze kopie niet zoo bij stukjes en brokjes inkomt, daar dit veel te onvoordeelig werken wordt, als telkens de menschen, die eraan staan weer afgenomen moeten worden.'[31]

Op 25 mei 1902 liet Couperus aan Veen weten dat *Zielenschemering* voltooid was. Hij beloofde telkens zeven bladen te sturen: '[...] maar zend mij *spoedig* de proeven [...] er zal veel werk zijn aan het corrigeeren.'[32] Veen antwoordde: 'Kunt gij Zielenschemering niet aangeteekend als brief zenden. Er raakt zoo iets niet weg en ik kan dan beter voort met zetten. Het is zoo kostbaar steeds die kleine stukjes te zetten. Als ik de geheele copie heb, gaat alles veel vlugger en zeker ook beter. Zend het pakje dus maar. Gij kunt dan op uw gemak de proeven corrigeeren.'[33] Couperus beloofde de kopij in grotere gedeelten te sturen, maar alles tegelijk was onmogelijk. Hij moest 'hier en daar nog wat bijkrabbelen' om het enigszins leesbaar te maken.[34] Op 6 juni stuurde Couperus een deel van de kopij. Hij zou dit 'iederen dag' doen in de hoop dat de zetter er niet 'dol' van zou worden.[35] Veen stuurde de kopij de

28 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 222. In de eerste dertien bladen van het handschrift van *Zielenschemering* heeft Couperus inderdaad allerlei woorden 'verduidelijkt'.
29 Vgl. Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 65.
30 Brief, gedateerd 23 mei 1902, in het archief-Veen.
31 Brief, gedateerd 24 mei 1902, in het archief-Veen.
32 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 66.
33 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 67.
34 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 227.
35 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 69-70.

volgende dag naar Thieme: ‘Ge kunt nu weder een vel of 2 zetten en schrijft C. mij dat hij nu elken dag zoo'n partijtje zal zenden.’[36] De proeven die Thieme stuurde, waren gezien de aard van de kopij zeer goed. Volgens Couperus was de zetter een meester in zijn vak. Hij zou de gecorrigeerde proeven geleidelijk terugzenden. De revisieproeven wilde hij eerst zijn vriend Jhr. Ram laten lezen om te voorkomen dat hij fouten zou maken in de beschrijving van Gerrit.[37]

Eind juni 1902 ging Veen met vakantie. Hij verzocht Couperus de kopij verder rechtstreeks aan Thieme te sturen. De drukker kreeg het verzoek de ontvangst van iedere zending kopij te bevestigen.[38] Thieme antwoordde dat hij de kopij tot en met blad 86 had ontvangen, maar de bladen 70 en 71 ontbraken terwijl de tekst van 72 niet aansloot op 69.[39] In juli en augustus 1902 stagneerde de produktie van *Zielenschemering.* Couperus beloofde echter in september alles af te handelen. Aan het begin van die maand stuurde hij gecorrigeerde proeven en de nog ontbrekende kopij, op de twee laatste bladen na. Hij vroeg Veen: ‘Zend mij nu gauw alles, dan zal ik zorgen voor vlugge correctie. De revizies echter moeten nog eerst even naar mijn vriend Ram; hij moet zien of er fouten in het militaire in zijn; maar ik heb hem verzocht heel vlug te zijn met lezen en doorzenden.’[40] Veen gaf Thieme opdracht *Zielenschemering* af te zetten en hij schreef aan Couperus: ‘Ik gaf den drukker op direct alles te zetten wat er nog was en hoop ik dat gij spoedig de revisie zult zenden, want een uitgever moet altijd haast maken.’[41]

36 Brief, gedateerd 7 juni 1902, in het archief-Veen.
37 Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 230.
Couperus' vriend, Jhr. J.H. Ram, was kapitein bij het regiment grenadiers en jagers. (Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 194-195.)
38 Brieven van Veen aan Couperus en Thieme, gedateerd 30 juni 1902, in het archief-Veen.
39 Brief, gedateerd 1 juli 1902, in het archief-Veen.
40 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 232.
41 Brieven van Veen aan Thieme en Couperus, gedateerd 9 september 1902, in het archief-Veen.

Volgens Couperus vorderde de correctie van de proeven goed, maar het lukte hem niet *Zielenschemering* in september 1902 geheel af te ronden. Op 8 oktober stuurde hij de herschreven kopij van de laatste twee bladen. Ram moest toen nog alle proeven van het boek doorlezen. Een week later was Couperus in Nederland aangekomen in verband met de ziekte, en later het overlijden van zijn vader. Het laatste vel van *Zielenschemering* lag inmiddels op Couperus' adres in Nice. Veen zond een duplicaat naar Den Haag.[42] Vervolgens raakten de proeven van het boek nog een keer zoek, maar Couperus bleek ze bij vergissing niet te hebben verstuurd.

Op 11 oktober schreef Thieme aan Veen: 'Omslag Zielenschemering moet nog gedrukt worden, maar stempels zijn niet in ons bezit. Wil ons die dus even doen zenden.'[43] Veen liet door de binder de bandstempel sturen en gaf Thieme opdracht het omslag spoedig te drukken in een andere kleur dan *De kleine zielen* en *Het late leven.*[44] Op 21 oktober 1902 werden de afgedrukte vellen van het eerste deel van *Zielenschemering* door Thieme naar de binder gestuurd. Nadat Couperus de zoekgeraakte vellen alsnog had gestuurd, werden eind oktober ook de vellen van het tweede deel bij de binder afgeleverd.[45] Het boek verscheen een maand later. Couperus ontving begin december 'met pleizier' zijn exemplaar in perkament.

Couperus voltooide *Het heilige weten*, het laatste deel van *De boeken der kleine zielen*, in augustus 1902. Veen vroeg hem op 9 september: 'Kunt gij mij Het heilige Weten niet vast zenden. Het is zoo rustig als ik het heb.'[46] Maar Couperus wilde dit niet: 'Laat *Het Heilige Weten* nog rusten: zoodra ik met de proeven Boek III gereed ben, kunt ge het Vierde Boek laten zetten.'[47] Begin no-

42 Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 234-236.
43 Brief in het archief-Veen.
44 Brief van Veen aan Thieme, gedateerd 13 oktober 1902, in het archief-Veen.
45 Brieven van Thieme aan Veen, gedateerd 21 en 31 oktober 1902, in het archief-Veen.
46 Brief in het archief-Veen.
47 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 233.

vember 1902, na de voltooiing van de correctie van *Zielenschemering*, stuurde Couperus de kopij van het begin van *Het heilige weten.* Een groter gedeelte zou spoedig volgen.[48] Op 10 december schreef Veen aan Thieme: 'Wil s.v.p. het eerste gedeelte van Couperus, Heilige Weten in proef brengen want Couperus zendt dan nieuwe voorraad.'[49] Twee weken later ontving Veen weer een gedeelte van de kopij. Hij vroeg Couperus de kopij voortaan rechtstreeks naar Thieme te sturen om tijd te sparen en de kans op wegraken te verkleinen.[50]

Couperus stuurde de verdere kopij van *Het heilige weten* vóór half januari 1903 naar Thieme en vroeg Veen wanneer hij het boek dacht uit te geven.[51] De uitgever antwoordde: 'Het Heilige weten ga ik nu zoo spoedig het kan afmaken, omdat ik gaarne het boek in Feb. of Mrt in de wereld had, n.m. voor de stroom nieuwe uitgaven die in het voorjaar te wachten is.' Hij spoorde Thieme aan 'geregeld' met *Het heilige weten* door te gaan.[52]

In februari 1903 was Couperus op vakantie in Rome. Het corrigeren van de proeven stagneerde en kwam zelfs geheel stil te liggen, toen Veen hem confronteerde met de slechte verkoopresultaten van zijn laatste boeken. Couperus reageerde zeer teleurgesteld: 'Ge begrijpt, dat ik in deze omstandigheden ook weinig lust gevoel mij met ijver te wijden aan de proeven van *Het Heilige Weten*: ik stel mij voor, als dat van het najaar uitkomt, is het meer dan tijds genoeg.'[53] Veen kon niets anders doen dan het uitstel van de publikatie te accepteren. Begin maart 1903 had Couperus nog altijd geen zin: 'Met de proeven gaat het flauwtjes: ik heb er totaal geen lust in op het oogenblik: laat het boek dus nog maar wach-

48 Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 238.
49 Brief in het archief-Veen.
50 Brief van Veen aan Couperus, gedateerd 22 december 1902, in het archief-Veen.
51 Vgl. Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 80.
52 Brieven van Veen aan Couperus en Thieme, gedateerd 13 januari 1903, in het archief-Veen.
53 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 86.

ten. Dat is voor alles beter.'[54] Op 10 maart informeerde Veen voorzichtig of *Het heilige weten* niet in april zou kunnen worden voltooid.[55] Couperus beloofde de proeven af te maken voor april. Hij vroeg Veen de reeds afgedrukte vellen nog eens te controleren, want hij was er zo lang uit geweest.[56] Op verzoek van Veen gaf Thieme een overzicht van de stand van zaken: 'Heilige weten is tot en met vel II afgedrukt, van deel II heb ik vel 1, 2 en 3 voor revisie. Kopie is geheel afgezet.'[57]

Half april ontdekte Couperus nog een fout in vel 2 van het eerste deel dat reeds was afgedrukt. Hij vroeg Veen of het mogelijk was dit vel over te drukken.[58] Veen rekende hem voor dat het opnieuw zetten, het drukken en het papier te samen een kleine *f* 50, - zouden kosten.[59] Couperus antwoordde: 'Wij zullen de verandering maar niet maken, als ze zooveel kost. Er zijn wel meer onnauwkeurigheden in mijn boeken: het publiek moet ze er maar bij slikken. Ik weet wel, dat ik ziek ben van proeven. Die *Novemberkou*, waar v. Nouhuys het eén kolom lang over heeft in het *Vaderland* is niets dan een fout van correctie. Het zinnetje, geschrapt; is alles in orde. De roman begon eerst in Nov; later werkte ik om, liet in den zomer beginnen en dat eéne zinnetje bleef, helaas, staan. -'[60]

54 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 19.
55 Brief in het archief-Veen.
56 Vgl. [Louis Couperus]: *Amice*, p. 21.
57 Brief van Thieme aan Veen, gedateerd 26 maart 1903, in het archief-Veen.
58 Vgl. [Louis Couperus]: *Amice*, p. 21.
In het eerste hoofdstuk van *Het heilige weten* wordt verteld dat Constant, een van de kinderen van Gerrit en Adeline, bij Arnhem op kostschool is (vgl. p. 256), in het tweede deel van de roman echter zit hij op de Hoogere Burgerschool in Den Haag (vgl. p. 418).
59 Brief van Veen aan Couperus, gedateerd 20 april 1903, in het archief-Veen.
60 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 22.
De 'Novemberkou' komt voor in het eerste deel van *Zielenschemering* (vgl. p. 18). In zijn recensie van deze roman schreef Van Nouhuys onder andere: 'Hoezeer de schrijver deze atmosfeer [= van schemering] gewenscht heeft, noodig gehad heeft om een harmonie van grijze tinten te verkrijgen, blijkt uit het begin, waar hij zelfs al iets te vroeg de somberheid doet voorgevoelen, die ten slotte alles overheerschen zal: een fout zoo men wil, een vergissing zeker, maar [...] zoo heel verklaarbaar.' Volgt het voorbeeld van de 'Novemberkou'. (W.G. van Nouhuys: 'Zielenschemering'. In: *Nederlandsche belletrie 1901-1903.* Amsterdam, 1904. p. 233-240; het citaat op p. 235. De recensie werd voor het eerst gepubliceerd in *Het vaderland* van 12, 13, 14 april 1902, Avondblad A, p. 1-2.) Vgl. voor andere voorbeelden van feitelijke onjuistheden in *De boeken der kleine zielen*: F. Bulhof: 'De chronologie van *De boeken der kleine zielen*'. In: *De nieuwe taalgids* 72 (1979). p. 14-23.

Begin mei 1903 stuurde Thieme de afgedrukte vellen van *Het heilige weten* naar de binder.[61] Een maand later kwam het boek in de handel. Couperus verbleef toen in Italië. Hij verzocht Veen zijn exemplaar in perkament later naar Nice te sturen.[62]

De uitgaven van 1902 en 1903 zijn de eerste en enige druk van respectievelijk *Zielenschemering* en *Het heilige weten* die tijdens Couperus' leven verschenen. De oplage van de boeken was 3000 exemplaren.[63] Veen liet waarschijnlijk van beide boeken 1500 exemplaren innaaien en 1000 binden. De rest werd in plano bewaard.[64] De verkoop van *Zielenschemering* en *Het heilige weten* was de eerste jaren redelijk succesvol.[65] Veen heeft in 1903, toen de gehele serie compleet was, overwogen een goedkope 'volksuitgave' van *De boeken der kleine zielen* te maken.[66] Uiteindelijk heeft hij een dergelijke uitgave niet aangedurfd, omdat juist in die tijd de verkoop van Couperus' boeken sterk verminderde.

In 1905 werden *Zielenschemering* en *Het heilige weten* als de delen 17 en 18 opgenomen in de serie *Werken van Couperus.* De romans waren toen nog verkrijgbaar in de oorspronkelijke band van Van

61 Brief van Thieme aan Veen, gedateerd 2 mei 1903, in het archief-Veen.
62 Vgl. [Louis Couperus]: *Amice*, p. 33.
63 De boeken werden ook te koop aangeboden in een zogenaamde prachteditie, gebonden in een perkamenten band. Deze exemplaren vielen binnen de gewone oplage.
64 Op 31 december 1903 berichtte binderij Brandt aan Veen dat zij 250 exemplaren in losse vellen van *Het heilige weten* in het magazijn ter bewaring had. Deze lagen er eind 1904 nog. (Brieven van Brandt aan Veen, gedateerd 31 december 1903 en 31 december 1904, in het archief-Veen.)
65 Volgens een inventarislijst voor de brandverzekering in het archief-Veen was de voorraad van *Zielenschemering* en *Het heilige weten* in de jaren 1903-1906 respectievelijk: 1160 en 1500, 527 en 1120, 1104 en 1061, 900 en 1030. Deze cijfers hebben niet betrekking op de gehele voorraad; zie ook noot 64.
66 Vgl. [Louis Couperus]: *Amice*, p. 33-34.

Neuhuys en daarnaast nu ook te koop in de speciaal voor de gehele serie door H.P. Berlage Nzn ontworpen band, en in losse afleveringen van *f* 0,50 per stuk.

Tekstkeuze

Voor deze uitgave van *Zielenschemering* en *Het heilige weten* zijn de eerste en enige tijdens Couperus' leven verschenen drukken gekozen: zij vertegenwoordigen de laatste door de auteur actief geautoriseerde versie. Couperus heeft de kopij ervan geleverd en de proeven ervan zelf gecorrigeerd. Voor de tekstsamenstelling is gebruik gemaakt van het exemplaar van de eerste drukken dat zich bevindt in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag.

Correcties

In de tekst van deze uitgave zijn, mede op grond van een woord-voor-woord vergelijking van de handschriften van *Zielenschemering* en van *Het heilige weten* met de eerste druk van deze romans, de hieronder volgende correcties aangebracht. Na het paginacijfer en het regelnummer wordt eerst de verbeterde lezing gegeven; na de ‘Duitse komma’ (/) volgt de oorspronkelijke, foutieve lezing van de eerste druk. De laatste is voorzien van een asterisk (*) als zij ook in de handschriftversie voorkomt. Indien de handschriftversie een afwijkende lezing geeft is deze tussen haakjes vermeld.[67]

12,32	vreemd/vreemde
13,30	deden/deed*
17,22	Karel/mama

67 De lezing ‘bleef werken’ in r. 11 van p. 284 is gezien de context ‘onzin’, maar de juiste lezing is niet meer te achterhalen. Couperus heeft deze passage in de niet bewaard gebleven proeven van *Het heilige weten* ingrijpend gewijzigd. In dit geval biedt het handschrift dus geen uitkomst. Onzeker is verder de lezing ‘zei hij’ in r. 15 van p. 489. Gezien de context (vgl. o.a. p. 488, r. 17) lijkt ‘zei zij [= Mathilde]’ logischer, maar aangezien het handschrift ook ‘zei hij’ heeft, en deze lezing niet geheel is uitgesloten, hebben we niet gecorrigeerd.

24,10	tevreden:/tevreden
26,3	den/een
27,14	nieuwe-kunstbanden/nieuwe kunstbanden
28,27	merkten/merkte*
30,5	vertrapt/vertrapd*
30,34	chambercloak/chambercloack*
35,28	meer/weêr
43,13	had gehad/gehad*
49,9	gedachte/gedachten
51,28	overtuigen/overtuituigen
52,12	toch/tòch
60,8	waar is,/waar, is (waar is)
61,21	veranderd/veroverd
61,21	eenen energieken/eenen ergieken
62,31	wingerd-begroeid/wingerd-bebegroeid
63,25	kon/kan
74,27	naaldspitste/naaldspitse
75,20	dokter.../dokter. -
82,31	zei/zeî
84,9	aan.../aan..,
85,21	hare,/hare
85,27	terug/terug,
86,31	intensers nog,/ intensers, nog
88,12	ik nu/ik van
88,22	Een teleurstelling/Een teleursteliing
91,20	noch/nog*
95,13	sympathiek/sympatiek*
96,23	dan/dat
99,21	verkoopers/veestapels
106,1	melancholiek/melankoliek (melancoliek)
106,31	hebt/heb*
110,20	lang, was/lang. Was
111,11	vervloeien/vervloeiïen

111,31	naderden/naderen
118,5	nog/noch*

121,24	tering naar de nering zetten/nering naar de tering zetten*
122,18/19	had om de rimpels van den mond gekregen een/had de rimpels over den mond gekregen, een
129,25	daar/door[68]
133,14	in/en
133,27	Ruyvenaer/Ruyvenaar
135,5	maar/man
141,22	frissche/frische*
144,11	poudre-de-riz/poudre-de riz*
147,19	haalde hij/haalde zij
151,12	haastten/haasten*
157,25	huiveren/huiverden
169,23	nu/nu nu
169,25	beschouwde/beschouwden
172,2	als/al
183,1	in/naar
183,9	aan/áan
185,12	kamers/kamer
185,13	kamers/kamer
185,16	geboren/gebeuren*
186,8	kamers/kamer
186,11	ZOÛ/ZOU
186,15	afkomen/afgekomen
187,21	groote, grauwe/groote, groote
191,22	weggeloopen/weggelooopen
192,22	bulderend/bulderde
192,28	Hier,/Hier. (Hier)
193,16	met/in
196,21	agenten.../agenten..,
197,5	portier.../portier..!
198,16	gekend...'/gekend...*

68 Deze correctie is door Couperus aangebracht in zijn auteursexemplaar (in particulier bezit).

199,1	scheurden/scheurde
199,19	Ruyvenaer/Ruyvenaar
200,3	Constant/Constance
200,20	Ruyvenaer/Ruyvenaar
202,17	naderden/naderde
202,35	later.../later...,
204,7/8	rijstebrij/rijstebrei (rijstenbrei)
204,18	snikte/snïkte
205,33	vuren/vuur
208,31/32	haar herkende hij/hij herkende haar*
211,24	Het/Hij*
216,32	Gerrit... En/Gerrit...
	- En
221,12	kil/stil
221,23	hooren.../hooren..
222,1	lang hem,/lang, hem
229,27	avond.../avond..
234,7	miste/mistte
235,10/11	verlichte/verlichtte
235,25	zweefden/zweefde
236,22	hoofd,/hoofd
247,4	hèn allen/hèn alleen
253,5	hadden/had*
258,30	had/hadden
258,32	praatten/praten*
261,5	mat/Mat[69]
262,6/7	antediluviaansche/antiduliviaansche*
263,10	jonker/jongen
263,14	opgemerkt/opgemèrkt
272,13	hoorde zij, hoorden/hoorden zij, hoorden
278,20	je een beetje van me/me een beetje van je*

69 Deze fout is door Couperus te laat opgemerkt. (Vgl. [Louis Couperus]: *Amice*, p. 21-22.) De correctie is door hem wel aangebracht in zijn auteursexemplaar (in particulier bezit).

283,12 Van der Welcke's/Van der Welke's

286,18	Ja.../Ja -
288,8	Nu/Na
288,9	nu/na
288,22	NIET/NIETS
288,33	niets/niet
289,25	eindelijk zichzelven/eindelijk zich alleen
289,32	niet/niets
294,32	ideeën/ideëen
296,17	verloren.../verloren..,
299,33	zeiden/zeide
303,11	onzegbare/onzichtbare
303,28	dus/daar
307,12	opklaren/opkleuren
307,23	licht zijn/zijn
307,28	wilde/wilden
308,25	als/al
313,12	hadden/nadden
313,26	Naghel's/Naghel
322,3/4	zelfde kamers/zelfde kamer
322,4	die kamers/die kamer
322,7	is/Is
322,8	ook.../ook...?
325,2	zoû/zou
325,19	nederig/weemoedig
327,14	keukenbelasting/keuken - belasting (keuk[en?] belasting)
327,19	haar/haren
328,30	kamers/kamer
331,14	man was/man
331,14	was,/was*
332,28	lucht/lucht,
335,15	dadelijk/eindelijk
341,35	weêrschenen/weêrschemerden

342,11	heugde/heugen
343,24	gekroonlijsten/gekroonlijstten

349,14	bezield/bezielde
349,25	hen/hem
351,20	lachende ook,/lachende, ook
351,21	grauwe/groote
352,8	vòl/wèl
352,13	haar/hâar
354,1	aan leven/een leven
354,25	niet/niets
357,13	witte weêrschijn/winter-weêrschijn
357,28	voorzichtigen/voorzichten
359,31	tric-trac/tric-tac
360,14	van nerveus/heel nerveus
361,8	Adeline/Adolfine
361,8	was even,/was, even
362,17	bespeurden/bespeurde
363,4	haar man/hem maar
363,9	met een boek/in een hoek
363,20	alleen was er/alleen
363,35	Wie/Wat
364,15	trapdeur/tusschendeur
371,3	terwijl/terwij
373,20	salon/serre
377,20	scène/scene*
386,3	zoû/zoo
388,11	u het/het u
390,6	zij/wij
390,7	zij/wij
390,21	over/voor
391,22	opbloei/opbloeien
393,31	schudden/schroeven
393,25	vreemd-duidelijk/vreemd duidelijk
395,8	hèn/hen
397,20	hij/zij*

397,23	schreeuwerige/scheeuwerige
398,1	nevrose/nervrose

400,13	Marietje-Mary/Marietje, - Mary
400,15	Marietje-Mary/Marietje, - Mary
400,17/18	Marietje-Mary/Marietje, - Mary
401,29	meê/meé
403,33	snikte Adeline met/snikten Adeline en
404,23	dien/dìen
405,21	dat/tot
407,2	haàr/haar
407,23	Addy,/Addy
409,12/13	dat het niet is...
	- Ik wil/dat het niet is... Ik wil*
415,27	met/niet
416,26	Marietje-Mary/Marietje - Mary
417,4	treurde/treurden
418,7	Marietje-Mary/Marietje - Mary
418,20	Haag,/Haag
421,23	jou/joû
424,18	haàr/haar
424,24	een/eens
428,8	éven/even
428,12/13	plotseling,/plotseling
429,9	hem/hen
432,17	was haar/was
433,13	bontmantel/bonte mantel
447,9	Van der Welcke/Vân der Welcke (hij)
450,10	meê/meè
452,16	tafel.../tafel.,.
454,30	drie/die
455,7	niet/niets
460,24	gehéel/héel
464,15	voelde zinken/voelen zonk*
465,25-27	gaan...

- Kom, zeide hij. Laat ons wat door de duinen gaan.

- Neen/gaan...

- Neen

467,25	je... maar/je...
468,10	hoû/hoù
471,11	doorpriemde/doorpriemden
474,3	zich/zicb
474,10	zelfhoogte/zelf hoogte
475,33	overweldigd/overweldigen*
476,3	duidelijker/duidelijk
476,18/19	wroetende/wantrouwend
481,18	meer./meer,
484,27	o Addy.../o Addy.,.
485,22	om hen... voor zijn/om hem... voor mijn
486,12	hen allen/hem alleen
490,35	gekund/gekend
495,18	Henri/Hans*
496,33	probeeren,/probeeren

Varianten

De eerste druk van *Zielenschemering* en *Het heilige weten* vertoont ten opzichte van de handschriftversie de hieronder volgende woordvarianten. Na het paginacijfer en het regelnummer wordt eerst de lezing van de eerste druk gegeven; na het 'ontstaan-uit-teken' (<) volgt de vroegere versie.[70]

9,21	van < voor
9,22	champagne werd < champagne was
10,5	daarop < dadelijk
10,15	acht-en-veertig < 46
10,30	nog < zich nog
11,11	twee-en-dertig < dertig
11,16	Constant < Constant, een jongen,
11,17	drie < twee
11,17	baby, een meisje < baby

70 De onzekere lezingen van de handschriften worden gevolgd door een gecursiveerd vraagteken tussen teksthaken ([*?*]). De woorden in de handschriften die wij in het geheel niet hebben kunnen ontcijferen worden aangegeven door drie x-en tussen teksthaken ([xxx]).

11,18	Gerrit, de drie laatste, < Gerrit alle drie
11,18	had genoemd < genoemd had
11,23	vond < had gevonden
11,31	er < ze
12,2	instinctief < intuitief
12,15	verheldering < verteedering
12,15	grappen < grapjes
12,16	maakte, de baby in haar baby-stoel, die < maakte, die
12,17	achterlijkjes alleen < alleen
12,27	als < dat
12,28	twaalf waren en tien en negen < 10 waren en 9 en 8
12,32	voor < was
14,1	sport, < sport, op paarden
15,4	dof gedreun < hoefgedreun
15,25	niets bij < met
16,10	te < al te
16,18	Karel < Karel... Karel
16,21	weet... jij weet < kunt.... jij weet
17,1	Nou < Kom
17,24	waar < waarheen
17,29	haar < mama
18,1	van < van een
18,30	overvol < als overvol
19,14	toe < gaan
19,31	heeft anders < heeft
20,13	om < als om
21,33	werk < noodig
23,6	nam zijn parapluie < nam hoed, parapluie
23,21	razend < als razend
24,13	een < den
24,14	Een < De

24,15	Een < De
24,15	weêr < niet
25,5	in < als in
25,18	handen en < handen, de

25,26/27	neêr los in een < weêr als los in elkaâr
25,29	weêr < meer
26,14	veertiende < dertiende
26,15	de < onze
26,19	zal < wil
26,29	Paul, bleek en ongedurig < Paul
26,35	dwarrelden < dwaalden
27,6/7	aardewerk < porcelein
27,18	uit < als uit
27,29	met < als met
28,1	welke < die
29,18	voor < in
29,20	bescherming < als bescherming
29,28	waarom < dat
30,14	broêr < man
30,24	met een duivelsch gegrinnik < als een duivelsche grijns
30,27	blijven zitten < zitten gebleven
31,9	gladde gezicht < gezicht
31,10	het < het hem
31,28	moeten < zullen
32,1	Kijk < Zie
32,14	met < als met
32,14	de < zijn
32,23	nu < ze
34,6	Dáar < Dan
34,26	moedertje < mama
34,32	schoonmama < schoonmoeder
35,8/9	afspreken... om te < afspreken: te
35,18	waardeerde zij bizonder, dat < begreep zij heel goed, dat
35,28	hare < in die
35,30	Moeder, had zij < Zij had

36,6 verzonken < gezonken

36,9 oom < hun oom

36,15	uit een < uit elkaâr
36,18	naïef < als naif
36,24	omdat < leegte hierom omdat
36,33	negen < acht
37,3	als kinderen en kleinkinderen < als trouw de kinderen
37,27	werd het < was het
37,28	zwaar < diep
37,34	duisterende < duisteren
38,4	ook al hadden zij, stil, het gedacht. < dan stil, in het geheim, tegen elkander.
38,9	groot < het
38,14	er aan dacht < het idee kreeg
38,23	meenden, < vonden
39,16	snikken < snikbui
40,1	bonzende < kloppende
40,6	eerst: < eens,
41,12	toegedronken met < toegedronken, een
41,15	voor < van
41,16/17	zoo goed als < even als
41,21	gebleven < geworden
41,28	haar aandoening < zich
41,28	riep < vroeg
43,20	met < in
43,31	haar < hen
44,2	alleen: de verpleger zoû op zijn hoede zijn. < alleen.
44,9	naar < vast
44,29	schudde met < schudde
45,1/2	met zijn minachting < zijn minachting
45,11	totaal < volkomen
45,11/12	zóo heel < van zóo
45,17	weten < voelen
46,12	hij plotseling < hij

46,28	verheugd en niet kunnende gelooven < verheugd
46,32	want < maar

49,18	wat < dat wat
50,14/15	geteekend < als geteekend
50,15/16	het, in veel gegolfd haar, puntige gezichtje < het gefrizeerde, puntige gezichtje
50,29	mooie < modieuze
52,4	naar < aan
52,28	waren ze < was het
53,10	arme jongen < arm kind
53,33	halven < kleine
55,6	langer geleden < langer
55,16/17	de oude vrouw < zij
55,17	zij < de oude vrouw
55,24	Neen < Ja
56,35	zijn van < gaan voor
57,23	een < dan een
58,24/25	moest, dat hij energie moest hebben... zijn leven maken moest en als met < moest... en als in
58,29	Maar u < Neen u
58,35/59,1	gelukkig... en het kan ons niet schelen welke horreurs ze van ons in Holland vertellen. Denkt < gelukkig... Denk,
59,3	niet < niets
59,9/10	zeggen en zij sloot de oogen of zij een slag had ontvangen. Zij werd bleek. Zij wilden < zeggen; zij wilden
59,10	niet < maar niet
59,14/15	zij nu niet < zij niet
59,32-60,2	fatsoenlijkheid... Schemerde [...] opgevoed...? Zijzelve had < fatsoenlijkheid... Zij had
60,3	gevonden < geraden
60,3	zij had < zelve had zij
61,5	leven. Verknoei het niet. < leven.
61,12	O, neen < Neen

61,17	wijsvinger en duim < wijsvinger, duim
61,32-62,12	tante... - O kind [...] vijftig...

	Beneden < tante... En beneden
62,12/13	klonken. Het gewone leven wemelde terug... < klonken.
62,14	Addy...! zei Constance. < Addy...
62,25	uitloopen < uitkijken
62,32	in < als in
63,25	hadden < hielden
63,28/29	oom Adolf < oom
67,2	het station < de spoor
67,11	over < om
67,13	den tuin door, den weg < tuin door, weg
67,24	geketende < gekerkerde
67,26	Marianne, met tranen < Marianne weenende
68,16	naar < in
68,21	Bertha nu < Bertha
69,30	en... < en.. en
70,22	voert < en voert
70,30	niets, zoo < niets... o zoo
71,6	om niets < om niet
71,27	wel wat < overvloed
71,28	nog < later nog
72,10	korreltje... en niet te verlangen meer naar < korreltje... en voor honger en dorst te stillen... niet te verlangen naar
72,19	dan < nu
75,7	dat oom < als hij
75,11	aan... < aan, te
75,19	Ernst < hij
75,34	het < het van
77,1/2	dringen en dwingen < dwingen en dringen
77,6	al < als
77,8	één < één enkele

77,14	zwartige < zwartige [xxx]
78,16	blikken < blik
79,8	neêr < als neêr

80,13	peinzen, in zijn meditatie een grijpen-willen, als met < peinzen, als met
80,17/18	liefde, en vooral met heel heilig weten willen voor anderen en voor zich... < liefde en vooral met willen begrijpen...
80,19/20	zeggen dat wat hij nu al zoo heel goed wist voor zich... Met < zeggen... Met
80,28	meende, dat... < meende...
81,34	vrouw < mama
82,30	klaren < blauwe
82,34	boeken en < boeken, uw
83,16	onfeilbaar < onfeilbaar oom
83,34	plat < plots
84,17	vooruit < vooruit te gaan
84,18	op < op te gaan
85,4	lichter te < lichter
85,33	zoû hij < hij zoû
86,10	zeggen < te zeggen
86,15/16	veel hare < vol van hare
87,24	moedertje < mama
88,4-8	mama en dat [...] Wie zal mij < mama. Maar ook, wie zal mij
88,9	wat < dat wat
88,9/10	ben ik soms verbaasd om < twijfel ik soms aan
88,11	zeker < misschien
88,15	heel < zoo
88,19	kwam < welde
88,22	dat nu < het van
89,4/5	Papa zoû er om voldaan zijn < papa erin tevreden
89,12/13	weinig, maar haar < weinig van haar
89,15	het < dat
89,18	wij < dat wij
89,19	mij < tot mij

89,19 hem < tot hem

89,21 van waar < waar

89,29/30	probeeren je < je probeeren
90,4-6	- Hij weet het nu, [...] weten...!! < - Hij heeft het gevonden, dacht zij, opziende naar de sterren, die het zoo zeker wisten.
90,11	niet < niets
90,15	zijn. < werken.
90,25	zonderling < vreemd
90,26	waarom < dat
91,2	die < dat
91,10	het < dan het
91,17	tressen < brandebourgs
91,29	zelfs < dikwijls
92,13	tusschen < door
92,16	afspraakjes < afspraken
92,20	Buitenzorg < Batavia
92,25	maar even < even
93,13	toch, toen < toen toch
93,21	om < met
93,32	nooit < niet veel
94,13	stuk < dood
94,16	werkelijk driftig < driftig werkelijk
95,20	voor < hem voor
95,24	sterk < juist
96,24	van < als van
96,25	hield < torste
97,2	te moê < als te moê
97,4	al < als
97,5	met < als met
97,29	als < of als
98,28	te samen < bij elkaâr
98,31/32	zoû behoeven te < zoû
99,27	baboe; baboe, boeang! < baboe, boeang, baboe!

100,18	de drie meisjes < de drie meisjes, de jongen Herman
100,19	dan lachten tante en nichtjes: < en de meisjes lachten:
100,23	je eten < ja Herrit

100,24	manier < manie
100,34	Kom < Nou
101,4	lachen < lach
101,9	dat < het
101,19	een wissel trok op zijn maag < hem vermoordde
101,21	om < als om
102,2	te < in
102,7	misselijke < onmogelijke
102,7	aan Lien < Lientje
102,24	Gerrit < kerel
102,28	ga < reis
102,29	en de < de
102,31	nog < alles nog
103,15	zei Paul even < vulde Paul aan
103,29	uiten < zeggen
103,32	met < als met
103,33	niet < niets
103,35	mierennest < [xxx]nest
104,17	ervan - zoo < ervan - het decoratieve vooral in ons leelijk modern leven - zoo
104,23/24	Willem I < Willem I of van koningin Wilhelmina
104,29	symbolizeeren < [xxx]
105,3	en nieuwer dan < dan
105,4	het menschelijk-ellendige < wat menschelijk-ellendig is
105,13	doen < iets doen
105,24	had < wat had
105,32	noch < en noch
105,35	negen < acht
106,13	heel < als
107,16	veel < heel veel
107,34	maakt < maakte

108,1	zoo < nu zoo
108,6	Ja < Neen
108,25	zonder < als zonder

108,32	was < telde
109,7	samen < dun
109,24	om < aan
110,8	voortgestuwd < voortbewogen, zou hebben voortgestuwd
110,12	zonder < als zonder
110,16	bloemen < bloem
110,26	bij ons komt < het doet
110,33	in < als
111,6	even < zoo even
111,30	uit een < uit elkaâr
111,31	weg < weg van elkaâr
112,8	uit een < uit elkaâr
112,17	nog niet < niet
112,28	die < dat
112,29	innig < als innig
114,1	zich < hem
118,11	dag < die dag
118,21	twaalf < tien
118,21	Twaalf < Tien
118,22	twaalf < tien
118,28	Twaalf < Tien
119,14	weigerden < misgunden
119,16	ribben < knoken
119,20	zijde < kant
119,23	met haar < uit hun
119,26	afgeleid < afgeloodst
119,34	met < als met
120,10	waarin < waar
120,13	een over < als een over
120,20/21	en hoe zij geld < en geld
121,1	sloeg < wierp
121,2	treuriger < maar treuriger

121,13/14	geweest was < was geweest
121,14	trots < na

121,21	met < samen met
121,33	naar < voor
122,23	haar < in haar
122,24	met < als met
123,2	maar < soms
123,18	een < de
123,24	zag < zat,
123,34	de jaloerschheid op Constance < een jaloerschheid
124,3	en nu < maar wat
124,8-12	- Maar al ga ik niet in de diplomatie, oma, daarom kan ik toch wel... De oude vrouw wenkte bitter met de hand tot zwijgen. - De diplomatie is de mooiste carrière, zeide zij bits... Er is niets boven... Het zijn < - Waarom, oma? Had u op mij gebouwd, om mij eerst te zien een simpel legatie-secretarisje, en dan later... - Ja kind, ik weet het wel.. een simpel legatie-secretarisje... Het zijn
124,17-19	oogen. Zij bedroog zich in zijne teederheid. - Wil < oogen. - Wil
124,19/20	Addy? vroeg zij zachter en streelend. < Addy?
124,21	rustig, beslist < zacht, kalm
125,12	van < als van
125,14	twaalf < tien
125,21	Die < De
125,24/25	hoorde hij de < en de
125,26	door < in
125,31	iets < als iets
125,34	van < terug van

126,15	als < al
126,20	met < als met
126,29/30	trappend < als trappend

127,27	in < om
127,30	twaalf < tien
127,33	dit kostbare oogenblik < die kostbare minuut
127,33	twaalf < tien
128,6	niets < niet
128,34	het niet < niet
129,6	eéns < nog
129,11	Twaalf < Tien
129,18	twaalf < tien
129,23	voor < als voor
129,28	over zijn sabel, in zijn < in zijn sabel, zijn
130,7	het doosje < de standaard
130,8	van < als van
130,16	tot < als
133,9	aanhuilen < aankomen
133,18	zijn stoel < de stoel
133,29	hoe < dat
134,3	Addy nu was < Nu was Addy
134,12	geven < weten
134,13	die < dat
134,22/23	ga je < gaat u
134,28	dat kunstwerk < dat kunstwerk, dat boetseerwerk
134,32	rommelsche < rommelsche, vieze
134,33	poetsen < altijd poetsen
135,5	mis < raar
135,10	Nu zeg me, met wie begin je dan? Zoû je < Nu en na mij wie genees je dan? Na mij zoû je
135,13	leeren bijwerken < bij leeren werken
135,14	iets, dat < iets wat
136,14	zijn sleutel < rustig zijn sleutel
136,19	tot < als tot

137,19	niet? < hoor?
139,1	twaalf < tien
140,22	deur, in < deur, als in
140,23	in < als in

140,29	klagend... < klagend aan zijn ooren..
141,9	nooit < nooit lang
141,18	twaalf < tien
141,21	twaalf < tien
141,31	twaalf < tien
142,13	Groote God < God, god
142,24	sleepten, sjokte < sleepten[*?*], als een laat[*?*] [xxx], sjokte
142,32	dezen < daar
143,11	een < als een
143,13	dan < als
143,17	dit < dat
143,19	somber als < donker als de
143,28	voor den gek houden. < verneuken...
143,32	tòch < dan
144,12	crême < liquide
144,22	een < als een
145,5	van < als van
145,24	om < der
145,25/26	hield ze hem nog steeds voor den gek < verneukte ze hem nog altijd
145,26	Maar toen < Maar toch
145,26	toen voelde < toch voelde
145,35	boren < zich boren
146,16	opperst < uiterst
148,5	meer < weêr
148,21	gouden < lachende
149,7	sturen < zenden
149,25	dus, < dan
150,28	van leven < in leven
151,21	gezwaaid < als gezwaaid
151,31	houden. Naderde het groote Verdriet niet dichter...? Zoo < houden. Zoo
152,2	In < Als in

152,31 placht te zitten, < zat uit te kijken

152,35	die < hij
154,7	geopenbaard < gezegd
155,15	waarlangs < waarheen
155,31	binnen < haar
155,33	gaan met < gaan om
155,33/156,1	om die < van die
156,18	Delftsch < porcelein
156,29	was < ging
156,35	aanhuiverde < als aanhuiverde
157,18	onhandig < als onhandig
157,27	in < al in
158,29	middags < avonds
159,7	heb ik gewenscht < had ik gaarne
159,24	o en < is er
159,28	heb < ben
160,30	aan < voor
162,9	mevrouw Van der Welcke < de oude vrouw
163,18	hoor < hier
163,35	Waarom < Mama
165,1	met < als met
165,4	van < met
165,4/5	Tante Tien... tante Rien < Tante Rien... tante Tien
165,9/10	voorgedachte < voorgedachten
165,10	voorgevoelen < voorgevoelens
165,30	wilde < moest
165,33	voorgedachten < voorgedachte
166,1	dan om < dan
166,21/22	de wind, < die wind
166,35	alle < alle voor
167,33	kalmer < kalm
168,15	Je bent < U is

168,23-25 - Neen, je bent niet pozitief... Het is zoo vreemd: je hebt een fluide... die pozitieve menschen niet hebben kunnen... Je kalmeert... Als ik tegen je aanlig, word ik

	kalmer... Hoor, hoor, hoe < - Je weet nog niet, hoe je bent.
	- Neen...
	- Mijn jonge jongen!
	- Ja... je jonge jongen... Hoor, hoe
168,27	luisteren < hooren
168,35	weêrschijn < schijn
169,2	joeg < steeg
169,15	niet < het niet
169,19	zich < haar
169,20	een < nu een
169,20	even twaalf < twaalf
169,23/24	zes, vier, twee < zeven, vijf, drie
169,30-170,4	haverklap... Adèletje, [...] Maar een vroolijk paartje waren Gerdy en Constant < haverklap... En een klein groepje waren Gerdy en Constant
170,6	kinderlijkjes < klein
170,8/9	oudere jongens < anderen
170,26	zachte < zachte donkere
170,32	kwam < was
171,25	hulp, behalve misschien stille Adèletje, wat < hulp, wat
171,31	kinderen, ook al had Klaasje een heel dom lachje... Zoo, had zij < kinderen... Zoo, had zij
172,16	dreunde < naderde
174,12	goed, Gerrit < goed
174,22	de negen < de acht
175,12	dollach: de < dollach, en
176,10	nacht < dag
179,2	hoor < hè
179,6	kinderen niet... < kinderen
179,23	broêr < mijn broêr
179,26	niet waar < hè

179,32	thuis, denk je? < thuis,
179,33/34	voorkamer < rookkamer

181,23	kunnen < altijd kunnen
181,33	Adolfine zacht. < Adolfine
182,28	een < na een
182,31	had niet één van de kinderen durven zeggen < nog minder konden zij haar zeggen
183,18	die < wie
183,19	gezicht < gezicht zich
183,26	zaten en staarden < staarden
183,31	zij, de kinderen, eindelijk < zij eindelijk
184,4	integendeel < alleen
184,19	waarneembare < meetbare[*?*]
184,23	het gouden kostuum < de gouden uniform
185,3	hen < hem
185,19	verdriet, verdronk < verdriet,
185,25	met < als met
185,27	werktuigelijk: < als werktuigelijk
186,19/20	deed vluchtig zijn dienst < vluchtig zijn dienst doende
187,3	in < als in
187,16	gejokt < gezegd
188,22	om < als om
188,24	rechts < links
189,3	door < als door
190,2	door < na
190,3	op... < op.. op!
190,26	smeèt men een water < smeèt ze emmers
190,35	was < was nu
191,6	keer < keer toe
191,7	en < en haar
191,10	Rrrr... < Rrrr... rrrr...
191,23	haar kleêren... haar < der kleêren... der
191,32	de enveloppe < het enveloppe
191,34	de < het

192,15	wakker schudden < als wakker schreeuwden
192,19	anderen < andere agenten

192,21	genageld < als genageld
192,26	het Kanaal < de waterpartij
192,34	Kerkhof bij de Boschjes < kerkhof
193,9	Rrr... Koud en kil water... < Rrr... rrr... de waterpartij...
193,9/10	hij geen twintig minuten geleden langs koud en kil water geloopen < hij er geen twintig minuten geleden langs geloopen
193,12	met < in zijn
193,17/18	waterlelies < als waterlelies
193,19	der blikken < van oogen
193,24	gestuwd < als gestuwd
193,27	dij, < dijen
194,5	een vrouw < Pauline
194,10	snijdende door < snijdend in
194,14	tot < als
194,16	die vrouw, < Pauline
194,30	ook daar < daar
194,31	het Kanaal < de Waterpartij
195,16	voor < al voor
195,21	vermoord... hij < vermoord... op straat, heel laat... hij
196,6	al < als
196,13	met < als
196,14	alles < alles en allen
196,15	en < en als
196,18	volgde... < volgde... Ter zijde
196,24	het < hun
197,6	avond < nacht
197,8	het nu weêr < het
197,13	waar was < waar waren
197,23	hem < hen allen
198,15	Zij is < Zij,
198,21	de portier < de man

198,24 over < om

199,2	strooiden < strooide hij
199,4-7	vrouw... De stemmen riepen... - Ja ja... ik kom meê... Ik kom meê... De stemmen lonkten hem < vrouw... - Meê! Meê! kom je meê. - Ja... Ja.. ik kom meê.. Ik kom meê... De stem scheen hij altijd te hooren, de stem van zijn zuster: zij lonkte hem
199,7	draafde < rende
200,3	wij, Adèletje... Gerdy < wij Gerdy
200,16	het heel, heel < het hun heel
200,25	dan, naar het schijnt, vermoord < dan vermoord
200,27	een duistere < een
200,27-31	Parijs. - Ik dacht, dat hij zich van kant had gemaakt? - Wij weten eigenlijk van niets... Constance heeft niets geschreven. - Het is intusschen al < Parijs. - Het is al
201,2-4	por...? - Als hij zich niet van kant heeft gemaakt... - Van < por... - Van
201,14	toch < het is
201,35	niemand. Neen < niemand. - Neen
202,22	rampzalig < verdrietig
202,26-203,14	leven...! [...] De kindertjes zijn in de eetkamer < leven... - Kind,.. wat wij dan[*?*] toeval noemen... is het dat wel...

- Geloof me dat het dàt is... de dood van Henri.

- Mijn arm kind... hebben alle uiterlijke dingen niet een beteekenis... innerlijk... en een bedoeling... die wij niet altijd weten...

	Het rijtuig stond stil voor de villa: Truitje opende. Tante, zei Emilie: u woont hier vlak bij het kerkhof. Vlak bij ons familiegraf - dat van oma[*?*] - waar grootpapa ligt, waar papa ligt... waar wij Henri nu brengen. Heeft u expres hier uw huis gezocht.. indertijd..
	- Misschien kind, wat weten wij... wat wij doen in onbewustheid...
	- Mevrouw, zei de meid: de kindertjes zijn in de eetkamer
203,20	twee < als twee
203,21	Constance werktuigelijk < Constance
203,33-204,7	droomde... Het [...] doodmoê...
	- Tante < droomde...
	- Tante
204,12/13	hinderen... zei ze met een doode stem. Mama < hinderen... Mama
204,14/15	En zij viel bijna flauw in een stoel.
	- Tante < Emilie knielde bij haar neêr
	- Tante
204,15	Emilie < zij uit
204,16/17	Waar... waar moet ik heen? < Maar vraag mij niets... o vraag mij nooit iets.
204,18/19	Zij snikte, als gek, neêrgezonken tegen Constances knieën. De kinderen weenden ook. < En na de moeite die zij gegeven had gedurende dien nachttrein, om zich op te houden, in de spoor, aan de stations, gedurende dat oogenblik[*?*] dat Henri's kist getorst werd naar de lijkwagen toe - barstte zij uit in tranen. De kinderen ook weenden.
204,21	tragische leven zwaar. < mysterie zwaar...
205,9	bliksem < bliksems
205,23/24	trok hij < trok
206,28/29	waarin een hel van gezichten opvlamde < waarin tal van gezichten opvlamden

207,28	onmachtig < als onmachtig
208,1	zielloos < eenzaam
208,13/14	in de armen < dat lag in de arm
208,26	waar < maar
209,23	en zij < en
209,28	zich < hem
210,4	hoor < kerel
211,5	de anderen, vier < de oudsten, de drie
213,10	rond < om
213,14	slap < als slap
213,27	zoo < als
214,1	En < En als
214,2	gedachten < gedachte
214,2	een < als een
214,3	neêr < in hem neêr
214,4	uit de < als uit de
214,4	uit zijn < als uit zijn
214,20	in < als in
214,28	in de, voor de anderen < in
214,34	hen < ze
215,1	één van hen, dan uit < van hen allen, dan van
215,4	met een < als een met
215,5	op < ze op
215,7	Marie, Adèletje < Marie
215,8	negen < acht
215,9	dat < die
215,18	met < als met
215,19/20	zijn magere < die magere
215,28	niets < niet
216,5	bijna < bijna geheel en al
216,19	maar < nu maar
217,3	Ernst < hem

217,8	tastende < als tastende
217,9/10	hooren < merken
217,22	laten < te laten

218,19	ruim < vol
218,31	werd < was
219,12	toch < dan
219,13	dan < nu
219,18	gedaan: voor < gedaan, hij
219,22	negen < acht
219,26/27	verder leven < ouder leven
219,31	met < als met
219,33	hem toch niets < het hèm niet
220,6	gezicht < gelaat
220,6	armen, die hingen < arm, die hing
220,8	niet opgelet < als niet opgelet
220,25	en < om
221,2/3	Marietje, Adèletje, < Marietje en
221,16	een melancholische < als een melancholische
221,27	verpletterd < als verpletterd
221,29	de snikken < de snik
221,30	de snikken < de snik
221,31	in < als in
221,33	had < zoû hebben
221,35	aan < als aan
222,6	snikken < snik
222,18	negen < acht
222,22	met < als met
222,32	heel diep < als heel diep
222,35	machteloos < als machteloos
224,13	had moeten blijven < moest zijn
224,18	knieën < knie
225,11	toch < maar toch
225,14	naar kind < maar naar kind
225,24	en hem hielp zich < en hem begon te helpen zich

225,29	opgesmeerd < uitgesmeerd
226,7/8	vielen vlokken op vlokken < viel vlok neêr op vlokken
226,8	met < als

226,10	menschen, < mensch
226,18	zoo < als
226,19	blind, blind en blank schemerniets geworden < blind: als blind en blank schemerniets worden
227,2	in verjeugdigde < als in verjeugdigde
227,27	meer? Zij dachten zuiniger in Indië te wonen < meer
227,31	aan < om
229,10	zeiden zij < zei men
229,14	fluisterde de oude vrouw, helder van oogen < zei de oude vrouw
229,30	avond...? < maal...
230,10	met < als
230,19	Welcke aan de deur < Welcke
231,6	- Gaan de anderen ook weg? < - Zijn de anderen weggegaan
231,14	dat < het
231,27	een tijdje < tijden
231,31	voeten < voet
232,2	toegeknepen < als toegeknepen
232,19	bellen < te bellen
232,21	gaan < te gaan
233,7	in een < als in een
233,16	een uitgerekte < als een uitgerekte
233,17	uitgestooten < als uitgestooten
233,21/22	Gerrit... Oom Gerrit is... dood... Oom Gerrit heeft zich... < Gerrit..
	- ...
	- Oom Gerrit is.. dood
233,24/25	verblindend < als verblindend
233,25	om < als om
233,26	schril < schreeuwde
233,28	kleine < de kleine
233,30	grond < grond lag

233,30	of < en het was of
234,2/3	dood!!

	- Neen < dood...
	- Is hij dood...
	- Ja, hij is dood... hij is dood...
	- Neen
234,4	koud... nat... bloed... < koud..
234,5	Zij < Maar zij
234,5	van < vol van
234,6	Ja, den < Ja, om de
234,7	stijve < doode
234,8	deuren < deur
234,14	Adeline terug < Adeline
234,17	Zij < Maar zij
234,17	terug < als terug
234,20	zoo < dan
234,26	niet; < niet om
235,8/9	twee, machteloos, - < twee, -
235,9	en van < van
235,19	kamer < salon
235,23	met < als
236,1	hen < haar
236,7	geen < geen een
236,26	zij en dacht, of < zij, of
236,26	zouden sleepen over < waren heengesleept over
236,27	hoevele zwarte uren < alle de zwarte uren
236,27	hoevele zwarte nachten < alle de zwarte nachten
236,32	duistere < donkere
236,33	niet < als niet
239,8	wil bij < bij
239,10	kind... Bij jou, < kind... - Kind... horen[*?*] we samen nog als je wil[*?*] wonen... Bij jou,
245,4	moeilijk < als moeilijk

245,5	langs < op
245,5	nu < alleen nu
245,9	tegen < tegen de
245,9/10	wereldlucht < luchtwereld

245,11	zoo dicht < als zoo dicht
245,17	bukten, < schenen te bukken
245,19	aan den < aan
245,26	van < van haar
246,3/4	in haar mouwen < langs de arm
246,4	haar rug < den rug
246,25/26	doen. Wij geven allen Addy wel veel last... Wanneer < doen. Alex is nooit dankbaar er voor. Wanneer
246,33	mondje < mond
247,6	toe < voor
247,18	Neen, hoe < Maar hoe
247,19	aandoening < impulsie
247,23	dat, waaraan < aan dat wat
247,23	was het niet < wat was het
247,25	en < dat zij
247,28	er < als
248,2	koesterde < had meenen te koesteren
248,15	invloed; hij, die < invloed, die
248,35	ging de laan recht op < liep de weg uit op
249,12	wanneer < als
249,16	Dan < Nu
249,20	met een < als een
249,20	nu < terwijl
249,21	dien < den
249,31	de < met de
249,35/250,1	om den grooten trap niet telkens behoeven te gaan < om naar boven te gaan, en niet om te loopen den grooten trap
250,2	hier < hier heen
250,7	oude < stokoude
250,17	sombere < kleine
250,18	keer < keer, alleen

250,28	die, < die zelfs
251,11	Constance < zij
251,26	zal < moet

251,28	salon < kamer
252,3	andere < verschillende
252,18	lamp < lampen
253,8	warrelde < wemelde
253,8	reeds < al
253,21	allemaal bij < alle maar bij
253,21	allemaal komen < alle maar komen
253,26	in! < aan,
253,28	en tranen < van tranen
254,5	want < maar
254,17	oma < mama
254,19	had gemakkelijk < had
254,26	woonde Emilie < Emilie woonde
254,28	bleek < was bleek
255,1	pleegvader < vader
255,26	ze < en
255,31	Constance < zij
256,8	voor < om
256,11	kon zijn... < was.
256,14/15	geweest: twee blonde zoete kindertjes. < geweest.
256,18	oudste zusje gekregen < oudste beet[*?*]gekregen
256,23	waren geworden < waren
256,28	angstig < somber
256,28/29	geworden, menschenschuw, in zichzelven teruggetrokken, < geworden en vooral ontevreden, in zichzelve teruggetrokken
256,30	blik vol ontzetting < linkschen blik
256,30	verontrustte < beangstigde
256,34	jaren < jaren al
256,34	zoo weinig < volstrekt niet
257,3	bang < schuin
257,8	papa < grootpapa

257,11	pleegkind < kind
257,12	zijn vader < hem
257,14	wel < nu wel

257,15	Guy < de jongen
257,17	daarna, Constant, op < Constant was op
257,19	heel < wat
257,19-21	nu sufjes en stilletjes, dan uitgelaten dol, maar zoo onnoozel, dat zij nog niet kon lezen... < wat sufjes soms, en wat stilletjes, met een schuchter lachje van pijnlijke verlegenheid...
257,24	en < aan
258,12	dien < ze
258,23	schijnsel < licht
259,11	een heel kinderachtig prentenboek < een boek
259,17	was < stond
259,18/19	waas... onbewust... in haar langzaam ontwakende hersentjes van achterlijk kind... Om < waas... Om
259,21	duwde er haar kopje onder... < legde onder den palm haar kopje
259,28	japon < schoot
259,31	nerveus weg in zijn schouders gekropen < onverschillig
259,33	En < Maar
260,22	Nu goed < Goed
260,23	doende; < en ongehoord driftig:
260,23	zette < en zette
261,8	het < het kind
261,18	dankje < merci
262,8/9	bemoei-allen < handen
262,25	ze hield veel van haar man < ze had veel van Addy gehouden
262,27	zich < haar
263,2	nu < van
263,12	jonker < jongen
263,20	de < ook[*?*]
263,22	jonker < jongen

263,22 nieuwe schoentjes < schoentjes

263,24 fijngevoelig < susceptibel

263,33	zich toch nooit meesteres < toch nu half meesteres
264,1/2	hield zij zoo dol veel van Addy < had zij van Addy gehouden
264,7	familiekring < familieregeering
264,25/26	juist naar de voorkamer kwam < zich juist naar de voorkamer begaf
266,6	Neen, neen < Neen, oom
266,7	moeder < mama
267,10/11	en indringen allen, die meê met haar waren binnengedrongen < en alle haren meê met haar waren binnengedrongen
267,20	was geweest < was
267,31	dwalende zocht < dwalen zoû
267,33	aan Van der Welcke was ook Constance < ook aan Van der Welcke was zij
267,34	neven en nichten < kinderen
267,35	die < de
268,9	behoeften < eischen
268,13	een < het was een
268,25	chauffeur < stooker
268,27	aan < over
269,4	een < eens, een
269,9	haar < haar oude
269,15	vroeger < arm
269,28	er meê < daar meê
270,9	kinderen < jongens
270,18	zoo < als
270,33	Gerdy in de gang < Gerdy
270,34	koû, wat < koû, o wat
270,35	meiden, < meiden, de knechts
271,6	Truitje < de knecht
271,28	jas ook < jas,
271,29	grauwblauwe < blauwe
272,3	Alex < Zelfs Alex

272,3 lang aan < aan

272,4	bijna, in < bijna ziende om zich heen, in
272,24	haar < hun
273,8	zoenen < drukken
273,18	Den < Die
273,29	grauwblauwe < blauwe
273,31	gemaakt < gehad
274,15	En ben je voor hem geslaagd < En heb je wat voor hem gevonden
274,22	had gehad < had
275,3	was < zoû
275,33	nette < vieze
275,34	nette < vieze
276,2	Niet zoo erg < Neen zoo erg niet
276,2	klein huis < klein huis dat[*?*] huis
276,24	ernstige < ernstige, blauwe
276,35	droeve < droeve, blauwe
279,15	dit < dat
280,18	tien < een tien
280,32	ontzet < als ontzet
281,16	een < een heel
281,25	En < Is
282,12	waren < woonden
282,14/15	drieduizend < tweeduizend
282,24	weêr informeerde < kwam informeeren
282,26-284,16	Van der Welcke [...] wemelde voor zijn starende oogen uit... < was....
	- Dus hij had verlangd je te zien...
	- De zoon van zijn vrouw en... mijn zoon...
	- Wees kalm, vader..
	- Ik ben kalm, kerel. Ik ben heel kalm. Maar ik weet niet wat mij van daag drukt... Van daag al den heelen dag. En nu je mij zoo verrast hebt... met het verhaal van die oude man, die je schrijft

voor zijn dood... die je zien wil... nu drukt mij dàt nog veel meer... Hoor hoe het waait... Al drie dagen, Addy, stormt het.... Ik heb

hier alleen gezeten... ik heb naar je verlangd... En nu je terug bent.. en eindelijk met me spreekt... nu voel ik... ik weet niet wat... een zwaarte... hier op mijn borst.... Het komt alles weêr in me op... om me heen... het verleden... de dingen van vroeger.... Het is of wat eens is geweest... nooit vergaat, nooit vergaat... Heel jong... beginnen we eens te leven... zonder te weten... en als we ouder zijn... weten we nog niet... maar is er niets aan te veranderen... aan wat wij eenmaal hebben begonnen. Heeft de oude man me laten groeten.... Ja, hij was heel heel oud, hij moet daar veel over hebben nagedacht... Hij zal ons vergeven hebben, Addy, je moeder en mij... Hij zal ons vergeven hebben...

- Ja vader er was niets dan vergeving in wat hij mij zei...

- Er was niets dan vergeving in wat hij zei...

- En met mama.. heb je nog niet gesproken.

- Neen vadertje...

- Met haar wilde[*?*] je nog spreken.

- Ja vadertje.

Addy was opgestaan en Van der Welcke sloeg zijn arm om hem heen.

- Mijn jongen.... voordat je weggaat... laat me je vragen nog: vergeet je vader niet heelemaal. Laat je vader je niet heelemaal verliezen. Buiten je heb ik niets... heb ik nooit wat gehad... Zie je kerel, nu jij zoo knap bent.. veel weet.. veel bent.. veel ideen hebt... zoo erg humanitair bent... nu vindt je je vader zeker een erg onbeduidende kerel.... die in zijn leven nooit iets heeft uitgevoerd dan zitten kniezen. Nu praat me nou maar niet tegen: ik begrijp wel dat het zoo is. Maar we zijn toch altijd vrienden geweest, niet waar, als we samen fietsten, of samen

praatten... en je hebt altijd alles van je vader geweten... en zelfs toen je nog maar een kleine jongen was, heeft je vader met je gesproken... over

heel gewichtige dingen... je raad gevraagd... toen mama wilde scheiden... omdat ze dat zoo beter vond... Je herinnert je, niet waar, Addy: je bent altijd mijn vriend geweest; de vriend van je onbeduidende vader.

- Ik ben altijd je vriend, vadertje...

- Ben je het nog altijd.

- Ja.

- Vergeet je me niet... voor je vrouw.. je kinderen.. en je [xxx] pleegkinderen.

- Neen vader...

- Nu.. dàn is het goed...

Toen omhelsden zij elkander heel vast, en zij kusten elkaar met innigheid.

- Ga je nu naar mama.

- Het is misschien te laat om met haar te spreken.. Gaat u al naar bed.

- Neen nog niet. Ik ga nog een cigarette rooken.. en luisteren naar de storm. Die zijn[*?*] heeft [xxx] [xxx] [xxx]... Addy... zou de oude man ons vergeven hebben...?

285,2 dien < de

285,17/18 ze soms < ze

287,9 niets < ook niets

287,16 Mijn jongen < Wel kind

287,23 denkt < denkt en voelt

287,28 gevonden... en < gevonden, zeide hij, en

287,31 zich < zichzelve

287,33 bron < bron van bloed

287,33 hàar < hùn

287,34 haar < hun

288,2 háar < hún

288,24 heldere ziel < kalme[*?*] ziel

288,27 zwaarte < zwaarte onvoldaan

288,28 gezonken < geslopen

289,1	bezwijmde < dan bezwijmde
289,21	zichzelven < alleen
289,27/28	na den ouden man, den ouden man vooral! < bij[*?*] den ouden man
289,31	in < op
290,11	NIETS < NIET
290,15	zichzelven < hemzelven
290,28	rustig Hollandsch < rustige Hollandsche
292,13	de vraag < vraag
292,13	de medische < medische
292,14	hem < hem na
293,7	aanhuilde < aankwam
293,21	in < als in
293,24	zeventien < zestien jaren
293,24	leertijd te Heidelberg < praktische leertijd in de hospitalen te Heidelberg en Berlijn
293,26	vijf < vier
293,28	zes-en-twintig < 25
293,30	negen < acht
293,35	natuurlijk-weg < als natuurlijkweg
294,3	een < als een
294,4	als < zoowaar[*?*] als
294,7	waarmede < waarom
294,14/15	met allen, met zijn ouders < met beiden, met die ouders
294,21	gedachten < gedachte
294,23	bij < door
295,3	haar neêrkijkende < haar hoede blijvende
295,12	nooit hun < hen nooit
295,17/18	zichzelve < hemzelve
295,18	trotsende < brallende
295,30	ziehier: < hier..:
295,32	hun < zijn
296,12	frissche < frissche nieuwe

296,12 bloeiende < bloeide

296,22	Dan voelde hij < En hij voelde
296,31	wat < dat
296,32	dikwijls in < in
296,32/33	als nu in < in
297,8	Dan weêr < Toch
297,8	om naar < naar
297,11/12	pozitivistiesch - zijn eene helft - te < positivistisch, gezond te
297,12	Terwijl < En terwijl
297,13	nu luisterde < luisterde
297,15	hooren < vernemen
297,18	met < als met
297,19	Om < En om
297,28	door < als door
297,28/29	woei, toe de jalouzie wrak klapperde, en weêr slingerde open, hard < woei, naar buiten de jaloezie wrak klapperend, en slaand[*?*] naar buiten, hard
297,30	met < als met
297,34	raam nu < raam
297,35	om < op
298,6	schuld...? < schuld... of niet?
298,10	Klaasje < kleine Klaasje
298,16	banden < kaften
298,20	banden < kaften
298,31	zich < al zich
299,3/4	tusschen bergen aan blauwen hemel, zacht wuivende, als struisveêren, klapperboomen < tusschen en tegen de blauwen hemel, als struisveeren en klapperboomen
299,21	band < kaft
299,34	al < de
299,34	krijtwit < sneeuwwit
300,13	het < de

300,16	handen < handjes
300,18	neêrhagelen < neerglijden
300,29	haastig < koortsig[*?*]

300,32	torentje < muurtje[*?*]
301,18	schudde de < schudde het
301,19	haar < hun
302,15	met < als met
302,16	altijd < immer
302,33/34	en daarom naar Amsterdam was gegaan < er gisteren heen was gegaan
303,4	Hij < en, hij
303,5	treurig < nederig
303,9	en werd < werd
303,9	spookachtig < somber
303,13	had zitten < zat te
303,22/23	wolken verder in < wolken, [xxx] in
303,35	eigenlijk toch geen < geen
304,9	uit < voor
304,18	ook vader over jullie, < jullie oudere broêr
304,18/19	en gaarne zoû ik jullie allen gelukkig zien < die gaarne jullie alle gelukkig zoû zien
304,28	hij < die
304,32-35	begrepen... Maar gezien... [...] Addy!! Zeg < begrepen.... Zeg
305,9	Guy lijkt op hem. < hij leek op Guy.
305,16	Ik... < Ik stil,
305,22	Ik durf dat niet zeggen < Ik weet het niet
305,27	meer < kunnen
306,9	wat < nog
306,23	zoo vreeslijk < eenvoudig
307,9	belang... Twijfel klonk niet in Addy's stem < belang... En toch, Addy twijfelde nu al, of het in Amsterdam beter zoû gaan dan in Alkmaar... of een leven buiten, op veld en in bosschen, Alex niet gunstiger zijn zoû... De twijfel klonk niet door in zijn stem

307,17/18	toekomst zijn doel vóor zich gezien had < dagen doel vóor zich gezien had na doel
307,21/22	uit hem stralen < hem ontstralen

307,23	drang < drang in zich
307,23	zich < hem
307,28	toonen < weten
307,31/32	altijd... hoe hij ook iederen dag DUIDELIJKER VOOR ZICH ZAG HET LIJK VAN ZIJN VADER IN BLOED... < altijd...
308,7/8	daar staande < dat daar stond
308,17	meestal, zat in de serre < altijd, zat aan het raam
308,26	Constance < tante Constance
308,30	deed < liet
309,2	kon < kon spelen
309,4	en < en van
309,4	zij had < had
309,5	de kinderen < hen
309,8	domino-steenen < dominospelen
309,11	of het < of
309,17	die < die zich
309,18/19	verschemerde < dwalende
309,28	die < de
310,2	Hard < Vreemd
310,12	uit < zij uit
310,20	sedert < sinds
310,28	deed < liet
310,30	meêrooken < even meerooken
313,23	familiekring < familiekring er
313,28	familie-huis < familiecentrum
313,30	zoû zij zelfs niet hebben opgezien < had zij zelfs niet opgezien
314,2	familie! < huisgezin!...
314,14	van < vol
314,22	en zij belde < en belde
314,35	haar < nu

315,27	vreemd en verrassend < vreemde verrassing
315,29	Constance < zij
315,30	welkomstwoord vond < welkomstwoord

317,26	vroeg < zei
318,10	Adolfine < Adolfine werktuigelijk
318,33/34	geconsulteerd, om tot gerustheid te komen... < geconsulteerd, in het Gasthuis: hij zegt...
319,9	zeer < zoo
320,12	Oma < Mama
320,20	wanden < gordijnen
320,23	lachebekje < bakvisje[*?*]
320,25	en zat < zij zat
321,2	Dan Karel < Karel
321,9	weemoedig < geroerd
321,9	om iets < iets
321,24	niet < dus niet
321,29	een ‘visite’ < ‘visites’
321,34	kwam < kwam wonen
322,6	den broêr < der broêr
322,6	Die broêr < Die man
322,22	zoû komen < kwam
322,28	hernam < zei
323,24	voor < om
324,8	overstrooming < bandjir
324,10	watervloeden < overstroomingen
325,7	's morgens < 's ochtends
325,11	mama? < maar...
327,4	niet < nooit
327,11	zoo weinig < haast geen
328,30	meer < ze
329,6-8	zoû moeten gaan - bang voor verandering van woonplaats, verzorgers, verpleging: al wat hij hun allen, zelfs Constance, nooit < moest gaan - verandering van woonplaats, verzorgers, verpleging, dat hij hun allen, zelfs Constance niet, nooit
329,15	en < en dat

329,28	kwamen < kwamen zij
330,12	maar < daar

330,19	kon < konden
330,19	behoefde < behoefden
330,27	met < als met
330,29	plafond < plafond op
331,12	met < als met
331,22	schrik, hun < schrik hen te zien, hun
331,25	handen < hand
332,7	gebaren < gebaar
332,9	geloofd aan < geleefd in
332,23	ziel < lichaam
333,2/3	aangroeiende en -groeiende < aangroeiende, aangroeiende
333,8	bewust < acuut
333,11	onkundig < onwetend
333,13/14	aangroeiende, -groeiende < aangroeiende, aangroeiende
333,26	zich < zich [xxx]
333,32	den < dezen
333,33	zinzieke < zinkranke
334,29	dan < dus
335,22	dat < wat
336,5	om < was om
336,6	In de < In deze
336,8	vol < als vol
336,10/11	dochter < dochters[*?*]
337,9	en als < en de
337,35	Marietje < Zij
338,29	je wel oom < wel oom
338,29/30	waar? - Ja. < waar. - Oom Henri... - Ja.
339,20	aan < alleen

340,23	dag < nacht
341,11	vol < vol van

341,18	Zelfs < Maar
341,20	aan < van
341,28	intens < sterk
342,6	er < en
342,14	een schuilplaats < als een schuilplaats
342,20	nu < terwijl
343,4	men < men haar;
343,7	waren Ernsts meubels verzonden < zouden Ernsts meubels verzonden worden
343,12	loerden < luisterden
343,14	al < ook al
344,1	om kleine Klaasje, die speelde < omdat kleine Klaasje speelde
344,7	uitbreken < uitbarsten
344,10	weg < nu weg
344,24	toe met het < toe het
344,26	nu < binnen
346,3	Daar < Maar, daar
346,5	Komt < Ja, komt
346,7	- Dat is een rustige kamer, zei Ernst. < - Ja, zeide Ernst. Dit is een rustige kamer.
346,30	op < om
346,30	zich < zij zich
347,5	vol < van
347,29	vonkelde < twinkelde
348,3	meester maakte < accapareerde
348,7	was het eigenlijk niet < werd het bijna niet
349,18	Mathilde, - en het < Mathilde, - dat wist ze wèl - en het
349,29	om < en
349,31	bovendien < ook[*?*]
350,4	en ook < maar ook
350,6	meubeleeren < te meubeleeren

350,7 schilderen < te schilderen

350,9 maken < te maken

350,9	wonen < te wonen
350,10	houden < te houden
351,2	doorsneed < doorsneden
351,2	haar snel < hun snel
351,2	haar oogen < hun oogen
351,2	neus < neuzen
351,9	haar < hun
351,15	en zij < zij
351,24	ook, dat < ook, dan dat
351,27	dat zoo < dit zoo
351,29	zich < haar
351,33	dat morbide nevrozisme < de morbide nevrozen
352,4	zenuwen < nevrozisme
352,12	er van < van u
352,28	van zijn < van zijn dan
352,28	zoenen < zoen
352,32	hem < hen
353,2	al de < de
355,25	neen < niet
357,8	stem, oproepen < stem, als met een incantatie oproepen
359,29	oma < oude oma
360,5	ons < me
360,29	werd van week nu < van maar week, nu
360,32	Erzeele < Van Erzeele
361,1	emotie's < impressie's
361,7	haakwerk < handwerk
361,8	Er < En er
361,18	om het huis < over het ijs
361,35	dikwijls < altijd
362,30	Den avond < De avonden
363,23	lazen < stil, lazen

364,5	een trap < de trap
364,8	hun < zijn
364,34	tusschendeur. En < tusschendeur. En zij waren heel

	bang, en zaten bij een, in de grote kamer; Adèletje dorst niet naar bed. En
365,18	van < over
367,14	armen < arm
368,1	slapen < te slapen
368,22	zacht < en zacht
368,23	muren < wanden
372,1	en delibereeren met < en heb een deliberere met
372,5	proviziekamer < groote proviziekamer
372,8	klei, en natte doeken < klein, [xxx] alles [xxx]
372,14	hartstocht. Hoepel < hartstocht.
	- Ja, urinoirs op alle hoeken van de straten... Begrijp je dat dat noodig is... Waarom de mannen dàt niet thuis kunnen doen. Het is alleen een slechte gewoonte... een slechte gewoonte weer van vuiligheid. O de menschen zijn zoo vuil. Ik, ik doe het altijd thuis. Voor geen geld van de wereld ging *ik* in een urinoir..
	- Paul, zei eindelijk C. Hoepel
372,18	eten < diner
372,20	noemen < vinden
372,35/373,1	gezin...
	- Meisjes < gezin.
	- Dus wij zijn vuil! gierde Gerdy. Dankje wel, Keetje...
	- Dat zeg ik niet... beweerde Keetje
	- Meisjes
373,4	MIJ < nu *mij*
373,13/14	bezag.
	- Maar < bezag...
	- Een keuken is *altijd* vuil, zei Paul en bezag de pannen.
	- Maar

373,30 Paul < Hij

374,10 een < elkaâr

374,13 door < nu door

374,30	word al oud < werd er oud,
374,32	dien dooi < den dooi
375,9	was < hadde
375,13	tot < in
375,18	bestrafte < berispte
375,28	dat < wat
375,32	moment < oogenblik
376,20	is < is tegelijk
376,27	je < ik je
377,15	nu al < al
379,8/9	onszelve < ons eigen
379,11	verdriet verandert < verdriet
381,7	maanden wacht ik dat af < maanden wacht ik zoo af
382,8	Ik < Nu[*?*]
383,3	treurig < betreurd
383,12	in < uit
383,32	afspiegelt < afstempelt
384,1	Brauws < Hij
384,2	te < in
384,23	kinderen < bende
384,25	Charles < Vreeswijck
384,35	dan < nu
385,1	Oom < Oom Adolf
385,14	verlucht < verbeeld
385,15	verluchtende < verbeeldende
386,2	van < als
386,16	Constant, en < Constant, en Jack, de terrier, er blaffende tusschen door, en
387,16	jong < 34
387,17	zeg, < maar[*?*]
388,4	dingen < dagen
388,18	al < alleen

388,30	gebeuren < gebeuren gaan
389,14	wel beklemde het < wel
390,7	denken < weten hebben

390,12	het dat < dat
391,22	van haar < harer
392,27	Marietje < zij
393,10	als van < als
393,10	algrauwe < grauwe
393,13	had gehad < had
393,20	innerlijkst < innerste
394,5	met < door
394,31/32	goed zijn < zijn goed
395,4	wat < dat
395,13	zijn < de
395,21	haar < nog
395,33	Mathilde < zij
396,4/5	was: zelfonvoldaanheid, en < was, zelfonvoldaanheid, schuldbewustzijn en
396,14	huis, waarin alles < huis als sympathiesch opgenomen, het groote, sombere huis, waarin alles
396,24	ijlde Johan < ijlde aan Johan
397,5	zich < haar
397,13	glimlachte < glimlachend
397,26	met < van
398,17	dit < dat
398,19	sprak hij dagen < spraken zij dagen
399,24	heerlijk < heerlijk te gaan
399,29	zeide < zeide zij
400,34	vroeg Ernst < zei Ernst
401,2	oom... Dat < oom... Hier
402,10	dwong < drong
403,11	zoo < bijvoor[beeld]
403,23	wel < ook
404,9	tocht < trekking
404,10	maar < mama
404,30	die < dat

405,6	uit haar < van haar
405,30	zoenen < zoen heen

406,19	gezien op den weg < zien komen
408,11	moeten < willen
409,35	pols < polsen
410,5	arm < armen
410,13	zich < haar
410,20	hand < handen
410,24	warm < waar
411,18	kan < wìl
411,30	zacht < zachter
411,30	te leeren < leèren
412,11	te < ons te
412,18	hij opende < nu opende
412,21	dan < als
412,26	soms in < soms zich in
413,12	werklamp < werkkamer
413,15	in < van
413,28	niet geweten < en geweten
414,18	rekende < rekende [xxx],
414,23	huis < huis hier
414,35	tegen < als tegen
416,9	middel. < middel.
	- O God, dacht hij in al het zwart van zijn zelfverwijt, en schuldbewust zijn.. Nu geef ik haar mij... heelemaal.. heelemaal..!
416,29	Klaasje < Jack blafte niet meer, Klaasje
417,2	voor < als voor
417,32	in < als tot in
418,10	waarnaar < waarheen[*?*]
418,14	kwamen < kwamen thuis
418,16	nu < nu als
418,17	om < voor
418,23	was < ook
418,24	bestemd < was bestemd

418,29 werken < werk

418,30 studeeren < studies

418,33	een < als een
418,34	allen < als allen
418,34	karakters < verschillende karakters
419,12/13	al niet meer onbezorgd < als met meer bezorgd
419,14	als < al
419,29	over àllen < over àlles
419,32	lang en breed < lang breed
419,32	had < had hij
420,35	het leven < hun[*?*] leven
422,18	frisch < er frisch
423,33	zich < haar
424,26	hen, < hen, iederen dag
424,33	zijn < zijn jonge
425,30	heb < ben
427,3	van koele < in die koele
427,4	over < van
428,4	dieper: < dieper, en
428,19	de < die
429,13	gehad < geleid
429,23	tillend < bitter
429,35	zich < zoû zich
431,29	over < van
432,17	zoo als < zoo
432,22	de plek < deze plek
433,17/18	broêr... Daar was het pension van Dorine en Constance belde even, maar Dorine was niet thuis... < broêr...
433,27	ruiten < ramen
434,7	En Constance < Zij
434,7	om < nu om
435,17/18	lach, die de kleine scherpe tanden ivoorigjes glanzen liet < lach, waarin de kleine scherpe tandjes ivoorigjes glanzend beten

435,20	op dien van haar < op hare
436,18	probeerde < u probeerde
436,34	omdat < daar

438,7	in < van
439,15	stoeiend < steeds
440,8	herinner je je < herinnert u zich
440,14	Mama, < Maar
441,27	wees voorzichtig < wees verstandig
443,14	dat < het
443,32	uit die boeken... < in die trant[*?*]:
444,6	niet... O Mathilde < niet kind... O Mathilde
444,30/31	nieuwe terrier < terrier
445,3	die < de
446,29	tocht < toer
446,31	wel < wel eens
447,9	Van der Welcke < hij
447,23	toeren, en < toeren zeide zij, en
447,35	om altijd < altijd
448,19	was, < was ook
449,2	klein < heel klein
449,19	een < den
449,24	gehad < willen hebben
450,32	nu < ook
451,20	huiverde < naderde
452,29	een < deze
452,31	in < van
452,32/33	zij voor het ergste hebben gevreesd < ik voor het ergste vrezen
454,20	Brauws < Max
454,21	Brauws < Max
454,24/25	beetje - Hans < beetje. Brauws lachte haar toe. - Hans
455,2	voor < om

455,17	Hij wilde naar < zoû daarna naar
455,24	de < die
455,24	Brauws < Max

459,22	schrik < schok
459,23	dat < of
460,10	meisjes < zusjes
461,10	voor < van
461,18	door < onder
461,20	glazuurden < porceleinden
461,21	liep < liep als
461,24	in < en
461,32	ramen, er < ramen aan
463,24	wisten niet precies < vonden het pervers
463,28	Welcke, dat < Welcke zag
465,5	wilde < voelde
466,13	mijn < zijn
468,31	over < nu over
469,34/35	dan pijn... < dan pijn, dan pijn..!
470,21	de kamer < het huis
471,1	was < wrong
472,17	gekerm om < geheim van
472,18	in < weg in
473,16	Paul < oom Paul
474,18	afwachtingen < afwachting
474,33	had < bezat
475,35	Werktuigelijk < Als werktuigelijk
476,8	weigerde < weende
476,21	opkoming < oplaaiing
476,27	om te < te
476,34	die < de
477,7	verre < ver al
480,19	nog nu < nog was
480,20/21	wennen... met < voegen... naar
480,30	trouwen < huwen
481,35	alle vergissing < alles van onze jeugd
482,16	làngen < làngere

485,6 Ik, < Nu

485,8 nu, als < en als

485,8	Maar < Maar nu
485,28	worden... < worden wat...
486,5/6	al dit... < al dit... al dit
486,16	voor < om
489,31	alles < allen
491,7	als < al als
491,21	voor < daar
497,12	kwam < naderde
497,18	véle < alle
497,18	oude < veege[*?*]
497,21	Nice, Jan.-Aug. 1902 < [*ontbreekt*]

Afbrekingstekens

In deze uitgave van *Zielenschemering* en *Het heilige weten* moeten de volgende afbrekingstekens als een koppelteken gelezen worden:

9,17	na-
18,25	Banka-
19,24	batik-
21,35	niellé-
22,1	streepjes-
35,13	Gemeente-
57,8	begin-
61,10	art-
80,8	hitte-
92,15	jongens-
100,4	Hindoe-
100,15	maïzena-
102,32	nu-
103,7	acht-
104,17	graven-
111,35	familie-

126,16	den-
126,34	dweperig-
131,18	moedertjes-
175,18	bulder-
181,35	ZONDAG-
182,3	Zondag-
182,18	familie-
183,35	Zondag-
187,27	te-
194,31	van-
196,13	blauw-
245,16	villa-
262,8	bemoei-
271,30	zes-
273,23	en-
292,20	studie-
308,24	en-
314,28	gesprek-
342,25	jonge-
350,2	goedig-
375,12	afternoon-
376,18	en-

391,29	zes-
400,17	Marietje-
445,13	gewoon-
462,5	nacht-
468,28	New-

+

+ Voor de bibliografische gegevens werd onder meer gebruik gemaakt van het *Bibliografisch Repertorium Louis Couperus*, een door ZWO gesubsidieerd project, onder redactie van G. Borgers, E. Braches, K. Reijnders, uitgevoerd door Marijke Stapert-Eggen.
Zie voor de editieprincipes van de Volledige Werken Louis Couperus: *Algemene verantwoording van de Volledige Werken Louis Couperus.* Utrecht/Antwerpen, 1987. De editieprincipes zijn vastgesteld door Ernst Braches, Jan Fontijn, Karel Reijnders, Marijke Stapert-Eggen en H.T.M. van Vliet.